

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 12

**Одеса
2017**

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор.

Заступник головного редактора:

Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор.

Відповідальний секретар:

Логвиновський Єгор Ігорович – кандидат економічних наук.

Члени редколегії видання:

Барна Марта Юріївна – доктор економічних наук, доцент.

Верхоглядова Наталія Ігорівна – доктор економічних наук, професор.

Войт Сергій Миколайович – доктор економічних наук.

Гавкалова Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, професор.

Гулей Анатолій Іванович – доктор економічних наук.

Князева Олена Альбертівна – доктор економічних наук, професор.

Коваленко Олена Валеріївна – доктор економічних наук, професор.

Кузьминчук Наталія Валеріївна – доктор економічних наук, професор.

Миронова Лариса Геннадіївна – доктор економічних наук.

Скірко Юрій Іванович – доктор економічних наук, професор.

Скидан Олег Васильович – доктор економічних наук, професор.

Шмиголь Надія Миколаївна – доктор економічних наук, професор.

Ліна Пілелієне – Ph.D., професор економіки.

Натія Гоголаурі – доктор економічних наук, професор.

Анджей Паулік – доктор економіки хабілітований, професор.

Катерина Нацвлішвілі – доктор економічних наук, професор.

Алієв Шафа Тифліс огли – доктор економічних наук, професор.

Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua

Видання входить до «Переліку електронних фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 7 жовтня 2016 року № 1222

**Рекомендовано до поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 10 від 30.10.2017 року)**

РОЗДІЛ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

ТРАНЗИТНА МІГРАЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ TRANSIT MIGRATION AS A THREAT TO THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

У статті простежено суттєве збільшення масштабів включення України до міжнародних міграційних процесів, що зумовлено її географічним положенням як транзитної країни та може використовуватися з метою нелегальної міграції, а також транзитної міграції. Нелегальна міграція, криміналізація суспільства, контрабанда діяльність мають стійку тенденцію до зростання, що безпосередньо загрожує національній безпеці України. Зазначені небезпеки посилюються через те, що Україна поступово перетворюється з транзитної країни на країну, що накопичує нелегальних мігрантів. Виявлено, що збільшенню нелегальних мігрантів в Україні сприяють такі чинники, як: «м'якість» візової політики України; відсутність контролю за діяльністю юридичних та фізичних осіб, які запрошують і приймають в Україну іноземців; наявність розширеної посольницької бази нелегальної міграції; можливість працевлаштування та безконтрольного пересування нелегалів; відсутність дієвого механізму видворення та депортації іноземців з України. Запропоновано та обґрунтовано низку ефективних шляхів протидії загрозі економічній безпеці України з боку нелегальної та транзитної міграції та негативним наслідкам, які спричинені цим процесом.

Ключові слова: економічна безпека України, транзитна країна, транзитна міграція, нелегальна міграція, криміналізація суспільства.

В статье прослеживается существенное увеличение масштабов включения Украины в международные миграционные процессы, что обусловлено ее географическим положением как транзитной страны и может использоваться с целью нелегальной миграции, а также транзитной миграции. Нелегальная миграция, криминализация общества, контрабандная деятельность имеют устойчивую тенденцию к росту, непосредственно угрожающей национальной безопасности Украины. Указанные опасности усиливаются из-за того, что Украина постепенно превращается из транзитной страны в страну, которая

накапливает нелегальных мигрантов. Выявлено, что увеличению нелегальных мигрантов в Украине способствуют такие факторы, как: «мягкость» визовой политики Украины; отсутствие контроля за деятельностью юридических и физических лиц, которые приглашают и принимают в Украину иностранцев; наличие расширенной посольческой базы нелегальной миграции; возможность трудоустройства и бесконтрольного передвижения нелегалов; отсутствие действенного механизма выдворения и депортации иностранцев из Украины. Предложено и обосновано ряд эффективных путей противодействия угрозе экономической безопасности Украины со стороны нелегальной и транзитной миграции и негативных последствий, вызванных этим процессом.

Ключевые слова: экономическая безопасность Украины, транзитная страна, транзитная миграция, нелегальная миграция, криминализация общества.

The article traced a significant increase in the inclusion of Ukraine in international migration due to its geographical position as a transit country and can be used to illegal immigration and transit migration. Illegal migration, high crime, smuggling activities are steadily growing, which directly threatens the national security of Ukraine. These dangers are amplified because Ukraine is gradually transformed from a transit country to a country, accumulating illegal immigrants. Revealed that the increase of illegal migrants in Ukraine is contributed by factors such as «softness» of Ukraine visa policy; lack of control over the activities of businesses and individuals that invite and take in Ukraine foreigners; employability and uncontrolled movement of illegal immigrants; lack of an effective mechanism expulsion and deportation of foreigners from Ukraine. A number of reasonable and effective ways to counter the threat to the economic security from Ukraine and transit of illegal migration and the negative effects that caused this process are proposed.

Key words: economic security of Ukraine, transit country, transit migration, illegal migration, criminalization of society.

УДК 351:314.1

Іващенко М.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський навчально-науковий
інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Постановка проблеми. У ХХІ столітті у світовому господарстві простежується суттєве розширення та розвиток міжнародних економічних зв'язків між країнами, зокрема, збільшення масштабів міграційних процесів. Мігранти, безумовно, чинять свій вплив на економічний, соціальний та культурний, демографічний розвиток будь-якої країни. На даний момент найбільшим у світі за обсягами міграції вважається коридор Мексика –

США, обсяги якого перевищують 10 млн осіб кожного року. Також одними з найбільших коридорів є Туреччина – Німеччина, Алжир – Франція. Якщо ж розглядати міграцію до країн ЄС загалом, то такий коридор не поступатиметься, а то і переважатиме згаданий напрямок Мексика-США [1]. За інформацією ООН, щороку близько 1 мільйона громадян країн Азії та Африки нелегально переправляються до країн Європейського Союзу, а

в останні два роки, у зв'язку з загостренням ситуації в Сирії, ці цифри суттєво зросли.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми міграції в Україні цікавлять багатьох українських вчених – представників різних наук: економісти, соціологи, демографи. Серед них: Л.В. Серватюк, Л.П. Сисюк, Л.О. Гилюк та багато інших. Однак, загроза економічній безпеці через проблему транзитної міграції досі залишається актуальною на державному рівні та надзвичайно актуальною, причому такою, що дедалі загострюється.

Постановка завдання. Україна не тільки є географічним центром Європи (село Ділове Закарпатської області), а й через її територію проходить транспортний коридор між європейською та азіатською частинами континенту, а, отже, вона знаходиться на Центральноєвропейському транскордонному маршруті незаконного переправлення людей на Захід, який пролягає через Росію, Україну, Польщу та Словаччину і є чи не головним з 5 подібних маршрутів. Таке геополітичне положення здебільшого пояснює надзвичайно активну участь нашої країни у глобальних міграційних процесах. Ситуація ускладнюється ще й тим, що довкола нелегальної міграції формуються злочинні угруповання, погіршується епідеміологічна ситуація, переміщується зброя, наркотики тощо.

Актуальність проблеми економічної безпеки України підсилюється тим фактом, що в останні кілька років міграційна активність на глобальному ринку людських ресурсів зросла, а географічне положення України як транзитної країни може використовуватись з метою нелегальної міграції, транспортування мігрантів та торгівлі людьми, адже у нашої країни є спільні сухопутні кордони з Румунією, Польщею, Словаччиною та Угорщиною, які простягаються на сотні кілометрів. У той же час Україна відіграє роль буферу та дещо стримує потоки нелегальної міграції зі Сходу до країн Європи. Але останні події в Європейському Союзі, пов'язані з міграційною кризою, чітко вказують на те, що механізмів ефективної протидії нелегальній міграції та запобігання її негативних впливів у міжнародній міграційній політиці не існує.

З огляду на це, дане дослідження має на меті провести аналіз сучасної ситуації з економічної безпеки України в ракурсі особливостей її участі в міжнародній міграції як транзитної країни та країни накопичення нелегалів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

До країн ЄС намагається потрапити чимало людей, зокрема, з арабських та мусульманських країн. Серед основних потоків нелегальних мігрантів, які направляються до нашої країни з метою потрапити в ЄС, можна виділити громадян Афганістану, Ефіопії, Єгипту, Іраку, Нігерії, Палестини, Пакистану, Сирії, Судану [1]. При цьому у 80% випадках неза-

конна міграція через територію України не є стихійною, оскільки це, фактично, добре організований і з роками налагоджений бізнес. Мотиви такої небезпечної мандрівки різні: економічні (найбільш розповсюджені), правові, політичні або об'єднання родини через осіб, що вже проживають у країні.

Понад дві третини незаконних мігрантів прибувають в Україну з території РФ й Білорусі, а тому стратегія боротьби з нелегальною міграцією з боку ЄС потребує суттєвих змін. Замість встановлення бар'єрів на західному кордоні України доцільно було б впорядкувати свої передусім східні та північні кордони, через які прямує в Україну основний транзитний потік нелегальних мігрантів. Особливо це актуально через те, що Україна близько 200 млн дол. витрачає щороку на депортацію нелегальних мігрантів на батьківщину. Тому, якщо нелегал затриманий на східному чи північному кордоні, то їм відмовляють у в'їзді в країну, а якщо на західному – тоді Україна має опікуватися їх поверненням на батьківщину.

Нелегальні мігранти, як правило, в'їжджають до країн СНГ на не законних підставах, а далі нелегально в Україну. Інколи іноземці з країн походження найбільшої кількості нелегальних мігрантів, використовуючи м'якість візового режиму, прибувають з країн Середньої Азії та Закавказзя. Також мігранти можуть в'їжджати в Україну напівлегальним шляхом (мета їх поїздки не відповідає зазначеній у візових документах) із подальшим нелегальним проживанням в Україні та спробою нелегального виїзду в країни Західної Європи, причому інколи навіть вантажним автотранспортом, ховаючись у вантажі.

Нелегальна міграція масово проявляється у великих містах, а також у прикордонних зонах, які є місцем переправлення нелегальних мігрантів до Європи (Закарпатська область, наприклад, яка межує з 4 країнами ЄС).

Для перетину кордону нелегальні транзитні мігранти використовують загальновідомі форми та методи проникнення на територію бажаної країни, такі, як: через зелену зону кордону; через законні митні пости за рахунок використання підроблених (фальсифікованих) документів або оригіналів, що належать іншим особам; з використанням великих транспортних засобів промислового призначення (під прикриттям перевезення різного роду сировини та будівельних матеріалів) [2]. Функціонування таких каналів дуже поширене явище у світовій практиці незаконної транзитної міграції.

Якщо ж простежити динаміку загальної чисельності мігрантів, то чітко простежується тенденція до їх збільшення (табл. 1).

З офіційної статистики чітко простежується досить стрімке зростання офіційної міграції з від'ємного міграційного сальдо на початку XXI століття до додатного, починаючи з 2005 року. Що ж сто-

сується нелегальної міграції, то її пік через Україну припав на кінець 1990-тих та 2000-ні роки, значно спавши після 2010 р., коли Україна підписала закон про реадмісію. Згідно з цим документом від 1 січня 2010 року держава зобов'язалася приймати до себе нелегалів з ЄС, які дісталися туди через територію України. Проте, мало кого з нелегалів влаштувала перспектива уже з країн ЄС бути депортованими до України та в подальшому до своєї країни доходження, тому відбувся деякий спад, але, як ми бачимо зараз, лише тимчасовий [4].

Таблиця 1
Динаміка зовнішньої міграції (2003–2017 рр.)

Рік	Зовнішня міграція (приріст / скорочення)
2003	-24210
2004	-7615
2005	4583
2006	14245
2007	16838
2008	14879
2009	13447
2010	16133
2011	17096
2012	61844
2013	31913
2014	22592
2015	9250
2016	7846
Січень-березень 2017	2370

Джерело: складено за: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm [3]

Протягом 2008–2013 років в Україні було затримано більше 1,7 тис. нелегальних мігрантів. У 2014 році міграційна ситуація на українському кордоні також ще не вважалася загрозливою. Однак, вже у 2015 році Держприкордонслужба відзначає збільшення затриманих мігрантів у 2,5 рази. Протягом 2015 року в пунктах пропуску через державний кордон виявлено понад 4,2 тисячі потенційних і затримано понад 1,3 тисячі незаконних мігрантів [5].

Що стосується 2016 року, то за даними Держприкордонслужби, на кордоні з Європою відмовлено у пропуску 1865 потенційним нелегальним мігрантам і затримано за незаконний перетин кордону 693 незаконних мігранти. Ще 85 незаконних мігрантів з України затримано прикордонниками європейських країн [6].

Держприкордонслужба зазначає, що найпривабливішою для незаконного проникнення на Захід є українсько-словацька та українсько-угорська ділянки державного кордону, де затримується понад 70% загальної кількості нелегалів. При цьому переважна більшість порушників намагалися перетнути кордон поза пунктами пропуску [7].

Нелегальні мігранти в країні спричиняють не тільки соціальні чвари і політичні ускладнення, а й прямі економічні збитки, оскільки, проживаючи в країні, вони споживає національний продукт, користуються суспільними благами, не сплачуючи при цьому податків. За експертними оцінками, нелегальний мігрант, що живе в Києві, не одержуючи будь-якої соціальної допомоги з боку держави, коштує приблизно 1000 дол. США на рік, а якщо врахувати їх кількість, то виходить понад 2 млн доларів США [7].

Очевидно, що прибуттю, безконтрольному проживанню, пересуванню та збільшенню нелегальних мігрантів в Україні сприяють такі чинники, як: «м'якість» візової політики України, що дає можливість вільно, на законних підставах в'їжджати в Україну іноземцям, які мають намір мігрувати до країн Західної Європи; відсутність контролю за діяльністю юридичних та фізичних осіб, які запрошують і приймають в Україну іноземців; наявність розширеної посольницької бази нелегальної міграції на території України; іноземці, які не мають законних підстав для перебування в Україні можуть працевлаштуватись, довгий час проживати та безконтрольно пересуватися територією України; відсутність дієвого механізму видворення та депортації іноземців з України.

Скажімо, одним із найрозповсюдженіших варіантів дій нелегалів у разі затримання прикордонниками прохання про отримання статусу біженця. Якщо міграційна служба приймає позитивне рішення, то затриманий звільняється з-під варту та його перебування в Україні легалізується. Серед таких біженців чимало учасників транснаціональних злочинних угруповань або тих, що вдаються до повторних спроб переправлення за кордон. До того ж мігранти прибувають в Україну легальним шляхом, під приводом навчання у Вишах або відвідування родичів і знайомих, а потім, знову таки ж звертаються за статусом біженця.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, наявність загрози економічній безпеці України, проблем у боротьбі з нелегальною міграцією та негативними наслідками, які має цей процес у нашій країні, вимагають формулювання ефективних механізмів протидії. На нашу думку, це можуть бути:

- удосконалення візової політики та якості прикордонного контролю на найбільш активних ділянках кордону для виявлення та перекриття найбільш небезпечних каналів міграції в Україну, що сприятиме припиненню в'їзду до країни нелегальних мігрантів;
- посилення боротьби зі злочинними угрупованнями, які займаються організацією переправлення нелегальних мігрантів та забезпеченням їх підробленими документами на території України;
- створення дієвого механізму депортації нелегальних мігрантів. Для цього необхідно

укласти відповідні міжурядові угоди, створити місця тимчасового утримання, залучити кошти організацій, які мають прибуток від приймання іноземців в Україні тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сисюк Л.П., Гилюк Л.О. Проблема нелегальної міграції в Україні та в світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=73084>
2. Серватюк Л.В. Проблеми застосування органами Державної прикордонної служби України адміністративно-правових механізмів у протидії нелегальній міграції / Серватюк Л.В. [Електронний ресурс] // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 17. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/bozk/2014/17text/g17_09.htm
3. Міграційний рух населення // Державна служба статистики України. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm
4. Особливості нелегальної міграції по-українськи [Електронний ресурс] // Умма inform. – 2013–02–12 – Режим доступу: http://umma.ua/uk/article/article/Osoblivost%D1%96_nelegalno%D1%97_m%D1%96grats%D1%96%D1%97_po-ukra%D1%97nski/17777
5. Кількість нелегальних мігрантів в Україні – Адміністрація Державної прикордонної служби [Електронний ресурс] // Тиждень.ua 7 серпня, 2013. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Infographics/86443/PrintView>
6. Україна не є загрозою для ЄС через нелегальних мігрантів – ДПСУ [Електронний ресурс] // Українська правда. – Субота, 13 серпня 2016. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/08/13/7117666/>
7. За рік кількість затриманих в Україні нелегалів збільшилась в 2,5 рази. – Держприкордонслужба [Електронний ресурс] // Суспільство. – 14:49, 2 грудня 2015. Режим доступу: <http://ua.112.ua/suspilstvo/za-rik-kilkist-zatrymanykh-v-ukraini-nelehaliv-zbilshylas-v-25-razy-derzhprykordonsluzhba-276120-print.html>

REFERENCES:

1. Sysuk L.P., Gyluk L.O. Problema nelegalnoi migracii v Ukraini ta v sviti [The problem of illegal migration in Ukraine and in the world]. Retrieved from: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=73084> (in Ukrainian).
2. Servatuk L.V. (2014) Problemy zastosuvannya organamy Derjavnoi prykordonnoi slujby Ukrainy administrativno-pravovyh mehanizmiv u protydii nelegalniy migracii [Problems of application by the State Border Service of Ukraine administrative and legal mechanisms to counter illegal migration]. Borotba z organizovanou zlochynnistu i korupcieu (teoriya i practyka). The fight against organized crime and corruption (theory and practice), 17. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/bozk/2014/17text/g17_09.htm (in Ukrainian).
3. Derjavna slujba statystyky Ukrainy. Migraciyny ruh naselennya. [State Statistics Service of Ukraine. Migration of population]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm (in Ukrainian).
4. Osoblyvosti nelegalnoi migracii po ukrainsky [Features of illegal immigration in Ukrainian] Retrieved from: http://umma.ua/uk/article/article/Osoblivost%D1%96_nelegalno%D1%97_m%D1%96grats%D1%96%D1%97_po-ukra%D1%97nski/17777 (in Ukrainian).
5. Kilkist nelegalnyh migrantiv v Ukraini – Administraciya Derjavnoi prykordonnoi slujby [The number of illegal migrants in Ukraine State Border Service]. Tyzhden.ua, 2013. – Retrieved from: <http://tyzhden.ua/Infographics/86443/PrintView> (in Ukrainian).
6. Ukraina ne e zagrozou dlya ES cherez nelegalnyh migrantiv – DPSU [Ukraine is not a threat to the EU through illegal migrants – State Border Service]. Ukrain-ska Pravda. Ukrainian Truth, 2016. – Retrieved from: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/08/13/7117666/> (in Ukrainian).
7. Za rik kilkist zatrymanyh v Ukraini nelegaliv zbilshylas v 2,5 razy. – Derzhprykordonsluzhba [During the year the number of illegal immigrants detained in Ukraine increased 2.5 times – State Border Service]. Suspilstvo. Society, 2015. Retrieved from: <http://ua.112.ua/suspilstvo/za-rik-kilkist-zatrymanykh-v-ukraini-nelehaliv-zbilshylas-v-25-razy-derzhprykordonsluzhba-276120-print.html> (in Ukrainian).

Ivashchenko M.V.

Candidate of Economic Sciences, Associated Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
and Social and Humanitarian Disciplines,
Kharkiv Educational and Scientific Institute,
SHEI «Banking University»

TRANSIT MIGRATION AS A THREAT TO THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The article traced a significant increase in the inclusion of Ukraine in international migration due to its geographical position as a transit country and can be used to illegal immigration and transit migration. Illegal migration, high crime, smuggling activities are steadily growing, which directly threatens the national security of Ukraine. These dangers are amplified because Ukraine is gradually transformed from a transit country to a country, accumulating illegal immigrants. Most illegal immigrants come to Ukraine from the Russian Federation and Belarus, so it would be reasonable to arrange their first eastern and northern borders.

With this in mind, this study aims to analyse the current situation of economic security of Ukraine in the light of the features of its participation in international migration as a transit country and a country of illegal accumulation.

Methods used in the article: theoretical analysis and synthesis of the test material, social and qualitative research methods, analytical-statistical method.

Illegal transit migrants at border crossings use known forms and methods of infiltration desired country, through the green zone border; through legal customs checkpoints using forged or foreign documents; using large vehicles for industrial use.

A number of reasonable and effective ways to counter the threat to the economic security from Ukraine and transit of illegal migration and the negative effects that caused this process are proposed.

Revealed that the increase of illegal migrants in Ukraine is contributed by factors such as «softness» of Ukraine visa policy; lack of control over the activities of businesses and individuals that invite and take in Ukraine foreigners; employability and uncontrolled movement of illegal immigrants; the lack of an effective mechanism expulsion and deportation of foreigners from Ukraine.

УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

IMPROVEMENT OF REGULATION ACTIVITIES OF SYSTEMATICALLY IMPORTANT BANKS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL EXPERIENCE

У статті розглянуто основні принципи удосконалення діяльності глобальних системно значущих фінансових інститутів. Досліджено питання запровадження критеріїв відбору системно важливих банків з метою стабілізації банківської системи України. Особлива увага приділяється адаптації сучасного європейського досвіду до українських реалій з метою підвищення ефективності управління ризиками та стійкості вітчизняних банківських установ.

Ключові слова: регулювання банківської діяльності, управління ризиками, глобальний інститут, системно значимий фінансовий інститут, системно важливий банк.

В статье рассмотрены основные принципы совершенствования деятельности глобальных системно значимых финансовых институтов. Исследован вопрос введения критериев отбора системно важных банков с целью стабилизации банковской системы Украины. Особое внимание уделяется адаптации современного европей-

ского опыта к украинским реалиям с целью повышения эффективности управления рисками и устойчивости отечественных банковских учреждений.

Ключевые слова: регулирование банковской деятельности, управления рисками, глобальный институт, системно значимый финансовый институт, системно важный банк.

The article deals with the main principles of improving the activities of global systematically important financial institutions. The issue of the introduction of criteria for the selection of systemically important banks in order to stabilize the Ukrainian banking system is studied. A special attention is paid to the adaptation of modern European experience to Ukrainian realities in order to increase the efficiency of management risk and sustainability of our banking institutions.

Key words: banking regulation, management risk, global institute, systemically significant financial institution, systemically important bank.

УДК 336.71

Кобилянська Л.М.

к.е.н., старший науковий співробітник, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Київський університет імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми. Виникнення та перебіг останньої світової фінансової кризи виявили значні недоліки функціонування глобальної фінансової системи та її системних компонентів, зокрема, банківських інституцій. Рада з фінансової стабільності (FSB) та Базельський комітет з банківського нагляду (BCBS) залишаються міжнародними органами-регуляторами, що контролюють і надають рекомендації щодо функціонування глобальної фінансової системи та забезпечення стабільності її основних глобальних та національних складових.

Стабілізація глобальної фінансової системи та удосконалення її діяльності наразі залишаються пріоритетними заходами зменшення кількості та пом'якшення наслідків криз. Надзвичайно актуальною, зокрема, для банківської системи України є імплементація міжнародного досвіду впровадження превентивних заходів та регулювання діяльності системно важливих фінансових інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти функціонування світового фінансового середовища та вітчизняної банківської системи розкриті у роботах сучасних українських дослідників: Я. Белінської, І. Клименко, В. Лавренюка, В. Лук'янова, В. Міщенко, С. Науменкової, В. Трохименко.

Постановка завдання. Основною метою публікації є дослідження можливостей імплементації міжнародного досвіду регулювання діяль-

ності системно важливих фінансових інституцій з огляду на особливості функціонування банківських установ України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Базельський комітет є основним глобальним інститутом стандартів щодо пруденційного регулювання банківської діяльності і слугує форумом для співпраці з питань банківського нагляду та посилення регулювання з метою підвищення фінансової стабільності. Правила Базель III – комплексний набір заходів реформування, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду, з метою зміцнення регулювання, нагляду і управління ризиками банківського сектора. Заходи спрямовані на:

- поліпшення здатності банківського сектора щодо абсорбування шоків, пов'язаних з фінансово-економічним стресом, незалежно від джерел походження;

- підвищення ефективності управління ризиками;

- підвищення рівня прозорості та розкриття інформації банків.

Серед основних елементів пакету реформ Базельського комітету (табл. 1) виокремлюються наступні:

- підвищення вимог до мінімального капіталу I рівня (з 4,5 до 6%), а також акціонерного капіталу (з 3,5% до 4,5%);

- запровадження резервного та контрциклічного буферів капіталу:

резервний буфер капіталу для підтримки достатності капіталу (з 0,625 до 2,5%), що формується виключно за рахунок базового капіталу;

контрциклічний буфер для стримування кредитної активності банків у періоди економічного підйому та стимулювання у періоди спаду;

– мінімальний загальний (сукупний) капітал залишається незмінним (8%), поступово збільшуючись за рахунок резервного буфера до 10,5%;

– поступове виключення впродовж 10 років інструментів капіталу, що виводяться зі складу капіталу першого рівня або капіталу другого рівня, а також ліквідація капіталу третього рівня;

– запровадження коефіцієнта левериджу (співвідношення сукупних активів банку, запропоновано встановлення 3% для капіталу I рівня).

Реформи здійснюватимуться з метою макроруденційного регулювання, що сприятиме підвищенню стійкості окремих банківських установ у періоди стресів, а також зниження загальносистемних ризиків, що мають здатність накопичуватися в банківському секторі, посилюватися та проциклічно повторюватися. Такі підходи щодо нагляду взаємодоповнюють один одного, збільшуючи стійкість окремих банків та знижуючи ризик виникнення системних потрясінь.

У міжнародній практиці існує поділ на системно важливі банки глобального (G-SIBs) та національ-

ного рівнів (D-SIBs). Згідно з визначенням Базельського комітету з банківського нагляду, глобальне системне значення банку має вимірюватись з точки зору впливу, який може спричинити відмова діяльності банку на світову фінансову систему і економіку в цілому [1].

Базельським комітетом з банківського нагляду запроваджено методіку визначення переліку глобальних системно важливих банків, яка базується на дванадцяти індикаторах, що характеризують п'ять категорій системного значення (табл. 2).

Методикою приділяється рівна вага в розмірі 20% для кожної з п'яти категорій системного значення, якими є: розмір, між'юрисдикційна діяльність, взаємозв'язок, взаємозамінність/інфраструктура фінансової установи та складність. За винятком категорії розміру, Комітетом визначено кілька показників у кожній з категорій, кожен показник має рівну вагу в межах своєї категорії. Якщо в категорії два індикатори – вага кожного показника 10%, якщо три – 6,67% (тобто 20/3).

Згідно з методикою Базельського комітету з банківського нагляду, було сформовано 5 груп G-SIBs для встановлення значень показника додаткових вимог до величини їхнього капіталу. Значення додаткових вимог до достатності капіталу складає для першої групи 1,0%, для другої – 1,5%, для третьої – 2,0%, для четвертої – 2,5%,

Таблиця 1

Запровадження коефіцієнтів мінімальної достатності капіталу та ліквідності згідно з вимогами Базель III (щорічно станом на 1 січня)

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Коефіцієнт левериджу	Паралельне використання в період з 01.01.2013 р. по 01.01.2017 р. Оприлюднення – з 01.01.2015 р.					Включення до компоненту I	
Частка акціонерного капіталу I рівня	3,5	4,0	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Резервний буфер капіталу				0,625	1,25	1,875	2,50
Акціонерний капітал + резервний буфер капіталу	3,5	4,0	4,5	5,125	5,75	6,375	7,0
Зменшення відрахувань (15% фінансових інструментів, що раніше входили до складу капіталу I рівня – відкладені податкові активи, інвестиції у фінансові компанії тощо)		20	40	60	80	100	100
Мінімальний капітал I рівня	4,5	5,5	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
Мінімальний регулятивний капітал	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0
Мінімальний регулятивний капітал + резервний буфер капіталу	8,0	8,0	8,0	8,625	9,25	9,875	10,5
Інструменти капіталу, що виводяться зі складу капіталу I рівня або капіталу II рівня	Поступове виведення впродовж 10 років, починаючи з 2013 р.						
Коефіцієнт ліквідного покриття			Впровадження мінімального значення				
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування						Впровадження мінімального значення	

Джерело: Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards / Press release by Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International settlements. – 12 September 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/press/p100912b.pdf>

для п'ятої – 3,5%. Додаткові вимоги до капіталу стосуються лише основного базового капіталу, до якого входять звичайні акції та нерозподілений прибуток і діятимуть як частина буфера консервації капіталу (тобто визначатимуть обмеження щодо розподілу банком чистого прибутку). Додаткові вимоги до капіталу діють, починаючи з 2014 р.

У 2016 р. до щорічного списку системно важливих банків, банкрутство яких несе загрозу глобальній економічній системі, увійшло 30 банківських установ. До першої групи з вимогою до підвищення достатності капіталу на 1,0% потрапило 18 банків (Agricultural Bank of China, Bank of China, Bank of New York Mellon, China Construction Bank, Groupe BPCE, Groupe Crédit Agricole, ING Bank, Mizuho FG, Morgan Stanley, Nordea, Royal Bank of Scotland, Santander, Societe Generale, Standard Chartered, State Street, Sumitomo Mitsu FG, UBS, Unicredit Group). До другої групи увійшло 6 банківських установ (Barclays, Credit Suisse, Goldman Sachs, Industrial and Commercial Bank of China Limited, Mitsubishi UFJ FG, Wells Fargo). У третій групі налічується 4 банки (Bank of America, BNP Paribas, Deutsche Bank, HSBC). Четверта група складається з 2 фінансових установ (Citigroup JP, Morgan Chase), тоді, як до п'ятої групи з найбільшою вимогою до підвищення достатності капіталу наразі не увійшов жоден банк [2].

Впровадження вимог Базель III в Україні

Згідно з міжнародною методологією, системно важливими фінансовими інститутами (systemically important financial institutions (SIFIs)) є інститути такого розміру, ринкової значущості та взаємопов'язаності, погіршення фінансового становища яких призведе до значних втрат фінансової системи та сфери економічної діяльності [3].

У законодавстві України донедавна існувало поняття «системоутворюючий банк» – банк, неможливість функціонування якого спричиняє значний вплив на функціонування банківської системи загалом.

Згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 № 1586–VII визначення терміна «системоутворюючий банк» в Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121–III [4] помінено визначенням терміна «системно важливий банк» та зазначено, що системно важливий банк – банк, що відповідає критеріям, встановленим Національним банком України, діяльність якого впливає на стабільність банківської системи.

У Постанові НБУ «Про затвердження Положення про порядок визначення системно важливих банків» від 25.12.2014 № 863 [5] вказано, що системно важливі банки визначаються за такими критеріями:

1) розмір банку. Показники, що характеризують цей критерій, такі:

- загальні активи;
- кошти фізичних осіб, суб'єктів господарювання та небанківських фінансових установ;

2) ступінь фінансових взаємозв'язків. Показники, що характеризують цей критерій, такі:

- кошти, розміщені в інших банках;
- кошти, залучені від інших банків;

3) напрям діяльності. Показником, що характеризують цей критерій, є кредити, що надані суб'єктам господарювання у промисловість, сільське господарство та будівництво.

Також Національним банком України встановлено коефіцієнти зважування показників за критеріями системної важливості банків:

Таблиця 2

Категорії та індикатори системної важливості банків

Категорія	Індикатор	Частка (вага індикатора)
Між'юрисдикційна діяльність (20%)	Між'юрисдикційні вимоги	10%
	Між'юрисдикційні зобов'язання	10%
Розмір (20%)	Сума всіх позицій, визначених для розрахунку коефіцієнта левериджу відповідно до Базелю III	20%
Взаємозв'язок (20%)	Внутрішні фінансові активи	6,67%
	Внутрішні фінансові зобов'язання	6,67%
	Емітовані цінні папери	6,67%
Взаємозамінність / інфраструктура фінансової установи (20%)	Активи під управлінням (зберіганням)	6,67%
	Діяльність у сфері здійснення платежів	6,67%
	Вартість гарантованих (підписаних) угод на борговому ринку та ринку капіталу	6,67%
Складність (ступінь інтеграції) (20%)	Номинальна вартість позабіржових деривативів	6,67%
	Активи третього рівня	6,67%
	Цінні папери для торгівлі та продажу	6,67%

Джерело: Global systemically important banks: updated assessment methodology and the higher loss absorbency requirement July 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>

1. Загальні активи (коефіцієнт зважування 35%);
2. Кошти фізичних осіб, суб'єктів господарювання та небанківських фінансових установ (коефіцієнт 35%);
3. Кошти, розміщені в інших банках (коефіцієнт 7,5%);
4. Кошти, залучені від інших банків (коефіцієнт 7,5%);
5. Кредити, що надані суб'єктам господарювання у промисловість, сільське господарство та будівництво (коефіцієнт 15%) [5].

Наразі в Україні Комітетом з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем Національного банку України системно важливими визначено ПАТ «Приватбанк», ПАТ «Ощадбанк» та ПАТ «Укресімбанк». Про це йдеться у рішенні Рішенні Правління Національного банку України № 100-рш від 23 лютого 2017 р. [6]. Зазначені установи мали статус системно важливих банків і в 2016 р.

З огляду на сучасний європейський досвід та з метою наближення до стандартів управління капіталом Базель III і положень Директиви ЄС про вимоги до капіталу (CRD IV) Національним банком України оголошено про наміри поступового впровадження нових вимог до капіталу банків [7].

Норматив достатності основного капіталу для банків планується до запровадження на рівні 7%, починаючи з 01.01.2019 р. Досягнення такого рівня достатності основного капіталу до кінця 2018 р. для двадцяти найбільших за розміром активів банків передбачено Меморандумом про співпрацю між Україною та МВФ.

Починаючи з 01.01.2020 р., формуватимуться буфери капіталу понад значення нормативу достатності основного капіталу, що необхідно для підвищення здатності банків протидіяти кризовим явищам шляхом створення додаткової «подушки безпеки» та зменшення ймовірності банкрутств банків.

Буфер запасу (консервації) капіталу накопичується банками протягом періоду економічного зростання для компенсації можливих втрат, які виникають в умовах загального економічного спаду. Розмір буферу буде підвищуватися щорічно протягом 2020–2023 років на 0,625 п.п. (з 0,625% до 2,5%, як визначено документом Базельського комітету з банківського нагляду).

Контрциклічний буфер капіталу потрібен для захисту банківського сектору від акумулювання ризиків у періоди кредитної експансії. Залежно від фази економічного циклу розмір буферу буде коливатися від 0% до 2,5%. Запровадження конкретного розміру контрциклічного буферу капіталу відбудеться тільки після проведення ретельних розрахунків та в умовах стійкого економічного зростання в країні.

Постановою Національного банку України «Про затвердження Змін до Інструкції про поряд-

док регулювання діяльності банків в Україні» від 12.05.2015 № 312 запроваджуються окремі вимоги до діяльності системно важливих банків [8]. Починаючи з 01.01.2019 р., для системно важливих банків встановлюються значення нормативів миттєвої ліквідності – не менше, ніж 30%, максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента – не більше, ніж 20%.

Із 1 січня 2020 р. для системно важливих банків в Україні буде впроваджено буфери системної важливості. Їх розміри визначатимуться диференційовано від 1% до 2% залежно від категорії системної важливості банку (табл. 3).

Таблиця 3

Взаємозв'язок розміру буфера системної важливості та розміру показника системної важливості банку

№ з/п	Категорія системно важливого банку	Розмір показника системної важливості банку, %	Розмір буфера системної важливості, %
1	1 категорія	менше 5	1
2	2 категорія	від 5 до 10	1,5
3	3 категорія	більше 10	2

Джерело: Постанова Національного банку України «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 12.05.2015 № 312 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15>

Буфер системної важливості розраховується залежно від загального обсягу ризику згідно з Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні (Постанова Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 № 368).

Висновки з проведеного дослідження. Провідними міжнародними фінансовими організаціями рекомендовано низку превентивних заходів, що сприятимуть стабілізації діяльності глобальних та національних системно значимих банків. Адаптація світового досвіду регулювання банківської діяльності запроваджена в Україні, зокрема, йдеться про визначення системно важливих банків, формування буферів запасу (консервації) капіталу та контрциклічних буферів, норматив достатності основного капіталу для банків (7%). Однак, з огляду на реальний стан вітчизняної банківської системи, існують значні розбіжності у підходах щодо визначення системно важливих банків, для них встановлюються значення нормативів миттєвої ліквідності та запроваджуються коефіцієнти зважування показників за критеріями системної важливості установ. Суттєво відрізняються від міжнародних нормативів значення розмірів буферів системної важливості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Global systemically important banks: updated assessment methodology and the higher loss absorbency requirement July 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>
2. 2016 list of global systemically important banks (G-SIBs) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/2016-list-of-global-systemically-important-banks-G-SIBs.pdf>
3. Progress and Next Steps Towards Ending «Too-Big-To-Fail» (TBTF) /Report of the Financial Stability Board to the G-20, 2 September 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_130902.pdf?page_moved=1
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121–14>
5. Постанова Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок визначення системно важливих банків» від 25.12.2014 № 863 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0863500–14>
6. Офіційне представництво Національного банку України / Національний банк залишив незмінним перелік системно важливих банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44475382](http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44475382)
7. Національний банк України оголошує про запровадження нових вимог до капіталу банків, а також окремих вимог до системно важливих банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=17537272
8. Постанова Національного банку України «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 12.05.2015 № 312 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0312500–15>

REFERENCES:

1. Bank for International Settlements (2013). Global systemically important banks: updated assess-

ment methodology and the higher loss absorbency requirement July 2013 (Electronic resource). Available at: <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf> (accessed 26 October 2017).

2. Financial Stability Board (21 November 2016). 2016 list of global systemically important banks (G-SIBs) (Electronic resource). Available at: <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/2016-list-of-global-systemically-important-banks-G-SIBs.pdf> (accessed 26 October 2017).

3. Financial Stability Board (2 September 2013). Progress and Next Steps Towards Ending «Too-Big-To-Fail» (TBTF) /Report of the Financial Stability Board to the G-20, 2 September 2013 (Electronic resource). Available at: http://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_130902.pdf?page_moved=1 (accessed 26 October 2017)

4. Zakon Ukrainy «Pro banky i bankivsku diialnist» vid 07.12.2000 # 2121–III (Electronic resource). Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121–14> (accessed 26 October 2017) (in Ukrainian).

5. Postanova Natsionalnogo banku Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok vyznachenia systemno vazhlyvykh bankiv» vid 25.12.2014 # 863 (Electronic resource). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0863500–14> (accessed 26 October 2017).

6. Ofitsiine predstavnytstvo Natsionalnogo banku Ukrainy / Natsionalnyi bank zalyshyv nezminnym perelik systemno vazhlyvykh bankiv (Electronic resource). Available at: [//bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44475382](http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44475382) (accessed 26 October 2017) (in Ukrainian).

7. Natsionalnyi bank Ukrainy oholoshuie pro zaprovadzhennia novykh vymoh do kapitalu bankiv, a takozh okremykh vymoh do systemno vazhlyvykh bankiv (Electronic resource). Available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=17537272 (accessed 26 October 2017) (in Ukrainian).

8. Postanova Natsionalnogo banku Ukrainy «Pro zatverdzhennia Zmin do Instruksii pro poriadok rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini» vid 12.05.2015 # 312 (Electronic resource). Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0312500–15> (accessed 26 October 2017) (in Ukrainian).

Kobylyanska L.M.

Candidate of Economic Sciences, Senior Research Scholar,
Senior Lecturer at Department of International Relations and International Law,
Borys Grinchenko Kyiv University

**IMPROVEMENT OF REGULATION ACTIVITIES OF SYSTEMATICALLY IMPORTANT BANKS
OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL EXPERIENCE**

During the period of the emergence and course of the recent global financial crisis, significant deficiencies have been identified in the functioning of the international financial system and its main components, in particular, banking institutions. The article explores some components of the evolutionary transformations of the banking sector in order to ensure its stable operation in the context of global change.

Basel Committee as the main global organization of prudential regulation of banking activity introduced increased liquidity and capital ratios, developed a methodology for determining the list of global systemically important banks to strengthen the regulation, supervision, and risk management of the banking sector.

Possibilities of adaptation of the banking system of Ukraine to international standards are considered. Transformations in the sphere of international regulation of banking activity contributed to changes in the domestic legal and regulatory framework. The National Bank of Ukraine, as the main regulator of the banking system, introduced the criteria for selecting systemically important banks in Ukraine – the total assets (liabilities of individuals and legal entities), the degree of financial interconnection (the volume of interbank lending), and the volume of lending to the most significant sectors of the economy.

The National Bank of Ukraine has developed new requirements for banks' capital; in particular, we have established coefficients for weighing indicators according to the criteria of the systemic importance of banks. Systematically important banking institutions should ensure that prudential requirements are strengthened, in particular, to raise liquidity and capital ratios and to form several key types of capital buffers.

ЦЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: СОВРЕМЕННАЯ ДИНАМИКА ДОСТИЖЕНИЯ

SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: MODERN DYNAMICS OF ACHIEVEMENT

УДК 339.7

Медведкина Е.А.

д.э.н., доцент,
профессор кафедры «Мировая экономика, политика и глобализация»
Ростовский государственный экономический университет

Медведкин Т.С.

д.э.н., доцент, профессор кафедры «Мировая экономика, политика и глобализация»
Ростовский государственный экономический университет,
ведущий научный сотрудник ИСЭГИ ЮНЦ РАН

В статье обобщаются практические аспекты трансформации парадигмы технико-экономического прогресса и поиска альтернативной модели развития. В рамках проведенного анализа устойчивого развития в мире рассмотрены показатели, характеризующие изменения по каждой из целей концепции ЦУР. Отмечено, что РФ принимает активное участие в реализации целей устойчивого развития, в частности, осуществляет финансирование содействия и списание долгов развивающимся странам.

Ключевые слова: устойчивое развитие, глобализация, экономический рост, трансформация приоритетов человечества, глобальное партнерство, цели развития тысячелетия (ЦРТ), цели устойчивого развития (ЦУР).

У статті узагальнюються практичні аспекти трансформації парадигми техніко-економічного прогресу і пошуку альтернативної моделі розвитку. В рамках проведеного аналізу сталого розвитку в світі розглянуті показники, що характеризують зміни за кожною з цілей концеп-

ції ЦСР. Відзначено, що РФ бере активну участь у реалізації цілей сталого розвитку, зокрема, здійснює фінансування в контексті сприяння та списання боргів країнам, що розвиваються.

Ключові слова: сталий розвиток, глобалізація, економічне зростання, трансформація пріоритетів людства, глобальне партнерство, цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ), цілі сталого розвитку (ЦУР).

Practical aspects of the transformation of the paradigm of technical and economic progress and the search for an alternative development model are summarized in the article. Within the framework of the analysis of sustainable development in the world, the indicators characterizing the changes for each of the objectives of the SDG concept are considered. It is noted that the Russian Federation takes an active part in realizing the goals of sustainable development; in particular, it finances assistance and cancellation of debts to developing countries.

Key words: sustainable development, globalization, economic growth, transformation of human priorities, global partnership, Millennium Development Goals, Sustainable Development Goals.

Постановка проблемы. В настоящее время в мире товаров и услуг производится примерно в 20 раз больше, чем сто лет назад, а с учетом появления новых изделий и повышения качества продукции можно говорить о 40-кратном увеличении мирового производства. В XXI в. прирост мирового валового продукта всего лишь за один год значительно больше, чем за весь XVII в. Однако, «завоевываая» природу и обеспечивая рост своего благосостояния, человечество в значительной мере подорвало естественные основы собственной жизнедеятельности. Возникла опасность истощения природных ресурсов, обострились энергетическая, экологическая проблемы, возросла озабоченность по поводу последствий изменения глобального климата. Обострение глобальных проблем и опасности, которые принес с собой господствующий в мировом сообществе техногенный тип развития цивилизации, вызвали необходимость постановки вопроса о преодолении последствий ориентированной на экономический рост и максимальное потребление парадигмы технико-экономического прогресса и поиска альтернативной модели развития. Переосмысление идеи развития привело к различию понятий роста как количественных изменений и развития как изменений качественных, а затем – к формированию концепции устойчивого развития.

В 2015 г. на Саммите ООН в Нью-Йорке были приняты Цели устойчивого развития (Sustainable

Development Goals) до 2030 года вместо Целей развития тысячелетия (Millennium Development Goals), срок действия которых истек в 2015 г. [5, 6].

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы устойчивого развития национальных экономик в глобальном масштабе изучают в своих трудах У. Хикель (J. Hicel) [1], П. Ллойд-Шерлок (P. Lloyd-Sherlock) [4], Дж. Сакс (J. Sachs) [7], Г. Шмидт-Трауб (G. Schmidt-Traub) [7] и др. Несмотря на многочисленные научные исследования различных аспектов устойчивого развития мировой экономики, вопросы появления новых инструментов статистической оценки ЦУР остаются недостаточно разработанными.

Постановка задачи. Целью исследования является анализ устойчивого развития в мире с использованием показателей, характеризующих изменения по каждой из целей концепции устойчивого развития.

Изложение основного материала исследования. Анализируя устойчивое развитие в мире в целом, необходимо подробно рассмотреть какие изменения происходят, касательно каждой из целей, подразумевающихся в концепции ЦУР. За два года существования данной концепции ситуация в мире не претерпела больших изменений. Поэтому, говоря о влиянии вмешательства ООН и других международных организаций на глобальные вызовы, стоящие перед человечеством, следует отталкиваться от статистических данных за

весь период существования концепций устойчивого развития.

Цель № 1 предусматривает ликвидацию бедности во всех ее проявлениях, в том числе в условиях крайней нищеты. Человечество по всему миру, включая самых бедных и самых уязвимых людей должны пользоваться базовым уровнем жизни и всевозможными социальными льготами:

- доля нищеты среди мирового населения в период между 2002 и 2012 годами сократилась наполовину, с 26 до 13%, то есть каждый восьмой ныне живущий человек на планете находится в условиях крайней нищеты. В 2015 году 10% рабочих и их семей в мире жили на 1,90 доллара США на человека в день, что на 28% меньше чем в 2000 году (рисунок 1) [1];

- работающая молодежь в возрасте от 15 до 24 лет, составляет 16% всех людей, живущих за чертой бедности в 2015 году, по сравнению с 9% работающих взрослых [1];

- каждый пятый человек получает любую социальную помощь или пособия по социальной защите в странах с низким доходом по сравнению с двумя-тремя лицами в странах с уровнем дохода выше среднего [2].

Цель № 2 направлена на то, чтобы положить конец голоду и всем формам недоедания:

- доля населения, страдающего от голода, сократилась в глобальном масштабе с 15% в 2000–2002 годах до 11% в 2014–2016 годах. Однако почти 800 миллионов людей во всем мире по-прежнему не имеют доступа к полноценному питанию [3];

- недоедание является причиной почти половины (45%) смертей среди детей в возрасте до пяти лет – ежегодно вследствие этого умирает 3,1 миллиона детей [3];

- каждый четвертый ребенок в возрасте до 5 лет отставал в росте в 2014 году – по оценкам, 158,6 миллиона детей (рисунок 2);

- доля детей с избыточным весом в возрасте до 5 лет увеличилась почти на 20% в период между 2000 и 2014 годами.

Цель № 3 направлена на обеспечение здоровья и благосостояния всех людей всех возрастов:

- в период с 1990 по 2015 год глобальный коэффициент материнской смертности снизился на 44%, а уровень смертности детей в возрасте до пяти лет сократился более чем наполовину (рисунок 3). Тем не менее, в 2015 году, по оценкам, 5,9 миллиона детей в возрасте до 5 лет умерли, в основном по причинам, которые можно предотвратить;

- заболеваемость ВИЧ, малярией и туберкулезом снизилась в глобальном масштабе в период с 2000 по 2015 год. Однако, в 2015 году 2,1 миллиона человек стали ВИЧ-инфицированными, и, по оценкам, 214 миллионов человек заразились малярией;

- во всем мире в 2015 году примерно три четверти женщины репродуктивного возраста (от 15 до 49 лет) использовали современные методы контрацепции [8].

Цель № 4 направлена на приобретение базовых знаний, школьного образования и образования более высокого уровня:

- в 2013 году 59 миллионов детей младшего школьного возраста не посещали школу [4];

- в 2013 году еще 757 миллионов взрослых (в возрасте 15 лет и старше) не умели читать и писать, из которых две трети составляли женщины [4];

Цель № 5 направлена на расширение возможностей женщин и девочек и ликвидации всех форм дискриминации и насилия по отношению к ним:

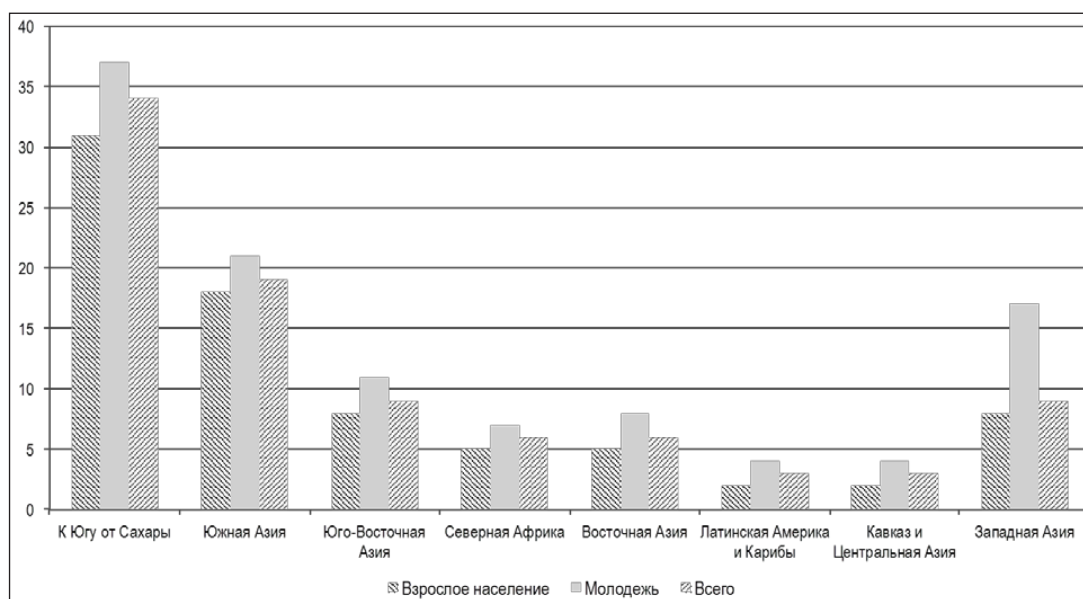

Рис. 1. Доля занятого населения, живущего ниже 1,90 долларов США в день, всего, молодежи и взрослых в мире в 2015 году, %

– по данным обследований, проведенных между 2000 и 2014 годами в 59 странах, женщины заявили, что они тратят 19% своего времени каждый день на неоплачиваемый труд против 8% у мужчин [2];

– доля мест, занимаемых женщинами в парламентах, увеличилась до 23% в 2016 году – на 6% больше, чем за последнее десятилетие.

Цель № 6 обеспечение качества и устойчивости водных ресурсов. Достижение этой цели, означает расширение международного сотрудничества и мобилизацию поддержки местных общин в совершенствовании управления водоснабжением и санитарией:

– в 2015 году 6,6 миллиарда человек, или 91 процент населения мира, воспользовались улучшенным источником питьевой воды, по сравнению с 82% в 2000 году;

– в период с 2000 по 2015 год доля мирового населения, использующего улучшенные санитарные условия, увеличилась с 59% до 68%. Однако, 2,4 миллиарда остались позади;

– в каждом регионе мира осуществляются планы комплексного управления водными ресурсами.

Цель № 7 направлена на расширение доступа к энергии и более широкое использование возобновляемых источников энергии, в том числе за

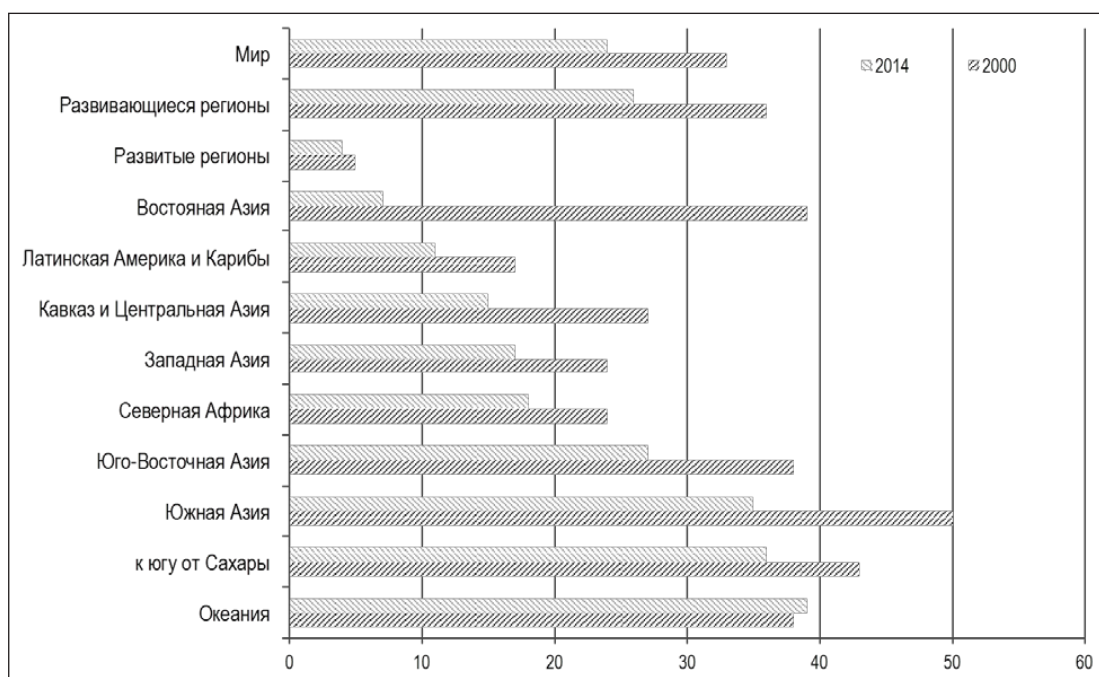

Рис. 2. Доля детей в возрасте до 5 лет с замедленным ростом, 2000 и 2014 годы, %

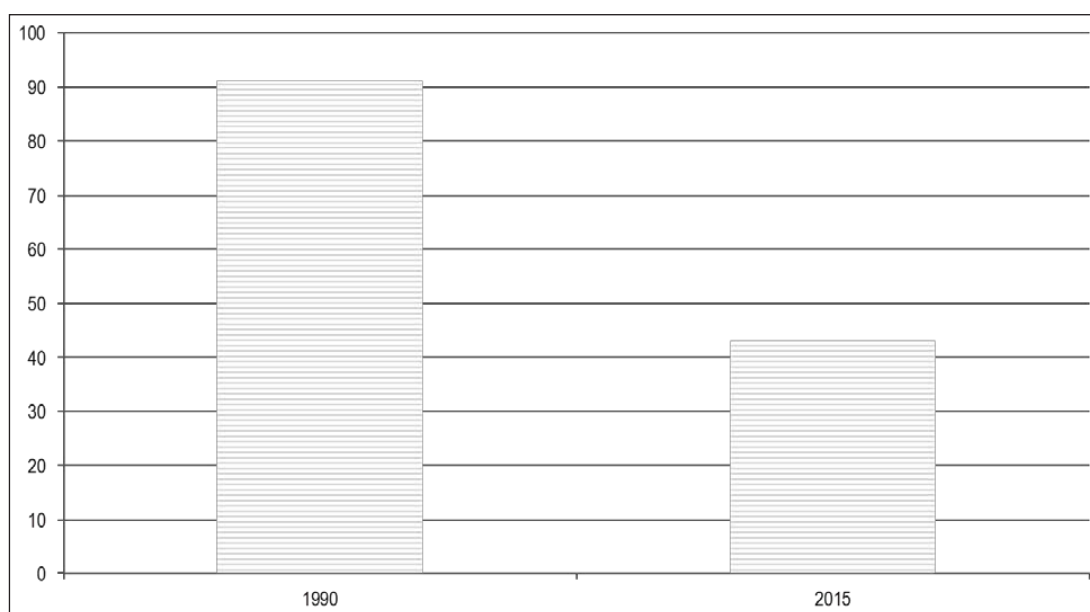

Рис. 3. Сравнение показателей смертности детей в возрасте до 5 лет в 1990 и 2015 годах, лет

счет расширения международного сотрудничества и расширения инфраструктуры и технологий для экологически чистой энергетики:

– доля населения планеты, имеющего доступ к электричеству, неуклонно возрастала – с 79% в 2000 году до 85% в 2012 году [4];

– в 2014 году около 3 миллиардов человек, более 40% населения мира, полагались на загрязняющие и нездоровые виды топлива для приготовления пищи;

– с 2000 по 2012 год глобальная энергоемкость улучшилась на 1,3% в год. Около 68% экономии энергии в период между 2010 и 2012 годами приходилось на развивающиеся регионы, причем наибольшую долю в них по-прежнему занимает Восточная Азия.

Продолжающийся, всеобъемлющий и устойчивый экономический рост является предпосылкой глобального процветания. Цель № 8 направлена на создание возможностей для обеспечения полной и продуктивной занятости и достойной работы для всех, и искоренение принудительного труда, торговли людьми и детского труда:

– среднегодовые темпы роста реального валового внутреннего продукта (ВВП) на душу населения в наименее развитых странах (НРС) сократились с 4,7% в период 2005–2009 годов до 2,6% в 2010–2014 годах [7]. Это составляет менее половины целевого показателя в 7% в год (рисунок 4);

– в 2015 году уровень безработицы среди женщин составлял 6,7% против 5,8% для мужчин;

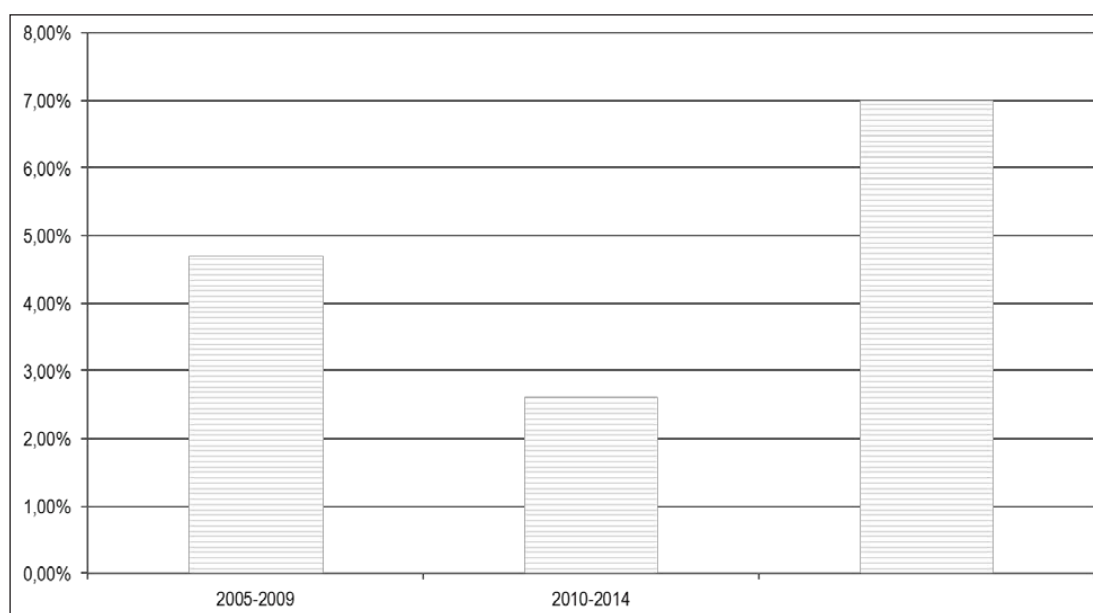

Рис. 4. Среднегодовые темпы роста реального ВВП на душу населения в наименее развитых странах, 2005–2014 гг.

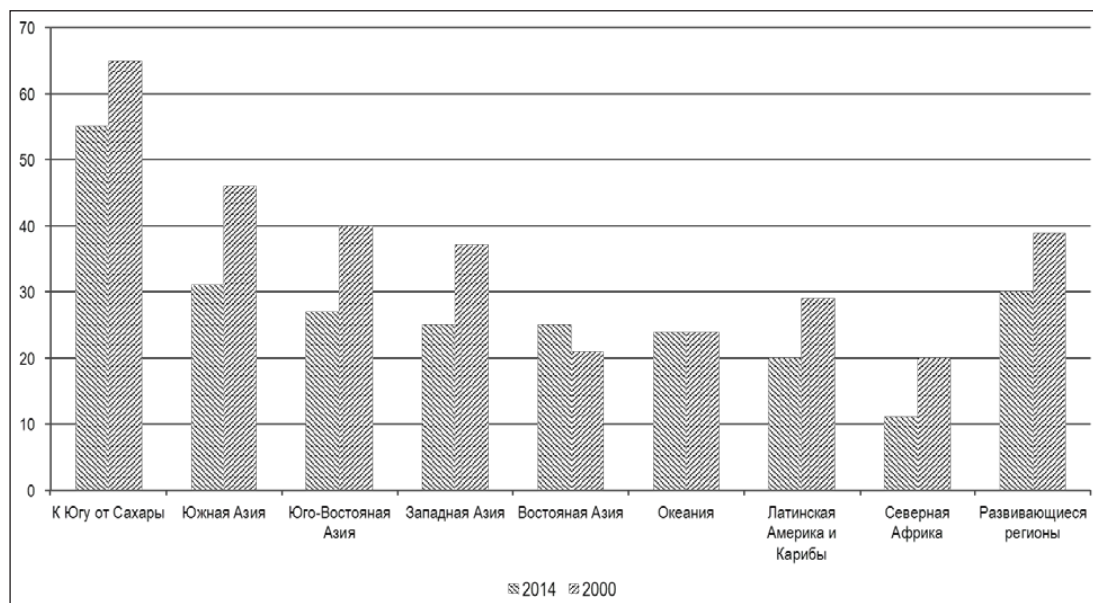

Рис. 5. Доля городского населения, проживающего в трущобах, 2000 и 2014 годы, %

– хотя за последние четыре года доля взрослых с банковскими счетами выросла на 20%, около 2 млрд. человек по-прежнему не имеют такой важной финансовой службы.

Цель № 9 сосредоточена на содействии развитию инфраструктуры, индустриализации и инновациях:

– в 2015 году производственная добавленная стоимость на душу населения составляла менее 100 долл. США в год в НРС по сравнению с почти 5 000 долл. США в развитых регионах;

– мобильный широкополосный доступ третьего поколения (3G) охватил 89% городского населения, но только 29% сельского населения к 2015 году [2].

Цель № 10 направлена на сокращение неравенства внутри стран и между ними:

– в 56 из 94 стран с данными за период 2007–2012 гг. Доход на душу населения из беднейших 40% домашних хозяйств рос быстрее, чем в среднем по стране;

– доля импорта из наименее развитых и развивающихся стран, вступающих в развитые страны беспошлинно, увеличилась с 2000 по 2014 год, с 70 до 84% и с 65 до 79%, соответственно.

Цель № 11 направлена на обновление и планирование городов и других населенных пунктов, чтобы способствовать сплочению общин и личной безопасности, одновременно стимулируя инновации и занятость:

– в 2014 году в городских трущобах проживало 880 миллионов человек, или 30% городского населения в мире, по сравнению с 39% в 2000 году (рисунок 5);

– по состоянию на 2015 год 142 страны разрабатывают политику городского развития на национальном уровне; Из них 82 страны уже находятся в процессе реализации, а 23 достигли этапа мониторинга и оценки (рисунок 6).

Цель № 12 направлена на содействие устойчивым структурам потребления и производства с помощью таких мер, как конкретные стратегии и международные соглашения по вопросам управления материалами, которые являются токсичными для окружающей среды:

– в 2010 году удельный вес материала в расчете на единицу ВВП (количество первичных материалов) в развитых регионах составлял 23,6 кг на единицу ВВП по сравнению с 14,5 кг на единицу ВВП в развивающихся регионах;

– в том же году внутреннее потребление материалов на душу населения в развитых регионах было на 72% выше, чем в развивающихся регионах [4].

Цель № 13 направлена на принятие срочных мер по борьбе с изменением климата и его последствиями. Неотложные действия необходимы не только для борьбы с изменением климата и его последствиями, но также для повышения устойчивости к реагированию на связанные с климатом опасности и стихийные бедствия:

– в апреле 2016 года 175 государств-членов подписали историческое Парижское соглашение, которое создает почву для амбициозных действий в области климата для всех, чтобы глобальные температуры поднимались не более чем на 2 градуса Цельсия;

– в среднем 83 000 человек погибло и 211 миллион человек пострадало каждый год в результате

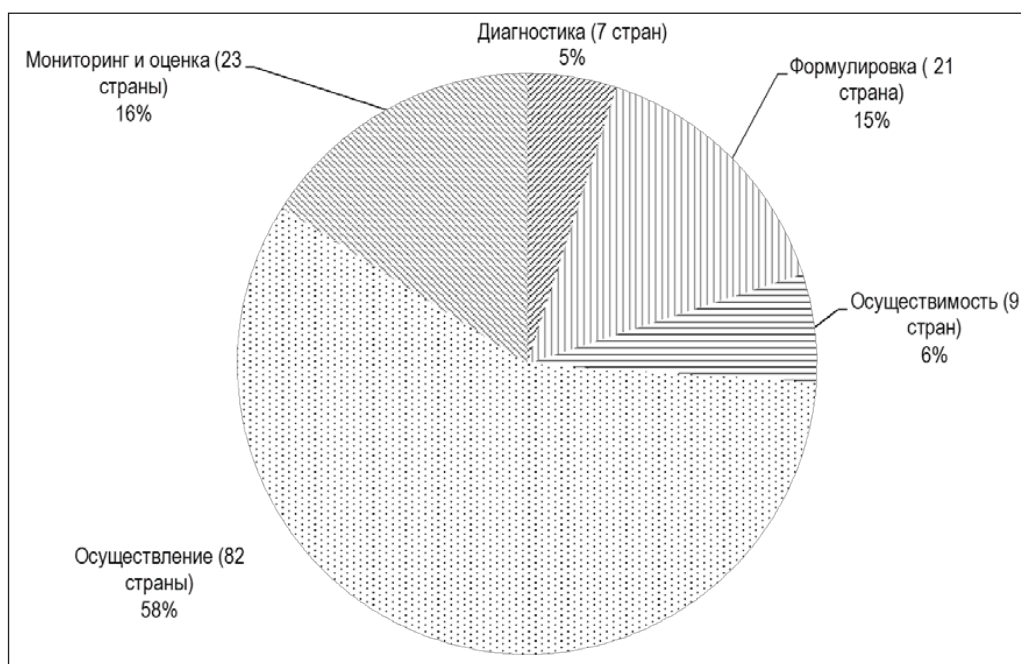

Рис. 6. Доля и число стран, осуществляющих национальную политику в области городского развития по этапам осуществления, 2015 год, %

стихийных бедствий, произошедших в период с 2000 по 2013 год.

Цель № 14 направлена на содействие сохранению и устойчивому использованию морских и прибрежных экосистем, предотвращению загрязнения морской среды и увеличению экономических выгод для малых островных развивающихся государств и НРС от устойчивого использования морских ресурсов:

- доля глобальных запасов морских рыб в биологически устойчивом уровне сократилась с 90% в 1974 году до 69% в 2013 году.

- с 2000 по 2016 год доля ключевых для биоразнообразия районов морских охраняемых районов, полностью охваченных охраняемыми районами, увеличилась с 15 до 19% [2].

Цель № 15 направлена на устойчивое управление лесами, восстановление земель и успешную борьбу с опустыниванием. Современное состояние в данной области следующее:

- процентная доля наземных, наземных пресноводных районов и ключевых районов биоразнообразия суши, охватываемых охраняемыми районами, увеличилась с 16,5% до 19,3%, с 13,8% до 16,6% и 18,1% до 20,1%, соответственно, с 2000 года по 2016 год;

- по состоянию на 2015 год более 23 000 видов растений, грибов и животных, как известно, сталкиваются с большой вероятностью исчезновения. Деятельность человека вызывает вымирание видов со скоростью, на три порядка превышающей ту, что была нормальной во всей истории Земли.

Цель № 16 направлена на содействие построению миролюбивого и открытого общества в интересах устойчивого развития, обеспечение доступа к правосудию для всех и создание эффективных, подотчетных и основанных на широком участии учреждений на всех уровнях:

- в период между 2008 и 2014 годами коэффициент убийств в развивающихся странах был вдвое выше, чем в развитых странах;

- на пике 2011 года 34% жертв торговли людьми на глобальном уровне составляли дети, по сравнению с 13% в 2004 году.

Цель № 17: Укрепление средств осуществления и активизация глобального партнерства в интересах устойчивого развития:

- объем официальной помощи в целях развития составил в 2015 году 131,6 млрд. долл. США, что на 6,9% выше, чем в 2014 году, и является самым высоким показателем за все время;

- в 2015 году проникновение фиксированного широкополосного Интернета достигло 29% в развитых регионах, но только 7,1% в развивающихся регионах и 0,5% в НРС;

- хотя доля экспорта товаров из НРС в общем объеме экспорта почти удвоилась

с 2000 по 2014 год, она по-прежнему составляет лишь небольшую долю глобального экспорта в 2014 году, что составляет 1,1%.

На основе выше изложенного можно сделать вывод, что, приступая к реализации Повестки дня для устойчивого развития 2030 года, государства-члены признали, что достоинство личности имеет основополагающее значение и что цели и задачи Повестки дня должны быть выполнены для всех наций и людей и для всех сегментов общества. Кроме того, они будут стремиться к тому, чтобы в первую очередь помочь тем, кто находится в худшей ситуации. Выходить за рамки риторики в этом отношении будет непросто делом, поскольку дезагрегированные данные говорят нам о том, что преимущества развития далеко не одинаковы.

В 2015 году уровень безработицы среди молодежи (среди людей в возрасте от 15 до 24 лет) в глобальном масштабе составлял 15% – более чем в три раза выше, чем для взрослых (4,6%). В глобальном масштабе в 2015 году рождаемость у квалифицированных медицинских работников в самых богатых 20% домашних хозяйств была более чем в два раза выше, чем в самых бедных 20% домашних хозяйств (89% против 43%). Дети из самых бедных семей более чем в два раза чаще отстают от своих самых богатых сверстников. Почти 80% городских жителей имеют доступ к водопроводной воде по сравнению с одной трети сельского населения. НРС, развивающиеся страны, не имеющие выхода к морю, и малые островные развивающиеся государства сообщили о распространенности недоедания, которая была значительно выше, чем в развивающихся регионах в целом (соответственно 13,6 и 9,8 и 5,1 процентных пункта соответственно) в 2014–2016 годах.

Выводы из проведенного исследования. Поддержка всех стран на одном уровне является всеобъемлющим принципом Повестки дня на 2030 год. Однако без данных и показателей, которые учитывают конкретные группы населения, включая наиболее уязвимые группы, полное выполнение обязательств, взятых в рамках ЦУР, будет невозможно. Уже начаты глобальные усилия по повышению доступности и использования данных, в том числе за счет улучшения интеграции источников данных. Мировое статистическое сообщество готово трансформировать и модернизировать то, как эта работа осуществляется, чтобы полностью удовлетворить текущие потребности.

Также необходимо отметить, что РФ принимает активное участие в реализации целей устойчивого развития, в частности, осуществляет финансирование содействие и списание долгов развивающимся странам. В 2007 г. была принята Концепция участия Российской Федерации в содействии международному развитию, в которой сформули-

рованы основные цели политики страны в области содействия развитию и принципы предоставления официальной помощи развитию, реализация которой сделала РФ финансовым донором.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Hicckel J. The problem with saving the world. Jacobin (New York), Aug 8, 2015. URL: <https://www.jacobinmag.com/2015/08/global-povertyclimate-change-sdgs/>
2. IAEG-SDGs. Report of the Inter-Agency and Expert Group on the Sustainable Development Goal Indicators. New York, NY: Economic and Social Council, 2016. URL: <http://unstats.un.org/unsd/statcom/47th-session/documents/2016-2-SDGs-Rev1-E.pdf>
3. International Labour Organisation, World Employment Report, 2016.
4. Lloyd-Sherlock P.G., Ebrahim S., McKee M., Prince M.J. Institutional ageism in global health policy, BMJ 2016. P. 354.
5. Millennium Development Goals Report 2015. United Nations, New York, 2015. 74 p.
6. Report of the United Nations Conference on Sustainable Development. Rio de Janeiro, Brazil, 20–22 June 2012. 126 p. Available at: <http://www.uncsd2012.org/content/documents/814UNCSD%20REPORT%20final%20revs.pdf>
7. Sachs J., Schmidt-Traub G., Kroll C., Durand-Delacre D., Teksoz K. SDG Index and dashboards – a global report. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN), 2016. P. 56.

8. WHO. World health statistics: monitoring health for the SDGs. Geneva: World Health Organization, 2016. P. 136.

REFERENCES:

1. Hicckel J. The problem with saving the world. Jacobin (New York), Aug 8, 2015. URL: <https://www.jacobinmag.com/2015/08/global-povertyclimate-change-sdgs/>
2. IAEG-SDGs. Report of the Inter-Agency and Expert Group on the Sustainable Development Goal Indicators. New York, NY: Economic and Social Council, 2016. URL: <http://unstats.un.org/unsd/statcom/47th-session/documents/2016-2-SDGs-Rev1-E.pdf>
3. International Labour Organisation, World Employment Report, 2016.
4. Lloyd-Sherlock P.G., Ebrahim S., McKee M., Prince M.J. Institutional ageism in global health policy, BMJ 2016. P. 354.
5. Millennium Development Goals Report 2015. United Nations, New York, 2015. 74 p.
6. Report of the United Nations Conference on Sustainable Development. Rio de Janeiro, Brazil, 20–22 June 2012. 126 p. Available at: <http://www.uncsd2012.org/content/documents/814UNCSD%20REPORT%20final%20revs.pdf>
7. Sachs J., Schmidt-Traub G., Kroll C., Durand-Delacre D., Teksoz K. SDG Index and dashboards – a global report. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN), 2016. P. 56.
8. WHO. World health statistics: monitoring health for the SDGs. Geneva: World Health Organization, 2016. P. 136.

Medvedkina Y.A.

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of World Economics, Politics and Globalization,
Rostov State University of Economics

Medvedkin T.S.

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of World Economics, Politics and Globalization,
Rostov State University of Economics

SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: MODERN DYNAMICS OF ACHIEVEMENT

The aggravation of global problems and dangers brought by the technogenic type of civilization that dominated the world community caused the need to raise the issue of overcoming the consequences of economic and technological progress oriented towards economic growth and maximum consumption of the paradigm and searching for an alternative development model.

Analysing sustainable development in the world as a whole, it is necessary to consider in detail what changes are taking place, concerning each of the goals implied in the SDG concept. Based on the above, it can be concluded that when starting the implementation of the Agenda for Sustainable Development in 2030, Member States recognized that the dignity of the individual is of fundamental importance and that the goals and objectives of the Agenda must be fulfilled for all nations and people and for all segments of society. In addition, they will strive to first of all help those who are in the worst situation. Going beyond the rhetoric in this respect will not be easy since disaggregated data tell us that the advantages of development are far from the same.

The support for all countries at the same level is a comprehensive principle of the Agenda for 2030. However, without data and indicators that take into account specific groups of the population, including the most vulnerable groups, it will not be possible to fully implement the commitments made within the LRC. Global efforts have already begun to increase the availability and use of data, including by improving the integration of data sources. The world statistical community is ready to transform and modernize how this work is carried out to fully meet current needs.

The Russian Federation takes also an active part in realizing the goals of sustainable development; in particular, it finances assistance and cancellation of debts to developing countries. In 2007, the Concept of the Russian Federation's Participation in Promoting International Development was adopted, which set out the main objectives of the country's development assistance policy and the principles of providing official development assistance, the implementation of which made the Russian Federation a financial donor.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇINTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY PROBLEMS
UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

У статті досліджено історичне значення поняття «безпека». Визначено новітні загрози системі міжнародної безпеки всіх рівнів. Означено основні проблеми забезпечення економічної безпеки України. Розкрито актуальні виклики глобалізації, які створюють численні загрози економічній безпеці держави. Охарактеризовано вплив процесів економічної глобалізації на формування ринкової стратегії управління економічною безпекою суб'єктів міжнародного бізнесу.

Ключові слова: міжнародна економічна безпека, загрози, глобалізація, система міжнародної безпеки.

В статье исследовано историческое значение понятия «безопасность». Определены новые угрозы системе международной безопасности всех уровней. Отмечено основные проблемы обеспечения экономической безопасности Украины. Раскрыты актуальные вызовы глобализации, которые создают многочисленные угрозы экономической безопасности государства. Охарактеризовано

влияние процессов экономической глобализации на формирование рыночной стратегии управления экономической безопасностью субъектов международного бизнеса.

Ключевые слова: безопасность, международная экономическая безопасность, угрозы, глобализация, система международной безопасности.

The article analyses the historical significance of the meaning of «security». The latest threats to the international security system of all levels are defined. The main problems of providing economic security in Ukraine are mentioned. We developed the relevant challenges of globalization, which create numerous threats to the economic security of the state. We described the influence of economic globalization processes on the formation of a market-based economic security management strategy of international business subjects.

Key words: security, international economic security, threats, globalization, international security system.

УДК 339.9

Харун О.А.

к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин Хмельницький національний університет

Кошівська М.В.

магістр Хмельницький національний університет

Постановка проблеми. Сучасні загрози безпеці існують майже у кожній сфері життєдіяльності. Глобальні зміни, що відбулися у світі, призвели до трансформації поглядів на зовнішню політику, національну безпеку, архітектуру міжнародної безпеки взагалі. Пішло в небуття блокове протистояння, відбувається переоцінка системи ризиків для сучасної держави і, що найголовніше, спостерігається все більша прагматичність у відносинах між країнами, в основі яких домінують економічні чинники [1]. Ціла низка держав, серед яких і Україна, здійснюють трансформацію своїх суспільств з метою знайти своє місце в цивілізованій сім'ї народів, у світовій господарській системі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основам сучасної природи та формування економічної безпеки присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів: Л. Абалкіна, В. Абрамова, Ю. Алтухова, В. Андрійчука, Г. Андрощука, О. Барановського, І. Білас, І. Бінько, В. Богомоллова, А. Блінова, Т. Васильцева, З. Варналія, Я. Васьковську, Г. Вечканова, О. Власюка, В. Воротіна, О. Глазова, А. Горбачук, О. Дзьобань, О. Ільєнко, О. Коломієць, В. Нижника, Р. Пасічного, Г. Пастернак-Таранушенку, Н. Реверчука, Д. Салоха, В. Сенчагова, А. Сухорукова, Т. Хайлова, Т. Чеховича, В. Шлемко та ін. Однак, актуальні проблеми забезпечення економічної безпеки в системі національної безпеки України та шляхи їх вирішення залишилися розкритими лише частково.

Постановка завдання. Метою статті є визначення проблем забезпечення міжнародної еконо-

мічної безпеки та шляхів їх вирішення в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

При розгляді питань формування поняття «безпеки» необхідно зазначити, що воно викликало інтерес ще в давнину і воно вважалося головною складовою будь-якого соціального, економічного, політичного або іншого явища, або структури, тому в стародавні часи першими звернули на нього увагу філософи, а потім уже політики та економісти. Загалом засновниками підходів та вивчення проблеми формування філософського поняття «безпеки» були Демокрит, Аристотель та Платон. Щодо слов'янського суспільства, осмислення цього поняття бере початок у XV ст. у часи посягань на території слов'янських народів Золотої Орди. Історичне значення категорії безпеки в подальшому розглядається у відомих словниках та енциклопедіях [2].

Як попереджав людство ще 1979 року Папа Римський Іван Павло II, «теперішній людині постійно загрожує те, що є справою її рук, що є результатом діяльності її розуму, прагнень її волі. У цьому і полягає трагедія людського існування в її широкому значенні». Отже, глобалізація, науково-технічний прогрес та розвиток різних сфер сучасного світу не тільки дозволяють задовольняти дедалі більші потреби, а й породжують певні негативні наслідки. Крім цього, долаючи одні виклики, людина може створювати нові загрози [3].

Для сучасного розуміння безпеки неприйнятний статичний підхід. У комплексі взаємопов'язаних

елементів безпеки дедалі більшу роль відіграє її економічна складова, яка в ядерному світі стала стрижнем міжнародної та національної стабільності. Виник феномен глобальних фінансових і економічних систем.

До конфліктної ситуації призводять політичні і дипломатичні суперечки, а також і такі фактори, як слабкорозвинена економіка, торгові різні суперечності, неконтрольовані переміщення населення, екологічний стан, наркобізнес, тероризм і права людини.

На зміну «гарячим» та «холодним» війнам прийшли війни митні і торговельні. У цьому контексті економічна безпека розуміється, як сталість прийнятних для міжнародного співтовариства або для окремої країни умов економічного розвитку [4].

Економічну безпеку як доктрину застосував Ф.Д. Рузвельт у період Великої депресії у США (1930-х рр.), маючи на меті вивести країну з глибокої кризи шляхом нормалізації та стабілізації розбалансованих процесів розвитку країни. Економічна безпека розглядалася, як «сукупність умов, що надійно забезпечують суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я усіх його громадян» [5].

Сучасна світова економіка у своєму розвитку досягла того стану, який вимагає кардинальних змін в міжнародних інституціях її регулювання, запобігання економічним кризам та забезпечення міжнародної економічної безпеки загалом.

Стан світогосподарського процесу на сучасному етапі характеризується поглибленням міжнародного поділу праці за умов впливу науково-технічної революції, посиленням інтернаціоналізації виробництва та обігу, зростанням ролі та фінансового сектору, глобалізацією економічного розвитку. І як наслідок цих процесів – зростання взаємозалежності та єдності країн світу. Уже в цьому закладені передумови ризиків при порушенні зв'язків, економічної небезпеки для всіх суб'єктів світогосподарського процесу, зокрема, в середині міжнародного підприємництва, коли виникають проблеми у розподілі ресурсів, загострюється конкуренція за ринки збуту, з'являються умови економічної кризи. За цих обставин забезпечення міжнародної економічної безпеки стає визначальною домінантою стабільності, злагодженості дій усіх ланок багаторівневої ієрархічної системи світового господарства і вимагає державного регулювання до рівня планетарного масштабу [6].

Транснаціональні компанії поєднують інтереси капіталу та еліт різних країн, унеможлижуючи виникнення надконфліктних ситуацій, здатних призвести до війни. З іншого боку, змінюється сенс поняття «державна таємниця», адже за своєю суттю ТНК повинні бути інтернаціональними, оскільки їх добробут побудований на мирному співіснуванні різних країн. Та згадані переваги вод-

ночас є й недоліками. Відтепер система захисту національних інтересів повинна враховувати, що ТНК на законній основі може передавати патенти, ліцензії, які іноді можуть становити державну таємницю, своїм філіям, що знаходяться у інших країнах, і при цьому нехтувати інтересами будь-якої з держав [7].

Тому повинні відповідно змінитися законодавчі та нормативні акти забезпечення національної, економічної, політичної та військової безпеки. Проте, жодна з існуючих концепцій забезпечення безпеки поки що не врахувала змін, що виникли.

У світі усе активніше використовуються різні види економічної зброї. При цьому розрахунок зроблено правильно: навіщо застосовувати проти конкурента військову зброю, що призведе до певних втрат ресурсів, якщо можна підпорядкувати економіку цієї країни власним інтересам, не втрачаючи жодних ресурсів? Схоже, що людство перейшло до етапу економічних війн [2].

Іншими словами, у світовій економіці під впливом глобалізаційних процесів на країни з різними рівнями економічного розвитку виникають передумови загострення між ними глибоких суперечок, а іноді й конфліктів, що посилює нестабільність та непередбачені наслідки, створює економічну небезпеку та ризики. Все це вимагає від світових організацій першочергового формування адекватних механізмів для координації умов та дій економічної безпеки суб'єктів на всіх рівнях світогосподарського процесу і передусім на світовому рівні. Тому актуальними питаннями наразі є такі [6]:

- теоретичне обґрунтування дій міжнародних та національних інститутів;
- створення ефективних механізмів захисту інтересів усіх суб'єктів-учасників міжнародного економічного співробітництва в умовах посилення глобалізації;
- зміцнення економічної безпеки.

Український дослідник О. Коломієць зазначає, що сьогодні спостерігається поява низки новітніх загроз системі міжнародної безпеки всіх рівнів, що потребує координації спільних зусиль держав, міжнародних інститутів і світової спільноти для протидії їм. Особливо значимим стає завдання класифікації причин, які впливають на стан нинішньої системи міжнародної безпеки. А отже, є нагальна потреба – системно і надалі досліджувати цю вагому для світової спільноти проблему, напрацювати ефективні заходи для її розв'язання, що забезпечить стабільність і мир в умовах зростання міжнародної напруги [8].

Відмітимо, що проблема забезпечення безпеки завжди турбувала людство у процесі його цивілізаційного розвитку. Після двох світових воєн та припинення режиму «холодної війни» не виправдали себе сподівання щодо зменшення кількості загроз національній та міжнародній безпеці. Міждержавні

конфлікти, терористичні акти, загроза ядерної війни, надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру продовжують становити велику небезпеку і в XXI столітті.

Сподівання початку 1990-х років на рішучий прорив до нової, більш безпечної системи світового устрою, поки не ствердилися. На зміну загрози тотального ядерного знищення цивілізації прийшли нові загрози і виклики, загострилися проблеми забезпечення безпеки, що зумовлені глобалізацією. Це тероризм і сепаратизм; національний, релігійний та інші форми екстремізму; торгівля наркотичними засобами і організована злочинність; регіональні конфлікти та загроза поширення зброї масового знищення; фінансово-економічні кризи; екологічні катастрофи і епідемії.

Всі ці проблеми існували й раніше, однак, в епоху глобалізації, коли світ став більш взаємопов'язаним та взаємозалежним, вони швидкими темпами почали набувати універсального характеру, реально загрожуючи регіональній, а нерідко й міжнародній безпеці та стабільності, втручаючись у повсякденне життя мільярдів людей [9].

Однією з характерних рис сучасної міжнародної системи стала транснаціоналізація міжнародних відносин, яка характеризується активізацією діяльності недержавних акторів у межах кордонів двох і більше держав. Виникнення транскордонних безпекових проблем, загроз органічно пов'язано з послабленням (або й скасуванням) контролюючої/розділяючої функції державних кордонів, розширення транскордонної співпраці між різноманітними бізнес-структурами та соціальними інститутами, окремими особами, що діють і різних державах [10].

Варто зауважити, що, якщо з переліком загроз безпеці держави визначитися відносно легко (їх ідентифікація відбувається на основі практики), то розробити методи та інструментарій протидії цим загрозам значно складніше. Додатковою проблемою є той факт, що часто ці загрози не є самостійними і комплексно негативно впливають на безпекову ситуацію. Дані загрози є взаємопов'язаними і взаємодоповнючими. До того ж, вплив цих загроз накладається на «традиційні» проблеми національної чи міжнародної безпеки держави. Глобалізаційні процеси та інформаційно-комунікативна революція призвели до феноменального розширення можливостей для «легальних» організацій та суспільних інституцій, однак, водночас відкриваються широкі можливості також і для організацій та угруповань, які деструктивно впливають на розвиток суспільства [11].

Події в Сирії і пов'язані з конфліктом у цій державі масові потоки біженців, загострення проблеми тероризму у Європі, ускладнення гуманітарної ситуації на периферії ЄС, у суміжних

держав, зростання внутрішньої напруженості в окремих державах Європи і посилення націоналістичних, екстремістських партій та рухів – все це чітко ілюструє тенденції в розвитку транснаціональних загроз сучасним державам. Події в Україні також можуть слугувати ілюстрацією ситуації, коли неспроможність держави захистити свій кордон призводить до військово-політичної дестабілізації цілих регіонів. Зрештою, поширення практики так званої «гібридної війни» стає можливим, зокрема, завдяки зростанню прозорості кордонів і неможливості абсолютного контролю транзиту через кордони людей, товарів, фінансів, інформації. Держави змушені діяти в нових реаліях трансформації системи міжнародних відносин [8].

Принципова риса даного періоду полягає в тому, що на зміну домінанті глобальної загрози прийшла маса потенційних загроз: меншого масштабу, але при цьому досить серйозних за своїми наслідками для міжнародного миру й стабільності, таких, що зачіпають інтереси багатьох держав. За таких умов створення ефективної системи міжнародної безпеки вимагає об'єктивної, безпомилкової оцінки можливих внутрішніх і зовнішніх, воєнних та невоєнних загроз. Серед невоєнних загроз найбільш небезпеку для європейських країн (у тому числі країн Центрально-Східної Європи) можуть становити:

- розвиток економічної кризи в країнах, які входили до складу СРСР, також у східноєвропейських держав;
- зростання безробіття;
- екологічні негаразди, пов'язані з порушенням природного середовища у великих районах як на заході, так і на сході Європи;
- поширення нових видів наркотичних засобів;
- поширення нових видів захворювань, які важко піддаються лікуванню (СНІД, атипова пневмонія тощо);
- демографічний спад;
- неконтрольована міграція з країн «третього світу» [9].

У зв'язку з цим, проблематика становлення якісно нової системи міжнародної безпеки є дуже актуальною, що пояснюється не тільки її абсолютним значенням для збереження людської цивілізації, а й важливим значенням для стабільного функціонування держави та світового співтовариства загалом.

Не стоїть остеронь цих глобалізаційних процесів, змін та економічних небезпек, можливостей та переваг, міжнародного співробітництва, участі в світовому товарному обміні й Україна. Але при цьому в нашій країні ситуація загалом ще більш складна, ніж у світовій економіці, тому що в умовах світової економічної кризи більш уразливими є країни з трансформаційною економікою, і це повніше позначилося не лише на внутрішньому

економічному рівні країни, але й на досить низькому рівні її конкурентоспроможності в загальному світовому рейтингу.

Основними проблемами забезпечення економічної безпеки в Україні, що потребують першочергового вирішення є [12]:

- наявність та загострення економічної кризи в Україні в умовах збройної агресії з боку Російської Федерації;
- зростання корупції;
- погіршення добробуту населення та зростання рівня безробіття;
- різке падіння реального ВВП;
- втрата інвестиційної привабливості Україною.

Все це створює напруженість, нестабільність та загрози в економічному розвитку.

При цьому варто підкреслити, що основні загрози виходять не від самих економічних перетворень, а від непослідовності, не комплексності їх проведення, що призводить до гальмування процесу реформування. Негативні наслідки від цього відчуються не тільки в соціально-економічній сфері, а і у зовнішньоекономічній діяльності нашої держави.

За нинішніх обставин Україна навряд чи зможе швидко досягти економічної стабільності без міжнародної допомоги, зокрема, без підтримки реформ з боку країн Заходу та міжнародних фінансових організацій [6]. Однак, необхідно пам'ятати, що при врахуванні особливостей розвитку кожної національної економіки окремо, глобалізаційні процеси в основних параметрах все ж повинні регулюватися на міжнародному рівні, тому що суто стихійний характер їх розвитку не може певною мірою забезпечувати реалізацію інтересів усіх учасників глобалізаційного процесу, і в тому числі суб'єктів міжнародного підприємництва як на рівні країн, так і на рівні підприємств та їх об'єднань. Тобто, особливості розвитку процесів економічної глобалізації позначаються на діяльності останніх та на формуванні ринкової стратегії управління економічною безпекою суб'єктів міжнародного бізнесу.

Як бачимо, в сучасному світі відбуваються радикальні зміни. Головною тенденцією світового розвитку стала глобалізація. З одного боку, зростає взаємозалежність країн та регіонів, а з другого – посилюється розрив між багатими та бідними державами, загострюються соціально-економічні, соціально-політичні, етнокультурні суперечності усередині країн. Тому підтримання національної безпеки потребує нових підходів. У такій ситуації перебуває Україна, що зумовлює необхідність дослідження та втілення у життя науково обґрунтованої системи безпеки [13].

Поряд із виникненням і формуванням нових джерел та умов розвитку глобалізація створює виклики економічній безпеці держави. У сучасних умовах

без урахування цих викликів неможливо забезпечити стабільний розвиток та конкурентоспроможність національної економіки будь-якої країни. Найбільш актуальними викликами глобалізації, які створюють численні загрози економічній безпеці держави, є такі: нестабільність світової фінансової системи; розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг; поширення кризових явищ; експансія передових країн світу; дефіцит ресурсів для розширеного розвитку [14].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, Україна має бути залучена до процесу регулювання глобальних проблем міжнародної безпеки, оскільки світове співтовариство ввійшло в нову фазу розвитку – фазу становлення нової системи міжнародних відносин, яка змогла б дати відповіді адекватні новим викликам сучасності. На підставі наведеного слід констатувати, що за останні роки світ загалом, так і національні держави, зіткнулися з низкою нових викликів, які створюють загрозу безпеці, розвитку та благополуччю громадян. Водночас не кожна система економічної безпеки держави може продемонструвати свою стійкість перед цими викликами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації / Р. Пасічний // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2012. – Вип. 24. – С. 108–111.
2. Нижник В.М. Економічна дипломатія та економічна безпека України: навчальний посібник / В.М. Нижник. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – 299 с.
3. Смовженко Т.С. Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності: навч. посібник / Т.С. Смовженко; [за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра філос. наук, проф. З.Е. Скринник]. – К.:УБС НБУ, 2015. – 609 с.
4. Аванесова Н.Е. Системний підхід до формування стратегії забезпечення економічної безпеки оборонної промисловості України в умовах євроінтеграції / Н.Е. Аванесова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2017. – Вип. 57. – С. 20–27.
5. Горбачук А.І. Економічна дипломатія як складова національної та міжнародної економічної безпеки в сучасній світовій економічній думці / А.І. Горбачук // Вчені записки університету «КРОК». – 2013. – Випуск 34. – С. 79.
6. Ільєнко О.В. Стратегії міжнародної економічної безпеки в умовах глобалізації (маркетинговий аспект): [монографія] / О.В. Ільєнко. – К.: НАУ, 2013. – 360 с.
7. Міжнародна економічна безпека / [уклад. Кравчук П.Я.]. – Луцьк: Луцький НТУ, 2016. – 110 с.
8. Коломієць О.В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-р. політ. наук: спец. 23.00.04 Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / Олег Валерійович Коломієць. – Одеса, 2015. – 37 с.

9. Білас І.Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації / І.Г. Білас // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. – К., 2001. – С. 34–39.

10. Іжнін І. Проблеми транскордонної безпеки у світі, що змінюється / Ігор Іжнін // Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції; [Упор. Р. Вовк, О. Кучик], (14 квітня 2016 р., м. Львів). – Львів, 2016. – 89 с.

11. Чехович Т.В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами / Т.В. Чехович // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 277–283.

12. Концепція (основи) національної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id>

13. Дзьобань О.П. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій XXI століття: [монографія] / О.П. Дзьобань, В.Я. Настюк, В.В. Бєлєвцева. – Х.: Право, 2013. – 295 с.

14. Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники / О.В. Глазов // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – 2011. – Вип. 143. Т. 155. – С. 42–46.

REFERENCES:

1. Pasichniy R. (2012) Natsionalna bezpeka Ukrainy v epokhu hlobalizatsii [National security of Ukraine in the era of globalization]. Ukrainian national idea: realities and prospects of development, vol. 24, pp. 108–111.

2. Nyzhnyk V. M. (2007) Ekonomichna dyplomatiia ta ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic diplomacy and security]. Khmelnytskyi: KhNU (in Ukrainian).

3. Smovzhenko T. S. (2015) Ukrainska liudyna v yevropeiskomu sviti: vymiry identychnosti [Ukrainian person in the European world: identity dimensions]. T. S. Smovzhenko, Z. E. Skrynyk (Eds.). Kyiv: UBS NBU (in Ukrainian).

4. Avanesova N. E. (2017) Systemnyi pidkhid do formuvannia stratehii zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky oboronnoi promyslovosti Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [System approach to strategy formation for ensuring economic security of the Ukrainian defense industry in the conditions of European integration]. The bulletin of transport and industry economics, vol. 57, pp. 20–27.

5. Horbachuk A. I. (2013) Ekonomichna dyplomatiia yak skladova natsionalnoi ta mizhnarodnoi ekonomichnoi bezpeky v suchasni svitovii ekonomichnii dumtsi [Economic diplomacy as a component of national and international economic security in the modern world economic thought] Scientific notes of «KROK» University, vol. 34, pp. 79.

6. Iliencko O. V. (2013) Stratehii mizhnarodnoi ekonomichnoi bezpeky v umovakh hlobalizatsii (marketingovy aspekt) [Strategies of international economic security in the globalizing world (marketing aspect)]. Kyiv: NAU, pp. 360 (in Ukrainian).

7. Kravchuk P. Ya. (ed.) (2016) Mizhnarodna ekonomichna bezpeka [International economic security]. Lutsk: Lutskiy NTU (in Ukrainian).

8. Kolomiiets O. V. (2015) Osoblyvosti systemy mizhnarodnoi bezpeky v umovakh hlobalizatsii [Features of the international security system in the globalizing world] (PhD Thesis), Odesa.

9. Bilas I. H. (2001) OON ta suchasni vyklyky i zahrozy mizhnarodnii spilnoti ta bezpetsi v umovakh hlobalizatsii [UN and current challengers and threats to the international community and security in globalizing world]. Actual problems of international relations, Kyiv, pp. 34–39.

10. Izhnin I. (2016) Problemy transkordonnoi bezpeky u sviti, shcho zmyniuietsia [The problems of cross-border security in a changing world]. Proceedings of the Transkordonna bezpeka: polityko-pravovyi, sotsialno-ekonomichni ta humanitarnyi vymiry (Ukrainian, Lviv, April 14, 2016) (eds. Vovk R., Kuchyk O.), Lviv, pp. 89.

11. Chekhovych T. V. (2013) Zabezpechennia mizhnarodnoi bezpeky mizhnarodno-pravovymy zasobamy [Providing international security by international legal means]. Scientific Works of the National Academy of Internal Affairs, no. 1, pp. 277–283.

12. Kontsepsiia (osnovy) natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Conception (basis) of national security of Ukraine]. Retrieved from <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id> (in Ukrainian).

13. Dz'oban' O. P., Nastiyuk V. Y., Bielievitseva V. V. (2013) Problemy zakhystu natsionalnykh interesiv Ukrainy u sferi derzhavnoi bezpeky v umovakh heopolitychnykh transformatsii XXI stolittia [Problems of protecting the national interests of Ukraine in the sphere of state security in the conditions of geopolitical transformations of the XXI century]. Kharkiv: Pravo, pp. 295.

14. Hlazon O. V. (2011) Natsionalna bezpeka: sutnist, oznaky, kontsepsiia ta heopolitychni chynnyky [National Security: Essence, Signs, Concept and Geopolitical Factors]. The scientific works of Petro Mohyla Black Sea National University, vol. 143, no. 155, pp. 42–46.

Kharun O.A.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economic Relations,
Khmelnytskyi National University

Koshivska M.V.

Master,
Khmelnytskyi National University

INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY PROBLEMS UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

The purpose of the article is to define problems of providing international economic security and ways of their solution in the globalizing world.

We have developed the relevant challenges of globalization, which create numerous threats to the economic security of the state. We have described the influence of economic globalization processes on the formation of a market-based economic security management strategy of international business subjects.

It is stated that the relevant challenges of globalization are following: the instability of the global financial system; broadening of world markets for certain types of products, goods, and services; the spread of crisis phenomena; expansion of the world leading countries; resource gap for expanded development.

It is noted that the status of the world economic process at the current stage is defined by the intensification of the international division of labour under the influence of the scientific and technological revolution, the reinforcement of production internationalization and circulation, the growth of the role and financial sector, and the globalization of economic development. The consequence of these processes is the growth of interdependence and unity of the countries also in solving problems of ensuring international economic security.

Using the research of leading economists, we have ascertained that the modern world economy in its development has reached a point, which requires cardinal changes in the regulation of international institutions, prevention of economic crises and ensuring international economic security in general. However, the relevant problems of providing economic security in the system of national security of the countries have been partially disclosed, as well as the ways of their solution.

We have noted that today there is a number of latest threats to the international security system of all levels that require coordination of the overall efforts of states, international institutions, and the international community to counteract them. The classification of causes that affect the current state of the international security system is particularly relevant.

Therefore, there is an urgent need in the systematical and continuous investigation of this important problem for the world community, working out of effective measures for its solution, which will ensure stability and peace in conditions of growing international tension.

МІСЦЕ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

FINANCIAL GLOBALIZATION PLACE IN THE WORLD ECONOMIC SYSTEM

УДК 336.76

Харун О.А.

к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин

Хмельницький національний університет

Рожок Т.В.

магістр

Хмельницький національний університет

У статті визначено сутність «фінансової глобалізації». Виокремлено причини стрімкого розвитку глобальної фінансової системи. Розглянуто форми глобалізації у фінансовій сфері. Виділено найбільш відомі узагальнюючі показники фінансової глобалізації. Виокремлено характерні позитивні та негативні наслідки фінансової глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, фінансова глобалізація, інтернаціоналізація, фінансові ринки, інтеграційні процеси, система світогосподарських зв'язків.

В статье определена сущность «финансовой глобализации». Выделены причины стремительного развития глобальной финансовой системы. Рассмотрены формы глобализации в финансовой сфере. Выделены наиболее известные обобщающие

показатели финансовой глобализации. Выделены характерные положительные и отрицательные последствия финансовой глобализации.

Ключевые слова: глобализация, финансовая глобализация, интернационализация, финансовые рынки, интеграционные процессы, система мирохозяйственных связей.

The article defines the essence of «financial globalization». Reasons for the rapid development of the global financial system are identified. Forms of globalization in the financial sphere are considered. The most well-known generalizing indicators of financial globalization are highlighted. The typical positive and negative consequences of financial globalization are discussed.

Key words: globalization, financial globalization, internationalization, financial markets, integration processes, system of world economic relations.

Постановка проблеми. Глобалізація охопила всі сфери життєдіяльності людства, а її вплив стає дедалі відчутнішим. Процеси глобалізації відбуваються в економіці, політиці, соціальній сфері, освіті, науці, культурі, а отже, мають універсальний характер. Глобалізація трактує світ, як зв'язаний, взаємозалежний і безмежний ринок, який постійно інтегрується [1, с. 467].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природа фінансової глобалізації досліджується у роботах таких видатних вітчизняних і зарубіжних дослідників, як: В. Базилевич, Б. Бернанке, О. Білоус, О. Василик, Т. Вахненко, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Грінспен, Г. Капріо, Д. Клінгебіел, В. Кочетков, А. Крокет, А. Ламфолуссі, Р. Левайн, Д. Лук'яненко, І. Лютий, Ф. Мішкін, В. Міщенко, А. Павленко, Л. Примостка, Дж. Сорос, Д. Стігліц, Д. Тобін, Г. Фішер та інші. Однак, поза межами академічних досліджень довгий час залишалися питання, пов'язані зі зміною поглядів на фінансову глобалізацію у посткризовому періоді.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем фінансової глобалізації та визначення її місця в системі світогосподарських зв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова глобалізація є складовою економічної глобалізації. Вона являє собою ключовий процес розвитку світової економіки кінця ХХ – початку ХХІ століття, наслідком якого стала нова якість економічних зв'язків між суб'єктами глобальної системи. Цей процес досі не мав аналогів в економічній історії. Таким же новим явищем є і сформований глобальний фінансовий ринок.

Глобалізація перетворює світове господарство на єдиний ринок товарів, послуг, капіталів, робочої сили, суб'єкти якого взаємопов'язані єдиною системою фінансово-економічних відносин. Однією

з найяскравіших форм прояву процесу глобалізації є вибухподібне зростання в останні роки світового фінансового ринку, фінансових трансакцій, що здійснюються між різними суб'єктами світогосподарських зв'язків [2].

Поштовхом для такого бурхливого розвитку міжнародних фінансових потоків стала суттєва лібералізація валютних ринків, валютного регулювання. Фінансова глобалізація знаменує собою зростаючу фінансову єдність та взаємозалежність фінансово-економічних систем країн світу.

Більшість вітчизняних і зарубіжних фахівців уважають економічну, і в тому числі фінансову, глобалізацію притаманною останній чверті ХХ століття. Проте, чимало її ознак існувало і в попередні періоди. Так, світова валютна система на основі золотого стандарту сформувалася ще всередині ХІХ століття, трансформуючись у золотодевізну та девізну впродовж усього ХХ століття.

Рушійною силою фінансової глобалізації виступають транснаціональні компанії (ТНК) і транснаціональні банки (ТНБ). У межах ТНК і ТНБ складається широка мережа виробничих, науково-технічних, торговельних і фінансових ділових зв'язків, що ґрунтуються на контрактній системі відносин. Потужна хвиля злетів і падінь, що прокотилась серед ТНК і ТНБ у 90-ті роки минулого століття та під час фінансово-економічної кризи 2007–2009 рр., ще більше посилила їх вплив у світі. Національним державам доводиться все більше рахуватися з ними, як з потужними партнерами, а іноді і суперниками, за впливу на національну економіку [3].

Причинами стрімкого розвитку глобальної фінансової системи стали:

– міждержавна інтернаціоналізація фінансової сфери, породжена виходом за національні кор-

дони виробництва та обігу, і, як наслідок, фінансово-перерозподільних відносин;

– зростання відкритості національних економік як стосовно транскордонного руху товарів, факторів виробництва, так і фінансових потоків;

– лібералізація транскордонного переміщення капіталу, зумовлена пом'якшенням регулювання фінансових потоків на рівні окремих країн та міжнародних фінансових організацій [4].

Фінансова глобалізація виявляється у стрімкому зростанні фінансових ринків, випереджальному розвитку фінансової сфери порівняно з реальним сектором світової економіки.

Фінансова глобалізація також призводить до зниження залежності національних економік від безпосередніх результатів виробництва, про що свідчить зниження кореляції між темпами зростання, наприклад, виробництва і споживання. У сучасних умовах спад виробництва у тій чи іншій країні, а також породжений ним дефіцит бюджету можуть бути пом'якшені за рахунок зовнішніх ресурсів.

Глобалізація у фінансовій сфері має об'єктивний характер, спирається на інтернаціоналізацію виробництва й обігу в сучасному світовому господарстві і виступає у різних формах, зокрема:

– збільшення обсягів міжнародних фінансових потоків у вигляді міжнародних розрахунків, платежів, трансфертів, міграції капіталу;

– зростання мобільності міжнародних капіталів через лібералізацію умов їх транскордонного переміщення;

– міжнародна експансія транснаціональних банків та інших фінансових інституцій;

– підвищення ролі міжнародних фінансових організацій у формуванні та регулюванні глобального фінансового устрою;

– стандартизація національної фінансової звітності на засадах міжнародно визнаних вимог;

– інституційне зближення національних банківських систем та стратегій грошово-кредитної політики центральних банків [5].

Економічна глобалізація має безпрецедентні політичні наслідки. Якщо в ліберальному суспільстві класичного модерну політика та економіка прагнули до максимальної незалежності один від одного в рамках національних держав, то тепер намітилися інші тенденції.

Усі учасники ринку взаємодіють між собою, впливаючи як один на одного, так і на формування й майбутній розвиток найважливіших чинників фінансової глобалізації. До таких чинників належать: інституційні та міжнародні потоки капіталів, сучасні теорії управління портфелями активів, професіоналізм учасників, фінансові інновації, лібералізація та дерегулювання ринків, конкуренція, пошук нових вигідніших можливостей приросту капіталу, вільний рух капіталу, конкуренція за доступ до капіталу, волатильність ринків, інформаційні технології,

сек'юритизація, стандартизація фінансових продуктів, ринки країн, що розвиваються, демографічна ситуація, обсяги заощаджень [6].

З позиції окремої країни, інтеграційні процеси розвиваються у двох напрямках: усередину і назовні. Розвиток усередину означає, що процес спрямовано на розширення використання іноземного капіталу, товарів, послуг, технологій та інформації у сфері внутрішнього споживання окремої країни. Розвиток назовні характеризується пріоритетною орієнтацією країни на світовий ринок і глобальною експансією економічних суб'єктів у всі сфери економіки інших країн. Результатом такого двостороннього руху і є інтеграція ринків, тобто поєднання окремих частин (економік окремих країн) у єдине ціле – глобальну економічну систему. В останні роки ці процеси прискорюються, про що свідчить зростання кількості та обсягів укладених і реалізованих міжнародних угод. Інтеграція в усіх секторах світового господарства принципово змінює співвідношення між зовнішніми і внутрішніми чинниками розвитку ринків на користь перших. Економічна система кожної окремої країни, незалежно від її величини та рівня економічного розвитку, не в змозі протидіяти інтеграційним процесам, а отже, не може бути цілковито самостійною та раціонально формувати й реалізовувати стратегію економічного розвитку без урахування інтересів основних суб'єктів світової економіки [7, с. 204].

З одного боку економічні процеси легко переходять державні кордони і порушують суверенітети, транснаціональні економічні актори вимагають максимальної відкритості тих країн, де вони бачать свої інтереси. З цієї точки зору вони зацікавлені у тому, щоб вдихнути нове життя у стару ліберальну концепцію «мінімальної держави», не втручаючись в господарське життя, що не претендують на її регулювання або на протекціоністські заходи стосовно власного, національного виробництва, не стягує високі податки для забезпечення соціального та культурного, науково-технологічного, а тим більше оборонного, потенціалу. Таким чином, політичні інститути суспільства модерну (насамперед держава, органи безпеки та ін.) втрачають колишню значимість.

З іншого боку, У. Бек зазначає, що з економічною глобалізацією пов'язана «субполітизація» сучасних суспільств, тобто «додатковий шанс для діяльності та узурпації влади за рамками політичної системи, шанс, який у все більшою мірою отримують підприємства, що діють на всьому просторі світового суспільства». Політичні ролі набуваються акторами, яким вони ніколи раніше безпосередньо не були притаманні: підприємствами і фірмами, податковими та аудиторськими інститутами, пенсійними фондами, міжнародними фінансовими і торговими організаціями і т. д. Для реалізації власних політичних інтересів у них вже немає необхідності звер-

татися до урядів, парламентів, судових та інших органів легальної політичної системи, а вже тим більше – до думки виборців [8, с. 64].

Вимірювання рівня глобалізованості фінансових ринків, фінансових систем окремих країн та світового господарства загалом спирається на два підходи: по-перше, фінансова глобалізація є складовою загального глобалізаційного процесу і для її вимірювання використовується індекс глобалізації; по-друге, використовуються специфічні показники глобалізованості фінансової сфери.

До переліку найбільш відомих узагальнюючих показників належать Індекс Глобалізації А. Т. Керні (A. T. Kearney's Globalization Index), що регулярно публікується американським журналом «Foreign Policy», та G-індекс Дослідницького центру світових ринків. Детальніше зупинимося на першому з них, оскільки він охоплює широке коло індикаторів глобалізації фінансових ринків та потоків [8, с. 78].

Індекс Глобалізації (Globalization Index) розраховується для 72 країн (до 2006 р. – для 62), на які припадає понад 97% світового ВВП і 88% населення світу. Розрахунок ведеться за 14 показниками – дані про торгівлю, прями та портфельні іноземні інвестиції, кредити, масштаби міжнародного туризму, обсяги телефонного трафіку, персональних грошових переказів, чисельність користувачів Інтернетом та кількість комп'ютерів, підключених до глобальної мережі.

Для кожної країни індекс глобалізації розраховується, як сума чотирьох складових:

1) «економічна інтеграція» – торгівля, іноземні приватні прями й портфельні інвестиції, інвестиційні доходи та платежі;

2) «особисті зв'язки» – переміщення людей за кордон та з-за кордону, міжнародні телефонні розмови, перекази та інші особисті контакти;

3) «політична залученість» – членство в міжнародних організаціях, наявність зарубіжних посольств тощо;

4) «технологічна залученість» – кількість користувачів Інтернету та ін. [9, с. 82]

У більшості випадків щорічні потоки, з яких складається показник економічної інтеграції (наприклад, потоки товарів, послуг і грошей, що перетинають кордон), додаються і діляться на номінальний ВВП або на чисельність населення (для потоків, виражених в абсолютних величинах, наприклад, показник технологічної залученості). Індикатори політичної залученості – це абсолютні величини (кількість членів організацій, або кількість ратифікованих міжурядових договорів). Внесок країни у підтримку миротворчих операцій ООН є середньою зваженою величиною фінансового внеску країни або чисельності контингенту, наданого країною в розпорядження Ради безпеки ООН. Вагами при цьому виступають, відповідно, ВВП і чисельність населення країни [9, с. 89].

Серед спеціальних вимірювачів фінансової глобалізації можна виділити показники, які характеризують ступінь відкритості національних фінансових ринків з різних позицій:

– показники *de jure* фінансової інтеграції, тобто показники ступеня формальних обмежень на фінансові угоди, укладені іноземними компаніями на території країни;

– показники *de facto* фінансової інтеграції, тобто показники фактичної інтеграції фінансової системи країни у світову.

Однак, слід зазначити, що вимірювачі *de jure* фінансової інтеграції не дають точного уявлення про реальні масштаби інтеграції фінансової системи країни у світову. Значною мірою це пояснюється труднощами вимірювання ефекту цілого ряду бар'єрів, які прямо не підпадають під визначення «формальних» обмежень у вигляді законів і правил, що регулюють фінансові угоди між резидентами і нерезидентами країни. До них можна віднести, наприклад, різноманітні компенсаційні схеми, обмежений доступ до джерел інформації тощо. Саме з цієї причини результати *de jure* фінансової інтеграції найчастіше не збігаються з результатами її вимірювання *de facto*, хоча і ті й інші покликані охарактеризувати ступінь відкритості фінансової системи країни [10].

Крім вищезгаданих показників розрізняють також кількісні показники (*volume-based indicators*) фінансової інтеграції й показники, що базуються на цінах на фінансові ресурси (*price-based indicators*).

Існує ряд інших вимірювачів, які також показують ступінь і характер інтеграції країни у світовий фінансовий ринок:

– відношення міжнародних резервів країни до ВВП;

– відношення приватних трансфертів до ВВП (даний показник, розрахований, наприклад, на базі переказів робітників та службовців, що працюють за кордоном, до країни свого походження, характеризує також і інший аспект глобалізації – масштаби міграції робочої сили) [10].

Як і кожне об'єктивне явище, фінансова глобалізація має позитивні й негативні вияви та наслідки. Проведене дослідження дає підстави виокремити характерні позитивні наслідки фінансової глобалізації:

– відсутність чітких просторових і часових меж, можливість проведення операцій на фінансових ринках цілодобово завдяки об'єднанню біржових та позабіржових торговельних систем в одну глобальну комунікаційну мережу;

– висока мобільність капіталу, його значні обсяги, вигідна ціна й висока ліквідність;

– зниження рівня дефіциту фінансових ресурсів у країнах світу;

– посилення конкуренції на національних фінансових ринках та зниження вартості товарів

і послуг, що сприяє здешевленню ресурсів в умовах глобалізації;

– багатофункціональність фінансового ринку, тобто можливість реалізації операцій з різними видами активів (валюта, капітал, цінні папери) та надання розрахунково-платіжних, гарантійних, страхових та інших видів фінансових послуг;

– надання статусу вільно конвертованої валюти, використання її в міжнародних фінансових операціях, поряд із провідними валютами, такими як американський долар та євро;

– високі світові стандарти, професіоналізм в управлінні фінансовими потоками. Учасники глобального ринку в умовах жорсткої конкуренції повинні відповідати вимогам, що висуваються до якості банківських товарів і послуг, технологій та рівня кваліфікації персоналу;

– комп'ютеризація та інформатизація. Створення глобальної комп'ютерної мережі Інтернет дозволило об'єднати користувачів різних країн в єдину систему, процедури здійснення фінансових операцій стали спрощеними та стандартизованими, ринок інформації став загальнодоступним [5].

Проте, поряд із позитивними наслідками, фінансова глобалізація супроводжується й певними негативними явищами такими, як висока мобільність капіталу, адже у випадку яких-небудь економічних або політичних негараздів у країні фінансові ресурси починають мігрувати, завдаючи своїм впливом значних збитків; зростання нестабільності національних фінансових ринків, які у результаті лібералізації стають більш чутливими до криз; залежність реального сектору світової економіки від монетарної складової, що послаблює стійкість національних економік країн і регіонів до світових фінансових криз; обмеження доступу окремих учасників на світовий фінансовий ринок, оскільки учасники з країн, що розвиваються, мають обмежений доступ до позик на світовому фінансовому ринку і вимушені використовувати прямі іноземні інвестиції, допомогу, позики міжнародних організацій та платити міжнародним банкам дорожче порівняно з аналогічними позичальниками з промислово розвинених держав.

Як наслідок, блага фінансової глобалізації, отримані в результаті зниження і ліквідації бар'єрів між національними фінансовими ринками, розподіляються нерівномірно. Найбільші вигоди отримують розвинені країни, і зокрема США, чиє лідерство в процесах фінансової глобалізації, у розробленні її стандартів і механізмів поза сумнівом. Не зважаючи на те, що фінансова глобалізація об'єктивно стала невід'ємним атрибутом ведення бізнесу на світових фінансових ринках, питання про ступінь її привабливості неоднозначне [7, с. 309–312].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, фінансова глобалізація – це процес об'єднання

в єдину світову систему всієї сукупності міжнародних фінансових відносин та національних фінансових ринків з подальшим їх перетворенням у єдиний світовий фінансовий простір. Розвиток фінансової глобалізації забезпечує розширення кредитно-інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій і банків, формування міжнародних фінансових ринків, трансформацію фінансових систем держав, прискорення темпів інновацій, посилює взаємодію національних економік на базі сучасних інформаційних технологій і принципів регулювання, створює гнучкі ринки праці, товарів, капіталу. Фінансова глобалізація, на відміну від регіоналізації, означає об'єднання фінансових ресурсів країн з різним рівнем економічного розвитку та стійкості фінансових систем, її причинами є об'єктивні процеси суспільного розвитку. Якщо зупинити процеси глобалізації у фінансовій сфері неможливо, то керувати ними в інтересах розвитку національної економіки необхідно.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білорус О. Г. Глобальний конкурентний простір: [монографія] / О. Г. Білорус, Ю. М. Пахомов, І. Ю. Гузенко, О. К. Скаленко, О. В. Гаврилюк. – К., 2007. – 586 с.
2. Лазебник Л. Л. Глобалізація як середовище формування політики економічного розвитку країни / Л. Л. Лазебник // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 7. – С. 94–99.
3. Гладчук К. Глобалізація на світових фінансових ринках та її наслідки / К. Гладчук // Ринок цінних паперів України. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2011. – № 3–4. – С. 15–21.
4. Ткаченко Н. В. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансових посередників / Н. В. Ткаченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2014. – № 15 – С. 81–88.
5. Яремко Л. А. Фінансова глобалізація і національна економіка / Л. А. Яремко // Фінанси України. – 2003. – № 45. – С. 47–55.
6. Калініченко Л. Л. Глобалізація банківської діяльності та її вплив на банківську систему України / Л. Л. Калініченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 43. – С. 77–81.
7. Луцишин З. В. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації / З. В. Луцишин. – К.: ВЦ «Друк», 2002. – 359 с.
8. Міжнародні фінанси: термінологічний словник / [під ред. С. Я. Єлецьких]. – Краматорськ: ДДМА, 2007. – 64 с.
9. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом / А. А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 237 с.
10. Шелудько Н. М. Сучасні тенденції фінансової глобалізації та їх вплив на розвиток банківського сектору України / Н. М. Шелудько // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 21. – С. 85–92.

REFERENCES:

1. Bilorus O. H., Pakhomov Yu. M., Huzenko I. Yu., Skalenko O. K., Havryliuk O. V. (2007) Hlobalnyi konkurentnyi prostir [Global competitive space]. Kyiv.
2. Lazebnyk L. L. (2005) Hlobalizatsiia yak sere-dovyshche formuvannia polityky ekonomichnoho roz-vytku krainy [Globalization as a formation environment of the policy of country economic development]. Current economic problems, no. 7, pp. 94–99.
3. Hladchuk K. O. (2011) Hlobalizatsiia na svitovy-khf inansovykh rynkakh ta yii naslidky [Globalization and its impact on the world markets]. Bulletin of the State Commission on Securities and Stock Market, pp. 14–20.
4. Tkachenko N. V. (2014) Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv na rozvytok finansovykh poserednykiv [Glo-balization processes impact on the financial intermedi-aries development]. Publishing House of the National University «Ostroh Academy», no. 15, pp. 81–88.
5. Yaremko L. A. (2003) Finansova hlobalizatsia i nat-sionalna ekonomika [Financial globalization and national economic]. Finances of Ukraine, no. 45, pp. 47–55.
6. Kalinichenko L. L. (2013) Hlobalizatsiia bankivskoi diialnosti ta yii vplyv na bankivsku system Ukrainy [Banking globalization and its impact on the banking system of Ukraine]. Bulletin of Transport and Industry Economy, no. 43, pp. 77–81.
7. Lutsyshyn Z. V. (2002) Transformatsiia svitovoi finansovoi systemy v umovakh hlobalizatsii [World finan-cial system transformation in the conditions of globaliza-tion]. Kyiv: VTS «DrUk» (in Ukrainian).
8. Yeletsykh S. Ya. (ed.) (2007) Mizhnarodni finansy: terminolohichni slovnyk. Kramatorsk: DDMA (in Ukrainian).
9. Peresada A. A. (2002) Upravlinnia investytsiynym protsesom [Management of the investment process]. Kyiv: Libra (in Ukrainian).
10. Sheludko N. M. (2013) Suchasni tendent-sii finansovoi hlobalizatsii ta yikh vplyv na rozvytok bankivskoho sektoru Ukrainy [Modern trends of financial globalization and their influence on the development of Ukraine banking sector]. Current economic problems, no. 21, pp. 85–92.

Kharun O.A.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economic Relations,
Khmelnitskyi National University

Rozhok T.V.

Master,
Khmelnitskyi National University

FINANCIAL GLOBALIZATION PLACE IN THE WORLD ECONOMIC SYSTEM

The purpose of the article is to study the problems of financial globalization and determine its place in the system of world economic relations.

In the article, the essence of «financial globalization» is considered and it is established that it is a key process of the world economy's development from the late XX – early XXI century. A new level of economic relations among global system subjects is the consequence of the process.

It is noted that the driving force of financial globalization are transnational companies and multinational banks and within their work, a broad network of industrial, scientific and technical, trade and financial business relations based on a contractual system of relations is being formed.

The author stated that globalization in the financial field is objective and based on the internationalization of production and circulation in the modern world economy and it serves in various forms. Economic globalization has unprecedented political consequences. Years ago politics and economics sought to maximize independence from each other within the framework of national states in a liberal society of classical modern, but now other trends have appeared. All market participants interact with each other, affecting each other, as well as the formation and future development of the most important factors of financial globalization.

Two approaches, on which measuring the level of globalization of financial markets, financial systems of individual countries and the world economy as a whole is based: firstly, financial globalization is a part of the globalization process and its index is used for globalization measuring; and secondly, specific indicators of the financial sector globalization are used.

Positive effects of financial globalization are characterized (lack of clear spatial and temporal boundaries, high mobility of capital, lowering the level of financial resources shortages in the world countries, etc.), as well as negative effects and consequences (high mobility of capital, because in the case of any economic or political problems in the country financial resources begin to migrate, causing significant losses; the growth of the instability of national financial markets, which, as a result of liberalization, become more sensitive to the crisis, etc.).

Therefore, financial globalization is a process of uniting into a single world system of the entire set of inter-national financial relations and national financial markets with their further transformation into a single global financial space.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

THE CONCEPTUAL BASIS FOR PROVIDING TRANSPARENCY OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE POLICY

У статті розглянуто основні механізми й інструменти втілення принципу транспарентності в регулюванні міжнародної торгівлі. Визначено сучасні особливості та напрями розвитку норм і правил ГАТТ/СОТ, які стосуються транспарентності зовнішньоторговельного регулювання. Проаналізовано сучасний стан забезпечення транспарентності у зовнішньоторговельній політиці України. Окреслено ключові напрями вдосконалення вітчизняної практики митного регулювання з метою дотримання всіх міжнародних зобов'язань України перед СОТ щодо транспарентності державного управління зовнішньоторговельної діяльності.

Ключові слова: транспарентність, спрощення процедур торгівлі, митне регулювання, Світова організація торгівлі, зовнішньоторговельна політика.

В статье рассмотрены основные механизмы и инструменты реализации принципа транспарентности в регулировании международной торговли. Определены современные особенности и направления развития норм и правил ГАТТ/ВТО, касающихся транспарентности внешнеторгового регулирования. Проанализировано

современное состояние в обеспечении транспарентности во внешнеторговой политике Украины. Определены ключевые направления совершенствования отечественной практики регулирования в целях соблюдения всех международных обязательств Украины перед ВТО по транспарентности государственного управления внешнеторговой деятельностью.

Ключевые слова: транспарентность, упрощения процедур торговли, таможенное регулирование, Всемирная торговая организация, внешнеторговая политика.

The article deals with the main mechanisms and instruments for implementing the principle of transparency in the regulation of international trade. Modern features and trends of GATT/WTO rules and guidelines related to trade transparency regulation are revealed. The current state of transparency in Ukraine's foreign trade policy is analysed. Key areas for improving the domestic customs practice in order to comply with all international commitments of Ukraine to the WTO on the transparency of the public administration of foreign trade activities are outlined.

Key words: transparency, trade facilitation, customs regulation, World Trade Organization, foreign trade policy.

УДК 339.9.012.421

Яковченко В.С.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Київський національний
торговельно-економічний університет

Постановка проблеми. Підвищення ролі міжнародної торгівлі у світовій економіці і вибір її суб'єктами оптимальної зовнішньоторговельної політики обумовлені об'єктивним процесом глобалізації. Глобалізація призводить до постійного посилення взаємозв'язків та взаємозалежності економічної політики, що проводиться окремими країнами, включаючи взаємодію між такими її аспектами, як питання макроекономічної структури, торгівлі товарами і послугами, фінансів тощо. Досягнення гармонії між зазначеними аспектами економічної політики здійснюється головним чином урядами на національному рівні, проте, їхня міжнародна узгодженість є важливим і цінним елементом підвищення ефективності такої політики. Інтенсивність цього процесу залежить від рівня розвитку всіх учасників національних економік, а також від ступеня інтегрованості їх у світову економіку як через види зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання, так і через активну участь у міжнародних організаціях, де особливе місце посідає Світова організація торгівлі (СОТ).

Транспарентність залишається одним з базових принципів функціонування багатосторонньої торговельної системи СОТ, який лежить в основі ефективної взаємодії країн світу з питань розвитку міжнародного руху товарів і послуг. В економічній теорії фактор транспарентності традиційно розглядається у контексті впливу на рівень тран-

сакційних витрат, адже дотримання принципу транспарентності сприяє усуненню надмірних адміністративних бар'єрів та іншого негативного впливу зі сторони органів митного регулювання на обсяги і динаміку зовнішньоторговельної діяльності. З іншого боку, втілення принципу транспарентності сприяє зменшенню рівня асиметрії в доступі до інформації серед учасників ЗЕД, що активізує процеси міжнародної економічної інтеграції. У зв'язку з набуттям принципом транспарентності дедалі більшого значення в розвитку глобалізації й ефективності інтеграції національних економік до світового ринку, особливої актуальності набуває дослідження концептуальних основ його забезпечення у вітчизняній практиці зовнішньоторговельного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем втілення принципу транспарентності при формуванні і реалізації зовнішньоторговельної політики України присвячено наукові доробки низки вітчизняних вчених-економістів, зокрема: М.Г. Нікітіної та М.М. Кузнецова [1], Р.С. Близького [2], С.В. Галько та В.Н. Осієвської [3], Е.А. Афоніна та О.В. Суший [4], І.М. Квеліашвілі [5], В.Г. Андрійчука [6] та ін. Їх праці становлять вагомий внесок у визначення сутності та складових елементів принципу транспарентності у зовнішньоторговельній сфері. Зазначеними вченими ґрунтовно опрацьовано міжнародні

зобов'язання України щодо забезпечення транспарентності ЗЕД, закріплені в нормах СОТ та положеннях Угоди про асоціацію з Євросоюзом. Віддаючи належне існуючим напрацюванням, необхідно зазначити, що дослідженню концептуальних основ, інструментів та механізмів практичного втілення принципу транспарентності в регуляторній політиці України у сфері зовнішньої торгівлі залишається приділено недостатню увагу. Крім того, поза увагою вітчизняних науковців залишаються положення Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі, які розширюють та уточнюють принцип транспарентності у сфері ЗЕД. Все це обумовлює необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є визначення інструментів та механізмів забезпечення виконання принципу транспарентності у вітчизняній зовнішньоторговельній політиці, базуючись на відповідних міжнародних зобов'язаннях України в рамках ГАТТ/СОТ.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті порушених у дослідженні питань, принцип транспарентності слід розуміти, як принцип формування та реалізації зовнішньоторговельної політики, який передбачає забезпечення вільного доступу до всієї інформації, законів, адміністративних положень і розпоряджень з питань, що належать до компетенції багатосторонньої системи регулювання торгово-економічних відносин (наприклад, торгово-політичного режиму і його огляду, торгівлі послугами, практики урядових закупівель, процедури розгляду спорів тощо) [7, с. 34].

Витоки цього принципу лежать у Статті Х Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 («ГАТТ 1994») про публікації та застосування торгових правил. Стаття Х містить три частини:

1. Вимога про те, що «Законои, правила, судові рішення та адміністративні розпорядження загального характеру, які вводяться договірною стороною... повинні без затримок публікуватися таким чином, щоб дати можливість урядам і суб'єктам ЗЕД ознайомитися з ними». Крім того: «Існуючі угоди між договірними сторонами і урядом або урядовими організаціями іншої договірної сторони, які впливають на міжнародну торговельну політику, також повинні публікуватися».

2. Положення про те, що: «Жодний захід загального застосування, який вживається будь-якою стороною і підвищує ставку мита чи інший збір на імпорт, який здійснюється у встановленому та єдиному порядку, чи накладає нову або більш обтяжливу вимогу, обмеження чи заборону на імпорт або на переказ платежів за нього, не повинен набирати чинності, доки такий захід не буде офіційно опубліковано».

3. Положення з вимогою про те, що: (а) «Кожна сторона повинна у єдиний, неуперед-

жений та розумний спосіб застосовувати всі свої закони, положення, рішення чи розпорядження»; та (б) «Кожна сторона повинна мати чи заснувати за першої можливості судові, арбітражні чи адміністративні трибунали або процедури з метою оперативного перегляду та коригування адміністративних заходів відносно митних питань» [8].

Іншим традиційним напрямом реалізації принципу транспарентності слід уважати механізм огляду торговельної політики країн. Правила СОТ виділяють два способи такого огляду:

– країни-члени зобов'язані інформувати СОТ та інших країн-членів про всі зміни їх торгової політики, торгового законодавства, надавати торговельну статистику;

– орган з огляду торговельної політики проводить огляд країн-членів, частота проведення подібних оглядів залежить від частки країни в світовій торгівлі.

Цілями здійснення таких оглядів є збільшення рівня транспарентності торговельної політики країн-членів СОТ шляхом регулярного моніторингу та можливість проведення багатосторонньої оцінки впливу політики країн-учасниць на міжнародну торгівлю. На практиці огляди торговельної політики дозволяють з одного боку зрозуміти, яку торговельну політику проводить окрема країна, з іншого боку – це можливість для самої країни-члена побачити, як її політика співвідносяться з глобальною системою СОТ загалом.

Отже, з метою дотримання базових складових принципу транспарентності члени СОТ зобов'язані публікувати нормативні акти, які регулюють сферу зовнішньої торгівлі, створювати і підтримувати інститути для аналізу рішень, які зачіпають зовнішню торгівлю, відповідати на запити інших країн-членів про надання інформації, повідомляти СОТ про зміни в зовнішньоторговельній політиці тощо. Обмін інформацією дозволяє ефективно вирішувати потенційні конфлікти, знижує загальну невизначеність і підвищує рівень передбачуваності зовнішньоторговельної політики, що служить стимулом для активізації торгівлі та інвестицій.

Однак, на сьогодні виконання вищезазначених положень вже є недостатнім для повноцінного втілення принципу транспарентності, оскільки в грудні 2013 р. під час ІХ Міністерської конференції СОТ на Балі затверджено проект Угоди про спрощення процедур торгівлі, найважливіші аспекти якого пов'язані з підвищенням прозорості зовнішньоторговельної політики на основі:

– забезпечення інформаційної доступності і публікації в мережі Інтернет основних вимог, що ставляться до експорту та імпорту товарів, розміру митних зборів та податків з зовнішньої торгівлі;

– розширення інституту попередніх рішень органів митного регулювання з питань класифікації, країни походження та митної вартості товарів;

– залучення учасників зовнішньоекономічної діяльності та бізнес-спільноти до оцінки ефективності діяльності митних органів, розробки нормативної бази у сфері митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

– забезпечення публічності відомостей про терміни митного очищення товарів та роботу механізму «єдиного вікна» [9, с. 29–30].

Крім цього, члени СОТ домовилися про створення спеціальних контактних точок з питань митного співробітництва, а також з інших питань, пов'язаних з імпортом, експортом і транзитом, про забезпечення нотифікацій Комітету зі спрощення процедур торгівлі, створеному для цілей функціонування Угоди. Також уточнено і доповнені правила, які стосуються процесу оскарження рішень адміністративних органів. Наприклад, тепер процедури оскарження і перегляду таких рішень повинні застосовуватися на недискримінаційній основі, а будь-якому заявнику повинні бути пояснені причини конкретного рішення адміністративного органу для того, щоб він міг у повній мірі скористатися процедурами перегляду рішення.

Сторонам також вдалося досягти згоди щодо великого блоку питань, пов'язаних зі співробітництвом митних органів. Вони стосуються розкриття найкращих митних практик, інформування операторів про їхні обов'язки, обміну інформацією між митними органами, в тому числі з метою перевірки достовірності заявлених даних, порядку запиту, надання і захисту обмінюваних даних [10, с. 21–22]. Всі ці заходи паралельно з механізмами, передбаченими двосторонніми митними угодами, дозволяють стверджувати про розширення поняття і сфер втілення принципу транспарентності в зовнішньоторговельній політиці країн-членів СОТ.

Зміщення акценту на прозорість діяльності митних служб у положеннях Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі обумовило формування низки критеріїв дотримання принципу транспарентності за новими стандартами. Тому послідовне та неухильне дотримання нових міжнародних положень у сфері транспарентності зовнішньоторговельної політики передбачає дотримання наступних вимог при здійсненні митного регулювання:

– інформаційна відкритість – своєчасне надання інформації про діяльність митних органів, доступ до якої не обмежений нормативними актами, яка є відкритою, загальнодоступною і достовірною, в форматі, зручному для її пошуку, обробки і подальшого використання, в тому числі у формі відкритих даних;

– зрозумілість – представлення цілей, завдань, планів та результатів діяльності митних органів, що забезпечує просте і доступне сприйняття суб'єктами міжнародного бізнесу інформації про їх діяльність;

– залучення громадянського суспільства – забезпечення можливості участі громадських об'єднань

та підприємницької спільноти в розробці і реалізації управлінських рішень з метою врахування їх думок і пріоритетів, а також створення системи постійного інформування та діалогу;

– підзвітність – розкриття митними органами інформації про свою діяльність з урахуванням запитів і пріоритетів громадянського суспільства, забезпечення можливості здійснення громадянами, громадськими об'єднаннями та підприємницькою спільнотою контролю над діяльністю органів виконавчої влади у сфері регулювання ЗЕД [11, с. 21].

Що стосується втілення нових аспектів транспарентності Україною, яка також приєдналася до Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі, то слід визнати, що на даному етапі вітчизняний механізм митного регулювання не забезпечує повною мірою системного підходу до підвищення транспарентності митного регулювання зовнішньоторговельної діяльності. По-перше, відсутня нормативно закріплена система оцінки роботи митних органів громадськими об'єднаннями і підприємницькою спільнотою, функціонують лише окремі елементи даної системи. Ані учасники ЗЕД та особи, які здійснюють діяльність у сфері митної справи чи їх некомерційні об'єднання, ані Торгово-промислова палата та її регіональні структури, безпосередньо зацікавлені в підвищенні якості і швидкості процесів митного оформлення, не включені в систему оцінки ефективності діяльності митних органів і не мають можливості здійснювати відповідний моніторинг.

По-друге, значна частина нормативно-правових актів, що стосуються питання транспарентності митного регулювання, регулює переважно питання доступу до інформації про діяльність митних органів або інформаційної відкритості, що тепер є лише одним з елементів транспарентності. Водночас, правові поняття, які використовуються в різних законодавчих актах, що регулюють питання інформаційної відкритості, часто суперечать один одному, пропонуючи різні підходи до організації діяльності митних служб у сфері забезпечення транспарентності контролю за експортно-імпортними операціями.

По-третє, встановлений в даний час порядок надання державних послуг митними органами не здатний відповідати вимогам Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі. До основних проблемних питань взаємодії митних органів і учасників ЗЕД в рамках даного напрямку належать: необхідність надання заявниками документів, видачі результатів надання адміністративної послуги виключно на паперових носіях, особисто або поштою, а також неефективність і недостатня автоматизація процесів міжвідомчої взаємодії і взаємодії з митними органами сусідніх країн.

За таких умов, пріоритетним напрямом підвищення транспарентності митного регулювання ЗЕД

має стати вдосконалення системи оцінки діяльності митниці. Підвищення ефективності митного регулювання потребує зміщення пріоритетів у бік оцінки ефективності створення інституційних умов для здійснення ЗЕД. Система оцінки ефективності діяльності митних органів має забезпечити об'єктивну основу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень і здійснення контролю за їх виконанням, виявлення ключових факторів, що впливають на ефективність митного регулювання.

Не менш важливим є запровадження інституту оцінки регулюючого впливу митних органів. Світовий досвід засвідчує, що така оцінка сприяє не лише підвищенню транспарентності зовнішньоторговельної політики, але й слугує одним з найбільш ефективних і дієвих інструментів захисту інтересів суб'єктів міжнародного господарювання. Вона уможливує для зацікавлених учасників процесу законотворчості висловлення своїх позицій і ставлення до запропонованих змін. У підсумку, це дозволяє ухвалювати більш зважені і всебічно прораховані, оптимізовані рішення у сфері регулювання ЗЕД.

Критичний аналіз вітчизняної системи оцінки регулюючого впливу свідчить про те, що ключовими напрямками його вдосконалення повинні стати: розширення сфери охоплення системою оцінки законодавчих та підзаконних актів; здійснення оцінки регулюючого впливу на ранній стадії розробки нормативно-правових актів; збільшення мінімальних термінів публічного обговорення запропонованих проектів; розширення форм проведення оцінки регулюючого впливу тощо. Реалізація даних заходів може бути забезпечена за рахунок виділення трьох форм проведення оцінки:

- оцінка регулюючого впливу на ранній стадії, що проводиться відносно всіх проектів нормативно-правових актів (за тих, які регламентують внутрішні організаційні питання) їх розробником на етапі підготовки концепції проекту нормативно-правового акту;

- оцінка регулюючого впливу за підсумками проведення публічних консультацій, що проводиться відносно найбільш значущих для учасників зовнішньоекономічної діяльності проектів нормативно-правових актів;

- ретроспективна оцінка регулюючого впливу, що проводиться відносно раніше прийнятих актів, в тому числі за допомогою проведення моніторингу сформованих практик їх застосування, а також на предмет їх відповідності цілям розвитку транспарентності митного регулювання [12].

Не менш важливим напрямом забезпечення транспарентності митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є зміщення акценту реалізації сервісних повноважень митних органів у бік підвищення якості і збільшення спектру інформаційних послуг та впровадження сучасних

інформаційно-комунікаційних технологій. Ключовими напрямками підвищення існуючого рівня транспарентності митного регулювання мають стати: збільшення спектру інформаційних послуг, що надаються митними органами в електронному вигляді, націлених на підвищення доступу учасників зовнішньоекономічної діяльності, представників навколо митної інфраструктури до інформації про діяльність митних органів і юридично значимі факти (наявність заборгованості зі сплати митних платежів, стан особового рахунку учасника ЗЕД, розгляд звернень, інформування про акти митного законодавства та консультування зацікавлених осіб в режимі онлайн).

Висновки з проведеного дослідження. Змістовне наповнення принципу транспарентності зовнішньоторговельної політики здійснило еволюційний розвиток від простого механізму розповсюдження і обміну інформацією про особливості регулювання ЗЕД у рамках ГАТТ 1994 до комплексної системи норм та правил забезпечення прозорого й ефективного функціонування інституційного середовища у сфері міжнародної торгівлі (насамперед органів митного контролю), викладеної в Угоді СОТ про спрощення процедур торгівлі.

Розвиток системи міжнародного торгового права в рамках СОТ актуалізує для України необхідність удосконалення механізму митного регулювання задля підвищення рівня транспарентності зовнішньоторговельної політики відповідно до взятих зобов'язань. Першочергові зусилля повинні бути спрямовані на скасування функцій надмірного державного регулювання і поглиблення взаємодії державних органів з бізнес-спільнотою. Концептуальними напрямками забезпечення транспарентності даної сфери зовнішньоторговельної політики вбачають наступні:

- поглиблення взаємодії державних органів з бізнес-спільнотою в питаннях оцінки ефективності діяльності митних органів, спрямоване на забезпечення стимулів для переорієнтації механізму митного регулювання на реалізацію завдань сприяння розвитку зовнішньої торгівлі, зниження витрат учасників ЗЕД при здійсненні зовнішньоторговельних операцій, прискорення термінів здійснення митних операцій і проведення митного контролю;

- вдосконалення системи надання митними органами державних послуг за рахунок чіткого розмежування виконуваних митними органами державних функцій і наданих заявникам митних послуг, розширення спектра послуг, що надаються інформаційного характеру, автоматизації процедур надання послуг і процесів міжвідомчої взаємодії, що дозволить забезпечити підвищення якості надання послуг і скорочення термінів їх надання;

- підвищення транспарентності процесу формування правової основи митного регулювання зовнішньоторговельної діяльності на основі ство-

рення системи оцінки регулюючого впливу проектів нормативно-правових актів у сфері експортно-імпоротної діяльності, що надасть можливість у повній мірі врахувати інтереси зацікавлених сторін при формуванні національних норм і принципів митного регулювання ЗЕД.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Никитина М.Г. Развитие внешнеторговой политики государства в рамках реализации принципа транспарентности / М.Г. Никитина, М.М. Кузнецов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 8. – С. 107–112.
2. Близкий Р.С. Ресурсосбережение и транспарентность отношений в современном развитии экономики / Р.С. Близкий // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 9. – С. 108–113.
3. Галько С.В. Класифікація товарів як інструмент транспарентності міжнародної торгівлі / С.В. Галько, В.Н. Осієвська // Товари і ринки. – 2016. – № 1. – С. 32–47.
4. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України консп. лекц. до короткотерм. семін. в системі підвищення кваліфікації кадрів / уклад.: Е.А. Афонін, О.В. Суший. – К.: НАДУ, 2010. – 48 с.
5. Квеляшвілі І.М. Реалізація принципу транспарентності у відносинах органів доходів і зборів із бізнесом та громадськістю / І.М. Квеляшвілі // Публічне адміністрування: теорія і практика. – 2016. – Вип. 2(16). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2016-02\(16\)/14.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2016-02(16)/14.pdf)
6. Андрійчук В.Г. Черговий раунд переговорів країн-членів СОТ і гіпотетичні можливості впливу його результатів на умови розвитку світової торгівлі та зовнішньої торгівлі України зокрема / В.Г. Андрійчук, Є.І. Іванов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 119. – Ч. 2. – С. 4–14.
7. Михневич С.И. 115 вопросов о многосторонней торговой системе ГАТТ/ВТО / С.И. Михневич; Проект «Содействие Правительству Республики Беларусь при вступлении в ВТО через усиление экспертного и институционального потенциала». – Минск: Белсэс, 2009. – 71 с.
8. Генеральна угода з тарифів і торгівлі / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_264
9. Сабельников Л.В. Значение решений, принимаемых ВТО, для развития международной торговли / Л.В. Сабельников // Российский внешнеэкономический вестник, 2014. – № 2. – С. 26–35.
10. Баранова М.А. Обеспечение прозрачности международного регулирования торговли товарами и услугами в рамках соглашений ГАТТ/ВТО / М.А. Баранова // Торговая политика. Trade Policy. – 2017. – № 1/9. – С. 9–22.
11. Апостолов М. План дій по удосконаленню ВЗД / М. Апостолов // Таможенне регулювання. Таможенний контроль. – 2013. – № 11. – С. 20–22.
12. Хапилин С.А. Концептуальные аспекты обеспечения транспарентности таможенного регулирования внешнеэкономической деятельности в условиях

развития интеграционных процессов / С.А. Хапилин // Инженерный вестник Дона. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualnye-aspekty-obespecheniya-transparentnosti-tamozhennogo-regulirovaniya-vneshneekonomicheskoy-deyatelnosti-v-rossiyskoy>

REFERENCES:

1. Nikitina M.G. (2014) Razvitie vneshnetorgovoy politiki gosudarstva v ramkakh realizatsii printsipa transparentnosti [National foreign trade policy development under transparency principle implementation]. Bulletin of Mariupol State University, vol. 8, pp. 107–112.
2. Bliizkiy R.S. (2015) Resursosberezhenie i transparentnost' otnosheniy v sovremennom razvitii ekonomiki [Resource conservation and transparency of relations under current economic development]. Actual problems of economics, № 9, pp. 108–113.
3. Galko S.V. (2016) Klyasyfikacija tovariv jak instrument transparentnosti mizhnarodnoji torghivli [Classification of goods as a tool of international trade transparency]. Commodities and markets, № 1, pp. 32–47.
4. Afonin E.A., Sushyj O.V. (2010) Transparentnistj vlady v konteksti jevropejskoji integracii Ukrainy konsp. lekc. do korotkoterm. semin. v systemi pidvyshhennja kvalifikacii kadriv [Transparency of government in the context of European integration of Ukraine. Lectures to short Seminars in the system of professional development of personnel]. Kyiv: NAPA (in Ukrainian).
5. Kveliashvili I.M. (2016) Realizacija pryncypu transparentnosti u vidnosynakh orghaniv dokhodiv i zboriv iz biznesom ta ghromadsjistikju [The realization of the transparency principle in the relationship of fiscal institutions with business and public]. Public Administration: Theory and Practice (electronoc journal), vol. 2(16). Available at: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2016-02\(16\)/14.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2016-02(16)/14.pdf)
6. Andrijchuk V.G. (2014) Cherghovyj raund peregovoriv krajinn-chleniv SOT i ghipotetychni mozhlyvosti vplyvu jogho rezuljtativ na umovy rozvytku svitovoji torghivli ta zovnishnjoji torghivli Ukrainy zokrema [Regular round of wto negotiations and hypothetical possibility of its influence on conditions of world trade and foreign trade of ukraine in particular]. Actual problems of international relations, vol. 119, part 2, pp. 4–14.
7. Mikhnevich S.I. (2009) 115 voprosov o mnogostoronney torgovoy sisteme GATT/VTO [115 questions about the multilateral trading system of the GATT/WTO]. Minsk: Belsens (in russian).
8. General Agreement on Tariffs and Trade / Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_264.
9. Sabel'nikov L.V. (2014) Znachenie resheniy, prinimaemykh VTO, dlya razvitiya mezhdunarodnoy torgovli [Importance of the WTO decisions for the development of international trade]. Russian foreign economic bulletin, № 2, pp. 26–35.
10. Baranova M.A. (2017) Obespechenie prozrachnosti mezhdunarodnogo regulirovaniya torgovli tovarami i uslugami v ramkakh soglasheniy GATT/VTO [Ensuring transparency of international trade in goods and services within the framework of Agreements of the GATT/WTO]. Trade Policy, № 1/9, pp. 9–22.

11. Apostolov M. Plan deystviy po uluchsheniyu VED [Action plan for improving foreign trade activities]. Customs regulation. Customs control, № 11, pp. 20–22.

12. Khapilin S.A. (2014) Kontseptual'nye aspekty obespecheniya transparentnosti tamozhennogo regulirovaniya vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti v usloviyakh razvitiya integratsionnykh protsessov [Con-

ceptual aspects of transparency of customs regulation of foreign economic activity in the context of development of integration processes]. Engineering journal of Don (electronic journal). Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualnye-aspekty-obespecheniya-transparentnosti-tamozhennogo-regulirovaniya-vneshneekonomicheskoy-deyatelnosti-v-rossiyskoy>.

Yakovchenko V.S.

Postgraduate Student at Department of International Economic Relations,
Kyiv National University of Trade and Economics

THE CONCEPTUAL BASIS FOR PROVIDING TRANSPARENCY OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE POLICY

The article deals with the main mechanisms and instruments for implementing the principle of transparency in the regulation of international trade. Modern features and trends of GATT/WTO rules and guidelines related to trade transparency regulation are revealed. The current state of transparency in Ukraine's foreign trade policy is analysed. Key areas for improving the domestic customs practice in order to comply with all international commitments of Ukraine to the WTO on the transparency of the public administration of foreign trade activities are outlined.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РОСРЕЕСТРА НА ТЕРРИТОРИИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

ANALYSIS OF PERFORMANCE INDICATORS OF ROSREESTR ON THE TERRITORY OF THE RUSSIAN FEDERATION

УДК 332.7

Аннадурдыева Л.Г.

магистр

Пензенский государственный университет архитектуры и строительства

Акимова М.С.

к.э.н., доцент кафедры «Кадастр недвижимости и право»

Пензенский государственный университет архитектуры и строительства

Улицкая Н.Ю.

к.э.н., доцент кафедры «Кадастр недвижимости и право»

Пензенский государственный университет архитектуры и строительства

Одной из задач статистического исследования является изучение взаимосвязей между явлениями и процессами с целью определения факторов, оказывающих основное влияние на их вариацию. В статье проведен анализ показателей эффективности деятельности Управления Росреестра Российской Федерации на основе статистической информации.

Ключевые слова: Росреестр, опрос, граждане, услуга, оценка, анализ.

Одним из завдань статистичного дослідження є вивчення взаємозв'язків між явищами і процесами, з метою визначення факторів, що здійснюють основний вплив на їх варіацію. У статті про-

ведено аналіз показників ефективності діяльності Управління Росреєстру Російської Федерації на основі статистичної інформації.

Ключові слова: Росреєстр, опитування, громадяни, послуга, оцінка, аналіз.

One of the tasks of statistical research is to study interrelationships between phenomena and processes in order to determine factors that have a major influence on their variation. The article analyses performance indicators of Rosreestr of the Russian Federation on the basis of statistical information.

Key words: Rosreestr, poll, citizens, service, evaluation, analysis.

Постановка проблемы. Федеральная служба государственной регистрации, кадастра и картографии Российской Федерации (Управление Росреестра) является органом исполнительной власти, оказывающим наиболее массовые, общественно значимые государственные услуги для физических и юридических лиц.

К основным направлениям деятельности Управления Росреестра относится предоставление услуг по государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним, предоставление сведений о зарегистрированных правах на недвижимое имущество и сделках с ним, государственный кадастровый учет недвижимого имущества, предоставление сведений, внесенных в государственный кадастр недвижимости.

Деятельность Управления Росреестра непосредственно затрагивает интересы граждан и бизнеса. Таким образом, качество исполнения функций регистрационно-учетными органами непосредственно влияет на общественное настроение и является важной основой обеспечения устойчивого и долгосрочного развития России.

Тем не менее, отсутствие четкости и простоты предоставления услуг, наличие значительных временных издержек вызывает в отношениях между гражданами и данным органом исполнительной власти определенные трения.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретической основой служат отечественные исследования по кадастровым систе-

мам. В процессе теоретической разработки вопросов использовались труды: М.О. Амонова, Е.А. Беляковой, А.А. Варламова, Т.В. Груздевой, О.С. Жидковой, Н.А. Киселевой, В.В. Ладыгина, Б.М. Пехова, В.А. Радченко, Е.А. Разомасовой, А.С. Чигрова и др.

Постановка задачи. Целью исследования является анализ показателей эффективности деятельности Управления Росреестра Российской Федерации на основе статистической информации.

Изложение основного материала исследования. Согласно данным социологического опроса, практически каждый пятый получатель государственных услуг имеет претензии к качеству работы территориальных органов Росреестра, предоставляющих данные услуги (рис. 1).

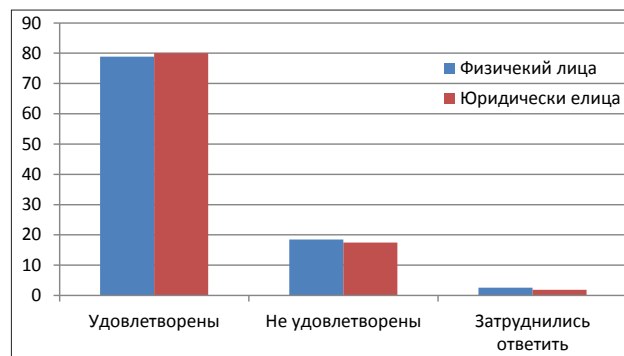

Рис. 1. Удовлетворенность качеством работы территориальных органов Росреестра в части предоставления государственных услуг (в %)

Опрос не зафиксировал значимых статистических отклонений в оценке деятельности территориальных органов Росреестра. Чаще всего замечания в адрес учреждений появлялись у жителей столичных, краевых, областных центров.

Данные оценки вполне сопоставимы с результатами социологического исследования по оценке качества предоставления государственных (муниципальных) услуг, проведенного РАН-ХиГС для Минэкономразвития РФ. По этим данными 73,3% опрошенных оценивают качество предоставления услуг Росреестра как «хорошее» и 23,9% – как «плохое».

Анализ полученных данных показал, что при обращении за услугой чаще всего получателей не устраивают большие очереди. Этот факт отметили 49,8% опрошенных. Немаловажное значение на формирование мнений получателей услуг оказывают обстоятельства, возникающие в процессе предоставления услуги: сложность заполнения официальных бланков – 21,3%, хождение по многим кабинетам (учреждениям) – 20,3%, дороговизна услуг (пошлин, платежей) – 18,5%, неудобный режим работы – 12,2%, отсутствие необходимой информации об услугах (формы заявлений, порядок предоставления, действующие налоги и сборы и др.) – 9,0%, недостаточный профессиональный уровень сотрудников – 6,0%, отсутствие наглядной информации о порядке получения государственной услуги (на стендах, на официальных сайтах и т.д.) – 5,6%, отсутствие возможности получить консультацию или справочную информацию в территориальных органах Росреестра – 5,2%.

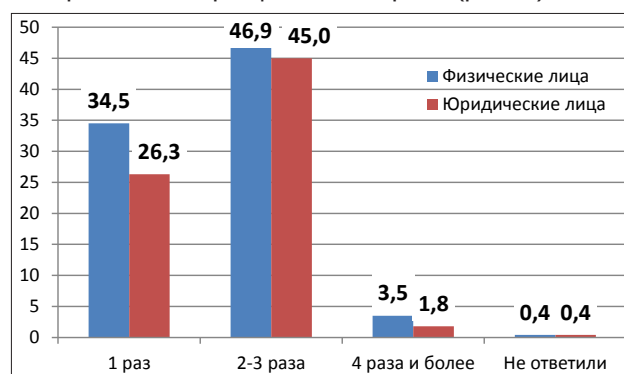
Однако, почти все замечания к работе госучреждений так и остались не выраженными – по крайней мере, не зафиксированными официально. Так среди тех заявителей, чьи права ущемлялись при получении данной государственной услуги, а таких, по данным опроса, оказалось 1,8%, только каждый третий подал официальную жалобу на действия работников этих учреждений.

В целом можно констатировать, что оценка удовлетворенности населения качеством государственных услуг основана на оценочном суждении физических и юридических лиц и носит субъективный характер, сформированный на опыте получения данных услуг. Если рассматривать объективную сторону получения услуг, то оценка уровня качества предоставления услуг должна рассматриваться сквозь призму набора признаков выполняемой операции. Чаще всего определение возможно через количественные показатели, характеризующие различные аспекты этого процесса – через временные затраты, стоимость, количество обращений.

Концепцией снижения административных барьеров и повышения доступности государствен-

ных и муниципальных услуг на 2015–2016 годы, утвержденной 10 июня 2011 г. распоряжением Правительства Российской Федерации установлено снижение среднего числа обращений граждан в орган государственной (муниципальной) власти для получения одной государственной (муниципальной) услуги к 2016 году до 1.

Результаты опроса свидетельствуют, что на данный момент только около трети респондентов для сдачи документов в полном объеме на предоставление указанной ими услуги ограничились одним обращением в регистрационно-учётные органы. Большая часть опрошенных заявили, что им пришлось обращаться 2–3 раза (рис. 2).

Рис. 2. Количество обращений в органы власти для сдачи документов (в %)

Вместе с тем, зачастую второе и последующее посещение могло быть вызвано теми или иными проблемами в подготовленных гражданином документах или в завышенных требованиях сотрудников при приеме документов.

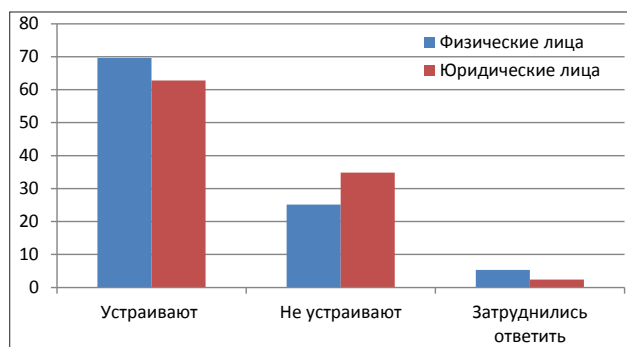
Данные опроса показали, что среднее количество обращений в орган государственной власти и подведомственные ему учреждения для получения одной государственной услуги составляет для граждан 2,3 обращения, для организаций – 2,5.

Чаще всего россиянам приходилось многократно посещать соответствующее госучреждение для государственного кадастрового учета недвижимого имущества. Меньше всего повторных визитов в учреждения происходит при выдаче справок из ЕГРН, кадастровых выписок.

В последние два года принято много законодательных решений, направленных на снижение административных барьеров в конкретных сферах экономики, на повышение уровня качества и доступности государственных (муниципальных) услуг. Так с целью стимулирования чиновников качественно, эффективно и в срок выполнять свои обязанности, вводится административная ответственность должностных лиц за несоблюдение административных регламентов в виде штрафов.

Несмотря на это, весьма значимым, с точки зрения получателей, остается вопрос о сроках оказания услуг (рис. 3).

Рис. 3. Удовлетворенность сроками оказания государственных услуг (в %)

Каждого четвертого «рядового» гражданина и каждого третьего предпринимателя, по данным опроса, не устраивает оперативность работы регистрационных органов. Наибольшая удовлетворенность физических лиц сроками наблюдается в МФЦ при предоставлении сведений, внесенных в государственный кадастр недвижимости (77,5%). Наименьшая удовлетворенность респондентов сроками наблюдаются при получении услуг, предоставляемых территориальными органами Росреестра, особенно в части предоставления сведений юридическим лицам о зарегистрированных правах на недвижимое имущество и сделках с ним (48,3%).

Результаты опроса показывают, что подавляющее большинство респондентов, знакомых с нормативными документами (около 90%), указывают на соблюдение сроков при предоставлении услуг, при этом удовлетворенность сроками предоставления услуг выражают только около 2/3 опрошенных, что отчасти говорит о неудовлетворенности заявителей нормативными сроками при получении услуг и необходимости пересмотра органами власти и подведомственными им учреждениями принятых стандартов.

Выводы из проведенного исследования. Исследование позволило выявить реальное отношение населения и представителей предпринима-

тельских структур к системе регистрации в целом и к отдельным аспектам ее функционирования,

Одним из направлений повышения эффективности деятельности Росреестра в части предоставления государственных услуг могут служить организация и расширение сети многофункциональных центров, использование инновационных процессов на основе информационно-коммуникативных технологий (портала государственных услуг), организация «электронной очереди», предварительной записи через интернет, по телефону, при личном посещении, открытие дополнительных окон для записи, улучшение инфраструктуры предоставления услуг в целом.

В заключении необходимо отметить, что проблема качества и доступности государственных услуг гражданам, а также субъектам предпринимательства требует постоянного и всестороннего изучения на основе мониторинговых исследований в целях оценки результата проводимых реформ на всех стадиях и возможной необходимой корректировки управляющих воздействий.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Лукина В.А. Социальная сущность и качество услуг организациям и населению, оказываемых органами государственного и муниципального управления: автореф. ... канд. соц. наук. 22.00.08. (социология управления). Москва. 2011.
2. URL: <http://lib.convdocs.org/docs/index-282222.html>
3. URL: <http://www.pandia.ru/text/78/306/12180-2.php>

REFERENCES:

1. Lukina V.A. (2011) *Sotsial'naya sushchnost' i kachestvo uslug organizatsiyam i naseleniyu, okazyvaemykh organami gosudarstvennogo i munitsipal'nogo upravleniya* [The social essence and quality of services to organizations and people rendered by state and municipal government bodies] (PhD Thesis). Moscow.
2. URL: <http://lib.convdocs.org/docs/index-282222.html>
3. URL: <http://www.pandia.ru/text/78/306/12180-2.php>

Annadurdyeva L.G.

Master,

Penza State University of Architecture and Construction

Akimova M.S.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Senior Lecturer at Department of Cadastre of Real Estate and Law,

Penza State University of Architecture and Construction

Ulitskaya N.Yu.

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer at Department of Cadastre of Real Estate and Law,

Penza State University of Architecture and Construction

ANALYSIS OF PERFORMANCE INDICATORS OF ROSREESTR ON THE TERRITORY OF THE RUSSIAN FEDERATION

Activities of the Rosreestr Administration directly affect interests of citizens and business. Thus, the quality of functions performed by the registration and registration authorities directly affects the public mood and is an important basis for ensuring a stable and long-term development of Russia.

Nevertheless, the lack of clarity and simplicity in the provision of services, the presence of significant time costs causes certain frictions between the citizens and this executive authority.

This can be confirmed by the data of a sociological poll, according to which practically every fifth recipient of public services has claims to the quality of the work of the territorial bodies of Rosreestr that provide these services.

The analysis showed that when applying for a service, most recipients are not satisfied with large queues. This fact was noted by 49.8% of the respondents. Important factors for the formation of opinions of service recipients are the circumstances that arise in the process of providing the service: the complexity of filling out the official forms is 21.3%, the circulation in many offices (institutions) is 20.3%, the high cost of services (duties, payments) is 18.5%, inconvenient mode of work – 12.2%, lack of necessary information about services (application forms, procedure for granting, current taxes and fees, etc.) – 9.0%, insufficient professional level of employees – 6.0%, lack of visual information on the procedure for obtaining state dedicatory services (on the stands, on the official websites, etc.) – 5,6%, the inability to get advice or help information in the territorial bodies of the Russian Register – 5.2%.

In general, it can be stated that the assessment of people's satisfaction with the quality of public services is based on the value judgment of individuals and legal entities and is subjective in nature, based on the experience of obtaining these services. If we consider the objective side of obtaining services, then the assessment of the level of quality of service delivery should be considered through the prism of the set of characteristics of the operation being performed. Most often, the definition is possible through quantitative indicators that characterize various aspects of this process – through time costs, cost, and a number of applications.

One of the ways to increase the effectiveness of Rosreestr's activities in terms of providing public services can be the organization and expansion of a network of multifunctional centres, the use of innovative processes based on information and communication technologies (public services portal), the organization of an «electronic queue», pre-recording via the Internet, personal visit, opening additional windows for recording, improving the infrastructure of service provision in general.

In conclusion, it should be noted that the problem of the quality and accessibility of public services to citizens, as well as business entities, requires a constant and comprehensive study based on monitoring studies in order to assess the outcome of ongoing reforms at all stages and possible necessary adjustments to management impacts.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

THEORETICAL, METHODOLOGICAL, AND APPLIED ASPECTS OF THE USE OF FORECASTING METHODS IN THE PROCESS OF RISK MANAGEMENT OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

У статті розглянуто теоретико-методичні та прикладні аспекти використання методів прогнозування в процесі управління ризиками готельно-ресторанного бізнесу. На підставі узагальнення та систематизації існуючих методів економічного прогнозування виділено ряд з них, які є найбільш придатними в процесі управління ризиками готельно-ресторанного бізнесу. Вибір конкретного методу прогнозування ризиків готельно-ресторанного бізнесу здійснюється відповідно до мети і завдання розробки прогнозу, періоду упередження, повноти, достовірності та способу представлення інформації про економічні процеси, відносини та явища, обтяжені ризиками. Запропонований набір методів прогнозування ризиків готельно-ресторанного бізнесу дозволить підвищити якість підготовки та прийняття управлінських рішень в процесі управління ними.

Ключові слова: методи прогнозування, класифікація, управління ризиками, готельно-ресторанний бізнес.

В статье рассмотрены теоретико-методические и прикладные аспекты использования методов прогнозирования в процессе управления рисками гостинично-ресторанного бизнеса. На основании обобщения и систематизации существующих методов экономического прогнозирования выделен ряд из них, которые являются наиболее подходящими в процессе управления рисками гостинично-ресторанного бизнеса. Выбор конкретного метода прогнозирования рисков гостинично-ресторанного бизнеса

осуществляется в соответствии с целями и задачами разработки прогноза, периода прогнозирования, полноты, достоверности и способа представления информации об экономических процессах, отношениях и явлениях, обремененных рисками. Предложенный набор методов прогнозирования рисков гостинично-ресторанного бизнеса позволит повысить качество подготовки и принятия управленческих решений в процессе управления ими.

Ключевые слова: методы прогнозирования, классификация, управление рисками, гостинично-ресторанний бизнес.

The article discusses theoretical, methodological, and applied aspects of the use of forecasting methods in the process of risk management of hotel and restaurant business. Based on the generalization and systematization of existing methods of economic forecasting, a number of them are identified, which are most suitable in the process of managing the risks of the hotel and restaurant business. The choice of a specific method for forecasting the risks of hotel and restaurant business is carried out in accordance with the goals and objectives of the development of the forecast, the period of forecasting, completeness, reliability, and the way information about economic processes, relations and phenomena burdened with risks. The proposed set of methods for forecasting the risks of hotel and restaurant business will improve the quality of preparation and adoption of management decisions in the management of them.

Key words: forecasting methods, classification, risk management, hotel and restaurant business.

УДК 338.27

Жадан Т.А.

к.е.н., доцент кафедри економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. Готельно-ресторанний бізнес є одним із найризикованіших видів бізнесу в світі, на успіх якого більше, ніж в інших сферах економічної діяльності, впливають: циклічність попиту споживачів, співвідношення ціни та якості послуг, ландшафт, погодні умови, екологічна і політична ситуація, ступінь розвитку транспортної та соціальної інфраструктури, місце розташування готельно-ресторанних закладів, наявність ресурсних можливостей для задоволення потреб в готельно-ресторанних послугах тощо. Зниження негативного впливу різних видів ризиків на готельно-ресторанний бізнес потребує пошуку ефективних механізмів управління ними, здатних не тільки мінімізувати наслідки їх дії, але й упереджувати їх виникнення. Важливою складовою такого механізму є прогнозування [1], яке виступає одним із засобів обґрунтування управлінських рішень в процесі управління ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку теорії та методології прогнозування присвячені праці таких видатних вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, як: В. І. Бархатов [2], І. В. Бестужев-Лада [3], В. І. Борисевич [4], Ф. А. Важинський [5], С. В. Глівенко [6], Б. Є. Грабовецький [7], Г. О. Кандаурова [4], М. М. Кандауров [4], І. Ф. Коломієць [5] та інші. Однак, підвищений інтерес науковців до проблем прогнозування протягом останніх років привів до появи значної кількості методів, процедур та прийомів прогнозування, яких на даний час нараховується понад 150. Але на практиці використовується лише близько 10–15. Відсутність чіткої систематизації методів прогнозування сприяло розширенню інструментарію прогностики іноді малоцінними та компіляторними методами, більшість з яких відрізняються один від одного кількістю прийомів і послідовністю їх здійснення. У зв'язку з цим виникають труднощі під час вибору і використання

методів прогнозування у процесі управління ризиками готельно-ресторанного бізнесу. Практична потреба в вирішенні цих завдань та недостатня наявність теоретико-методичного забезпечення і практичних рекомендацій з питань використання методів прогнозування у процесі управління ризиками готельно-ресторанного бізнесу обумовлюють актуальність обраного напрямку дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є удосконалення теоретико-методичних та прикладних аспектів використання методів прогнозування у процесі управління ризиками готельно-ресторанного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прогнозування ризиків готельно-ресторанного бізнесу передбачає систему наукових доказів, використання ряду методів і прийомів [8, 9]. У науковій економічній літературі під методом прогнозування розуміється прийом, спосіб, за допомогою якого на основі аналізу ретроспективних даних, екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) зв'язків об'єкту прогнозування можна отримати уявлення про його можливий стан у майбутньому.

Як зазначають С.А. Саркісян та Є.С. Мінаєв [3, с. 132–133], причинами недостатньої пізнавальної цінності та непридатності до використання більшості з методів прогнозування є порушення принципів їх класифікації. Такими ключовими принципами побудови класифікації методів прогнозування ними називаються: достатня повнота охоплення прогностичних методів, єдність класифікаційної ознаки на кожному рівні розчленування (при багаторівневій класифікації), непересічність розділів класифікації, відкритість класифікаційної схеми (можливість доповнення новими методами). Авторами пропонується методи прогнозування класифікувати за такими ознаками, як: ступінь формалізації, загальний принцип дії, спосіб отримання прогнозованої інформації з подальшим їх розподілом на групи та підгрупи. Так, наприклад, за ступенем формалізації методи прогнозування ними розподілено на інтуїтивні та формалізовані, які у свою чергу діляться на підгрупи [3, с. 132–133].

Запропонована цими авторами класифікація є достатньо широкою та включає методи прогнозування, які застосовуються в економічних, соціальних, суспільно-політичних, науково-технічних областях.

Деяко іншу класифікацію методів прогнозування пропонують В.І. Бархатов, А.О. Горшков, Ю.Ш. Капкаєв, М.О. Усачов [2]. В якості найважливіших класифікаційних ознак ними пропонуються: рівень глибини вирішення проблеми (передбачуваний ступінь зміни об'єкту прогнозування за період упередження); тип інформації, яка використовується при прогнозуванні (інтуїтивна, наочна, блок-схеми, графи, математичні залежності

між параметрами, статистичні дані про параметри і т. п.); характер зовнішніх умов (детерміновані, випадкові, невизначені); тип критерію, який використовується при прогнозуванні (лінійний або векторний); період упередження і реалізації прогнозу (оперативний, середньостроковий, короткостроковий, довгостроковий) та ін. [2, с. 28–29].

Проте, наведена класифікація містить у собі окремі неточності. Такі класифікаційні ознаки, як: «характер зовнішніх умов» та «період упередження», скоріше можна віднести до класифікаційних ознак прогнозів, а не методів прогнозування.

Для прогнозування економічних процесів та явищ А.С. Головачов, М.А. Головачова, Н.В. Юрова виокремлюють методи екстраполяції, моделювання та опитування експертів [10]; О.Г. Пенькова – методи аналізу, економіко-статистичні, розрахунково-аналітичні, факторного прогнозування, економіко-математичні, евристичні, мультимодельні [11]; В.В. Ковальов – методи експертних оцінок; обробки просторових, часових та просторово-часових сукупностей; ситуаційного аналізу і прогнозування [12, с. 184].

Отже, як свідчить огляд економічної літератури, єдиної точки зору до класифікаційної побудови методів прогнозування не існує. Кожним автором обирається той чи інший склад методів прогнозування у залежності від визначених цілей, завдань, періоду упередження, сфери застосування тощо.

Узагальнення та систематизація існуючих методів прогнозування дозволили виділити ряд з них, які є найбільш придатними для використання в процесі управління ризиками готельно-ресторанного бізнесу (див. рис. 1).

Так за ступенем формалізації (спосіб представлення інформації про об'єкт прогнозування) серед методів прогнозування виділено інтуїтивні (або експертні) та формалізовані (або фактографічні). Інтуїтивні (експертні) методи прогнозування, засновані, на думках експертів, у сфері управління ризиками готельно-ресторанного бізнесу з метою виявлення основних видів ризиків, джерел їх виникнення, чинників та наслідків їх ймовірного впливу на фінансово-економічні результати суб'єктів господарювання готельно-ресторанного бізнесу. Як правило, ці методи використовуються тоді, коли іншими методами прогнозування неможливо оцінити вплив багатьох факторів ризику на майбутній розвиток економічних процесів на явищ.

Серед інтуїтивних методів широке використання отримали методи експертних оцінок (індивідуальні та колективні). Методи індивідуальних експертних оцінок засновані на використанні досвіду одного експерта, який дає незалежну оцінку перспективам розвитку суб'єкта господарювання готельно-ресторанного бізнесу, діяльність якого обтяжена ризиками. Методи колективних експертних оцінок ґрунтуються на спільній думці експертів

і передбачають оцінку ймовірного впливу ризиків на економічні результати діяльності суб'єктів господарювання готельно-ресторанного бізнесу.

Головним недоліком інтуїтивних методів прогнозування є необхідність залучення до розробки прогнозу висококваліфікованих експертів. Тобто, розроблений прогноз буде враховувати лише суб'єктивну точку зору того чи іншого експерту. Отже, ці методи доцільно використовувати у поєднанні з формалізованими методами для підвищення точності прогнозу.

Формалізовані (фактографічні) методи прогнозування засновані на фактичному інформаційному

матеріалі про економічні, техніко-технологічні, ресурсні та інші ризики суб'єктів господарювання готельно-ресторанного бізнесу, наслідки їх впливу у ретроспективному періоді (періоді передісторії). Ці методи базуються на попередній формалізації статистичної інформації, поданої у вигляді рядів динаміки та рядів розподілу. Формалізація ретроспективної інформації зазвичай полягає у побудові відповідних математично-статистичних моделей – ковзних і адаптивних середніх, трендових, факторних, економетричних рівнянь тощо.

До формалізованих методів належать методи прогнозу екстраполяції і методи моделювання.

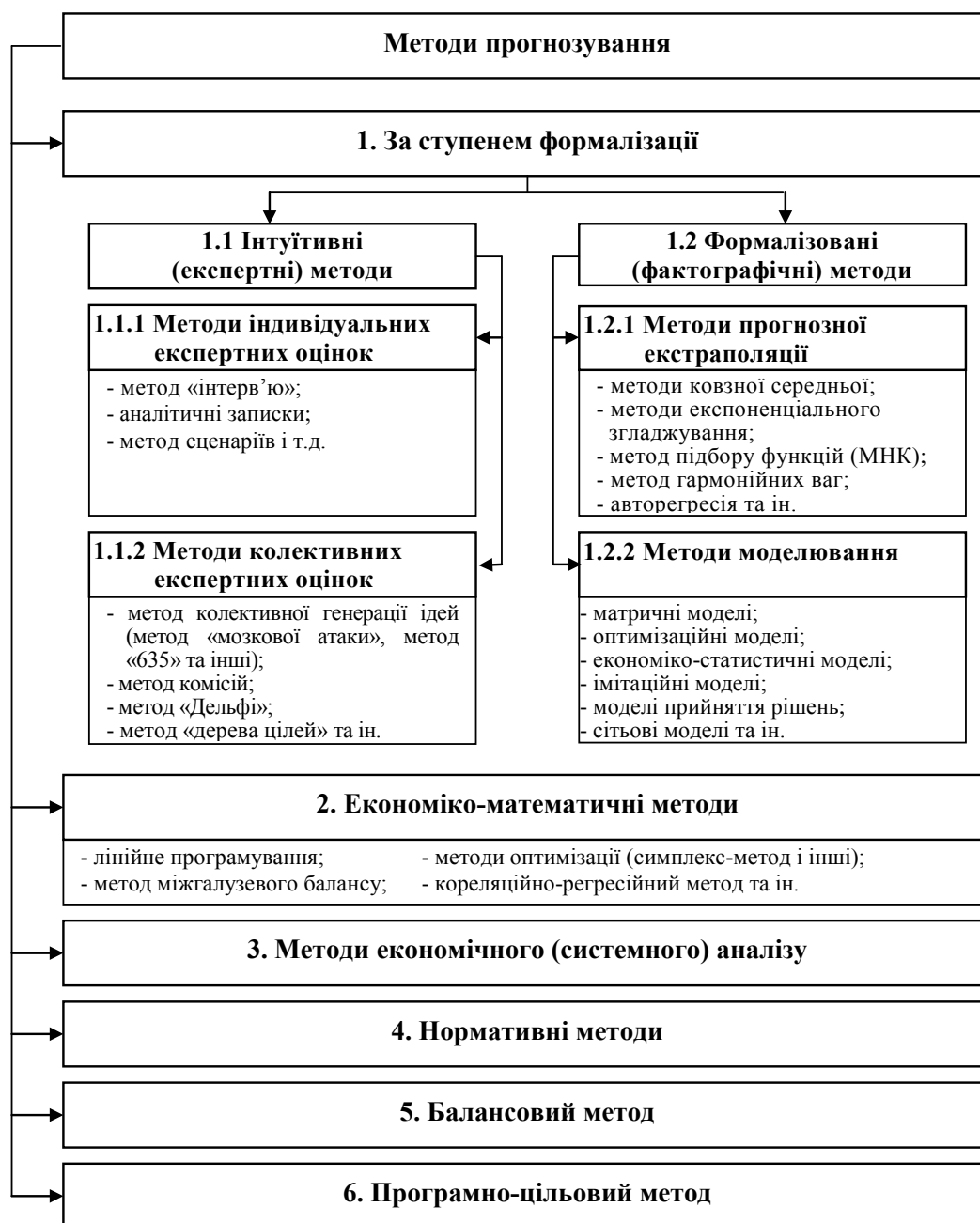

Рис. 1. Методи прогнозування, які є найбільш придатними для використання у процесі управління ризиками готельно-ресторанного бізнесу

Джерело: складено на підставі узагальнення та систематизації [3, с. 132–239; 4, с. 58; 5; 6; 7; 13; 14, с. 126; 15; 16; 17, с. 43]

Методи прогнозової екстраполяції базуються на припущенні того, що закономірність (тенденція) впливу ризиків на діяльність суб'єктів господарювання готельно-ресторанного бізнесу у майбутньому буде такою ж як і у минулому періоді, тобто буде незмінною протягом певного часу. В реальності тенденція розвитку може змінюватися і тому прогнозні результати необхідно розглядати як ймовірнісні. Серед методів прогнозової екстраполяції виділяють прості і складні. Групу простих методів прогнозування становлять методи, що базуються на припущенні відносної стійкості в майбутньому абсолютних значень рівнів, середнього рівня ряду, середнього абсолютного приросту, середнього темпу зростання. Як правило, їх використовують на початковому етапі прогнозування для визначення тенденцій зміни показників. Складні методи прогнозування базуються на визначенні основної тенденції з використанням статистичних формул, які описують тренд. Ці методи доцільно використовувати при розробці короткострокових прогнозів. Серед складних методів прогнозової екстраполяції найбільш відомими є: методи ковзної середньої, експоненціального згладжування, гармонійних ваг, авторегресія, метод найменших квадратів тощо. Методи моделювання дозволяють досліджувати вплив ризиків на розвиток економічних процесів та явищ в готельно-ресторанному бізнесі за допомогою моделі, яка відображає або відтворює істотні властивості, структуру досліджуваного об'єкта, взаємозв'язки і відносини між його елементами. Найбільш відомими методами моделювання є: матричні, оптимізаційні, економіко-статистичні, імітаційні, моделі прийняття рішень, основані на теорії ігор тощо.

Економіко-математичні методи представляють собою способи (прийоми) розрахунку економічних показників із застосуванням методів прикладної математики і математичної статистики. Ці методи дозволяють підвищити якість прогнозів, здійснювати багатоваріантні оптимізаційні розрахунки.

Методи економічного (системного) аналізу дозволяють розчленувати економічний процес або явище на окремі складові частини, виявити їх взаємозв'язок та вплив на одну з них або на загальні результати. За допомогою аналізу розкривається сутність такого процесу, визначаються закономірності його змін в прогнозованому періоді, оцінюються можливості та шляхи досягнення поставлених цілей. Для реалізації цього методу використовується системний підхід.

Сутність нормативного методу полягає в техніко-економічному обґрунтуванні прогнозів з використанням норм і нормативів, які дозволяють визначити потребу в різних видах ресурсів.

Балансовий метод використовується для ув'язки прогнозової потреби суб'єкта господарю-

вання в різних видах матеріально-технічних, трудових і фінансових ресурсах, необхідних для створення та надання готельно-ресторанних послуг. За допомогою цього методу реалізується принцип збалансованості і пропорційності.

Програмно-цільовий метод дозволяє встановити основні цілі прогнозування ризиків готельно-ресторанного бізнесу, розробити шляхи, способи і строки їх реалізації при умові наявності та ефективного використання необхідних ресурсів. Цей метод дає можливість реалізовувати найбільш пріоритетні цілі.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на підставі узагальнення та систематизації існуючих методів економічного прогнозування виділено ряд з них, які є найбільш придатними у процесі управління ризиками готельно-ресторанного бізнесу. При цьому вибір конкретного методу прогнозування ризиків готельно-ресторанного бізнесу здійснюється відповідно до мети і завдання розробки прогнозу, періоду упередження, повноти, достовірності та способу представлення інформації про економічні процеси, відносини та явища, обтяжені ризиками. Запропонований набір методів прогнозування ризиків готельно-ресторанного бізнесу дозволить не тільки передбачувати вплив ризиків на фінансово-економічні результати діяльності готельно-ресторанних закладів, але й підвищити якість підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень в процесі управління ними.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жадан Т.А. Економічна сутність прогнозування: дослідження основних підходів / Т.А. Жадан // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 3(57). – С. 242–246.
2. Бархатов В.И. Прогнозирование и планирование в условиях рынка / В.И. Бархатов, А.А. Горшков, Ю.Ш. Капкаев, М.А. Усачев. – Челябинск: ЮУрГУ, 2001. – 140 с.
3. Рабочая книга по прогнозированию / [Редкол.: И.В. Бестужев-Лада (отв. ред.)]. – М.: Мысль, 1982. – 430 с.
4. Борисевич В.И. Прогнозирование и планирование экономики / В.И. Борисевич, Г.А. Кандаурова, Н.Н. Кандауров; [под общ. ред. В.И. Борисевича, Г.А. Кандауровой]. – Мн.: Интерпрессервис, Экоперспектива, 2001. – 380 с.
5. Важинський Ф.А. Основні методи прогнозування соціально-економічного розвитку регіону / Ф.А. Важинський, І.Ф. Коломієць // Український державний лісотехнічний університет. Збірник наукових праць. Науковий вісник, 2004. – Вип. 14.7. – С. 166–170.
6. Глівенко С.В. Методи економічного прогнозування в системі екологічного менеджменту підприємств агропромислового комплексу / С.В. Глівенко, Т.І. Пізняк // Вісник Сумського державного аграрного університету. – 2001. – Вип. 2. – С. 281–284.

7. Грабовецький Б.Є. Прогнозно-аналітичне забезпечення стратегічних управлінських рішень у процесі створення технічних інновацій / Б.Є. Грабовецький, В.В. Зянько // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2013. – № 6. – С. 31–38.

8. Жадан Т.А. Методологія прогнозування розвитку виробництва / Т.А. Жадан // Вісник НТУ «ХПІ». Збірник наукових праць. Тематичний випуск: «Технічний прогрес і ефективність виробництва». – 2004. – № 10. – С. 8–13.

9. Жадан Т.А. Научные подходы в прогнозировании развития производства / Т.А. Жадан // Вісник НТУ «ХПІ», Збірник наукових праць. Тематичний випуск: «Технічний прогрес і ефективність виробництва». – 2004. – № 25. – С. 117–122.

10. Головачев А.С. Прогнозирование стратегической конкуренто-способности предприятия и продукции / А.С. Головачев, М.А. Головачева, Н.В. Юрова // Экономика и управление. – 2012. – № 2. – С. 31–39.

11. Пенькова О.Г. Прогнозування показників розвитку економіки на довгострокову перспективу / О.Г. Пенькова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 1(17). – С. 83–89.

12. Ковалев В.В. Финансовый менеджмент: теория и практика / В.В. Ковалев. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 1024 с.

13. Жадан Т.А. Класифікаційні критерії та ознаки побудови прогнозів розвитку підприємства / Т.А. Жадан // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. Тематичний випуск: технічний прогрес і ефективність виробництва. – 2010. – № 61. – С. 68–73.

14. Інформаційний вплив: теорія і практика прогнозування: монографія / за ред. П.Д. Фролова; Національна академія наук України, Ін-т соціал. та політ. психології. – К.: Міленіум, 2011. – 304 с.

15. Лисогор В.М. Застосування методів прогнозування в процесі моделювання економічної діяльності підприємства / В.М. Лисогор, С.А. Яремко, О.В. Ольшевська // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – № 2, Т. 1. – С. 21–25.

16. Льюис К.Д. Методы прогнозирования экономических показателей / К.Д. Льюис; Пер. с англ. и предисл. Е.З. Демиденко. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 133 с.

17. Сухоруков А.І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі. – К.: НІСД, 2012. – 368 с.

REFERENCES:

1. Zhadan T.A. Ekonomichna sutnistj prognozuvannja: doslidzhennja osnovnykh pidkhodiv / T.A. Zhadan // Visnyk Zhytomyrskogho derzhavnogho tekhnologichnogho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky. – 2011. – # 3(57). – S. 242–246.

2. Barkhatov V.I. Prognozirovanie i planirovanie v usloviyakh rynka / V.I. Barkhatov, A.A. Gorshkov, Yu.Sh. Kapkaev, M.A. Usachev. – Chelyabinsk: YuUrGU, 2001. – 140 s.

3. Rabochaya kniga po prognozirovaniyu / [Redkol.: I.V. Bestuzhev-Lada (otv. red.)]. – M.: Mysl', 1982. – 430 s.

4. Borisevich V.I. Prognozirovanie i planirovanie ekonomiki / V.I. Borisevich, G.A. Kandaurova, N.N. Kandaurov; [pod obshch. red. V.I. Borisevicha, G.A. Kandaurovoy]. – Mn.: Interpresservis, Ekoperspektiva, 2001. – 380 s.

5. Vazhynskij F.A. Osnovni metody prognozuvannja socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehionu / F.A. Vazhynskij, I.F. Kolomijec // Ukrajinjskij derzhavnyj lisotekhnichnyj universytet. Zbirnyk naukovykh pracj. Naukovyj visnyk, 2004. – Vyp. 14.7. – S. 166–170.

6. Ghlivenko S.V. Metody ekonomichnogho prognozuvannja v systemi ekologichnogho menezhmentu pidpryjemstv aghropromyslovogho kompleksu / S.V. Ghlivenko, T.I. Piznjak // Visnyk Sumsjkogho derzhavnogho aghrarnogho universytetu. – 2001. – Vyp. 2. – S. 281–284.

7. Ghrabovecjkij B.Je. Proghnozno-analitchne zabezpechennja strategichnykh upravlinsjkij rishenj u procesi stvorennja tekhnichnykh innovacij / B.Je. Ghrabovecjkij, V.V. Zjanjko // Visnyk Vinnyckogho politekhnichnogho instytutu. – 2013. – # 6. – S. 31–38.

8. Zhadan T.A. Metodologiya prognozirovaniya razvitiya proizvodstva / T.A. Zhadan // Visnyk NTU «KhPI». Zbirnyk naukovykh pracj. Tematychnyj vypusk: «Tekhnichnyj prohres i efektyvnistj vyrobnyctva». – 2004. – # 10. – S. 8–13.

9. Zhadan T.A. Nauchnye podkhody v prognozirovanii razvitiya proizvodstva / T.A. Zhadan // Visnyk NTU «KhPI», Zbirnyk naukovykh pracj. Tematychnyj vypusk: «Tekhnichnyj prohres i efektyvnistj vyrobnyctva». – 2004. – # 25. – S. 117–122.

10. Golovachev A.S. Prognozirovanie strategicheskoy konkurento-sposobnosti predpriyatiya i produktii / A.S. Golovachev, M.A. Golovacheva, N.V. Yurova // Ekonomika i upravlenie. – 2012. – № 2. – S. 31–39.

11. Penjkova O.Gh. Proghnozuvannja pokaznykiv rozvytku ekonomiky na dovghostrokovu perspektivu / O.Gh. Penjkova // Visnyk Berdjansjkogho universytetu menezhmentu i biznesu, 2012. – # 1(17). – S. 83–89.

12. Kovalev V.V. Finansovyy menezhment: teoriya i praktika / V.V. Kovalev. – M.: TK Velbi, Izd-vo Prospekt, 2007. – 1024 s.

13. Zhadan T.A. Klyasifikacijni kryteriji ta oznaky pobudovy proghnoziv rozvytku pidpryjemstva / T.A. Zhadan // Visnyk Nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu «Kharkivskij politekhnichnyj instytut». Zbirnyk naukovykh pracj. Tematychnyj vypusk: tekhnichnyj prohres i efektyvnistj vyrobnyctva. – 2010. – # 61. – S. 68–73.

14. Informacijnyj vplyv: teoriya i praktyka proghnozuvannja: monografiya / za red. P.D. Frolova; Nacionaljna akad. ped. nauk Ukrajiny, In-t soc. ta polit. psykologhiji. – K.: Milenium, 2011. – 304 s.

15. Lysoghor V.M. Zastosuvannja metodiv prognozuvannja v procesi modeljuvannja ekonomichnoji dijalnosti pidpryjemstva / V.M. Lysoghor, S.A. Jaremko, O.V. Oljshevsjka // Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2011. – # 2, T. 1. – S. 21–25.

16. L'yuis K.D. Metody prognozirovaniya ekonomicheskikh pokazateley / K.D. L'yuis; Per. s angl. i predisl. E.Z. Demidenko. – M.: Finansy i statistika, 1986. – 133 s.

17. Sukhorukov A.I. Modeljuvannja ta proghnozuvannja socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehioniv

Ukrajiny: monohrafija / A.I. Sukhorukov, Ju.M. Khara-zishvili. – K.: NISD, 2012. – 368 s.

Zhadan T.A.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economic Analysis and Accounting,
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

THEORETICAL, METHODOLOGICAL, AND APPLIED ASPECTS OF THE USE OF FORECASTING METHODS IN THE PROCESS OF RISK MANAGEMENT OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

Hotel and restaurant business is one of the riskiest businesses in the world. Results of the hotel and restaurant business are influenced by: the cyclical nature of consumer demand, the ratio of price and quality of services, weather conditions, environmental and political situation, the degree of development of transport and social infrastructure, location, etc. Reducing the negative impact of various types of risks on the hotel and restaurant business requires a search for effective mechanisms for managing them. An important component of such a mechanism is forecasting, which is one of the means of substantiating management decisions in the process of risk management.

The presence of a significant number of forecasting methods, of which there are more than 150, makes it difficult to use them in the risk management process of the hotel and restaurant business. Insufficient availability of theoretical and methodological support and practical recommendations on the use of forecasting methods in the process of risk management of hotel and restaurant business determine the urgency of the chosen research direction.

The purpose of the article is to improve the theoretical, methodological, and applied aspects of using forecasting methods in the process of risk management of hotel and restaurant business.

Based on the analysis of existing methods of economic forecasting, a number of methods are identified that are most suitable for using in the process of managing the risks of the hotel and restaurant business. Such methods include: intuitive (or expert) and formalized (or fact graphic) economic and mathematical methods; methods of economic (system) analysis; normative methods; balance method; program-target method. These methods are divided into subgroups and include a certain set of tools. Each proposed method of forecasting the risks of hotel and restaurant business is given a brief description and features of the application.

The choice of a specific method for forecasting the risks of hotel and restaurant business is carried out in accordance with the goals and objectives of the development of the forecast, the period of forecasting, completeness, reliability and the way information about economic processes, relationships, and phenomena that are burdened with risks. The proposed set of methods for forecasting the risks of hotel and restaurant business will allow not only anticipating the impact of risks on the financial and economic performance of hotel and restaurant establishments but also improving the quality of preparation, adoption, and implementation of management decisions in the management process.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF STATE REGULATION FOR PROVIDING THE FOOD SECURITY OF THE STATE

У статті розглянуто проблеми державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки держави. Розкрито особливості законодавчого забезпечення продовольчої безпеки країни, наведено стисло характеристики ключових нормативно-правових актів за окремими складовими продовольчої безпеки. Визначено основні завдання держави щодо забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки України. Окреслено шляхи можливого вдосконалення основних напрямів державного управління у забезпеченні продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека країни, державне регулювання, аграрний сектор економіки, законодавче забезпечення, продовольчий резерв.

В статье рассмотрены проблемы государственного регулирования обеспечения продовольственной безопасности государства. Раскрыты особенности законодательного обеспечения продовольственной безопасности страны, приведена краткая характеристика ключевых нормативно-правовых актов по отдельным составляющим продовольственной безопасности.

Определены основные задачи государства по обеспечению необходимого уровня продовольственной безопасности Украины. Определены пути возможного совершенствования основных направлений государственного управления в обеспечении продовольственной безопасности.

Ключевые слова: продовольственная безопасность страны, государственное регулирование, аграрный сектор, законодательное обеспечение, продовольственный резерв.

In the article, problems of government control of providing food safety of the state are considered. Features of the legislative providing of food safety of country are exposed; the compressed description over of key laws and regulations is brought after the separate constituents of food safety. The basic tasks of the state are determined in relation to providing necessary food strength of Ukraine security. Ways of the possible perfection of basic directions of state administration in providing of food safety are outlined.

Key words: food safety of country, state regulation, agrarian sector of economy, legislative provision, food reserve.

УДК 338.24:338.439.5

Коломієць Х.М.

аспірант кафедри аграрного менеджменту

Вінницький національний аграрний університет

Постановка проблеми. Вирішення проблеми продовольчого забезпечення як гарантії існування та розвитку будь-якої держави завжди було і залишається одним з найважливіших завдань людства, нації і окремої людини. Ця проблема складна та багатопланова. Вона впливає на всі аспекти життєдіяльності суспільства. Продовольче забезпечення нерозривно пов'язано з існуючою політичною та економічною системами, а також з особливостями господарювання та національними традиціями.

В Україні така проблема теж існує, але перш за все, як соціально- економічна. Різне падіння доходів населення лише актуалізує її гостроту. В умовах, коли зростання обсягів виробництва продуктів харчування наприкінці ХХ ст. стало поступово уповільнюватися, а зниження собівартості цін на товари загальмувалося, продовольча проблема, як і продовольча безпека, може бути розв'язана шляхом подальшого розвитку аграрної сфери з проведенням відповідної аграрної політики держави.

Щоб реалізувати багатий природно-ресурсний потенціал України, слід будувати державну аграрну політику, яка була б спрямована в першу чергу на підтримку вітчизняного товаровиробника, створення сприятливих умов для зниження його витрат на виробництво та підвищення якості продукції, здатності успішно протистояти субсидованому імпорту з розвинутих країн світу. У результаті це має суттєво підвищити загальний рівень національної продовольчої безпеки [1, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки приділяли увагу українські та зарубіжні учені. Серед українських авторів слід виділити, зокрема: Ю. Білика, П. Борщевського, В. Геєця, Л. Дейнеко, М. Корецького, О. Кочеткова, І. Лукінова, Р. Маркова, Г. Мостового, П. Саблука, В. Трегобчука, В. Шамрая, В. Юрчишина та ін. Серед зарубіжних теоретиків питаннями забезпечення продовольчої безпеки займалися такі вчені, як: В. Балабанов, Е. Борисенко, Е. Сєрова та ін.

Проте, дослідження цієї проблеми вищезазначеними вченими мають переважно загальнодержавний характер. Незавершеність наукових розробок державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки та істотна практична значущість цієї проблеми для держави підтверджують об'єктивний характер актуальності теми дослідження. Однак, чимало питань щодо визначення напрямів удосконалення механізму забезпечення продовольчої безпеки держави ще не досліджено.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення проблемних питань у сфері державного регулювання продовольчого забезпечення України та пошук шляхів до їхнього вирішення, визначення основних завдань держави щодо забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки України, удосконалення основних напрямів державного управління системою забезпечення продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу досліджень. Забезпечення продовольчої безпеки – одна з провідних функцій держави. Важливу роль у реалізації даної функції відіграє державне регулювання. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах сьогодення перш за все нерозривно пов'язане із виробництвом достатньої як за обсягом, так і безпечної за якістю сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

Питання гарантування продовольчої безпеки та її нормативного забезпечення мають пріоритетне значення, оскільки в даний час держава не повною мірою спроможна забезпечити безперешкодний доступ населення до продуктів харчування.

Необхідність вдосконалення правової регламентації продовольчої безпеки викликана також поширенням в останній час сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, вироблених з використанням генетично-модифікованих організмів.

Незважаючи на значення сільськогосподарського виробництва та сільськогосподарської продукції у забезпеченні національної продовольчої безпеки, проект закону України «Про продовольчу безпеку» лише перебуває на розгляді у Верховній Раді України. Прийняття його значно б поліпшило правове регулювання відносин у сфері продовольчої безпеки.

Головним джерелом отримання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування виступає сучасне сільськогосподарське виробництво, функціонування якого нерозривно пов'язане з ефективним використанням національних земельних ресурсів, зокрема, земель сільськогосподарського призначення в якості основного засобу виробництва та операційного базису забезпечення продовольчої безпеки.

Землі сільськогосподарського призначення повинні виступати гарантією достатнього та доступного продовольчого забезпечення країни, слугувати механізмом розв'язання продовольчої проблеми й усунення дефіциту продовольства в сучасних умовах. Ефективне використання цих земель має забезпечувати не тільки вітчизняні потреби в продуктах харчування, а й отримати лідерство у сфері виробництва аграрної продукції на світових продовольчих ринках.

Відтак, вивчення правових проблем гарантування продовольчої безпеки є окремим напрямом у науці земельного і аграрного права. За умови, коли в Україні ще й досі відбувається формування і здійснення земельної і аграрної реформи, удосконалення знань про продовольчу безпеку надасть можливість прийняття адекватних управлінських рішень у безпековій продовольчій сфері [1].

Продовольча безпека відіграє визначальну роль, оскільки вона забезпечує реалізацію життєво важливих інтересів населення, суспільства

і держави та справляє безпосередній вплив на забезпечення національної безпеки. Тому державна агропродовольча політика потребує вдосконалення в напрямі підпорядкування інтересам людини, упровадження соціально орієнтованої економіки, забезпечення економічної свободи громадян та високої продуктивності праці. На всіх рівнях державного управління необхідно більш активно піклуватися про продовольчу безпеку громадян, сприяти чесній конкуренції, адекватно реагувати на небезпеки та загрози в цій сфері [2].

Говорячи про законодавче забезпечення продовольчої безпеки в Україні, зокрема, в радянський період розвитку, можна стверджувати, що механізм правового регулювання цього виду національної безпеки був сильно пов'язаний з управлінськими традиціями тієї епохи. Радянська економіка, пов'язана в єдиний механізм з державним і партійним апаратами, практично не вимагала створення правових механізмів. Фактично народне господарство було єдиною юридичною особою, управління яким здійснювалося внутрішніми документами. Таким чином, в умовах, коли державні структури і народне господарство фактично були єдиним юридичним суб'єктом, переважна частина нормативної бази, у тому числі й нормативної бази продовольчої безпеки, існувала у вигляді спільних постанов і рішень ЦК КПРС і уряду, наказів і розпоряджень Ради Міністрів України, народногосподарських планів усіх рівнів, різних відомчих інструкцій та інших внутрішніх документів [6].

В основі державного регулювання економічної доступності продуктів харчування в Україні лежить контроль за цінами на соціально значущі види продовольства. Базовим документом державної політики регулювання роздрібних «продуктових цін» є постанова Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» від 25 грудня 1996 р. № 1548.

Гарантовані ціни на продукцію повинні забезпечувати умови для розширеного відтворення й базуватися на прогнозах платоспроможного попиту різних верств населення. Необхідно уважно переглянути фінансово-кредитну політику АПК. Бюджетні кошти, що виділяються, явно недостатні для ефективного функціонування продовольчого господарства, не забезпечують прибутковості сільськогосподарських товаровиробників на рівні розширеного відтворення, призвели майже до повного згортання розвитку соціально-побутової сфери на селі, відсутності науково-технічного прогресу у сфері аграрного виробництва, зберігання й перероблення сільськогосподарської продукції, різкого падіння продуктивності праці, скорочення посівних площ.

Лише обмеження рентабельності виробництва продовольства та контроль за рівнем торго-

вельних націнок не підвищить рівень економічної доступності продуктів харчування для населення, а може і спричинити, навпаки, зменшення обсягу їхнього виробництва.

Стабільність постачання продуктів харчування залежить від розмірів та асортименту нагромадженого резерву продовольства. Держава повинна бути вкрай зацікавлена в постійному нагромадженні резервів і гарантувати сільгоспвиробникам, що вона в будь-який час буде закуповувати їхню продукцію відповідної якості. Така гарантія прийняття продукції зміцнить упевненість сільськогосподарських товаровиробників та захистить їх від банкрутства, спонукатиме розвивати своє господарство, що, кінець кінцем, і приведе до стабілізації ринку.

У забезпеченні стабільного доступу до продовольства важлива роль повинна відводитися державному регулюванню попиту на товари продовольчого ринку, перш за все підтримці пропозиції, цін і доходів виробників. Проте, разом із політикою підтримки пропозиції особливої уваги в умовах ринкових відносин, особливо на стадіях їхнього становлення, держава повинна приділяти підтримці попиту для стабілізації й підвищення доходів мільйонів споживачів. Величина реального платоспроможного попиту визначається кількістю тих або інших товарів, яку покупці можуть купити за тих цін, що склалися, і за наявних грошових доходів. Розмір пропозиції – це кількість товарів, що є у продажу за даної ціни або може бути надана до продажу [2].

Підвищення ефективності державного регулювання національної продовольчої безпеки має здійснюватися шляхом перерозподілу на користь місцевих органів влади повноважень і коштів, необхідних для реалізації проектів комплексного екологічнобезпечного соціально орієнтованого розвитку сільських територій у контексті підвищення рівня продовольчої безпеки України.

Основними завданнями держави щодо забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки України мають бути:

1) досягнення стійкого зростання сільськогосподарського виробництва завдяки поліпшенню використання ресурсного потенціалу та підвищенню ефективності виробництва;

2) стабілізація ринкової кон'юнктури і цінових коливань на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування;

3) наближення рівня споживання населенням продуктів харчування до науково обґрунтованих норм;

4) забезпечення доступності продовольства відповідно до купівельної спроможності населення та забезпечення необхідної якості продуктів харчування;

5) забезпечення продовольчої безпеки шляхом збільшення експорту продовольчої продукції (за

умови відповідного забезпечення потреб внутрішнього ринку) і зниження (заміщення) імпорту продовольства, що виробляється (може вироблятися в достатній кількості) в Україні.

Одним із напрямів удосконалення механізму державного регулювання національної продовольчої безпеки є широке використання індикативного регулювання, яке припускає відхід від жорсткого директивного управління і перехід на рекомендаційне, дорадче, консультативне регулювання цієї сфери економіки на основі набору індикаторів, які мають перебувати в певних межах [5].

Державний резерв є особливим державним запасом матеріальних цінностей, призначений для використання з метою і в порядку, передбаченому Законом України «Про державний матеріальний резерв». У складі державного резерву створюється незнижуваний запас матеріальних цінностей (постійно підтримуваний обсяг їх зберігання). До його складу входять запаси сировинних, матеріально-технічних і продовольчих ресурсів для забезпечення стратегічних потреб країни. Тобто можна стверджувати, що продовольчий резерв входить до складу державного резерву взагалі. Відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» поняття «державний інтервенційний фонд» визначається, як фонд, який формується Аграрним фондом за рахунок фінансових інтервенцій, заставних, форвардних і ф'ючерсних товарних інтервенцій з метою забезпечення цінової стабільності. Але, проаналізувавши наведені вище визначення державного резерву та державного інтервенційного фонду, слід зазначити, що вживання поняття «державний інтервенційний фонд» замість поняття «державний резерв» не є коректним, оскільки вони не збігаються повністю: поняття «державний резерв» є ширшим, ніж поняття «державний інтервенційний фонд».

У зв'язку з тим, що продовольство в житті країни та забезпеченні її національної безпеки має надзвичайно важливе значення, доцільно законодавчо закріпити визначення та механізм регулювання продовольчого резерву, сформулювавши його за аналогією або виходячи із загальної логіки та знань, наприклад, продовольчий резерв – це специфічний запас продовольчих ресурсів, призначених для забезпечення стратегічних потреб держави в особливий період та використання в порядку, передбаченому законом [6].

У 2017 році в Україні нарешті запустять проєкт «Продовольча безпека України», метою якого є створення прозорих умов ведення господарської діяльності суб'єктами ринку продовольства і підвищення конкурентоспроможності вітчизняних харчових продуктів. Як повідомляється ГО «Продовольча безпека України», «пропонується створити платформу для комунікації державних

органів, громадських організацій, учасників ринків і споживачів на теми безпеки харчових продуктів».

Зазначається, що цей проект дозволить отримати підприємцям сприяння у виході на міжнародні ринки, консультації з усіх питань технічного регулювання, захист від свавілля контролюючих органів, а також допомогу в практичному впровадженні систем безпеки, сертифікації.

Крім того, асоціації отримують методичну допомогу в розвитку регулювання процесами впровадження систем безпеки, оцінки відповідності та т. п.

Завдяки реалізації проекту споживачі матимуть можливість участі в просвітницьких заходах і додаткові гарантії безпеки продуктів. Фахівці – можливість розширити свою клієнтську базу і отримати досвід в нових проектах. Але це лише початок системної роботи з впровадження НАССР та інших систем безпеки» [7].

Узагальнюючи все вище викладене, можемо виділити такі основні проблеми законодавчого забезпечення продовольчої безпеки: відсутність системного регулювання даного питання – правове регулювання продовольчої безпеки є здебільшого фрагментарним; відсутність практичних механізмів забезпечення продовольчої безпеки; обмеженість повноважень органів державної влади, що виконують окремі функції із забезпечення продовольчої безпеки, що може свідчити про відсутність комплексного бачення системи продовольчої безпеки. Відсутні визначення об'єктів і суб'єктів управління, їх функцій і завдань, методів управління, комплексні критерії та інтегровані показники оцінки ефективності державного регулювання системи продовольчої безпеки і загалом система моніторингу виконання прийнятих стратегічних рішень. Це унеможливує здійснення ефективного управління в зазначеній сфері, викликає некерованість процесів розвитку, деструктивну конкуренцію між елементами системи за ресурси, безсистемний і нераціональний розподіл останніх. Ця ситуація не відповідає вимогам сьогодення та потребує термінового вирішення, яке можливе прийняттям спеціалізованого законодавчого акту, який виправив би існуючі прогалини в регулюванні продовольчої безпеки.

Нажаль, спроби законодавчо врегулювати питання забезпечення продовольчої безпеки наразі не завершилися: проект Закону «Про продовольчу безпеку України» (№ 8098) у 2005 році був відхилений, у зв'язку з великою кількістю зауважень, а прийнятий Верховною Радою України 22 грудня 2011 року закон не був підписаний президентом і наразі очікувати чергову спробу вирішити це питання навряд чи можливо [4].

Основні фактори, що окреслюють проблему продовольчої безпеки в Україні та визначають необхідність прийняття законопроекту, пов'язані з наступним: – за роки кризи значно зменшилося

продовольче споживання продукції, рівень якого відстає від розвинутих країн за енергетичною цінністю майже на третину, а по споживанню м'яса, рибопродуктів і фруктів – у 3–4 рази; – частка витрат на продовольство у сімейних бюджетах перевищує відповідний показник розвинутих країн у 4–5 разів; – науково обґрунтовані набори продуктів харчування задовольняються за усім набором на 60%, у тому числі за продуктами тваринного походження – наполовину; – темпи зростання цін на продовольство лідирують в інфляційних чинниках, що блокує ємність внутрішнього продовольчого ринку та негативно позначається на загальному розвитку агропромислового комплексу і економіки держави загалом; – залишаються неопрацьованими економічні механізми державного регулювання ємності ринку і запобігання ризиків неритмічної пропозиції та ажіотажного попиту продуктів харчування, що дестабілізує цінову ситуацію в країні; – вимагають суттєвого поліпшення механізми захисту вітчизняного виробництва і підтримки його конкурентоспроможності в умовах сучасних процесів, глобалізації і вступу України до міжнародних економічних союзів [2].

Втілення законопроекту сприятиме проведенню державної політики, спрямованої на досягнення стійкої тенденції підвищення кількісних і якісних характеристик продовольчого споживання для всіх верств населення, усунення ризиків порушення стабільності продовольчого забезпечення, підтримку сталого розвитку національного агропромислового комплексу як запоруки продовольчої безпеки держави. Кінцевою метою дії законопроекту є досягнення рівня і структури харчування, необхідних для здоров'я нації.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у представленому законодавчому полі даної проблеми в Україні відсутнє регулювання стратегічних питань забезпечення національної продовольчої безпеки, що не дозволяє комплексно та ефективно здійснювати забезпечення продовольчої безпеки на національному й регіональному рівні.

Тому основними завданнями державних органів управління повинно бути своєчасне прогнозування та виявлення загроз продовольчій безпеці, мінімізація їх негативних наслідків за рахунок стратегічних запасів продовольства. Слід створити комплексну систему спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації щодо виробництва, управління запасами і постачання продовольства, якості і безпеки харчових продуктів, споживання продовольства та харчування населення. Можливо, цим повинна займатися державна аналітична агенція. Також необхідно сформувати державні інформаційні ресурси у сфері забезпечення продовольчої безпеки, використовуючи сучасні засоби комунікації, а саме: Інтернет, мобільний зв'язок тощо. Також важливо

організувати своєчасне інформування виробників і надання консультаційних послуг державними органами та дорадчими службами щодо державних програм підтримки галузі і схем їх реалізації, механізмів регулювання ринків сільгосппродукції.

Необхідність законодавчого регулювання продовольчої безпеки не викликає сумніву, адже відсутність системного бачення продовольчої безпеки не відповідає вимогам сьогодення та послаблює правову основу забезпечення продовольчої безпеки країни. Відтак, наразі необхідним є подальше напрацювання та систематизація законодавства у сфері продовольчої безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / О. М. Батигіна, В. М. Жушман, В. М. Корнієнко та ін. / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. – Х.:, 2013. – 326 с.
2. Алексєєва Я. В. Заходи державного регулювання продовольчої безпеки / Я. В. Алексєєва // Теорія та практика державного управління. – 2015. – Вип. 2(49). – С. 1–6.
3. Береговий В. К. Державне регулювання у сфері продовольчого забезпечення населення України / В. К. Береговий // Агросвіт. – 2011. – № 20. – С. 12–15.
4. Міляр Л. Ф. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки: сучасний стан, проблеми та перспективи / Л. Ф. Міляр // Журнал Науковий огляд. – 2015. – № 7(17). – С. 1–14.
5. Міщенко Д. А. Напрями вдосконалення державного управління системою забезпечення продовольчої безпеки України / Д. А. Міщенко // Вісник АМСУ. Серія «Державне управління». – 2014. – № 1(10). – С. 144–150.
6. Тарасюк О. Б. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки країни / О. Б. Тарасюк // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 10(136). – С. 58–63.
7. Agravery: В Україні діятиме проект з продовольчої безпеки. – [Електронний ресурс]: <http://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-diatime-proekt-z-prodovolcoi-bezpeki>

REFERENCES:

1. Batyhina O. M., Zhushman V. M., Korniienko V. M. (2013) Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia [Actual Problems of Legal Provision of Food Safety of Ukraine: Monograph] (eds. Urkevycha V. Yu., Shulhy M. V.), Kh., 326 p.
2. Aliksieieva Ya. V. (2015) Zakhody derzhavnogo rehuliuвання prodovolchoi bezpeky [Measures of state regulation of food safety]. Theory and practice of public administration, vol. 2, no. 49, pp. 1–6.
3. Berehovyi V. K. (2011) Derzhavne rehuliuвання u sferi prodovolchoho zabezpechennia naselennia Ukrainy [State regulation in the field of food supply of the population of Ukraine]. Agrosvit, no. 20, pp. 12–15.
4. Miliar L. F. (2015) Derzhavne rehuliuвання zabezpechennia prodovolchoi bezpeky: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy [State regulation of food security: current state, problems and prospects]. Scientific Review Journal, vol. 7, no. 17, pp. 1–14.
5. Mishchenko D. A. (2014) Napriamy vdoskonalennia derzhavnogo upravlinnia systemoiu zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Directions of improvement of public administration of food security system of Ukraine]. Newsletter AMSU. Series «Public Administration», vol. 1, no. 10, pp. 144–150.
6. Tarasiuk O. B. (2012) Derzhavne rehuliuвання zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy [State regulation of food security of the country]. Current problems of the economy, vol. 10, no. 136, pp. 58–63.
7. Agravery (2017) V Ukraini diiatyme proekt z prodovolchoi bezpeky [Ukraine will operate a food security project] Available at: <http://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-diatime-proekt-z-prodovolcoi-bezpeki.pdf> (accessed 10 Oktober 2017).

**IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF STATE REGULATION FOR PROVIDING
THE FOOD SECURITY OF THE STATE**

The solution to the problem of food security as a guarantee for the existence and development of any country has always been and remains one of the most important tasks of the mankind, nation, and individual person. This problem is complex and multifaceted. It affects all aspects of society. Food security is inextricably linked with the existing political and economic systems, as well as peculiarities of management and national traditions.

In the Ukraine, this problem also exists but primarily as a socio-economic one. The sharp decline in incomes only upgrades its acuteness. In conditions when the growth of food production in the late twentieth century gradually began to slow and reduce the cost of commodity prices has stalled, food problem and food security can be solved by further development of the agrarian sphere with the implementation of the corresponding agrarian policy of the state.

The incompleteness of scientific development of state regulation of ensuring food security and substantial practical significance of this problem for the state confirmed the objective nature of the relevance of the research topic. However, many questions regarding the definition of directions for improving the mechanism of food security of the state are unexplored.

The main tasks of the state to provide the necessary level of food security in Ukraine must be:

1) achieve sustainable agricultural growth thanks to improved resource utilization and improved production efficiency;

2) stabilize market conditions and price fluctuations on the agricultural products and foodstuffs;

3) approximation of the level of consumption of food to science-based standards;

4) ensure availability of food in accordance with the purchasing power of the population and ensure the food quality;

5) ensuring food security by increasing exports of food products (subject to appropriate meet the needs of the domestic market) and the reduction (substitution) of the imported food that is produced (can be made in sufficient quantity) in Ukraine.

Summarizing all the above, we can distinguish the following main problems of legal provision of food security: lack of systematic regulation of this issue – the legal regulation of food security is mostly fragmentary; lack of practical mechanisms for ensuring food security; limited powers of public authorities that perform certain functions for the food security, which may indicate a lack of a comprehensive vision of the food security system. There is no definition of the objects and subjects of management of their functions and tasks, management techniques, comprehensive criteria, and integrated indicators of an estimation of efficiency of state regulation of the food safety system and the overall system of monitoring the implementation of strategic decisions.

УДОСКОНАЛЕННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ IMPROVEMENT OF THE WOODWORKING INDUSTRY PRODUCTS MARKET IN UKRAINE

УДК 630*83:338.26

Кушніренко О.М.

к.е.н., доцент,
старший науковий співробітник відділу
промислової політики

Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України

Зарудна О.С.

молодший науковий співробітник
відділу промислової політики
Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України

У статті проведено аналіз стану ринку продукції деревообробної промисловості України та здійснено оцінку конкурентного середовища ринку за допомогою індексу Херфіндаля-Хіршмана. Проаналізовано товарну та географічну структуру зовнішньої торгівлі продукції з деревини. Виявлено порівняльні конкурентні переваги продукції деревообробної промисловості України із країнами світу. Це дало змогу сформулювати чинники сприяння розвитку ринку продукції з деревини та обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення його розвитку.

Ключові слова: ринок продукції деревообробної промисловості, конкурентне середовище, частка ринку, темп приросту ринкової частки, конкурентні переваги, товарна продукція, товарна структура, продукція з деревини.

В статті проведено аналіз состояния рынка продукции деревообрабатывающей промышленности Украины и осуществлена оценка конкурентной среды с помощью индекса Херфиндаля-Хиршмана. Проанализированы товарная и географическая структура внешней торговли продукцией из древесины. Выявлены сравнительные конкурентные преимущества продукции

деревообрабатывающей промышленности Украины со странами мира. Это позволило обосновать предложения по совершенствованию развития рынка продукции деревообрабатывающей промышленности.

Ключевые слова: рынок продукции деревообрабатывающей промышленности, конкурентная среда, доля рынка, темп прироста рыночной доли, конкурентные преимущества, товарная продукция, товарная структура, продукция из древесины.

This article is devoted to problems of the development of the wood products market; analysed conditions of the woodworking industry products market in Ukraine and assessed the competitive market environment with the help of the Herfindahl-Hirschman index. The commodity and geographical structure of the foreign trade of timber products are analysed. Comparative competitive advantages of the woodworking industry products of Ukraine with the countries of the world are revealed. This allowed justifying propositions for promoting the development of the wood products market.

Key words: woodworking industry products market, competitive environment, market share, rate of market share growth, competitive advantages, commodity products, commodity structure, wood products, timber.

Постановка проблеми. Розвиток ринку деревини здійснює вагомий вплив на розвиток економіки та зміни у політичному середовищі багатьох країн. Зокрема, для України інтеграція в глобальний торговельний простір поставила перед національними виробниками нові більш жорсткі конкурентні умови.

Враховуючи тенденції розвитку світового ринку продукції з деревини, а саме похвалення в галузі, пов'язане зі зростаючими потребами суміжних галузей – будівництва, енергетики, хімічної та легкої промисловості, актуальним видається пошук шляхів удосконалення розвитку українського ринку продукції з деревини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам розвитку ринку та питанням формування конкурентного середовища присвячено праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед них виділимо праці А. Гарісона, П. Марша, Д. Норта, Дж. Стігліца, Д. Родріка, Е. Уорнера, О. Херфіндаля, А. Хіршмана, В. Гейця, Л. Дейнеко, Й. Петровича, Р. Сіденка та ін. Особливості розвитку деревообробної промисловості досліджують такі науковці, як: Й. Завадський, М. Хітка, М. Поткані, М. Гейдош, І. Лицур, В. Мікловда, В. Пила, Н. Попадинець, І. Синякевич, Ю. Туниця, О. Фурдичко, О. Шаблій та інші. Проте, й досі залишаються невирішеними питання розвитку ринку

продукції деревообробної промисловості в сучасних умовах.

Постановка завдання. Розвиток внутрішнього ринку продукції з деревини сприятиме виникненню синергетичних ефектів як в Україні, так і за кордоном. Перш за все, розвиток внутрішнього ринку сприятиме залученню широкого кола підприємств до виробничих ланцюгів, зокрема, регіональних; вдосконаленню логістичних схем; створенню нових промислових кластерів у відповідь на потреби попиту. До того ж, формування конкурентного середовища на ньому є важливою передумовою ефективної співпраці при посиленні зовнішньоекономічних зв'язків та входженню в глобальні ланцюги доданої вартості.

Усе це підтверджує актуальність дослідження проблем розвитку ринку продукції деревообробної промисловості на сучасному етапі розвитку національної економіки та наукову значущість окреслених проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Деревообробна галузь (оброблення деревини та виробництво виробів з деревини) є однією з найбільш динамічних галузей переробної промисловості. це зумовлено зростаючим попитом на продукцію з деревини на внутрішньому та зовнішньому ринках. Цьому сприятимуть відповідно цільові показники в середині України (курс Уряду на

«капітальний ремонт країни», модернізація інфраструктури, ріст будівництва), так і глобальні тренди у сфері використання відновлювальної енергії, розвитку сектору жилого будівництва з екологічних матеріалів та зростаючі потреби ринків в Азії.

Ринок деревини та виробів з деревини в Україні є достатньо конкурентним, адже в країні функціонує понад 3,1 тис. підприємств з близько 36 тис. працюючих, що виробляють понад 300 найменувань товарної продукції, яка постачається на внутрішній і зовнішній ринки. У 2016 р. обсяг реалізованої продукції підприємствами галузі склав 22,3 млрд грн, з них за межі країни – 13,0 млрд грн (рис. 1).

На сьогодні на вітчизняному ринку провідними переробниками деревини та виготовлення виробів

з неї є: ТОВ «Кроно-Україна», ТОВ «Кроноспан УА», ПрАТ «Коростенський завод МДФ», ТОВ «Свиспан Лімітед», ТОВ «Костопільський фанерний завод», ТОВ «Барлінек Інвест», ДП ТзОВ «Компанія «Никвуд», «Бродівське лісове господарство» (табл. 1).

Протягом 2014–2015 рр. вітчизняний ринок деревини та виробів з деревини відповідав умовам безпечної конкуренції:

– на ринку працювало 3,1 тис підприємств (не менше 10 фірм);

– лідер ринку ТОВ «Кроно-Україна» належало 15,2% загального обсягу продажу, що значно менше критично допустимого рівня 31%;

– два провідні підприємства – ТОВ «Кроно-Україна» та ТОВ «Кроноспан УА» займали 21,9%, тобто не більше 44%;

Таблиця 1

Розрахунок індексу Хардфіндела-Хіршмана для підприємств деревообробної промисловості України

Підприємство	2014		2015	
	Частка на ринку (ЧР)	ЧР ²	Частка на ринку (ЧР)	ЧР ²
Лісопилне та стругальне виробництво				
ТОВ «Барлінек Інвест»	5,2	27,3	6,1	36,8
ТзОВ «Компанія «Никвуд»	1,0	1,0	1,8	3,4
ТОВ «Астра»	1,8	3,2	1,7	2,8
ТДВ «Інтерресурси»	0,7	0,5	0,9	0,7
ПП «Тайфун-Плюс»	0,7	0,5	0,8	0,7
ТОВ «Вівад 09»	0,8	0,6	0,8	0,7
ТОВ «Ванеса»	0,5	0,2	0,8	0,6
ТОВ «Центр будівельних матеріалів «Осмолода»	0,8	0,6	0,8	0,6
ТОВ «ВГСМ»	0,8	0,6	0,7	0,5
ДП «Бродівське лісове господарство»	0,5	0,2	0,5	0,2
Виробництво виробів із деревини				
ТОВ «Кроно-Україна»	14,8	220,2	15,2	232,0
ТОВ «Кроноспан УА»	7,8	61,5	6,7	44,6
ПрАТ «Коростенський завод МДФ»	7,0	48,8	5,3	28,5
ТОВ «Свиспан Лімітед»	4,8	22,9	5,2	27,2
ТОВ «Костопільський фанерний завод»	1,2	1,6	2,5	6,5
ТОВ «ОДЕК» Україна	3,0	8,7	2,3	5,2
ТОВ «Торговий Дім «Восток-Н»	1,7	2,8	2,1	4,4
ТОВ «Цунамі»	1,8	3,1	2,1	4,3
ТОВ «Уніплит»	2,1	4,5	2,0	4,0
ТД Запад	1,5	2,3	1,7	3,0
ПРАТ Єврошпон-Смига	1,0	1,1	1,3	1,6
ТОВ «ФАКРО-Львів»	1,5	2,4	1,2	1,5
ПРАТ «Фенери та плити	1,3	1,8	1,0	1,0
ПІІ ТОВ «Укрошпон»	0,8	0,6	1,0	1,0
ТОВ «НПП «Транс Лок»	1,0	1,1	0,9	0,9
ТОВ «Фірмено-промисловий комплекс Корабел»	1,0	1,0	0,8	0,7
ТОВ «ЛК Інтерпліт Надвірна»	4,2	17,9	0,8	0,6
ДП «Ритм»	1,0	1,1	0,8	0,6
Інші дрібні підприємства галузі	29,7	880,4	32,3	1042,8
Разом	100,0	1283,6	100,0	1410,2

Джерело. Складено та розраховано авторами за даними [1]

– три підприємства -ТОВ «Кроно-Україна», ТОВ «Кроноспан УА» та ТОВ «Барлінек Інвест» – 28%, тобто не більше 54%;

– чотири підприємства – ТОВ «Кроно-Україна», ТОВ «Кроноспан УА» ТОВ «Барлінек Інвест» та ПрАТ «Коростенський завод МДФ» – 33,3%, тобто не більше 60%.

Розрахунок індексу Харфіндела-Хіршмана, проведений на підставі аналізу 28 найбільших підприємств деревообробної галузі, показав, що ринок є нормальним для конкуренції. Так у 2015 році значення індексу Харфіндела-Хіршмана не перевищує 1800 (безпечний показник для підтримання нормальної конкуренції [2]) та склало 1410,2, що на 9,9% більше попереднього року.

Отже, ринок є вільним для конкуренції, де функціонують 3 крупних підприємства (їх частка складає 0,1% від загальної кількості підприємств галузі, 131 середніх (4,3%) та 2905 малих підприємств (95,6%).

Рівень концентрації у галузі є досить високим: 3 великих підприємств реалізують 24,8% продукції галузі, 131 середніх підприємств реалізують 53,2%, 2905 малих підприємств – 22,0%. Зазначимо, що протягом 2010–2015 рр. простежувалась тенденція до зменшення кількості середніх та малих підприємств. Підприємства галузі працювали рентабельно. Найвищий рівень рентабельності операційної діяльності підприємств спостерігався на великих підприємствах і становив 17,0%, на середніх – 9,8%, на малих – 2,8% у 2015 р.

Починаючи з 2014р., на ринку з'являються нові підприємства: ТОВ «Українські лісопильні», Українська холдингова лісопильна компанія (УХЛК), СП «Вудкрафт Трейдинг», Фабрика із виробництва м'яких меблів, «Кра-

гелюнд Феніче Холдинг та Інновейшн Лівінг» та інші.

За 2016 р. вітчизняними виробниками було вироблено: деревини уздовж розпиленої чи розколотої, завтовшки більше 6 мм – 1,7 млн куб. м, деревини хвойних порід у вигляді погонажу – 12,4 тис. т, деревини листяних порід у вигляді погонажу – 53,9 тис. т; фанери клеєної – 178 тис. куб. м, плит деревостружкових необроблених – 1,3 млн куб. м, шпона луценого – 68,0 тис. куб. м, шпона струганого – 67,0 млн кв. м, паркету дерев'яного щитового – 709 тис. кв. м.

На території України у 2016 р. внутрішнє споживання деревини та виробів з деревини склало 570,8 млн дол. США. Ринковий попит –

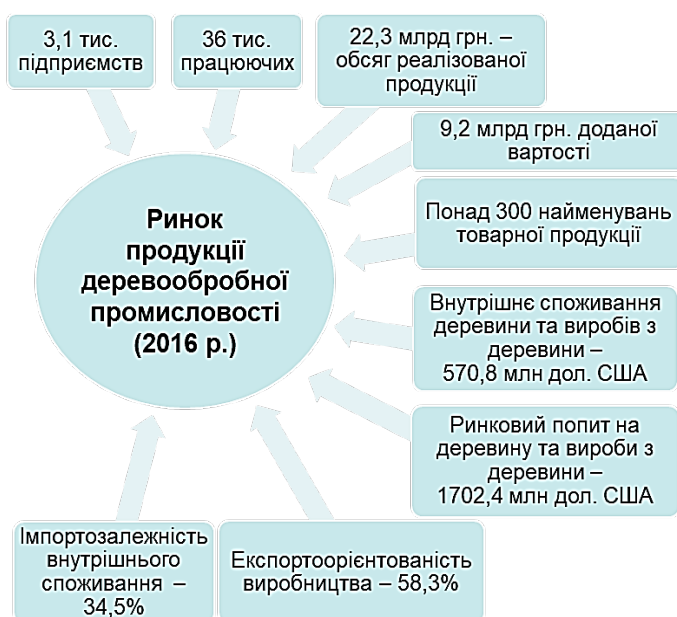

Рис. 1. Основні показники розвитку ринку продукції деревообробної промисловості

Таблиця 2

Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі продукцією деревообробної промисловості України за 2013–2016 рр.

Товарна група за УКТЗЕД	Обсяги продукції, тис. дол. США				Темпи зростання, %		
	2013	2014	2015	2016	2014 / 2013	2015 / 2014	2016 / 2015
Експорт							
Деревина і вироби з деревини	1143683,2	1262640,8	1107197,0	1131660,1	110,4	87,7	102,2
44 деревина і вироби з деревини	1143014,6	1261972,0	1106385,8	1130697,2	110,4	87,7	102,2
45 корок та вироби з нього	31,6	174,2	218,2	292,2	551,3	125,3	133,9
46 вироби із соломи	637,0	494,6	593,0	670,7	77,6	119,9	113,1
Імпорт							
Деревина і вироби з деревини	404067,8	294518,6	148211,1	196733,7	72,9	50,3	132,7
44 деревина і вироби з деревини	387756,5	281106,5	139680,2	187443,8	72,5	49,7	134,2
45 корок та вироби з нього	10814,4	9240,1	6818,7	7547,1	85,4	73,8	110,7
46 вироби із соломи	5496,9	4172,0	1712,2	1742,9	75,9	41,0	101,8

Джерело: розраховано за даними Держстату України [3]

1702,4 млн дол. США, що говорить про значний потенціал розвитку ринку.

Основною проблемою розвитку внутрішнього ринку продукції з деревини є розширення попиту на найважливіші товари, що виготовляються на основі лісосировини. До них відносять: деревну сировину, пиломатеріали, фанеру, ДСП, ДВП, целюлозу, деревну масу, папір, картон тощо.

У 2016 р. на зовнішній ринок експортовано продукції на 1,13 млрд дол. США, що склало 3,1% у товарній структурі експорту України та 0,5% у світовому експорті. Останніми роками ця динаміка мала тенденцію до зростання (табл. 2). У зв'язку з втратою російського ринку українські деревообробники переорієнтуватися на ринки країн ЄС та Азії. Свою продукцію вони експортували переважно у Польщу, Румунію, Німеччину, Угорщину та Італію. А серед країн Азії деревина та вироби з деревини переважно експортувалися у Туреччину та Китай.

Деревообробна промисловість України, починаючи з 2008 р., виявила суттєві конкурентні переваги на світовому ринку продукції з деревини (рис. 2). Як бачимо, на початок 2016 р. українська продукція з деревини була більш, ніж вдвічі кон-

курентнішою за середньосвітовий рівень (2,15), вона також випереджала за цим показником таких потужних світових експортерів, як Китай (0,66), Сполучені Штати Америки (1,19), Германія (1,1), Італія (0,97), Франція (0,93), Російської Федерації (1,34) і незначно поступається Польщі (2,17). Конкурентні переваги для виробників України сьогодні створюють багатий природно-ресурсний потенціал та дешева і кваліфікована робоча сила.

Всього за кілька років Україна перетворилася на найбільшого експортера колод хвойних порід в Європу, а за показниками експорту цієї продукції у світі зайняла п'яте місце у 2014 р. За 2009-2014 рр. експорт зріс більш ніж в два рази і досяг рекордного показника в 3,1 млн м³, що відповідає 38% офіційного обсягу лісозаготівель у країні (рис. 3). З 2,7 млн м³ колод хвойних порід, що експортувала Україна в 2015 р., майже 90% експортувалися до Румунії, Китаю і Туреччини. Румунія була основною країною призначення (47% від загального обсягу поставок колод хвойних порід України в 2015 р.) [5, с. 83].

Імпортні поставки в Україну склали 196,7 млн дол. США, в основному представлені продукцією з високим ступенем доданої вартості: плити, фанера,

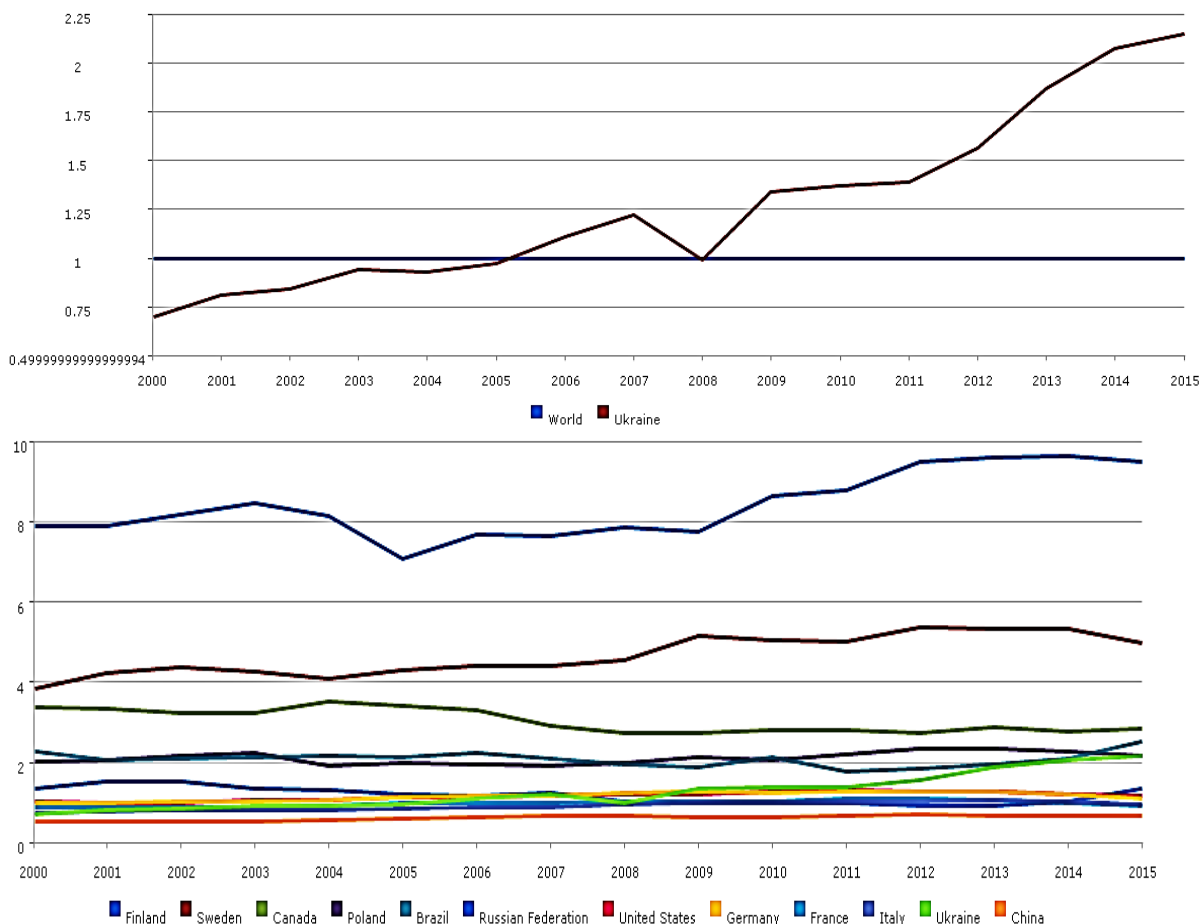

Рис. 2. Виявлені порівняльні переваги продукції деревообробної промисловості України із країнами світу

Джерело: побудовано за даними [4]

листи, пресована деревина – 75% у структурі поставок 2016 р. та готовими виробами з деревини (столярні, теслярські, паркет тощо) – 25%.

Враховуючи існуючі виклики для розвитку деревообробної промисловості можна зазначити, що подальше зростання галузі можливе за

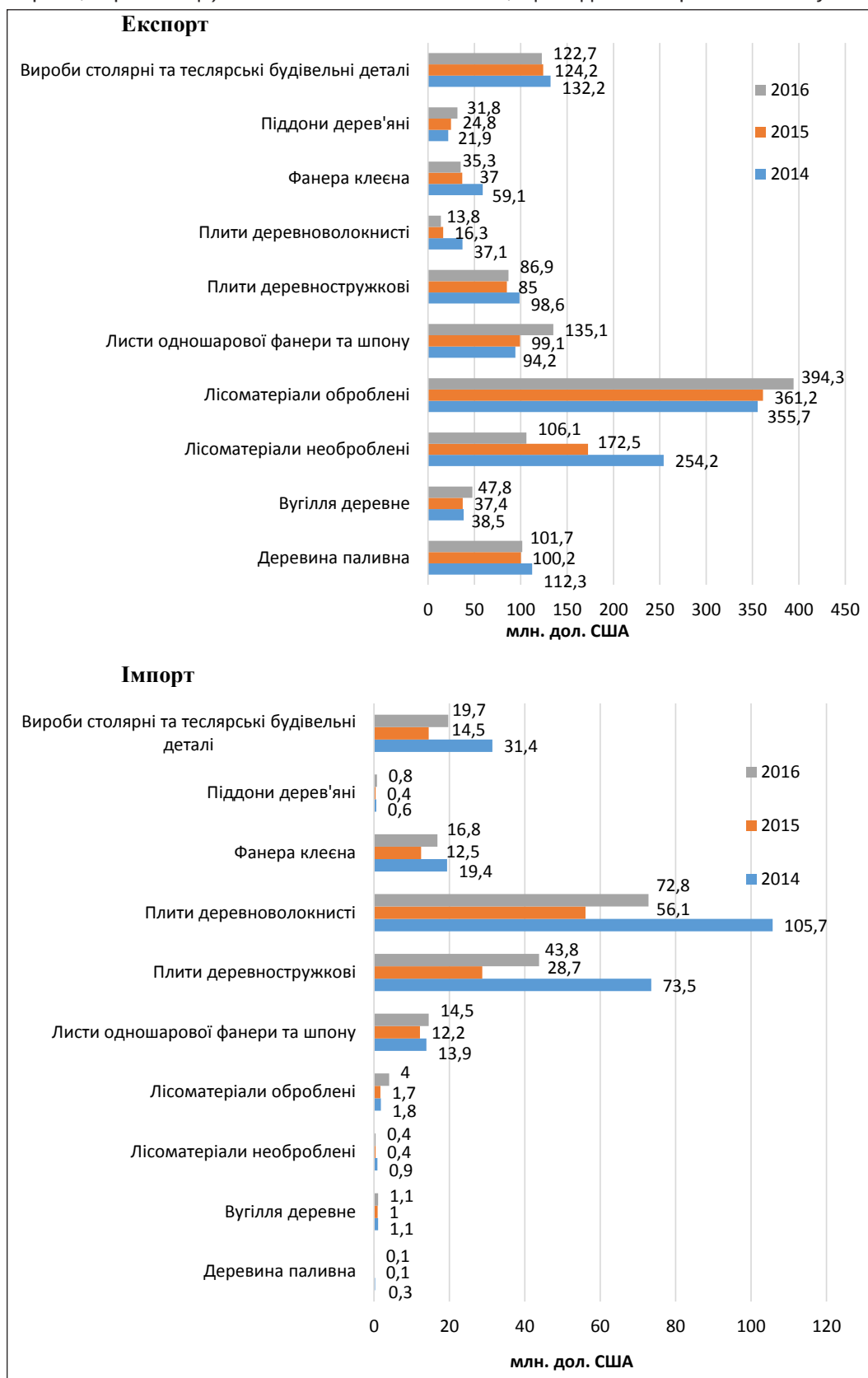

Рис. 3. Зовнішня торгівля окремими видами продукції деревообробної промисловості України за 2014–2016 рр.

Джерело: побудовано за даними Держстату України [3]

умови використання вітчизняної деревної сировини, локалізації та трансферу сучасних технологій, що сприятиме збільшенню доданої вартості виробленої українськими деревообробниками продукції. Наразі першочерговим завданням є створення умов для підтримки вітчизняного експорту продукції з деревини з глибоким ступенем переробки та стимулювання розвитку внутрішнього ринку в напрямі імпортозаміщення, тим самим створюючи додатковий національний дохід та забезпечуючи нові робочі місця.

До того ж, стрімкий розвиток біоенергетики та зростаючий попит на нові види палива з відходів деревообробної промисловості, зокрема тверде біопаливо – пелети (паливні гранули), обумовлює подальші тенденції до диверсифікації ринку. Комплексна переробка деревини з виробництвом твердого біопалива, а також виробництвом теплової та електричної енергії – перспективний напрям розвитку галузі, що дозволить вирішити проблеми утилізації та виробляти високоефективне екологічно чисте паливо.

Дана продукція актуальна, відповідає попиту на екологічно чисті, натуральні вироби та попит на неї зростатиме, як за рахунок європейських споживачів, так і за рахунок зростання споживання в Україні. Забезпечення споживачів тепловою та електричною енергією на місцевому рівні є одним з найважливіших заходів політики децентралізації та розвитку місцевих громад.

Напрями удосконалення ринку продукції деревообробної промисловості:

- диверсифікація ринку продукції з деревини, що передбачає стимулювання виробництва продукції з глибоким ступенем переробки;
- сприяння комплексній переробці деревини з виробництва нових видів біопалива;
- створення конкурентних умов для всіх учасників ринку, в тому числі рівних умов доступу до ринку сировини з метою забезпечення вітчизняного переробника необхідними лісоресурсами;
- стимулювання вітчизняного сектору глибокої переробки деревини та експорту продукції з деревини з високою доданою вартістю шляхом активізації участі українських виробників у процесах інтернаціоналізації бізнесу;
- адаптація національних процедур встановлення походження деревини відповідно до міжнародних стандартів;
- забезпечення рівних, недискримінаційних умов споживання деревини для суб'єктів господарювання, що використовують її як сировину для подальшої переробки;
- доступність фінансових ресурсів для проведення модернізації матеріально-технічної бази для українських переробників;
- створення ефективного інвестиційного середовища за допомогою механізмів дер-

жавного гарантування іноземних інвестицій, розвитку партнерства приватних інвесторів та держави у процесі розбудови інфраструктури: індустриальних парків; спеціальних зон переробки та ін.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного аналізу можна стверджувати, що ринок продукції деревообробної промисловості України на сьогодні перебуває на стадії піднесення і має всі перспективи для подальшого успішного розвитку.

Подолання існуючих сьогодні бар'єрів на шляху розвитку ринку продукції деревообробної промисловості шляхом формування сприятливого регуляторного середовища в Україні та ефективної комунікації між владою, наукою та бізнесом є принциповим чинником його зростання. А це посилює стратегічне значення ринку продукції з деревини, його експортоорієнтованість, вагомий вплив на створення нових робочих місць, наповнення бюджету, залучення регіонів до різноманітної економічної діяльності, зростання конкурентоспроможності регіонів та країни в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Патрикеева Н. Тенистый лес // ТОП – 100. Рейтинг крупнейших. – 2016. – № 4 (август – сентябрь). – С 72–77.
2. Теоретико-методологічні засади розвитку конкурентного середовища у сфері виробництва продовольчих товарів / Л.В. Дейнеко, С.І. Князев, А.О. Коваленко, Л.В. Страшинська. – К.: Наук. світ, 2003. – 132 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. World Integrated Trade Solution [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Compare/country/UKR/indicator/RCA/partner/WLD/product/44-49_Wood/country/WLD;/show/line
5. Кушніренко О.М., Зарудна О.С. Впровадження ефективних інструментів торговельної політики для захисту національного виробника продукції з деревини // Економічний вісник університету: зб. наук. праць учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2017.- Вип. 34/1. – С. 80–90.

REFERENCES:

1. Patrikeeva N. (2016) Tenisty les [Shady forest]. TOP – 100. Reytng krupneyshikh, vol. 4, pp. 72–77.
2. Deineko L.V., Kniaziev S.I., Kovalenko A.O., Strashynska L.V. (2003) Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku konkurentnoho seredovyshcha u sferi vyrobnytstva prodovolchychk tovariv [Theoretical and methodological principles of the development of a com-

petitive environment in the field of food products production]. Kyiv: Nauk. svit.

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) Zovnishnya torgivlya [Foreign trade]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. World Integrated Trade Solution (2017) Ukraine Wood Revealed comparative advantage compare with countries World. Available at: <http://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Compare/country/UKR/indicator/>

RCA/partner/WLD/product/44–49_Wood/country/WLD;/show/line

5. Kyshnirenko O.M., Zarudna O.S. (2017) Vprovadzhennia efektyvnykh instrumentiv torhovelnoi polityky dlia zakhystu natsionalnoho vyrobnyka produkt-sii z derevyny [Introduction of effective trade policy tools for protection of national timber products manufacturer]. Ekonomichnyi visnyk universytetu: zb. nauk. prats uchenykh ta aspirantiv, vol. 34/1, pp. 80–90.

Kushnirenko O.M.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Research Scholar at Department of Industrial Policy,
Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Zarudna O.S.

Research Fellow at Department of Industrial Policy,
Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine

IMPROVEMENT OF THE WOODWORKING INDUSTRY PRODUCTS MARKET IN UKRAINE

The relevance of studies in the field of development of the woodworking industry products market at the present stage of the national economy's development is confirmed by modern challenges facing national production. This is further integration into the global trade system, global trends in the use of renewable energy, development of the residential construction sector for environmental materials, growing demands of related industries – construction, energy, chemical, light industry, and changes in the political environment of many countries.

It is proved that the development of the domestic wood products market contributes to the emergence of synergistic effects both in Ukraine and abroad; attracting a wide range of enterprises to production chains, in particular, regional ones; improvement of logistics schemes; creation of new industrial clusters in response to the need for demand.

To determine the necessary conditions for the competition in the wood products market, the Herfindahl–Hirschman Index calculation was used, based on the analysis of 28 largest woodworking enterprises. The analysis showed that the market is normal for competition.

Rich natural resource potential and cheap qualified labour force were identified as factors that have been affected by significant competitive advantages in the world wood products market. The analysis showed that Ukrainian wood products were more than twice as competitive as the world average (2.15) in 2015.

Considering the existing challenges for the development of the woodworking industry, it can be noted that further growth of the industry is possible if domestic wood raw materials are used, localization and transfer of modern technology, which will contribute to increasing the added value produced by Ukrainian woodworking industry. Now, the first priority is to create conditions for supporting domestic exports of timber products with higher-value-added production and to stimulate the domestic market development towards import substitution, thereby creating additional national income and providing new jobs.

Based on the results of the analysis, it can be argued that the woodworking industry products market of Ukraine is at the growth stage and has every reason for further successful development.

ПРОБЛЕМИ ДЕРЕГУЛЯЦІЇ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ

PROBLEMS OF DEREGULATION IN THE TOURISM INDUSTRY

Розглянуті проблеми та негативні наслідки дерегуляції у сфері туристичної діяльності, а саме: скасування обов'язкової сертифікації готельних послуг та послуг харчування, що негативно впливає на якість відповідних послуг. Досліджено закордонний досвід державної підтримки туристичної галузі на основі моделей державного регулювання у сфері туризму, запропоновано напрями дерегуляції, що потребують науково-методичного розвитку та практичної реалізації.

Ключові слова: туристична діяльність, регуляторна політика, дерегуляція, національні туристичні адміністрації.

Rассмотрены проблемы и негативные последствия дерегуляции в сфере туристической деятельности, а именно отмена обязательной сертификации гостиничных услуг и услуг питания, что негативно влияет на качество соответствующих услуг. Исследован зарубежный опыт государственной поддержки туристической

отрасли на основе моделей государственного регулирования в сфере туризма, предложены направления дерегуляции, требующие научно-методического развития и практической реализации.

Ключевые слова: туристическая деятельность, регуляторная политика, дерегулирование, национальные туристические администрации.

Problems and negative consequences of deregulation in the sphere of tourism are considered, namely, the abolition of compulsory certification of hotel services and catering services, which negatively affects the quality of the relevant services. The foreign experience of state support of the tourism industry on the basis of models of state regulation in the sphere of tourism is studied, directions for the deregulation are proposed, which require scientific and methodological development and practical implementation.

Key words: tourist activity, regulatory policy, deregulation, national tourist administrations.

УДК 336.14:352(477.83)

Наумік-Гладка К.Г.

д.е.н., доцент,

професор кафедри туризму

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,

Балабай М.Л.

керівник ФОП «Балабай М.Л.»

Постановка проблеми. В Україні відповідно до ЗУ «Про туризм» (ст. 6) туризм визнаний, як один із пріоритетних напрямів розвитку економіки [12]. Нажаль, за оцінкою Всесвітньої туристичної організації у 2017 році Україна займає лише 88 місце з 136 в рейтингу туристичної конкурентоспроможності. Кількість робочих місць в українській індустрії туризму складає 214,364 робочих місць [16].

З метою розвинення туристичної галузі та покращення її конкурентоспроможності Міністерство Економічного Розвитку і Торгівлі України розробляє реформу туристичної діяльності, основними кроками якої стосовно дерегуляції мають стати: відміна ліцензування і дерегуляція ринку туристичних послуг, спрощення умов ведення бізнесу, зменшення бар'єрів для входу на ринок, введення більш ефективного інструменту гарантій – страхування. Наступними кроками було названо: розробка проекту щодо відміни ліцензування туристичної діяльності, розгляд проектів щодо подальшої дерегуляції [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перш, ніж розглядати питання дерегуляції, вважаємо за доцільне зазначити загальні питання регуляції туристичної галузі. Так у Хартії туризму, прийнятій Генеральною асамблеєю Всесвітньої туристичної організації (далі ЮНВТО) у 1985 р., зазначається, що держави мають розробляти і провадити політику, спрямовану на забезпечення гармонійного розвитку внутрішнього і міжнародного туризму [14].

З метою аналізу ступеня і форм державного регулювання туристичної галузі, зокрема, розглянемо загальні підходи до цього питання.

Основними критеріями, що обумовлюють вибір моделі державного управління є:

політична та економічна стабільність країн, роль туризму у формуванні державного бюджету країни,

рівень туристичної привабливості для туристів (наявність та стан історико-культурних пам'яток, унікальних природних ресурсів та ін.).

Загальноприйнятою є класифікація з трьох основних моделей державного управління у сфері туризму (наприклад, І. Кравчук – [10], деякі автори, зокрема, О.Г. Давидова, виділяють чотири такі моделі (табл. 1) [4]:

Перша модель припускає відсутність центральної державної туристичної адміністрації. Подібна модель управління індустрією туризму прийнята в США після того, як у 1997 р. була ліквідована державна структура U.S. Travel and Tourism Administration (USTTA), що відповідала за розвиток туризму в країні.

Друга модель передбачає наявність міністерства, як сильного та авторитетного центрального органу, який здійснює контроль над усіма туристичними підприємствами країни. Інструментарієм державного управління є: фінансові вкладення, рекламна та маркетингова діяльність, залучення інвестицій в туристичну індустрію, адже країни, де застосовується дана модель управління туристичною діяльністю є небагатими. Представниками даної моделі є країни з перехідною економікою та країни, що розвиваються, в яких туризм є одним із основних джерел надходжень у бюджет. Наприклад, Єгипет, Мексика, Туреччина характеризуються багатим історичним та природним потенціалом, що має бути підтримано на державному рівні.

Третя модель державного регулювання туристичної діяльності називається «європейською», адже представниками є розвинені європейські держави, а саме: Франція, Іспанія, Велика Британія, Італія.

Четверта модель державного регулювання розвитку туристичної діяльності (змішана), передбачає створення комбінованого міністерства, яке охоплює разом із туристичною діяльністю ще й інші суміжні галузі. Характерними ознаками четвертої моделі державного регулювання є визначення туристичної галузі пріоритетною для країни, чіткий розподіл повноважень між центральною та регіональною туристичними адміністраціями. (Наприклад, Малайзія або Індія).

Дослідники проблем державного управління туризму відносять Україну до третьої групи. Так Н.П. Гостева [3] зауважує, що для України найбільш адекватна є третя модель. Вона справедливо зауважує, що для ефективної реалізації цієї моделі необхідно державне фінансування просування національного туристичного продукту, здійснення маркетингових, рекламних та інформаційних заходів, проведення міжнародних виставок, конференцій, семінарів, формування базового пакету інвестиційних проектів у галузі розвитку туристичної інфраструктури.

Давидова О.Г. [4] також підтримує думку, що саме третя модель участі держави у розвитку індустрії туризму є прийнятною для України, оскільки нашою країною вибрано європейський вектор розвитку, побудова демократичного суспільства.

Такий підхід, на нашу думку, не є достатньо обґрунтованим, зважаючи на те, що вектор розвитку державної політики не належить до критеріїв покладених в основу вищенаведеної класифікації. На даний момент Україна не є розвинутою європейською державою, форми державно-приватного партнерства хоча і розвиваються в Україні, але наразі не є результативними. Отже, на нашу думку, питання вибору моделі державного регулювання туризму потребують додаткового вивчення

та врегулювання з реаліями поточної ситуації та туристичним потенціалом нашої країни.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження моделей державного регулювання у сфері туризму та проблем дерегуляції та послаблення державного впливу в галузі туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Деретулювання або дерегуляція (від лат. regula – правило; англ. deregulation) – відміна або скорочення державного регулювання в певній галузі суспільних відносин [9]. Необхідно зауважити, що дерегуляція відрізняється від лібералізації та може мати як позитивні (зменшення тиску на бізнес, тощо), так і негативні наслідки.

Критики дерегулювання та економічної лібералізації наводять вигоди від регулювання економіки та вважають, що встановлення норм аж ніяк не спотворює ринок і дозволяє суб'єктам підприємницької діяльності продовжувати бути конкурентоспроможними [6–8].

Вони найчастіше посилаються на необхідність державного втручання в процеси: стимулювання конкуренції; підтримці стандартів якості товарів та послуг; захисті прав споживачів; забезпечення достатнього інформування; охороні довкілля; гарантуванні широкого доступу до послуг [8].

Так В. С. Бедзир, В. Ю. Смочко зазначають, що дерегуляція сфери туризму в Україні, що розпочалася за кілька років до Євро – 2012 і за інерцією триває донині, надала галузі потужного стимулу до розвитку, однак, поглибила низку проблем [1]. Так, згідно чинного законодавства, ліцензуванню підлягає тільки тур-операторська діяльність, інші юридичні особи та фізичні особи, що проводять господарську діяльність у сфері туризму, не зобов'язані проводити ліцензування. Це стосується готелів, мотелів, кемпінгів, туристичних баз тощо. Нормативними актами центральних органів виконавчої влади обов'язкова сертифікація готельних послуг та послуг харчування, що надаються суб'єктами туристичної діяльності, скасована, а категорії готелям та іншим об'єктам, що надають послуги

Таблиця 1

Моделі держуправління у сфері туризму

Назва моделі	Особливість	Умови використання
самоорганізації	відсутність центральної державної туристичної адміністрації	туризм національній економіці взагалі не дуже потрібний, або коли суб'єкти туристичного ринку займають сильні позиції, тобто здатні вирішувати свої проблеми без державної участі
контролю	наявність авторитетного міністерства	перехідною економікою та країни, що розвиваються, в яких туризм є одним із основним джерел надходжень у бюджет
європейська	наявність державно-приватного партнерства	співробітництво та взаємодія адміністративних органів влади із приватним сектором, що в результаті спричиняє появу змішаних за формою власності інститутів у туристичній сфері
пріоритетів	наявність комбінованого міністерства	визначення туристичної галузі пріоритетною для країни, чіткий розподіл повноважень між центральною та регіональною туристичними адміністраціями

Джерело: узагальнено авторами за [3; 4; 10]

з тимчасового розміщення, встановлюються Держтуризмкурортом за результатами добровільної сертифікації. Фактично, якість послуг регулюється суто ринковим механізмом «попит-пропозиція», тобто в українських реаліях – стихійно, не на користь споживача та якості. Автори справедливо вважають [1], у сенсі суспільного регулятора також не можна покладатися на громадські організації, перш за все на корпоративні об'єднання (рестораторів, готельєрів тощо), оскільки у них поки що відсутня як корпоративна стандартизація, хоча б на рівні корпоративної етики, так і авторитетна історія як, наприклад, німецького об'єднання підприємств готельного та ресторанного бізнесу DEHOGA [15].

На думку О.В. Булатова, Я.А. Дубенюк [2], дерегуляція та економічна глобалізація посилюють асиметричну структуру корпоративного контролю в туристичній сфері. Більше того, монополізація технологій розподілу великими корпораціями стала передумовою зростання концентрації виробництва та економічної міцності ТНК. У той же час використання таких уніфікованих технологій розподілу та продажу поступово унеможливає надання індивідуального продукту великими глобалізованими компаніями, хоча дана тенденція не буде визначальною у сфері подальшого розвитку туристичного ринку.

Зауважимо, що реформи дерегуляції в Україні у сфері туризму можуть мати певні негативні наслідки, у зв'язку з чим управлінські рішення мають прийматися виважено, з урахуванням інтересів усіх учасників ринку.

Будь-які дії, пов'язані з дерегуляцією туристичного бізнесу, мають існувати у рамках чітких меж, визнаних для дерегуляції, а саме: з наявністю чітких норм, що унеможливають недоброчесну конкуренцію, забезпечують захист прав споживачів, регулюють охорону навколишнього середовища, забезпечують належного інформування в умовах конкуренції за іноземного туриста, регулюють та гарантують якість туристичних послуг.

З іншого боку слід зазначити, що України на сучасному етапі реформування притаманний певний рівень правового хаосу та колізій норм господарчої діяльності, що характеризується відсутністю чітких та зрозумілих норм ведення бізнесу та спричиняють з одного боку додаткову тінізацію бізнесу, з іншого – надають контролюючим органам можливість трактувати закон у бік деривації умов реалізації бізнесу та створюють додаткові корупційні ризики.

До негативних факторів, що, на нашу думку, впливають на якість дерегуляції, також слід додати нерозвинуту нормативно-правову базу саме у сфері туризму, відсутність достовірного статистичного обліку і, як результат, неможливість планування розвитку туристичної галузі, відсутність ефективної судово-правоохоронної системи, опти-

мальних форм самоорганізації суб'єктів ринку, які зможуть замінити органи державного контролю.

Позитивні наслідки дерегуляції проілюстровані проектом змін до постанов Кабінету Міністрів України № 117 і № 710 від 2017 року, який схвалений Урядовим комітетом під головуванням Міністра економічного розвитку і торгівлі України С. Кубівом, що дозволяє здійснення бюджетного фінансування участі України у міжнародних та національних виставко-ярмаркових заходах у сфері туризму, а також здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, які закуповуються за бюджетні кошти, пов'язаних з участю у зазначених заходах [13].

Як зауважив заступник Міністра економічного розвитку і торгівлі України М. Титарчук, який опікується питаннями розвитку туризму в Міністерстві, у 2016 році аналогічні виставки відвідали близько 600 тисяч осіб. Також він зазначив, що кожен відвідувач такої виставки є потенційним туристом для України, який готовий витратити в середньому не менш 500 євро на подорож тривалістю 3–5 днів. Країни Європи давно практикують державну фінансову підтримку спільних міжнародних маркетингових заходів у сфері туризму, адже це сприяє залученню коштів в економіку країни.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, слід звернути увагу на такі питання в результаті наслідків дерегуляції, що потребують науково-методичного розвитку та практичної реалізації:

створення професійного середовища у сфері туризму, що дозволить сформувати етичний кодекс взаємодії бізнес структур у сфері туризму;

встановлення стандартів якості туристичних послуг, створення умов для забезпечення захисту прав споживачів у туристичній галузі;

врегулювання між собою норм чинного законодавства щодо визначення дефініцій та врегулювання діяльності учасників ринку, усунення колізій;

визначення чіткого порядку фінансового обліку в туризмі та грошових розрахунків між учасниками туристичного ринку;

здійснення заходів, направлених на запобігання банкрутств підприємств туристичної галузі та централізованого державного забезпечення повернення коштів туристів (наприклад, як Фонд гарантування банківських вкладів (Україна), Турдопомога (РФ) тощо);

поширення національних заходів у сфері маркетингу та брендінгу України як туристичної держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бедзир В. С., Смочко В. Ю Державна дерегуляція як фактор зниження конкурентоспроможності регіонального туризму. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository URL:<http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32659/1/12-25-26.pdf>

2. Булатова О. В., Дубенюк Я. А.: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому. Вісник ДІТБ. Донецьк, 2009. № 13. С. 163–170.

3. Гостєва Н. П. Механізми реалізації державної політики в галузі туризму. Науково-виробничий журнал «Держава та регіони». 2009. № 3. С. 27–32 (Серія «Державне управління»).

4. Давидова О. Г. Моделі державного регулювання розвитку туристичної діяльності: світовий досвід. Ефективна економіка. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1480>

5. Дерегуляція сфери туризму (інфографіка) URL: <http://oleg-leusenko.livejournal.com/2858135.html>

6. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К.: НАДУ, 2014. – 448 с.

7. Державна регуляція як фактор зниження конкурентоспроможності регіонального туризму URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32659/1/12-25-26.pdf>

8. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України К: НАДУ, 2011 / наук. ред. Ю. В. Ковбасюк. Т. 1: Теорія державного управління / наук. ред.: В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова). 748 с.

9. Економічний словник / ред. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Київ: Кондор, 2006. С. 356.

10. Кравчук І. Державне регулювання розвитку туризму: зарубіжний досвід та перспективи впровадження. Вісник Львівського національного університету, 2008. № 24. С. 134–141 (Серія «Міжнародні відносини»).

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності: закон України від 19.10.2010 № 2608–VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 11, ст. 69.

12. Про туризм: закон України від 15.09.1995 р. № 325/95.ВР. Відомості Верховної Ради, 1995. № 31.

13. Урядовий комітет під головуванням Степана Кубива схвалив документ, який сприятиме розвитку в Україні в'їзного туризму. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=71cc93f0-e228-4c23-b6c3-15cc090ad17a>

14. Хартія туризма. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_640

15. DEHOGA URL: <https://www.dehoga-bundesverband.de>

16. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017 URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf

REFERENCES:

1. Bedzyr V. S., Smochko V. Yu. Derzhavna deregulyaciya yak faktor znyzhennya konkurentospromozhnosti regional'nogo tury'zmu. Lviv Polytech-

nic National University Institutional Repository URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32659/1/12-25-26.pdf> (data zvernennya).

2. Bulatova O. V., Dubenyuk Ya. A. Ekonomika, organizaciya ta upravlinnya pidpry'emstvamy' tury'sty'chnoyi industriyi ta tury'sty'chnoyi galuzi v cilomu. Visnyk DITB. Donecz'k, 2009. # 13. S. 163–170.

3. Gostyeva N. P. Mexanizmy' realizaciyi derzhavnoyi polity'ky' v galuzi tury'zmu. Naukovo-vy'robny'chy'j zhurnal «Derzhava ta regiony'». 2009. # 3. S. 27–32 (Seriya «Derzhavne upravlinnya»).

4. Davydova O. G. Modeli derzhavnogo regulyvannya rozvy'tku tury'sty'chnoyi diyal'nosti: svitovy'j dosvid. Efekty'vna ekonomika. 2012. # 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1480> (data zvernennya).

5. Deregulyaciya sferi tury'zma (y'nfografy'ka) URL: <http://oleg-leusenko.livejournal.com/2858135.html> (data zvernennya).

6. Derzhavna polity'ka: pidruchny'k / Nacz. akad. derzh. upr. pry' Prezy'dentovi Ukrayiny'; red. kol.: Yu. V. Kovbasyuk (golova), K. O. Vashhenko (zast. golovy'), Yu. P. Surmin (zast. golovy') [ta in.]. – K.: NADU, 2014. – 448 s.

7. Derzhavna regulyaciya yak faktor znyzhennya konkurentospromozhnosti regional'nogo tury'zmu URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32659/1/12-25-26.pdf> (data zvernennya).

8. Encyklopediya derzhavnogo upravlinnya: u 8 t. / Nacz. akad. derzh. upr. pry' Prezy'dentovi Ukrayiny' K: NADU, 2011 / nauk. red. Yu. V. Kovbasyuk. T. 1: Teoriya derzhavnogo upravlinnya / nauk. red.: V. M. Knyazyev (spivgolova), I. V. Rozputenko (spivgolova). 748 s.

9. Ekonomichny'j slovnyk / red. Zavads'ky'j J. S., Osovs'ka T. V., Yushkevych O. O. Ky'yiv: Kondor, 2006. S. 356.

10. Kravchuk I. Derzhavne regulyvannya rozvy'tku tury'zmu: zarubizhny'j dosvid ta perspekty'vy' vprovadzhenya. Visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo univ'ersy'tetu, 2008. # 24. S. 134–141 (Seriya «Mizhnarodni vidnosy'ny'»).

11. Pro vnesennya zmin do deyaky'x zakonodavchy'x aktiv Ukrayiny' shhodo obmezhenya derzhavnogo regulyvannya gospodars'koyi diyal'nosti: zakon Ukrayiny' vid 19.10.2010 # 2608–VI. Vidomosti Verhovnoyi Rady' Ukrayiny' (VVR), 2011, N 11, st. 69.

12. Pro tury'zm: zakon Ukrayiny' vid 15.09.1995 r. # 325/95.VR. Vidomosti Verhovnoyi Rady', 1995. # 31.

13. Uryadovy'j komitet pid golovuvanniam Stepana Kubiva sxvaly'v dokument, yaky'j spry'yaty'me rozvy'tku v Ukrayini v'yiznogo tury'zmu. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=71cc93f0-e228-4c23-b6c3-15cc090ad17a> (data zvernennya).

14. Xartya tury'zma. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_640 (data zvernennya).

15. DEHOGA URL: <https://www.dehoga-bundesverband.de> (data zvernennya).

16. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017 URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf (data zvernennya).

Naumik-Gladka K.G. Doctor of Economic Sciences, Associated Professor,
Professor at Department of Tourism
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics**Balabai M.L.**

Head of Private Enterprise «Balabai M.L.»

PROBLEMS OF DEREGULATION IN THE TOURISM INDUSTRY

Tourism is recognized as one of the priority directions of economic development in Ukraine. Unfortunately, according to the World Tourism Organization, Ukraine ranks only 88th out of 136 in the tourism competitiveness ranking in 2017. In order to develop the tourism industry and improve its competitiveness, the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine is developing a tourism reform, the main steps for the deregulation are: abolition licensing and deregulation of the tourist services market, simplifying business conditions, reducing barriers to entry. The choice of a model of public administration in the field of tourism is determined by such criteria as the political and economic stability of the country, the role of tourism in the formation of the state budget, the level of tourist attractiveness for tourists. Researchers of problems of public tourism administration attribute Ukraine to the European model of governance. The article maintains the view that, in the sense of a public regulator, one cannot rely on public organizations and corporate professional associations since they do not yet have corporate standardization, at least at the level of corporate ethics in the article it is noted that deregulation reforms in Ukraine in the field tourism can have some negative consequences, therefore, management decisions should be taken with due weight, taking into account the interests of all market participants. The negative factors influencing the quality of deregulation include but the underdeveloped legal framework is in tourism, the lack of reliable statistical records and, as a result, the impossibility of planning tourism development, lack of effective judicial and law enforcement system, the best forms of self-market players who can replace organs of state control. It is determined that the creation of a professional environment in the field of tourism, the establishment of standards for the quality of tourist services, the settlement between the rules of the current legislation on elimination of collisions, the definition of a clear procedure of financial accounting in tourism and monetary settlements between the participants of the tourist market, the implementation of measures aimed at preventing bankruptcies of tourist enterprises industry and centralized state support for the return of tourists; the dissemination of national measures in the field of marketing and branding of Ukraine as a tourist country requires scientific and methodological development and practical implementation.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ENSURING EMPLOYMENT IN THE AGRARIAN SECTOR

Стаття присвячена питанням зайнятості в аграрній сфері України. Проаналізовано соціально-економічне становище сільських територій як основного постачальника трудових ресурсів для аграрних підприємств. Розглянуто вплив на зайнятість агрохолдингації сільськогосподарських виробників, витіснення трудомістких видів аграрної продукції, перехід на моно виробництво та використання надпотужної вузькопрофільної техніки. Обґрунтовано основні напрями вирішення проблем зайнятості населення в аграрній сфері.

Ключові слова: зайнятість, ринок праці, чисельність населення, аграрна сфера економіки, структура зайнятих, рівень безробіття.

Стаття посвящена вопросам занятости в аграрной сфере Украины. Проанализированы социально-экономическое положение сельских территорий, как основного поставщика трудовых ресурсов аграрных предприятий. Рассмотрено влияние на занятость агрохолдингации сельскохозяйственных производителей, вытеснение

трудоемких видов аграрной продукции, переход на моно производство и использование сверхмощной узкопрофильной техники. Обоснованы основные направления решения проблем занятости населения в аграрной сфере.

Ключевые слова: занятость, рынок труда, численность населения, аграрная сфера экономики, структура занятых, уровень безработицы.

The article is devoted to issues of employment in the agrarian sector of Ukraine. The social and economic situation of rural territories as the main supplier of labour resources for agricultural enterprises is analysed. The influence on agroholding employment of agricultural producers, displacement of labour-intensive types of agrarian products, transition to mono production, and the use of super-power narrow-profile equipment are considered. The basic directions of the decision of problems of employment of the population in the agrarian sphere are substantiated.

Key words: employment, labour market, population, agrarian sphere of economy, structure of employed, unemployment rate.

УДК 331.5

Уривкова О.В.

аспірант

Інститут підготовки кадрів

державної служби зайнятості України

Постановка проблеми. Показники зайнятості та безробіття характеризують економічну ситуацію та визначають рівень розвитку економіки будь-якої країни. Найбільш наочним є саме показник рівня зайнятості, адже він визначає не тільки ступінь реалізації трудового потенціалу, а і соціальну спрямованість економічної політики держави, та є важливим фактором підвищення платоспроможності та добробуту.

Аграрна сфера України займає ключове місце в економіці держави. Через те, що більшість аграрних виробників провадять діяльність у сільській місцевості, вони забезпечують значну частину сільського населення роботою. За даними Державної служби статистики України рівень зайнятості сільського населення віком 15–70 років знизився з 63,4% у 2013 р. до 55,9% у 2014, 55,1% у 2015 р. та 54,9% у 2016 р. Чисельність безробітних (за методологією Міжнародної організації праці), які проживають у сільській місцевості, у 2014 році збільшилася з 7,3% у 2013 році до 9,5% у 2014 та 9,7% у 2016 р. Відсутність альтернативної зайнятості, орієнтація аграрних підприємств на виробництво продукції з низькими трудовитратами призвели до катастрофічної ситуації із зайнятістю у сільській місцевості, наслідками є зuboжіння селян та зростання соціальної напруги. Тому проблема зайнятості в аграрній сфері є актуальною та практично значущою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що стосуються забезпечення зайнятості населення насамперед в аграрній сфері економіки, знаходять широке відображення в еконо-

мічній літературі. Значний вклад у вивчення цих питань зробили такі вітчизняні вчені: С. Бандур, О. Бугуцький, М. Долішній, М. Жибак, В. Завалевська, М. Коротеєв, Є. Ланченко, В. Онікієнко, М. Півторак, П. Саблук та інші [2, 9, с. 81–86; 12, 13]. Дослідженню зайнятості сільського населення, його відтворення присвячені роботи таких вчених, як: А. Бабенко, А. Баланда, О. Булавка, К. Якуба, І. Кирпа, А. Колот, Г. Купалова, Е. Лібанова, І. Лукинов, В. Онищенко, Л. Ткаченко, В. Трубін та інших [4, с. 300–318]. Питання економічного та соціального розвитку сільських територій досліджені у працях таких вчених, як: Д. Богиня, В. Дієсперов, О. Попова, І. Прокопа, І. Топіха, та ін. [3, с. 56–66; 6]. Також проблема зайнятості в аграрній сфері відображена в нормативних документах [15]. Дослідженню проблем органічного землеробства присвячені праці таких вітчизняних науковців: В. Артиша, Н. Бородачевої, О. Варченко, В. Вовк, Т. Дудар, Т. Зайчук, М. Кобець, О. Рудницької, І. Ткачук, Т. Чайки, М. Шикили та ін. [1, с. 93–96; 7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на значні наукові доробки у дослідженні проблем зайнятості населення в аграрній сфері, на даний час шляхи їх вирішення залишаються недостатньо розробленими в теоретичному і в практичному розрізі.

Метою дослідження є обґрунтування напрямів вирішення проблеми зайнятості в аграрній сфері. Виходячи з мети дослідження було поставлено такі його завдання:

- дослідити стан зайнятості в аграрній сфері;

- обґрунтувати напрями вирішення проблеми зайнятості в аграрній сфері;

Виклад основного матеріалу дослідження.

За даними державної служби статистики рівень безробіття тримається на досить низькому рівні – 7–9%, проте, за розрахунками фахівців Інституту економіки та прогнозування НАН України, цей показник наближується до 20% [5, с. 8–19]. На тлі скорочення зайнятості в масштабах всієї економіки України скорочується зайнятість і в аграрній сфері. Негативні тенденції у зменшенні чисельності зайнятих в аграрній сфері обумовлені зменшенням кількості робочих місць, низьким рівнем доходів, міграційними процесами, переходом у «неформальний» сектор економіки, що у свою чергу є наслідками рівня розвитку самої галузі. Ступінь розвитку аграрної сфери нашої держави характеризують нижче наведені тенденції.

За даними Державної служби статистики, у 2016 р. порівняно з 2015 р. індекс сільськогосподарської продукції становив 106,1%, у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – 109,8%, у господарствах населення – 101,5%. Індекс продукції рослинництва порівняно із 2015 р. становив 109,7%, у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – 113,7%, у господарствах населення – 103,9%. У 2016 р. зібрано урожай зернових і зернобобових культур – 66,0 млн т, що на 9,7% (на 5,9 млн т) більше порівняно з 2015 р. Середня врожайність зерна становила 46,1 ц з 1 га (на 12,2% більше).

Урожай соняшнику (13,6 млн т) порівняно з 2015 р. збільшився на 21,7% насамперед за рахунок розширення площ збирання (на 17,6%) та середньої урожайності 22,4 ц з 1 га (на 3,7% більше).

Виробництво цукрових буряків для промислової переробки (13,9 млн т) збільшилося на 34,3% за рахунок як розширення площі збирання на 21,5%, так і зростання урожайності на 10,7% (зібрано по 482,4 ц з 1 га).

Урожай ріпаку (1,2 млн т) порівняно із 2015 р. скоротився на третину, що зумовлено насамперед зменшенням площі його збирання на 33,1%; середня врожайність склала 25,7 ц з 1 га (на 0,8% менше). Виробництво сої (4,3 млн т) зросло на

8,9% лише за рахунок збільшення середньої урожайності на 25,5% (зібрано по 23,1 ц з 1 га).

Господарствами всіх категорій зібрано 21,7 млн т картоплі (на 4,4% більше, ніж у 2015 р.), 9,4 млн т овочів (на 2,2% більше), 2,0 млн т плодоягідної продукції (на 6,8% менше), 376,8 тис. т винограду (на 2,4% менше).

Індекс продукції тваринництва у 2016 р. порівняно з 2015 р. становив 97,4%, у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – 97,8%, господарствах населення – 97,1%.

Господарствами всіх категорій реалізовано на забій 3,3 млн т худоби та птиці (у живій масі), що на 0,7% більше порівняно з 2015 р., вироблено 10,4 млн т молока (на 2,1% менше) та 15,1 млрд шт. яєць (на 9,9% менше). Частка господарств населення у загальному виробництві цих продуктів тваринництва у 2015 р. складала відповідно 38%, 74% та 47%.

Зарозрахунками на 1 січня 2017 р. поголів'я великої рогатої худоби становило 3,7 млн голів (на 2,0% менше, ніж на 1 січня 2016 р.), у т. ч. корів – 2,1 млн (на 2,7% менше), свиней – 6,7 млн (на 5,5% менше), овець і кіз – 1,3 млн (на 1,0% менше), птиці всіх видів – 202,4 млн голів (на 0,8% менше). Населенням утримувалось 67% загальної кількості великої рогатої худоби, у т. ч. корів – 77%, свиней – 47%, овець і кіз – 86%, птиці всіх видів – 45% [16]. У табл. 1 показна динаміка обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Із табл. 1 можна зробити висновки, що обсяги виробництва продукції рослинництва з 2000 р. зростають за рахунок збільшення посівних площ та середньої врожайності разом із продукцією тваринництва.

Аграрна сфера є важливим сектором економіки України, але не зважаючи на це, чисельність зайнятих в цьому секторі економіки з кожним роком поступово зменшується. Така тенденція зумовлюється впливом низки чинників, а саме економічні, політичні, природні, соціальні, юридичні, психологічні та насамперед демографічні. Через те, що більшість аграрних виробників забезпечують роботою переважно сільських мешканців, проблема збільшення чисельності зайнятих селян є пріоритетним напрямом державної політики. зайнятості

Таблиця 1

Динаміка обсягів виробництва сільськогосподарської продукції (у постійних цінах 2010 року; млн. грн.)

Показники:	Роки:						
	1995	2000	2005	2010	2012	2014	2016
Продукція Рослинництва	67549,1	45791,0	55677,2	66812,7	82130,2	177707,9	185052,1
Продукція Тваринництва	31899,5	12206,5	17087,7	27276,3	30952,1	73719,3	69588,4

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики <http://www.ukrstat.gov.ua/>

селян повинна бути одним з пріоритетних напрямів державної політики. Так демографічна ситуація в сільській місцевості дуже складна, чисельність населення цих територій поступово скорочується. Протягом останніх 16 років чисельність сільського населення зменшилась на 2915,7 тис. осіб, що показано в табл. 2. Разом зі скороченням чисельності сільського населення скорочується і чисельність зайнятих у сільському господарстві, за аналогічний період чисельність зайнятих у сільському господарстві скоротилася на 1500,5 тис. осіб, що показано в табл. 3.

Так з вище викладеного можна зробити висновки, що, не зважаючи на зростання обсягів виробництва в аграрній сфері, чисельність зайнятих у цьому секторі економіки поступово зменшується.

Серед основних чинників низького рівня зайнятості в аграрній сфері можна виділити агрохолдингізацію сільськогосподарських виробників, витіснення трудомістких видів аграрної продукції, перехід на моно виробництво та використання надпотужної вузькопрофільної техніки [8]. Орієнтація агрохолдингів на експорт, збільшення обсягів вирощування швидкоокупних та менш трудомістких технічних культур, які у свою чергу виснажують землю, призводить не тільки до зростання вартості продовольства, недостатнього забезпечення ринку країни певними продуктами харчування, а і до вивільнення зайнятих у аграрній сфері та зниження їх доходів. Вони активно скорочують чисельність найманих працівників, чим знижують витрати на оплату праці [14]. Також традиційно низька заробітна плата робітників сільського господарства впливає чисельність зайнятих в аграрній сфері. Порівняно з іншими секторами економіки, зростання рівня заробітної плати у сільському господарстві значно відстає від середньої заробітної в інших галузях. Для прикладу, на кінець 2016 року найвищі розміри заробітної плати спостерігалися у працівників таких галузей, як: авіаційний транспорт та становить 24688 грн, фінансовій та страховій діяльності – 10227 грн, інформації та теле-

комунікації – 9530 грн, це в рази перевищує розмір заробітної плати у сфері сільського господарства, який складає 4195 грн, що є нижчим, ніж середній розмір заробітної плати загалом по всіх галузях – 5183 грн [10]. До чинників, що впливають на рівень зайнятості в аграрній сфері, також можна віднести сезонність сільськогосподарського виробництва. Більшість підприємств аграрної сфери спеціалізуються на вирощуванні зернових, соняшника і рапсу та мають сезонний характер роботи. Починаючи з кінця осені вони звільняють працівників – переважно трактористів, механізаторів, водіїв, підсобних робітників, слюсарів та навіть керівників низових виробничих ланок. В умовах відсутності можливостей альтернативної зайнятості у період міжсезоння більшість звільнених працівників реєструються в якості безробітних у центрах зайнятості, що значно підвищує рівень зареєстрованого безробіття.

Так агрохолдингізація, підвищення рівня механізації, перепрофілювання підприємств на вирощування зернових та технічних культур, виробництво яких у свою чергу не є трудомісткими, знецінення вартості праці та сезонність аграрного виробництва призводять до зменшення чисельності зайнятих у сільськогосподарському виробництві та аграрній сфері загалом.

Забезпечення зайнятості в аграрній сфері нашої держави неможливе лише за умов саморегуляції та дії ринкових механізмів. Регулювання зайнятості повинно базуватися на використанні новітніх технологій контролю та моніторингу соціально-економічного становища регіонів країни. Державі належить роль забезпечення взаємозв'язку між регулюючими і саморегулюючими функціями, які у свою чергу повинні впливати на рівень зайнятості населення через певні інститути.

Державна політика повинна бути направлена на забезпечення зайнятості в аграрній сфері, підтримку дрібних сільгоспвиробників, стимулювання агрохолдингів до збільшення частки фонду оплати праці найманим працівникам, збільшення обсягів

Таблиця 2

Динаміка чисельності сільського населення 2000–2016 рр.

Показник:	Роки:					
	2000	2005	2010	2012	2014	2016
Сільське населення (тис. осіб)	16091,2	15271,5	15271,5	14252,7	14089,6	13175,5

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 3

Динаміка чисельності зайнятих в сільському господарстві 2000–2016 рр.

Показники:	Роки:					
	2000	2005	2010	2012	2014	2016
Сільське, лісове та рибне господарство (тис. осіб)	4367,0	4005,5	3115,6	3308,5	3091,4	2866,5

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики <http://www.ukrstat.gov.ua>

виробництва трудомісткої продукції та тваринництва тощо.

Одним з напрямів вирішення проблеми зайнятості в аграрній сфері країни, може стати реалізація принципів органічного землеробства. Так з одного боку – це відмова від інтенсивних технологій вирощування, і як результат виробництво високо конкурентної екологічно чистої продукції, з другого боку – вирощування органічної продукції обумовлено більшою трудомісткістю виробничих процесів у порівнянні з інтенсивним типом сільськогосподарської діяльності. Також необхідно зазначити, що разом із позитивним впливом на чисельність зайнятих, органічне землеробство забезпечить населення екологічно чистими продуктами харчування, що у свою чергу, позитивно вплине на якість життя та здоров'я, сприятиме збільшенню прибутковості сільського господарства та посиленню експортного потенціалу української економіки.

Проведені дослідження виявили що зі 100 опитаних жителів м. Токмак та Токмацького району Запорізької області 19 виявили бажання харчуватися та придбати органічні продукти, насамперед картоплю. За даними FAOSTAT (FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS STATISTICS DIVISION) в Україні середня врожайність картоплі складає 13,1 т/га, а споживання – 136 кг на душу населення за рік. Для вирощування органічної картоплі в середньому потрібно задіяти 4 працівника на 5 га землі. Так, якщо чисельність населення досліджуваної території складає 56108 чол., то потреба в органічній картоплі буде 1449,9 т на рік. Для того, щоб виробити потрібну кількість органічної картоплі потрібно задіяти 110,7 га землі, що у свою чергу дасть роботу 88 працівникам у м. Токмак та Токмацькому районі. Для Запорізької області з населенням 1775044 осіб, це створить 2783 додаткових робочих місць, а для країни загалом понад 71 тис.

Ще одним напрямом забезпечення зайнятості в аграрній сфері може стати розвиток тваринницьких галузей. Це також дозволить збільшити кількість робочих місць, як органічне землеробство, і забезпечить цілорічну зайнятість населення аграрної сфери. Для прикладу, за річної потреби в яловичині населення України в 1,7 млн т виробляється лише 0,4 млн т цього виду м'яса. Норма споживання усіх видів м'яса на рік, для нашої країни, складає близько 82 кг на душу населення, частка яловичини складає 9,1 кг або 25,3% [11]. Проте, згідно медично-обґрунтованих норм споживання, вона повинна становити 36 кг на рік або 43,9%. Так річна норма споживання яловичини в країні повинна складати 1634,4 тис. т. Як що в середньому вага однієї голови ВРХ складатиме 0,98 т., з них 70% чистого м'яса, то для потреб країни потрібно 2724,0 тис. голів, для виробни-

цтва 17 голів потрібні 2 працівника. Так для виробництва потрібної кількості м'яса потрібно понад 320 тис. додаткових робочих місць.

Висновки з проведеного дослідження: На даний час в Україні існує тенденція до зниження чисельності зайнятих в аграрному виробництві, через низку причин, серед яких агрохолдингізація сільськогосподарських виробників, витіснення трудомістких видів аграрної продукції, знецінення вартості праці та сезонність аграрного виробництва перехід на моновиробництво та використання надпотужної вузькопрофільної техніки. Для вирішення проблем підвищення рівня зайнятості в аграрній сфері державна політика повинна бути спрямована підтримку дрібних сільгоспвиробників, стимулювання агрохолдингів до підвищення оплати праці найманим працівникам, збільшення обсягів виробництва трудомісткої продукції та тваринництва. Одним з напрямів вирішення проблеми зайнятості в аграрній сфері є принцип органічного землеробства, яке забезпечить понад 71 тис працівників роботою в масштабах всієї країни. Ще одним напрямом забезпечення зайнятості в аграрній сфері є розвиток тваринницьких галузей, що дозволить створити понад 320 тис. додаткових робочих місць кількість та забезпечить цілорічну зайнятість населення аграрної сфери.

Перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямі пов'язані із дослідженні формування замкнених циклів виробництва продовольчих товарів та створення виробництв, які засновані на переробці відходів сільського господарства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артиш В. І. Виробництво органічної продукції в країнах Європейського Союзу / В. І. Артиш // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 93–96.
2. Бандур С. І. Розвиток соціально-трудоових відносин як передумова досягнення продуктивної зайнятості населення / С. І. Бандур // Ринок праці та зайнятість населення. – 2014. – № 1. – С. 8–13.
3. Богиня Д. Українське село вмирає: національна безпека / Д. Богиня, К. Якуба // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 56–66.
4. Булавка О. Г. Формування державної фінансової політики щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій // Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: монографія / за ред. М. Я. Дем'яненка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 300–318.
5. Геєць В. М. Вихід з кризи / В. М. Геєць, А. А. Гриценко // Економіка України – 2013. – № 6. – С. 8–19.
6. Дієсперов В. С. Сталий сільський розвиток: проблеми становлення. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 216 с.
7. Дудар Т. Г. Розвиток органічного агровиробництва як основа забезпечення якості і безпечності сільськогосподарської продукції в Україні / Т. Г. Дудар, О. Т. Дудар // Науковий вісник Мукачівського держав-

ного університету. Сер.: Економіка. – 2014. – Вип. 1. – С. 11–15.

8. Залізко В. Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій / В. Д. Залізко // Економіка України – 2013. – № 6(619). – С. 71–78.

9. Ланченко Є. О. Аналіз інвестиційних процесів і зайнятості в аграрному секторі економіки / Є. О. Ланченко // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С. 81–86.

10. Моніторинг показників заробітної плати, Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс] Режим доступу: // <http://www.msp.gov.ua>

11. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник / За ред. Н. С. Власенко; відп. за вип. О. М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики, 2012. – 54 с.

12. Півторак М. В. Кластеризація як елемент інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору [Електронний ресурс] / М. В. Півторак // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_85.pdf

13. Півторак М. В. Проблеми зайнятості в аграрному секторі економіки України / М. В. Півторак // Інноваційна економіка. – 2013. – № 11. – С. 108–113.

14. Попова О. Л. Соціальні та екологічні параметри діяльності сільськогосподарських підприємств: диференціація за економічними класами / О. Л. Попова, Л. Л. Панкратова, М. Г. Бетлій // Економіка і прогнозування. – 04.2010. – С. 110–125.

15. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження КМУ від 17 жовтня 2013 р. № 806–р. // Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/806-2013-p

16. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES:

1. Artysh V.I. (2014) Vyrobnnytstvo orhanichnoi produktsii v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Production of organic products in the countries of the European Union] / V.I. Artysh // *Ekonomika APK*. – 2014. – № 2. – S. 93–96.

2. Bandur S.I. (2014) Rozvytok sotsialno-trudovykh vidnosyn yak peredumova dosiagnennia produktyvnoi zainiatosti naselennia [Development of social and labor relations as a prerequisite for the achievement of productive employment of the population] / S.I. Bandur // *Rynok pratsi ta zainiatist naselennia*. – 2014. – № 1. – S. 8–13.

3. Bohynia D. (2011) Ukrainske selo vmyraie: natsionalna bezpeka [Ukrainian Village Dies: National Security] / D. Bohynia, K. Yakuba // *Ekonomika Ukrainy*. – 2011. – N 4. – S. 56–66.

4. Bulavka O.H. (2011) Formuvannia derzhavnoi finansovoi polityky shchodo zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii // *Derzhavna polityka finansovoi pidtrymky rozvytku ahrarnoho sektoru APK* [Formation of the state financial policy on ensuring sustainable development of rural territories]: monohrafiia / za red. M.Ya. Demianenka. – K.: NNTs IAE, 2011. – S. 300–318.

5. Heiets V.M. (2013) Vykhid z kryzy [Out of crisis] / V.M. Heiets, A.A. Hrytsenko // *Ekonomika Ukrainy* – 2013. – No 6. – S. 8–19.

6. Diiesperov V.S. (2011) Stalyi silskyi rozvytok: problemy stanovlennia [Sustainable rural development: the problems of becoming]. – K.: NNTs IAE, 2011. – 216 s.

7. Dudar T.H. (2014) Rozvytok orhanichnoho ahrovyrobnytstva yak osnova zabezpechennia yakosti i bezpechnosti silskohospodarskoi produktsii v Ukraini [Development of organic agroproduction as a basis for ensuring the quality and safety of agricultural products in Ukraine] / T.H. Dudar, O.T. Dudar // *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu*. Ser.: *Ekonomika*. – 2014. – Vyp. 1. – S. 11–15.

8. Zalizko V.D. (2013) Vplyv ahrokholdynhizatsii silskohospodarskykh pidpriemstv na sotsialno-ekonomichni rozvytok silskykh terytorii [The Impact of Agricultural Holdings of Agricultural Enterprises on the Socio-Economic Development of Rural Territories] / V.D. Zalizko // *Ekonomika Ukrainy* – 2013. – No 6(619). – S. 71–78.

9. Lanchenko Y.O. (2010) Analiz investytsiinykh protsesiv i zainiatosti v ahrarnomu sektori ekonomiky [Analysis of investment processes and employment in the agrarian sector of the economy] / Y.O. Lanchenko // *Ekonomika APK*. – 2010. – No 6. – S. 81–86.

10. Monitorynh pokaznykiv zarobitnoi platy, Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy [Monitoring of Wage Indicators, Ministry of Social Policy of Ukraine] [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: // www.mlsp.gov.ua (accessed 18 October 2017).

11. Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleнням Ukrainy (2012). Statystychnyi zbirnyk [Balances and consumption of basic food products by the population of Ukraine] / Za red. N.S. Vlasenko; vidp. za vyp. O.M. Prokopenko. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky, 2012. – 54 s.

12. Pivtorak M.V. (2014) Klasteryzatsiia yak element innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv ahrarnoho sektoru [Clustering as an element of innovative development of enterprises in the agrarian sector] [Elektronnyi resurs] / M.V. Pivtorak // *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsiia*. – 2014. – № 1. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_85.pdf (accessed 18 October 2017).

13. Pivtorak M.V. (2013) Problemy zainiatosti v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Problems of Employment in the Agrarian Sector of the Ukrainian Economy] / M.V. Pivtorak // *Innovatsiina ekonomika*. – 2013. – № 11. – S. 108–113.

14. Popova O.L. (2010) Sotsialni ta ekolohichni parametry diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: dyferentsiatsiia za ekonomichnymy klasamy [Social and environmental parameters of agricultural enterprises: differentiation by economic classes] / O.L. Popova, L.L. Pankratova, M.H. Betlii // *Ekonomika i prohnozuвання*. – 04.2010. – S. 110–125.

15. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: rozporiadzhennia KМУ vid 17 zhovtnia 2013 r. N 806–r. (2013) [On approval of the Strategy for the development of the agrarian sector of the economy for the period up to 2020: the CMU dated October 17, 2013 N 806-p.] // Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80-r> (accessed 18 October 2017).

16. Statystychna informatsiia [Statistical information] [Elektronnyi resurs] // Sait Derzhavnoi sluzhby staty-

styky Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 18 October 2017).

Urivkova O.V.

Postgraduate Student,
Ukrainian State Employment Service Training Institute

ENSURING EMPLOYMENT IN THE AGRARIAN SECTOR

The article deals with the problem of employment in the agrarian sector of Ukraine. The development of the agrarian sector is a prerequisite for the economic growth of our country. Therefore, the problem of employment in this area is important. Indicators of employment and unemployment characterize the economic situation and determine the level of development of the economy of any country. The most obvious is the employment rate indicator, as it determines not only the degree of implementation of labour potential but also the social orientation of the state's economic policy, and is an important factor in improving solvency and welfare. The agrarian sector of Ukraine is the main place in the economy of the state. Due to the fact that most agricultural producers operate in rural areas, they provide a significant part of the rural population's work. The purpose of the study is to study employment in the agrarian sector. The article outlines principles and goals. The social and economic situation of rural territories as the main supplier of labour resources for agricultural enterprises is analysed. A comprehensive analysis of employment is carried out. The influence on employment of creation of large agricultural holdings, displacement of labour-intensive kinds of agrarian products, transition to mono production and the use of super-powerful narrow-profile equipment are considered. The deficiencies in the modern mechanism of employment regulation are revealed. The basic directions of the decision of problems of employment of the population in the agrarian sector are substantiated. In order to address the problems of raising the level of employment in the agrarian sector, state policy should aim at supporting small agricultural producers, stimulating agricultural holdings to raise wages for hired workers, and increasing volumes of labour-intensive products and livestock production.

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

INNOVATIVE DEVELOPMENT MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE

УДК 338.36

Шепель Н.Г.

к.е.н., доцент
Дніпровський державний
технічний університет

Сафронова М.О.

магістр
Дніпровський державний
технічний університет

Стаття присвячена дослідженню інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств. Здійснено аналіз інноваційної активності промислових підприємств та показників інноваційного розвитку України. Наголошується на необхідність зростання ролі управління інноваційним розвитком вітчизняних промислових підприємств.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, промислові підприємства, управління, конкурентоспроможність.

Статья посвящена исследованию инновационного развития отечественных промышленных предприятий. Осуществлен анализ инновационной активности промышленных предприятий и показателей инновационного развития Украины. Отмечается

необходимость роста роли управления инновационным развитием отечественных промышленных предприятий.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационное развитие, промышленные предприятия, конкурентоспособность.

The article is devoted to the research of the innovative development of domestic industrial enterprises. The analysis of the innovative activity of industrial enterprises and indices of innovative development of Ukraine is carried out. It is emphasized on the need to increase the role of management of the innovative development of domestic industrial enterprises.

Key words: innovative activity, innovation development, industrial enterprises, management, competitiveness.

Постановка проблеми. Необхідною передумовою досягнення стратегічної конкурентної переваги компанії, в умовах динамічного розвитку економіки, є впровадження нових наукомістких технологій виробництва, створення нових продуктів. Данні обставини потребують дослідження взаємозв'язку між науково-технічним прогресом і змістом методів управління інноваційним розвитком підприємств.

На більшості підприємств для освоєння інновацій виділяється недостатньо ресурсів, тому що інноваційна стратегія вважається додатковою і не визначається, як основна. З цієї причини потенціал нових технологій використовується не в повному обсязі, що спричиняє технологічне відставання підприємств [1]. Тому важливою складовою процесу управління на сучасних підприємствах стає ефективне управління інноваційним розвитком підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важлива роль у дослідженні даної проблеми належить таким відомим вченим, як: К. Багриновський, П. Бубенко, В. Геєць, В. Семиноженко, А. Князевич, Л. Лігоненко, Л. Федулова та інші [2–5, 11, 12].

Однак, незважаючи на існування значної кількості досліджень у галузі управління інноваційною діяльністю підприємств, низка питань, пов'язаних з вивченням впливу розвитку інноваційної діяльності на розвиток підприємства та економіки загалом, залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка стану інноваційної діяльності промислових підприємств України, його впливу на конкурентоспроможність країни та обґрунтування потреби виокремлення управління інноваційним розвитком підприємства як основного чинника розвитку підприємства та економіки країни загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Оцінка соціально-економічних показників розвитку промисловості показав досить суттєве їх погіршення протягом останніх років. Так, якщо індекс промислової продукції (% до попереднього року) у 2010–2011 рр. показував значні темпи зростання після кризового періоду 2009 р., то у 2012–2015 рр. відбувалося його щорічне падіння і лише в 2016 році – незначне зростання. Частка промислового виробництва у ВВП країни теж зменшилася (з 22,6% у 2010 р. до 20,5% у 2016 р.) [6–8].

Однією з головних проблем галузі є високий рівень зносу основних фондів, який досяг майже 80% рівня і стрімко зростає щороку в усіх секторах промисловості, і перспективи оновлення якого практично відсутні, а саме: у добувній промисловості та розроблення кар'єрів – ступінь зносу збільшився більш, ніж 10%; у переробній промисловості – 9,0%. Як наслідок, промислова галузь України є низькорентабельною з високим рівнем фондоємності і негативною тенденцією змін.

Відсутність позитивних зрушень у промисловості України нерозривно пов'язана із тривалим процесом скорочення індексу капітальних інвестицій, який із поступового щорічного збільшення темпів після кризового періоду (2008–2009 рр.) переріс у значне падіння протягом останніх років [6–8].

Експерти Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) зазначають, що більшість найбільш конкурентоздатних економік фокусується на відкритості ринків, технологіях та інноваціях. ВЕФ постійно модернізує методологію розрахунку індексу конкурентоспроможності. У 2016 році ВЕФ поділився оновленою методологією, за якою аналізуватимуть конкурентоспроможність країн. Модернізо-

ваний індекс враховуватиме вплив технологій на бізнес-ландшафт, велика увага приділятиметься адаптивності ринків та інститутів країн до нових викликів. З'явиться окрема складова, яка оцінюватиме поточні та майбутні навички робочої сили. Здатність до інновацій в оновленому індексі розглядатиметься, як екосистема, що не просто виробляє наукові знання, а й надає можливість всім галузям та суспільству загалом бути більш гнучкими і відкритими для ідей та бізнес-моделей.

Для оцінки рівня конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств на світовому ринку скористаємося даними щодо експорту та імпорту. За даними Держкомстату України основу товарної структури українського експорту складали чорні метали та вироби з них – 25,9% в 2015 р. та 24,1% – в 2016 р., мінеральних продуктів, у тому числі нафти та продуктів її перегонки – 7,5% та 7,1% відповідно, тоді як експорт машини, устаткування та транспортних засобів склав 9,4%, та 8,2% відповідно. При цьому імпорт машини, устаткування та транспортних засобів склав 19,3%, та 25,6% відповідно [6]. Наведені дані свідчать, що значну частку експорту України займає сировина, тоді як продукція високотехнологічних галузей переважно імпортується. Це свідчить про досить низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Україна продовжує залишатись «сировинним придатком» країн з розвинутою економікою.

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності Україна займає досить низьку позицію: 76 місце за 2014–2015 рр.; 79 місце за 2015–2016 рр. А за результатами 2016–2017 рр. (*The Global Competitiveness Index*), Україна посіла 85-е місце серед 138 країн світу, втративши за рік шість позицій. Так, якщо ще в 2015 році вона належала до другої групи – економік, що ефективно розвиваються, то тепер її розташували між першою і другою групами (від екстенсивного розвитку – до ефективного). Як відзначають автори дослідження, критерієм віднесення країни до тієї або іншої групи є величина ВВП на душу населення, а оскільки в 2016 році в Україні він складав менше 3000 доларів на рік (порогове значення для другої групи країн), Україна автоматично пішла в перехідну стадію. Це обумовлено низьким розвитком ринку технологій та інновацій, украї складною ситуацією у сфері захисту інтелектуальної власності [9].

Статистичні дані України вказують на досить низький рівень інноваційної активності промислових підприємств України. Упродовж 2014–2016 рр. питома вага інноваційно активних підприємств становила в середньому 18,4%. Частка інноваційної продукції серед реалізованої промисловими підприємствами – 2,0%. Фінансування наукових досліджень та інноваційної діяльності як на рівні держави, так і на рівні підприємства залишається недостатнім. Із загальної кількості обстежених під-

приємств 5,0% займалися технологічними інноваціями (продуктові та/або процесові), 6,6% – нетехнологічними (організаційні та/або маркетингові), 6,8% – технологічними та нетехнологічними інноваціями [6].

На сучасному етапі економічного розвитку України необхідним є підвищення ролі інноваційної економіки та високих технологій. Автори дослідження глобального інноваційного індексу (ГІІ), яке проводить Корнельський університет, школа бізнесу INSEAD і Всесвітня організація інтелектуальної власності вважають, що успішність економіки залежить від наявності інноваційного потенціалу та умов його реалізації.

Глобальний індекс інновацій включає понад 80 показників, що детально описують інноваційний розвиток країн світу. Всі показники розділені на вхідні і вихідні під-індекси. Показники вхідного під-індексу (*Innovation Input*) характеризують наявні ресурси та умови проведення інновацій. Показники вихідного під-індексу (*Innovation Output*) оцінюють ступінь реалізації інноваційного потенціалу. Глобальний індекс інновацій розраховується, як середнє арифметичне вихідного та вхідного під-індексів, а індекс ефективності інновацій – як їх співвідношення [5].

У 2014 р. дослідження охоплювало 143 країни. Рейтинг країн світу за оцінками їх інноваційного розвитку очолювала Швейцарія, за нею слідувала Великобританія, Швеція та Фінляндія. Україна в цьому рейтингу займала 63 місце [10]. Найнижчу оцінку отримали такі субіндекси: можливості та умови залучення інвестицій – 127 місце, стан бізнес-середовища – 122 місце, ступінь розбудови інфраструктури – 110 місце, інтенсивність інноваційних зв'язків (у тому числі рівень розвитку кластерів та інтеграційна взаємодія науки, освіти та виробництва) – 105 місце. А в 2015р. Україна в рейтингу посіла 64 місце (-1 сходинка). Позиції нашої країни, що отримали найнижчу оцінку: інститути – 98 місце; інфраструктура – 112; ринковий досвід – 89.

У 2016 році Україна піднялася на 8 позицій, посівши 56 місто, розташувавшись між Монголією і Бахрейном, які займають 55 і 57 місця відповідно. У групі країн з доходом нижче середнього, куди входить наша країна, вона посіла друге місце після сусідньої Молдови. У регіоні «Європа» Україна на 34 місці з 39.

Найбільш слабкими критеріями в Індексі інновацій для України є «Політична стабільність і безпека» (125 місце з 128), «Легкість вирішення питань банкрутства» (113 – позаду Гондурасу і Ірану), «Політичне середовище» (123), «ВВП на одиницю використаної енергії» (115 місце). Також слабким місцем є категорія «Інвестиції», де наша країна зайняла 77 місце в індикаторі «Простота захисту міноритарних акціонерів», 76 – в категорії «Ринко-

вої капіталізації» національних компаній. За індикатором «Кількість венчурних інвестицій» на мільярд доларів ВВП Україна посідає 42 місце.

При цьому у рейтингу ефективності інновацій, тобто співвідношенні вихідного під-індексу до вхідного Україна займає 12 позицію. Основні показники, що формують глобальний інноваційний індекс, та їх динаміку за останні роки для України представлено в табл. 1.

Як видно з таблиці, значення ГІІ для України протягом останніх років залишається на досить низькому рівні (35–36 балів зі 100 можливих), хоча й проглядається незначна позитивна динаміка. Якщо ж аналізувати основні складові ГІІ, то бачимо, що найбільш слабкими сторонами України є її інституційне середовище (101 місце), зокрема, політичне середовище, ефективність уряду, економічне середовище; інфраструктура; розвиток ринку та бізнесу (75 та 73 місце відповідно), а також результати творчої діяльності (58 місце). Серед сильних сторін України слід назвати людський капітал (40 місце) та отримані знання і технології (33 місце). Необхідно також відзначити досить високий рівень індексу ефективності інновацій, що вказує на рівновагу між інноваційним потенціалом країни та умовами його реалізації.

Отже, очевидно є нерівномірність і дисбаланс у розвитку різних складових національної інноваційної системи: все, що стосується людських ресурсів (освіченості, наявності кваліфікованих кадрів, ринку праці, патентної активності), залишається на відносно високому рівні; водночас інституційна та організаційна складові, регуляторне середовище, залучення компаній до інноваційних процесів мало сприяють інноваційному розвитку економіки [11; 12].

Тобто, у промисловій галузі України все ж таки є необхідні ресурси та можливості для збереження і нарощування потенціалу, просування і реалізації інноваційних програм, тобто всього того, що

необхідно для виробництва якісної та конкурентоспроможної продукції, що неодмінно призведе до підвищення конкурентоспроможності всієї промислової галузі.

Міжнародні дослідження інноваційного розвитку свідчать, що Україна, маючи значний потенціал у галузі нових технологій, проектно-конструкторських розробок зі світовим рівнем конкурентоспроможності, а, найважливіше, людський капітал, використовує його недостатньо. Це пов'язано головним чином з недоліками системи державного регулювання, нормативно-правової бази, низьким рівнем розвитку бізнес-середовища та ринку технологій.

Досвід Китаю, який входить у Топ-25 інноваційних країн світу, підтверджує ключову роль державного стимулювання розвитку науки і технологій. Ця країна, маючи комуністичне минуле і вдалу комбінацію соціалізму та комунізму сьогодні, стала могутнім конкурентом для розвинутих країн Західної Європи та США за 35 років. Уряд КНР, починаючи з кінця 70-х років минулого року, розробив покрокові тактичні і стратегічні плани «інноваційного» удосконалення в глобальних масштабах. Постійно зростає доля витрат на дослідження та розробки в державному та приватному інвестуванні – 2,0% ВВП у 2015 році (Україна – 0,7% ВВП, Південна Корея – 4,3% ВВП)

Держави-учасники Європейського Союзу, маючи перед собою мету побудувати конкурентоспроможну економіку, у 2000 році прийняли рішення збільшити витрати на наукові дослідження та розробки до 3% від ВВП.

В Україні також була здійснена спроба законодавчо закріпити рівень бюджетних асигнувань на наукові дослідження. Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» цей рівень встановлювався в межах від 1,7% до 2,5%, окрім витрат на оборону [13]. На практиці ці витрати жодного разу не перевищили позначки у 0,7%, а в 2013 році становили 0,33% від ВВП [14].

Таблиця 1

Динаміка основних складових ГІІ України 2014–2016 рр.

Показник	2014		2016		2016	
	бал	місце	бал	місце	бал	місце
Інституції	52,9	103	52,3	98	48,7	101
Людський капітал та дослідження	36,6	45	40,4	36	40,8	40
Інфраструктура	27,1	107	26,3	112	32,3	99
Ринковий досвід	45,1	90	43,9	89	42,1	75
Бізнесовий досвід	29,1	87	32,4	78	30,6	73
Вхідний під-індекс (Innovation Input)	38,2	88	39,1	84	38,9	76
Отримані знання і технології	38,2	32	36,4	34	34,1	33
Результати творчої діяльності	30,6	77	31,3	75	31,0	58
Вихідний під-індекс (Innovation Output)	34,4	46	39,9	47	32,5	40
Індекс ефективності інновацій	0,9	14	0,9	15	0,82	12
Глобальний інноваційний індекс	36,3	63	36,5	64	35,7	56

Складено автором. Джерело: [10]

Тому актуальним для економічного розвитку України необхідний інноваційний прорив. у даному контексті важливою задачею уряду України є розробка середньо- та довгострокових стратегій інноваційного розвитку.

Зважаючи на тенденції розвитку світової економіки та останні події на світовій політичній арені та в Україні, зокрема, як ніколи актуально постає питання реформування системи державного управління з метою створення умов для розробки та впровадження нових технологій та інноваційних продуктів. Крім того, не менш важливим є ефективне управління створенням та використанням інтелектуальних ресурсів на рівні самих підприємств з метою забезпечення їх інноваційного розвитку.

Лише помінявши відношення до науки від сприйняття її, як витратної галузі до визнання науково-технічної діяльності, як основного джерела економічного і соціального зростання регіонів та країни загалом можливо сподіватися на завоювання нашою країною достойного місця у глобальному світогосподарському розвитку. Тому основну увагу органів влади потрібно зосередити на всебічному стимулюванні нарощення науково-технічного потенціалу. Особливого значення набувають характер і структура взаємодії науки, освіти, фінансування, державної політики та промисловості.

Для потреб інноваційного розвитку країни надзвичайно важливу роль відіграють освіта та наука, які є конструктивною ланкою в системі трьох головних складових інноваційної економіки «наука – освіта – виробництво». У такому поєднанні освітній потенціал виступає одночасно, як джерело поповнення науки кадрами і як головний фактор оволодіння робочою силою сучасними знаннями, необхідними для забезпечення економічного, соціального і культурного розвитку суспільства на основі використання передових досягнень науки, технологій, інновацій. При цьому необхідно врахувати, що для ефективної реалізації наукою своєї інноваційної функції, тобто для створення комерційно завершених інновацій, фінансування ВВП має бути не нижчим 1,7% ВВП. Критичний рівень, необхідний для виживання науки – це 0,9%, тільки після цього порогу починається економічний ефект від науки [15].

Для України проблема полягає не тільки в необхідності збільшення інвестицій у науку (середній рівень у світі – 2% ВВП), а й у забезпеченні більш раціональної структури диверсифікації джерел фінансування наукової діяльності та ефективної віддачі від вкладень у науку. Визначення і активна реалізація пріоритетів інноваційного розвитку України повинні базуватися на світових стратегічних критеріях і механізмах підвищення конкурентоспроможності економіки на світовому і внутрішньому ринках. Ці завдання

мають вирішуватися системно і одночасно освітою, наукою, підприємництвом.

Ефективність функціонування інноваційних систем потребує не тільки високих витрат на наукову та освітню діяльність, а й інституційних умов, серед яких учені, переважно, виділяють конкурентоспроможний підприємницький сектор.

Управління інноваційною діяльністю підприємства відноситься до розряду найбільш складних завдань сучасного менеджменту, вирішення яких вимагає формування специфічних підходів до управління, які сприяють створенню і продуктивному застосуванню інновацій на підприємстві. Серед завдань, які виникають перед менеджментом підприємства при здійсненні інноваційної діяльності – формування та реалізація науково-технічної політики, узгодженої з вимогами інноваційної економіки, систематичне проведення прогностно-аналітичних робіт в інноваційній сфері, відбір та реалізація нових технологій, орієнтованих на досягнення цілей інноваційного розвитку.

Вирішення цих завдань потребує посилення ролі стратегії інноваційного розвитку промислових підприємств шляхом включення до складу корпоративних стратегій інноваційного напрямку розвитку. Формування механізму управління інноваційною діяльністю має передбачати виокремлення його, як самостійного виду управлінської діяльності та побудови відповідні організаційні структури. Переміщення управління освоєнням нових технологій, техніки з виробничо-господарського і функціонального рівнів на корпоративний підвищить роль інноваційної діяльності в загальній системі управління підприємством та стане основою сучасної концепції інноваційного розвитку господарюючих суб'єктів.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи вищезазначене, слід відзначити, що реалізація курсу України на економічне зростання можливе за умови використання механізмів функціонування сучасної національної інноваційної системи та інноваційного розвитку. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління інноваціями має сприяти інтенсивному розвитку ринкової економіки, забезпечувати прискорення впровадження у виробництво останніх досягнень науки і техніки, повніше задовольняти споживачів у високоякісній та конкурентоздатній продукції і послугах. Український бізнес отримав доступ до європейських ринків, але, щоб скористатися їх перевагами повною мірою, українським виробникам необхідно адаптуватися. Ті підприємства, які у своїй діяльності роблять акцент на інноваційний розвиток досягають довгострокового успіху. Адже створення та реалізація принципово нової продукції відіграє вирішальну роль у посиленні конкурентних позицій товаровиробників на світових ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Трифилова А. А. Оценка эффективности инновационного развития предприятия / А. А. Трифилова. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 304 с.
2. Багриновский К. А. Основные направления совершенствования инфраструктуры инновационной деятельности / К. А. Багриновский // Экономика и математические методы. – 2007. – № 4. – С. 63–71.
3. Бубенко П. Т. Інституційна динаміка просторової організації економічного розвитку: [монографія] / П. Т. Бубенко. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 295 с.
4. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – 272 с.
5. Князевич А. Глобальний інноваційний індекс – оцінка інноваційного потенціалу України / А. Князевич // Вісник ТНЕУ. – № 2. – 2013. – С. 142–148.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Статистичний щорічник України за 2015 рік / за ред. І. М. Жук. – Київ: Державна служба статистики України, 2016. – 574 с.
8. Статистичний збірник «Промисловість України у 2011–2015 роках» / за ред. І. С. Петренко. Київ: Державна служба статистики України, 2016. – 381 с.
9. Офіційний сайт Економічного дискусійного клубу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>
10. Global Innovation Index – 2016 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.globalinnovationindex.org>
11. Лігоненко Л. Оцінка інноваційності економіки України в міждержавних рейтингах / Л. Лігоненко // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 3. – С. 5–22.
12. Федулова Л. І. Україна в міжнародних рейтингових оцінках: чинник інноваційно-технологічного розвитку / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 39–53.
13. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
14. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Збірник Держкомстат України. Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Стан та законодавче забезпечення фінансування наукової та науково-технічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dknii.gov.ua>

REFERENCES:

1. Trifilova A.A. Otsenka effektivnosti innovatsionnoho razvitiya predpriyatiya / A.A. Trifilova. – Moskva: Finansy i statistika, 2005. – 304 s.
2. Bagrinovskiy K.A. Osnovnye napravleniya sovershenstvovaniya infrastruktury innovatsionnoy deyatel'nosti / K.A. Bagrinovskiy // Ekonomika i matematicheskie metody. – 2007. – № 4. – S. 63–71.
3. Bubenko P.T. Instytutciynna dynamika prostorovoyi organizaciy ekonomichnoho rozvytku: [monohrafiya] / P.T. Bubenko. – Kharkiv: KHNAMG, 2008. – 295 s.
4. Heyets' V.M. Innovatsiyni perspektyvy Ukrayiny: [monohrafiya] / V.M. Heyets', V.P. Semynozhenko. – Kharkiv: Konstanta, 2006. – 272 s.
5. Knyazevych A. Globaln Innovationyi index – otsinka Innovatsionoho potentsialu Ukrayiny / A. Knyazevych // Vystnyk TNEY. – № 2. – 2013. – S. 142–148.
6. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik. – Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016. – 574 s.
8. Statystychnyi shchorichnyk «Promyslovist Ukrainy u 2011–2015 rokakh». – Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016. – 381 s.
9. Ofitsiyni sait Ekonomichnoho dyskusiynoho klubu [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>
10. Global Innovation Index – 2016 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.globalinnovationindex.org>
11. Lihonenko L. Otsinka innovatsiinosti ekonomiky Ukrainy v mizhderzhavnykh reitynhakh / L. Lihonenko // Visnyk KNTEU – 2012. – № 3. – S. 5–22.
12. Fedulova L.I. Ukraina v mizhnarodnykh reitynhovykh otsinkakh: chynnyk innovatsiino-tekhnologichnoho rozvytku / L. Ifedulova // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – № 5. – S. 39–53.
13. Zakon Ukrayiny «Pro naukovu i naukovo-tekhnitcnu diyalnist» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
14. Naukova ta innovatsiynna diyalnist v Ukrainy. Zbirnyk Derzhkomstat Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Stan ta zakonodavche zabezpechennya finansuvannya naukovoyi i naukovo-tekhnitchnoy diyalnosti [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dknii.gov.ua>

Shepel N.G.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management of Organizations and Administration,
Dniprovsk State Technical University

Safronova M.O.

Master,
Dniprovsk State Technical University

INNOVATIVE DEVELOPMENT MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE

The research of the innovation activity state at enterprises of Ukraine is conducted. It is indicated on the extremely low indices for most of the parameters and the technological lag of Ukrainian industry. It is emphasized that the basis of the building of qualitatively new economic system in Ukraine should be the strengthening of innovative components of economic growth as factors of activation and qualitative improvement of production.

The study of socio-economic indicators of industrial development has shown a significant worsening in recent years.

The main constraining factor in the development of innovation activity at Ukrainian enterprises is connected with the long process of reducing the capital investment index and weak financing of innovative measures.

It is pointed out at the unevenness and imbalance in the development of various components of the national innovation system: all that concerns human resources (education, availability of skilled personnel, labour market, patent activity) lies at a relatively high level; at the same time, the institutional and organizational components, the regulatory environment, and the involvement of companies in innovation processes make a little contribution to innovative development of the economy. It is emphasized on the lack of market infrastructure of innovation development.

It is indicated that in view of the tendencies of world economy's development and the recent events in the world political arena and in Ukraine, in particular, the question of reforming the public administration system has become more urgent than ever before in order to create conditions for the development and introduction of new technologies and innovative products.

Among the tasks that arise before the management of an enterprise at the implementation of innovation activities is the formation and implementation of science and technology policy coordinated with the requirements of the innovative economy, the systematic conducting of predictive-analytical work in the innovation field, selection and implementation of new technologies oriented towards achieving the goals of innovation development.

Formation of management of innovation activities mechanism requires strengthening of the role of the strategy of innovation development of industrial enterprises by enrolling in the corporate strategy of innovation development direction.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ: АКТУАЛЬНІ ЦІЛІ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ RELEVANT GOALS AND MODERN APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF HEALTH-IMPROVING TOURISM

УДК 338.487(477.83)

Боковець В.В.

д.е.н., професор кафедри менеджменту та адміністрування

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Медвецька Т.І.

студент

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Висвітлено сучасні концепції та підходи до організації лікувально-оздоровчого туризму на курортах світу та України. Обґрунтовано напрями активізації розвитку лікувально-оздоровчого туризму у санаторно-курортних закладах України. Вказано на необхідність розвитку у фахівців туризму навичок і вмінь проектування лікувально-оздоровчих програм у санаторно-курортних закладах, згідно з усталеними міжнародними стандартами.

Ключові слова: туризм, лікувально-оздоровчий туризм, організація туризму, санаторно-курортні заклади, курортно-туристичні відносини.

Освещены современные концепции и подходы к организации лечебно-оздоровительного туризма на курортах мира и Украины. Обоснованы направления активизации развития лечебно-оздоровительного туризма в санаторно-курортных учреждениях Украины. Указано на необходимость развития у специалистов туризма навыков и умений

проектирования лечебно-оздоровительных программ в санаторно-курортных учреждениях, согласно принятым международным стандартам.

Ключевые слова: туризм, лечебно-оздоровительный туризм, организация туризма, санаторно-курортные учреждения, курортно-туристические отношения.

The modern concepts and approaches to the organization of health-improving tourism at resorts of the world and Ukraine are highlighted. Directions of the activation of development of health-improving tourism in sanatorium and resort establishments of Ukraine are substantiated. The necessity of development of tourism specialists in skills and abilities to design health-improving programs in sanatorium and resort establishments according to the established international standards is indicated.

Key words: tourism, health-improvement tourism, organization of tourism, sanatorium and resort establishments, resort-tourist relations.

Постановка проблеми. Оздоровчий вплив туризму сприяє його широкому використанню в комплексі курортного лікування. Останнім часом у науково-методичній літературі, засобах масової інформації пропагується такий вид туризму, як лікувальний або лікувально-оздоровчий. Лікувальний туризм посідає особливе місце в системі загальносвітових курортно-туристичних відносин. За показником людино-днів перебування у світовому туристичному обороті частка лікувального туризму становить менше 1%, а у структурі доходів – близько 5%, тобто є найбільш грошомісткою галуззю туризму.

У моду входять здоровий спосіб життя, активний відпочинок людей середнього віку. На думку експертів, споживачі такого типу будуть головними клієнтами санаторних курортів і гарантуватимуть лікувально-оздоровчому туризму процвітання в ХХІ ст. Останнім часом ринок лікувально-оздоровчого туризму зазнає змін. Традиційні санаторні курорти перестають бути місцем лікування і відпочинку осіб старшого віку і стають поліфункціональними оздоровчими центрами, розрахованими на широке коло споживачів. Обрана тема дослідження є важливою і своєчасною та актуальною у зв'язку з практичною доцільністю проведення широкомасштабного дослідження ринку відпочинку і лікування,

розробки і впровадження стандартів курортного обслуговування (лікувально-оздоровчого туризму).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання організації лікувально-оздоровчого туризму та його місця у системі туристичної індустрії розкрито у працях зарубіжних та вітчизняних учених: І. С. Барчукова, В. С. Бовкуна, К. Д. Бокова, М. О. Бокової, О. М. Вєтитнєва, М. В. Вачевського, А. А. Геги, Б. І. Аксентійчука, С. В. Івасівки, П. В. Гудза, О. Р. Зав'ялової, Л. Б. Журавльової, О. М. Нікелова, С. В. Леонова, О. Г. Матрошиліна, О. М. Жданова, А. М. Тучак, В. І. Поляковського, І. В. Котова, Ю. М. Федотова, І. В. Востокова, В. Д. Дехтяра, В. І. Дубовського, Ю. Я. Роголя, М. В. Одрехівського, Р. П. Шологона, М. І. Алексеєва, О. І. Чебаненка та ряду інших.

Постановка завдання. Висвітлити сучасні концепції та підходи до організації лікувально-оздоровчого туризму на курортах світу та України, а також обґрунтувати напрями активізації розвитку лікувально-оздоровчого туризму у санаторно-курортних закладах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження туризмологів засвідчили, що лікувально-оздоровчий туризм посідає особливе місце в системі загальносвітових відносин [1]. Сьогодні на ринку туристичних послуг найбільше ціниться

можливість відновлення здоров'я під час захоплюючих туристичних мандрівок.

Цілющі властивості природних факторів, як і раніше, ваблять хворих у курортні місцевості. Потоки туристів, які мандрують з лікувальними цілями, на разі ще не такі численні, як з метою відпочинку і розваг, однак, вони стрімко зростають і їх географія розширюється [6; 7]. Основні райони лікувально-оздоровчого туризму Старого Світу знаходяться в Центральній і Східній, а також Західній Європі.

Встановивши порівняно низькі ціни на курортне обслуговування за високого терапевтичного ефекту, вони одержали конкурентну перевагу і контролюють більшу частку європейського ринку лікувально-оздоровчого туризму. У країнах Західної Європи розміщені такі курорти світового значення: Баден-Баден і Вісбаден (Німеччина); Ніцца (Франція); Бат (Велика Британія); Спа (Бельгія) та інші. Більшість курортів Західної Європи зосереджені в Німеччині, Австрії і Швейцарії. У Південній Європі лікувально-оздоровчий туризм розвинений мало [7].

На українському ринку лікувально-оздоровчого туризму за кількістю санаторіїв і пансіонатів із лікуванням першість належить Львівській та Одеській областям, на які припадає 45,7% їх загальної кількості в масштабі держави. Як свідчать статистичні матеріали, географія санаторно-курортних закладів України значною мірою відповідає територіально-компонентній структурі рекреаційних ресурсів і рекреаційних потреб. При цьому слід акцентувати увагу на двох групах областей: – лідери – Донецька (14,6%), Одеська (11,6%), Дніпропетровська (7,1%), Миколаївська (5,0%), Запорізька (5,3%) області; – аутсайтери – Кіровоградська, Вінницька, Житомирська, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька області та Севастополь (менше 1%).

Поняття «лікувально-оздоровчий туризм» не має однозначного трактування. Найпростіше його дефініцію можна сформулювати так: лікувально-оздоровчий туризм – це подорож до курортних місцевостей з метою оздоровлення та лікування. Мета лікувально-оздоровчого туризму – комплексне використання природних лікувальних факторів і рухової діяльності в лікувально-профілактичних цілях. Зрозуміло, що лікувальний і оздоровчий туризм часто поєднують через споріднену мету подорожі та реалізацію цієї мети на основі використання однієї бази. Лікувально-оздоровчий туризм поділяється на лікувальний, метою якого є власне лікування, терапія, реабілітація після захворювань і профілактичний (веллнес-туризм), спрямований на підтримку організму в здоровому стані і збереження балансу між фізичним і психологічним здоров'ям людини. Веллнес – туризм, у свою чергу, може бути активним (спорт і фітнес)

та пасивним (програми краси). Термін «wellness» у науковій літературі з'явився порівняно недавно та означає прекрасний стан як тіла, так і душі, релаксацію, поживлення сил організму через активну оздоровчу діяльність. Якщо виходити із класифікації поїздок, лікувальний туризм можна умовно віднести до спеціальних видів туризму, а саме туризму з лікувальними цілями. Під таку дефініцію потрапляють не тільки поїздки на курорт, а й інші поїздки з метою лікування, наприклад, для операції в зарубіжну клініку (віїзний туризм).

Останнім часом на українські курорти приїжджають дедалі більше зарубіжних туристів (віїзний туризм) для лікування. Поїздки на курорт певної категорії українських громадян оплачує держава (соціальний туризм).

Лікувально-оздоровчий туризм має низку визначальних ознак: 1) перебування на будь-якому курорті, незалежно від захворювань, повинно бути достатньо тривалим (не менше трьох тижнів), інакше бажаного оздоровчого результату (ефекту) не досягнути; 2) лікування на курортах коштує дорого. Цей вид туризму розрахований переважно на заможних клієнтів, звичайно орієнтованих не на стандартний набір медичних послуг, а на індивідуальну програму лікування; 3) на курорти їдуть люди старшої вікової групи, коли загострюються хронічні хвороби або ослаблений організм не може справлятися із щоденними стресами на роботі та побуті. Відповідно ці туристи роблять вибір між курортами, що спеціалізуються на лікуванні конкретної хвороби, курортами змішаного типу, які мають загально зміцнювальний вплив на організм і сприяють відновленню сил. Ринок лікувально-оздоровчих послуг зазнає змін. Традиційні санаторії і курорти перестають бути місцем лікування осіб похилого віку і стають поліфункціональними оздоровчими центрами, розрахованими на широке коло споживачів [10]. Сучасні трансформації курортних центрів, наприклад, міста-курорту Трускавець, зумовлені двома обставинами. Насамперед це пов'язано зі зміною характеру попиту на лікувально-оздоровчі послуги. Стає модним ведення здорового способу життя, зростає кількість людей, які хочуть підтримувати добру фізичну форму і потребують відновлювальних антистресових програм. Це здебільшого люди середнього віку, які надають перевагу активному відпочинку і часто обмежені в часі.

Лікувально-оздоровчий сервіс у санаторно-курортних закладах як спеціалізований процес спрямований на організацію відпочинку і вдосконалення здорового способу життя споживача (відпочивальника) за рахунок оплати конкретних послуг. У зв'язку з особливостями надання сервісу сформувалися певні форми лікувально-оздоровчих послуг: лікувально-оздоровчі процедури, оздоровча зарядка, лікувальна фізкультура під керівництвом

інструктора і самостійно, туристичні заходи (прогулянка, ближній туризм, мандрівки тощо), сонячні, водяні і повітряні ванни, рухливі ігри та ін.

На думку багатьох експертів [6; 7; 13; 15], споживачі такого типу будуть головними клієнтами санаторних курортів у XXI ст. Друга причина переорієнтації курортів полягає у скороченні традиційної підтримки, у тому числі фінансової, з боку органів місцевої влади і держави. Оздоровниці вимушені диверсифікувати свій продукт, щоб вийти на нові сегменти споживчого ринку і залучити додаткових клієнтів [12]. Програми перебування на курортах стають більш різноманітними і передбачають усілякі культурні і спортивні заходи, пропонують широкий вибір оздоровчих і відновлювальних послуг.

На прикладі курорту Трускавця нами досліджено і виявлено, що лікувально-оздоровчими програмами для відпочивальників (туристів) передбачені заходи, які можна поділити на такі групи:

1) екскурсійно-інформаційні заходи: екскурсії (різні за тематикою, засобами пересування та місцем проведення);

2) культурно-видовищні заходи: відвідування концертів, театрів, фестивалів мистецтв, фольклорних програм та ін.;

3) розважальні заходи: різноманітні конкурси, анімаційні програми, атракціони, ігри, вікторини, аукціони і свята, відвідування розважальних закладів (аква- і тематичних парків) та ін.;

4) спортивно-оздоровчі заходи: заняття різними видами спорту і навчання різним його видам; заняття оздоровчою фізкультурою; масаж і голкотерапія; різноманітні фізіопроцедури; відвідування сауни, лазні чи басейну, фітнесцентру; організація спортивних змагань, рухливих конкурсів та ігор; річкові та морські прогулянки; одно- та багатоденні походи; рафтинг, яхтинг, дарт, дайвінг, каякінг, парашланеризм, кінні прогулянки та ін.;

5) соціальні заходи: вечори і зустрічі, форуми і мітинги, відвідування спецоб'єктів – промислових підприємств, сільськогосподарських, навчальних та дитячих закладів та інших установ; відвідування сімей, участь у трудових акціях.

Висновки з проведеного дослідження.

Одним із важливих завдань лікувально-оздоровчого туризму є розвиток у фахівців туризму навичок і вмій проектування лікувально-оздоровчих програм у санаторно-курортних закладах, згідно з усталеними міжнародними стандартами. Побудова лікувально-оздоровчих програм здійснюється у відповідності з принципами інтегративності і завершеності, які передбачають науково обґрунтовану і практико-орієнтовану підготовку спеціалістів за видами діяльності в санаторно-курортних закладах. Щоб привернути увагу іноземних туристів, українським курортам необхідно вирішити низку проблем, пов'язаних з фінансуванням, управлінням та модернізацією. В основу

формування (проектування) туристичного продукту українських курортів повинні лягти новітні спа-технології, які поліпшують якість життя [12].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барчуков Н. С. Санаторно-курортное дело: Учебное пособие / Н. С. Барчуков. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 303 с.

2. Ветитнев А. М. Курортное дело: Учебное пособие / А. М. Ветитнев, Л. Б. Журавлева. – М.: КНОРУС, 2014. – 528 с

3. Жданова О. М., Тучак А. М., Поляковський В. І., Котова І. В. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму: Навч. посібник / О. М. Жданова, А. М. Тучак, В. І. Поляковський, І. В. Котова. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2011. – 248 с.

4. Дехтяр В. Д. Основи спортивно-оздоровчого туризму / В. Д. Дехтяр. – К: Науковий світ, 2012. – 202 с.

5. Мазур Ф. Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії (на прикладі Карпатського регіону): Рекомендовано МОНУ як навч. посібник для студентів ВНЗ. – К.: Центр навчальної літератури, 2015. – 96 с.

6. Матрошилін О. Г., Зав'ялова О. Р., Роголя Ю. Я. Загальна фізіотерапія і курортологія: Навч. посібник / О. Г. Матрошилін, О. Р. Зав'ялова, Ю. Я. Роголя. – Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2016. – 297 с.

7. Одрехівський М. В. Маркетингово-орієнтоване управління рекреаційними інноваційними підприємствами: монографія / М. В. Одрехівський. – Дрогобич: РВ ДДПУ, 2010. – 488 с.

8. Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002–2012 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2011 № 583 // zakon1.rada.gov.ua

9. Про курорти: Закон України / Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 50. – Ст. 435.

10. Рутинський М. Класифікація та типологія курортів // Вісник Львівського ун-ту. Серія географічна. – 2013. – Вип. 34. – С. 236–246.

11. Рутинський М. Й. Ключеві принципи сталого розвитку курортно- рекреаційної сфери західного регіону України // Стале природокористування: підходи, проблеми, перспектива. Матеріали III міжнар. наук. конф. (28–29 травня, 2015 р.) / М. Й. Рутинський. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – С. 137–138.

12. Шологон Р. П. Практика з фізичної реабілітації: методичні рекомендації / Р. П. Шологон. – Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2013. – 65 с.

13. Щур Ю. В., Дмитрук О. Ю. Спортивно-оздоровчий туризм: Навч. посібник / Ю. В. Щур, О. Ю. Дмитрук. – К.: Альтерпрес, 2014. – 232 с.

REFERENCES:

1. Barchukov N. S. Sanatorium-resort business: Textbook / N. S. Barchukov. – M.: UNITI-DANA, 2012 – 303 p.

2. Vettivnev A. M. Resort business: A manual / A. M. Vettivnev, L. B. Zhuravlev. – M: KNORUS, 2014 – 528 p.
3. Zhdanova O. M., Tuchak A. M., Polyakovsky V. I., Kotova I. V. Organization and methods of recreational physical culture and recreational tourism: Teaching manual / O. Zhdanov, A. M. Tuchak, V. I. Polyakovsky, I. V. Kotov. – Lutsk: RVB «Tower», 2011. – 248 p.
4. Dekhtyar V. D. Fundamentals of sports and health tourism / V. D. Dekhtyar. – K: Science World, 2012. – 202 p.
5. Mazur F. F. Socio-economic conditions of the development of the recreational industry (on the example of the Carpathian region): It is recommended by the MES as an educator. a guide for university students. – K.: Center for Educational Literature, 2015. – 96 p.
6. Matroshilin O. G., Zavyalov O. R., Rogalja Yu. Ya. General physiotherapy and health resort: Teach. manual / O. G. Matroshilin, O. R. Zavyalov, Yu Ya Rogal. – Drohobych: RVB DDPU them. I. Franko, 2016. – 297 p.
7. Odrekhivsky M. V. Marketing-oriented management of recreational innovative enterprises: monograph / M. V. Odrekhivsky. – Drohobych: RB DDPU, 2010. – 488 p.
8. About the approval of the State Program of Tourism Development for 2002–2012: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 29, 2011 № 583 // zakon1.rada.gov.ua
9. About Resorts: Law of Ukraine / Information from the Verkhovna Rada. – 2015. – № 50. – St. 435.
10. Rutinsky M. Classification and typology of resorts // Visnyk of L'viv Univ. The series is geographic. – 2013. – Issue 34. – P. 236–246.
11. Rutinsky M. Y. Key principles of sustainable development of the resort and recreation sphere of the western region of Ukraine // Sustainable use of natural resources: approaches, problems, perspectives. Materials of the III International sciences conf. (May 28–29, 2015) / M. Y. Rutinsky. – Ternopil: Textbooks and manuals, 2010. – P. 137–138.
12. Shologon R. P. Physical Rehabilitation Practice: Methodical Recommendations / R. P. Sholohon. – Drohobych: RVB DDPU them. I. Franco, 2013. – 65 p.
13. Shchur Yu. V., Dmitruk O. Yu. Sports and health tourism: Teach. manual / Yu. V. Shchur, O. Yu. Dmitruk. – K.: AlterPres, 2014 – 232 p.

Bokovets V.V.

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of Management and Administration,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics,
Kyiv National University of Trade and Economics

Medvetska T.I.

Graduate Student,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics,
Kyiv National University of Trade and Economics

RELEVANT GOALS AND MODERN APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF HEALTH-IMPROVING TOURISM

The article highlights modern approaches and concepts to the organization of health-improving tourism at resorts of the world and Ukraine. Recreational and leisure segment is the leading tourist industry. Balneological and climatotherapeutic establishments provide a relatively high level of offered medical and preventive services in resort centres.

The subject of the research is relevant in connection with the expediency of conducting a research in the market for rest and treatment, development and implementation of standards of resort service.

Importance of health-improving tourism can be called the main type of tourism because it is based on the concern for the human health as the main value of life. Therapeutic tourism has a long, rich history. In each country, it developed in the light of the availability of natural resources, socio-economic conditions.

Today the market for tourist services is most valued by the possibility of restoring health during exciting tourist trips. In this article, the defining features of Therapeutic and Health Tourism are indicated. The purpose of which is the complex use of natural therapeutic factors. Healthcare tourism has undergone significant changes over the last decade. Traditional resorts turn into health centres that are designed for a wide range of consumers.

Today it is important to lead a healthy lifestyle, and there are a growing number of people who want to maintain a good physical fitness and need recovery anti-stress programs. Across the world, accelerating scientific and technological progress is taking place, and the processes of urbanization are taking place, which has both positive and negative consequences for the people's health. There is a decrease in the functional capabilities of the human body, which manifests itself in the deterioration of its vital life-supporting systems. It is noted as an increase in the morbidity of the population, as well as the emergence of new, dangerous diseases; stress stresses increase significantly, and physical and mental fatigue is accumulated in the human body. At the same time, there is a tendency in the world to realize the importance of a healthy lifestyle. An integral part of the modern system of values is the concern for health, increasing vital activity.

The development of tourism professionals, improvement of skills and abilities for updating and improving health-improving programs according to international standards is important. The construction of therapeutic programs is carried out in accordance with the principles of integrity and completeness, which include scientifically grounded and practically oriented training of specialists by types of activities in sanatorium and resort facilities.

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ВІДСТЕЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ

ANALYSIS OF INDICES OF TRACKING THE FINANCIAL CONDITION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

У статті розглянуто та обґрунтовано основи аналізу показників відстеження фінансового стану промислових підприємств. Визначено його вплив на фінансово-господарську діяльність підприємства. Запропоновано методику розрахунку основних показників, що характеризують фінансовий стан підприємств промисловості та шляхи їх покращення.

Ключові слова: фінансовий стан, фінансові показники, фінансова стійкість, платоспроможність, рентабельність, ділова активність підприємства.

В статье рассмотрены и обоснованы основы анализа показателей отслеживания финансового состояния промышленных предприятий. Определено его влияние на финансово-хозяйственную деятельность предприятия. Предложена методика рас-

чета основных показателей, характеризующих финансовое состояние предприятий промышленности и пути их улучшения.

Ключевые слова: финансовое состояние, финансовые показатели, финансовая устойчивость, платежеспособность, рентабельность, деловая активность предприятия.

The article reviewed and substantiated the basis of analysis of indexes tracking the financial condition of industrial enterprises. Its impact on the financial and economic activity of the enterprise is defined. The methods of calculating the main indicators characterizing the financial condition of industrial enterprises and ways of their improvement are proposed.

Key words: financial condition, financial performance, financial stability, solvency, profitability, business activity of company.

УДК 330.3

Громова А.Є.

асистент кафедри фінансів
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкових умов функціонування промислових підприємств, за наявності численних протиріч у національній економіці, відбувається системне зниження рівня платоспроможності та фінансової стійкості вітчизняних підприємств. Саме тому першочерговою проблемою збереження та покращення фінансового стану промислових підприємств є постійний, правдивий та своєчасний аналіз показників відстеження їх діяльності. Потребу аналізу можна пояснити, насамперед, тим, що при неправильній оцінці фінансового стану підприємства, в майбутньому можуть виникнути серйозні перешкоди для його ефективного функціонування та для економіки в цілому. Так як однією з найважливіших цілей проведення такого аналізу, є пошук напрямів підвищення рентабельності виробництва, ліквідності та фінансової стійкості підприємства, а також розробка науково-методичних шляхів щодо попередження та подолання кризи на підприємстві. Отже, аналіз показників відстеження фінансового стану підприємств промисловості визначає їх конкурентоспроможність на ринку, можливості зростання та розвитку, а також наскільки своєчасно та чи в повному обсязі задовольняються економічні інтереси підприємства, що безсумнівно обумовлює актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам аналізу показників фінансового стану підприємств промисловості присвячені численні праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених економістів, серед них: О. Я. Базилінська, І. С. Благун, В. А. Борисов, В. В. Вітлінський, В. П. Долинський, О. В. Деркач, К. В. Ізмайлов, А. М. Ковальов,

А. С. Левченко, Г. В. Савицька, С. Я. Салига, Г. Г. Старостенко, І. С. Ткаченко та інших.

Незважаючи на широке коло теоретичних та практичних досягнень у сфері аналізу фінансового стану підприємств, визначення необхідних показників для проведення обґрунтованого та достовірного аналізу підприємств промисловості потребує подальшого наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз системи показників оцінки фінансового стану підприємств промисловості, визначення основних проблем, що виникають у процесі відстеження фінансового стану вітчизняних підприємств та обґрунтування заходів щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи аналіз показників відстеження фінансового стану підприємств промисловості доцільно зупинитися на терміні «фінансовий стан». Фінансовий стан є однією із найважливіших характеристик діяльності кожного підприємства. Під фінансовим станом розуміють спроможність підприємства фінансувати свою діяльність [1, с. 132]. Він характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для нормального функціонування підприємства, ефективністю їх розміщення та використання, фінансовими відносинами з іншими суб'єктами господарювання, платоспроможністю та фінансовою стійкістю. Оптимізація фінансового стану підприємства є запорукою успішного його розвитку, водночас кризовий фінансовий стан свідчить про потенційну загрозу настання банкрутства.

Отже, на нашу думку, фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відно-

син підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення й використання фінансових ресурсів.

Метою аналізу показників відстеження фінансового стану промислових підприємств є пошук шляхів підвищення рентабельності виробничої-збутової та господарської діяльності, підвищення їх платоспроможності, як основи стабільної роботи та можливості виконання ними зобов'язань перед бюджетами, банками, кредиторами та іншими установами.

Важливість такого аналізу полягає в тому, що він дає змогу:

- об'єктивно оцінити раціональність використання фінансових ресурсів;
- своєчасно вжити заходів, спрямованих на підвищення платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості підприємства;
- забезпечити оптимальний виробничий та соціальний план фінансового оздоровлення підприємства.

У вітчизняній практиці досить часто застосовуються горизонтальний, вертикальний, факторний, трендовий, порівняльний та коефіцієнтний аналіз. При цьому аналіз проводиться як за абсолютними, так і за відносними показниками. Відомі десятки показників, які мають відмінність у вітчизняній практиці та зарубіжному досвіді, тому для зручності їх поділяють на кілька напрямів, що представлено на рисунку 1.

До переваг зарубіжних методик можна віднести їх конкретність та визначеність у кількісному складі показників та інтерпретації їх результатів, А також у спрощеному аналізі та оцінці фінансового стану підприємств. У свою чергу – вітчизняні методики аналізу фінансового стану, навпаки характеризуються значною відмінністю серед різних авторів у наборі показників для аналізу того чи іншого

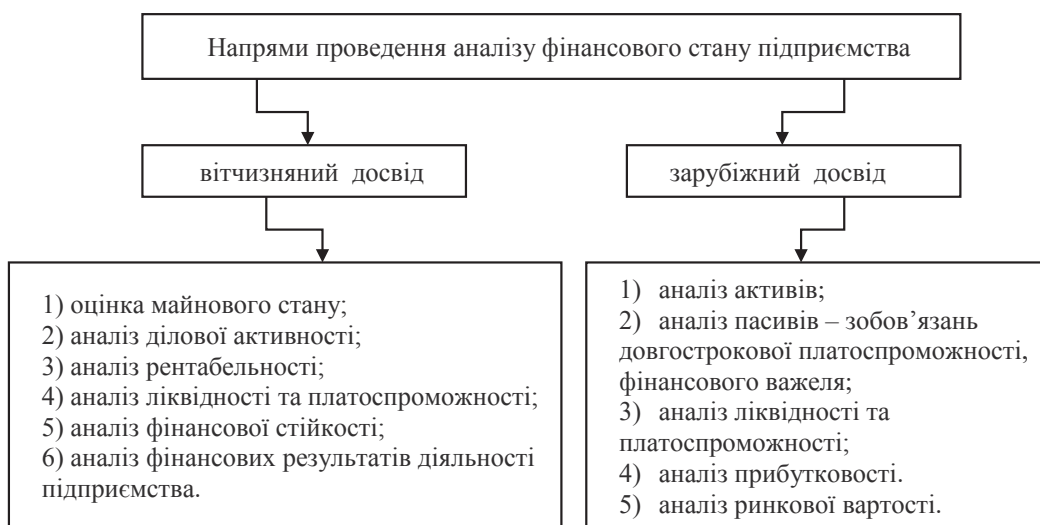
напряму, та різноманітною їх комбінацією. У цьому зв'язку пропонуються групи показників, які характеризують фінансовий стан промислового підприємства залежно від конкретної мети аналізу (табл. 1).

Таблиця 1

Основні групи показників, що характеризують фінансовий стан підприємства [3, с. 21]

Групи показників	Назва показника
1) Рентабельності	1.1. Коефіцієнт рентабельності активів 1.2. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу 1.3. Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу 1.4. Коефіцієнт рентабельності діяльності
2) Платоспроможність	2.1. Коефіцієнт покриття 2.2. Коефіцієнт загальної ліквідності 2.3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності 2.4. Коефіцієнт заборгованості
3) Фінансової стійкості	3.1. Коефіцієнт фінансової стійкості підприємства 3.2. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу
4) Оцінки майнового стану	4.1. Коефіцієнт зносу основних засобів 4.2. Коефіцієнт оновлення основних засобів

Як показують дослідження чисельних літературних джерел із області фінансового аналізу об'єктів промисловості, при оцінці фінансового стану підприємства можуть бути використані й інші економічні ознаки. Але оскільки, стійкий фінансовий стан підприємства формується у процесі всієї виробничо-господарської діяльності, то загальну оцінку ефективності управління промисловим підприємством та використання його активів можна об'єктивно здійснити тільки за допомогою цілого

Рис. 1. Напрями проведення аналізу фінансового стану промислового підприємства [2, с. 142–146]

комплексу показників, які характеризують прибутковість активів, майновий стан, платоспроможність та ліквідність підприємства (табл. 2).

У цілому таблиця 2 вміщує більше 14 показників, призначених для детальної і всебічної оцінки фінансового стану підприємств. Використання даних показників дає можливість оцінити платоспроможність і кредитоспроможність промислових підприємств, виявити найбільш важливі аспекти і найбільш слабкі позиції у фінансовому стані на конкретному підприємстві та показує, за якими конкретними напрямками необхідно здійснювати діяльність, щоб не допустити банкрутства.

З вищеперерахованого ряду показників, для оцінки майнового стану промислового підприємства, вчені рекомендують використовувати коефіцієнт зносу основних засобів та коефіцієнт їх оновлення. Ділову активність підприємства можна оцінити за допомогою коефіцієнта оборотності активів, який показує, наскільки зміни у наявних активах пов'язані зі змінами доходу (виручки) від реалізації.

Систематичний аналіз фінансового стану підприємств промисловості може здійснюватися

шляхом розрахунку інтегрального показника представленого у формулі 1 [4, с. 148–150]:

$$ІФСП = 0,24*МС + 0,17*ЛП + 0,21*ФС + 0,18*ДА + 0,2*РН, \quad (1)$$

де: ІФСП – інтегральний показник фінансового стану підприємства; МС – майновий стан; ЛП – ліквідність і платоспроможність; ФС – фінансова стійкість; ДА – ділова активність; РН – рентабельність.

Дана методика розроблена з метою визначення об'єктивних і суб'єктивних причин збитковості, забезпечення єдності підходів при оцінці фінансово-господарського стану та ефективності управління промисловими підприємствами України.

Такий підхід дозволяє отримати більш-менш достовірну оцінку ймовірності банкрутства підприємства, але характеризується рядом недоліків:

- є ризик виключення з інтегральної оцінки критичних показників;
- значення коефіцієнтів при основних складових інтегрального показника визначається науковцями з врахуванням наявного програмного забезпечення;
- застосування методики прогнозування ймовірності банкрутства не дає повної гарантії на

Таблиця 2

Основні показники, що використовуються для аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства [3, с. 21]

Показник	Формула для розрахунку	Пояснення	Оптимальне значення показника
Коефіцієнт рентабельності активів	$K_{ра} = П_p / (В_{б0} + В_{б1}) / 2$	$П_p$ – чистий прибуток; $В_{б0}$ – валюта балансу на початок періоду; $В_{б1}$ – валюта балансу на кінець періоду	>0 Збільшення
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	$K_{рвк} = П_p / (В_{к0} + В_{к1}) / 2$	$В_{к0}$ – сума власного капіталу на початок періоду; $В_{к1}$ – сума власного капіталу на кінець періоду	>0 Збільшення (-0,13–0,24)
Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу	$K_{рск} = Ф_0 / (В_{б0} + В_{б1}) / 2$	$Ф_0$ – фінансовий результат від операційної діяльності до оподаткування	>0 Збільшення (-0,12–0,18)
Коефіцієнт рентабельності діяльності	$K_{рд} = П_p / ЧД$	$ЧД$ – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт послуг)	>0 Збільшення
Коефіцієнт зносу основних засобів	$K_{зо3} = З / О_3$	$З$ – сума зносу; $О_3$ – первісна вартість основних засобів	Зменшення
Коефіцієнт оновлення основних засобів	$K_{оо3} = НО_3 / О_3$	$НО_3$ – сума основних засобів, що надійшли у плановому періоді	Збільшення
Коефіцієнт оборотності активів	$K_{оо} = ЧД / (В_{б0} + В_{б1}) / 2$	$ПЗ$ – поточні зобов'язання	Збільшення
Коефіцієнт фінансової стійкості підприємства	$K_{фс} = В_к / (Д_3 + К_3)$	$В_к$ – власний капітал; $Д_3$ – довгострокові зобов'язання; $К_3$ – короткострокові зобов'язання	Збільшення
Коефіцієнт покриття	$K_{п} = Обз / ПЗ$	$Обз$ – оборотні засоби	>1 Збільшення
Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_{зп} = Обз / (Д_3 + ПЗ) / 2$	$Д_3$ – довгострокові зобов'язання	Збільшення
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{азп} = Г_к / ПЗ$	$Г_к$ – грошові кошти	~0,2–0,35
Коефіцієнт заборгованості	$K_3 = З_к / (В_к)$	$З_к$ – залучений капітал; $В_к$ – власний капітал	0,5–0,7
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	$K_{кзк} = П_p / (З_а + Д_3 + ПЗ + Д_м) / В_б$	$З_а$ – забезпечення наступних витрат і платежів; $Д$ – доходи майбутніх періодів	<1 Зменшення

достовірний результат, що більший період, на який виконується прогноз, то нижча достовірність розрахованого показника.

При проведенні аналізу показників фінансового стану промислових підприємств за коефіцієнтами мають враховуватися галузеві особливості підприємств (табл. 3).

Таким чином, галузеві особливості діяльності підприємств істотно впливають на формування структури майна, капіталу та рівня фінансових коефіцієнтів, що безумовно необхідно враховувати при аналізі показників відстеження фінансового стану промислових підприємств.

Виходячи з того, що структура фінансової звітності відрізняється залежно від галузевої належності підприємства, можна зробити висновок, що існують також розбіжності щодо інтерпретації та рекомендованих (нормативних) значень фінансових коефіцієнтів (табл. 4).

Як бачимо, існують деякі розбіжності стосовно рекомендованих значень для промислових та торговельних підприємств. Для підтримання фінансової рівноваги рекомендована рентабельність промислових підприємств має бути вище, ніж торговельних, що пов'язано зі швидкістю обігу капі-

талу. У промисловості значення цього показника значно нижче, ніж у торгівлі. Така ситуація є характерною для високотехнологічних галузей, що відрізняються значною капіталомісткістю.

Загалом, для покращення показників фінансового стану промислове підприємство має вжити наступних заходів:

1) удосконалити інформаційно-методологічне забезпечення процесу прогнозування;

2) оптимізувати структуру аналізу залежно від мети та змісту роботи на кожному етапі виробництва;

3) упроваджувати єдину та комплексну методику, яка б сприяла оцінці оптимальної кількості фінансових показників;

4) адаптувати інформаційну базу та методику аналізу показників відстеження фінансового стану підприємства промисловості до сучасних економіко-правових умов [1, с. 92–100].

Висновки з проведеного дослідження. В умовах нестабільності вітчизняної економіки, постійних злетів зовнішнього середовища, необхідність вирішення проблем, пов'язаних із постійним і своєчасним аналізом показників діяльності підприємств промисловості, достовірність отриманої прогнозової оцінки

Таблиця 3

Оцінка ефективності діяльності підприємства з урахуванням галузевої специфіки [5, с. 245–248]

Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт рентабельності діяльності	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Оцінка ефективності діяльності з урахуванням галузевої специфіки
Високе значення	Високе значення	Високе значення	Задовільне для всіх підприємств
Низьке значення	Високе значення	Середнє значення	Задовільне для підприємств видобувної промисловості
Низьке значення	Середнє значення	Середнє значення	Задовільне для підприємств сільського господарства
Середнє значення	Високе значення	Низьке значення	Задовільне для будівельних підприємств
Високе значення	Низьке значення	Середнє значення	Задовільне для підприємств переробної, харчової промисловості, торгівлі
Низьке значення	Низьке значення	Низьке значення	Незадовільне для всіх підприємств

Таблиця 4

Порівняльна характеристика коефіцієнтів та нормативних значень фінансового стану торговельних та промислових підприємств [1, с. 25–253]

Показники	Галузь	
	промисловість	торгівля
Загальна ліквідність	≥ 2	≥ 1,5
Швидка ліквідність	≥ 0,7–1	≥ 0,5–0,8
Миттєва ліквідність	≥ 0,5	≥ 0,3
Автономії	≥ 0,6	≥ 0,5
Забезпеченість власними обіговими коштами	≥ 0,6–0,8	≥ 0,5
Рентабельність власного капіталу	≥ 0,2	≥ 0,15
Рентабельність продажу	≥ 0,2	≥ 0,15
Оборотність обігових активів (кількість оборотів)	≥ 3	зростання
Період обороту обігових активів (днів)	< 122	зменшення
Обіговість дебіторської заборгованості (кількість оборотів)	≥ 4,9	зростання
Період інкасації дебіторської заборгованості (днів)	< 73	зменшення

зовсім невелика. До того ж велике розмаїття та недостатня обґрунтованість показників, що характеризують фінансовий стан підприємств промисловості, ускладнюють оцінку, облік та аналіз, перешкоджають формуванню ефективної системи управління промисловим підприємством. З огляду на це, необхідно віддавати перевагу розрахунку тих показників, які мають найбільшу змістовність та необхідність дослідження фінансового стану підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства. Фінансово-аналітичні матеріали / За ред. Тарасенко Н. В. – К.: Алерта, 2015. – 485 с.
2. Черниш С. С. Проблеми застосування методик аналізу фінансового стану на вітчизняних підприємствах / С. С. Черниш // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5. – С. 142–146.
3. Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки: Постанова Міністерства фінансів України від 14 лютого 2006 року № 170 // Офіційн. вісн. України. – 2016. – № 6. – С. 21.
4. Лощина Л. В. Інтегральний показник фінансового стану промислового підприємства / Л. В. Лощина // Розвиток накових досліджень 2016: матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції (22–24 листопада 2010 р.). – Полтава, 2015. – № 12. – С. 148–150.
5. Бобылева А. З. Финансовое оздоровление предприятий. Теория и практика /

А. З. Бобылева // Экономика, управление. – М.: Дело, 2014. – 256 с.

6. Аверина М. Ю. Аналіз та оцінка фінансового стану підприємства: шляхи покращення / М. Ю. Аверина // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 9. – С. 92–100.

REFERENCES:

1. Tarasenko N. V. Economic analysis of activity of industrial enterprises. Financial analyses / edited by Tarasenko N. V. – K.: Alerta, 2015. – 485 p.
2. Chernysh S. S. Problems of application of methods of analysis of the financial condition of domestic enterprises / H. S. Chernysh // Innovative economy. – 2013. – № 5. – Pp. 142–146.
3. Methods of analysis of financial and economic activity of the enterprises of public sector of economy: regulation of the Ministry of Finance of Ukraine dated 14 February 2006, № 170 // Ofin. VSN. Ukraine. – 2016. – № 6. – P. 21.
4. Hollow L. V. Integral indicator of the financial condition of industrial enterprises / L. V. Hollow // the Development of scientific research 2016: proceedings of the sixth international scientific-practical conference (22–24 November 2010). – Poltava, 2015. № 12. – Pp. 148–150.
5. Bobileva A. Of. Financial recovery of enterprises. Theory and practice / A. From. Bobileva // Economics, management. – M.: Case, 2014. – 256 p.
6. Averina M. [Analysis and evaluation of the financial condition of the enterprise: ways to improve / N. Averin, Y. // Actual problems of economy. – 2015. № 9. – P. 92–100.

Gromova A.E.

Assistant Lecturer at Department of Finance,
Vinnitsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

ANALYSIS OF INDICES OF TRACKING THE FINANCIAL CONDITION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The primary problem of preservation and improvement of the financial state of industrial enterprises is the constant, truthful, and timely analysis of indicators, tracking of their activities. The analysis of indices of tracking the financial state of industrial enterprises determines their competitiveness in the market, opportunities, growth, and development, as well as how timely and fully the economic interests of the enterprise are satisfied, which undoubtedly determines the relevance of the topic.

The article reviewed and substantiated the basis of analysis of indexes tracking the financial condition of industrial enterprises. Its impact on the financial and economic activity of the enterprise is determined. Methods of calculating the main indicators characterizing the financial condition of industrial enterprises and ways of their improvement are considered.

We analysed the system of indicators tracking the financial state of enterprises of industry and identified the key challenges that need to be addressed to achieve sustainable financial condition. Justified key areas of activity of the enterprise on this issue and made conclusions about their advantages and disadvantages. It is necessary to give preference to the calculation of those indicators that have the greatest richness and the need to study the financial state of enterprises. Determination of appropriate indicators for conducting sound and reliable analysis of industrial enterprises requires further research.

АНАЛІЗ РЕСУРСІВ У ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

RESOURCE ANALYSIS IN LOGISTICS SYSTEM OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

УДК 658.5:658.7

Біловодська О.А.

к.е.н., доцент кафедри
маркетингу та УІД
Сумський державний університет

Кириченко Т.В.

аспірант кафедри маркетингу та УІД
Сумський державний університет

У статті розглянуто основні види ресурсів промислового підприємства. Охарактеризовано сутність поняття «ресурсний потенціал підприємства». Визначено вагомність логістичних систем на підприємстві. Відмічена доцільність використання логістичного підходу при управлінні ресурсами на підприємстві.

Ключові слова: ресурси підприємства, ресурсний потенціал, логістична система, логістичний підхід до управління, промислове підприємство.

В статье рассмотрены основные виды ресурсов промышленного предприятия. Охарактеризовано сущность понятия «ресурсный потенциал предприятия». Определено значение логистических систем на пред-

приятии. Отмечено целесообразность использования логистического подхода при управлении ресурсами на предприятии.

Ключевые слова: ресурсы предприятия, ресурсный потенциал, логистическая система, логистический подход к управлению, промышленное предприятие.

The article deals with the main types of resources of the industrial enterprise. Described the essence of the concept «resource potential of the enterprise». Determined the importance of logistics systems at the enterprise. Noted the expediency of using a logistic approach in resource management at the enterprise.

Key words: resources of enterprise, resource potential, logistic system, logistic approach to management, industrial enterprise.

Постановка проблеми. Як показує світовий досвід, досягнення поставленої мети неможливо без формування і функціонування в рамках підприємства відповідного механізму, що дозволяє проводити роботу з управління його потенціалом. Відповідно однією із найважливіших складових формування потенціалу промислових підприємств є його ресурсна складова. Значимість цієї складової обумовлена тим, що вона бере безпосередню участь у формуванні основних конкурентних переваг підприємств і забезпечує отримання бажаного рівня прибутковості. Відповідно керівництво кожного підприємства повинно прагнути до формування та удосконалення системи політики управління ресурсами, зокрема, за рахунок логічного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичним та практичним аспектам аналізу ресурсного забезпечення та управління ресурсним потенціалом присвячена значна кількість робіт учених, зокрема, істотний внесок зробили І. Вовк [1], М. Гарина [2], С. Терещенко [3], Н.Краснокутська [4] та ін. Однак, при цьому **недостатньо** уваги приділялося аналізу ресурсів з позиції їх управління в логістичній системі промислового підприємства.

Постановка завдання. Метою даної статті є огляд основних видів ресурсів промислового підприємства залежно від класифікаційних ознак та визначення доцільності управління ресурсами на основі логістичного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Виробничо-організаційну та збутову діяльність будь-якого підприємства забезпечує належна кількість персоналу, оргтехніки, транспорту і т. д., які узагальнено можна визначити, як ресурсне забезпечення підприємства. Відповідно раціональне управління ресурсами підприємства стає запорукою його успішного функціонування.

Поняття «ресурс», (з фр. ressource – засіб, спосіб, дані) у широкому розумінні означає – все, що необхідно людині (фізичній особі) і організації (в тому числі юридичній особі) для досягнення мети, задоволення власних потреб і потреб суб'єктів або об'єктів зовнішнього середовища.

У загальному вигляді, під ресурсами підприємства необхідно розуміти сукупність засобів виробництва, джерел і їх запасів, наявних у підприємства, які також можуть бути мобілізовані і приведені в дію, використаними для досягнення поставлених перед підприємством цілей.

Існує багато різних класифікацій ресурсів. Часто економічні (виробничі) ресурси класифікують наступним чином:

- за складом: матеріальні, фінансові, трудові, природні;
- за структурою: засоби праці, предмети праці, продукти праці;
- за сферою використання: у сфері виробництва, у сфері обігу;
- за походженням: первинні та вторинні.

Згідно оцінки на основі альтернативної цінності, ресурси підприємства, класифікують за такими типами:

- ресурси загального типу (у рамках компанії і за її межами альтернативна вартість такого роду ресурсів однакова);
- ресурси специфічного типу (у рамках компанії альтернативна цінність подібного роду ресурсів на порядок вище, ніж за її межами);
- ресурси інтерспецифічного типу (поза межами даної компанії такого роду ресурси взагалі не мають альтернативної вартості).

За джерелом [2] виділяються наступні види ресурсів:

- технічні ресурси (виробничі потужності, устаткування, матеріали тощо);
- кадрові ресурси (кваліфікація, прагнення до знань та удосконалення);
- фінансові ресурси (власний і позиковий капітал, ліквідність, активи т. д.);
- інформаційні ресурси (можливості розширення й підвищення вірогідності інформаційної бази, кількість і якість інформації тощо);
- технологічні ресурси (наукові технології, розробки та ін.);
- інтелектуальні ресурси (рівень культури, знань, феномени винахідливості та креативності і т. д.);
- просторові ресурси (розміщення об'єктів нерухомості, комунікацій, можливість розширення тощо);
- ресурси організаційної структури системи керування (характер і гнучкість керуючої системи, швидкість проходження керуючих впливів тощо);
- екологічні ресурси (можливість відтворення природно-антропогенних і природних систем, які задіяні людиною в процесі виробництва) [5].

Поняття «потенціал» (лат. – сила) – можливість, здатність, сила, що існує у прихованій формі й може виявлятися за певних умов. Узагальнено, потенціал можна охарактеризувати, як сукупність ресурсів і можливостей, які можуть бути використані підприємством для досягнення певних цілей.

Коло визначень ресурсного потенціалу підприємства дуже широке. Різноманіття підходів до розуміння сутності ресурсного потенціалу дає змогу вважати його багатоаспектним поняттям. На думку автора [6], узагальнено ресурсний потенціал можна визначити, як систему взаємопов'язаних різних видів ресурсів, які є у розпорядженні підприємства або можуть бути залучені до його господарської діяльності для максимального задоволення потреб споживачів та підвищення його конкурентоспроможності на ринку. При цьому він визначається не просто кількістю та якістю ресурсів, які є на цей момент, а й їхнім оптимальним співвідношенням, відповідністю їхньої величини і складу потребам вирішуваних завдань.

Одним з базових понять логістики є поняття логістичної системи. Різні види систем забезпечують функціонування економічного механізму. Серед них слід виокремити логістичні.

Під логістичною системою розуміють організаційно-управлінський механізм координації, який дає змогу досягти ефекту завдяки чіткій злагодженості у діях спеціалістів різноманітних служб, які беруть участь в управлінні матеріальним потоком.

Мета логістичної системи – доставка у задане місце необхідної кількості та асортименту товарів та виробів, максимально підготованих до виробничого чи особистого споживання при заданому рівні витрат. При цьому, мета логістики – доставка вантажів «just in time» (точно у строк) при мінімальних витратах трудових та матеріальних ресурсів [7].

Відповідно, з метою ефективного управління та розподілу ресурсів слід налагоджувати раціональну роботу логістичних систем, адже вони є вагомим фактором мінімізації витрат при підвищенні загальних показників виробничо-збутової діяльності промислового підприємства.

У наш час логістичний підхід управління ресурсами набуває все більшої популярності. Найважливішими чинниками ефективності використання ресурсів на засадах логістики в даному випадку будуть виступати:

- мінімізація витрат, пов'язаних із зберіганням запасів;
- своєчасне забезпечення промислових підприємств необхідною кількістю ресурсів для організації безперебійного виробничого процесу;
- максимізація рівня задоволення потреб споживачів продукцією промислових підприємств.

Застосування в господарській діяльності основних засад логістики є для промислових підприємств додатковим резервом досягнення нових конкурентних переваг. Це пояснюється посиленням рівня конкурентної боротьби між різними суб'єктами ринку, вдосконаленням технологій виробництва і розподілу продукції, розробленням все нових видів продукції та їх модифікацій [8].

Логістична концепція управління впливає майже на кожен аспект формування прибутків і збитків. Використовуючи логістичну концепцію управління шляхом організації закупівель і розподілу, промислові підприємства можуть досягти зниження рівня витрат і поліпшення якості постачань, підвищити можливості адаптації підприємств до запитів ринку, а також гарантувати високий сервіс споживачам, тим самим отримуючи додаткові конкурентні переваги. Відповідні зміни в логістичній стратегії впливають на фінансові результати діяльності підприємства та роблять свій внесок у забезпечення їхньої довгострокової життєдіяльності [9].

Висновки з проведеного дослідження. Ресурси підприємства є запорукою його безперебійного функціонування. Відповідно ефективне управління загальною сукупністю ресурсів підприємства – ресурсним потенціалом – є фактором забезпечення стійких фінансово-економічних показників. Загальні принципи логістичної концепції управління ресурсним потенціалом є запорукою мінімізації витрат на збереження ресурсів та максимізації задоволеності споживачів продукцією.

Подальші дослідження мають спрямовуватися на формування загальної критеріальної оцінки наявності всіх необхідних складових ресурсного забезпечення підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вовк І. Класифікація ресурсів підприємства. Сучасні підходи [Електронний ресурс] / І. Вовк //

Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 1(4). – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11vippsp.pdf>

2. Гарина М.С. Управление ресурсным потенциалом как элемент устойчивого развития предпринимательской структуры / М.С. Гарина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.scienceforum.ru/2016/pdf/19772.pdf>

3. Терещенко С.І. Алгоритм визначення оптимального рівня ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / С.І. Терещенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – Вип. 15, ч. 4. – 80–83 с.

4. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник / Н.С. Краснокутська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.

5. Кириченко Т.В. Управління ресурсним потенціалом як стійка тенденція дематеріалізації на промислових підприємствах / Т.В. Кириченко / Актуальні питання, проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку країни: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 25–26 листопада 2016 року) / ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». – У 2-х частинах – О.: ЦЕДР, 2016. – Ч. I. – С. 97–100.

6. Алексєєв С.Б. Визначення поняття «ресурсний потенціал підприємства» / С.Б. Алексєєв, Є.І. Жебокритський // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. – 2014. – № 2. – С. 53–56. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2014_2_11

7. Логістичні системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/126/76/1/9/>

8. Кириченко Т.В. Логістичний аспект управління ресурсним потенціалом промислових підприємств / Т.В. Кириченко // Дослідження ефективності факторів зростання конкурентоспроможності економіки: теорії та пропозиції: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25–26 листопада 2016 року). – К.: «Київський економічний науковий центр», 2016. – С. 64–67.

9. Біловодська О.А. Характеристика основних підходів до оцінювання ефективності використання ресурсів на промисловому підприємстві / О.А. Біловодська, Т.В. Кириченко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 5(1). – С. 51–53. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2016_5%281%29_12

REFERENCES:

1. Vovk I. (2011). Klasyfikatsiia resursiv pidpriemstva. Suchasni pidkhody [Classification of enterprise

resources. Modern approaches]. Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava (electronic journal), vol. 1(4). Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11vippsp.pdf>

2. Garina M.S. Upravlenie resursnym potentsialom kak element ustoychivogo razvitiya predprinimatelskoy struktury [Management of resource potential as an element of sustainable development of an entrepreneurial structure]. Available at: <http://www.scienceforum.ru/2016/pdf/19772.pdf>

3. Tereshchenko S.I. (2015). Alhorytm vyznachennia optymalnogo rivnia resursnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv [Algorithm for determining the optimal level of resource potential of agricultural enterprises]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Ekonomiczni nauky», vol. 15, part 4, pp. 80–83.

4. Krasnokutska N.S. (2005). Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka: navch. posibnyk [Enterprise Potential: Formation and Evaluation: Teaching manual.]. K.: Tsentrv navchalnoi literatury.

5. Kyrychenko T.V. (2016). Upravlinnia resursnym potentsialom yak stiika tendentsiia dematerializatsii na promyslovykh pidpriemstvakh [Management of resource potential as a stable tendency of dematerialization at industrial enterprises]. Proceedings of the Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia (Ukraine, Odesa, November 25–26 lystopada). O.: TsEDR, part I, pp. 97–100.

6. Aliksieiev S.B., Zhebokrytskyi Ye.I. (2014). Vyznachennia poniattia «resursnyi potentsial pidpriemstva» [Definition of the concept «resource potential of the enterprise»]. Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpriemnytstvo (electronic journal), vol. 2, pp. 53–56. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2014_2_11

7. Lohistychni systemy [Logistics systems]. Available at: <http://studentbooks.com.ua/content/view/126/76/1/9/>

8. Kyrychenko T.V. (2016). Lohistychnyi aspekt upravlinnia resursnym potentsialom promyslovykh pidpriemstv [Logistic aspect of resource potential management of industrial enterprises]. Proceedings of the Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia (Kyiv, November 25–26). K.: «Kyivskyi ekonomichni naukovyi tsentr», pp. 64–67.

9. Bilovodska O.A., Kyrychenko T.V. (2016). Kharakterystyka osnovnykh pidkhodiv do otsiniuvannia efektyvnosti vykorystannia resursiv na promyslovomu pidpriemstvi [Characteristics of the main approaches to the assessment of the efficiency of the use of resources at an industrial enterprise]. Ekonomichni visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii (electronic journal), vol. 5(1), pp. 51–53. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2016_5%281%29_12

Bilovodska O.A. Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Marketing and MIA,
Sumy State University**Kyrychenko T.V.**Postgraduate Student at Department of Marketing and MIA,
Sumy State University**RESOURCE ANALYSIS IN LOGISTICS SYSTEM OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE**

The article deals with the main types of resources of the industrial enterprise. Described the essence of the concept «resource potential of the enterprise». Determined the importance of logistics systems at the enterprise. Noted the expediency of using a logistic approach in resource management at the enterprise.

As the world experience shows, achievement of the set goal is impossible without the formation and functioning within the enterprise of the appropriate mechanism, which allows working to manage its potential. Accordingly, one of the most important components of the formation of the potential of industrial enterprises is its resource component. The significance of this component is due to the fact that it takes a direct part in the formation of the main competitive advantages of enterprises and provides the desired level of profitability. Accordingly, the leadership of each enterprise should strive for the formation and improvement of a system of resource management policy, in particular, at the expense of a logical approach.

Application in the economic activity of the main principles of logistics is for industrial enterprises an additional reserve to achieve new competitive advantages. This is due to the increase in the level of competition between different market players, the improvement of technology production and distribution of products, the development of new types of products and their modifications.

Resources of the enterprise are the key to its uninterrupted operation. Accordingly, effective management of the aggregate resources of the enterprise – the resource potential – is a factor in ensuring stable financial and economic indicators. General principles of the logistic concept of managing the resource potential are the key to minimizing the costs of maintaining resources and maximizing consumer satisfaction with products.

ФОРМУВАННЯ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ FORMATION OF PRICE POLICY IN THE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

У статті розглянуто методи ціноутворення на продукцію (послуги) суб'єктів господарювання готельно-ресторанної справи. Досліджено тенденції ціноутворення на продукцію (послуги) у даній галузі. Обґрунтовано, що співвідношення «ціна-цінність» для більшості споживачів залишається важливим фактором при придбанні товару (послуги). Визначено напрями, що полягають у доцільності позиціонування за співвідношенням «ціна-цінність», які суттєво впливають на формування цінової політики на продукти і послуги суб'єктів господарювання готельно-ресторанної справи на цільовому ринку і забезпечують комерційний успіх.

Ключові слова: ціна, цінність, цінова політика, методи ціноутворення, витрати, позиціонування.

В статье рассмотрены методы ценообразования на продукцию (услуги) субъектов хозяйствования гостинично-ресторанного бизнеса. Исследована тенденция ценообразования на продукцию (услуги) в данной области. Обосновано, что соотношение «цена-ценность» для большинства потребителей остается важным фактором при

приобретении товара (услуги). Определены направления, которые заключаются в целесообразности позиционирования за соотношением «цена-ценность», которые существенно влияют на формирование ценовой политики на продукты и услуги субъектов хозяйствования гостинично-ресторанного бизнеса на целевом рынке и обеспечивают коммерческий успех.

Ключевые слова: цена, ценность, ценовая политика, методы ценообразования, расходы, позиционирование.

The article deals with methods of pricing products (services) of business entities of the hotel and restaurant business. The tendencies of pricing on products (services) in this field are investigated. It is substantiated that the value-price ratio for most consumers remains an important factor in the acquisition of goods (services). Directions, which consist in the expediency of positioning in relation to «price-value», which significantly influences the formation of price policy on products and services of business entities of the hotel and restaurant business in the target market, which provides commercial success, are determined.

Key words: price, value, price policy, pricing methods, costs, positioning.

УДК 338.5

Мардус Н.Ю.

к.е.н., доцент кафедри економічного аналізу та обліку Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. У сучасних умовах досягнення цілей потребує розроблення політики впровадження добре продуманих і обґрунтованих функціональних стратегій, серед яких особливе місце займає стратегія ціноутворення. На ринкову ціну безпосередньо або опосередковано мають вплив кон'юктуроутворюючі чинники, які формують ціну на товар або послугу. Таким чином, ціна товару (послуги) втілює сукупність чинників, які залежать від співвідношення попиту та пропозиції, вартості створення товару або послуги, розподілу продукції (послуги), фінансових можливостей споживачів товару (послуги), стан державного регулювання, іміджу компанії (фірми), що є виробником або надає послуги. У цьому сенсі всі кон'юктуроутворюючі чинники можуть одночасно вважатися чинниками формування товарних цін або ціноутворюючими чинниками (ЦУЧ) [1].

Попередні дослідження показали, що на вітчизняному ринку товарів і послуг домінує витратний метод ціноутворення, який полягає у визначенні повних витрат (фактичних і стандартних), граничних витрат (фактичних або стандартних), доходу з обороту, розрахунку цін на основі нормативів (метод «витрати плюс»). Популярність цього методу ціноутворення криється у його дешевизні, зручності, наближення методів визначення ціни до фінансової звітності суб'єктів господарювання, обліку фінансових результатів (прибутку). Використання даного методу ціноутворення дозволяє виявляти резерви зниження витрат і оптимізації процесів, дає можливість співставлення з цінами

конкурентів. Також популярність використання даного методу ціноутворення полягає у простоті і прозорості його використання, що є прийнятним для виробників, покупців, контролюючих органів тощо. Проте, за методом витратного ціноутворення відбувається умовний поділ витрат на прямі і непрямі, основні і накладні, що не поєднується з правилами фінансового обліку, а використовується у аналізі прибутку та рентабельності підприємства. Також використання витратного методу ціноутворення не враховують зміни споживчого ринку і кон'юктури ринку, чутливість клієнтів до рівня встановлених цін.

Тому політика ціноутворення підприємств (фірм) потребує коректування, щоб врахувати вплив зовнішньої кон'юктури ринку на цінові показники. Нині склалася ситуація на ринку товарів і послуг коли знизилась купівельна спроможність покупців і споживачі прагнуть економити. Проте, співвідношення «ціна-цінність» для більшості споживачів залишається важливим фактором при придбанні товару (послуги) [2]. Особливо це стосується ринку послуг. У такій ситуації слід орієнтуватися на сегмент цільового ринку, який характеризується фінансовою спроможністю споживача (ціною, за якою споживач готовий придбати товар) і цінністю товару або послуги (якісними характеристиками товару (послуги), що в змозі задовольнити сподівання й вимоги покупця) з метою отримати модель визначення оптимальної комбінації ціни й цінності товарів для кожної групи споживачів.

Серед напрямів, що потребують дослідження, доцільно виділити позиціонування, яке суттєво впливає на формування цінової політики на продукти і послуги готельно-ресторанної справи на цільовому ринку, який забезпечує комерційний успіх суб'єкту господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальним проблемам сучасного ціноутворення, формування цінової політики підприємства в умовах конкурентного ринку та управління нею присвячено праці таких вчених, як: Н.О. Власова, Л.Р. Галько, Н.Ю. Гречаник, В.А. Гросул, А.О. Длігач, А.В. Катаєв, В.Л. Коріньєв, В.Г. Кудлай, І.В. Ліпсіц, А.Ф. Павленко, О.С. Телетов, Ю.Г. Тормоса, В.Е. Хаустова, О.П. Чукурна, Н.І. Чухрай та інші.

Проте, аналіз наукових розробок у сфері ринкового ціноутворення вказує на те, що недостатньо опрацьованими з теоретичної і практичної точок зору залишаються питання ціноутворення в конкретних галузях з урахуванням особливостей їх діяльності, а саме: продукції, яку вони виготовляють, або послуг, які вони надають. Саме тому необхідно зосередити увагу на розробці ефективної цінової політики суб'єктів господарювання готельно-ресторанної справи з чіткою орієнтацією на споживчі потреби, які створюється цінність продукту (послуги).

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування доцільності впровадження у цінову політику суб'єктів господарювання готельно-ресторанної справи аспектів, що формуються за співвідношенням «ціна-цінність».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Щоб перевести сприйняту споживачами цінність у грошове вираження, необхідно відповісти на наступні питання:

- які переваги дає споживачеві товар чи послуга в тому вигляді, в якому представляє її наша компанія (фірма);
- наскільки важлива кожна з цих переваг для споживача;

- у яку суму (в грошовому вираженні) обійдеться споживачеві кожна перевага;
- яка ціна є економічно прийнятною й обґрунтованою.

Таким чином, позиціонування товарів на цільовому ринку за співвідношенням «ціна-цінність» можна визначити як:

$$P = f(C, Цн), \quad (1)$$

де: C – комплексна оцінка якісних характеристик та споживчих цінностей для споживачів, $Цн$ – ціна.

Логічна схема прийняття рішення споживачем щодо придбання товару наведена на рис. 1 [3].

Порядок визначення цільового сегменту щодо позиціонування на основі співвідношення ціни й цінності для споживача складається з наступних кроків:

- збір інформації про те, що є цінним для споживачів;
- допомога споживачам у вираженні того, що є для них цінним (визначається перелік ключових абстрактних вигод, одиниць вимірювання якості тощо);
- виявлення внутрішніх і зовнішніх атрибутів, що впливають на сприйняття цінності послуги, їх зв'язку з атрибутами, які вони відображають;
- визначення цінності в кількісній площині;
- визначення ціни на основі цінності для споживача;
- визначення сегмента за співвідношенням «ціна-цінність».

В умовах економічної й політичної нестабільності ціна товару є вагомим критерієм. Тому, розроблення ефективної цінової стратегії для просування нового трактора у співвідношенні «ціна-цінність» насамперед залежатиме від:

- цілей підприємства – базовою концепцією, на якій повинна базуватися цінова політика виробника – постійне вдосконалення товару, орієнтоване на кінцевих споживачів, які надають перевагу товарам високої якості;
- особливостей продукту (споживчих якостей);

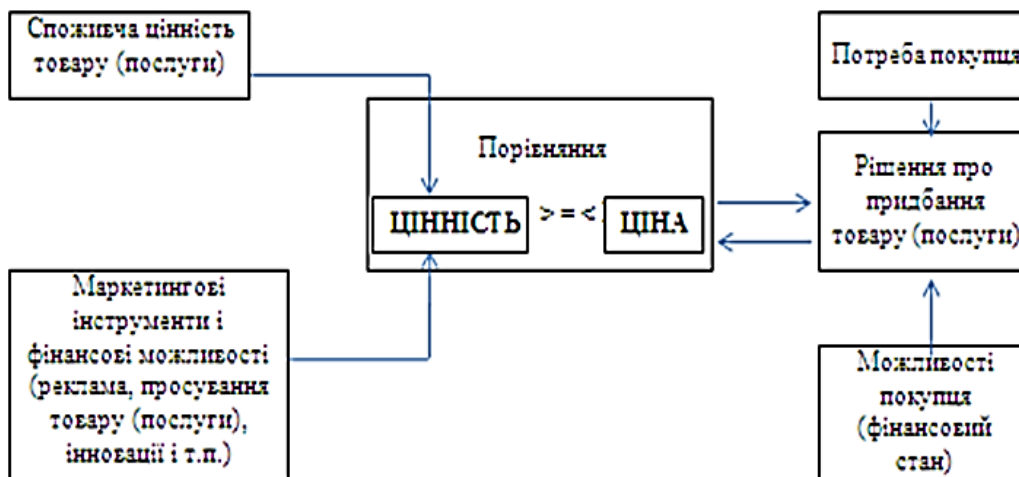

Рис. 1. Логічна схема прийняття рішення споживачем щодо придбання товару(послуги)

– цільового сегмента ринку (ідентифікації товару за методикою визначення цільового сегменту ринку).

На основі представлених досліджень, теоретичних положень, аналітичних досліджень і розробленого методичного підходу щодо позиціонування продукту (послуги) на цільовому ринку за співвідношенням ціни і цінності пропонується послідовність й зміст етапів щодо ідентифікації цільових сегментів ринку за співвідношенням «ціна-цінність», коли відомо діапазон цін конкурентів і здійснювати відповідне позиціонування товару.

Для різного типу конкурентної стратегії характерний особливий типовий ціновий діапазон. Співвідношення ціни та якості – це концепція, згідно з якою споживачі впевнені, що високі ціни забезпечують високу якість, а низькі ціни – низьку якість товару чи послуги. Кожний ринок має свої характеристики залежності ціни та якості.

У критичних технічних, інвестиційних та економічних умовах існування вітчизняні підприємства не в змозі забезпечити собі стійку конкурентну перевагу щодо ефективної конкурентної боротьби і у більшості випадків, боротьба за споживача призводить не до зростання конкуренції або до удосконалення технологій виробництва, а до знищення найбільш слабких сегментів цільового ринку.

Для вирішення цього питання пропонується реалізувати стратегію, яка заснована на сегментації, диференціації та позиціонуванні, спрямована на пошук конкурентної переваги суб'єкта господарювання на ринку й розробку такого комплексу заходів, який дозволив би сформувати й реалізувати цю конкурентну перевагу.

Рекомендовано втілювати сегментування, як елемент конкурентної стратегії, що дозволить отримати диференційовану перевагу перед конкурентами. Таку стратегію рекомендовано з урахуванням спрямованості на позиціонування товарів (послуг), а також на розробку цільової програми, орієнтованої на обрані сегменти. Виділені у процесі такого дослідження сегменти повинні підлягати подальшій оцінці їх привабливості для чого необхідно здійснювати систематичний аналіз потреб і розробляти ефективні асортиментні концепції товарів і послуг, що забезпечить конкурентні переваги підприємства на ринку. Визначення ознак, за якими оцінюються об'єкти у вибірці, залежить від умов роботи суб'єктів господарювання, і є творчим завданням дослідника.

Оцінка сегментів повинна здійснюватися за визначеними критеріями, до яких можна віднести [4]: розмір сегменту та швидкість його зміни: структурна привабливість сегмента, яка визначається рівнем конкуренції, можливістю заміни продукту (послуги) на принципово новий, конкурентоспроможністю розглянутих продуктів (послуг) на цих сегментах; цілі й ресурси суб'єкту господа-

рювання, що освоює сегмент. Причому при виборі цільового ринку і для досягнення максимально можливого ефекту необхідно враховувати всі ці критерії в комплексі.

Для того, щоб отримати перевагу перед конкурентами сегментація повинна втілюватися в стратегії з метою отримати вибір цільових ринкових сегментів, а також напрями диференціації, після чого підприємство може переходити до позиціонування товарів та послуг в обраних сегментах, яке визначає характер сприйняття товарів цільовими сегментами, з урахуванням відмінностей від положення конкурентів з аналогічною продукцією (послугами) і місця, яке займе продукція (послуга) у свідомості покупця.

Таким чином, позиціонування з одного боку пов'язано зі створенням бренду. З іншого боку воно стосується самих різних напрямів бізнесу: товарного, цінового, сервісного, рекламного.

При позиціонуванні необхідно звернути увагу на ті характеристики (аргументи) і їх поєднання, які найбільш важливі для споживача. Це може бути ціна, якість товару або обслуговування, престиж фірми тощо. Використовуючи інформацію, отриману за допомогою позиціонування, компанія може розробити стратегії позиціонування з урахуванням стратегій, що використовують конкуренти.

Переважно, позиціонування побудовано за критерієм асоціацій: позиціонування за атрибутом (асоціації продукту (послуги) з конкретною характеристикою), позиціонування з використанням/застосуванням (асоціації продукту (послуги) з методом застосування), позиціонування за перевагою; позиціонування за споживачем (асоціація продукту (послуги) з певною групою споживачів), позиціонування за конкурентом (ідентифікація продукту (послуги) за допомогою порівняння з продуктом (послугою) конкурента), позиціонування за категорією продукту (асоціації продукту (послуги) з іншими продуктами (послугами) на ринку).

Досить часто ціна є одним з критеріїв позиціонування.

Позиціонування за співвідношенням «ціна-цінність» (використання ціни як показника цінності), яке обрано автором даного дослідження й більшістю дослідників як найбільш альтернативне, що дасть змогу найбільш яскраво відобразити особливості концепції маркетингу, оскільки критерії цього виду позиціонування обумовлені специфікою поведінки й потреб індивідуальних споживачів, спрямовані на пошук і вибір аргументів, за допомогою яких суб'єкт господарювання впливає на споживачів і формує конкурентні переваги своїх продуктів (послуг) [5].

Суб'єкт господарювання повинен сам обирати своє розташування на цільовому ринку (сегменті), виходячи з позицій на ринку фірм-конкурентів, і вибір повинен обґрунтовуватися прагненням

зайняти таке місце на цільовому ринку, де проявлення конкурентної боротьби виявляються меншою мірою.

У своєму визначенні й розумінні під конкурентними стратегіями розуміють тактику, за впровадженням якої реалізується стратегія маркетингу на цільовому ринку.

Особливої уваги необхідно приділяти підбору кадрів щодо розробки й реалізації елементів цінової політики. Розробка цінової політики – це трудомісткий, творчий процес, що вимагає значних витрат часу, вміння правильно аналізувати ситуацію і креативно мислити, розробляти цільові показники по кожному з компонентів маркетингу, які формуються й обираються незалежно від моделі й нести відповідальність щодо прийняття рішення по даному питанні.

Висновки з проведеного дослідження. Рекомендований у роботі підхід, розроблений на основі орієнтації на цільовий ринок (сегмент), є актуальним при формуванні цінової політики суб'єктів господарювання готельно-ресторанної справи. Це підтверджується тим, що ціна як економічна характеристика є вагомим регулятором на ринку. Враховуючи низьку платоспроможність споживачів підтверджено, що велику роль у прийнятті рішення про придбання товару (послуги) буде відігравати саме ціна. Проте, ціна буде співвідноситися до якості (цінності) товару (послуги) для споживача. Ще важливим чинником щодо прийняття рішення про придбання товару (послуги) є власний досвід або досвід інших споживачів.

Рекомендовано також здійснювати постійний моніторинг ринку товарів і послуг готельно-ресторанного сектору, що може забезпечити суб'єкту господарювання довгострокову конкурентну стратегію.

Доцільно здійснювати планування довгострокової цінової політики одночасного з визначенням оптимального значення цін за співвідношенням «ціна-цінність» для кожного з короткострокових періодів у рамках довгострокового періоду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Перерва П. Г. Економіка і маркетинг виробничо-підприємницької діяльності: Навч. посібник / За ред. проф. Перерви П. Г., проф. Гавриць О. М., проф. Погорелова М. І. – Харків: НТУ «ХПІ», 2004. – 640 с.
2. Галько Л. Р. Формування клієнтоорієнтованої цінової політики підприємства на засадах ощадливості / Л. Р. Галько // Інфраструктура ринку, Вип. 9. – м. Одеса, «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2017. – С. 38–45.
3. Simon Hermann. Price management. – Elsevier Science, Amsterdam, 1989. – 319 p.
4. Корінев В. Л. Цінова політика підприємства: [монографія] / В. Л. Корінев. – К.: КНЕУ, 2001. – 60–79 с.
5. Мардус Н. Ю. Цінове позиціонування товарів виробничо-технічного призначення в системі маркетингу [Текст]: дисертація на здобуття наукового ступеня канд. економічних наук / Н. Ю. Мардус; Наук. керівн. В. М. Тимофеев. – Х.: Нац. техн. ун-т «Харківський політехн. ін-т», 2013. – 258 с.

REFERENCES:

1. Pererva P. H. (2004) Ekonomika i marketynh vyrobnycho-pidpriemnytskoi diialnosti [Economics and marketing of production and entrepreneurial activity]. Kharkov: NTU «KhPI» (in Ukrainian).
2. Halko L. R. (2017) Formuvannia kliientoorientovanoi tsinovoi polityky pidpriemstva na zasadakh oshchadlyvosti [Formation the customer-based pricing policy of an enterprise on the principles of lean-conception]. Odessa: Black Sea Research Institute of Economics and Innovation, pp. 38–45 (in Ukrainian).
3. Hermann S. (1989) Price management, Elsevier Science, Amsterdam. (in Holland).
4. Koriniev V. L. (2001) Tsinova polityka pidpriemstva [Price policy of the enterprise]. Kyiv: KNEU, pp. 60–79 (in Ukrainian).
5. Mardus N. Y. (2013) Tsinove pozytsionuvannia tovariv vyrobnycho-tekhnichnoho pryznachennia v systemi marketynhu [Price positioning of goods of industrial and technical purpose in the marketing system] (PhD Thesis), Kharkov, National Technical University «Kharkov Polytechnic Institute» (in Ukrainian).

Mardus N.Y.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Analysis and Accounting,
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

FORMATION OF PRICE POLICY IN THE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

The article deals with methods of pricing of products (services) of business entities of the hotel and restaurant business. The tendencies of pricing on products (services) in this field are investigated. It is substantiated that the value-price ratio for most consumers remains an important factor in the acquisition of goods (services).

The domestic market for goods and services is dominated by a costly pricing method. However, the use of cost method of pricing does not take into account changes in the consumer market and market conditions, the sensitivity of customers to the level of established prices.

Today, the situation in the market for goods and services has changed when the purchasing power of buyers has decreased and consumers are eager to save. The value-price ratio for most consumers remains an important factor in purchasing a product (service) in such conditions. In this situation, one should focus on the segment of the target market, which is characterized by the financial capacity of the consumer (at the price, at which the consumer is ready to buy the goods) and the value of the goods or services (qualitative characteristics of the goods (services)). Value and value ratio are able to meet the expectations and demands of the buyer.

Therefore, it is recommended to get a model for determining the optimal combination of price and value of goods for each group of consumers. It is advisable to allocate positioning on the criterion of price and value, which significantly influences the formation of pricing on products and services of the hotel and restaurant business in the target market.

It is proposed to implement a strategy based on segmentation, differentiation, and positioning, aimed at finding the competitive advantage of a business entity in the market and developing such a complex of measures.

Such a strategy is recommended, taking into account the focus on the positioning of goods (services), as well as the development of a targeted program. An entity must choose its location in the target market (segment) based on the position of the competitors in the market, and the choice must be grounded in the desire to occupy such a position in the target market.

Another important factor in making a decision to purchase a product (service) is the own experience or experience of other consumers.

It is also recommended to carry out continuous monitoring of the market for goods and services of the hotel and restaurant business. It can provide a businessman with a long-term competitive strategy.

It is advisable to plan the long-term price policy simultaneously with the definition of the optimal value of the price for the ratio of value.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВЛАСНОГО ТА ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ АГРОХОЛДІНГІВ УКРАЇНИ

ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF THE OWN AND LOAN CAPITAL OF AGROHOLDINGS OF UKRAINE

У статті проведено оцінку ефективності власного капіталу агрохолдінгів України. Проаналізовано рентабельність позикового капіталу. У статті висвітлено поняття рентабельності власного та позикового капіталу. Встановлено, що агрохолдінги України є інвестиційно привабливими для вітчизняних та іноземних інвесторів, оскільки розраховані показники рентабельності власного капіталу, показують високий рівень дивідендних виплат акціонерам. Розрахований та проаналізований термін окупності позикового капіталу агрохолдінгів України.

Ключові слова: оцінка ефективності, власний капітал, позиковий капітал, агрохолдінги, термін окупності, рентабельність.

В статье проведена оценка эффективности собственного капитала агрохолдингов Украины. Проанализирована рентабельность заемного капитала. В статье освещены понятия рентабельности собственного и заемного капитала. Установлено, что агрохолдинги Украины являются инвестиционно привлекательными для отече-

ственных и иностранных инвесторов, поскольку рассчитаны показатели рентабельности собственного капитала, показывают высокий уровень дивидендных выплат акционерам. Рассчитан и проанализирован срок окупаемости заемного капитала агрохолдингов Украины.

Ключевые слова: оценка эффективности, собственный капитал, заемный капитал, агрохолдинги, срок окупаемости, рентабельность.

The article assesses the efficiency of equity capital of Ukrainian agroholdings. The profitability of borrowed capital is analysed. The article highlights the concepts of profitability of own and borrowed capital. It is established that agroholdings of Ukraine are investment attractive for domestic and foreign investors since the profitability of their capital is calculated, they show a high level of dividend payments to shareholders. The payback period of borrowed capital of agroholdings of Ukraine is calculated and analysed.

Key words: efficiency evaluation, equity, borrowed capital, agroholdings, payback period, profitability.

УДК 336.341

Мельник М.І.

асистент, аспірант кафедри фінансів Сумський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання та рівень конкуренції в сучасному ринковому середовищі потребує підвищення ефективності їх діяльності, яка визначає здатність підприємств до фінансового виживання. Ефективність діяльності аграрних формувань і не тільки, значною мірою характеризуються показником ефективності використання капіталу, тобто максимальної його віддачі, яка виражається збільшенням суми прибутку на 1 у. о. капіталу. Цього результату можна досягти за умови раціонального використання всіх видів ресурсів підприємства, недопущення їх перевитрат, втрат на всіх стадіях кругообороту фінансових ресурсів. У результаті чого, капітал повертається в більшій сумі, тобто з прибутком. Тому дане питання є актуальним на сьогоднішній день, адже актуальними є питання пошуку шляхів ефективного використання власного та позикового капіталу, для забезпечення стійкості фінансового стану того чи іншого підприємства. Запорукою своєчасного виявлення недоліків використання власного та позикового капіталу та усунення є проведення аналізу даних процесів діяльності підприємства, що дасть змогу розрахувати можливості підприємства щодо використання власних та позикових джерел фінансування та знизити рівень фінансового ризику на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням капіталу на підприємстві присвячено праці таких вчених, як: О.М. Загоро-

дна, М.Я. Коробов, С.І. Шкарабан, П.Я. Попович, К.В. Ізмайлова, Л.А. Лахтіонова, В.М. Опарін, В.О. Мец, І.Д. Фаріон, В.М. Івахненко, О.Д. Василик та інші. Але щодо аналізу використання власного і позикового капіталу підприємства залишається багато невирішених та дискусійних питань, що потребують подальшого дослідження та пошуку нових методів аналізу.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення рівня ефективності власного та позикового капіталу агрохолдінгів України та аналіз шляхів підвищення ефективності власного та залученого капіталу. Проведення аналізу ефективності використання власного та позикового капіталу агрохолдінгів, з метою забезпечення усунення недоліків в управлінні та обліку капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному ринковому конкурентному середовищі велике значення приділяється оцінці ефективності роботи сільськогосподарських підприємств і не тільки, яка характеризує їх діяльність шляхом вивчення показників ефективності функціонування компанії, що відображають усі аспекти господарських процесів, на підставі яких можна зробити висновки про результати їх роботи. Узагальнюючим показником економічної ефективності роботи компанії є рентабельність, яка відображає ефективність спожитих виробництвом ресурсів галузі та можливості здійснення розширеного відтворення [1].

Рентабельність демонструє уявлення про достатність чи недостатність прибутку компанії порівняно з іншими окремими величинами, які впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства [2]

Пошук додаткових джерел фінансування, залучення інвесторів, скасування спец режиму ПДВ – це не повний перелік проблемних питань, які вирішуються сільськогосподарськими підприємствами. І якщо з Податковим кодексом сперечатись важко, то пошук інвесторів та залучення додаткових фінансових ресурсів – це саме те питання, якому можна приділити значно більше уваги [8].

Одним із основних показників інноваційної привабливості підприємства є коефіцієнт рентабельності власного капіталу, тому що його рівень показує верхню межу дивідендних виплат. Даний коефіцієнт характеризує рівень прибутковості власного капіталу, вкладеного в дане підприємство, тому найбільший інтерес становить для наявних власників та потенційних акціонерів. Рентабельність власного капіталу показує, скільки компанія отримала прибутку від порівняно із загальною сумою акціонерного капіталу. Даний коефіцієнт показує, чим акціонери «володіють». Компанія, яка має високу рентабельність власного капіталу, швидше за все, є здатною генерувати грошові кошти всередині країни. Здебільшого, що вища рентабельність капіталу компанії у порівнянні з її галуззю, то краще, якщо це не досягається з надзвичайним ризиком. Ефективний шлях до прибутковості компанії здатний забезпечити стабільне, величезне повернення капіталу протягом багатьох десятиліть.

За досліджувані 2012–2016 рр. можемо стверджувати про зростання показника рентабельності власного капіталу загалом по досліджуваних агроформуваннях. Зменшення показника рентабельності власного капіталу спостерігається лише в ТОВ «Агротрейд» на 32,25 п. в., який становив у 2016 році 9,7%. Найвище значення рентабельності було у 2012 році та становило 41,96%. З кінця 2012 року спостерігається негативна тенденція до зменшення рентабельності власного капіталу.

Зниження рентабельності власного капіталу за період дослідження 2012–2016 рр. викликано як

негативним фактором (скорочення чистого прибутку на 19362,0 тис. дол.), так і зростанням суми власного капіталу, що веде до посилення фінансової автономії підприємства, й тому є позитивною тенденцією. Загалом рівень рентабельності власного капіталу свідчить про низьку інвестиційну привабливість аналізованого агроформування, якщо тенденція рентабельності не зміниться в майбутніх періодах.

Найбільше зросла рентабельність власного капіталу за досліджуваний період у ТОВ «Агротон» на 37,29 п. в. та становила у 2016 році 42,79%, що свідчить про високий рівень прибутковості власного капіталу, вкладеного в дане підприємство.

У 2016 році показник рентабельності власного капіталу в ПАТ «Авангард» становив 51,49%, що на 29,85 п. в. більше порівняно з 2012 роком. ПАТ «Авангард» має найвище значення рентабельності у 2016 році порівняно з іншими досліджуваними агрохолдингами України, отже становить собою найбільший інтерес для наявних і потенційних власників й акціонерів, адже рівень рентабельності власного капіталу показує достатньо високу межу дивідендних виплат порівняно з іншими досліджуваними агрохолдингами. З 2012 року по 2015 рік рентабельність власного капіталу має позитивну тенденцію до збільшення. У 2012 році показник становив 21,63%, а в 2014 році та 2015 році вже мав значення 73,73% та 93,94%.

Необхідно зазначити, що 93,94% у 2015 році є найвищим показником рентабельності власного капіталу порівняно з іншими досліджуваними агроформуваннями за 2012–2016 рр. Можемо стверджувати, що ПАТ «Авангард» має найбільший рівень інвестиційної привабливості та має найбільший інтерес серед потенційних акціонерів.

За досліджуваний період рентабельність власного капіталу ТОВ «Кернел» зросла на 4,94 п. в. та становила у 2016 році 24,03%. У 2014 році спостерігалася нерентабельність власного капіталу. З 2014 року рентабельність власного капіталу зростає та становить у 2015 році 9,94%.

Рентабельність власного капіталу ТОВ «ІМК» за досліджуваний період 2012–2016 рр. зросла на 20,61 п. в. Найвище значення показника рентабельності власного капіталу було у 2016 році – 36,42%. Досліджуваний період характеризується

Таблиця 1

Рентабельність власного капіталу сільськогосподарських компаній України, за 2012–2016 рр., %

Назва підприємств	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2016/2012 рр. (+/-)
ПАТ «Авангард»	21,63	21,41	-73,74	93,94	51,49	29,85
ПАТ «Агротон»	5,51	4,60	-92,15	3,05	42,79	37,29
ТОВ «Агротрейд»	41,96	18,13	-26,34	8,26	9,70	-32,25
ТОВ «Кернел»	19,09	8,19	-9,01	9,94	24,03	4,94
ТОВ «ІМК»	15,79	18,31	-52,24	32,17	36,41	20,61

Джерело: Розраховано автором за звітністю агрохолдингів [3–7]

стабільною тенденцією до зростання, не враховуючи 2014 рік, який відзначився не прибутковістю у всіх досліджуваних агрохолдингах. Основним фактором зменшення рентабельності у вищезазначеному році є складні економічні умови в країні, а саме: ріст курсової різниці, що в свою чергу вплинуло на зменшення чистого прибутку в 2013 році до рівня збитку в 2014 році.

Рентабельність позикового капіталу показує суму чистого прибутку отриманої на 100 у. о. позикового капіталу. Розраховується даний показник, як відношення чистого прибутку до середніх залишків позикового капіталу.

З таблиці рентабельності позикового капіталу сільськогосподарських компаній України можемо зробити висновок, що аналізований показник за досліджуваний період 2012–2016 рр. у ПАТ «Авангард» зменшився на 30,79 п. в. та становив у 2016 році 24,64%.

У 2015 році показник рентабельності позикового капіталу становив 106,34%, що є достатньо великим значенням з можливістю перекриття позикового капіталу, враховуючи, що він показує суму чистого прибутку отриманої на 100 у. о. позикового капіталу. За досліджуваний період 2015 рік має найвище значення показника рентабельності позикового капіталу. Головною причиною зменшення даного показника стало зменшення чистого прибутку за 2012–2016 рр. на 131611 тис. дол. За 2012–2016 рр. спостерігається не стабільна тен-

денція до зменшення та до зростання рентабельності позикового капіталу.

Рентабельність позикового капіталу у 2014 році отримана у від'ємному значенні, основним фактором цього є збитковість досліджуваних аграрних компаній. Збиток у ПАТ «Авангард» у 2014 році склав 771668,0 тис. дол., у ПАТ «Агротон» – 76275,0 тис. дол., у ТОВ «Агротрейд» – 24042,0 тис. дол., у ТОВ «Кернел» – 107406,0 тис. дол. та у ТОВ «ІМК» – 47328,0 тис. дол. Головною причиною збитковості сільськогосподарських компаній у 2014 році був тяжкий економічний стан в країні, зростання курсової різниці і.д.

Рентабельність позикового капіталу ПАТ «Агротон» за досліджуваний період 2012–2016 рр. зросла на 221,65 п. в., та становила у 2016 році 232,87%. Даний показник є найбільшим показником рентабельності позикового капіталу за досліджуваний період за всіма аналізованими компаніями. Таке зростання було спричинене збільшенням чистого прибутку ПАТ «Агротон» за 2012–2016 роки на 18271,0 тис. дол., що становив у 2016 році 25054,0 тис. дол. також зменшенням позикових коштів компанії за 2012–2016 роки на 49744,0 тис. дол. Найнижче значення рентабельності позикового капіталу було у 2015 році – 5,82%.

За досліджуваний період рентабельність позикового капіталу ТОВ «Агротрейд» зменшилась на 27,21 п. в. та становила у 2016 році 11,17%, але порівняно з 2015 роком даний показник зріс

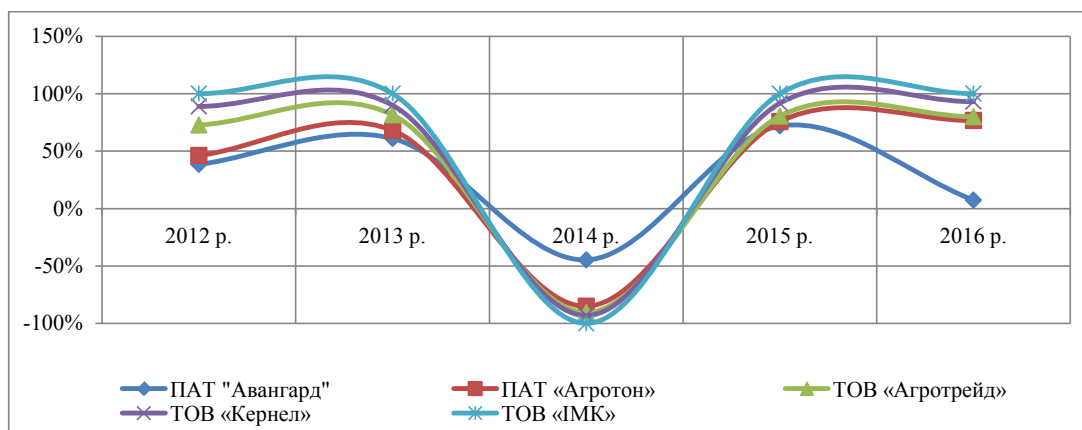

Рис. 1. Динаміка рентабельності позикового капіталу аграрних компаній України, 2012–2016 рр.

Таблиця 2

Рентабельність позикового капіталу сільськогосподарських компаній України, за 2012–2016 рр., %

Назва підприємств	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2016/2012 рр. (+/-)
ПАТ «Авангард»	55,42	75,28	-196,63	106,34	24,64	-30,79
ПАТ «Агротон»	11,21	8,73	-177,63	5,82	232,87	221,65
ТОВ «Агротрейд»	38,38	16,60	-23,46	6,94	11,17	-27,21
ТОВ «Кернел»	23,27	10,34	-12,09	16,62	44,28	21,01
ТОВ «ІМК»	16,07	12,41	-30,24	12,25	23,26	7,19

Джерело: Розраховано автором за звітністю агрохолдинхів [3–7]

на 4,23 п. в. Найвище значення показника було зафіксоване у 2012 році – 38,38%.

Діяльність ТОВ «Кернел» має позитивну динаміку до збільшення рентабельності позикового капіталу за досліджуваний період на 21,01 п. в. У 2016 році аналізований показник становив 44,28% та є найбільшим значення рентабельності позикового капіталу за досліджуваний період ТОВ «Кернел». Найнижче значення показника рентабельності позикового капіталу було у 2013 році та становило 10,34%. Основною причиною зростання показника рентабельності позикового капіталу за період 2012–2016 рр. стало зростання чистого прибутку ТОВ «Кернел» у 2016 році порівняно з 2012 роком на 16062,0 тис. дол. та зменшення позикового капіталу на 393392,0 тис. дол.

Також спостерігається зростання рентабельності позикового капіталу ТОВ «ІМК» за досліджуваний період на 7,19 п. в. та становила у 2016 році 23,26%. Зростання показника рентабельності позикового капіталу було за рахунок зростання чистого прибутку ТОВ «ІМК» у 2016 році на 3123,0 тис. дол. У 2013 році та 2015 році показники рентабельності позикового капіталу ТОВ «ІМК» знаходяться майже на одному рівні та становлять 12,41% та 12,45% відповідно.

Показник терміну окупності позикового капіталу в більшості випадків буде цікавим як для обслуговуючих банків тієї чи іншої компанії, так і для інвесторів. Даний показник демонструє швидкість окупності залозиченого капіталу компанії.

За досліджуваний період термін окупності позикового капіталу у ПАТ «Авангард» зменшився на 2,3 роки, та становив у 2016 році 4,1 роки. Зростання даного показника було спричинене зменшенням чистого прибутку за досліджуваний період 2012–2016 рр. на 131611,0 тис. дол. Найменше термін окупності позикового капіталу був у 2015 році, що становив 0,9 років. У 2014 році термін окупності був у від'ємному значенні, головною причиною була збитковість ПАТ «Авангард». Збиток у 2014 році складав 771668,0 тис. дол. З 2014 року спостерігається негативна тенденція до зростання терміну окупності позикового капіталу, що є негативним для компанії.

За досліджуваний період 2012–2016 рр. діяльність ПАТ «Агротон» скоротив термін окупності

позикового капіталу на 8,5 років та становив у 2016 році 0,4 роки. За період 2012–2015 рр. термін окупності позикового капіталу мав тенденцію до зростання, та становив у 2015 році 17,2 роки, а в 2012 році 8,9 років. Зменшення терміну окупності у 2016 році було спричинене зростанням чистого прибутку на 18271,0 тис. дол. порівняно з 2012 роком, де сума чистого прибутку становила 6783,0 тис. дол. Але показник терміну окупності відповідає розмірам досліджуваною компанією, що є позитивним для її ефективного функціонування.

Термін окупності ТОВ «Агротрейд» за досліджуваний період зріс на 6,3 роки та становив у 2016 році 9 років. Головною причиною зростання даного показника було зменшення чистого прибутку за досліджуваний період 2012–2016 рр. на 19362,0 тис. дол. – чистий прибуток у 2016 році становив 8530,0 тис. дол. Слід відмітити від'ємне значення показника терміну окупності позикового капіталу у 2014 році, такі зміни були спричинені збитковістю ТОВ «Агротрейд», де чистий збиток складав 24042,0 тис. дол. Найменший термін окупності був у 2012 році та становив 2,6 роки. Хоча спостерігається негативна тенденція до зростання терміну окупності позикового капіталу у 2016 році, але порівнюючи 2016 рік з 2015 роком, то можемо сказати про зменшення терміну окупності на 5,4 роки. Загалом термін окупності позикового капіталу в кожному з досліджуваних років, не враховуючи збитковий 2014 рік, можемо сказати, що даний показник відповідає нормам, які становлять для великих компаній 10–15 років.

Діяльність ТОВ «Кернел» за досліджуваний період 2012–2016 рр. зменшила термін окупності на 2 роки, що становив у 2016 році 2,3 роки. Зменшення терміну окупності позикового капіталу було спричинене зростанням чистого прибутку у 2016 році на 16062,0 тис. дол. З 2013 року спостерігається позитивна тенденція до зменшення терміну окупності позикового капіталу, не враховуючи 2014 рік, де термін окупності був у від'ємному значенні, у результаті збиткової діяльності компанії у 2014 році, де чистий збиток склав 107406,0 тис. дол. Термін окупності позикового капіталу ТОВ «Кернел» у кожному з досліджуваних років відповідає нормам та говорить про швидку окупність позикових коштів компанії.

Таблиця 3

Термін окупності позикового капіталу сільськогосподарських компаній України, 2012–2016 рр.,

Назва підприємств	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2016/2012, (+)
ПАТ «Авангард»	1,8	1,3	-0,5	0,9	4,1	2,3
ПАТ «Агротон»	8,9	11,5	-0,6	17,2	0,4	-8,5
ТОВ «Агротрейд»	2,6	6,0	-4,3	14,4	9,0	6,3
ТОВ «Кернел»	4,3	9,7	-8,3	6,0	2,3	-2,0
ТОВ «ІМК»	6,2	8,1	-3,3	8,2	4,3	-1,9

Джерело: Розраховано автором за звітністю агроформувань [3–7]

Термін окупності позикового капіталу ТОВ «ІМК» має тенденцію до зменшення за досліджуваний період 2012–2016 рр. У 2016 році термін окупності становив 4,3 роки, що на 1,9 років менше порівняно з 2012 роком. Головною причиною зменшення терміну окупності за період дослідження було зростання чистого прибутку на 3132,0 тис. дол. та зменшення позикового капіталу у 2016 році на 22596,0 тис. дол. порівняно з 2012 роком. У 2013 р. та 2015 р. термін окупності компанії знаходиться майже на одному рівні. У 2014 році термін окупності отриманий у від'ємному значенні, оскільки компанія отримала чистий збиток, який становив у 2014 році 47328,0 тис. дол. Загалом термін окупності позикового капіталу відповідає нормам в кожному з досліджуваних років, окрім зазначеного вище збиткового 2014 року.

Висновки з проведеного дослідження. Загалом можемо зробити висновок, що п'ять агрохолдингів України мають високий рівень рентабельності власного капіталу, а отже вони є інвестиційно привабливими для вітчизняних та іноземних інвесторів, оскільки розраховані показники рентабельності власного капіталу, показують високий рівень дивідендних виплат акціонерам.

Рентабельність позикового капіталу за досліджуваний період 2012–2016 рр. має тенденцію до збільшення у більшості підприємств, але якщо порівнювати рівень рентабельності позикового капіталу у 2016 році з 2015 роком, то можемо говорити про його збільшення майже у всіх сільсько-господарських компаніях.

За досліджуваний період 2012–2016 рр. термін окупності позикового капіталу компаній відповідає нормам, а отже, можна стверджувати про швидку окупність позикових коштів, що є позитивним для аграрних компаній та свідчить про їх ефективну господарську діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Костецький Я. І. (2012) Рентабельність як показник ефективності сільськогосподарського виробництва аналіз [Profitability as an indicator of the efficiency of agricultural production analysis]. Всеукраїнський науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка, випуск 2, № 28. С. 98–100.
2. Москаленко В. П., Пластун О. Л. (2013) Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа для діагностики його банкрутства [Complex assessment of the financial condition of the company as the basis for the diagnosis of its bankruptcy]. Актуальні проблеми економіки, випуск № 6. С. 181–191.

3. Офіційний сайт компанії ПАТ «Авангард» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avangard.co.ua/>.

4. Офіційний сайт компанії ПАТ «Агротон» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroton.com.ua/ru/>

5. Офіційний сайт компанії ТОВ «Агротрейд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrotrade.ua/ru/>

6. Офіційний сайт компанії ПАТ «Кернел» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kernel.ua/>.

7. Офіційний сайт компанії ПАТ «Індустріальна молочна компанія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imcagro.com.ua/ru/>.

8. Геєнко М.М., Гузенко Т.С. (2016) Перспективи залучення довгострокових інвестицій в аграрний сектор за рахунок IPO [Prospects for attracting long-term investments into the agrarian sector at the expense of the IPO]. Східна Європа: економіка, бізнес та управління: науковий фаховий журнал. – Сер. «Фінанси і кредит», ДВНЗ Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. Миколаїв, випуск 2, № 11.

REFERENCES:

1. Kostetskiy Y. I. (2012) Profitability as an indicator of the efficiency of agricultural production analysis [Profitability as an indicator of efficiency of agricultural production analysis]. All-Ukrainian Scientific and Production Magazine: Innovative Economics, Issue 2, No. 28, pp. 98–100
2. Moskalenko V. P., Plastun O. L. (2013) Complex assessment of the financial condition of the company as the basis for the diagnosis of its bankruptcy [Complex assessment of the financial condition of the company as a basis for the diagnosis of its bankruptcy]. Actual Problems of Economics, Issue 6, pp. 181–191.
3. The official site of PJSC «Avangard» [Electronic resource]. – Access mode: <http://avangard.co.ua/>.
4. The official site of PJSC «Agroton» [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.agroton.com.ua/en/>
5. Official site of the company PJSC «Agrotrade» [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.agrotrade.ua/ru/>
6. Official site of the company PJSC «Kernel» [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.kernel.ua/>.
7. Official site of PJSC «Industrial Dairy Company» [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.imcagro.com.ua/en/>.
8. Heyenko M. M., Guzenko T. S. (2016) Prospects for attracting long-term investments into the agrarian sector at the expense of the IPO [Prospects for attracting long-term investments into the agrarian sector at the expense of the IPO]. Eastern Europe: Economics, Business and Management: A Scientific Professional Journal. – Seria: «Finance and Credit», State Pedagogical University Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture. Mykolayiv, issue 2, No. 11.

Melnyk M.I. Assistant Lecturer, Postgraduate Student at Department of Finance
Sumy National Agrarian University**ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF THE OWN AND LOAN CAPITAL
OF AGROHOLDINGS OF UKRAINE**

Modern conditions of economic activity and the level of competition in the modern market sphere require an increase in the efficiency of their activities, which determines the ability of enterprises to survive financially. The effectiveness of the activities of agrarian formations are characterized by an indicator of the efficiency of capital using, that is, its maximum return, which is expressed by an increase in the amount of profit by 1 conventional unit of capital. This result can be achieved under the condition of rational use of all kinds of resources of the enterprise, prevention of their overcurrent, losses at all stages of the circulation of financial resources. As a result, the capital returns in a larger amount, that is, with profits. Therefore, this issue is relevant for today because the issues of finding ways to effectively use own and borrowed capital, to ensure the stability of the financial state of a company. The key to timely identifying disadvantages of using own and borrowed capital and eliminating is to carry out an analysis of these processes of the enterprise, which will enable us to calculate the company's ability to use its own and borrowed sources of financing and reduce the level of financial risk in the enterprise.

The aim of the study is to determine the level of efficiency of own and borrowed capital of Ukrainian agricultural holdings and to analyse ways to increase the efficiency of own and attracted capital. Conducting an analysis of the efficiency of the use of own and borrowed capital of agroholdings, in order to eliminate deficiencies in the management and accounting of capital of the enterprises.

The article assesses the efficiency of equity and borrowed capital of Ukrainian agroholdings. The article highlights concepts of profitability of own and borrowed capital. It is established that agroholdings of Ukraine are investment attractive for domestic and foreign investors since the profitability of their capital is calculated, they show a high level of dividend payments to shareholders. The payback period of borrowed capital of agroholdings of Ukraine is calculated and analysed.

СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ РИЗИК-ХАРАКТЕРИСТИК ЗМІНИ
КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВАRISK-CHARACTERISTICS MONITORING SYSTEM
IN COMPETITIVE POTENTIAL CHANGES OF THE ENTERPRISE

У статті досліджено основні положення організації та послідовність проведення моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу підприємства. Наголошується, що невизначеність умов зовнішнього середовища спричиняє додаткові ризики ведення господарської діяльності промисловими підприємствами, що можуть виступати як стимуляторами, так і дестимуляторами зміни конкурентного потенціалу підприємства. Доведено, що використання системи моніторингу має зосереджуватись на протистоянні негативним факторам та ризикам, де зміни конкурентного потенціалу можуть спрямовуватись лише на його підвищення. Формування ефективної системи моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу забезпечує систематичне спостереження та контроль за рівнем конкурентного потенціалу, який реалізується шляхом відстеження зміни існуючих конкурентних переваг підприємства, визначення факторів та ризиків, які можуть впливати на зміну конкурентного потенціалу, прогнозування зміни конкурентного потенціалу у майбутньому та обґрунтування управлінських рішень щодо його підвищення у стратегічній перспективі. Через те, конкретизація змістовного наповнення моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу підприємства дозволяє більш глибоко розібратись у формуванні механізму підвищення його конкурентного потенціалу.

Ключові слова: конкурентний потенціал, моніторинг, підприємство, ризик-характеристика, конкурентна перевага.

В статье исследованы основные положения организации и последовательность проведения мониторинга риск-характеристик изменения конкурентного потенциала предприятия. Отмечается, что неопределенность условий внешней среды влечет за собой дополнительные риски ведения хозяйственной деятельности промышленными предприятиями, которые могут выступать в качестве как стимуляторов, так и дестимуляторов изменения конкурентного потенциала предприятия. Доказано, что использование системы мониторинга должно сосредотачиваться на противостоянии негативным факторам и рискам, где изменения конкурентного потенциала могут направляться только на его повышение. Формирование

эффективной системы мониторинга риск-характеристик изменения конкурентного потенциала обеспечивает систематическое наблюдение и контроль за уровнем конкурентного потенциала, который реализуется путем отслеживания изменения существующих конкурентных преимуществ предприятия, определения факторов и рисков, которые могут влиять на изменение конкурентного потенциала, прогнозирования изменения конкурентного потенциала в будущем и обоснования управленческих решений по его повышению в стратегической перспективе. Так, конкретизация содержательно наполнения мониторинга риск-характеристик изменения конкурентного потенциала предприятия позволяет более глубоко разобратсья в формировании механизма повышения его конкурентного потенциала.

Ключевые слова: конкурентный потенциал, мониторинг, предприятие, риск-характеристика, конкурентное преимущество.

The article deals with the main provisions of the organization and the sequence of monitoring the risk-characteristics of competitive potential changes at the enterprise. It is noted that the uncertainty of conditions of the environment causes additional risks of economic activity by industrial enterprises, which can act as stimulators and disintegrator of the competitive potential change in the enterprise. It is proved that the use of monitoring system should focus on confronting the negative factors and risks, where changes in the competitive potential can only be aimed at increasing it. The formation of an effective system for monitoring the risk-characteristics of the competitive potential change ensures systematic monitoring and control of the level of competitive potential, which is realized by monitoring the change of existing competitive advantages of the enterprise, factors and risks identifying, that may affect the change of the competitive potential, changes forecasting in the competitive potential in the future, and managerial decisions substantiation on potential improvement in the strategic perspective. Therefore, specifying the content of the monitoring of risk characteristics of changes in the competitive potential of the enterprise allows a deeper understanding of the formation of a mechanism of competitive potential increasing.

Key words: competitive potential, monitoring, enterprise, risk-characteristic, competitive advantage.

УДК 658.013

Нижник О.В.

аспірант кафедри обліку,
аудиту та оподаткування
Хмельницький національний
університет

Постановка проблеми. В умовах негативного впливу фінансово-економічного та політичного кризових явищ, економічної нестабільності і технологічного прогресу, а також відповідного падіння платоспроможного попиту з боку населення перед вітчизняними підприємствами наразі постала гостра проблема, яка полягає у необхідності формування, нарощування, ефективного викорис-

тання та підвищення їх конкурентного потенціалу. Така ситуація викликає необхідність здійснювати постійне відстеження тенденцій зміни зовнішнього середовища і, як наслідок, зміни конкурентного потенціалу підприємства.

Поряд з факторами, що впливають на формування і підвищення конкурентного потенціалу, виникає цілий ряд ризиків як зовнішнього, так і внутріш-

нього характеру. У зв'язку з цим, невизначеність умов зовнішнього середовища спричиняє додаткові ризики ведення господарської діяльності промисловими підприємствами, що можуть виступати як стимуляторами, так і дестимуляторами зміни конкурентного потенціалу підприємства. За таких умов керівникам підприємств вкрай важко спрогнозувати зміни конкурентного потенціалу під дією факторів та в умовах загрози виникнення ризиків. З метою вирішення зазначених проблем досить дієвим є використання системи моніторингу ризик-характеристик конкурентного потенціалу підприємства, основним завданням якої є відстеження зміни умов зовнішнього середовища функціонування, прогнозування ймовірності виникнення ризиків та їх попередження, коригування поточних показників діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Впродовж багатьох років увага вчених була зосереджена на проблемах дослідження стану, проблем розвитку та ефективного використання конкурентного потенціалу промислових підприємств, де особливої уваги потребують праці таких вчених, як: І. В. Балабанова, А. Е. Воронкова, В. М. Ємельянов, Ю. Б. Иванов, О. Ю. Иванова, Д. Г. Лук'яненко, П. А. Орлов, А. М. Поручник, О. М. Тищенко та багато інших. Незважаючи на достатню кількість публікацій, присвячених аналізу конкурентного потенціалу, залишаються ще проблеми, що досліджені не достатньо. Насамперед подальших досліджень вимагає вивчення питання впровадження системи моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу на промисловому підприємстві.

Постановка завдання. Метою статті є розробка заходів щодо аналізу зміни конкурентного потенціалу на промисловому підприємстві під впливом ризик-характеристик шляхом впровадження системи моніторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ризик-фактори, які виникають та здійснюють вплив на формування і підвищення конкурентного потенціалу, можуть мати як зовнішній (екзогенні), так і внутрішній (ендогенні) вияви. Серед екзогенних найбільш розповсюдженими є політичні, економічні, соціальні, демографічні та правові фактори. До ендогенних в основному відносять технічні, технологічні, організаційні, фінансові, трудові, інвестиційні та інноваційні. Під дією даних факторів підприємствам необхідно правильно визначити подальше функціонування, здійснювати пошук резервів зменшення негативного впливу цих ризик-факторів саме завдяки правильно сформованій та добре відрегульованій системі моніторингу.

Сучасна наукова література характеризується безліччю підходів щодо визначення поняття «моніторинг». Серед найбільш розповсюджених визначень здебільшого виділяють ті, під якими моні-

торинг розуміють, як постійне спостереження за будь-яким процесом з метою досягнення запланованого результату; або, як вимірювання результатів; або, як процес збирання та обробки інформації, спрямований на оцінювання програм, вибір стратегій розвитку чи вироблення політики підприємства [1, с. 67–69; 2, с. 112–113; 3, с. 86].

На підставі такого визначення, під об'єктом моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу будемо розуміти конкурентний потенціал підприємства, його фактори та ризики, а також інструментарій формування конкурентних переваг підприємства та підвищення його конкурентного потенціалу. Через те, основними цілями запровадження на промисловому підприємстві системи моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу є проведення масштабних досліджень за об'єктом (конкурентним потенціалом) та накопичення об'ємної інформаційної бази, до складу якої повинні входити збір, вивчення та аналіз інформації стосовно ризик-середовища, в якому функціонує підприємство, а також відстеження зміни умов зовнішнього середовища функціонування, появи ризик-факторів з метою сприяння або своєчасній адаптації до них, або їх уникнення, або зменшення їх негативного впливу на конкурентний потенціал підприємства.

Такі дії створять для підприємства додаткові можливості щодо прийняття обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на підтримку та посилення наявних конкурентних переваг підприємства, за яких зміни його конкурентного потенціалу, викликані впливом негативних чинників та появою ризиків, можуть спрямовуватися лише на забезпечення підприємством стійкості у довгостроковому періоді, збереження набутої конкурентної позиції та у довгостроковій перспективі підвищення його конкурентного потенціалу.

Таким чином, справедливо зазначити, що швидке та якісне реагування на негативні фактори та появу ризиків є однією із конкурентних переваг промислових підприємств. Створення ефективної системи моніторингу ризик-характеристик підприємства дасть змогу здійснити відстеження даних про зміни конкурентного потенціалу та його конкурентів внаслідок зміни зовнішніх та внутрішніх умов функціонування.

Через те, серед основних завдань моніторингу ризик-характеристик підприємства доцільно виділити наступні: виявлення потреб зовнішнього середовища, в якому здійснює своє функціонування підприємство; регулярне спостереження та накопичення інформації щодо зміни конкурентних переваг підприємства; оцінювання фактичного рівня конкурентного потенціалу у порівнянні з прямими та потенційними конкурентами; виявлення факторів та ймовірності виникнення ризиків, що можуть вплинути на зміни конкурентного

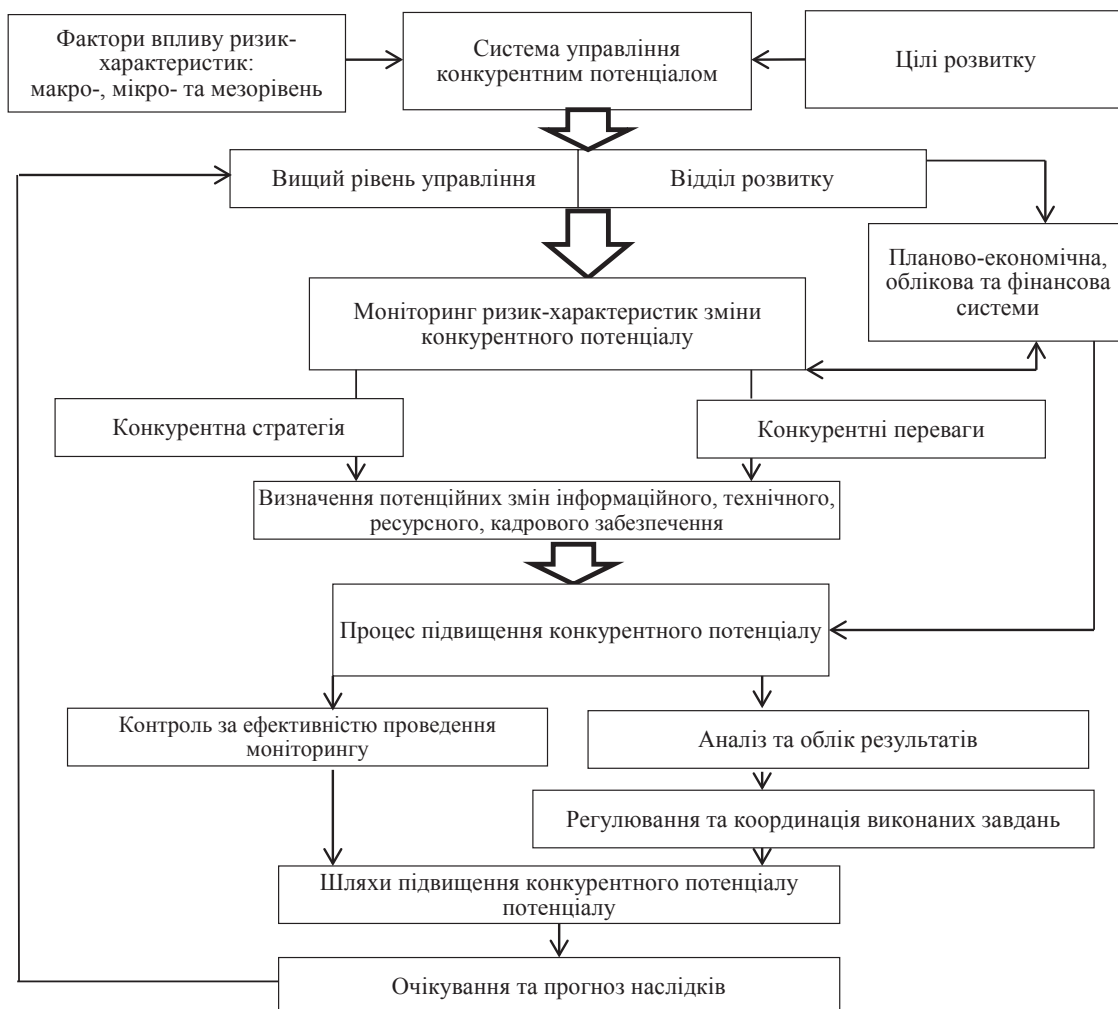
потенціалу підприємства, оцінювання їх негативного впливу для конкурентного потенціалу; прогнозування зміни конкурентного потенціалу підприємства із врахуванням впливу негативних факторів та ризиків; розробка системи інформаційного забезпечення обґрунтування управлінських рішень щодо підвищення конкурентного потенціалу підприємства. Важливо зазначити, що при формуванні послідовності етапів моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу слід враховувати те, що кожне окреме підприємство визначається індивідуальним типом організаційної структури та ієрархії управління і, відповідно, специфікою інформаційної системи, яка входить до складу системи моніторингу, визначаючи рівень його ефективності.

На рисунку 1 зображена загальна схема організації моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу на промисловому підприємстві.

У якості суб'єктів моніторингу може виступати ланка вищого керівництва підприємства, що здійснює контроль за виконанням поставле-

них завдань за рахунок підтримки функціональних підрозділів (спеціально сформована робоча група, в якій задіяні фахівці планово-економічного та фінансового відділів, бухгалтерії), котрі забезпечують збір та обробку необхідної інформації, а також протягом усього періоду проводять моніторинг зміни конкурентного потенціалу під впливом негативних факторів та в умовах існування ризиків. Крім того, можливим є залучення до процесу моніторингу зовнішніх експертів, послуги котрих є порівняно високими, проте, вони мають досвід аналізу конкурентоспроможності промислових підприємств за сучасних умов, що на практиці визначається як «аутсорсинг».

Після встановлення об'єктів, суб'єктів та цілей моніторингу, необхідним є визначення організаційних засад проведення моніторингу конкурентних переваг та визначенням конкурентної стратегії підприємства, розподілення функціональних обов'язків учасників робочої групи, формування системи моніторингових індикаторів, окреслення переліку конкурентів, визначення джерел інформаційного забезпечення та напрямів інфор-

Рис. 1. Формування моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу підприємства

* – власна розробка автора

маційних потоків, а також здійснення вибору та обґрунтування методів дослідження і технічного забезпечення процесу моніторингу зміни конкурентного потенціалу підприємства.

У цьому аспекті важливе місце займає конкурентна стратегія, котра виступає в якості системи довгострокових цілей, спрямованих на протистояння негативним факторам та ризикам, де зміни конкурентного потенціалу можуть спрямовуватись лише на його підвищення, що визначаються конкурентними перевагами та загальними завданнями розвитку підприємства, а також вибором найбільш ефективних шляхів їх досягнення.

При визначенні цілей підвищення інвестиційного потенціалу необхідним є оцінювання впливу стратегії на розвиток підприємства. Це зумовлює появу низки окреслених проблем, котрі варто конкретизувати шляхом формування взаємопов'язаних економічних та неекономічних показників, визначення фактичних та нормативних значень та уточнення проблем.

Формування системи моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу підприємства повинне забезпечувати гнучкість та адаптивність інструментарію, що дає змогу здійснити адекватне оцінювання поточних та прогнозних змін зовнішнього середовища, впливу негативних ризик-факторів, а також дослідження рівня та динаміки змін конкурентного потенціалу підприємств-конкурентів. В якості інформаційного забезпечення моніторингу зовнішнього середовища, ризик-характеристик підприємств-конкурентів виступають дані фінансової звітності підприємств-конкурентів, аудиторські висновки та матеріали спостереження за окремими сегментами ринку товарів та послуг. З метою забезпечення порівнянності показників конкурентних переваг підприємств-конкурентів у процесі їх аналізу та оцінки збір інформації про стан і динаміку конкурентного потенціалу підприємств-конкурентів здійснюється у розрізі визначених моніторингових індикаторів. Таким чином, реалізація моніторингу конкурентних переваг та змін конкурентного потенціалу підприємств-конкурентів є основою для подальших досліджень у процесі моніторингу.

Залежно від мети здійснення моніторингу та його тривалості, вибирається оптимальний підхід до підвищення конкурентного потенціалу підприємства. Формування методичних підходів щодо підвищення конкурентного потенціалу дають змогу розробити ряд тактичних і стратегічних заходів щодо протистояння підприємством негативного впливу ризик-факторів та посилення його конкурентних переваг у майбутньому. Результати процесу підвищення конкурентного потенціалу підприємства полягають у формуванні чітких висновків щодо конкурентної позиції підприємства відносно прямих та потенційних конкурентів,

фактичного рівня, наявних конкурентних переваг та конкурентного потенціалу підприємства.

Разом із тим, відповідно поставленим цілям та виконаним завданням повинен здійснюватися контроль як за ефективністю реалізації, так і за регулюванням та координацією виконаних завдань за ступенем розробленості, ходом реалізації стратегій, ідентифікацією очікуваних результатів та прогнозуванням наслідків зміни конкурентного потенціалу.

Прогнозування наслідків дій, спрямованих на підвищення конкурентного потенціалу підприємства включає проведення багатомірного аналізу даних з метою виявлення якісного і кількісного зв'язку показників конкурентного потенціалу підприємства з їх ризик-факторами та прогнозування зміни конкурентного потенціалу підприємства у майбутньому з метою виявлення тенденцій його розвитку за сучасних умов ведення підприємствами господарської діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що сформована система моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу підприємства дає змогу здійснити адекватне оцінювання поточних та прогнозних змін зовнішнього середовища, впливу негативних найвагоміших факторів та аналізу ризиків на конкурентний потенціал підприємства з метою прогнозування подальшого розвитку підприємства; формування рішень та рекомендацій, спрямованих на підвищення конкурентного потенціалу підприємства, коригування цілей, методів, принципів та завдань підвищення конкурентного потенціалу підприємства; визначення потенційних змін інформаційного, технічного, ресурсного, кадрового забезпечення; визначення стратегічних напрямів діяльності для підвищення конкурентного потенціалу підприємства; узагальнення отриманих результатів та складання звітності.

Таким чином, конкретизація змістовного наповнення моніторингу ризик-характеристик зміни конкурентного потенціалу підприємства дозволяє більш глибоко розібратись у формуванні механізму підвищення його конкурентного потенціалу, що входить у подальші дослідження автора.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галіцин В. К. Системи моніторингу: [монографія] / В. К. Галіцин. – Київ: КНЕУ, 2000. – 231 с.
2. Іванов Ю. Б. Конкурентні переваги підприємства: оцінка формування та розвиток: [монографія] / Ю. Б. Іванов, П. А. Орлов, О. Ю. Іванова. – Харків: ВД «ІЖЕК», 2008. – 352 с.
3. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: [монографія] / А. Э. Воронкова. – Луганск: Изд-во Восточноукраинского национального университета, 2000. – 315 с.

4. Балабанова І. В. Управління конкурентною раціональністю: [монографія] / І. В. Балабанова. – Донецьк: Донецький національний університет, 2008. – 458 с.

5. Кузьмін О. Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: [підручник] / О. Є. Кузьмін, Н. І. Горбаль. – Львів: Компакт-ЛВ, 2005. – 304 с.

6. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: У 2 т. / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник. – Київ: КНЕУ, 2006. – 816 с.

7. Воронкова А. Е. Концепція управління конкурентоспроможним потенціалом підприємства / А. Е. Воронкова // Економіст, 2007. – № 8. – С. 14–17.

8. Формирование конкурентной позиции предприятия в условиях кризиса: [монографія] / А. Н. Тищенко [и др.]. – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2007. – 376 с.

3. Voronkova A. E. (2000) Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnyim potentsialom predpriyatiya: diagnostika i organizatsiya [Strategic management of the competitive potential of the enterprise: diagnostics and organization]. Lugansk: Izd-vo Vostochnoukrainskogo natsionalnogo universiteta (in Russian).

4. Balabanova I. V. (2008) Upravlinnia konkurentnoiu ratsionalnistiu [Management of competitive rationality]. Donetsk: Donetsk National University (in Ukrainian).

5. Kuzmin O. Ie., Horbal N. I. (2005) Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Management of the international competitiveness of the enterprise]. Lviv: Kompakt-LV (in Ukrainian).

6. Lukianenko D. H., Poruchnyk A. M. (2006) Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu v umovakh hlobalizatsii ekonomichnoho rozvytku [Management of international competitiveness in the conditions of globalization of economic development]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).

7. Voronkova A. E. (2007) Kontseptsiiia upravlinnia konkurentospromozhnym potentsialom pidpriemstva [Concept of management of competitive potential of the enterprise]. Ekonomist – Economist, 8, pp. 14–17.

8. Tischenko A. N. (2007) Formirovanie konkurentnoy pozitsii predpriyatiya v usloviyah krizisa [Formation of a competitive position of the enterprise in the conditions of crisis]. Harkov: ID «INZhEK» (in Russian).

REFERENCES:

1. Halitsyn V. K. (2000) Systemy monitorynhu [Monitoring systems]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).

2. Ivanov Iu. B., Orlov P. A., Ivanova O. Iu. (2008) Konkurentni perevahy pidpriemstva: otsinka formuvannia ta rozvytok [Competitive advantages of the enterprise: assessment of formation and development]. Kharkiv: VD «IZhEK» (in Ukrainian).

Nyzhnyk O.V.

Postgraduate Student at Department of the Accounting, Audit and Taxation, Khmelnytskyi National University

RISK-CHARACTERISTICS MONITORING SYSTEM IN COMPETITIVE POTENTIAL CHANGES OF THE ENTERPRISE

The purpose of the article is to develop measures to analyse changes in the competitive potential of an industrial enterprise under the influence of risk-characteristics through the implementation of the monitoring system.

The use of a monitoring system should focus on confronting the negative factors and risks, where changes in competitive potential can only be made to increase it. The formation of an effective system for monitoring the risk-characteristics in the competitive potential change ensures systematic monitoring and control of the competitive potential level, which is realized by monitoring the changes in the existing competitive advantages of the enterprise, factors and risks identifying, that may affect the changes of the competitive potential, changes forecasting in the competitive potential in the future, and managerial decisions substantiation on potential improvement in the strategic perspective.

On the basis of the conducted research, it can be argued that the established system of monitoring the risk-characteristics in the competitive potential changes of an enterprise enables to carry out an adequate assessment of current and projected changes of the environment, the influence of negative most important factors and risk analysis on the competitive potential of the enterprise in order to predict further development of the enterprise; decisions and recommendations formation directed to the competitive potential increase of the enterprise, the goals, methods, principles, and tasks adjusting of increasing the competitive potential of the enterprise; the potential changes identification in informational, technical, resource, and personnel provision; the strategic activity directions definition for the competitive potential of the enterprise improvement; the received results and compilation of reports generalization.

ВИКОРИСТАННЯ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ У ПІДВИЩЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

THE USE OF CORPORATE MANAGEMENT SYSTEMS IN INCREASING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

У статті досліджено основні причини виникнення корпоративних утворень; розглянуто загальноприйняті принципи корпоративного управління, яких мають дотримуватися вітчизняні підприємства. З метою підвищення інноваційного розвитку підприємства доведено необхідність використання корпоративної системи управління. Визначено основні перешкоди у впровадженні та ефективному використанні корпоративних систем управління. Сформовано ключові напрями концепції впровадження корпоративних систем управління на промислових підприємствах України. З метою розв'язання існуючих проблем у формуванні системи корпоративного управління підприємств на інноваційній основі запропоновано використовувати комплексне виконання сформованих завдань.

Ключові слова: корпоративний сектор, корпоративна система управління, інновація, технологія, підприємство.

В статье исследованы основные причины возникновения корпоративных образований; рассмотрены общепринятые принципы корпоративного управления, которые должны соблюдать отечественные предприятия. С целью повышения инновационного развития предприятия доказана необходимость использования корпоративной системы управления. Определены основные препятствия во внедрении и эффективном исполь-

зовании корпоративных систем управления. Сформированы ключевые направления концепции внедрения корпоративных систем управления на промышленных предприятиях Украины. С целью решения существующих проблем в формировании системы корпоративного управления предприятий на инновационной основе предложено использовать комплексное выполнение сформированных задач.

Ключевые слова: корпоративный сектор, корпоративная система управления, инновация, технология, предприятие.

The article investigates the main causes of occurrence of corporate entities; generally accepted principles of corporate management are considered, which should be respected by domestic enterprises. In order to increase the innovative development of the enterprise, the necessity of using the corporate management system is proved. The main obstacles to the implementation and effective use of corporate management systems are identified. The key directions of the concept of implementation of corporate management systems at industrial enterprises of Ukraine are formed. In order to solve the existing problems in the corporate management system formation of enterprises on an innovative basis, it is proposed to use a complex implementation of the established tasks.

Key words: corporate sector, corporate management, innovation, technology, enterprise.

УДК 658.114.3

Родіонова І.В.

к.е.н., науковий співробітник
Хмельницький національний
університет

Постановка проблеми. В умовах негативного впливу кризових явищ, економічної нестабільності та збільшення ступеня невизначеності ситуації на ринках, для українських підприємств важливим стратегічним завданням є формування нової інноваційної парадигми та враховуючи зміни, що відбуваються в еволюції інноваційних процесів, у сфері технологій, інформації та управління, необхідним є формування механізму підвищення інноваційного потенціалу підприємства. У зв'язку з цим перед підприємствами постає завдання, спрямоване на вирішення ряду проблем, пов'язаних з управлінням на якісно новому рівні, що вимагає знань основних законів управління та володіння сучасними управлінськими технологіями. Мова йтиме про використання корпоративних систем управління у підвищенні інноваційного розвитку вітчизняних підприємств, що є наразі досить актуальним питанням і вимагає здійснення рішучих кроків в найближчій перспективі і масштабно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж багатьох років багатогранна проблема підвищення інноваційного розвитку підприємства привертала увагу багатьох дослідників, зокрема: І. В. Алексєєва, О. Ф. Андросової, К. О. Бояринової, О. Г. Голиченка, К. О. Копішин-

ської, Н. Є. Терьошкіної, Л. І. Федулової, Н. І. Чухрай, З. Я. Шацької, І. Г. Яненкової та інших. Разом із тим, активне становлення теорії і практики корпоративного управління як в Україні, так і за кордоном досліджувалося у працях багатьох науковців та практиків, серед яких: М. І. Долішній, Н. П. Карачина, М. І. Круглов, О. А. Мишко, Г. В. Назарова, О. М. Орленко, П. Е. Пуляєва, О. В. Рудковський, М. В. Самосудов, Н. Є. Терьошкіна, В. І. Павлов та інші науковці.

Зважаючи на те, що значна кількість науковців досліджує інноваційний розвиток підприємства та корпоративне управління як автономні процеси, на сьогодні існують потреби у поглибленому вивченні теоретичних, науково-методичних та прикладних аспектів підвищення інноваційного розвитку промислових підприємств у частині застосування корпоративних систем управління.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності щодо ефективного використання корпоративних систем управління у підвищенні інноваційного розвитку вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо досліджувати корпоративні утворення, то причин їх виникнення є досить багато, проте, серед

основних доцільно виділити: економічні, що вирішують проблеми зростання витрат виробництва; технічні, котрі забезпечують активізацію розвитку науково-технічного прогресу; соціальні – покращують умови праці та її оплату; організаційні – забезпечують контроль на ринку в зв'язку із появою великих утворень; інформаційні – забезпечують появу нових способів передачі інформації.

Разом із тим, доцільно внести певні роз'яснення у використання поняття «корпорація», коли мова йде про українські структури. В Україні крупні компанії виступають скоріше прототипами корпорацій у розвинених країнах світу. На вітчизняному ринку діяльність таких господарських структур представлена розрізненими уособленими підприємствами, котрі виявили свою неспроможність працювати на єдині кінцеві результати, а корпоративний сектор виконує лише роль донора бюджетної системи. Варто і також зазначити, що завданнями інноваційного розвитку в Україні є створення сприятливих умов для вертикальної інтеграції і прийомів стратегічного формування державного корпоративного сектора.

Одним із напрямів підвищення інноваційного розвитку підприємства є корпоративні системи управління, що представлені відкритою інтегрованою системою прийняття управлінських рішень, що включає відповідні форми контролю та мотивації органів управління зі сторони власників, чітко розроблену організаційну структуру підприємства, спрямовану на забезпечення ефективної роботи підприємства, а також захист інтересів всіх сторін з метою гармонізації функцій володіння та управління підприємством. Для вітчизняних промислових підприємств впровадження та використання сучасних корпоративних систем управління здатне здійснити ефективне підвищення їх інноваційного розвитку, забезпечити отримання максимальних прибутків та вихід конкурентоздатної продукції на зовнішній ринок.

Разом із тим зауважимо, що серед загальноприйнятих принципів корпоративного управління, яких мають дотримуватися вітчизняні підприємства доцільно виділити наступні:

- захист прав та законних інтересів акціонерів;
- визначення корпоративних прав акціонерів та забезпечення їх належного захисту;
- рівноправність акціонерів, що полягає у рівному ставленні до усіх акціонерів;
- забезпечення акціонерів можливістю використання ефективних засобів захисту у разі порушення їхніх прав;
- урахування законних інтересів зацікавлених осіб – визнання передбачених законом прав зацікавлених осіб та заохочування активного співробітництва між товариством та зацікавленими особами в створенні добробуту, робочих місць та поліпшенні фінансового стану товариства;

– розкриття інформації та прозорість – забезпечення своєчасного і повного розкриття інформації з усіх суттєвих питань, що стосуються товариства, які включають його фінансовий стан, результати діяльності, власників та управління товариством;

– розмежування повноважень органів управління – чіткий розподіл функцій та обов'язків між загальними зборами, спостережною (наглядовою) радою та правлінням;

– дієвість, незалежність та відповідальність спостережної ради – забезпечення стратегічного управління товариством, ефективного контролю за діяльністю правління (виконавчого органу), а також відповідальність спостережної ради перед товариством та акціонерами. Спостережна рада повинна мати можливість ухвалювати рішення з питань діяльності товариства незалежно від правління [1].

Разом із тим, як свідчить зарубіжний досвід, існує ряд перепон у впровадженні та ефективному використанні корпоративних систем управління. Серед причин низької результативності у впровадженні корпоративних систем управління доцільно виділити використання вітчизняними підприємствами застарілих організаційно-управлінських технологій. При цьому існує недостатня економічна зацікавленість керівництва підприємства у впровадженні, хоч і перспективних, але високовартісних видів нової техніки, технологій і матеріалів.

Економічно розвинуті країни запроваджують новітні технології для зміцнення своєї економічної безпеки, закріплення економічних та науково-технічних переваг, а також нагромадження ресурсів. Подовження життєвого циклу морально застарілої продукції дозволяє розвиненим країнам вирішити проблеми затоварювання та утилізації. Можливість перенесення кризи надвиробництва до іншої країни зумовлена дефіцитом тих чи інших товарів на її ринку, заниженим рівнем споживчих вимог та низькою купівельною спроможністю населення. Це стосується українських промислових підприємств, де морально застарілі технології продовжують свій життєвий цикл на виробництві переважно через причини нестачі коштів на їх оновлення. Все це стимулює до якнайшвидшого залучення вітчизняних підприємств до застосування корпоративних систем управління у підвищенні інноваційного розвитку [2].

Особливість запровадження організаційно-управлінських технологій полягає в тому, що вони повинні спиратися на інформаційні технології. Таку тенденцію можна пояснити тим, що впровадження корпоративних систем управління має розглядатися не як самоціль, а лише як завдання щодо створення засобів підвищення інноваційного розвитку підприємства. Такі дії вимагають комплексного підходу до цієї проблеми, що забез-

печуватиме використання найбільш прийнятних та необхідних корпоративних систем управління.

На сьогодні використання корпоративної системи на промисловому підприємстві обумовлене такими факторами: обмеженою кількістю функціональних можливостей наявної корпоративної системи; збільшенням обсягу бізнес-операцій; вимогами міжнародної звітності; необхідністю аналітичної обробки даних.

Серед причин невдалих впроваджень корпоративних систем управління доцільно виділити наступні: неготовність підприємства до змін; недостатній рівень управлінських знань у керівних фахівців підприємства; відсутність реальної потреби в системі з боку керівництва підприємства; розмитість цілей і завдань системи; нестабільність законодавства; низька кваліфікація кадрів на підприємствах; скорочення бюджету в ході впровадження корпоративної системи управління.

Проблеми, як правило, пов'язані з недоліками менеджменту підприємства й ступенем готовності його до принципових змін не тільки на рівні використання корпоративної системи управління, а й у межах організаційної структури й бізнес-процесів [3, с. 87–89].

На сьогодні якісно сформована система корпоративного управління виступає умовою ефективного інноваційного розвитку промислових підприємств, розширює їх можливості та вітчизняному ринку та відкриває доступ на світові товарні ринки, а також створює можливості для формування соціальної корпоративної відповідальності. Ефективна система корпоративного управління дає змогу не тільки найкращим способом використовувати можливості наявних акціонерів і надати ними ресурси, але й залучати нових.

Через те, до ключових напрямів концепції впровадження корпоративних систем управління на вітчизняних підприємствах України доцільно віднести наступні:

- впроваджуватися мають не просто системи, а комплекс технологій управління, підкріплений відповідними інструментами;

- структурні компоненти цього комплексу знаходяться у прямій залежності від існуючого рівня розвитку підприємства загалом і від рівня управління основними господарськими процесами на підприємстві;

- комплекс має бути підібраний індивідуально для кожного підприємства таким чином, щоб забезпечувати просування підприємства на наступний рівень розвитку та накопичувати запас для подальшого розвитку;

- комплекс має забезпечувати баланс інтересів наступних суб'єктів управління: власників (інвесторів підприємства); менеджерів підприємства; найманих робітників підприємства; контрагентів підприємства (постачальники, партнери, споживачі, фінансово-кредитні установи); державних інститутів; суспільних (громадських) органів;

- основні процеси ведення господарської діяльності ще до початку впровадження корпоративної системи повинні бути виявлені, тобто необхідним є визначення операцій цих процесів, розподілення відповідальності, повноважень і ресурсів, побудова мережі процесів – бізнес-модель підприємства, ліквідація основних невідповідностей нормам реальної реалізації процесів [4, 5, с. 169].

Отже, розв'язання існуючих проблем у формуванні системи корпоративного управління підприємств на інноваційній основі передбачає комплексне виконання наступних завдань:

- підвищення рівня корпоративної та інноваційної культури, соціальної відповідальності підприємств;
- виявлення основних виробничих і невиробничих бізнес-процесів до початку впровадження корпоративної системи управління, тобто визначення основних функцій цих процесів, розподілення відповідальності, повноваження і ресурсів;

- необхідність формування кваліфікованої команди для впровадження системи, в якій ключову роль відіграватимуть співробітники підприємства і один із топ-менеджерів підприємства, зацікавлений в цьому процесі;

- підвищення результативності НДПКР та їх перетворення на провідну ланку інноваційного розвитку підприємства;
- забезпечення трансферу технологій на підприємстві шляхом співпраці із вищими навчальними закладами, науковими установами, іншими підприємствами та забезпечення правової охорони інтелектуальної власності;

- створення та забезпечення розвитку фінансової складової підприємства для підтримки комерційно орієнтованих інвестиційних та інноваційних програм і проектів, у тому числі за рахунок внутрішнього венчура;
- формування виробничо-технологічної та інформаційно-технологічної інфраструктури інноваційної діяльності;

- запровадження прозорих, ефективних та сумісних з нормами вітчизняного та європейського законодавства механізмів стимулювання здійснення науково-технологічної та інноваційної діяльності;
- зростання частки високотехнологічної продукції та послуг у структурі виробництва та експорту завдяки налагодженню нових контактів з потенційними інвесторами шляхом розширення кола покупців на зовнішніх ринках [6, 7, 8, с. 118–124].

Таким чином, запровадження на підприємстві надійної системи корпоративного управління дозволить підприємству одержати додатковий синергетичний ефект від управління інноваційним процесом і результативно вирішувати стратегічні цілі щодо підвищення конкурентоспроможності продукції та збільшення його ринкової вартості.

Розвиток системи корпоративного управління забезпечить формування умов для ефективної діяльності суб'єктів, які створюють та/або сприяють створенню та поширенню нових знань і технологій, а також здійснюють їх комерційну реалізацію. Це своєю чергою призведе до здійснення цілеспрямованих структурно-функціональних змін в економічній системі підприємства в цілому і до збільшення частки доданої вартості та підвищення наукоємності продукції. Через те формування системи корпоративного управління підприємства забезпечить включення підприємства в глобальний науково-технологічний розвиток, що сприятиме масштабному залученню фінансових і кадрових ресурсів у технологічний розвиток господарства, збільшенню обороту зовнішньої торгівлі високотехнологічною продукцією та технологіями.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що вітчизняним підприємствам з метою підвищення інноваційного розвитку вкрай необхідним є запровадження корпоративної системи управління, що зумовлює забезпечення стабільності фінансових ринків, конкурентоспроможності виготовленої продукції та в цілому економічного зростання. У зв'язку з цим підприємствам необхідно знати основні закони та принципи корпоративного управління, враховувати вплив негативних факторів та ризиків, які можуть здійснювати перешкоди у запровадженні ефективної корпоративної системи управління, володіти сучасними управлінськими технологіями та застосовувати новітні інструменти у процесі ведення підприємством господарської діяльності. Через те підприємства змушені запроваджувати корпоративні системи управління задля вдосконалення своєї діяльності та отримання ефекту від технічних та технологічних новацій, які запроваджуються.

Отже, уточнення змістовного наповнення корпоративної системи управління дозволяє більш поглиблено дослідити формування механізму підвищення інноваційного розвитку підприємства, що входить до подальших досліджень автора.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рудковський О. В. Принципи побудови ефективної системи корпоративного управління / О. В. Рудковський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 6. – Т. 1. – С. 60–64.
2. Кучуков Р. Роль государства в формировании инновационной экономики / Р. Кучуков // Экономист. – 2009. – № 6. – С. 3–13.
3. Информационные технологии в управлении предприятием: сб. ст. / [отв. ред. В. Ю. Кузнецов]. – Москва: Три квадрата, 2004. – 160 с.
4. Орленко О. М. Корпоративні системи управління як умова зростання продуктивності праці сучасного підприємства / О. М. Орленко // Вісник

соціально-економічних досліджень. – 2015. – Вип. 3(58). – С. 170–178.

5. Назарова Г. В. Організаційні структури управління корпораціями / Г. В. Назарова. – Харків: ХДЕУ, 2004. – 408 с.

6. Голиченко О. Г. Современная технологическая революция и новые возможности инновационного развития «догоняющих» стран / О. Г. Голиченко // Инновации. – 2010. – № 3. – С. 12–23.

7. Шацька З. Я. Досвід зарубіжних підприємств з використання управлінських інновацій [Електронний ресурс] / З. Я. Шацька // Ефективна економіка. – 2011. – № 9. – Режим доступу: <http://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/3919>

8. Яненко І. Г. Організаційно-управлінські ресурси інноваційного розвитку економіки: методологія та практика: [монографія] / І. Г. Яненко. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2012. – 380 с.

REFERENCES:

1. Rudkovskiy O. V. (2014) Pryntsyipy pobudovy efektyvnoi systemy korporativnoho upravlinnia [Principles of an effective corporate management system building]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytskyi National University, 6, vol. 1, pp. 60–64 (in Ukrainian).
2. Kuchukov R. (2009) Rol gosudarstva v formirovani innovatsionnoy ekonomiki [The role of the state in the innovative economy formation]. Ekonomist – Economist, 6, pp. 3–13 (in Russian).
3. Kuznetsov Yu. (2004) Informatsionnyie tehnologii v upravlenii predpriyatiem: sb. st. [Information Technology in enterprise management: Coll. Art.]. Moscow: Tri kvadrata (in Russian).
4. Orlenko O. M. (2015) Korporativni systemy upravlinnia yak umova zrostannia produktyvnosti pratsi suchasnoho pidpriemstva [Corporate management systems as a condition for a productivity growth of a modern enterprise]. Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Bulletin of Social and Economic Research, issue 3(58), pp. 170–178 (in Ukrainian).
5. Nazarova H. V. (2004) Orhanizatsiini struktury upravlinnia korporatsiiamy [Organizational structures of corporate management] Kharkiv: KhDEU (in Ukrainian).
6. Golichenko O. G. (2010) Sovremennaya tehnologicheskaya revolyutsiya i novyie vozmozhnosti innovatsionnogo razvitiya «dogonyayuschih» stran [Modern technological revolution and new opportunities for innovative development of «catching up» countries]. Innovatsii. – Innovations, 3, pp. 12–23 (in Russian).
7. Shatska Z. Ia. (2011) Dosvid zarubizhnykh pidpriemstv z vykorystannia upravlinskykh innovatsii [Elektronnyi resurs] [Experience of foreign enterprises in using managerial innovations [Electronic resource]] Efektivna ekonomika. – Effective economy, 9. Access mode <http://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/3919> (in Ukrainian).
8. Yanenkova I. H. (2012) Orhanizatsiino-upravlinski resursy innovatsiinoho rozvytku ekonomiky: metodolohiia ta praktyka [Organizational and managerial resources of innovative economy development: methodology and practice]. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im P. Mohyly (in Ukrainian).

Rodionova I.V. Candidate of Economic Sciences, Research Scholar,
Khmelnytskyi National University**THE USE OF CORPORATE MANAGEMENT SYSTEMS
IN INCREASING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE**

At present, enterprises are faced with the task of solving a number of problems related to management at a qualitatively new level, which requires knowledge of the basic laws of management and the possession of modern management technologies. It is about using corporate management systems aimed at improving the innovative development of domestic enterprises, which is currently a very topical issue and requires decisive steps in the near future and large-scale.

The purpose of the article is to justify the need for the effective use of corporate management systems in improving the innovative development of domestic enterprises.

The implementation and use of modern corporate management systems can effectively increase the innovative development of domestic enterprises and provide maximum profits and the output of competitive products to the external market.

Among the reasons for a low implementation of corporate management systems, it is appropriate to allocate the use of outdated organizational and managerial technologies by domestic enterprises.

Today, a well-formed corporate management system is a prerequisite for an effective innovative development of industrial enterprises, expands their capabilities and domestic market, and opens up access to world commodity markets.

The development of the corporate management system will ensure the formation of conditions for the effective operation of entities that create and/or promote the creation and dissemination of new knowledge and technologies, and also carry out their commercial realization.

In this regard, enterprises need to know the basic laws and principles of corporate management, take into account the impact of negative factors and risks that can impede the introduction of an effective corporate management system, have modern management technologies, and apply the latest tools in the process of conducting a business enterprise.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ
ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВА З КОНТРАГЕНТАМИTHE SYSTEM OF MANAGEMENT OF ECONOMIC SAFETY
OF INTERACTION OF THE ENTERPRISE WITH COUNTERPARTIES

УДК 658.012.2

Судакова О.І.к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку,
економіки і управління персоналом
підприємства,
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури**Куликова Я.В.**магістр
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури**Алаваня Желько**магістр
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури

У статті розглянуто систему управління економічною безпекою взаємодії підприємства з контрагентами, діючими в загальному життєвому просторі. Запропоновано систему управління економічною безпекою підприємства на основі відтворювального підходу з врахуванням впливу економічних суперечностей.

Ключові слова: система управління економічною безпекою підприємства, економічна безпека підприємства, контрагенти, поставальники, економічна безпека розвитку підприємства.

В статье рассмотрена система управления экономической безопасностью взаимодействия предприятия с контрагентами, действующими в общем жизненном пространстве. Предложена система управления экономической безопасностью предприятия на основе воспроизводительного

подхода с учетом влияния экономических противоречий.

Ключевые слова: система управления экономической безопасностью предприятия, экономическая безопасность предприятия, контрагенты, поставщики, экономическая безопасность развития предприятия.

In the article, the system of management of economic safety of the interaction of the enterprise with counteragents acting in the general living space is considered. The system of management of economic security of the enterprise is proposed on the basis of the reproductive approach taking into account the influence of economic contradictions.

Key words: management system of economic security of enterprise, economic safety of enterprise, contractors, suppliers, economic security of enterprise development.

Постановка проблеми. Підвищення агресивності зовнішнього середовища призвело до виникнення нових загроз і посилення їх впливу на результативність діяльності підприємств. Запобігання негативному впливу комплексу зовнішніх і внутрішніх загроз можливо шляхом забезпечення своєчасної реакції на них і створення умов для безпечного розвитку через ефективне управління економічною безпекою в рамках загальної системи управління суб'єктом господарювання. Прийняття оптимальних рішень в області управління й забезпечення економічної безпеки підприємств потребує вирішення ряду питань, пов'язаних з урахуванням сучасних тенденцій налагодження та розширення стратегічної взаємодії підприємств із суб'єктами зовнішнього середовища для забезпечення реалізації власних стратегічних інтересів. У зв'язку з цим перед економістами і менеджерами виникло завдання перегляду існуючих принципів і підходів до управління економічною безпекою та їх вдосконалення з урахуванням нових вимог, які висуває нестабільне зовнішнє середовище функціонування підприємств. Одними з таких вимог є оперативність і результативність управлінських рішень, що можна забезпечити використовуючи сучасні інструменти управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в науковій літературі значна увага приділяється питанню економічної безпеки підприємств. Вагомий вклад у дослідження, пов'язані з проблемами економічної безпеки, зробили такі вітчизняні і зарубіжні науковці: Н. С. Безугла, О. Р. Бойкевич, Т. Г. Васильців, Г. Б. Веретенникова, О. А. Грунін, С. О. Грунін, Я. А. Жаліло, А. В. Іванов, А. В. Кірієнко, Р. М. Качалов, Г. Б. Клейнер, Г. В. Козаченко,

Т. Б. Кузенко, В. А. Ліпкан, В. Я. Пригунов, А. С. Соснін, А. Г. Шаваєв, В. В. Шликов, В. І. Ярочкін, В. М. Ячменьова та ін. [1–3].

Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених показують, що для підприємства більш важливим є не уникнення загрози взагалі, а вміння її вчасно і точно передбачити для того, щоб вжити необхідних заходів. Це стосується як підприємств, що знаходяться у кризовому стані, так і успішно працюючих підприємств.

Однак, залишилася невирішена проблема – протидія погрозам, що виникають при взаємодії підприємства з контрагентами, діючими в загальному життєвому просторі, оскільки метод прийняття управлінських рішень на основі лише інтуїції не може в існуючих умовах забезпечити максимально ефективного функціонування суб'єктів господарювання.

Постановка завдання. Розробка систему управління економічною безпекою взаємодії підприємства з контрагентами, діючими в загальному життєвому просторі в умовах нестабільного економічного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день більшість науковців погоджуються з необхідністю врахування впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища на рівень економічної безпеки підприємства. Управління економічною безпекою підприємства є складним, динамічним, інерційним процесом, а отже, вимагає виділення груп стратегічних і тактичних заходів. Підприємство, як будь-яка виробнича система, неминуче залучається до взаємин з ринками факторів виробництва через необхідність використання певного набору ресурсів, що

спричиняє відповідні витрати. В умовах насиченості ринку, закупки, здійснені підприємством, можуть значно вплинути на зростання його прибутку поряд із продажем продукції. У той же час, витрати, що виникають у сфері постачання та розподілу, також досить великі й у деяких випадках порівнянні з витратами у виробничій сфері. Саме тому задачею економічної безпеки підприємства стає нейтралізація загроз, що виникають у процесі боротьби за обмежений обсяг матеріальних ресурсів у межах життєвого простору підприємства.

При цьому при формуванні економічної безпеки підприємства необхідно враховувати, що безпосередні стосунки підприємства з постачальниками та споживачами обумовлюють виникнення певного виду ризиків, пов'язаних із самим процесом виробничо-господарської діяльності. Разом з тим, функціонування підприємства може призвести до виникнення загроз рівню безпеки його контрагентів, що викликає в них природну відповідну реакцію та наступне зниження загального рівня безпеки самого підприємства. Дане положення проілюстроване на рис. 1.

Оскільки стосунки з постачальниками ресурсів виступають одним із значних факторів-загроз, саме раціоналізація політики вибору постачальників й нормалізація наступної взаємодії з ними повинні стати основою для підтримки достатнього рівня економічної безпеки. Основою для цього повинна стати концепція зон стратегічних ресурсів (ЗСР).

Зони стратегічних ресурсів – це сукупність постачальників основних ресурсів, здатних забезпечити виведення на ринок того чи іншого товарного асортименту фірми. З огляду на наявність різних цін на

однакові ресурси у різних постачальників, принцип вибору оптимальної ціни сировини й матеріалів та їх застосування визначається більшою мірою мотивацією одержання достатнього прибутку (максимально можливого) при мінімальних витратах.

Основу процесу вибору постачальників повинні складати певні базові критерії, застосування яких дозволить створити попередній перелік постачальників, який буде деталізуватися при проведенні більш поглибленого аналізу. Усіх постачальників, що відповідають базовим критеріям, доцільно розподілити за категоріями відповідно до потенційного рівня загроз, який вони можуть становити для підприємства. Це дозволить правильно вибрати методи, які застосовуються при роботі з постачальниками. До найбільш важливих з них відносять сертифікацію постачальників, партнерство (альянс) з постачальниками та рейтингування постачальників.

З погляду на забезпечення економічної безпеки, процедуру вибору постачальника доцільно зобразити у вигляді двоступінчастої процедури з попереднім формуванням критеріїв оцінки та вибору постачальників і ранжируванням їх за категоріями. Загальна послідовність вибору постачальників представлена на рис. 2.

Крім цього, необхідно сформулювати ряд вимог до процесу вибору постачальників, що враховують критерії безпеки такі, як: стабільність й конкурентоздатність групи постачальників; оптимальна їхня вертикальна інтеграція; розподіл закупівель серед постачальників; забезпечення максимального впливу на обраних постачальників; організація співробітництва не з одним, а з декількома

Рис. 1. Схема виникнення загроз при взаємодії підприємства з контрагентами

постачальниками ресурсів однієї групи; наявність резервних страхових фондів; гнучка структура підприємства, яка дозволяє ефективно змінювати її профіль; налагоджена мережа від постачальників до підприємства.

Закупівлі товару необхідно розподілити між альтернативними постачальниками таким чином, щоб збільшити вплив на них. Частка, яку одержить кожен окремий постачальник, повинна бути досить великою, щоб йому було не вигідно її втрачати. Однак, значний розподіл закупівель не дасть підприємству структурних переваг. У той же час

закупівлі всього товару в одного постачальника можуть значно впливати на підприємство. Все це обумовлює необхідність стимулювання альтернативних постачальників до входу на ринок за рахунок невеликих обсягів закупівель.

Наступний аспект нормалізації взаємин з постачальниками – розробка системи контролю за їхньою діяльністю, яка також інтегрована в механізм управління безпекою. Приклад такої системи представлений на рис. 3.

У процесі проведення моніторингу та ранжирування постачальників необхідно приділити осо-

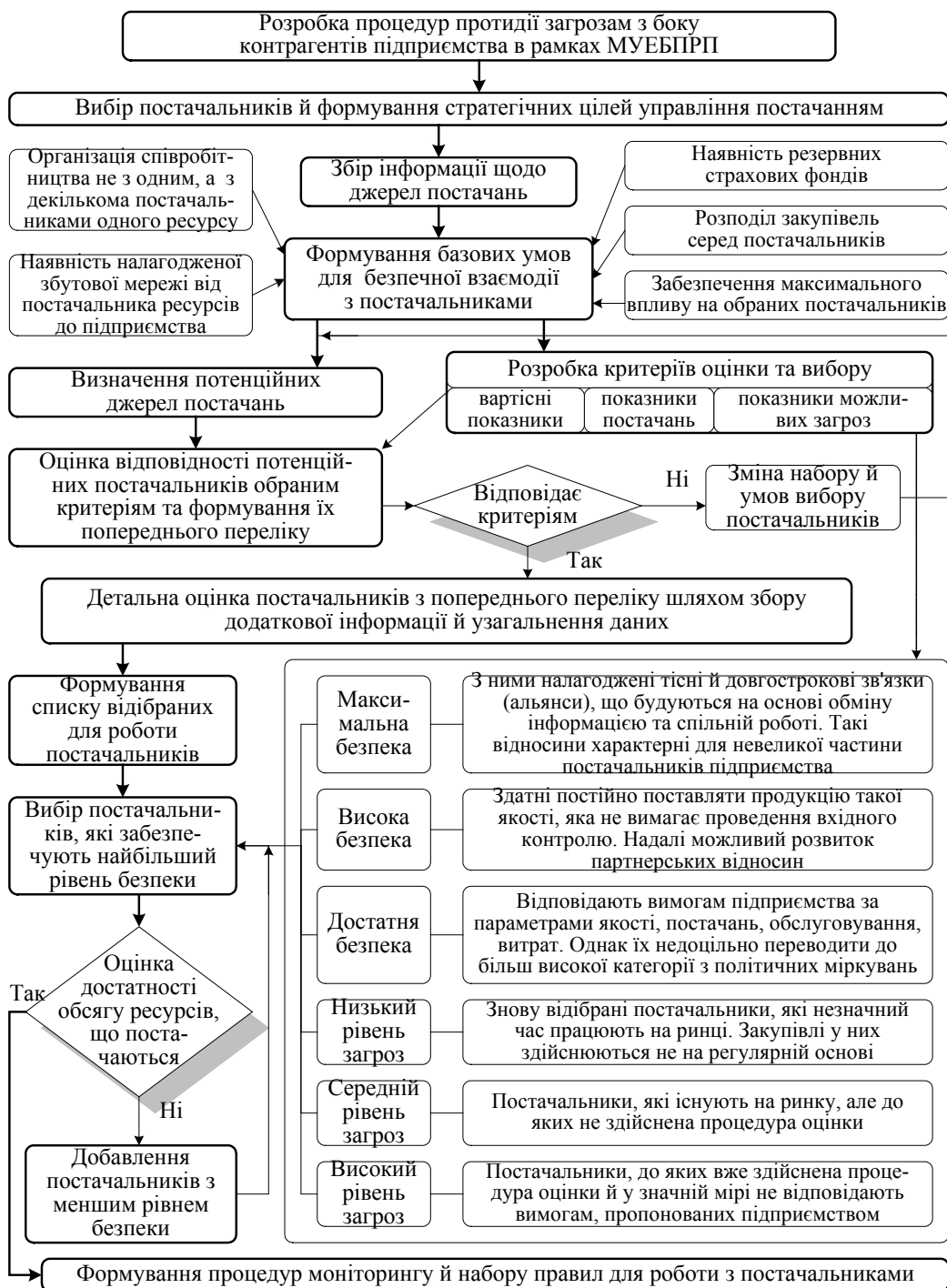

Рис. 2. Механізм управління економічною безпекою розвитку підприємства (елемент «взаємодія з постачальниками»)

бливу увагу розгляду стабільності й конкурентоздатності постачальників, оскільки більш доцільно купувати товар у тих з них, що поліпшують своє конкурентне становище, удосконалюючи товари або послуги, що надаються. Це гарантує підприємству придбання ресурсів відповідної якості за меншими цінами. Можливий вибір й таких постачальників, які зможуть задовольнити більшість вимог підприємства, що може поліпшити його конкурентне становище.

Важливу роль у процесі управління закупівлями відіграє контроль й управління як якістю постачань ресурсів, яка охоплює самостійний блок загроз, контроль за якими необхідний для підприємства, так і загалом якісний рівень взаємин з постачальниками. У зв'язку з цим для підприємства принципово важливо мати надійний інструментарій для оцінки якості, що може бути забезпечено конкретним постачальником.

З погляду контролю за можливими загрозами під якістю варто розуміти спроможність постачальника задовольняти потреби підприємства. Таким чином, мірилом якості послуги може бути тільки задоволеність споживачів. Якщо споживач задоволений, послуга – якісна. Якість у такому розумінні не може мати абсолютної оцінки. Будь-які кількісні показники якості є відносними й існують у формі рейтингів, оцінок невідповідностей, оцінок ступеня відповідності стандартам тощо.

Крім оцінки якості діяльності постачальника й формування на цій основі оптимального для підприємства набору постачальників (див.

рис. 2), необхідно забезпечити і безпосередню оцінку якості послуг та продукції постачальника, його здатність поставляти продукцію/послуги, які задовольняють потребам підприємства.

При створенні оптимального набору зон стратегічних ресурсів та виробленні стратегії поведінки підприємства на ринку факторів виробництва необхідно оперативно враховувати будь-які можливі зміни ситуації, а протидія загрози неотримання товару-ресурсу від постачальника повинно ґрунтуватися на наявності альтернативних постачальників та можливості вибору з їхнього числа інших основних постачальників товарів-ресурсів.

Наступним елементом загроз взаємин з контрагентами, який необхідно враховувати у процесі забезпечення економічної безпеки (див. рис. 1), є взаємини зі споживачами продукції підприємства й оптимізація рівня дебіторської заборгованості. У даному аспекті треба розглядати не тільки прострочену або безнадійну заборгованість, але і зайве зростання «нормальної» дебіторської заборгованості та супутнє цьому «заморожування» активів й зниження швидкості оборотності коштів, а також проблеми повернення боргів.

Діяльність у деяких галузях та багато з видів підприємництва невідгідні або навіть неможливі без відстрочки платежів. До них відноситься й рух певних груп товарів, які поставляються оптовиками вроздріб, та надання різних послуг і робіт, наприклад, будівельних та підрядних, орендні взаємини тощо.

Механізм управління економічною безпекою підприємства повинний забезпечити можливість

Рис. 3. Моніторинг діяльності постачальників

здійснення щоденного контролю за станом розрахунків з дебіторами та передачею необхідних даних керівництву підприємства в табличній формі з розбивкою за клієнтами і термінами. Такий контроль дуже важливий, тому що стан розрахунків з дебіторами впливає на загальну безпеку грошових потоків підприємства, забезпечує можливість проведення своєчасних розрахунків з постачальниками (при цьому зростає рівень безпеки підприємства, оскільки, виходячи з рис. 1, постачальники не будуть застосовувати відповідних заходів), виконання податкових зобов'язань.

Підприємство повинне прагнути до встановлення таких відносин зі споживачами, за яких вони формулюють свій попит, і не потрібно ґрунтуватися на прогнозуванні, оскільки в сучасних умовах непередбачених та стрімких змін у зовнішньому середовищі значно знижується точність будь-якого прогнозу.

Погрішності у прогнозуванні змушують підприємства підтримувати додаткові запаси по всьому логістичному ланцюгу, що збільшує потреби

в капіталі й приводить до зростання витрат. Однак, не завжди прогнозування попиту можна замінити точними даними про замовлення. Це залежить від кон'юнктури ринку, на якому працює підприємство. Прийняти оптимальне рішення про перехід на планування постачань продукції на основі замовлень споживачів можна за допомогою пропонуваної схеми (рис. 4).

Критерій безпеки стосунків зі споживачами необхідно застосовувати і до стратегії позиціонування продукції. Так на даний час виділяються три основні стратегії: виробництво на склад, зборка на замовлення, виробництво на замовлення. Застосування кожної з них пов'язано з певними загрозами, сила впливу яких буде відрізнятися у залежності від обраної стратегії.

Головними факторами, які впливають на вибір стратегії позиціонування продукту, є тривалість виробничого циклу виготовлення виробів, прийнятний час очікування покупцем постачання продукції та ступінь адаптації продукту, яку вимагає покупець. Різне сполучення даних факторів обу-

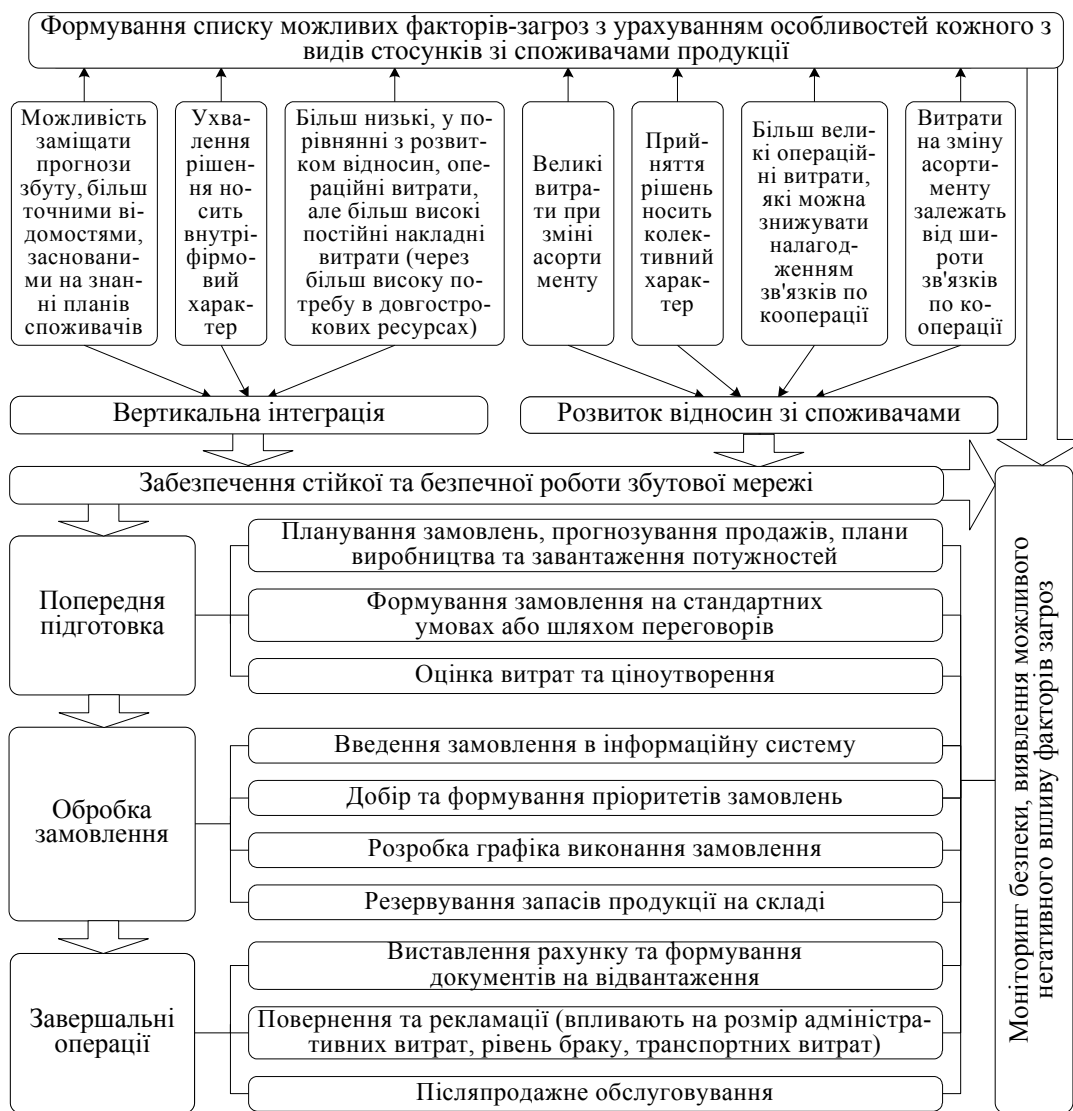

Рис. 4. Встановлення безпечних взаємин зі споживачами

мовлює як вибір стратегії, так і формує специфічний (індивідуальний для кожного конкретного випадку) набір факторів-загроз, які повинні контролюватися у процесі моніторингу безпеки.

Висновки з проведеного дослідження.

Результати діяльності підприємства значною мірою визначаються зовнішнім середовищем, а саме підприємство як відкрита система залежить від атмосфери у відносинах постачань ресурсів, енергії, кадрів, а також від споживачів та конкурентів.

При цьому виникають два принципових типи загроз, пов'язаних як із самим протіканням процесу виробничо-господарської діяльності й обумовлених взаємин підприємства з постачальниками, споживачами та конкурентами, так і з природною відповідною реакцією контрагентів підприємства на його активні дії. Основою для підтримки достатнього рівня економічної безпеки буде раціональна політика вибору постачальників та нормалізація наступної взаємодії з ними. Така політика повинна ґрунтуватися на аналізі важливості передбачуваних закупівель, рівні можливих загроз для характеристик виробленої продукції і виробничих витрат, особливостях ринку постачань та зон стратегічних ресурсів, наявності бар'єрів на шляху проникнення на ринок, характеру ринкової конкуренції, можливості встановлення партнерських відносин з постачальниками й управлінні якістю постачань ресурсів. Критерій безпеки необхідно накладати на взаємини зі споживачами та стратегії позиціонування продукції, шляхом контролю

договірних відносин й оптимізації рівня дебіторської заборгованості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кавун С. В. Економічна безпека підприємства: інформаційний аспект: монографія / С. В. Кавун. – Харків: ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. – 312 с.
2. Ковтун О. І. Стратегія підприємства: навч. посіб. / О. І. Ковтун. – К.: Ліра-К, 2014. – 680 с.
3. Судакова О. І., Щеглова О. Ю., Гасенко О. О. Головна характеристика механізму управління економічною безпекою розвитку підприємства / О. І. Судакова, О. Ю. Щеглова, О. О. Гасенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – № 24. – Одеса: МГУ, 2017. – С. 11–14.

REFERENCES:

1. Kavun S.V. (2014) Ekonomichna bezpeka pidpriemstva [Economic security of the enterprise]. Kharkiv: «Shchedry farmstead plus» LLC (in Ukrainian).
2. Kovtun O.I. (2014) Strategiya pidpriemstva [Strategy of the enterprise]. Kyiv: Lira-K (in Ukrainian).
3. Sudakova O.I., Scheglova O.Yu., Gasenko O.O. Golovna harakteristika mehanizmu upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu rozvitku pidpriemstva [The main characteristic of control mechanism of the economic security enterprise]. Scientific bulletin of the International Humanitarian University. Series: «Economics and Management». – No. 24. – Odessa: MSU. pp. 11–14 (in Ukrainian).

Sudakova O.I.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting, Economics,
and Human Resources Management of Enterprise,
Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture

Kulikova Y.V.

Master,
Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture

Alavany Gelko

Master,
Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture

THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF ECONOMIC SAFETY OF INTERACTION OF THE ENTERPRISE WITH COUNTERPARTIES

An enterprise, like any production system, inevitably engages in the relationship with the factors of production markets, due to the need to use a certain set of resources, which results in some definite costs. In the conditions of market saturation, the purchases, which are made by the enterprise, can significantly affect its profit growth along with the sale of products. At the same time, the costs incurred in the supply and distribution sector are also quite large and, in some cases, are comparable to costs in the manufacturing sector. That is why the task of economic security of the enterprise is to neutralize the threats that arise in the process of struggle for a limited amount of resources within the living space of the enterprise.

At the same time, forming the economic security of an enterprise, it is necessary to take into account that the direct relations between the enterprise and suppliers and consumers cause the emergence of a certain type of risks associated with the process of production and economic activity. At the same time, the operation of an enterprise can lead to threats to the level of security of its counterparties, causing a natural reaction in them and the subsequent reduction of the overall level of safety of the enterprise itself.

The system of management of safety of interaction of the enterprise with contractors operating in the general living space is developed. The basis for ensuring an adequate level of economic security of an enterprise as an entrepreneurial structure is to support its sustainable and maximum effective functioning at present and to accumulate sufficient potential for the balanced development and stable growth in the future. The criterion for the development should be the performance indicators of the enterprise, the value of which in the future should be no worse than in the present. Results of the enterprise are largely determined by the external environment, namely, the enterprise as an open system depends on the atmosphere in the supply of resources, energy, personnel, as well as from consumers and competitors. In this case, there are two principal types of threats, which are associated with the very course of the process of production and economic activity and the relationship of the enterprise with suppliers, consumers, and competitors, as well as with the natural corresponding reaction of the contractors of the enterprise on its active actions. The system of management of economic security of the enterprise is proposed on the basis of the reproductive approach taking into account the influence of economic contradictions.

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ПРОСТОРОВОГО ПІДХОДУ PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE OF THE SOCIAL SPHERE OF THE REGION IN THE CONTEXT OF SPATIAL APPROACH

У роботі розглянута важлива проблема формування компоненти регіональної соціальної інфраструктури в умовах просторової трансформації соціуму і економіки регіону. Визначено базові характеристики просторової трансформації соціуму і економіки регіонів. Представлена системна модель обґрунтування просторової диференціації соціальної інфраструктури регіону. Запропоновано методичний підхід до оцінки розвитку соціальної інфраструктури території регіону.

Ключові слова: регіональна інфраструктура, просторова трансформація соціуму і економіки регіону, системна модель.

В работе рассмотрена важная проблема формирования компоненты региональной социальной инфраструктуры в условиях пространственной трансформации социума и экономики региона. Определены базовые характеристики пространственной трансформации социума и экономики регионов. Представлена системная модель обоснования простран-

ственной дифференциации социальной инфраструктуры региона. Предложен методический подход к оценке развития социальной инфраструктуры территории региона.

Ключевые слова: региональная инфраструктура, пространственная трансформация социума и экономики региона, системная модель.

The paper considers an important problem of forming a component of the regional infrastructure – social infrastructure in the conditions of spatial transformation of the society and economy of the region. The basic characteristics of the spatial transformation of the society and the economy of regions are determined. A system model for substantiating the spatial differentiation of the social infrastructure of the region is presented. A methodical approach to assessing the development of social infrastructure in the region is proposed.

Key words: regional infrastructure, spatial transformation of society and regional economy, system model.

УДК 332.142:338.49

Борецька Н.П.

д.е.н., професор кафедри

бізнес-економіки

Київський національний університет
технологій та дизайну

Постановка проблеми. Сучасна трансформація української соціально-господарської системи, що носить структурний та інституціональний характер, відносно зростання самостійності регіонів України у прийнятті рішень з питань територіального розвитку, зростання темпів урбанізації і підвищення мобільності населення призвели до порушення перманентності процесів відтворення людського капіталу та єдності формування і розвитку елементів соціальної інфраструктури на всіх її рівнях. Це додатково ускладнюється просторовими диспропорціями в регіональному масштабі.

Закономірно, що економічно сильніші територіальні одиниці розвиваються швидше, створюючи необхідні передумови і потенціал для розвитку слабких, при цьому одночасно виступаючи локомотивами зростання і визначаючи інтенсивність використання соціальної сфери.

Накопичений досвід вітчизняного реформування економіки дозволяє зробити висновок про те, що цілі і завдання розвитку соціальної інфраструктури на рівні регіону можуть бути реалізовані виключно при поєднанні (збалансованість) регіональної економіко-екологічної та соціальної політики, яка активізує просторове оновлення,

яке можна досягти шляхом посилення унікальних переваг окремо взятих територій.

Дослідження умов просторової трансформації економіки має велике значення для розуміння особливостей формування та вдосконалення соціальної інфраструктури в регіоні. Відсутність системної концепції розвитку, чіткої політики держави в галузі регулювання цих процесів, у тому числі з урахуванням просторово-економічних перетворень, негативно позначається, по-перше, на сукупній суспільно-господарській ситуації в регіоні і, по-друге, на можливості використовувати потенціал трансформаційних процедур з метою поліпшення умов життєдіяльності населення і підвищення доступності соціальних послуг. Поряд з цим має місце неоднозначність теоретико-методичних підходів до внутрішнього складу елементів і соціальної інфраструктури недостатність науково-методологічної бази з оцінки рівня розвитку соціальної інфраструктури регіону та його територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною і методичною основою для виконання аналізу за вищевказаною проблемою регіональної економіки з'явилися фундаментальні

і прикладні праці як закордонних, так і вітчизняних вчених в області:

– просторових аспектів і поляризація розвитку економіки (Ж. Будвіля, А. Вебера, В. Крісталера і В. Лаунхардта, Х. Макіндера, А. Пробста, Ф. Ратцеля та ін.);

– трансформації економічних систем і прогнозування соціально-економічного розвитку (А. Гранберга, М.. Долішнього, Б. Буркінського, И. Булева, А. Зубарева, Л. Бородатової, Л. Тонишевої, В. Ляшенко, А. Татаркіна, Н. Мікули, Т. Пепи та ін.);

– вивчення ролі соціальної інфраструктури в економіці регіону (А. Алімова, Т. Белкіної, А. Хіршмана, М. Бутко, В. Дубницького, В. Комірної, Ю. Орловської, Л. Червової та ін.);

– сучасних досліджень формування та розвитку соціальної інфраструктури регіону в просторовому аспекті (А. Грабар, К. Омарової, Ч. Іонова, О. Суценко, Н. Маліновської, Ю. Суислової і О. Ябрової, Н. Іванової, А. Сіліна, Є. Чебанової та ін.).

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування методичних положень щодо вдосконалення системи і диференціації соціальної інфраструктури з урахуванням динаміки процесів трансформації економіки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Синтез різних вітчизняних і закордонних підходів до розгляду процесів видозмінення виробничо-господарської системи дозволяє сформулювати узагальнене уявлення про сутність просторової трансформації економіки регіону шляхом виділення і структурування передумов економічного просторового трансформування соціуму і економіки регіону, покладене в основу структурно-територіальних змін регіональної інфраструктури життєзабезпечення, представлені на рис. 1.

Для досягнення цільової спрямованості просторово-економічної і соціально-екологічної трансформації регіону, на нашу думку, можливо використати, нарівні із загальноприйнятими, специфічні принципи, особливо виділити серед них принципи поляризованого економічного розвитку, функціонального зонування території синхронізації процесів реструктуризації економіки і розвитку *соціальної інфраструктури*, які дозволяють не лише ефективно перерозподілити обмежені інвестиційні, людські і матеріальні ресурси, але і збалансувати їх структурно-територіальний зміна в регіон.

Головним орієнтиром сучасних перетворень регіональної соціально-економічної системи, з точки зору Л. Ю. Бородатої, разом з формуванням єдиного економічного простору й інноваційним розвитком території, є повномірне зростання якості життя громадян, що забезпечує відтворення людського капіталу і виступає основою конкурентного регіонального господарства [1, с. 11].

Сучасні ринкові та інституціональні перетворення національного господарства України

по-різному роблять вплив на життєдіяльність регіонів, диференціюючи їх за ресурсно-економічним потенціалом і показникам якості життя населення.

Слід зазначити, що в умовах перевлаштування просторової системи життєдіяльності українців особливу важливість набувають процеси диференціації, поляризації та асиметрії територіального розвитку. Так термін «*диференціація*» стосовно соціально-економічного інфраструктурного комплексу слід розглядати, як міру відмінності в забезпеченості об'єктами соціально компонентної регіональної інфраструктури різних населених місць, що дозволяє виділити території (усередині регіону) з неоднаковим економічним потенціалом і складом інфраструктурних елементів компоненти.

«*Поляризація*», з точки зору Ч. Х. Іонова, характеризує концентрацію і віддаленість елементів інфраструктури на рівні регіону, соціальної сфери від встановленого полюсу економічного зростання [2, с. 34]. Підтримуючи цю концепцію, у той же час, уявляється можливим визначити потенційну траєкторію перетворення інфраструктурної забезпеченості і збалансованості території відповідно до її економічної динаміки.

Можна погодитися з дослідниками Н. А. Івановою [3], Ю. Ю. Суслем [4] і Л. Ю. Бородатовою [5], які вбачають «асиметрію» просторово-територіального розвитку соціальної інфраструктури на рівні регіонів у прояві нерівномірного розвитку і розміщення об'єктів в зонах економічної активності і на іншій території за рахунок концентрації зусиль і ресурсів в полюсах зростання.

Загалом «соціальна» як компонента, що забезпечує інфраструктуру регіону, пов'язана із забезпеченням рівня і якості життя населення і концептуально ґрунтується на наданні послуг населенню у сферах (елементах компоненти) – охорони здоров'я, освіти, культури і мистецтва, спорту і т. д.

Уведення в економічний оборот окремих елементів інфраструктурних комплексів територій має різноякісний результат, що характеризується наступними ефектами дії на соціально-економічну систему регіону – економічну і соціальну. І той, і інший має як миттєвий, так і відкладений характер.

Економічний ефект миттєвого характеру дії інфраструктурного комплексу регіону є сукупністю економічних ефектів відповідних інфраструктурних складових комплексу.

Розрахунок економічного і соціального ефектів, миттєвого характеру від зведення окремих елементів інфраструктурного комплексу розраховується на початок функціонування і відповідно до наявних для кожної галузі методик розрахунку. Ці методики дуже різноманітні і враховують цілий комплекс чинників, які можуть вплинути на зростання валового регіонального продукту. Ряд авторів розглядає методики, що включають оцінку стану кожної підсистеми інфраструктури, окремо,

інші дослідники застосовують методика, ґрунтовані на інтегрованій (багатофакторній) оцінці тільки економічної ефективності розвитку інфраструктурних складових.

Проте, представлені методичні підходи до оцінки стану інфраструктурного комплексу не враховують або враховують не у повному обсязі ефект дії відкладеного характеру впливу інфраструктурних складових, які визначаються прогнозованим вкладом.

При цьому саме ефект відкладеного характеру впливу інфраструктурного комплексу може привнести істотні позитивні моменти до розвитку соці-

ально-економічної системи регіону. Оскільки особливістю зведення об'єктів інфраструктури є якраз те, що відкладений як економічний, так і соціальний ефект може зробити сильніший вплив на соціально-економічний розвиток регіону [1].

У процесі дослідження вітчизняних і закордонних підходів до типізації інфраструктури на різних рівнях і стадіях економічного розвитку, було визначено, що соціальна інфраструктура на мезорівні є провайдером системи життєзабезпечення населення, функціонально взаємодіючи з виробничою, сервісною і ринковою підсистемами з приводу задоволення різномірних потреб громадян.

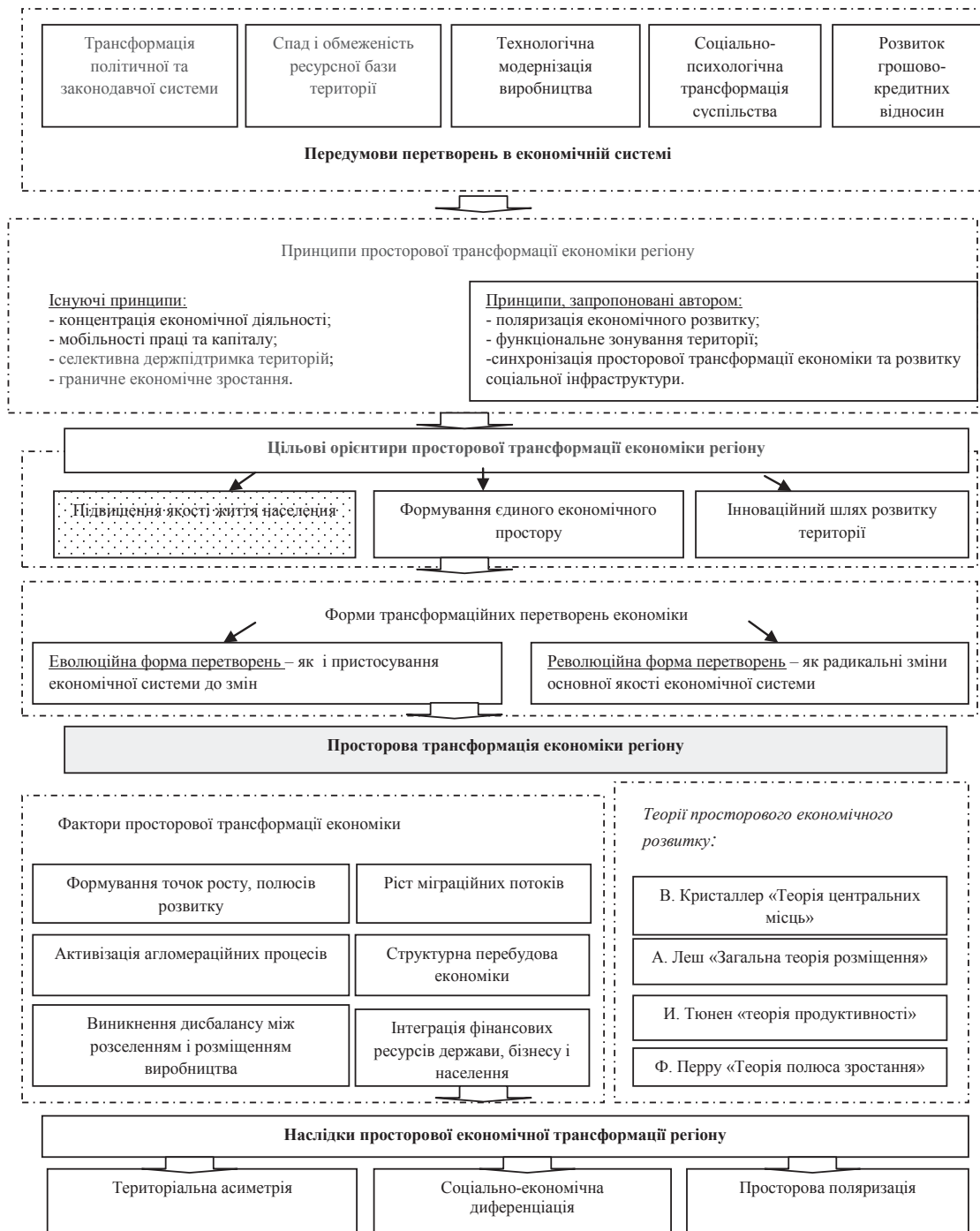

Рис. 1. Базові характеристики просторової трансформації соціуму і економіки регіонів

У процесі дослідження підходів до ділення інфраструктури соціальної сфери на групи об'єктів встановлено, що запропоновані критерії ділення (вид діяльності, кінцевий результат, рівень управління), на наш погляд, є не повними з точки зору просторового аспекту розвитку і потребують доповнення. Так, нами рекомендується виділяти по функціональному призначенню два типи соціальної інфраструктури: що підтримує і розвиває. Першим припускає наявність сукупності об'єктів соціальної інфраструктури, що забезпечують основні фізіологічні і культурні потреби населення на мінімально необхідному рівні згідно виробничо-економічної спеціалізації території. Розвиваючий тип має на увазі комплекс елементів соціальної інфраструктури, що створює умови для усебічного розвитку особистості і примноження людського капіталу відповідно до економічного потенціалу території. На нашу думку, набір складових частин соціальної інфраструктури на різних типах територій має бути особливим, специфічним її галузевої спрямованості і відображати потреби і запити як населення, що мешкає, так і підприємницьких структур, що функціонують у цій місцевості.

Враховуючи, що соціальна інфраструктура створює особливі умови життєдіяльності на певній місцевості, на нашу думку, її диференціація повинна проявлятися в складі, масштабі і просторовій зосередженості об'єктів на окремій території. Суть системної моделі, запропонованої автором в цілях обґрунтування просторових відмінностей у складі об'єктів соціальної інфраструктури, полягає в аналізі фактичної інфраструктурної забезпеченості населення, на підставі якої визначається варіант розвитку соціальної сфери, що припускає ідентифікацію набору специфічних елементів на даній території відповідно до розробленої автором матриці просторової морфології соціальної інфраструктури (рис. 2). В її основу покладені адаптований підхід Дж. Фрідмана до виділення типів економічних районів – ядро, зона зростання, зона нового освоєння, зона стагнації – і запропоновані типи соціальної інфраструктури.

З метою оцінки збалансованості складу і рівня розвитку на певній території об'єктів соціальної інфраструктури запропонована матриця дає можливість встановити для кожного типу економічного району свій набір елементів підтримувального і розвиваючого типу соціальної інфраструктури (мінімальний, оптимальний, максимальний).

Особливість представленої системної моделі в тому, що вона комплексно дозволяє визначити напрями синхронізації соціально економічних перетворень з розвитку наявної або формування необхідної на території соціальної інфраструктури для створення максимально комфортних умов життєдіяльності відповідно до типу економічного району.

У такому тлумаченні соціальна інфраструктура не просто сфера обслуговування населення, покликана задовольняти ряд нагальних традиційних потреб населення, але і певний функціонально-галузевий комплекс, що відповідає за якість життя працюючих громадян на формування перспективних соціальних форм життєдіяльності суб'єктів в полюсах економічного зростання і забезпечення мінімально необхідних умов для життя населення за її межами.

Різноманіття і неоднозначність наявних підходів до оцінки рівня розвитку інфраструктурного комплексу соціальної сфери, обумовлені плюралізмом думок з приводу об'єкту оцінки, його складу і параметричного наповнення, а також відсутність загальноприйнятих методологічних підходів дає можливість сформулювати авторське бачення. Запропонований автором методичний підхід до визначення рівня розвитку соціальної інфраструктури і збалансованості її елементів включає два етапи ітераційних дій (рис. 3).

Першим є експертно-аналітичний етап, в основі якого лежить розпізнавання типу території з урахуванням просторово-економічного аспекту і встановлення експертним шляхом приватних показників ($K_{\text{факт}}$), що відображають забезпеченість території інфраструктурними об'єктами кожного типу. Для кожного приватного показника фіксується його нормативна величина ($K_{\text{норм}}$) і визначається міра важливості для оцінки a (w) відповідно до типу економічного району. Другий – розрахунково-аналітичний етап – припускає обчислення рівня розвитку соціальної інфраструктури двох типів окремо і в сукупності з урахуванням поправочного коефіцієнта поляризації стосовно кожної даної території. Для визначення рівня розвитку соціальної інфраструктури нами пропонується використати метод відстані Евкліда, що дозволяє знайти найбільше наближення фактичного значення відібраного приватного показника до його нормативного значення.

Автором показано, що запропонований підхід дозволяє зафіксувати у відносних величинах забезпеченість різних економічних районів об'єктами соціальної інфраструктури двох типів, що дають можливість обґрунтувати збалансованість їх складових і на основі ранжирування територіальних утворень виявити пріоритети розвитку, а також визначити траєкторію просторової трансформації економіки і соціальної інфраструктури кожної територіальної одиниці регіону.

На відміну від традиційного способу оцінки рівня розвитку соціальної інфраструктури у формі узагальненого показника через застосування процедури агрегації відносних величин, який характеризується спрямованістю на оцінку матеріально-технічну бази, запропонований нами підхід враховує потенціал і внутрішні резерви відповідних типів

економічних районів та міру поляризації інфраструктури в них, тобто концентрацію, віддаленість і доступність об'єкта життєзабезпечення населення відносно полюсів зростання і периферії.

За проведеною оцінкою рівня розвитку соціальної інфраструктури промислових регіонів України (за станом на 2016 рік) доведено, що території

«ядра» і «зони зростання» недостатньо укомплектовані об'єктами соціальної інфраструктури і вимагають формування розширеного набору елементів розвиваючого типу і підтримувального типу. У свою чергу завданням розвитку територій «зони стагнації» і «зони нового освоєння» є формування такого складу об'єктів інфраструктурного

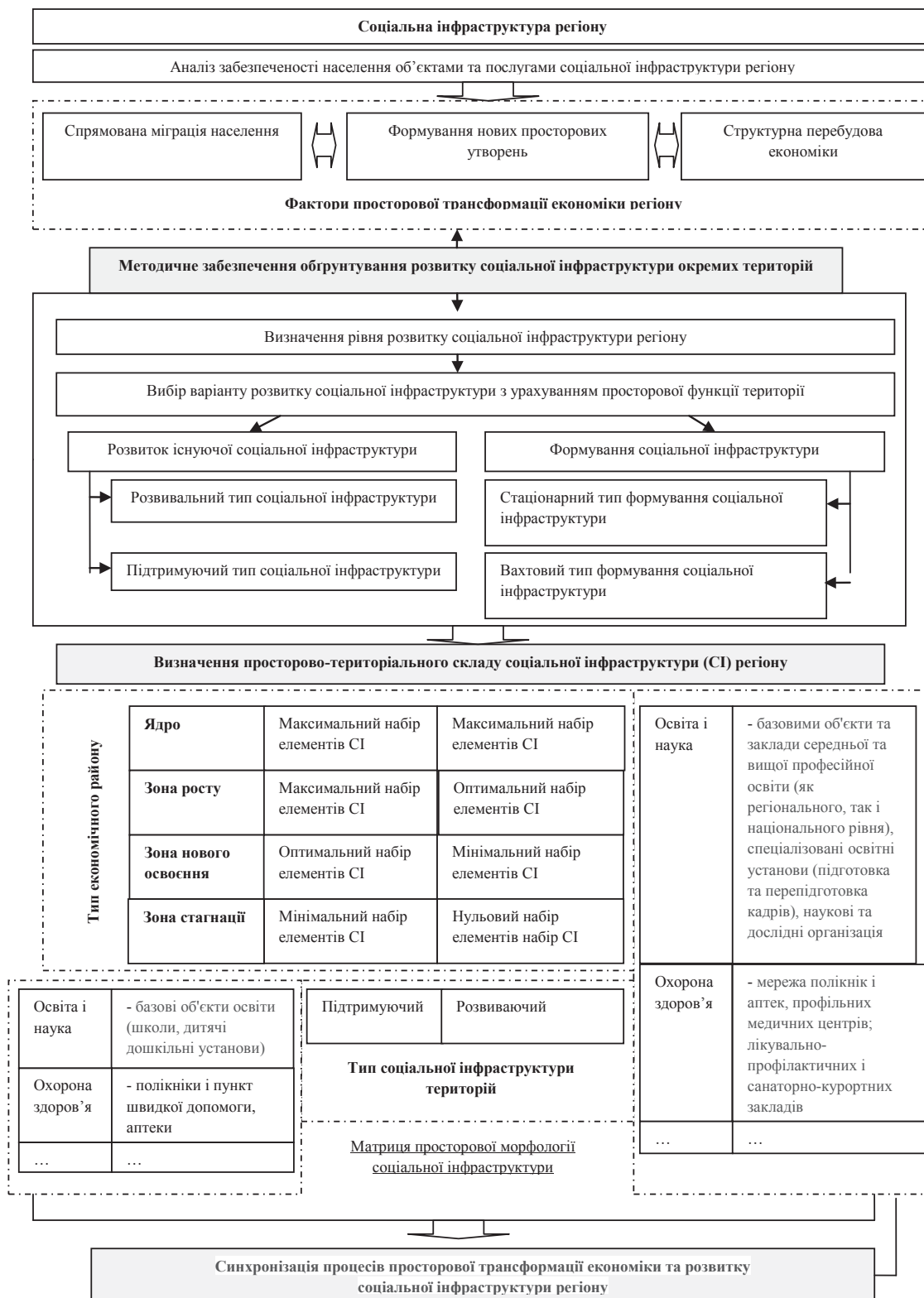

Рис. 2. Системна модель обґрунтування просторової диференціації соціальної інфраструктури регіону

забезпечення, який би дозволив підтримувати життєво важливі функції на прийнятному для території рівня.

Перетворення просторово-територіальної системи життєдіяльності населення вимагає певного ресурсного забезпечення, що включає норма-

тивно-правові, фінансові, організаційні і інформаційні елементи, що дозволяють погоджувати і об'єднувати зусилля влади, бізнесу і громадян для формування життєздатної економічної системи регіону, що відповідає реальним потребам суспільства. Серед них важливою умовою є виді-

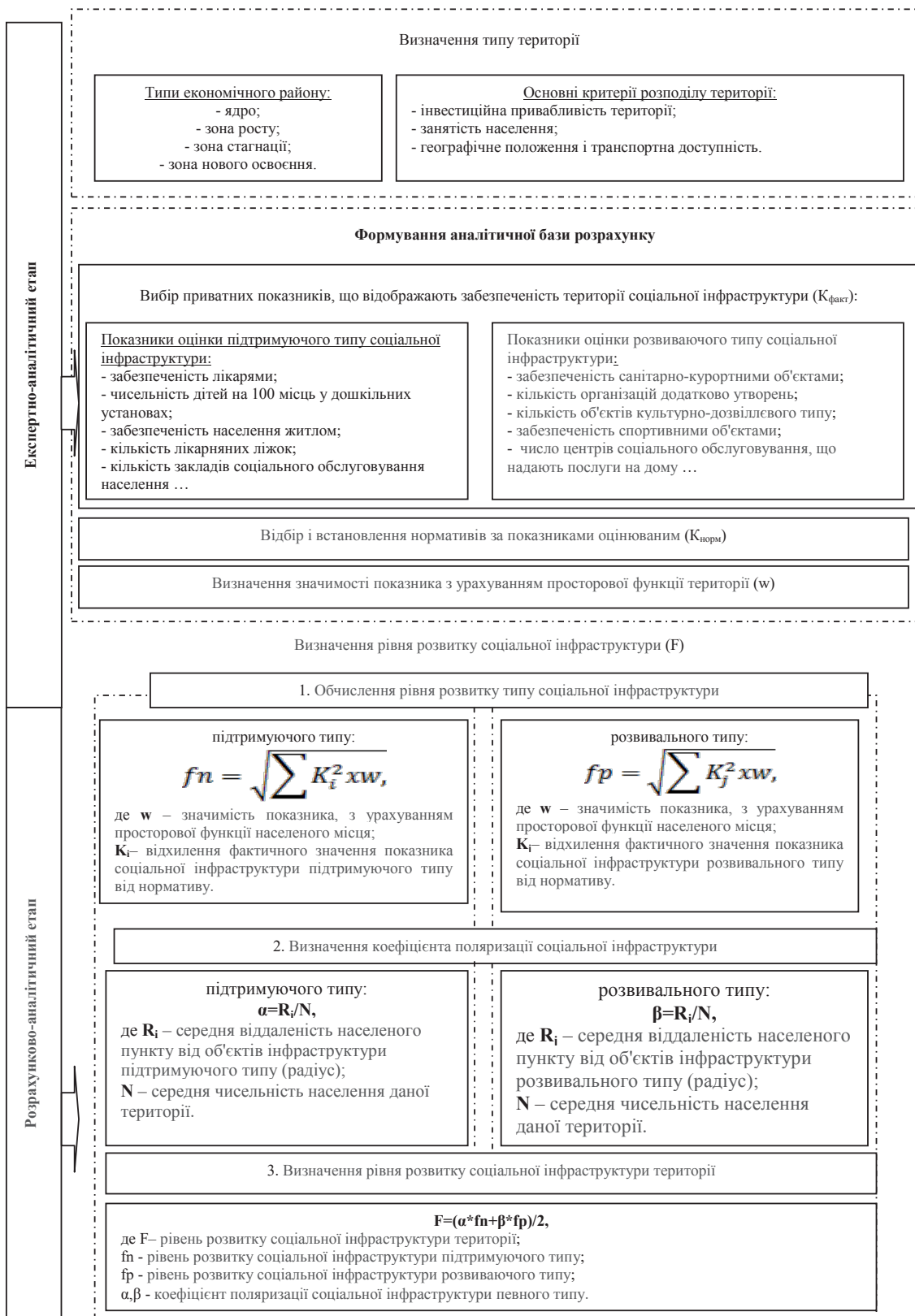

Рис. 3. Методичний підхід до оцінки розвитку соціальної інфраструктури території регіону

лення в регіональній системі органів виконавчої влади, спеціалізованої структури по управлінню просторово-, територіальним розвитком соціальної інфраструктури у формі міжвідомчої комісії, основною метою створення якої повинно стати рішення проблем поляризованого просторового розвитку соціальної інфраструктури за допомогою міжмуніципального вирівнювання споживання основних соціально важливих послуг.

Запропонований алгоритм передбачає послідовність дій, яка дозволяє:

- визначити пріоритети і напрями розвитку соціальної інфраструктури регіону в розрізі територіально-просторових утворень з урахуванням їх стратегічних цілей і впливу структурної диверсифікації економіки регіону;

- сформувати збалансований склад об'єктів підтримувальної і розвиваючої соціальної інфраструктури на різних типах територій відповідно до їх економічного потенціалу;

- забезпечити синхронізацію соціально-економічного розвитку за допомогою узгодження процесів трансформації територіальної структури регіональної господарської системи і соціальної інфраструктури у просторі.

Імпульсом територіального перетворення соціально економічної системи повинно стати поліпшення властивостей регіонального простору через удосконалення середовища життєдіяльності населення. На думку автора, підвищення рівня та якості життя населення, що виступає інтегральним критерієм оцінки наслідків диференціації соціальної інфраструктури в регіоні, забезпечуватиметься також зростанням економічної активності і мобільності людей.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, дослідження і узагальнення теорій регіонального розвитку дозволило уточнити принципи, цільові орієнтири і чинники просторово-економічної трансформації регіону, що обумовлюють структурно-територіальні перетворення в соціальній інфраструктурі. Встановлено, що в умовах перевлаштування просторової системи життєдіяльності населення особливу важливість набувають процеси диференціації, поляризації і асиметрії територіального розвитку. Запропонований підхід поділу інфраструктури соціальної сфери на той, що підтримує і розвиває типи, взятий в основу системної моделі обґрунтування просторової диференціації соціальної інфраструктури регіону, що базується на матриці її просторової морфології, і дав можливість автору визначити необхідний набір елементів інфраструктури соціальної сфери для кожного типу економічного району. Апробація розробленого науково-методичного підходу до оцінки рівня розвитку соціальної інф-

раструктури дозволила визначити міру забезпеченості регіону інфраструктурними об'єктами соціальної сфери і виявити напрями вдосконалення і збалансованості її складу. Застосування рекомендованого організаційно-управлінського алгоритму обґрунтування територіального розвитку соціальної інфраструктури буде спрямовано на забезпечення збалансованості і синхронізації соціально-економічних трансформацій в господарській системі регіону. Доведено, що просторово-економічна трансформація регіону є етапом вдосконалення господарських стосунків різного рівня, спрямованих на формування сучасного просторово-економічного каркасу країни і підвищення якості життя населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бородатова Л. Ю. Обоснование развития социальной инфраструктуры в условиях пространственной трансформации экономики региона. Автореф. дис. ... к.э.н.: 08.00.05. – Бородатова Людмила Юрьевна. – Тюмень, ФГБОУ ВПО «Тюменский государственный нефтегазовый университет», 2013. – 28 с.
2. Ионов Ч. Х. Проблема региональной асимметричности: новые подходы и пути решения / Ч. Х. Ионов // Региональная экономика. – 2014. – № 15(342). – С. 31–38.
3. Иванова Н. А. Классификация объектов региональной инфраструктуры / Н. А. Иванова // Современные наукоемкие технологии. – 2014. – № 1. – С. 38–43.
4. Суслова Ю. Ю. Методологические основы формирования рыночной инфраструктуры на базе функционального подхода / Ю. Ю. Суслова, О. А. Яброва // Проблемы современной экономики – 2012. – № 3. – С. 290–293.

REFERENCES:

1. Borodatova L. Yu. Obosnovanie razvitiya sotsial'noy infrastruktury v usloviyakh prostranstvennoy transformatsii ekonomiki regiona. Avtoref. dis. ... k.e.n.: 08.00.05. – Borodatova Lyudmila Yur'evna. – Tyumen', FGBOU VPO «Tyumenskiy gosudarstvennyy neftegazovyy universitet», 2013. – 28 s. (in Russian).
2. Ionov Ch. Kh. Problema regional'noy assimetrichnosti: novye podkhody i puti resheniya / Ch. Kh. Ionov // Regional'naya ekonomika. – 2014. – № 15(342). – S. 31–38 (in Russian).
3. Ivanova N. A. Klassifikatsiya ob'ektov regional'noy infrastruktury / N. A. Ivanova // Sovremennye naukoemkie tekhnologii. – 2014. – № 1. – S. 38–43 (in Russian).
4. Suslova Yu. Yu. Metodologicheskie osnovy formirovaniya rynochnoy infrastruktury na baze funktsional'nogo podkhoda / Yu. Yu. Suslova, O. A. Yabrova // Problemy sovremennoy ekonomiki – 2012. – № 3. – S. 290–293 (in Russian).

**PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE OF THE SOCIAL SPHERE OF THE
REGION IN THE CONTEXT OF SPATIAL APPROACH**

Modern market and institutional transformations of the national economy of Ukraine have different effects on the livelihoods of the regions, differentiating them according to the resource-economic potential and indicators of the quality of life of the population. In order to assess the equilibrium of the composition and level of development of social infrastructure objects in a certain territory, the article proposes a matrix that enables to establish for each type of economic district its set of elements for supporting and developing the type of social infrastructure (minimum, optimal, maximum). The peculiarity of the presented system model is that it comprehensively allows us to determine directions of synchronization of social and economic transformations in the development of the existing or the formation of the necessary social infrastructure on the territory to create the most comfortable living conditions in accordance with the type of economic district. Unlike the traditional way of assessing the level of development of social infrastructure in the form of a generalized indicator through the application of the procedure of aggregation of relative quantities, which is characterized by a focus on the assessment of the material and technical base, the proposed approach takes into account the potential and internal reserves of the corresponding types of economic districts and the degree of polarization of infrastructure in them, that is concentration, remoteness, and accessibility of the object of life support for the population relative to the growth poles and periphery. The transformation of the spatial-territorial system of vital functions of the population requires a certain resource support, which includes regulatory, financial, organizational, and information elements. It allows coordinating and uniting efforts of authorities, businesses, and citizens to form a viable economic system in the region that meets the real needs of society. The article proves that the spatial and economic transformation of the region is a stage of improvement of economic relations of different levels, aimed at forming the modern spatial and economic framework of the country and improving the quality of life of the population.

РОЗДІЛ 5. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗМІНИ ЖИТЛОВИХ УМОВ НАСЕЛЕННЯ

DETERMINANTS OF THE CHANGE IN THE POPULATION LIVING CONDITIONS

Визначено основні детермінанти еволюції житлових умов населення: клімат, потреба в захисті, технологічний уклад, природні ресурси, демографічні процеси, культура, релігія, ментальність, технологічний прогрес, фінансові ресурси, інфраструктура, екологія. Розкрито роль детермінантів формування житлових умов населення на різних історичних етапах. Показано, що на перших етапах еволюції кліматичні умови та потреба в захисті спонукали людину до пошуку та облаштування житла. На наступних етапах існування людства додалися інші детермінанти, при цьому набирали силу демографічні процеси, фінансові ресурси та технологічний прогрес. Доведено, що «фінансові ресурси» були головним детермінантом, що визначав як відмінності в житлових умовах населення різних прошарків, так і можливості появи певних зручностей.

Ключові слова: житло, житлові умови, детермінанти житлових умов, облаштування житла, базові зручності, забезпеченість житла зручностями, соціальна інфраструктура.

Определены основные детерминанты эволюции жилищных условий населения: климат, потребность в защите, технологический уклад, природные ресурсы, демографические процессы, культура, религия, ментальность, технологический прогресс, финансовые ресурсы, инфраструктура, экология. Раскрыта роль детерминантов формирования жилищных условий населения на разных исторических этапах. Показано, что на первых этапах эволюции климатические условия и потребность в защите побудили человека к поиску и обустройству жилища. На последующих эта-

пах развития человечества прибавились другие детерминанты, при этом усиливалось влияние демографических процессов, финансовых ресурсов и технологического прогресса. Доказано, что «финансовые ресурсы» выступали главным детерминантом, определяющим как отличия в жилищных условиях населения разных социальных слоев, так и возможности появления удобств в жилище.

Ключевые слова: жилье, жилищные условия, детерминанты жилищных условий, обустройство жилища, базовые удобства, обустройство жилища удобствами, социальная инфраструктура.

The basic determinants of the evolution of the population housing conditions are grounded, including: climate, the need in protection, technological mode, natural resources, demographic processes, culture, religion, mentality, technological progress, financial resources, infrastructure, and environment. The role of determinants of the population housing conditions is exposed for different historical periods. It is argued that climatic conditions and the need for protection impelled humans to search for and arrange their accommodation at the first stages of evolution. At the next stages of development, the role of other determinants has grown, including the impact of demographic processes, financial resources, and technological progress. It is widely acknowledged that financial resources have become the main factor, determining both variation in housing conditions of various social groups of population and opportunities to equip their dwellings with new comforts.

Key words: housing, living conditions, determinants of living conditions, arrangement of accommodation, base comforts, equipment of accommodation with comforts, social infrastructure.

УДК 332.81

Когатько Ю.Л.

к.геогр.н., с.н.с., старший науковий співробітник

відділу моделювання соціально-економічних процесів і структур Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України
Полякова С.В.

к.е.н., с. н.с., провідний науковий співробітник

відділу моделювання соціально-економічних процесів і структур Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України

Постановка проблеми. Умови проживання є важливим показником життєвого рівня населення в будь-якій країні. Житлові умови трансформуються в часі залежно від дії різних детермінантів, що і визначають швидкість і якість цих змін. Дослідження ролі даних детермінантів на різних історичних етапах існування людства дозволить прогнозувати житлову політику держави і загалом майбутню якість життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом як українськими вченими, так і дослідниками з інших країн, було зроблено чимало для дослідження особливостей житла і житлових умов. Значний внесок у дослідження проблем житлових умов сільського населення здійснили відомі вітчизняні та зарубіжні науковці В.М. Новіков (V.M. Novikov), Т.Ю. Овсяннікова (T.Yu. Ovsyannikova), Н.П. Сіт-

нікова (N.P. Sitnikova), Л.А. Мусіна (L.A. Musina), В.В. Семенов (V.V. Semenov), І.В. Прокопа (I.V. Prokopa), В.І. Кравченко (V.I. Kravchenko), К.В. Паливода (K.V. Palyvoda), А.П. Скорик (A.P. Skoryk), В.С. Шишкін (V.S. Shyshkin). Однак, значна їх частина присвячена здебільшого дослідженню кількісних характеристик соціальної інфраструктури і житлових умов, зокрема. Так роботи В.М. Новікова (V.M. Novikov) – науково-аналітичні дослідження, в тому числі на міжрегіональному та регіональному рівнях, у сфері функціонування та фінансування установ освіти, охорони здоров'я, культури, рекреації та туризму, житлово-комунального господарства. Житло в ієрархії потреб людства показано в працях Т.Ю. Овсяннікової (T.Yu. Ovsyannikova). В.С. Шишкін (V.S. Shyshkin) значну частину свого наукового доробку при-

святить сучасному стану житла і житлових умов в Україні. За значної кількості праць залишається чимало не вирішених проблем у даній галузі, серед них і дослідження впливу різних факторів на зміну житлових умов населення.

Постановка завдання. Метою написання даної статті є спроба розкриття ролі детермінант формування житлових умов населення на різних історичних етапах, а також їх роль у сучасному будівництві житла, а також його забезпеченні зручностями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Житлові умови є показником рівня життя населення в будь-якій країні в усі часи, важливим елементом життєдіяльності, адже забезпечували задоволення фізіологічних потреб у захисті від несприятливих чинників зовнішнього середовища. З іншого боку, житло було статусним об'єктом: сильніший та більш забезпечений мав краще житло. Прагнення до общинного способу життя сприяло розвитку соціалізації, що, поряд з економічними рушіями суспільного розвитку, стало передумовою формування сільських та міських поселень.

Як відомо, людство пройшло тривалий шлях від виникнення людини як біологічного виду до сучасного фізичного типу, від первісної організації до розвинутої цивілізації [1]. Науковці відмічають, що історія зародження перших ознак матеріальної культури налічує, як мінімум, 2 млн років. Так купи каміння і кісток, знайдені в Олдувайській ущелині в Танзанії, говорять про те, що ранні люди уже збиралися групами на стоянках, де споруджували перші у світі укриття. Житло при цьому будували з доступного на той час матеріалу – кісток і каменів, гілок. Культура схожого будівництва збереглася і сьогодні в деяких районах Африки [2]. Одне з найстаріших побудованих жител у світі датується приблизно 10-м тисячоліттям до н.е. було зроблено з кісток мамонта. Знахідка була зроблена в СРСР у селі Межиріч, недалеко від Києва. Ймовірно, житло було покрито шкурами мамонта [3].

Є різні гіпотези виникнення будівництва житла. Так за гіпотезою, висунутою американським археологом Джоном Кларком, поява довгострокових стоянок і жител пов'язана з подовженням тривалості дитинства, бо доки відбувається навчання підростаючого покоління, рухливість групи людей обмежена [4]. Наступна гіпотеза – житло поступово формувалося навколо вогнища і спочатку виконувало лише функцію захисту вогню від поривів вітру. Інша гіпотеза, що розвивалася археологом В. Я. Сергіним, передбачала, що довготривалі житла виникли в місцях оброблення та поїдання великої мисливської здобичі [5].

Протягом усього періоду розвитку цивілізації еволюцію житла і житлових умов визначали такі детермінанти:

- клімат;
- потреба в захисті;

- технологічний уклад;
- природні ресурси;
- демографічні процеси;
- культура, релігія та ментальність;
- технологічний прогрес;
- фінансові ресурси;
- інфраструктура;
- екологія.

На різних історичних етапах дані детермінанти діяли з різною силою. Так на перших етапах еволюції кліматичні умови та потреба в захисті спонукали людину до пошуку та облаштування житла; велику роль відігравали наявні на території проживання природні ресурси. З подальшим розвитком цивілізації їх вплив істотно знизився, натомість з'явилися нові детермінанти: технологічний прогрес, технологічний уклад. Набирали сили демографічні процеси: стрімке зростання чисельності населення спонукало до створення більш компактних будівель, де могла б проживати більша кількість людей. У той же час збільшення кількості народів із різними традиціями, а також поєднання традицій із релігією призвели до зростання впливу детермінанту культура, релігія та ментальність. Еволюція інновацій у житлових умовах обумовлена вимогами часу, конкретними умовами епохи. Виникнення нових видів житла, їх ускладнення та модернізація означали появу тих чи інших продуктивних, технологічних та організаційно-управлінських інновацій у промисловій і будівельній галузях.

З виникненням і розвитком грошових відносин фінансові ресурси стали головним детермінантом, що визначав як відмінності в житлових умовах населення різних прошарків, так і можливості появи певних зручностей. З часом різниця у житлових умовах населення лише посилювалася, це стосується як зовнішнього вигляду будівель та їх внутрішнього оздоблення, так і місцевості, де вони розташовані: обладнання зручностями будинків сільських мешканців і нині у багатьох країнах істотно поступається помешканням містян. Причина полягає не стільки у різних фінансових можливостях, як у відсутності комунікацій у сільських населених пунктах, тобто на житлові умови істотний вплив має інфраструктурний детермінант (рис. 1).

«Клімат» був одним з основних детермінантів, які взагалі змусили первісних людей робити собі житло чи облаштовувати під нього печери. Загалом житло є «першою лінією оборони», що облаштовується людиною для захисту від несприятливих зовнішніх умов (другою такою лінією є одяг). За тисячоліття існування людства надзвичайно мінливим був клімат Землі. Проходили тисячі років, періоди потеплінь чергувалися з часом, коли клімат ставав холодним. Разом зі змінами клімату змінювалось і житло, і житлові умови людей [6].

Клімат, безсумнівно, у значній мірі обумовлював спосіб життя і тип житла первісної людини.

З життя сучасних народів, що населяють тропіки, відомо, що у посушливі періоди вони цілком задовольняються легкими куреннями тимчасового характеру, що оберігають їх від палючих променів сонця або від спекотного вітру. Тільки у дощовий сезон вони шукають притулку від тропічних злив, використовуючи скельні навіси і печери.

В наш час клімат також визначає особливості житлових умов різних регіонів світу. Так, міста південних сухих районів завжди мали характер структур, що самозатінюються, а будівлі – своєрідних «термосів» з масивними стінами, замкнених компактним плануванням і рідкісними невеликими вікнами. Яскраво виражений образ такої архітектури був прямим наслідком характерних кліматичних умов і набував чіткого національного характеру. Для вологих районів, навпаки, характерні відкрите планування, легкі «дихаючі» стіни та світлові прорізи, добре провітрювані міські простори. Більшість південних районів відрізняється великою кількістю сонячних днів у році, дуже високою радіацією і контрастністю освітлення. Це зумовлює специфічний характер архітектурної пластики і колірних співвідношень елементів і деталей будівель: тонку пластичну модуляцію декору, велику насиченість кольору і його контрастні поєднання. У північних і більшості центральних районів переважно хмарне небо обумовлює велику пластику стін і деталей і пастельні колірні

поєднання, що повністю відповідає природному оточенню і м'якому розсіяному освітленню [7].

Одночасно з кліматичним детермінантом, що визначав особливості житлових умов, діяв і детермінант **«потреба в захисті»**. Ще первісні люди потребували оборони від диких звірів та ворожих племен, що спонукало до облаштування печер і будівництва перших захищених жител. Проблема оборони житла в ті часи вирішувалася відносно просто – будівництвом намету, огороженого гілками або прутами з кілками. При цьому місце стоянки або проживання обиралося на деякій височині, обмеженій з боків водою, в густих лісових або чагарникових хащах або місцевостях з іншими природними перешкодами. Таке місце забезпечувало хороший огляд, природний захист і можливість успішної оборони місця проживання. Це одна з найважливіших умов забезпечення безпеки. Крім цього, піднесене місце відносно швидко звільнялося від надлишків вологи в негоду [8].

У сучасному суспільстві потреба в захисті не зникла. Сучасні будинки та квартири часто оснащуються засобами охоронної сигналізації з виведенням на спеціалізований пульт спостереження, де цілодобово чергує оператор. Спеціальні пристрої, які застосовуються для забезпечення охорони приміщення, гарантують надійний контроль. Охорона за місцем призначення приїжджає в найкоротші терміни і здійснює необхідні дії для забез-

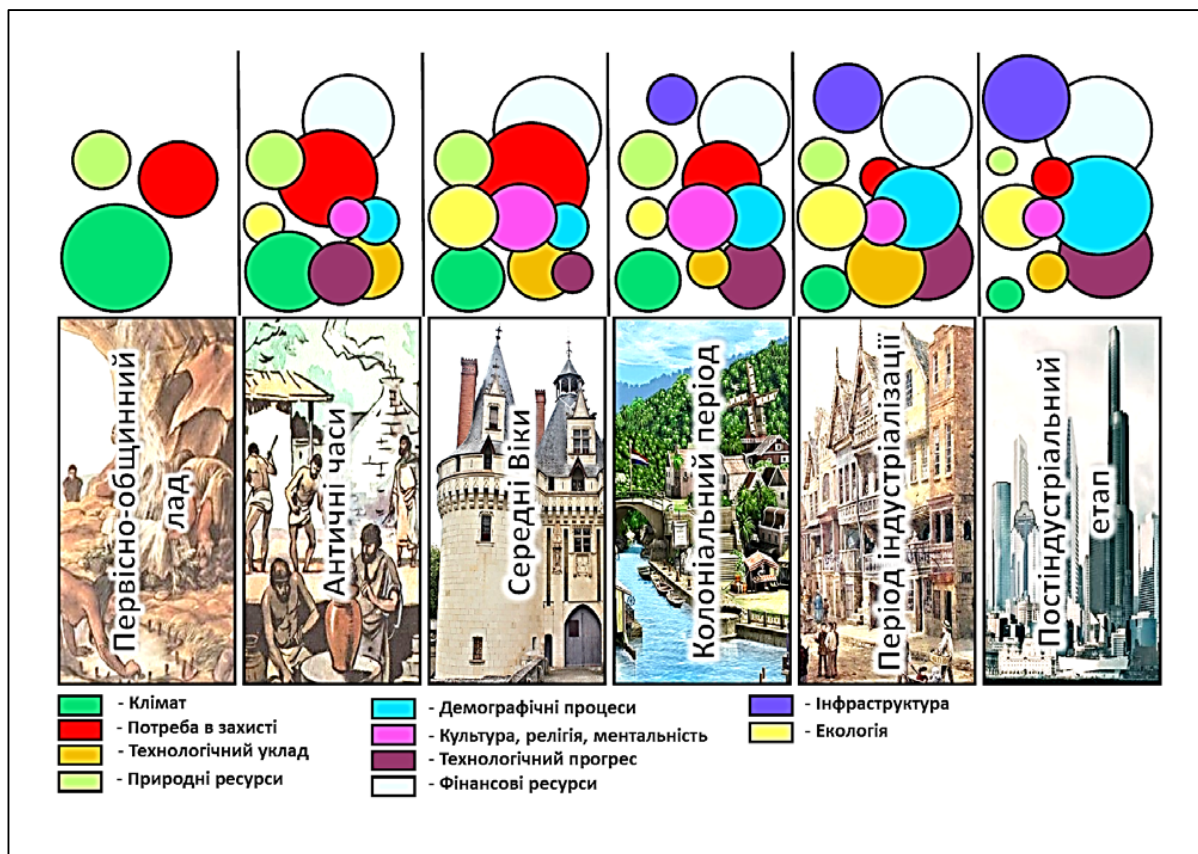

Рис. 1. Детермінанти житлових умов на різних історичних етапах

печення цілісності майна. У той же час масивні двері, решітки, ролети та ін., як і в давні часи, є реальною механічною перешкодою проникненню злодіїв, на відміну від сигналізації або відеореєстрації, які тільки реєструють подію і попереджають, але не перешкоджають.

Важливим детермінантом, що визначав зміну житлових умов населення, є **«технологічний уклад»**. Так древні примітивні люди не володіли ще навіть найпростішими навичками створення штучних споруд. Все це прийшло значно пізніше. Бурхливого розвитку зазнали продуктивні сили, які перетворили виробничі відносини. Зародилася нова форма організації життя – родовий лад, виникло організоване суспільство, здатне протистояти різним несприятливим явищам природи, заселяти найрізноманітніші за кліматичними умовами райони землі. Переселяючись, люди потрапляли в інше зовнішнє середовище. Ця зміна природних умов сприяла появі у людини навичок створювати собі житло у вигляді штучних споруд, які почали захищати від негоди, диких звірів і ворогів.

Поява багатоквартирних будинків вела за собою необхідність у централізованому водопостачанні, водовідведенні. Перші централізовані міські водогони в Європі відносяться до XII ст. У кінці XII ст. побудований перший водогін в Парижі. У XIII ст. починається централізоване водопостачання Лондона. На початку XV ст. водогони з'являються в німецьких містах [9]. Будівництво великих кам'яних будинків в умовах холодного клімату привело до появи опалення. Опалювали будинок у той час за допомогою вогнищ, жаровень, переносних печей або теплого повітря, проведеного за допомогою труб, – розташованих під підлогою, у стінах, – з печі, яка перебувала під підлогою.

У наш час у зв'язку зі зростанням споживання енергоресурсів і загрозою їх вичерпання було прийнято багато заходів для підвищення ефективності використання та скорочення втрат енергії, в тому числі і в оселях. Зросли вимоги до теплоізоляції та природного освітлення, почався перехід від ламп розжарювання до більш економічних освітлювальних приладів. Почалося використання спеціального скла, що знижує втрати тепла через вікна. Все частіше використовуються поновлювані джерела енергії: сонячна, вітрова, дощова, приливна, геотермальна. Вже існують будинки, які повністю забезпечують себе енергією з власних сонячних батарей або вітряків.

Детермінант **«природні ресурси»** також визначав специфіку житлових умов з самого початку існування людства. Так як древня примітивна людина не володіла ще навіть найпростішими навичками створення штучних споруд, то житлами були відповідно пристосовані печери. І відповідно сам пошук житла перетворювався на пошук печери, гроту чи навислої скелі, яка б мала захис-

тити від опадів, а також частково від вітру. І величезні території, що були придатні для проживання перших людей, були не заселені, причиною була також і відсутність можливості знайти прихисток.

При цьому залежність житлових умов від природних ресурсів території існувала ще порівняно недавно. Навіть ще сто років тому у північних, лісових районах України, а також гірських районах Карпат основним будівельним матеріалом для стін було дерево, при цьому в гірських районах використовувалися переважно хвойні, а на Поліссі – листяні породи.

У той же час природно-ресурсний фактор визначав не тільки особливості будівництва житла, а й зручності. Наприклад, у гірських районах ще з давніх часів використовували систему штучних струмків для доставки води безпосередньо до будівель, жителі берегів річок викидали відходи безпосередньо у воду, що рятувало від засмічення територію навколо житла, однак забруднювало водойми.

Детермінант **«демографічні процеси»** визначав зміну житлових умов переважно через міграції, а також через перенаселення територій. Так житло первісних людей було мало пристосованим під постійне проживання не тільки через те, що тодішні знання не дозволяли, а й тому, що перші люди вели кочовий спосіб життя.

Іншим важливим моментом впливу міграцій на зміну житлових умов є перенесення культури одного етносу на інший при переселенні на спільну територію проживання. Перенаселення впливало на житлові умови як через спонукання до міграцій, так і через створення більш компактних будівель, де могли б проживати більше людей.

Детермінант **«культура, релігія та ментальність»** впливає не стільки на особливості житла, скільки на житлові умови. Вплив особливостей менталітету на житлові умови найкраще прослідковуються в наш час. Так, наприклад, в європейських країнах люди, які переїжджають жити на інше місце, проте, не мають можливості купити квартиру чи будинок, орендують оселю. Однак, у багатьох країнах Африки та Південної Америки люди не орендують житло, а захоплюють землю і будують собі цілі райони. У мусульманських країнах, де дозволено багатожонство, кожній дружині треба надати окрему кімнату. У деяких північнокавказьких народів невістка не повинна була спілкуватися зі свекром, і тому приміщення молодих розташовувалися на віддалі від центральної частини. Люди не хотіли жити на очах у сусідів, будинок ставили у глибині двору, а фасад звертали не в бік вулиці.

У сучасному світі ментальність, релігія та культурні традиції все менше впливають на особливості житлових умов. У той же час мода на історичність сприяє відтворенню забутих традицій, але переважно це відображається в оформленні.

Детермінант **«технологічний прогрес»** на рівні з кліматичним і оборонним впливав із самого початку створення першого житла, адже перший зроблений навіс чи відгороджена частина печери – це вже був великий технологічний прорив у житті первісних людей. Еволюція інновацій у житлових умовах обумовлена вимогами часу, конкретними умовами епохи. Виникнення нових видів житла, їх ускладнення та модернізація означали появу тих чи інших продуктових, технологічних та організаційно-управлінських інновацій у промисловій і будівельній галузях.

Детермінант **«фінансові ресурси»** почав діяти в момент, коли окремі родини почали жити в окремих житлах, або в момент, коли з'явилося окреме помешкання у вождя. Розрив у якості житла і житлових умов різних верств населення зріс у античні часи, коли з'явилися перші держави. Так виражене соціальне розшарування в Римській імперії зумовило і різні типи жител для людей різних соціальних груп. Технологічна революція значно покращила житлові умови багатих людей у XVII–XVIII століттях, проте, на селянські будинки практично не вплинула. Як і раніше, вони мають одну велику житлову кімнату, в них так само є сусідами люди і тварини.

У наш час у багатьох країнах існує величезний розрив між житловими умовами багатих та бідних прошарків населення. Так в Бразилії мова йде про величезну прірву між соціальними класами, нерівність яких впадає в очі одразу. На тлі квартир по 1000 квадратів з басейнами і розкішними меблями, шикарних ресторанів і хмарочосів, над якими кружляють приватні вертольоти, виділяється разюча бідність фавел.

Детермінант **«інфраструктура»** впливає на житлові умови населення через місце розташування житла в населених пунктах, які знаходяться в різних місцях відносно транспортних магістралей, газогонів, водопроводів, силових електричних ліній, портів тощо. Цей фактор почав діяти з моменту появи перших міст і перших держав. Так житло людей, які мешкали в містечках на перетині торговельних шляхів, завжди було багатшим і краще оснащеним, ніж житло представників того ж народу віддалених районів.

У наш час додалися такі компоненти, як розміщення щодо відстані до газогонів, електричних ліній, водопроводів. Прикладом впливу такого розміщення можна назвати села на півдні Херсонської області, які внаслідок відключення єдиної електричної лінії у бік Криму після анексії залишилися без електропостачання, доки не провели нову лінію. Точно так само житла мешканців частини Криму стикнулися з обмеженням у водопостачанні після припинення дії Північнокримського каналу [10].

Детермінант **«екологія»** почав впливати на особливості житлового будівництва в момент

зростання міст у перших античних державах, коли з'явилися проблеми із забезпеченням водою, паливом і, особливо, з утилізацією відходів. Проблема екології жител стала ще більш актуальною в XXI столітті, у той час, коли людина в гонитві за модою використовує нові, малодосліджені технології і матеріали для свого будинку, навіть не підозрюючи, якої шкоди тим самим завдає своєму здоров'ю. З'явилися нові екзогенні забруднювачі атмосферного повітря і забруднювачі ендегенного походження. У той же час у слаборозвинених країнах бідність і бруд часто супроводжуються незадовільними житловими умовами.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, до детермінантів, що визначали появу житла, а також розвиток житлових умов, належать: «клімат», «потреба в захисті», «технологічний уклад», «природні ресурси», «демографічні процеси», «культура, релігія та ментальність», «технологічний прогрес», «фінансові ресурси», «інфраструктура» та «екологія». Дія детермінантів була різною в певні історичні епохи. Так за часів первіснообщинного ладу діяли тільки «клімат», «потреба в захисті» та «природні ресурси». У більш пізні епохи знижувалася роль природоресурсних детермінантів, а наростала тих, що визначалися розвитком суспільства.

Якщо не враховувати епоху первіснообщинного ладу, то головним детермінантом, що визначав як відмінності в житлових умовах населення різних прошарків, так і взагалі можливості появи певних зручностей, був «фінансові ресурси». Зі зростанням населення збільшилася сила дії детермінантів «демографічні процеси», «інфраструктура» та «екологія». У той же час збільшення кількості народів із різними традиціями, а також поєднання даних традицій із релігією призвели до зростання впливу детермінанту «культура, релігія та ментальність».

Зміни в житлових умовах населення не відбуваються дуже швидко. Навіть поява нових революційних технологій у будівництві чи стрімке зростання доходів населення тільки поступово вносять свої корективи в особливості житла і його обладнання зручностями, хоча і можливі винятки (поява електробойлерів для нагрівання води при припиненні функціонування системи гарячого водопостачання в місті). Проте, дані зміни існують і їх подальше вивчення потребує розробки системи індикаторів, які б показували, як і наскільки швидко відбувається трансформація житлових умов населення, які детермінанти посилюють чи, навпаки, послаблюють свій вплив, як це відображається на загальному добробуті населення. Ці та інші питання потребують подальших наукових розвідок у сфері житлових умов населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бовш Л. А. Історичні передумови становлення житлового господарства в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=992>
2. Ламберт Д. Доисторический человек. Кембриджский путеводитель. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://Ebooktime.net/book8.html>
3. Gregorovich Andrew (1994), Ancient Inventions of Ukraine.
4. Кларк Дж. Доисторическая Африка / Дж. Кларк. – Москва, 1977. – (Наука).
5. Сергин С. Я., Сергин В. Я. Системный анализ проблемы больших колебаний климата и оледенения Земли. Л., 1978.
6. Когатько Ю. Л. Вплив кліматичного фактору на зміну житлових умов населення / Ю. Л. Когатько // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – С. 51–56.
7. Архитектурная физика [Електронний ресурс] // prorab.com.ua. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://prorab.com.ua>
8. Суворый А. Устройство первобытных жилищ [Електронний ресурс] / А. Суворый // [proza.ru](https://www.proza.ru/2012/08/10/605). – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.proza.ru/2012/08/10/605>
9. Волков Ю. Г., Добренков В. И., Нечипуренко В. Н., Попов А. В. Социология: Учебник / Под ред. проф. Ю. Г. Волкова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Гардарики, 2003. – 512 с.
10. Когатько Ю. Л. Розвиток поселенської диференціації за рівнем життя населення України / Ю. Л. Когатько // Демографія та соціальна економіка. – 2014. – № 2. – С. 208–218.

REFERENCES:

1. Bovsh L. A. Istorychni peredumovy stanovlenia zhytlovoho hospodarstva v Ukraini [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=992>
2. Lambert D. Doystorycheskyi chelovek. Kembrydzhskiy putevodytel. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://Ebooktime.net/book8.html>
3. Gregorovich Andrew (1994), Ancient Inventions of Ukraine.
4. Klark Dzh. Doystorycheskaia Afryka / Dzh. Klark. – Moskva, 1977. – (Nauka).
5. Serhyn S. Ya., Serhyn V. Ya. Systemnii analiz problemi bolshykh kolebaniy klymata y oledeneniya Zemly. L., 1978.
6. Kohatko Yu. L. Vplyv klimatichnoho faktor na zminu zhytlovykh umov naselelnia / Yu. L. Kohatko // Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. – 2017. – S. 51–56.
7. Arkhytekturnaia fizyka [Elektronnyi resurs] // prorab.com.ua. – 2016. – Rezhym dostupu do resursu: <http://prorab.com.ua>
8. Suvoryi A. Ustroistvo pervobytnykh zhylyshch [Elektronnyi resurs] / A. Suvoryi // [proza.ru](https://www.proza.ru/2012/08/10/605). – 2012. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.proza.ru/2012/08/10/605>
9. Volkov Yu. H., Dobrenkov V. Y., Nchypurenko V. N., Popov A. V. Sotsyolohiya: Uchebnyk / Pod red. prof. Yu. H. Volkova. – Yzd. 2-e, yspr. y dop. – M.: Hardaryky, 2003. – 512 s.
10. Kohatko Yu. L. Rozvytok poselenskoï dyferentsiatsii za rivnem zhyttia naselelnia Ukrainy / Yu. L. Kohatko // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. – 2014. – № 2. – S. 208–218.

Kohatko Yu.L.

Candidate of Geographical Sciences, Senior Research Scholar at Department of Modelling of Socio-Economic Processes and Structures, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies, National Academy of Sciences of Ukraine

Poliakova S.V.

Candidate of Economic Sciences, Senior Research Scholar at Department of Modelling of Socio-Economic Processes and Structures, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies, National Academy of Sciences of Ukraine

DETERMINANTS OF THE CHANGE IN THE POPULATION LIVING CONDITIONS

The basic determinants of the evolution of the population housing conditions are grounded, including: climate, the need in protection, technological mode, natural resources, demographic processes, culture, religion, mentality, technological progress, financial resources, infrastructure, and environment. The role of determinants of the population housing conditions is studied for different historical periods. The author argues that climatic conditions and the need for protection impelled humans to search for and arrange their accommodation at the first stages of evolution; natural resources located at the territory of residence are also important. With further development of the civilization, these factors' impact has declined, but some new determinants appeared, including technological progress and technological mode. Demographic processes were also intensifying: a rapid growth in the population number resulted in the construction of more compact buildings to provide more people with living conditions. At the same time, an expansion of people with different traditions, as well as intersections of traditions and religions, resulted in the increased impact of such determinants as culture, religion, and mentality. The evolution of innovations in housing conditions results from the requirements of time and specific conditions of the epoch. The origin of new types of accommodation, their complexity, and modernisation required some new products, technological and organizationally-administrative innovations in manufacture and construction.

It is widely acknowledged that financial resources have become the main factor due to development of monetary relations; finances determined both variation in housing conditions of different population groups and availability of certain housing comforts. With time, the difference in the population housing conditions has only increased, while it concerned both externalities of buildings, their internal design, and locality of residence: in many countries, urban dwellings are still better equipped with conveniences than rural houses. This disparity is caused not as much by different financial possibilities, as by the lack of communications in the rural area. Thus, infrastructure determinant is also important in terms of housing conditions.

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ФІСКАЛЬНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

THE ROLE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF FISCAL AUTHORITIES OF UKRAINE

УДК 336.145.2

Кміть В.М.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
грошового обігу і кредиту
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Лисяк Є.В.

студент
Львівський національний університет
імені Івана Франка

У статті наведено приклади впровадження інноваційні технології у податкову сферу діяльності держави. Отримані результати дозволяють виявити «проблемні місця», що знижують загальний рівень ефективності діяльності державних органів у відповідний період часу.

Ключові слова: інноваційні технології (ІТ), фіскальні органи, платники податків, податкове навантаження, податковий нагляд (контроль), облік платників податків.

В статье приведены примеры внедрения инновационных технологий в налоговую сферу деятельности государства. Полученные результаты позволяют выявить «проблемные места», снижающие общий

уровень эффективности деятельности государственных органов в соответствующий период времени.

Ключевые слова: инновационные технологии (ИТ), фискальные органы, налогоплательщики, налоговая нагрузка, налоговый надзор (контроль), учет налогоплательщиков.

In the article are given examples of the implementation of IT in the tax scope of activities of the state. The obtained results will allow to identify «problem areas» that reduce overall level of efficiency of government affairs during the corresponding period.

Key words: innovative technology (IT), fiscal authorities, taxpayers, tax burden, tax supervision (control), accounting of taxpayers.

Постановка проблеми. Формування ефективною фіскальною політики та її наближення до європейських стандартів неможливе без сучасних інноваційних технологій, які б мали активно застосовуватися уповноваженими виконавчими органами державного управління, що наділені особливими правами у сфері адміністрування податків в Україні.

Функції податкового нагляду (контролю) законодавчо обґрунтовані Податковим кодексом України (далі – ПКУ) [1], що закріплює нормативно врегульовані види, форми та процедури здійснення адміністрування податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню теоретичних та практичних проблем визначення сутності і змісту податкового нагляду (контролю), а також механізмів їх реалізації в науковій літературі присвячено чимало робіт. Серед авторів, які досліджували ці питання, доцільно виокремити А. Бризгаліна, О. Василика, О. Воронкову, Л. Воронову, О. Головікіна, А. Загороднього, Ю. Іванова, А. Кізіму, Ю. Костенка, А. Крисоватого, М. Кучерявека, В. Онищенко, А. Поддєрьогіна, Д. Реву, В. Родіонову, Л. Савченка, О. Чернявського, Ю. Шемшученка та інших. Утім, у сучасній науковій літературі недостатньо дослідженими залишаються питання висвітлення ролі інноваційних технологій у формуванні стратегічного розвитку фіскальних органів України в контексті нинішніх реалій та декларованих реформ.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад здій-

снення податкового нагляду (контролю), застосовуючи інноваційні технології, що сприятиме підвищенню достовірності інформації про виконання платниками податків своїх податкових зобов'язань щодо повноти нарахування та своєчасності сплати податкових платежів та обліку платників податків.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Україні до системи фіскальних органів належать Державна фіскальна служба України (далі – ДФСУ), яка формується з Головних управлінь ДФСУ у областях, ГУ ДФСУ м. Києва, Офісу з обслуговування великих платників ДФСУ, Міжрегіональної та Енергетичної митниць ДФСУ, регіональних та локальних підрозділів [2], основними завданнями яких є [3]:

1) реалізація державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю

ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів;

2) внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування: державної податкової політики; державної політики у сфері державної митної справи; державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів; державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску; державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів.

Під податковим наглядом (контролем) розуміємо злагоджений алгоритм дій, спрямований на аналіз діяльності фізичних та юридичних осіб (далі – фіз/юросіб) з метою виявлення порушень законодавства з боку таких осіб, встановлення покарання залежно від ступеня тяжкості злочину за скоєння порушень та запобігання їх повторному виникненню.

Згідно ПКУ [1], податковий нагляд (контроль) може здійснюватися шляхом: ведення обліку платників податків; інформаційно-аналітичного забезпе-

чення діяльності органів ДФСУ; перевірок та звірок, відповідно до вимог ПКУ, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, у порядку, встановленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин.

Головним завданням, яке стоїть перед фіскальними органами, є забезпечення максимальної повноти обліку платників податків. Це завдання, звісно, суперечить інтересам громадян, так як облік – своєрідний нагляд, який передбачає вирахування відсотка з індивідуальних доходів у вигляді податку на прибуток і перераховує його на загальне благо суспільства.

Контролюючі органи забезпечують достовірність даних про платників податків у відповідних реєстрах, що формуються та ведуться вітчизняними органами нагляду (контролю) (рис. 1): ЄДРПОУ; Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – Єдиний держреєстр); Єдиному банку даних про платників податків – юридичних; Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків; Реєстрі великих платників податків; Реєстрі платників податку на додану вартість; Реєстрі неприбуткових організацій; інших реєстрах.

До інших реєстрів, у яких ДФСУ веде облік платників податків, згідно ПКУ, належать: Реєстр платників єдиного податку; Реєстр платників акцизного податку з реалізації пального; Реєстр отримувачів бюджетної дотації; Реєстр страховальників; Реєстр неприбуткових установ та організацій; Єдиний реєстр індивідуальних податкових консультацій; Єдиний Державний реєстр осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

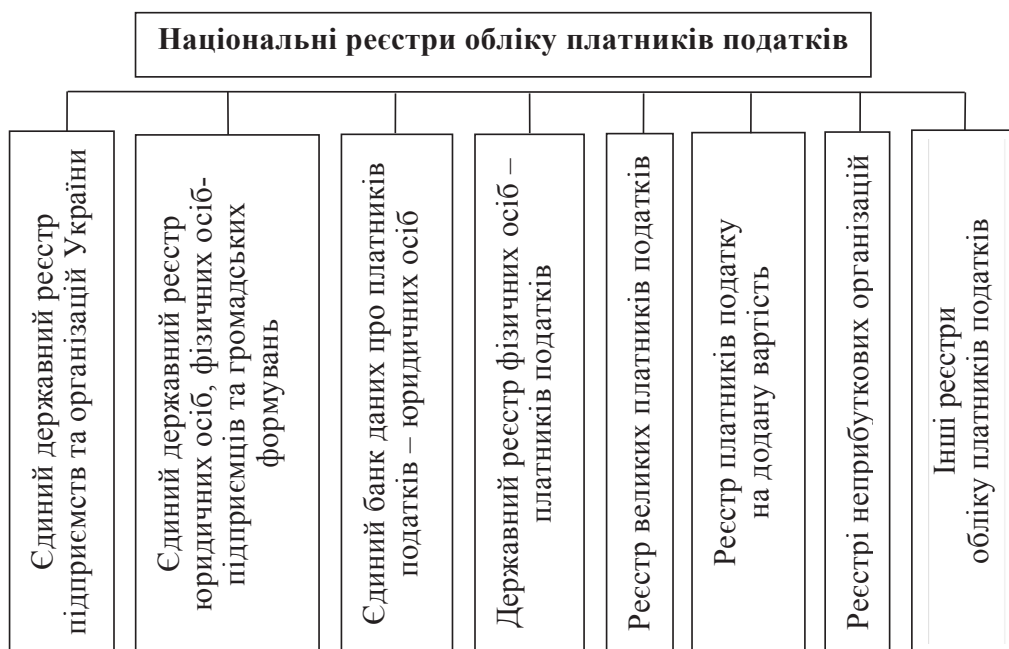

Рис. 1. Національні реєстри, в яких формується та ведеться облік платників податків

В Україні послуги, які надаються державними органами, на розріз суперечать інтересам громадян як за якістю надання послуг, так і за потребами в тих чи інших послугах.

Отже, з'ясувавши основні протиріччя, які виникають між платниками податків та фіскальними органами, можна зробити висновок, що складна процедура взяття на облік (подання щорічних декларацій) виконують роль антистимулу в контексті виконання громадянином своїх обов'язків перед державою.

Як відомо, в Україні існує чотири способи подачі декларації [4]:

1. Особисто або через уповноважену особу.
2. Поштою з повідомлення про вручення та описом вмісту, але не пізніше, ніж за 5 днів до закінчення граничного терміну подачі декларації.
3. В електронній формі з дотриманням усіх умов реєстрації електронного підпису (не пізніше закінчення останньої години дня, в який закінчується останній термін її подачі).
4. Для підприємців – через «Електронний кабінет».

Способи перший, другий вимагає витрат часу, якщо до усього додати рутинність процедури, то платнику податку аж ніяк не хочеться звітуватись перед органами ДФСУ, бо вигоди набагато менші за незручності. Спосіб третій є дієвим, але багато часу треба витратити на отримання цифрового підпису, освоєння безкоштовного програмного забезпечення (далі – ПЗ), яке пропонується ДФСУ. Зі сторони фіз'юросіб ІТ дозволить зекономити час на подачу декларацій. З боку держави розвиток ІТ дозволяє зменшити використання обсягів людських ресурсів, витрат на утримання робочої сили, витрат, пов'язаних з допущенням машинних помилок, які можуть виникнути у процесі рутинної роботи працівника ДФСУ, витрати на обслуговування площ, що займають фіскальні органи та інші. У кінцевому підсумку це дозволить перенаправити кошти на більш потрібні сфери для розвитку держави, наприклад інвестування у національні господарства.

З'ясуємо, чому громадяни ухиляються від сплати податків та подачі достовірних декларацій? Наприклад, якщо офіційно працевлаштована особа отримує заробітну плату у розмірі 3 200 грн (офіційний розмір мінімальної заробітної плати (далі – МЗП) з 1 січня 2017 року), то на руки вона отримує 2 576 грн, за вирахуванням відповідних податків, а саме: податок на доходи фізичних осіб: $3\,200 \cdot 18\% = 576$ грн; військовий збір $3\,200 \cdot 1,5\% = 48$ грн Крім того, працевластець зобов'язаний також нарахувати та сплатити єдиний соціальний внесок (далі – ЄСВ) = $3\,200 \cdot 22\% = 704$ грн.

Таким чином, з доходу утримується 624 (576 + 48) грн. Якщо врахувати, що із заробітної платні (далі – ЗП) не утримується ЄСВ, то все одно рівень ЗП буде залежати від податкового навантаження, яким обтяжує себе підприємство, наймаючи на роботу працівника. То ж від формулювання, яким чином, та з кого стягується податок з роботодавця чи працівника, суть податкового навантаження особливо не змінюється.

Будь-яка особа, яка сплачує податки і, відповідно, декларує свої доходи, на основі яких нараховуються прямі податки, може користуватись пільгами від держави, залежно від рівня доходу такої особи (тут мається на увазі, якщо людина отримує більше прожиткового мінімуму, то вона не потребує допомоги з боку держави у вигляді субсидій). Але виникає питання: чи є необхідність обтяжувати себе податками, якщо від них мало користі для платника? Для вирішення цього питання необхідно зрозуміти, що спонукає платника податків таких країн, як Франція, Швеція, Австрія виконувати свої податкові обов'язки, коли відсотки прямих податків неймовірно високі [7]:

1. Відповідність між рівнем сплачених податків та отриманих послуг від держави (забезпечення високого рівня життя населення).
2. Система сплати податків: доступність ПЗ та легкість у використанні.

Пропонуємо на огляд схему подачі декларацій, яка охоплює банківську систему, що дозволить не тільки скоротити витрати на розробку ПЗ, але й автоматизувати процес подачі декларацій громадянами. Схожа схема була введена в дію у 2012 році ПАТ «ПриватБанк» (далі – Приватбанк) для своїх клієнтів (фізичних осіб) – «Подача електронної декларації фізичними особами», але за нинішніми даними цією функцією можуть користуватись лише клієнти Приватбанку – приватні підприємці або юридичні особи.

Так, як Приватбанк став власністю держави, то було б доцільно використовувати потенціал цієї установи на благо усього суспільства.

Далі розглянемо основні системи подачі декларацій фіз'юрособами:

1. *Спрощена система*, яка працює сьогодні в Україні: подача декларації про доходи фізичних осіб та перевірка її валідності (рис. 2).

Відповідно до системи, описаної в рис. 3, громадяни звітуються перед державою опосередковано через подання паперових або електронних декларацій до ДПІ. Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, а також отримує електронні декларації лише у чиновників та осіб, які перебувають на державній посаді в цілях перевірки законності отриманих статків та доходів, чи не було здійснено зловживань службовим становищем заради власного збагачення. Перевірку можна здійснювати

снити маючи доступ до бази декларацій шляхом аналізу грошових потоків та потоків капіталів.

2. Система, яка дозволяє контролювати фінансовий стан декларанта, без вагомості участі самого декларанта у складанні звітів (рис. 3).

Система, описана в рис. 3, дозволяє перенести функцію декларування за доходами фізичних осіб на банківські установи, що дозволить автоматизувати процес збору інформації. Кожен громадянин має право вибору, тому схема включає право вибору банку посередника (одного або багатьох), який здійснює операції та трансакції, що стосуються доходів фізичних осіб, які підлягають декларуванню.

Також, за наявності готівкового розрахунку, декларант може вносити доповнення до фактично здійснених операцій самостійно. Проведення включення у другу схему елементів першої схеми,

що дозволяють декларувати доходи, отримані поза банківською системою, надасть право вибору мати справу з банком, як клієнт банку, або одноразово при подачі декларації.

Відповідно до п. 49.4 ПКУ [1], обов'язок подавати звітність способами електронного зв'язку покладено на платників податків, що належать до великих та середніх підприємств, котрі подають податкові декларації до органу ДФСУ в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації електронного підпису підзвітних осіб у порядку, визначеному законодавством. Ці підприємства не можуть за власним бажанням обрати інший спосіб подання звітності – у паперовому вигляді чи поштою.

Процедура подачі електронної декларації, яка існує сьогодні, є доволі складною для розуміння не тільки пересічними громадянами, але й добре освіченими користувачами ПК. Складність поля-

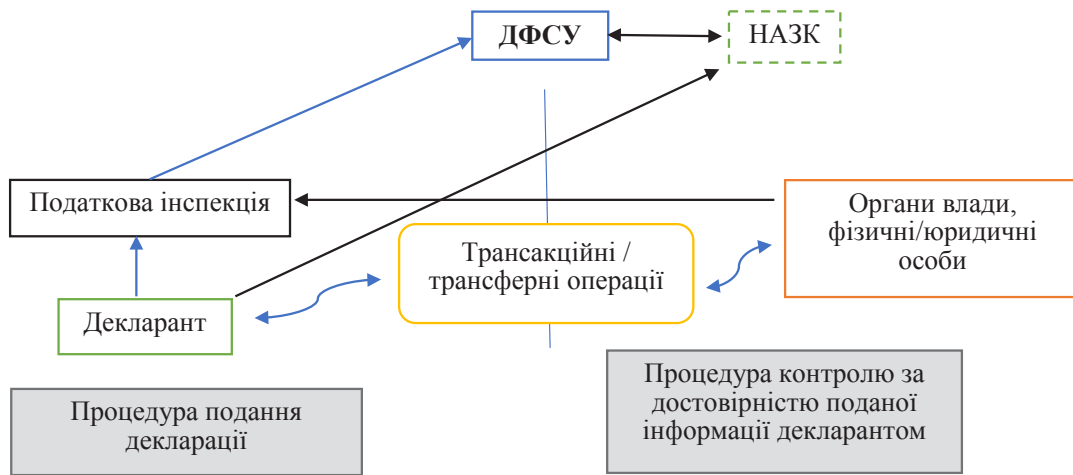

Рис. 2. Система подачі декларацій та зв'язки, які дозволяють відслідкувати фінансові операції для здійснення контролю за достовірністю поданих декларацій

Рис. 3. Делегування основного навантаження на захищені сервери Приватбанку та передача даних до НАЗК (для контролю щодо запобігання корупції) і ДФСУ (для подальшої перевірки)

гає у встановленні ПЗ та роботою з сертифікатами, підтвердження договору з ДФСУ в електронному форматі, в якій така особа стоїть на обліку. Також для деякого є проблемою заповнити декларацію, що супроводжується допущенням помилок при заповненні або пропуском деякої інформації, яка стосується доходу (у готівковому розрахунку), через брак обізнаності користувача, в який рядок ця інформація має бути заповнена тощо. Окрім проблем із заповненням, є ще проблеми, що стосуються якості самого ПЗ. Безкоштовне ПЗ є дуже незручним у використанні. З іншої сторони, декларант завжди може подати декларацію, та отримати консультацію у ДФСУ особисто, але цей варіант є витратним (трата часу на розуміння суті питання, щодо заповнення декларації, а також, у більшості випадків – це відкладення основної роботи для того, аби виділити день на поїздку до органу ДФСУ замість виділення часу для проведення його з сім'єю, або відпочинок від рутини).

Недоліки цієї схеми лише в людському факторі, тобто факту можливості суб'єкта оподаткування отримувати прибутки оминаючи банківську систему. Причиною такої поведінки громадянина може бути недоотримання зароблених коштів, у зв'язку з банківською комісією за свої послуги, зняття яких не є зовсім обґрунтованими з точки зору клієнта. Багато платежів, які здійснюють платники податків для внесення відомостей до державних реєстрів, є платними. Наприклад, при купівлі/продажу нерухомості суб'єкти оподаткування мають сплатити за документ «Витяг з реєстру прав власності на нерухоме майно», вартість якого коливається від 800 до 1 500 грн, також + послуги нотаріуса 200–300 грн за оформлення цього документа.

Отже, платники податків сплачують не тільки за послуги, навіть ті, які нібито мали б бути безкоштовними, але й мають звертатися до посередників аби скористатися своїми правами. Вартість послуг відповідала б дійсності та реаліям за умови раціонального податкового навантаження.

В Україні спостерігається деградація наявних ресурсів, недоцільне використання бюджетних коштів, а саме: відсутність фінансування секторів економіки, на які є попит за кордоном, стагнація на внутрішньому ринку та очевидний розвиток монополій (не тільки у сферах виробництва, а і у сферах послуг). Абстрагувавшись від наявних проблем та зосередившись лише на роботі ДФСУ, можна виокремити деякі недоліки, щодо структури кадрів ДФСУ та використанні ресурсів для підтримки діяльності ДФСУ з огляду на розвиток ІТ-сфери.

Витрати на утримання посадовців ДФСУ у 2015 році становили 334 492 104,34 грн. [5]. Судячи з даного витягу на поданий запит, ДФСУ надало інформацію про касові видатки, а не фактичні витрати, що ставить під сумнів питання, чому

саме цю цифру надано у відповідь, і відкритим залишається питання, на що саме витрачаються кошти, виділені органам ДФСУ поза касою.

До витрат на утримання апарату ДФСУ відносять: витрати на проїзд працівників (окрім таксі); витрати на заробітну платню та інші заохочувальні виплати; витрати на канцелярські потреби; інші.

Однак, до витрат не відносять величину недоотриманого прибутку, можливого від реалізації або надання в оренду приміщень, землі, які належать фіскальним органам.

Розвиток ІТ супроводжується разом зі зменшенням об'ємів та площ самих пристроїв для обробки інформації. Перші комп'ютери були розміром з 3-х кімнатну квартиру. Сьогодні ж комп'ютер займає не більше місця, аніж папка або книжка. Також ІТ замінюють великий обсяг людський ресурсів. Для здійснення операцій, спрямованих на фіскальну функцію, на нашу думку немає потреби у великих будівлях, які далі використовуються ДФСУ, зважаючи на значне зменшення чисельності штату. Великі будівлі потрібні були для обробки великої кількості паперової інформації та обслуговування значної кількості платників податків. Перехід на електронну форму подачі декларацій та інших документів, так само, як і отримання витягів, свідчать про необхідність подальшого перегляду не тільки структури та обсягів кадрів, але й кількості та обсягів площ, які займають фіскальні органи загалом.

Таким чином, до стратегічного курсу розвитку органів ДФСУ має належати кадрова та фактична оптимізація обсягів ресурсів, необхідних для ведення поточної діяльності та впровадження доступності та простоти подачі декларацій, повний перехід на електронне звітування.

За схемою 2 користувачі націоналізованого Приватбанку зможуть користуватись усіма привілеями, які надає банк, через електронну систему послуг «Приват24». Наявність власного «Профілю» та спостереження в режимі онлайн за змінами на поточних рахунках, а також можливості проведення різноманітних операцій, не виключає впровадження фіскальними органами доступу до інформації щодо стану обліку платників та повноти і своєчасності сплати податків. Платник податку буде мати змогу отримувати повідомлення щодо наближення часу подачі декларації (інших податкових звітів), наявності можливих заборгованостей тощо, що дозволить уникнути несподіваного нарахування пені чи штрафів за несплату податків.

Також пропонується система інформування та збору інформації, дозволить створити градаційну систему новин щодо тих чи інших платників податків. Наразі у фіскальних органах в регіонах та містах проводять роз'яснювальні лекції, що стосуються тих чи інших податкових нововведень. У додатку на телефоні (планшеті) «Приват24» є можливість додати розділ новин, що стосувати-

муться нюансів оподаткування та адміністрування податків, а також роз'яснення окремих податкових нововведень податків задля підняття рівня податкової обізнаності та свідомості громадян.

Для виявлення рівня ефективності діяльності фіскальних органів вважаємо за доцільне увести обрахунок коефіцієнта ефективності діяльності фіскальних органів. Дані коефіцієнти пропонуємо розраховувати, опираючись на принципи, яким слідує фіскальна політика держави (в особі фіскальних органів). Головну увагу зосередимо на принципі фіскальної достатності, який наголошує на встановленні податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями.

Абстрагувавшись від функцій раціонального розподілення та використання коштів, адмініструванням яких займається ДФСУ, можна вивести наступну формулу обрахунку коефіцієнта витрат на утримання державних органів (К_{дв}):

$$K_{дв} = \frac{V_{уда0} - V_{уда1}}{D_{пп0} - D_{пп1}} \quad (1),$$

де: V_{уда0} – витрати на утримання державного апарату за базовий період;

V_{уда1} – витрати на утримання державного апарату за період передуючий базовому;

D_{пп0} – дохід від провадження податкової політики за базовий період;

D_{пп1} – дохід від провадження податкової політики за період передуючий базовому.

Цей коефіцієнт доцільно використовувати, аби зрозуміти, яка частка доходу від проведення фіскальної політики держави йде на утримання державного апарату службовців. Коефіцієнт дозволяє побачити раціональність використання коштів платників податків і його доцільно розглядати в динаміці. Тобто, зменшення значення цього показника (коефіцієнта) має одночасно показувати і збільшення приросту рівня бюджету. Якщо покривати витрати Державного бюджету лише зі статті доходів, отриманих за рахунок податкових надходжень, можна розглянути комбінації (стратегії) розвитку, що обрані державою та подані у таблиці 1.

Упровадження ІТ у податкову сферу на перших етапах може мати наступний характер: «Бюджет ↓ та К_{дв} ↑».

Враховуючи те, що система обліку клієнтів Приватбанком може бути використана для обліку громадян – платників податків у цілях фіскальних органів, то це значно скоротить видатки на розробку ПЗ та витрати на проведення реєстраційних дій. У подальшому витрати Державного бюджету можна буде компенсувати за рахунок раціонального використання майна, що у власності державного апарату, а саме: здача в оренду землі, приміщень, які не використовуються або звільнилися внаслідок структурної та кадрової оптимізації ДФСУ.

Таблиця 1

Аналіз раціональності використання коштів платників на виконання функцій, покладених на державний апарат управління

Назва	Опис
Бюджет ↑ та К _{дв} ↓	За даної комбінації показників можна зробити висновки, що відбулося зменшення витрат з податків громадян на утримання державного апарату. Збільшення бюджету при зменшенні видатків на утримання державного апарату могло бути причиною проведення кадрових скорочень, відміни пільг, а також провадження ІТ, що дозволили залишити сталу ефективність діяльності державного апарату, при зменшенні витрат на підтримку його функціональності.
Бюджет ↓ та К _{дв} ↓	Показує, що проведення скорочень, або запровадження ІТ є збитковим, або дуже витратним, часом не раціональним. Наприклад, інвестування в ПЗ, новітнє обладнання, що служить для виконання покладених обов'язків на державні інституції може окупитися за довгий проміжок часу, або не окупитися взагалі.
Бюджет ↑ та К _{дв} ↑	Дана політика показує, що держава провадить заходи, які спрямовані на фінансування контролюючих органів за рахунок платників податків.
Бюджет ↓ та К _{дв} ↑	Нераціональне підвищення податкового навантаження на населення та сталі зростання витрат на утримання державного апарату.
Бюджет → та К _{дв} →	Стале співвідношення між бюджетними надходженнями та витратами на утримання державного апарату. Дана комбінація може мати як позитивний, так і негативний зміст.
Бюджет ↑ та К _{дв} →	При стабільних видатках зростає наповнення бюджету. Може свідчити про позитивні тенденції розвитку інших способів наповнення бюджету, окрім як податкових.
Бюджет → та К _{дв} ↑	Впровадження реформ спрямованих на розвиток державного апарату та розширення обсягу послуг одночасно з нехтуванням оптимізації витрат.
Бюджет ↓ та К _{дв} →	Такий стан можна було спостерігати до 2016 року. Коли був застий на базі спадщини СРСР способу управління державою (тобто незмінний склад державних апаратів, їх кількості та відсутність інновацій).
Бюджет → та К _{дв} ↓	Соціальні програми та інші заходи можуть бути впроваджені паралельно з раціональним скороченням видатків.

Примітки: ↓ – спад; ↑ – ріст; → – без змін.

Розглядаючи електронне декларування (далі – е-декларування) як систему, в якій задіяна безліч суб'єктів, що забезпечують виконання функції обліку, а, отже, нагляду (контролю), стикаємось із людським фактором – платниками податків, поведінка яких не може бути на 100% передбачуваною.

Неправильно побудована система нагляду (контролю) може стати тягарем для суспільства у разі несприйняття її громадянами – пересічними платниками податків і небажанням користуватись системою декларування доходів через Інтернет може призвести до значних збитків пов'язаних з розробкою програмного забезпечення, якщо держава вибере шлях розвитку е-декларування окремо від Приватбанку.

Наразі проблема впровадження е-декларацій існує на технологічному та технічному рівнях. До прикладу: у Парламенті маємо 48 депутатів, які не бажають розкривати інформацію про свої доходи перед суспільством у електронному вигляді, згідно вимог законодавства. Аби сповільнити та призупини процес оприлюднення своїх статків, вони звернулись до Конституційного суду з вимогою скасувати е-декларування, із посиланням на те, що система е-декларування в Єдиному держреєстрі осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування передбачає публічний доступ до інформації в режимі онлайн на офіційному сайті НАЗК.

Несвоєчасна подача е-декларації для таких осіб мала б перетворитися на ув'язнення строком до 2-х років та викриття доходів, отриманих злочинницьким шляхом. Однак, жодних прецедентів наразі немає. Погоджуємося із заступник міністра юстиції Н.Севостьяновою, яка вважає за необхідне «перезавантажити» НАЗК, оскільки у діючому форматі воно вкрай неефективне. «Основна мета – перезавантажити НАЗК і знайти тих людей, які зможуть побудувати систему декларування і забезпечити її сталу роботу. Як ми бачимо, за 2015 рік із 107 тис. декларацій почали перевірку лише 24 декларації, а терміни перевірки цих декларацій спливають через лічені дні, але, швидше за все, вони не завершаться і будуть продовжені», – зазначила Севостьянова [6].

Жодних зрушень і у справі, порушеній щодо экс-очільника ДФСУ Р. Насірова, який у 2015–2016 роках, діючи в інтересах нардепа О. Онищенко, дав керівникам регіональних і територіальних органів ДФСУ незаконну вказівку приймати безпідставні рішення про розстрочку податкового боргу ТОВ «Фірма «Хас», ТОВ «Карпатнадраінвест», ТОВ «Надра Геоцентр» тощо. Тим самим державі було завдано збитків на суму близько 2 млрд грн. Як відомо, Насіров вийшов з-під варті під 100 млн грн застави, яку внесла його дружина. Звідки у дружини держслужбовця такі кошти наразі також невідомо.

Не зважаючи на небажання окремих публічних осіб декларувати свої доходи та статки, для пересічних громадян подача е-декларації, на нашу думку, дозволить спростити процедуру звітування перед органами ДФСУ та значно зекономити час.

Висновки з проведеного дослідження. У сучасних умовах для ДФСУ, як і будь-яких інших контролюючих органів, важливим є своєчасне і повне отримання будь-якої інформації. Проаналізувавши діючі способи подання декларацій, ми дійшли висновку, що в подальшому усі декларації та податкові звіти, які подані у паперовому вигляді повинні бути оцифрованими. Звичайно, сам процес оцифрування займає доволі багато часу і ресурсів, а, отже, функція нагляду (контролю) за достовірністю податкової інформації, на жаль, виконується із значним запізненням, що перешкоджає вчасному виявленню податкових правопорушень. Для Державного бюджету е-декларування дозволить зменшити навантаження у статті витрат на утримання цілих відділів ДФСУ, що займалися оцифруванням паперових декларацій. Задіяння ПриватБанку дозволить: 1) громадянам: безпосередньо сплачувати податки на місцях, а також через Інтернет-банкінг; подавати е-декларації у зручному UI форматі, який надає Приват24; наглядати за повнотою наданої інформації (що надається в автоматичному режимі) та додавати уточнюючі дані, щодо величини оподаткованого прибутку; отримувати сповіщення щодо прийнятих законів, які можуть стосуватися наявних у власності громадян об'єктів, які можуть підлягати оподаткуванню; 2) державі: зекономити на розробці ПЗ; зекономити на обслуговуючому персоналі; зменшити витрати, пов'язані з поширенням цієї системи серед громадян (Приват24 для більшості громадян вже є освоєною системою).

Отже, системний підхід передбачає постійне оновлення структур, як елементів, що забезпечують діяльність тої чи іншої системи. В нашому випадку системи подачі е-декларації фізичними особами, юридичними особами. Постійне оновлення передбачає постійний аналіз потоку ресурсів, які необхідні для функціонування системи загалом, та шляхи сприяння залучення цих ресурсів. Розпорядники ресурсів мають бути готові до впровадження ІТ в іншому випадку система може призвести до значних збитків. Схема 1, яка задіяна сьогодні і згадувалась вище, якраз є прикладом нераціонального використання коштів, опираючись на результати діяльності НАЗК органів у 2017 році, бо значні витрати були здійснені на розробку ПЗ та запуску серверної частини, розширення штабу розробників, та системних адміністраторів натомість могли оптимізувати витрати використовуючи схему 2.

Таким чином, можемо констатувати, що інноваційні технології у стратегічному розвитку фіскальних органів відіграють значну роль у разі обрання

оптимального набору ресурсів та інструментів для досягнення поставлених цілей перед ДФСУ. Поточні витрати на провадження ІТ можуть себе не окупувати до року часу, тобто показники витрат у порівнянні з показниками доходів від впровадження ІТ можуть не задовольнити очікування від показників ефективності. ІТ покликані стати стимулом для формування стратегічного розвитку фіскальних органів та оптимізації їх організаційної структури, гармонізації відносин із платниками податків та підвищення рівня податкової культури в державі. У разі застосування діючої системи нові технології можуть «не прижитися» або ж стати значним тягарем у разі залучення додаткових ресурсів для створення нових ІТ-систем, замість того, аби використовувати та оптимізувати наявні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Структура ДФСУ // Офіційний сайт ДФСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura/>
3. Основні завдання і функції Державної фіскальної служби України // Офіційний сайт ДФСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/zavdannya-funktsii/>
4. Способи подання декларації // Офіційний сайт ДФСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/arhiv/deklaruvannya-deklaruvannya-2015/poryadok-deklaruvannya/sposobi-podannya/>
5. Дяченко А. Витяг з Листа ДФСУ про витрати на утримання ДФСУ та оклад голови ДФСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dostup.pravda.com.ua/request/8507/response/12742/attach/3/883.pdf>
6. НАЗК розпочало перевірку лише 24-х із 107 тисяч е-деклараций за 2015 рік // Офіційний сайт Мініюсту Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/1887551-nazk-rozpochalo-perevirku-lishe-24-h-iz-107-tisyach-e-deklaratsiy-za-2015-rik-minyust.html>
7. Барсуков В. 25 стран с самыми высокими налогами в мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weltrade.ru/analytics/articles/61534/>

REFERENCES:

1. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755–VI [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Struktura DFSU // Ofitsiyni sait DFSU [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura/>
3. Osnovni zavdannia i funktsii Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy // Ofitsiyni sait DFSU [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/zavdannya-funktsii/>
4. Sposoby podannia deklaratsii // Ofitsiyni sait DFSU [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://sfs.gov.ua/arhiv/deklaruvannya-deklaruvannya-2015/poryadok-deklaruvannya/sposobi-podannya/>
5. Diachenko A. Vytiah z Lysta DFSU pro vytraty na utrymannia DFSU ta oklad holovy DFSU [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://dostup.pravda.com.ua/request/8507/response/12742/attach/3/883.pdf>
6. NAZK rozpochalo perevirku lyshe 24-kh iz 107 tysiach e-deklaratsii za 2015 rik // Ofitsiyni sait Miniustu Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.unian.ua/politics/1887551-nazk-rozpochalo-perevirku-lishe-24-h-iz-107-tisyach-e-deklaratsiy-za-2015-rik-minyust.html>
7. Barsukov V. 25 stran s samymy vysokymy nalohamy v myre [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.weltrade.ru/analytics/articles/61534/>

Kmit V.M. PhD in Economics, Associate Professor of Finance,
Money Circulation and Credit
Lviv National Ivan Franko University**Lysyak E.V.**Student
Lviv National Ivan Franko University**THE ROLE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF STRATEGIC DEVELOPMENT
OF FISCAL AUTHORITIES OF UKRAINE**

Today there are many obstacles on the introduction of innovative technology (IT) in the tax scope of activities of public authorities. There are a number of factors that affect negatively the rationality of the collection and use of financial resources in Ukraine. The main ones are: imperfection and instability of the tax legislation, poor financial position of taxpayers, the distrust of taxpayers to the fiscal authorities, the tendency to avoid paying taxes, etc. In the article are given examples of the implementation of IT in the tax scope of activities of the state. The obtained results will allow to identify «problem areas» that reduce overall level of efficiency of government affairs during the corresponding period. With the help of a comprehensive evaluation of the budget level and the estimate of maintenance expenditures of the public authorities was made an attempt to keep track of in which direction the state is moving: towards the development or the depression.

Innovative technologies in the strategic development of fiscal authorities play a significant role in choosing an optimal set of resources and instruments for achieving the goals set before the State Fiscal Service of Ukraine. Current expenditures on the implementation of IT can not be repaid for up to a year, what means that expenditures indicators in comparison with indicators of revenue from IT implementation may not meet expectations, since any innovative technology involved into society is a novelty and should receive feedback from citizens. In case of a rejection of technology by society, the question arises whether it is ready for IT at all. IT are designed to become an incentive for the formation of fiscal authorities' strategic development and optimization of their organizational structure, harmonization of relations with taxpayers and raising of the level of tax culture in the state. In the case of application of a current system, new technologies may 'not strike root' or become a significant burden if additional resources are used to create new IT systems, instead of using and optimizing existing ones.

УПРАВЛІННЯ ПОРТФЕЛЕМ ЦІННИХ ПАПЕРІВ БАНКУ

PORTFOLIO MANAGEMENT OF BANK SECURITIES

УДК 336.717.12

Костюк В.А.к.е.н., доцент кафедри
банківської справиНаціональний університет біоресурсів
і природокористування України**Денисенко С.Р.**

магістр

Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Статтю присвячено актуальним питанням управління портфелем цінних паперів банківських установ. Розглянуто стратегії управління портфелем цінних паперів комерційного банку. Проаналізовано структуру та динаміку портфеля цінних паперів комерційного банку. Запропоновано заходи щодо активізації діяльності банків як інвесторів на ринку цінних паперів.

Ключові слова: портфель цінних паперів, інвестиційна діяльність, доходність, ринок цінних паперів.

Статья посвящена актуальным вопросам управления портфелем ценных бумаг банковских учреждений. Рассмотрены стратегии управления портфелем ценных бумаг коммерческого банка. Проанализирована структура и динамика портфеля ценных

бумаг коммерческого банка. Рассмотрены этапы управления инвестиционным портфелем с учетом особенностей деятельности коммерческого банка и требований действующего законодательства.

Ключевые слова: портфель ценных бумаг, инвестиционная деятельность, доходность, рынок ценных бумаг.

The article is devoted to topical issues of securities portfolio management of banking institutions. The strategy of management of a portfolio of securities of a commercial bank is considered. The structure and dynamics of the securities portfolio of a commercial bank are analysed. Measures are proposed to intensify the activity of banks as investors in the securities market.

Key words: portfolio of securities, investment activity, yield, securities market.

Постановка проблеми. В умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи пріоритетним для України є вирішення проблеми нестачі фінансових ресурсів. Одним із сегментів вирішення цієї проблеми є ринок цінних паперів. Подальший розвиток ринку цінних паперів і одного з основних суб'єктів цього ринку – комерційних банків є необхідною умовою залучення інвестицій для розвитку економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти банківської інвестиційної діяльності досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-економісти.

Заслужують на увагу результати досліджень у сфері банківських інвестицій О. В. Васюренка, М. П. Денисенка, О. В. Дзюблюка, В. С. Загорського, Б. Л. Луціва, М. І. Савлука, А. М. Мороза.

Актуальними на сьогодні є подальші дослідження щодо всебічного комплексного аналізу інвестиційної діяльності комерційних банків на ринку цінних паперів України.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності стратегії процесу управління банківським портфелем цінних паперів з метою сприяння активізації діяльності банків як інвесторів на ринку цінних паперів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвестиційний портфель банку являє собою цілеспрямовану сформовану сукупність фінансових інструментів, призначених для здійснення фінансового інвестування відповідно до розробленої інвестиційної політики.

У процесі інвестування банківська установа одночасно виступає як кредитором, так і інвестором коштів у цінні папери. Прагнення отримати прибуток за умови забезпечення ліквідності банку визначає інвестиційну політику банківської установи. За умови стабільності фінансово-економіч-

ної ситуації в країні розмір прибутку банківської установи від роботи з цінними паперами посідає друге місце після доходів від кредитів. Для ефективної роботи з цінними паперами необхідна фінансово-економічна стабільність, удосконалення кредитної системи, існування різних форм власності у сфері виробництва та надання послуг, а також організованого ринку цінних паперів. Крім того, слід відзначити необхідність надійної законодавчої бази, а також потребу у високих професійних та моральних якостях усіх учасників ринку цінних паперів [1, с. 28].

Інвестиційна діяльність комерційних банків дещо обмежена нормативними актами Національного банку України, тому його вимоги не можуть не братися до уваги під час управління банківським портфелем цінних паперів. Саме тому, на думку авторів, процес управління портфелем цінних паперів комерційного банку повинен урахувати особливості його діяльності та включати такі етапи:

визначення відповідності інвестиції нормативним показникам комерційного банку. Під час управління портфелем цінних паперів комерційного банку насамперед мають враховуватися всі вимоги, які встановлюються Національним банком України до інвестиційної діяльності банків з метою забезпечення контролю за його прямими інвестиціями та обмеження інвестиційного ризику. Так банки мають право здійснювати інвестиції у статутні фонди й акції інших юридичних осіб лише на підставі письмового дозволу Національного банку України у: фінансову установу в обсязі більше 1 відсотка статутного капіталу банку; юридичну особу в обсязі 20 і більше відсотків її статутного капіталу та/або голосів (крім інвестицій у фінансову установу в обсязі менше 1 відсотка статутного капіталу банку). Банк, регулятивний капітал якого становить 120 млн гривень і більше,

має право здійснити інвестицію без письмового дозволу, якщо: інвестиція у фінансову установу становить у сукупності не більше, ніж 1 відсоток статутного капіталу банку; інвестиція здійснюється до статутного капіталу бюро кредитних історій, що має ліцензію національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. З метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань, банки зобов'язані дотримуватися нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, який не повинен перевищувати 25% регулятивного капіталу банку [3].

Традиційно прийнято розглядати такі стратегії управління інвестиційним портфелем:

– пасивна стратегія: вона являє собою створення диверсифікованих портфельів із визначеним рівнем ризику, розрахованим на довготермінову перспективу [7, с. 107].

Цей підхід доцільно використовувати при достатньо високій ефективності ринку цінних паперів. Проте, вказана стратегія застосовується вкрай рідко через те, що пасивне управління діє лише щодо портфеля, який складається з цінних паперів з низьким ступенем ризику, а по-друге, цінні папери мають бути лише довгостроковими для існування портфеля у незмінному стані тривалий час. Це дозволить реалізувати головну перевагу пасивного управління – низький рівень накладних витрат. Нестабільна ситуація в Україні зараз не дозволяє банкам формувати такі портфелі, бо існує ризик втрати цінним папером своєї номінальної вартості;

– активна стратегія управління портфелем цінних паперів банку. Згідно цієї стратегії банк купує цінні папери, як правило, високоліквідні, короткострокові, що дає змогу їх швидкого продажу через зниження цін. Це дозволяє досягти вищого рівня прибутковості та мінімізувати ризики отримання збитків;

– збалансований метод: передбачає синтетичне об'єднання розглянутих вище стратегій. Застосування даного методу дає можливість знизити ризик втрати капіталу при використанні методу активного управління та істотно підвищити прибутковість портфеля при пасивному методі [8, с. 59].

Одним із головних критеріїв, що лежить в основі вибору стратегії управління портфелем цінних паперів, є можливість (або неможливість) спрогнозувати зміни кон'юнктури ринку цінних паперів, а також швидкість, з якою банк зможе відреагувати на цю зміну. Якщо існують технічні можливості для швидкого реагування на поточні зміни структури, банки, як правило, використовують активні стратегії управління, залишаючи за собою можливість переглядати структуру портфеля для отримання високого прибутку.

Аналізуючи структуру інвестиційного портфеля банку, слід зупинитися на існуючих вимогах до відображення вкладень у цінні папери у фінансовій звітності банків. Такі вимоги встановлені Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України, що затверджена постановою Правління НБУ № 358 від 03.10.2005. Згідно з нею виокремлено чотири види банківських вкладень у цінні папери:

а) цінні папери, які обліковуються у торговому портфелі;

б) цінні папери в портфелі банку на продаж;

в) цінні папери в портфелі банку до погашення;

г) інвестиції в асоційовані та дочірні компанії [3].

До торговельного портфеля повинні бути віднесені цінні папери, придбані банком для перепродажу та переважно з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їх ціни або дилерської маржі. До торговельних цінних паперів також можуть бути віднесені будь-які цінні папери, щодо яких банк під час первісного визнання прийняв рішення про намір і змогу обліку їх за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки чи збитки. До торговельного портфеля слід включати лише ті цінні папери, які обертаються на активному і високоліквідному ринку (акції, облігації, інвестиційні сертифікати).

У портфелі цінних паперів на продаж обліковуються боргові цінні папери з фіксованою датою погашення, які банк не має наміру або змоги тримати до дати їх погашення або за наявності певних обмежень щодо обліку цінних паперів у портфелі до погашення; цінні папери, які банк готовий продати у зв'язку зі зміною ринкових відсоткових ставок, потреб ліквідності, а також наявності альтернативних інвестицій; акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, за якими неможливо достовірно визначити справедливую вартість; фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, що придбані або утримуються виключно для продажу упродовж 12 місяців; інші цінні папери, придбані з метою утримання їх у портфелі на продаж. Останній критерій є дещо невизначеним. Проте, в пункті 1.6 розділу 1 Інструкції вказується, що до цього портфеля відносять цінні папери, які не можна віднести ні до торговельного портфеля цінних паперів, ні до портфеля до погашення.

Наміри банку під час придбання цінних паперів у торговельний портфель та портфель банку на продаж, а також тривалість періоду утримання в портфелях є дещо подібними. Тобто як в першому, так і в другому випадку, банк має продати цінні папери, не тримаючи їх до дати погашення, тому операції банків з цінними паперами у цих портфелях можна назвати торговельними, а вкладення короткостроковими.

У портфелі до погашення обліковуються придбані боргові цінні папери з фіксованими плате-

жами або з платежами, що можна визначити, а також з фіксованим строком погашення. Боргові цінні папери належать до портфеля до погашення, якщо банк має намір та змогу утримувати їх до строку погашення з метою отримання процентного доходу.

До інвестицій в асоційовані та дочірні компанії належать акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком емітентів, які відповідають визначенням асоційованої або дочірньої компанії банку, за винятком таких цінних паперів, що придбані та/або утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання.

Намір банку під час придбання цінних паперів у портфель до погашення та намір здійснення інвестицій в асоційовані та дочірні компанії також за своєю суттю є подібними, тому операції банків з даними портфелями можна назвати інвестиційними, а вкладення довгостроковими.

Проаналізувавши структуру цінних паперів бачимо, що протягом аналізованого періоду не можна виділити лідируючу групу. Таким чином, у 2016 році найбільшу частку займають інвестиції, утримуванні до погашення – 92,28% від загальної величини інвестиційного портфелю. Це вказує на те, що банк планує утримувати таку значну кількість боргових цінних паперів та має змогу утримати їх до строку погашення з метою отримання процентного доходу, що у свою чергу свідчить про надійність даного банку.

Щодо інвестицій у дочірні компанії, то під кінець 2016 року їх балансова вартість дорівнювала нулю у зв'язку з продажем дочірнього підприємства ТОВ «ОТП Лізинг», у якому виступав єдиним засновником цього підприємства, компанії «ОТП Холдинг Лтд». Також у 2015 році банк в окремій фінансовій звітності визнав збиток від знецінення інвестицій у ТОВ «ОТП Кредит»

у сумі 71,329 тисяч гривень. Станом на кінець дня 31 грудня 2016 року ТОВ «ОТП Кредит» було ліквідовано. Результат ліквідації склав нуль гривень.

Також варто окремо розглянути структуру цінних паперів на продаж, які за аналізований період значно знизилися, і в 2016 році складали лише 7,72% від загального портфеля.

Як бачимо, загальна кількість цінних паперів на продаж значно знизилася з близько 1 млрд грн до 251 млн 749 тис. грн. Це пояснюється бажанням банку працювати з більш довгостроковими вкладеннями, а також збільшенням активності на ринку кредитування.

За період аналізу поступово зростає частка державних боргових цінних паперів і в 2016 році досягнула майже 100%, і це вказує на те, що банк не хоче ризикувати своїми коштами вкладаючи їх в корпоративні та банківські цінні папери через низький рівень їх захищеності, а також через банківську та загальну кризу, яка є зараз в Україні.

Отже, загалом операції з цінними паперами займають зовсім не значну частку в загальних активах ПАТ «ОТП Банку». Це у свою чергу пов'язано з:

– недостатнім рівнем розвитку ринку цінних паперів в Україні; недостатньою привабливістю цінних паперів українських емітентів та відсутністю гарантій стосовно отримання дивідендів за ними (тут доречно згадати непрозору структуру власності більшості компаній); високим рівнем інфляції, а також через негативну економічну ситуацію в Україні.

Визначення показників дохідності, ризику та ліквідності цінного папера. У процесі управління портфелем цінних паперів комерційного банку необхідно не лише проаналізувати такі основні характеристики, як очікувана дохідність портфеля, рівень сукупного портфельного ризику та ліквід-

Таблиця 1

Динаміка та структура портфеля цінних паперів ПАТ «ОТП БАНК» за 2014–2016 рр. [6]

Найменування статті	2014		2015		2016		Відхилення	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Інвестиції, наявні для продажу	1 026 182	86,42	89 409	10,76	251 749	7,72	-774 433	-78,69
Інвестиції, утримувані до погашення	0	0,00	651 655	78,42	3 008 265	92,28	3 008 265	92,28
Інвестиції в дочірні компанії	161 295	13,58	89 966	10,83	0	0,00	-161 295	-13,58
Всього цінних паперів в портфелі банку	1 187 477	100	831 030	100	3 260 014	100	2 072 537	X

Таблиця 2

Динаміка та структура цінних паперів на продаж ПАТ «ОТП БАНК» за 2014–2016 рр. [6].

Найменування статті	2014		2015		2016		Відхилення	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Державні	774 066	75,43	68 764	76,91	250 974	99,69	-523 092	24,26
Корпоративні та банківські	251 158	24,47	19 910	22,27	775	0,31	-250 383	-24,17
Дольові цінні папери	958	0,09	735	0,82	0	0,00	-958	-0,09
Всього цінних паперів на продаж	1 026 182	100	89 409	100	251 749	100	-774 433	X

ність, яка залежить від ліквідності фондового ринку в цілому та означає можливість швидкого обміну цінного папера на еквівалентні йому грошові кошти, але й визначити вплив банківських інвестицій у цінні папери на основні нормативні показники діяльності банку, регулятивний капітал банку, суму резерву, що підлягатиме формуванню тощо.

Визначення суми резерву, що підлягатиме формуванню комерційним банком за інвестицією в цінні папери. Для забезпечення стабільності роботи банків на інвестиційному ринку та формування резерву на відшкодування можливих збитків банків від операцій із цінними паперами в достатніх обсягах Правління Національного банку України затвердило Положення [4], відповідно до якого резервуванню підлягають усі групи цінних паперів, що знаходяться в портфелі банку на продаж понад 15 робочих днів або в портфелі на інвестиції понад 30 робочих днів. Резерви не формуються для цінних паперів у торговому портфелі, для цінних паперів, що обліковуються за справедливою вартістю в портфелі на продаж, для інвестицій у дочірні компанії.

Потрібно розглянути оцінку ефективності сформованого портфеля. Як правило, оцінка ефективності сформованого портфеля здійснюється за допомогою відносних показників, які одночасно враховують і дохідність, і ризик портфеля.

У портфельній теорії управління існує декілька коефіцієнтів, що характеризують ефективність, які в цілому мають однакову структуру та розраховуються, як відношення різниці між дохідністю портфеля і ставкою без ризику та показником, що відображає міру ризику портфеля. Оскільки на практиці використовуються, як міра ризику різні показники – дисперсія, стандартне відхилення, суми сформованого резерву на відшкодування можливих збитків від операцій із цінними паперами, то існують і різні коефіцієнти, що характеризують ефективність. Отже, комерційним банкам при оцінюванні ефективності управління портфелем цінних паперів необхідно використовувати певну систему аналітичних показників, яка б дала змогу комплексно визначити ефективність управління фондовим портфелем.

Таким чином, можна сказати, що управління банківським портфелем цінних паперів є складним, багатоетапним та безперервним процесом, що здійснюється у декілька послідовних етапів, пов'язуючи мету та завдання інвестиційної діяльності банків, з визначенням оптимального обсягу та структури цінних паперів залежно від їх прибутковості, рівня ліквідності і фінансового ризику.

Висновки з проведеного дослідження.

Одним зі шляхів збільшення прибутковості та зменшення ризику банківської системи України є активізація діяльності банківських інститутів на ринку цінних паперів, зокрема, шляхом формування

власних інвестиційних портфельів. Незважаючи на те, що банкам належить вагоме місце в інвестиційному процесі, практика функціонування вітчизняного ринку цінних паперів свідчить про недостатню активність комерційних банків як інвесторів цього ринку, незначні обсяги їхніх вкладень у фондові інструменти, що можна пояснити зваженою політикою керівництва банків щодо вкладень у фондові інструменти та недостатнім розвитком вітчизняного ринку цінних паперів. Така позиція банків з одного боку гальмує розвиток українського ринку цінних паперів, а з іншого – обмежує доходи від операцій із цінними паперами.

З метою сприяння активізації діяльності банків як інвесторів на ринку цінних паперів необхідно здійснити ряд заходів:

- сприяти формуванню та розвитку цивілізованого іпотечного ринку, що забезпечить появу надійних, ліквідних та дохідних фінансових інструментів, які для комерційних банків можуть стати додатковою можливістю диверсифікувати власний інвестиційний капітал;

- стимулювати розвиток організованої торгівлі цінними паперами, що призведе до підвищення інвестиційної привабливості емітентів, а відтак і до збільшення інвестиційних вкладень банків у цінні папери.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Куц О. О. Організаційний механізм управління портфелем цінних паперів банку [Електронний ресурс] / О. О. Куц. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2011_5/u1105kus.pdf
2. Андрейків Т. Я. Стратегії формування й управління портфелем цінних паперів банку в умовах фінансової нестабільності [Електронний ресурс] / Т. Я. Андрейків. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/VUbsNbU/2009_3/VUBSNBU6_p81-p84.pdf
3. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
4. Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE13456.html.
5. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс]: Постанова Правління Національного банку України від 02.06.2009 № 315. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>
6. Річний фінансовий звіт Публічного Акціонерного Товариства «ОТП банк» за 2016 рік [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://www.otpbank.com.ua/pdf/annual_reports/2016/2016-ua.pdf
7. Маслова-Юрченко К. А. Визначення цінних паперів в законодавстві України / К. Маслова-Юрченко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 106–109.

8. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: навчальний посібник / Т. В. Майорова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

REFERENCES:

1. Kushch O. O. Orhanizatsiyni mekhanizm upravlinnia portfelem tsinnykh paperiv banku [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2011_5 /u1105kus.pdf
2. Andreikiv T. Ya. Stratehii formuvannia y upravlinnia portfelem tsinnykh paperiv banku v umovakh finansovoi nestabilnosti [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/VUbsNbU/2009_3/ VUBSNBU6_p81-p84.pdf
3. Instruksiiia z bukhhalterskoho obliku operatsii z tsinnymy paperamy v bankakh Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://search.ligazakon.ua>

4. Polozhennia pro poriadok formuvannia rezervu pid operatsii bankiv Ukrainy z tsinnymy paperamy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/RE13456.html.

5. Metodyka rozrakhunku ekonomichnykh normativ rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini [Elektronnyi resurs]: Postanova Pravlinnia Natsionalnogo banku Ukrainy vid 02.06.2009 № 315. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>

6. Richnyi finansovyi zvit Publichnoho Aktsioner-noho Tovarystva «OTP bank» za 2016 rik [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: https://www.otpbank.com.ua/pdf/annual_reports/2016/2016-ua.pdf

7. Maslova-Yurchenko K. A. (2009) Vyznachennia tsinnykh paperiv v zakonodavstvi Ukrainy. Kyiv: Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo. Pp. 106–109.

8. Maiorova T. V. (2009) Investytsiina diialnist: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 472 s.

Kostyuk V.A.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Banking,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Denisenko S.R.

Master,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

PORTFOLIO MANAGEMENT OF BANK SECURITIES

The investment portfolio of the bank is a purposefully formed set of financial instruments, definitions for conducting financial investment in accordance with the developed investment policy.

Analysing the structure of an investment portfolio of a bank, one should dwell on the existing requirements the disclosure of investments in securities in the financial statements of banks. Such requirements are set by the Instruction on accounting of Securities Transactions in Banks of Ukraine, which was approved by the Resolution of the NBU No 358 on 03.10.2005. According to it, four types of bank investments in securities are singled out: securities that are accounted for in a trading portfolio, securities in the bank's portfolio for sale, securities in the bank's portfolio until repayment, and investments in associates and subsidiaries.

After analysing the structure of securities, we see that during the analysed period it is impossible to allocate the leading group for the entire period. Thus, in 2016, the largest share is occupied by investments, withholding to maturity – 92.28% of the total value of the investment portfolio. This indicates that the bank plans to hold such a significant number of debt securities and is able to hold them to maturity in order to obtain interest income, which in turn indicates the reliability of this bank.

During the analysis period, the share of government debt securities has been gradually increasing and in 2016 it has reached almost 100%, which indicates that the bank does not want to risk its investments by investing them in corporate and bank securities due to their low level of security, as well as through the bank and general crisis that is now in Ukraine.

Consequently, in general, securities transactions occupy a rather small share in the total assets of PJSC «OTP Bank». This, in turn, is due to: insufficient level of development of the securities market in Ukraine; insufficient attractiveness of securities of Ukrainian issuers and lack of guarantees regarding the receipt of dividends for them (here it is appropriate to mention the opaque ownership structure of most companies); a high level of inflation, and also due to the negative economic situation in Ukraine.

УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ І ВИТРАТАМИ БАНКУ

MANAGEMENT OF INCOME AND EXPENSES OF THE BANK

УДК 336.71-047.64:336.153

Костюк В.А.к.е.н., доцент кафедри банківської справи
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**Дятленко В.Є.**магістр
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

У статті розглянуто загальну сутність доходів і витрат, проаналізовано динаміку та структуру банку. Визначено основні фактори впливу на прибутковість банку. Запропоновано оптимальні шляхи покращення рівня прибутковості банку.

Ключові слова: банк, доходи, витрати, прибуток, прибутковість.

В статье рассмотрена общая сущность доходов и расходов, проанализирована динамика и структура банка. Определены

основные факторы влияния на прибыльность банка. Предложены оптимальные пути улучшения уровня прибыльности.

Ключевые слова: банк, доходы, расходы, прибыль, прибыльность.

The article deals with the general nature of income and expenditure, analyses the dynamics and structure of the bank. The main factors influencing the profitability of the bank are determined. Optimal ways to improve the profitability level are proposed.

Key words: bank, income, expenses, profit.

Постановка проблеми. Основною складовою фінансової стійкості кожного комерційного банку є визначення насамперед його надійності і стабільності. Провідна роль у вирішенні даного питання відводиться формуванню та регулюванню доходів та витрат, які є основними показниками результативності фінансової діяльності банку.

Рівень прибутковості є основою фінансової системи країни, а отже, фінансовий стан банку впливає на фінансове становище країни в цілому. Нині це питання є досить актуальним, внаслідок змін у сфері відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням управління доходами та витратами комерційних банків присвятили свої праці чимало провідних вітчизняних та зарубіжних вчених: Т.Д. Косова, Л.О. Савіна, О.А. Криклій, М.Д. Білик, О.М. Бандурка, М.Я. Коробов, П.І. Орлов, К.Я. Петрова та інші. Однак, за всієї важливості їх результатів, у вітчизняній економічній літературі до останнього часу відсутні комплексні дослідження удосконалення формування доходів та витрат комерційного банку.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень щодо управління доходів та витрат банку та розробка на цій основі практичних рекомендацій по покращенню рівня прибутковості банку.

Висновки з проведеного дослідження. Визначальною метою діяльності комерційного банку є насамперед його фінансовий результат, який виступає у вигляді прибутку чи збитків.

Результат співставлення доходів та витрат відіграє вкрай важливу роль у діяльності у банку. Він відображає результати всіх видів його діяльності, всіх його активних і пасивних операцій.

Максимізація прибутку необхідна банкам для залучення нового капіталу, який у свою чергу дозволяє збільшити обсяг та підвищити якість наданих банківських послуг. Прибуток стимулює діяльність з розвитку нових та існуючих банківських технологій.

Отже, прибуток є найважливішим показником оцінки діяльності банку. Найважливішим фак-

тором, що впливає на суму всіх видів прибутків банку, є розмір доходів, який отримується у процесі діяльності [1, с. 23].

Доходи – це збільшення економічних вигід протягом звітного періоду у формі припливу або зростання активів та внаслідок надання інших банківських послуг. Також доходи можна пояснити, як зменшення зобов'язань, що спричиняють збільшення капіталу і не є внесками акціонерів.

За рахунок доходів банку покриваються усі його операційні видатки, включаючи адміністративно-управлінські, формується прибуток банку, розмір якого визначає рівень дивідендів, збільшення власних коштів і розвиток пасивних і активних операцій [2, с. 101].

Доходи банку поділяють на дві основні категорії: процентні та непроцентні доходи. Процентні доходи становлять до 70% доходів банку і складаються з:

1. Процентних доходів від надання кредитних послуг;
2. Доходів від інвестицій у цінні папери;
3. Інших процентних доходів.

До процентних доходів банку від надання кредитних послуг належать:

- процентні доходи за кредитами суб'єктам господарської діяльності та фізичним особам;
- доходи за коштами, розміщеними в інших банках та в центральному банку;
- процентні доходи за депозитами в інших банках та за кредитами, наданими іншим банківським установам.

До процентних доходів за цінними паперами відносять:

- процентні доходи за інвестиційними цінними паперами;
- процентні доходи за цінними паперами на продаж.

Іншими процентними доходами вважають:

- доходи від операцій з філіями та іншими установами банку;
- процентні доходи за позабалансовими операціями.

До непроцентних доходів відносяться всі інші доходи, окрім процентних:

1. Комісійні – операційні доходи за наданими послугами, сума яких обчислюється пропорційно сумі активу або зобов'язання чи є фіксованою.

2. Доходи у вигляді дивідендів – дохід, який виникає в результаті використання банком цінних паперів з нефіксованим прибутком.

3. Прибутки від торговельних операцій – результат від операцій з купівлі-продажу різних фінансових інструментів.

4. Інші операційні доходи і витрати – доходи від операцій, що не пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю (дохід від оперативного лізингу, штрафи та пені, отримані за банківськими операціями) [6, с. 13].

Витрати банку – це економічна категорія, яка відображає грошово-матеріальні ресурси, що використовуються у процесі формування, впровадження та реалізації банком своїх продуктів і послуг, а також всі інші додаткові ресурси на їх обслуговування та підтримку [3, с. 117].

Витрати банку – це загальна сума грошових коштів, що витрачаються банком у процесі здійснення діяльності щодо залучення коштів та інших видів діяльності. Як і доходи, витрати комерційного банку можна поділити на дві основні групи – процентні (змінні) та непроцентні (відносно постійні) [4, с. 204]. Також у деяких класифікаціях зустрічаються інші витрати.

Процентні витрати становлять найбільшу статтю банківських витрат.

До цієї статті витрат належать:

1. Процентні витрати за коштами до запитання, отриманими від центрального та інших комерційних банків, а також депозитами, розміщеними іншими банками в цьому банку;

2. Процентні витрати за коштами до запитання та строковими депозитами, розміщеними в цьому банку підприємствами, іншими юридичними особами та населенням;

3. Процентні витрати за борговими зобов'язаннями, емітованими банком;

4. Процентні витрати за позабалансовими операціями;

5. Інші процентні витрати.

Загалом усі процентні витрати банку – це відсотки, сплачені клієнтам за вкладками, та процентні виплати за коштами, залученими на грошовому ринку (у тому числі за цінними паперами власної емісії).

Непроцентні витрати банку – витрати, що не пов'язані зі сплатою процентів від залучених банком коштів. Вони складаються з комісійних, витрат на формування спеціальних резервів банку, загальних адміністративних витрат.

1. Комісійні – витрати, сплачені іншим банківським установам за розрахунково-касове та кредитне обслуговування фінансовим посередникам (за розрахунково-касове обслуговування; за операціями з цінними паперами та валютному ринку та інші витрати) [5, с. 79].

2. Витрати на формування спеціальних резервів банку – це витрати на покриття можливих збитків від зниження корисності активів банку та списання безнадійних активів.

3. Загальні адміністративні витрати – операційні витрати, пов'язані із забезпеченням діяльності банків. До них належать витрати на витрати на персонал (основна і додаткова заробітна плата; нарахування на зарплату; матеріальна допомога та інші витрати); амортизація необоротних активів; витрати на утримання та експлуатацію основних засобів і нематеріальних активів (ремонт, страхування), сплата податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток, та інші витрати, спрямовані на обслуговування та управління банком. Дослідимо структуру та динаміку доходів ПАТ «Укресімбанк» за 2014–2016 роки, яка представлена в табл. 1.

Аналіз структури доходів ПАТ «Укресімбанк» протягом 2014–2016 рр. дає змогу визначити такі основні тенденції:

1. Найбільшу питому вагу займають процентні доходи: у 2014 році – 97,19% загального обсягу доходів, що в абсолютному вираженні складає 12 043 145 тис. грн, у 2015 році – 106,80% або 13 202 933 тис. грн, та у 2016 році 79,7% або 13 676 715 тис. грн.

Процентні доходи традиційно є домінуючою складовою валових доходів банківських установ.

Таблиця 1

Структура та динаміка доходів ПАТ «Укресімбанк» за 2014–2016 роки

Показники	2014		2015		2016		Відхилення, % 2016–2014
	тис. грн	питома вага, %	тис. грн	питома вага, %	тис. грн	питома вага, %	
процентні доходи	12 043 145	97,19%	13 202 933	106,80%	13 676 715	79,79%	-17,40%
комісійні доходи	757 008	6,11%	1 355 284	10,96%	1 263 990	7,37%	1,26%
результат від торговельних операцій	-479494	-3,87%	-2 313 373	-18,71%	2 085 977	12,17%	16,04%
інші операційні доходи	70 848	0,57%	117 704	0,95%	115 166	0,67%	0,10%
Разом	12 391 507	100,00%	12 362 549	100,00%	17 141 849	100,00%	x

Це пояснюється тим, що кредитування в різних формах було і залишається основним напрямом банківської діяльності;

2. Комісійні доходи є другим за питомою вагою джерелом банківського прибутку. Питома вага комісійних доходів у загальному обсязі доходів банку за період 2014–2016 рр. також збільшилася із 6,11% до 7,37%, або ж з 757 008 тис. грн до 1 263 990 тис. грн.

Комісійні доходи поступово зростають завдяки розширенню переліку різноманітних банківських операцій, впровадженню нових продуктів і технологій, збільшенню кількості клієнтів і споживачів банківських послуг.

3. Інколи так буває, що деякі статті банківських доходів мають від'ємне значення, зокрема, результат від торговельних операцій. У таких випадках питома вага інших статей може невиправдано зростати.

Результат від торговельних операцій, який є наслідком торгівлі цінними паперами, іноземною валютою та іншими фінансовими інструментами, в 2014–2015 роки приніс збиток у розмірі 479 494 тис. грн і 2 313 373 тис. грн або ж результат у загальній питомій вазі -3,87% та -18,71%.

Тоді, як за результатами 2016 року банк мав тенденцію до покращення і отримав прибуток у розмірі 12,17% або 2 085 977 тис. грн.

4. У інші операційні доходи включаються доходи, що не пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю, а саме: дохід від консультаційних послуг фінансового характеру, від оперативного лізингу, штрафи та пені за банківськими операціями.

Частка інших видів доходів особливо не змінюється і перебуває протягом останніх років дослідження на рівні, що не перевищує 1%.

Аналізуючи відхилення, можемо зробити висновок про зменшення відсоткової частини процентних доходів (на 17,40%), незначне збільшення комісійних доходів (на 1,26%) та значне збільшення результату від торговельних операцій (на 16,04%).

Дослідимо структуру та динаміку витрат ПАТ «Укрексімбанк», яка представлена у табл. 2.

Аналіз структури витрат ПАТ «Укрексімбанк» протягом 2014–2016 рр. дає змогу визначити такі основні тенденції:

1. Процентні витрати, питома вага яких коливається в межах 28,11% – 57,55%, є основною статтею банківських витрат. Вони включають витрати, пов'язані з депозитами (до запитання та строковими) й операціями з МВФ; кредитами, отриманими НБУ; простими векселями, ощадними (деPOSITними) сертифікатами та з іншими цінними паперами власного боргу, що емітовані НБУ; інші процентні витрати.

2. Комісійні витрати протягом досліджуваного періоду стабільно не перевищують 2% валових витрат.

3. Питома вага адміністративних та інших операційних витрат (що включають витрати на персонал, оренду, утримання основних засобів, господарські, комунальні, транспортні витрати тощо) у 2014 році становила 6,86%, у 2015 році – 5,93%, так у 2016 році – 5,55%.

4. Податок на прибуток в 2014–2016 роках має нульове значення.

5. Частка відрахувань у резерви в структурі витрат коливається у межах від 64,39% до 31,96%. Скорочення витрат на формування резервів може свідчити не лише про зменшення обсягу працюючого кредитного портфеля (негативна тенденція), а й про поліпшення його якості (позитивна тенденція).

Аналізуючи відхилення, можемо зробити висновок про тенденцію до збільшення процентних витрат (на 29,44%), незначне збільшення комісійних і адміністративних витрат (на 1,30% і 1,69% відповідно) та значне зменшення відсоткової частини витрат на формування резервів (32,43%)

Слід також відзначити, що, відповідно до принципу прибутковості, доходи банку повинні перевищувати витрати, тому загальна оцінка динаміки витрат банку містить аналіз певних коефіцієнтів (табл. 3).

Дані таблиці 3 свідчать, що банк не дотримувався коефіцієнта дієздатності (при нормі не більше 1) протягом 2014–2016 років, оскільки він

Таблиця 2

Структура та динаміка витрат ПАТ «Укрексімбанк» за 2014–2016 роки

Показники	2014		2015		2016		Відхилення, % 2016 -2014
	тис. грн	питома вага, %	тис. грн.	питома вага, %	тис. грн	питома вага, %	
процентні витрати	7 414 549	28,11%	10 818 378	41,44%	10 446 696	57,55%	29,44%
комісійні витрати	168 253	0,64%	389 601	1,49%	352 117	1,94%	1,30%
Адміністративні та інші операційні витрати, млн грн	1 810 304	6,86%	1 548 949	5,93%	1 552 502	8,55%	1,69%
Податок на прибуток, млн грн	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0,00%
Витрати на формування резервів, млн грн	16 983 952	64,39%	13 350 593	51,14%	5 802 148	31,96%	-32,43%
Разом	26 377 058	100,00%	26 107 521	100,00%	18 153 463	100,00%	x

значно перевищував одиницю, тобто банк продемонстрував збитковість протягом цих років. Хоча, незважаючи на це, за три роки коефіцієнт знизився із 2,13 у 2014 році до 1,06 у 2016, що майже не перевищує норми і має тенденцію до економії.

Таблиця 3

**Загальна оцінка рівня витрат
ПАТ «УКРЕКСІБМАНК» на 01.01.2017**

Показник	2014	2015	2016
Витрати, млн грн	26411642	26107521	18153463
Темп зростання витрат, %	x	-1,15%	-30,46%
Доходи, млн грн	12391507	12362549	17141879
Темп зростання доходів, %	x	-0,23%	38,65%
Коефіцієнт дієздатності	2,13	2,11	1,06
Коефіцієнт режиму економії	x	5	-0,79

Що стосується коефіцієнту режиму економії (повинен бути у нормі менше 1), то за результатами аналізу можемо сказати, що темп зростання витрат значно випереджав темп зростання доходів банків протягом 2014–2015 років, проте, у 2016 році банк знизив всі можливі витрати на 30,46% і збільшив доходи на 38,65%, що є досить позитивною тенденцією.

Оскільки прибуток є одним із найважливіших індикаторів, які характеризують фінансові результати діяльності банків, є матеріальною основою подальшого функціонування та визначення рейтингу на банківському ринку, то утримання його на достатньому рівні необхідно банківським установам для залучення нового капіталу, що дозволяє збільшити обсяги та підвищити якість пропонованих послуг, стимулює удосконалення операцій, зниження витрат і розвиток банківських технологій.

Якщо підсумувати усе вищезазначене, прибуток – підсумковий показник, який описує, з одного боку, достатні утворюючі потоки грошових надходжень для забезпечення нормального рівня прибутковості, а, з іншого боку, виступає у вигляді бар'єрної прибутковості капіталу власника.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах підвищення ролі прибутку банку як оцінюючого показника актуальним стає аналіз банківської діяльності з виявленням факторів, що впливають на дохідність банку. До основних факторів, які впливають на прибуток банку, належать дохідність активів та рівень достатності капіталу.

У сфері модернізації механізму кредитування пропонуються наступні заходи:

- використання АБС – при аналізі кредитного портфеля, виявлення та ліквідація сумнівних кредитів. Його впровадження дозволить мінімізувати ризик непогашення кредитів та покращити якість кредитного портфеля;

- зміни в практиці формування резервного фонду;

- виявлення причин погіршення господарської діяльності клієнтів;

- організація контролю на всіх стадіях кредитного процесу;

- методика раннього виявлення сумнівних кредитів, організація роботи з їх ліквідації, включаючи модифікацію кредитних відносин, реалізацію забезпечення, звернення до суду.

Скороченню витрат банку будуть сприяти:

- гармонізація структури ресурсної бази, тобто збільшення частки розрахункових та депозитних рахунків підприємств, організацій, громадян та зменшення частки багатовартісних інструментів (міжбанківських кредитів). Для цього необхідно в банку створити спеціальний підрозділ, який би цілеспрямовано займався тільки ресурсами;

- розумне зменшення непроцентних розходів.

Підводячи підсумки, можна сказати що комерційний банк – основна ланка банківської системи будь-якої цивілізованої держави.

Комерціалізація банків означає переведення кредитного процесу на ресурсний тип його побудови. У зв'язку з цим гостро постає проблема пасивних операцій у банківській справі. Необхідно більш щільно пов'язувати депозитний процент з кон'юнктурою на ринку кредитних відносин (ресурсів) та темпами інфляції, активніше впроваджувати нові депозитні інструменти, а саме – депозитні сертифікати.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буєвич С. Ю., Королев О. Г. Аналіз фінансових результатів банківської діяльності / Буєвич С. Ю. – Кнорус, 2015. – 160 с.
2. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності / Парасій-Вергуненко І. М. – К.:КНЕУ, 2013. – 347 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2014. – Т. 1. – 864 с. – ISBN 952–620–011–4.
4. Меркулова І. В. Деньги, кредит, банки: учебное пособие / І. В. Меркулова, А. Ю. Лукьянова. – М.: КНОРУС, 2015. – 352 с.
5. Лаврушин О. І. Управление деятельностью коммерческого банка [Текст]: Учебник / О. І. Лаврушин. – М.: Юрист, 2013. – 688 с.
6. Марцин В. С. Методологічні засади формування фінансово-кредитної політики банку в період виходу з кризи / В. С. Марцин // Економіка розвитку, 2013. – № 1(53). – С. 12–16.
7. Офіційний сайт ПАТ «Укрексімбанк» <https://www.eximb.com>

REFERENCES:

1. Buievych S. Yu., Korolev O. H. (2015) Analiz finansovykh rezultativ bankivskoi diialnosti. Knorus, 160 p.

2. Parasii-Verhunencko I. M. (2013) Analiz bankivskoi diialnosti. Kyiv.: KNEU, 347 p. (in Ukrainian).
3. Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh (2014) Redkol.: S. V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiiia». T. 1. 864 p. ISBN 952–620–011–4 (in Ukrainian).
4. Merkulova Y. V. (2015) Denhy, kredyt, banky: uchebnoe posobyе. Moscow: KNORUS. 352 p. (in Russian).
5. Lavrushyn O. Y. (2013) Upravlenye deiatelnostiю kommercheskoho banka [Tekst]: Uchebnyk. Moscow: Yuryst. 688 p. (in Russian).
6. Martsyn V. S. (2013) Metodolohichni zasady formuvannia finansovo-kredytnoi polityky banku v period vykhodu z kryzy. Ekonomika rozvytku. T. 1(53). Pp. 12–16.
7. Ofitsiynyi sait PAT «Ukreksimbank» <https://www.eximb.com>

Kostyuk V.A.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Banking,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Dyatlenko E.V.,

Master,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

MANAGEMENT OF INCOME AND EXPENSES OF THE BANK

The decisive purpose of a commercial bank is, above all, its financial result, which serves as a profit or loss.

The result of the comparison of income and expenditure plays an extremely important role in the activities of the bank. It reflects the results of all its activities, all its active and passive operations.

Maximization of profit is necessary for banks to attract new capital, which in turn allows increasing the volume and improving the quality of the provided banking services. Profit stimulates the development of new and existing banking technologies.

Hence, profit is the most important indicator of the performance of the bank. The most important factor affecting the sum of all types of income of the bank is the amount of income received in the course of the activity.

Analysing the deviation, we can conclude that the share of interest income (by 17.40%), a slight increase in commission income (by 1.26%), and a significant increase in the result from trade operations (by 16.04%) can be deduced.

Analysing the deviations, we can conclude that there is a tendency to increase interest expenses (by 29.44%), a slight increase in commission and administrative expenses (by 1.30% and 1.69% respectively), and a significant decrease in the percentage of expenses for the formation of reserves (32.43%).

Since profits are one of the most important indicators that characterize the financial performance of banks, it is a material basis for the further functioning and rating in the banking market, then its placement at an adequate level is required by banking institutions to attract new capital, which allows them to increase volumes and improve the quality of the offered services, stimulates the improvement of operations, cost reduction and the development of banking technologies.

Summarizing all the above, profit is a final indicator that describes, on the one hand, sufficient generating cash flows to ensure a normal level of profitability, and, on the other hand, acts as a barrier return on the owner's capital.

In the conditions of increasing the role of the bank's profit as an estimating indicator, an analysis of banking activity is being made relevant to identifying factors that influence the bank's profitability. The main factors influencing the bank's profit include asset yields and the level of capital adequacy.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ: СИСТЕМНИЙ ПОГЛЯД

IDENTIFICATION OF FINANCIAL MARKETS: A SYSTEMATIC APPROACH

Досліджено процеси ціноутворення фінансових інструментів за їх типами та місцем у світовій фінансовій системі на основі теоретичних концепцій ринку. Основна увага спрямована на проблему ідентифікації високоризикованих фінансових ринків з фінансовими інструментами без покриття. Проаналізовано несумісності концепцій ефективного, когерентного, фрактального ринків з реальними фінансовими ринками. Розглянуто моделі штучного впливу на ціноутворення.

Ключові слова: ціноутворення фінансових інструментів, бінарні опціони, ринки ставок, сплуфінг, ідентифікація ринків, моделювання фінансових процесів, ефективний ринок, когерентний ринок, фрактальний ринок, прогнозування цін.

Исследованы процессы ценообразования финансовых инструментов по их типам и местом в мировой финансовой системе на основе теоретических концепций рынка. Основное внимание направлено на проблему идентификации высокорискованных финансовых рынков с финансовыми инструментами без покрытия. Проанализированы несовместимости концепций эффектив-

ного, когерентного, фрактального рынков с реальными финансовыми рынками. Рассмотрены модели искусственного влияния на ценообразование.

Ключевые слова: ценообразование финансовых инструментов, бинарные опционы, рынки ставок, сплуфинг, идентификация рынков, моделирование финансовых процессов, эффективный рынок, когерентный рынок, фрактальный рынок, прогнозирование цен.

Processes of pricing of financial instruments according to their types and place in the world financial system on the basis of theoretical concepts of the market are investigated. The main focus is on the identification of highly risky financial markets with financial instruments without coverage. The incompatibility of concepts of effective, coherent, fractal markets with real financial markets is analysed. Models of artificial influence on pricing are considered.

Key words: pricing of financial instruments, binary options, betting markets, spoofing, market identification, financial process modelling, efficient market, coherent market, fractal market, forecasting of prices.

УДК 519.2:339.76

Котляр В.Ю.

к.ф.-м.н., доцент,
доцент кафедри вищої
та прикладної математики
Київський національний торговельно-
економічний університет

Смирнова О.В.

аспірант кафедри фінансів
Київський національний торговельно-
економічний університет

Постановка проблеми. Ціни на фінансові інструменти виникають як результат появи та взаємобміну на фінансових ринках різноманітних за типами, обсягами та рейтингом фінансових потоків. Але таке очевидне положення не обумовлює домінуючий погляд в економіці про ціну як балансу попиту та пропозиції, що складається під час біржової торгівлі. Подібне уявлення є невірним та шкідливим спрощенням проблеми. Недаремно відомий австралійський економіст Дж. Куїггін включив його до переліку так званих зомбі-ідей [1]. Вивчення складного процесу ціноутворення фінансових інструментів (далі ФІ) – у фокусі сучасної економічної теорії, що базується на дослідженні зазначених властивостей фінансових потоків, спирається на математичні моделі. Побудова математичної моделі, яка б найкраще наближала реальний процес, а відтак, і дозволяла прогнозувати майбутні ціни на ФІ, сприяла б уникненню економічних криз, від яких цивілізаційні втрати (екологічні, людські, ресурсні, моральні) надто великі [2]. Одночасно виникає проблема принципової можливості прогнозування цін на фінансових ринках, а також ступеня їх поточного відхилення від «справедливої» у певному розумінні ціни. Наявність такого відхилення легалізує величезну кількість методів біржової спекуляції, які звичайно виходять з постулативного його існування. Але ж останньому суперечить домінуюче в економіці положення: функціонування сучасних фінансових ринків ґрунтується на гіпотезах ефективного ринку (*efficient market hypothesis* – ЕМН).

Суттєві розбіжності із «справедливою» ціною та можливість прогнозування цим положенням парадоксальним чином заперечується, навіть зважаючи на різні форми ЕМН (слабку, середню, сильну) і припущення про можливі відхилення. Таким чином, враховуючи різноплановість та багатопверховість ФІ, що обслуговують сучасну світову фінансову систему (далі – СФС), виникає загальна проблема *ідентифікації фінансових ринків*, тобто визначення такої математичної моделі їх функціонування, яка б із достатньою точністю відтворювала реальні процеси на ринках, майбутні ціни ФІ, а також наявність значних флуктуацій від «справедливої» ціни. Серед базових припущень, на яких ґрунтуються сучасні уявлення, моделі та теорії щодо економічних процесів виділяються гіпотези ринків ефективного (ЕМН), когерентного (СМН), фрактального (ФМН), припущення щодо залежності ціни ФІ від її попередніх значень (технічний аналіз) або макроекономічної ситуації (фундаментальний аналіз). Ці п'ять базисних утворень і виокремлюють суть проблеми ідентифікації ринків. Враховуючи розгалуженість та специфічність ринків, різні етапи їх існування, проблема не може мати однозначного вирішення. Разом з тим, на локальних ринках у певні періоди часу така ідентифікація проводиться досить впевнено. Окремою частиною зазначеної проблеми є ідентифікація високоризикованих фінансових ринків (ВРФР), що започаткована авторами в роботах [3–6].

У світі, перенасиченому неймовірними обсягами різноманітних ФІ, роздутими «фінансовими

бульбашками» з їх регулярним схлопуванням та породженням нових (і все – з непередбачуваними наслідками), дослідження проблеми ідентифікації ринків набуває все більшу актуальність. Вирішення цієї проблеми дозволить створити комплекс заходів щодо уникнення кризових явищ в економіці або пом'якшення їх небезпечних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічний устрій, а відтак і економічна наука, що його забезпечує, є продовженням пануючих у суспільстві поглядів на розвиток цивілізації. Дослідження ціноутворення на фінансових ринках якраз і обмежуються рамками такої науки. Значна кількість вчених-економістів у цих рамках продукувала відповідні економічні теорії, які сьогодні загально-визнані в світі, хоча й мають суперечливий характер. До таких складних ідей належить теоретична конструкція під назвою ЕМН. У сучасних дослідженнях історичний екскурс та аналіз теперішнього стану розвитку цієї конструкції досить традиційний. Відмітимо роботи авторів, що критично відносяться до ЕМН. Так В. Жданов [7], С. Володін [8], А. Гуслистый [9] та М. Beechey, D. Gruen, J. Vickery [10] виділяють різні психологічні проблеми положень ефективного ринку. Автори цього дослідження виділяють «вузьке місце» ЕМН – наявність різноцільових груп трейдерів, а також проблему «істинної ціни» в моделі Блека-Шоулза [6]. Різні аспекти ЕМН аналізуються в бестселері норвезького економіста Еріка Райнерта [11]. Найбільш ґрунтовний та критичний аналіз ЕМН провели вже згаданий Дж. Куїггін [1] та Дж. Купер [12]. Критики ЕМН доходять висновку, що усунення протиріч концепції ефективного ринку шляхом його модифікацій або переходом до складніших нелінійних моделей СМН та FMN не відбулося, а Дж. Куїггін навіть відносить ЕМН до «зомбі-ідей», найбільш шкідливих, що заважають сучасному переосмисленню економічного розвитку людства.

Постановка завдання. Основна мета дослідження: спираючись на системний аналіз проблемних місць СФС та властивостей теоретичних ринків щодо ціноутворення ФІ, провести ідентифікацію високоризикованих фінансових ринків.

Матеріали та методи. Системний метод використано для розкриття сутності ціноутворення у світовій фінансовій системі. Для моделювання процесів ціноутворення використано методи математичної статистики та теорії ймовірностей. Інформаційна база дослідження – макроекономічні показники СФС як за офіційними джерелами, так і даними визнаних фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Погляди на ціноутворення в економіці пройшли певну еволюцію: від абсолютного регулювання з боку держави до абсолютного її відчуження від цього процесу. В першому випадку погляд не справдив сподівань, адже фактично призвів до

диктатури державної бюрократії в ціновій політиці, інтереси якої далеко не завжди співпадали з інтересами суспільства. В останньому погляд став домінуючим на десятиліття після руйнації бреттонвудської фінансової системи (1971 р.) та покладений в основу сучасної економічної теорії. Його основна ідея полягає в тому, що нерегульований (з боку держави) ринок є найкращим ціноутворюючим механізмом. Він практично миттєво акумулює в собі всю чинникову інформацію та відображається у зміні настроїв інвесторів і далі – в обсязі попиту та пропозиції товарів та ФІ і відповідно їх ціні на ринку. Зовні таке ціноутворення видається справедливим, адже інвестори юридично мають рівні права. Припустимо, що відносна обмінна вартість двох ФІ А та В на ринку з попитом до ФІ В в обсязі V_A та пропозицією щодо продажу ФІ В за інструмент А в обсязі V_B складає величину $C_{A/B} = V_A/V_B$ (кількість одиниць ФІ А за 1 од. ФІ В). Зміна вартості показника $C_{A/B}$ може відбуватися як природним шляхом (під дією випадкових чинників, як у броунівському русі), так і штучно. Якщо б на ринку домінував перший варіант, то з великим наближенням його б можна було характеризувати, як ефективний, а відповідний механізм ціноутворення практично ідеальним. Розуміння найкращої ціни як балансу попиту та пропозиції на відкритому дерегульованому ринку є основою сучасних економічних теорій, макро- та мікроекономіки. Розглянемо основні обставини, що повністю нівелюють класичне розуміння ціноутворення:

- нерівноправність учасників ринку;
- взаємовплив та відносна самостійність прошарків ФІ;
- структурні особливості сучасної СФС.

Учасники ринку як суб'єкти ціноутворення. Учасники ринків, хоча й спрямовані на максимізацію прибутку, мають різний ступінь організованості, підготовленості та можливостей задля цього. Умовно серед них виділяють чотири групи: експектори, технологи, прогнозисти, маніпулятори [6]. Окрім свідомих учасників ринків необхідно зазначити, що в операції на біржі латентно інтегрована більша частина світового суспільства, адже обмінні операції з ФІ проводять не тільки бізнес структури та приватні особи, але й держави, і свою відповідну частку збитків на фондових ринках несуть їх громадяни. Так золото-валютні резерви (ЗВР) деяких країн свого часу поповнювались цінними паперами з високим рейтингом надійності компанії **Lehman Brothers Holdings, Inc.** (американський інвестиційний банк – свого часу один з наймогутніших світових фінансових конгломератів), та, як відомо, під час іпотечної кризи в США (2008 р.) компанія збанкрутувала, що спричинило «дірки» у балансах ЗВР. Держава сьогодні – активний біржовий спекулянт-інсайдер. Так фахівці РФ констатують, що у змові уряду, ЦБ та Московської

валютної біржі замість нормальної інвестиційної діяльності проводяться дестабілізуючі маніпуляції на валютному ринку [13].

Окремі із зазначених учасників ринку, маючи значні накопичення певних ФІ, або можливість їх майже необмеженої емісії, можуть штучно, як завгодно потужно, змінювати обсяги відповідних ФІ як на локальних, так і на глобальних ринках, а, відтак, і впливати на ціновий тренд. Такий вплив на ціноутворення може мати як довгостроковий характер (приміром з геополітичних міркувань, усуненням конкурентів з ринку тощо), так і на короткий термін з метою отримання швидкого надприбутку. Останню технологію спекуляції називають спуфінгом (букв. «містифікація»). Ідея спуфінгу полягає у стрімкому зрушенні ціни $S_{A/B}$ в певному напрямі шляхом переважної інтервенції одного з ФІ. Після достатнього стрибка вартості спуфер також миттєво виходить з ринку, а ціна $S_{A/B}$ через деякий час може повернутися до попереднього рівня. Більшу частину інвестицій спуфер імітує, відсилаючи заявки на угоду і майже одночасно їх знімаючи. Відзначимо, що закон Додда-Франка (2010) з реформування фінансової системи визначає спуфінг, як незаконну операцію [14]. З іншого боку, боротьба із спуфінгом сьогодні носить більш декларативний характер, його доведення – вкрай складне завдання, і тому спостерігаємо гармонічне вrostання спуфінгу до практики біржової торгівлі.

Зазначені обставини, враховуючи наявність на ВРФР різних груп трейдерів з окремими цілями та технологіями типу спуфінгу, скальпінгу та ін., на думку авторів, унеможливають створення загальної математичної моделі прогнозування ціни або її відхилення від «справедливої», що між тим не заперечує її існування на певних ринках у певні проміжки часу в тих, чи інших конкретних умовах.

Взаємовплив поверхів ФІ. Сучасна СФС з боку емітованих ФІ має розвинену впорядковану структуру, яку порівнюють з пірамідою перевернутою догори. Прошарки заповнюють цю піраміду в певному порядку: банкноти/монети, депозитні гроші, боргові контракти, деривативи, бінарні опціони та контракти на ставки (результати популярних подій із світу політики, розваг та спорту, скор. БО&КС [6]). Кожний прошарок утворюється з попередніх переважно за схемою часткового резервування і тому значно їх перевищує за розмірами емісії та фактичних угод. Загалом норми такого резервування для більшості ФІ законодавчо не відрегульовані, а для депозитних грошей коливаються в широких межах (від 10% в Україні до 2% в Канаді). Якщо покриття ФІ взагалі відсутнє, вони фактично перетворюються у контракти на ставку, обумовлену вірою учасників угоди у подальше зростання/падіння її вартості або успішний результат взагалі. Подібні інструменти типу облігацій МММ широко спостерігалися в 90-і роки. Іншим, безумовно,

революційним феноменом серед сучасних ФІ без покриття стали так звані криптовалюти типу Bitcoin, Litecoin, Primecoin та ін. Захищеність, формальна незалежність від СФС визивають величезний інтерес до цього інструменту. Дамо кілька принципів зауважень щодо криптовалют:

- держава, а відтак, і суспільство не повинні втрачати контроль над грошовою емісією;
- швидкість емісії в державі повинна визначатись тільки потребами економіки, а не можливостями майнінгу (виробництва криптовалют).

Значна волатильність вартості криптовалют, відсутність покриття та гарантій з боку держав, на нашу думку, неминуче призведуть до «схлопування» цієї фінансової бульбашки.

Наявність переважної кількості ФІ без покриття або майже без покриття в якості системоутворюючих, так і специфічних прошарків (типу БО&КС), органічно вплетених в «тіло» СФС, фактично перетворює сучасну фінансову систему на гігантський ринок ставок, що підтримується вірою та силовим «каркасом», а відсутність резервування знімає усі обмеження як на обсяг, так і на предмет інвестування. З класичного погляду цінова динаміка визначається відносною зміною обсягів ФІ на ринку, що характеризує еволюцію настроїв інвесторів щодо попиту та пропозиції до інструментів А та В. Але насправді, нерідко виникає добре відома економістам ситуація «насиченого попиту» та «граничної пропозиції», коли навіть суттєва зміна в обсягах ФІ практично не впливає на ціну $S_{A/B}$, а її волатильність – результат інших (приміром політичних) чинників. Подібне ми спостерігаємо досить часто відносно світових цін на нафту та золото.

Згідно положень ЕМН «фінансова бульбашка» неможлива, адже ринок повинен майже миттєво скорегувати вартість переоціненого ФІ. Але сучасна «економіка фондових ринків» характеризується багатолітнім збільшенням вартості ФІ на всіх прошарках фінансової системи. Розглянемо причини такої неузгодженості на прикладі корпоративних ФІ. Первісно емісія цінних паперів корпорацій (так зване IPO) здійснюється за принципом відповідності номінальної та ринкової вартості (тобто вартість емітованих акцій приблизно співпадає із статутним капіталом), а зацікавленість інвестора визначається приведеним дисконтованим потоком платежів та нарощеної вартості ФІ на фондовому ринку. З одного боку така зацікавленість повинна перевищувати дохід за «безпечною ставкою» в банку, з іншого корпорації прагнуть максимального прибутку, а відтак, не налаштовані відволікати його на виплату дивідендів. Баланс спільних інтересів інвестора та корпорації перетинається у забезпеченні зростання курсової вартості корпоративних ФІ. Оптимально для них, щоб таке зростання перевищувало дохід за згаданою «безпечною ставкою» і за рахунок не корпорацій, а

інших учасників ринку. Таким чином, у самій організації «економіки фондових ринків» закладено «вірус геометричного зростання» корпоративних ФІ незалежно від ситуації у «фізичній економіці», утвореній виробництвом та реалізацією товарів. «Фізична економіка», маючи багато природніх обмежень, окреслених скінченністю виробничих ресурсів та швидкістю їх оновлення, не в змозі забезпечити таке «геометричне зростання» ФІ. Це призводить до того, що відрив капіталізації від номінальної вартості корпорацій постійно збільшується (у геометричній прогресії з показником не меншим, ніж «безпечна ставка»). Так найпопулярніші сьогодні на ринку акції корпорації **Apple Inc.** торгуються у більш, як 10 млн разів від їх номінальної вартості (номінал: 0.00001 USD, курсова: 164 USD на 31.08.2017, NASDAQ, [16], **Газпрому** – у більш, як 23 рази (номінал: 5 руб., курсова: 117 руб. 04.09.2017). Найбільш яскравий приклад – випуск акцій компанії **theGlob.com** у 1998 році, коли за кілька днів їх вартість злетіла з 9 до 97 доларів (вище 1000% прибутку!). Красномовне порівняння: капіталізація соціальної мережі **Facebook** (319 млрд USD, близько 8,5 тис. співробітників) у більш, як 5 разів перевищує капіталізацію **Газпрому** (59,93 млрд USD, близько 450 тис. співробітників, 11% світової торгівлі природнього газу). Але ж у разі форс-мажорних обставин інвестори мають право на відшкодування лише в розмірі номінальної вартості цінного паперу, що обумовлює системний ризик на фондових ринках. унаслідок там виникають «конструкції», які економісти називають «фінансовою бульбашкою» або «фінансовою пірамідою».

Для забезпечення потрібної динаміки ФІ обсяг залучених коштів на ринок повинен бути випереджаючим у порівнянні із загальним обсягом емітованих акцій. Це призвело б до необхідності суттєвого коригування економічної теорії у вигляді широкого впровадження моделей ЕМН (особливо її «сильної версії») у пост Бретон-Вудський період. Згідно ЕМН вартість ФІ, як губка, вбирає в себе весь інформаційний потік відносно діяльності корпорації та опосередкованого впливу макро-економічної ситуації: очікувані прибутки, думки експертів, тенденції у галузі, зміни в топ-менеджменті, облікова ставка регулятора тощо. Цей інформаційний потік став рушійною силою зацікавленості інвесторів з наступним залученням коштів та насамкінець її трансформації у вартість ФІ. А це неминуче породжує «фінансові піраміди». Такий стан речей додав популярності ЕМН та спричинив її загальне визнання у світі, зробивши основою сучасних економічних теорій та численних досліджень. Тому, на наш погляд, ЕМН не просто «зомбі-ідея», що «чомусь повертається» [1], а дуже небезпечна парадигма, що сформувала наукове обґрунтування «економіки фондового ринку», а фактично «економіки

фінансових пірамід», заклавши в будівлю СФС «міну» перманентних криз. Якщо первісно фінансова система формувалася для обслуговування «фізичної економіки» (як інструмент підвищення ефективності товарно-грошових операцій), то нині їх ролі протилежні. Подібне трапилося з продавцем кульок у відомій казці Ю. Олеші «Три товстуни». Деякі з «пірамід» досить швидко «схлопуються», інші, що носять системоутворюючий характер, демонструють високу стійкість (так прирізом кажуть про «банки, що не можуть впасти»). У випадку «проблем» вони проходять добре відпрацьований шлях: націоналізація, очищення від «токсичних» активів, реприватизація. Подібне відбулося з відомим українським «Приватбанком».

Результатом розглянутих форм взаємовпливу прошарків ФІ на їх поточну вартість (асиметричність фінансових потоків в прошарках, наявність зон «цінової турбулентності», ступінь еволюції «фінансових пірамід») буде висновок щодо невідповідності положень ЕМН функціонуванню сучасних фінансових ринків. Враховуючи, що бінарні опціони віддзеркалюють становище на фондових ринках, робимо аналогічний висновок також відносно ринків БО&КС щодо подій СФС. Для ринків неекономічних ставок характерна наявність зон турбулентності попиту та пропозиції [5], що також протирічить ЕМН.

Інфраструктура СФС: вплив на ціноутворення. СФС – ефективна, високотехнологічна система. Інфраструктура СФС також нагадує піраміду, але звичайну: від емісійних центрів основних ФІ через розвинену систему різноманітних фінансових установ до об'єктів сучасної економіки. Будь-яка система першочергово характеризується своїм цілеспрямованням. Функціонування інфраструктури та управління фінансовими потоками мають на меті досягнення максимального прибутку, підвищення рівня контрольованості всіх елементів СФС (ресурси, приватний бізнес, держави, домогосподарства), що не завжди відповідає декларованим ЕМН цілям: оптимізації цін на товари, послуги та різноманітні ФІ в інтересах всього суспільства. Проходження «керуючих імпульсів» у такій системі носить нелінійний характер, що також суперечить гіпотезам ЕМН про майже миттєву досяжність чинникової інформації до ринку. Розглянемо для прикладу «інфляційну хвилю» у СФС, породжену надлишковою емісією ФІ. Така хвиля скочується вниз поступово, затримуючись певний час на кожному поверсі (у протилежному випадку інфляція втрачає сенс). Цей час використовується для отримання надприбутку, що утворює механізм експорту інфляції. За певною умовною рисою елемент СФС вже має статус імпортера інфляції (самий низ піраміди СФС). З цього погляду, майже кожний осередок СФС у той чи інший спосіб – носій інсайдерської інформації.

Частиною інфраструктури СФС є також достатньо локалізовані та незалежні ринки БО&КС такі як, приміром, ринок спортивних ставок. Їх можна вважати лінійними з точки зору акумуляції інформаційних потоків. Але, як і інші фінансові ринки, вони нічого не виробляють, а лише перерозподіляють фінансові ресурси з метою максимізації прибутку, а не виявлення справжніх закономірностей настання соціально-значущої події. Нагадаємо влучні слова Michael Roxborough, засновника компанії LVSC (Las Vegas Sport Consultants), щодо спортивних ставок (але з повним правом їх можна віднести до діяльності на всіх фінансових ринках): «Я не у бізнесі визначення точних шансів команд на перемогу, я у бізнесі розмежування думок інвесторів відносно цих шансів», бо саме такий підхід дозволяє трейдерам досягати найвищого прибутку.

Висновки з проведеного дослідження. Проведено аналіз фінансових ринків щодо узгодженості з положеннями ефективного, фрактального, когерентного ринків (відповідно: ЕМН, FMN, CMN). Показано, що співставлення реальних ринків (першочергово – високоризикованих) з їх теоретичними формами стикається з фундаментальними протиріччями з боку поведінки інвесторів, обумовленої відмінностями цілеспрямування, використання специфічних технологій трейдингу та особливостями сприймання ними чинникової інформації. Неможливість усунення таких протиріч породжена як існуючою структурою світової фінансової системи, так і взаємовпливом прошарків системи фінансових інструментів. Такий висновок не заперечує наявність значного ступеня узгодженості фінансових ринків та їх моделей на окремих часових проміжках. Але найбільшою, досі не вирішеною, проблемою для науковців та практиків лишається визначення довжини інтервалів цих проміжків. Разом з тим наше дослідження доводить, що багатofакторність впливу на ФІ породжує відхилення їх вартості від основного тренду («справедливої» або «істинної» ціни). Якщо в моделі Блека-Шоулза такий тренд – результат обчислень за характеристиками ринку, а зазначені відхилення – випадкові, короткотермінові флуктуації ціни, то автори дійшли висновку щодо систематичності таких відхилень, а саме: основний тренд може взагалі не відповідати адекватній ринку вартості фінансового інструменту (як «чорний лебідь» за образом Насіма Талеба). Це підтверджує всупереч положенням ЕМН можливість та дієвість на фінансових ринках теорій управління капіталу (за критерієм Келлі або Ральфа Вінса) та широко поширених технологій трейдингу типу «ставка на справжню ціну» (*value betting*) [3].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Куиггин Дж. Зомби-економіка: Как мертвые идеи продолжают блуждать среди нас [Текст] / пер.

с англ. А. Гусева; под науч. ред. А. Смирнова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. – 272 с.

2. Beck U. World at Risk. – Cambridge: Polity Press, 2010. – P. 10.

3. Котляр В.Ю., Смирнова О.В. Рынок ставок: анализ арбитражных ситуаций // Кибернетика и системный анализ. – 2012. – № 6. – С. 122–133.

4. Котляр В.Ю., Смирнова О.В. Нові підходи щодо інвестиційного аналізу на високоризикованих фінансових ринках // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 5–6(82–83). – С. 193–201.

5. Котляр В.Ю., Смирнова О.В. Модели прогнозирования цен фінансових інструментів / Глобалізаційні виклики розвитку національних економік: матеріали МНПК. Ч. 2. – Київ: КНТЕУ, 2016. С. 703–712.

6. Котляр В.Ю., Смирнова О.В. Моделирование поведения инвесторов на фінансовому ринку // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 5(88). – С. 93–105.

7. Жданов В. Секретные знания о фондовом рынке <http://www.beintrend.ru/>, 2014, – 19 с.

8. Володин С.Н. Анализ применимости гипотезы эффективного рынка для моделирования динамики цен // Фондовый рынок: современное состояние, инструменты и тенденции развития. М.: Бизнес Элаймент, 2012. С. 56–65.

9. Гуслистый А. Кое-что об эффективных рынках // Валютный спекулянт. № 5. 2006. С. 72–73.

10. Beechey M., Gruen D., Vickery J. The Efficient Market Hypothesis: a Survey // Reserve Bank of Australia Research Discussion Paper № 2000–01, January 2000, p. 4.

11. Райнерт Э.С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными [Текст] / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2011. – 384 с.

12. Купер Дж. Природа фінансових кризисов. Центральные банки, кредитные пузыри и заблуждения эффективного рынка // Великобритания, изд. Harriman House Ltd, 2008. – С. 210.

13. Катасонов В. Центральные банки приближают к рукам фондовый рынок / Офіційний сайт <http://russnov.ru>. URL: <http://russnov.ru/valentin-katasonov-centralnye-banki-pribirayut-k-rukam-fondoviy-rynok-29-08-2017/>.

14. Офіційний сайт ru.forex.ooo. URL: <http://ru.forex.ooo/blogs/moshennichistvo/spufing-v-trejdinge.html>

15. Офіційний сайт біржі BetFair. URL: <https://www.betfair.com/exchange>

16. Офіційний сайт компанії Investing.com. URL: <https://ru.investing.com/equities/>

REFERENCES:

1. Kuiggin G. (2016) Zombi ekonomika: Kak myortvie idei prodoljayut blujdat sredi nas [Zombie Economics: How do dead ideas continue to wander among us]. M.: House of the Higher School of Economics – 272 pp. (In Russia).

2. Beck U. World at Risk. – Cambridge: Polity Press, 2010. – P. 10.

3. Kotlyar V.Yu., Smyrnova O.V. (2012) Rynok stavok: analiz arbitrajnyh situacij [Bid Market: Analysis of Arbitration Situations]. Cybernetics and System Analysis. – No. 6. – P. 122–133 (In Ukrainian).
4. Kotlyar V.Yu., Smyrnova O.V. (2015) Novi pidhody scho do investycijnogo analizu na visokorizikovanyh finansovyh rinkah [New approaches to investment analysis in highly risky financial markets]. Foreign Trade: Economics, Finance, Law. – No. 5–6(82–83). – P. 193–201 (In Ukrainian).
5. Kotlyar V.Yu., Smyrnova O.V. (2016) Modeli prognozuvannia cin finansovyh instrumentiv [Models of Forecasting of Financial Instruments Price]. Globalization Challenges for the Development of National Economies: Materials of MNPCh.2. – Kyiv: KNTEU, p. 703–712 (In Ukrainian).
6. Kotlyar V.Yu., Smyrnova O.V. (2016) Modeluvannia povedinku investoriv na finansovomu rinku [Modeling the behavior of investors in the financial market]. Foreign Trade: Economics, Finance, Law. – No. 5(88). – P. 93–105 (In Ukrainian).
7. Jdanov V. (2014) Sekretnie znaniya o fondovom rinke [The secret knowledge about the stock market] <http://www.beintrend.ru/> – 19 p. (In Russian).
8. Volodin S.N. (2012) Analiz primenimosti gipotezi effektivnogo rinka dlya modelirovaniya dinamiki cen [An analysis of the applicability of the hypothesis of an effective market for modeling the price dynamics] Stock market: the current state, tools and trends of development. M.: Business Ellelent. P. 56–65 (In Russia).
9. Guslistiy A. (2006) Koe-cto ob effektivnih rinkah [Something about efficient markets] Currency speculator. No. 5. 2006. P. 72–73 (In Russian).
10. Beechey M., Gruen D., Vickery J. The Efficient Market Hypothesis: a Survey // Reserve Bank of Australia Research Discussion Paper № 2000–01, January 2000, p. 4.
11. Rainert E.S. (2011) Kak bogatie strain stali bogatimi, I pochemu bednie strain ostayutsa bednimi [How rich countries have become rich, and why poor countries remain poor [Text]] pers. from english N. Autonomous; ed. V. Autonomous; State un-t – Higher School of Economics. – M.: Izd. House of the State Un-ta – Higher School of Economics. – 384 pp. (In Russian).
12. Kuper J. (2008) Priroda finansovyh krizisov. Tsentralnie banki, kreditnie puziri i zablujdeniya effektivnogo rinka [The nature of financial crises. Central banks, credit bubbles and delusions of an efficient market] UK, ed. Harriman House Ltd. – P. 210 (In Russian).
13. Katasonov V. (2017) Tsentralnie banki pribirayut k rukam fondoviy rynec [Central banks are cleaning up the stock market] Official site <http://russnov.ru> – URL: <http://russnov.ru/valentin-katasonov-centralnye-banki-pribirayut-k-rukam-fondovyj-rynok-29-08-2017/> (In Russian).
14. Official site of ru.forex.ooo – URL: <http://ru.forex.ooo/blogs/moshennichstvo/spufing-v-trejdinge.html>
15. Official site of the exchange BetFair. URL: <https://www.betfair.com/exchange>
16. The official website of Investing.com – URL: <https://ru.investing.com/equities/>

Kotlyar V.Yu.

Candidate of Physics and Mathematics, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Higher and Applied Mathematics
Kyiv National University of Trade and Economics

Smyrnova O.V.

Postgraduate Student at Department of Finance,
Kyiv National University of Trade and Economics

IDENTIFICATION OF FINANCIAL MARKETS: A SYSTEMATIC APPROACH

The study of the complex process of pricing of financial instruments (hereinafter FI), the possibility of predicting the cost of FI, as well as the degree of its current deviation from the «fair», in a sense, prices – in the focus of modern economic theory.

Therefore, there is a relevant problem of identifying financial markets, that is, the definition of a mathematical model for their functioning that would accurately reproduce real processes in the markets, future prices of FIs, and also the presence of significant fluctuations from the «fair» price.

The paper analyses financial markets in terms of coherence with the provisions of effective, fractal, coherent markets (EMH, FMH, SMH respectively). It is shown that the comparison of real markets (first of all – highly risky) with their theoretical forms is faced with fundamental contradictions on the behaviour of investors, due to differences in targeting, the use of specific trading technologies, and the peculiarities of their perception of factor information. The impossibility of eliminating such contradictions is generated as the existing structure of the global financial system, as well as the interconnected layers of the financial instruments system. Such a conclusion does not deny the existence of a significant degree of coherence of financial markets and their models at certain time intervals. But the biggest problem still outstanding for academics and practitioners remains to determine the length of these intervals. At the same time, the study shows that the multifactor of influence on FI causes a deviation of their value from the main trend («fair» or «true» price). In the Black-Scholes model, this trend is the result of calculations on the characteristics of the market, and the specified deviations are random short-term price fluctuations. Therefore, the authors came to the conclusion about the systematic nature of such deviations, namely, the main trend may not at all correspond to an adequate market value of a financial instrument. Contrary to the provisions of EMH, this confirms the ability and effectiveness of capital market management theories (by Kelly or Ralph Vince) and the widespread use of value-betting, spoofing, scalping, and so on.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

FEATURES OF THE STATE REGULATION OF ECONOMIC SECURITY IN THE MARKET FOR INSURANCE SERVICES

УДК [368:338.24](045)

Назаренко С.А.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри менеджменту
та економічної безпеки
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Кулініч В.І.

студент
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

У даній роботі розглянуто особливості державного регулювання економічної безпеки ринку страхових послуг. Проаналізовано проблеми та загрози державного регулювання ринку страхових послуг. Виявлено та оброблено особливості страхування за кордоном. Проаналізовано недоліки сучасного державного регулювання. Розроблено заходи для створення ефективного механізму захисту страхових послуг з боку держави.

Ключові слова: страхові послуги, державне регулювання, економічна безпека, загрози, ринок страхових послуг, механізм захисту.

В данной работе рассмотрено особенности государственного регулирования экономической безопасности рынка страховых услуг. Проанализированы проблемы и угрозы государственного регулирования рынка страховых услуг. Обнаружено и обработано особенности страхования за рубежом. Про-

анализированы недостатки в современном государственном регулировании. Разработаны меры по созданию эффективного механизма защиты страховых услуг со стороны государства.

Ключевые слова: страховые услуги, государственное регулирование, экономическая безопасность, угрозы, рынок страховых услуг, механизм защиты.

In this paper, peculiarities of state regulation of economic security of the insurance services market are found out. The problems and threats of state regulation of the insurance services market are analysed. Features of insurance abroad are revealed and processed. Disadvantages of modern state regulation are analysed. Measures are developed to create an effective mechanism for protecting insurance services by the state.

Key words: insurance services, state regulation, economic security, threats, insurance services market, protection mechanism.

Постановка проблеми. Розвиток соціально-орієнтованої ринкової економіки в Україні вимагає докорінної зміни принципів побудови механізму господарювання, залучення нових і вдосконалення традиційних інструментів управління економікою. Одним з них стало страхування, що є найважливішою категорією громадських і виробничих відносин, і покликане захищати майнові інтереси громадян і господарюючих суб'єктів економіки ринковими методами.

Розвиток вітчизняного страхового ринку є одним з важливих завдань економічного реформування країни.

Вектор поведінки держави на страховому ринку в Україні наразі остаточно не сформувався. Одночасно спостерігається нестабільність функціонування страхового ринку, формуються системи впливу держави на даний сегмент ринку послуг. Це викликано не тільки внутрішніми факторами страхового ринку та його розвитком в Україні, але є і прямим наслідком макроекономічних процесів, які спостерігаються в трансформаційній економіці країни.

Тому дослідження економічної безпеки ринку страхових послуг вимагає розгляду особливостей впливу держави на економічну безпеку ринку страхових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині активно розробляються різні аспекти економічної безпеки на макро-, мезо- і мікрорівнях, у тому числі у сфері страхування. Істотний внесок у розвиток теорії економічної безпеки, у тому числі і у царині страхування, зробили такі вчені-економісти, як: Г. С. Бовсуновська, яка досліджує проблематику управління економічною безпе-

кою суб'єктів підприємництва в умовах невизначеності [1], І. Ю. Герасимова, котра працює над питаннями управління фінансовими ризиками страхових компаній з метою забезпечення економічної безпеки [2], Л. В. Гнилицька, яка вивчає сучасний досвід формування системи забезпечення економічної безпеки в страхових компаніях України [3], О. Й. Жабинець опікується проблемою забезпечення кадрової безпеки в системі фінансово-економічної безпеки страхових компаній [4], О. В. Козьменко розкриває спроби вирішення проблеми державного регулювання страхової діяльності в Україні [5], В. М. Кудак пропонує використовувати технологію SWOT-аналізу у якості інструменту забезпечення економічної безпеки страхових компаній [6], Я. Ф. Медвідь конкретизує особливості державного регулювання і нагляду за страховою діяльністю в Україні [7], А. Л. Самойловський, який уточнює аспекти державного регулювання страхової діяльності як складової державного регулювання економіки країни [8], О. Філонюк визначає засади державного регулювання ринку страхових послуг із застосуванням міжнародних стандартів IAIS [9], С. А. Назаренко, В. М. Фурман та Н. В. Зачосова, які розкривають особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній як одного із видів фінансових установ [10], І. Б. Черкаський, що котрий досліджує питання управління ризиками діяльності страхових компаній у контексті економічної безпеки [11] та багато інших. Однак, наукових праць, які б розкривали проблемні аспекти державного регулювання економічної безпеки саме ринку страхових послуг, а не окремих учасників системи страхових

відносин, тобто демонстрували б проблему забезпечення економічної безпеки окремих сегментів фінансової системи на макрорівні, на разі у фахових виданнях публікується обмежена кількість.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні сучасних особливостей державного регулювання економічної безпеки ринку страхових послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині страховий бізнес виконує важливу соціальну місію – страхування ризиків, які пов'язані із життєдіяльністю людини. Разом із тим – це один із видів економічної діяльності і йому властиві економічні закони, а також специфічні для страхування підприємницькі ризики. Страхові компанії як суб'єкти ринку, орієнтуючись на попит на страхові послуги, водночас спрямовані на збільшення власної капіталізації через механізми максимізації прибутку і посилення конкурентоспроможності. Вітчизняний страховий бізнес розвивається в досить агресивному соціально-економічному середовищі, яке характеризується великою кількістю небезпек і загроз, що актуалізує необхідність дослідження проблематики забезпечення економічної безпеки ринку страхових послуг.

Огляд останніх наукових досліджень дає змогу дійти розуміння дефініції економічної безпеки ринку страхових послуг, як певного рівня забезпеченості страхових компаній ресурсами, достатніх для того, аби проводити повноцінне відшкодування збитків у разі настання страхового випадку, і, щоб підтримати ефективно та стабільне функціонування ринку страхових послуг.

Статистичні дослідження демонструють, що не зважаючи на збільшення кількості ризикових ситуацій, українці не збираються перекладати відповідальність за можливі збитки на страхову компанію. Це пояснюється зниженням рівня довіри до страховиків споживачів фінансових послуг.

Наразі основними загрозами економічній безпеці страхових компаній та ринку страхування загалом є:

- 1) низький рівень доходів населення;
- 2) висока вартість страхових послуг;
- 3) недовіра до страхування як фінансової послуги, в тому числі і сумніви у надійності страхових компаній.

Підвищити рівень довіри споживачів фінансових послуг до страхування можна шляхом активного втручання держави у процес забезпечення економічної безпеки страхових компаній через механізм державного регулювання страхового ринку.

Напрямами регулювання Нацкомфінпослуг страхового ринку та його економічної безпеки є:

- 1) формування та забезпечення реалізації політики державного регулювання у сфері ринків страхових послуг;

- 2) розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків страхових послуг та вирішення системних питань їх функціонування;

- 3) здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням страхових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері;

- 4) захист прав споживачів страхових послуг шляхом застосування у межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства на ринку страхових послуг;

- 5) узагальнення практики застосування законодавства України з питань страхових послуг і ринків та розроблення пропозицій щодо їх вдосконалення;

- 6) розроблення і затвердження обов'язкових до виконання нормативно-правових актів з питань, що належать до її компетенції;

- 7) координація діяльності з іншими державними органами, у тому числі і щодо регулювання ринку страхових послуг та діяльності його учасників;

- 8) запровадження міжнародно визнаних правил розвитку ринків страхових послуг [12].

На жаль, нині роль держави в системі регулювання страхового ринку зводиться тільки до законодавчої та контрольної функцій. Безпосередня фінансова присутність держави в капіталі українських страхових організацій зведена до мінімуму.

Ефективний розвиток страхового ринку призведе до зменшення навантаження на соціальний бюджет країни в цілому. У зв'язку з цим, роль держави на ринку страхування має важливе значення. З огляду на кризові умови розвитку економіки, роль держави у процесі забезпечення фінансової безпеки різних елементів фінансової системи зростає, адже страховий ринок вимагає нових методів і підходів дослідження і розвитку.

Розглянемо європейський досвід регулювання економічної безпеки ринків страхових послуг.

Країни Європейського союзу володіють власними системами регулювання страхування, працюючи на умовах координації на рівні директив в ЄС. Мета прийняття директив полягає у відкритті страхового ринку в межах спільноти і ліквідації бар'єрів в торгівлі страховими послугами між країнами ЄС, що, однак, не означає введення однорідної регулюючої системи. Більш того, є істотні відмінності у механізмах регулювання і нагляду (Англія – ліберальна система, спирається на саморегулювання, контролюється у випадках наявності скарг, звернень; Німеччина – консервативна система: максимально законодавчого регулювання, плановий характер перевірок, тощо). Головний принцип полягає у дозволі страховикам інших країн-учасниць діяти на ринках на тих же умовах, що і у своїй країні. Для досягнення поставленої мети співдружність визнала за необхідне включити до законів всіх держав ряд основних

положень. Безліч директив встановлює юридично обов'язкові рамки ЄС стандартів, що уводяться паралельно до національного законодавства.

Країни Європейського союзу зберігають свою самостійність у питаннях законодавства і регулювання страхової справи. У всіх країнах відбувається обов'язкове ліцензування страховиків, здійснюється суворий нагляд щодо забезпечення фінансової стійкості і платоспроможності, транспарентності звітності, тощо.

Таким чином, страховий ринок кожної з країн Європи є складовою частиною міжнародного страхового ринку. У той же час страхування, демонструючи значне розмаїття форм і видів у різних країнах, пристосовується до соціальних і економічних умов життя населення. Найкращих результатів у секторі страхових послуг досягли в США, Франції, Англії, Італії, Німеччині та Швейцарії [13]. Отже, досвід даних країн обов'язково потрібно використати на ринку страхових послуг України.

Загрози внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування страхових компаній продукуються нерозвиненістю законодавчої бази, що перешкоджає розвитку страхової індустрії, покликаної якісно і ефективно виконувати місію стабілізатора соціально-економічного розвитку країни, бути джерелом інвестування вільних страхових активів в економіку, придбання страховою індустрією конкурентних якостей світового рівня.

Тому актуальним завданням держави, громадянського суспільства і бізнесу є розробка стратегій забезпечення економічної безпеки в системі страхування. Це завдання тим більше актуальне в сучасних умовах, коли економічна злочинність, використовуючи передові інформаційно-комунікаційні технології і набуваючи транскордонного характеру, важко виявляється, а страховий ринок для неї є найбільш привабливим сектором фінансової системи.

Система страхування, будучи сполучною ланкою ринкових відносин в частині забезпечення фінансового захисту суб'єктів економіки, має великий вплив як на економічні процеси в країні, так і на життєдіяльність суспільства загалом. Страхова індустрія в усіх розвинених країнах належить до числа найбільш регульованих, а також підлягає контролю як з боку органів державної влади, уповноважених на здійснення державного фінансового контролю, так і з боку недержавних організацій і громадськості, які здійснюють незалежний фінансовий контроль на комерційній основі.

Завдання розробки ефективних стратегій забезпечення економічної безпеки в системі страхування особливо актуальні в сучасній Україні через ряд специфічних для нашої країни причин. Основна причина – відсутність досвіду України в ринкових відносинах і в характері взаємодії держави і ринку. Інша вагома причина – значний

рівень корупції. Третя причина – тривале зволікання з проведенням структурних реформ, необхідних для побудови соціально-економічної системи сучасного типу, відкритої, демократичної, налаштованої на інноваційний розвиток. Згадані причини створюють передумови і умови для нестійкості і криміналізації українського ринку взагалі і ринку страхових послуг, зокрема.

Існуючий рівень державного регулювання страхового сектору економіки України поки що не можна назвати ефективним, тому вважаємо за потрібне навести пропозиції щодо удосконалення методики державного регулювання страхового ринку. Система державного регулювання поточної діяльності страховиків спрямована в першу чергу на забезпечення їх фінансової стійкості (рис. 1).

Рис. 1. Необхідні заходи для створення ефективного механізму захисту страхових послуг з боку держави та адміністративних органів України [14]

Особливості державного регулювання економічної безпеки ринку страхових послуг в Україні полягають у наступному:

- 1) аналіз стану і тенденцій розвитку ринків страхових послуг;
- 2) розробка пропозицій щодо формування державної політики у сфері страхових послуг;
- 3) надання висновків про віднесення операцій до певного виду страхових послуг;
- 4) визначення вимог до документів, що подаються для реєстрації Нацкомфінпослуг фізичними та юридичними особами;
- 5) встановлення форм витягу про виключення юридичної особи з Державного реєстру страхових установ;
- 6) видання страховим установам відповідно до законів з питань регулювання окремих ринків страхових послуг відповідні дозволи, а також ліцензії на провадження діяльності з надання страхових послуг;
- 7) затвердження умов упровадження діяльності з надання страхових послуг, для яких необ-

хідно отримання відповідних ліцензій чи дозволів, та порядок здійснення контролю за дотриманням зазначених умов;

8) здійснення сертифікації осіб на право здійснення тимчасової адміністрації страхової установи;

9) встановлення у визначених законом випадках кваліфікаційних вимог до осіб, які провадять діяльність на ринках фінансових послуг та ін. [12].

Висновки з проведеного дослідження. Система страхування, будучи сполучною ланкою ринкових відносин у частині забезпечення фінансового захисту суб'єктів економіки, здійснює значний вплив як на економічні процеси в країні, так і на життєдіяльність суспільства загалом.

Нині на страховому ринку України домінують такі тенденції: скорочуються обсяги премій зі страхування життя, наближаються до рівня реального страхування, вільного від зарплатних схем; поступальний розвиток добровільних видів страхування інших, ніж страхування життя; зростання обсягу премій щодо обов'язкового страхування автоцивільної відповідальності пропорційно темпам зростання продажів автомобілів; чітка кореляційна залежність між обсягом страхових внесків щодо органу місцевого самоврядування і зростанням обсягу коштів, що виділяються бюджетами різних рівнів на реалізацію програм охорони здоров'я.

В Україні регулювання страхового ринку обумовлено незначним проміжком часу та недосконалою законодавчою базою для ефективної роботи. Недостатній розвиток вітчизняного ринку страхування також не дозволяє здійснювати саморегулювання на ньому з боку суб'єктів страхових відносин.

Тому, на сучасному етапі розвитку державного регулювання економічної безпеки вітчизняного ринку страхових послуг повинні відбутися зміни щодо модернізації політики з боку держави на страхові установи.

Підтримка вітчизняних страховиків і визначення великих гравців на ринку страхових послуг є важливими, оскільки їх стійкий стан – обов'язкове забезпечення національної безпеки, тому це має бути важливим пунктом Державної програми розвитку страхування, а її розробку необхідно прискорити, зважаючи на те, у яких економіко-політичних обставинах опинилася Україна. Це дозволить домогтися єдності всіх страховиків, а також органів контролю на рівні країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бовсуновська Г. С. Управління економічною безпекою суб'єктів підприємництва в умовах невизначеності (на прикладі страхових компаній) / Г. С. Бовсуновська // Бізнес Інформ. – 2017. – № 6. – С. 186–191.
2. Герасимова І. Ю. Управління фінансовими ризиками страхових компаній з метою забезпечення

економічної безпеки / І. Ю. Герасимова // Економічний простір. – 2016. – № 115. – С. 112–125.

3. Гнилицька Л. В. Сучасний досвід формування системи забезпечення економічної безпеки в страхових компаніях України / Л. В. Гнилицька, А. В. Савельєва // Фінанси, облік і аудит. – 2015. – Вип. 1. – С. 186–197.

4. Жабинець О. Й. Кадрова безпека в системі фінансово-економічної безпеки страхових компаній / О. Й. Жабинець // Бізнес Інформ. – 2015. – № 5. – С. 269–274.

5. Козьменко О. В. Проблеми державного регулювання страхової діяльності в Україні / О. В. Козьменко // Економіка та підприємництво. – 2009. – № 22. – С. 191–205.

6. Кудак В. М. SWOT-аналіз, як інструмент забезпечення економічної безпеки страхових компаній / В. М. Кудак // Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 35. – С. 122–128.

7. Медвідь Я. Ф. Особливості державного регулювання і нагляду за страховою діяльністю в Україні / Я. Ф. Медвідь // Наше право. – 2013. – № 13. – С. 149–152.

8. Самойловський А. Л. Державне регулювання страхової діяльності як складова державного регулювання економіки країни / А. Л. Самойловський // Фінансова консультація. – 2010. – № 49. – С. 15–19.

9. Філонюк О. Державне регулювання ринку страхових послуг із застосуванням міжнародних стандартів IAIS / О. Філонюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Економіка) – 2008. – № 104. – С. 11–14.

10. Фурман В. М. Особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній як одного із видів фінансових установ / В. М. Фурман, Н. В. Зачосова // Агросвіт. – 2015. – № 15. – С. 20–25.

11. Черкаський І. Б. Управління ризиками діяльності страхових компаній в контексті економічної безпеки / І. Б. Черкаський, Л. М. Ремньова, Л. Д. Лебединська // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка. – 2013. – Вип. 4. – С. 16–23.

12. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] / Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf

13. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] / Положення про Нацкомфінпослуг – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/content/polozhennya-pro-nackomfinposlug.html>

14. Матвійчук Л. О. Концептуальні аспекти фінансової безпеки страхових компаній / Л. О. Матвійчук // Вісник Одеського національного університету (Економіка) – 2013. – Т. 18. – Вип. 2(1). – С. 30–32.

REFERENCES:

1. Bovsunovskaya G. S. Management of economic security of business entities in conditions of uncertainty (on the example of insurance companies) / G. S. Bovsunovska // Business Inform. – 2017. – No. 6. – P. 186–191.

2. Gerasimova I. Yu. Management of financial risks of insurance companies in order to ensure economic security / I. Yu. Gerasimova // *Economical space*. – 2016. – No. 115. – P. 112–125.
3. Gnulitska L. V. Modern experience of forming the system of providing economic security in insurance companies of Ukraine / L. V. Gnulitska, A. V. Saveliev // *Finance, accounting and auditing*. – 2015. – Vip. 1. – P. 186–197.
4. Zhabinets O. Y. Personnel security in the system of financial and economic safety of insurance companies / O. Y. Zhabinets // *Business Inform*. – 2015. – No. 5. – S. 269–274.
5. Kozmenko O. V. Problems of State Regulation of Insurance Activities in Ukraine / O. V. Kozmenko // *Economy and Entrepreneurship*. – 2009. – No. 22. – P. 191–205.
6. Kudak V. M. SWOT-analysis, as a tool for providing economic safety of insurance companies / V. M. Kudak // *Scientific notes of the university «KPOK»*. Series: Economics. – 2014. – Vip. 35. – P. 122–128.
7. Medvid Y. F. Features of State Regulation and Supervision of Insurance Activities in Ukraine / Y. F. Medvid // *Our right*. – 2013. – No. 13. – P. 149–152.
8. Samoilovsky A. L. State regulation of insurance activity as a component of state regulation of the country's economy / A. L. Samoilovsky // *Financial consultation*. – 2010. – No. 49. – P. 15–19.
9. Filonyuk O. State regulation of the insurance services market with the application of international standards IAIS / O. Filonyuk // *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv (Economy)* – 2008. – No. 104. – P. 11–14.
10. Furman V. M. Features of management of economic security of modern insurance companies as one of the types of financial institutions / V. M. Furman, N. V. Zachosova // *Agrosvit*. – 2015. – No. 15. – P. 20–25.
11. Cherkassy I. B. Risk Management of Insurance Companies in the Context of Economic Security / I. B. Cherkassy, L. M. Remnyova, L. D. Lebedinska // *Scientific Bulletin of the Chernihiv State Institute of Economics and Management*. Series 1: Economics. – 2013. – Issue 4. – P. 16–23.
12. National Commission for the regulation of state regulation of financial services markets [Electronic resource] / Summary of activities of insurance companies for 2016 – Mode of access: https://nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf
13. National Commission for the regulation of state regulation of financial services markets [Electronic resource] / Regulations on the National Financial Services Commission – Access Mode: <https://nfp.gov.ua/content/polozhennya-pro-nackomfinposlug.html>
14. Matviychuk L. O. Conceptual aspects of financial safety of insurance companies / L. O. Matviychuk // *Bulletin of the Odessa National University (Economics)* – 2013. – Vol. 18. – Issue. 2(1). – P. 30–32.

Nazarenko S.A. Doctor of Economic Sciences, Professor
Head of Department of Management and Economic Security,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy**Kulinich V.I.**Graduate Student,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

FEATURES OF THE STATE REGULATION OF ECONOMIC SECURITY IN THE MARKET FOR INSURANCE SERVICES

Today, the insurance business carries out an important social mission – insurance of risks related to human life. At the same time, it is one of the types of economic activity, and it is characterized by economic laws, as well as business-specific risks for insurance. Insurance companies as market players, focus on the demand for insurance services, at the same time, are aimed at increasing their own capitalization through the mechanisms of maximizing profits and strengthening competitiveness. The domestic insurance business is developing in a rather aggressive socio-economic environment, which is characterized by a large number of hazards and threats, which actualizes the need to study the issues of ensuring the economic security of the insurance market.

Unfortunately, now the role of the state in the insurance market regulation system is limited to legislative and control functions. The direct financial presence of the state in the capital of Ukrainian insurance companies is minimized.

Effective development of the insurance market will reduce the burden on the social budget of the country as a whole. In this regard, the role of the state in the insurance market is important. Given the crisis conditions of economic development, the role of the state in the process of ensuring the financial security of various elements of the financial system is growing, because the insurance market requires new methods and approaches to research and development.

The threats to the internal and external environment of the operation of insurance companies are generated by the underdevelopment of the legal framework that impedes the development of the insurance industry, which is called to efficiently and effectively carry out the mission of the stabilizer of socio-economic development of the country, to be the source of investment of free insurance assets in the economy, acquisition of the world-class competitive qualities by the insurance industry.

Therefore, relevant tasks of the state, civil society and business are the development of strategies for ensuring economic security in the insurance system. This task is all the more relevant in modern conditions, when economic crime, using advanced information and communication technologies and acquiring a transboundary character, is hard to find, and the insurance market for it is the most attractive sector of the financial system.

Consequently, at the current stage of development of state regulation of economic security of the domestic insurance market, changes should be made regarding the modernization of policies by the state on insurance institutions.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМАХ ДИСТАНЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

ORGANIZATION OF DATA PROTECTION IN REMOTE BANKING SYSTEMS

У статті розглянуті організаційні аспекти захисту інформації в системах дистанційного банківського обслуговування. Досліджено сучасний стан систем ДБО та ступінь їх уразливості для зовнішніх загроз. Виявлено основні передумови виникнення загроз, урахування яких дозволить знизити негативні наслідки при їх виникненні. Визначені три найсуттєвіші типи загроз, що існують для систем електронного банкінгу та доцільні засоби захисту інформації в них.

Ключові слова: дистанційне банківське обслуговування (ДБО), загрози, уразливості, системи захисту, троян, вірус, банкінг.

В статье рассмотрены организационные аспекты защиты информации в системах дистанционного банковского обслуживания. Исследовано современное состояние систем ДБО и степень их уязвимости для внешних угроз. Выявлены основные предпосылки возникновения угроз, учет которых позволит снизить негативные послед-

ствия при их возникновении. Определены три существенные типы угроз, существующих для систем электронного банкинга и целесообразные средства защиты информации в них.

Ключевые слова: дистанционное банковское обслуживание (ДБО), угрозы, уязвимости, системы защиты, троян, вирус, банкинг.

The organizational aspects of information security in remote banking services systems are considered in the article. The present state of the DB systems and the degree of their vulnerability to external threats are investigated. The basic preconditions of occurrence of threats are revealed, the account of which will allow reducing negative consequences at their occurrence. Three most important types of threats that exist for e-banking systems and the appropriate means (areas) for protecting information in them are identified.

Key words: remote banking services (RBS), threats, vulnerabilities, security systems, Trojan, virus, banking.

УДК 336.7

Тищенко О.І.

к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи,

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Постановка проблеми. Однією з основних особливостей сучасної вітчизняної банківської системи є використання комп'ютерних і телекомунікаційних технологій у процесі надання послуг клієнтів. Це дозволяє значно розширити асортимент послуг, підвищити їхню якість, швидкість надання, скоротити обсяги готівкового обороту та залучити нових клієнтів. Використання Інтернет-простору в банківському просторі перетворилося з конкурентної переваги на конкурентну необхідність. Банки не лише мають застосовувати вже існуючі інформаційні технології, але й шукати нові засоби надання банківських послуг, активно використовуючи можливості інтернет-мережі. Одним з найважливіших завдань банків при наданні дистанційних послуг є забезпечення найвищого рівня безпеки систем електронного банкінгу, що дозволить мінімізувати ризики несанкціонованого доступу до інформації та рахунків клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних основ використання систем дистанційного обслуговування присвячені праці вітчизняних й закордонних вчених: В. Кравця, О. Гаврилової, О. Вовчака, О. Чуба, Л. Одегової, А. Новицького та ін. Питання інформаційної безпеки фінансово-кредитних установ широко розглянуті в роботах А. Володина, А. Козлова, А. Лукацького, А. Мамонтова, Н. Романова, А. Румянцева. Основний акцент у роботах зроблено на висвітлення теоретичних основ, визначення переваг та недоліків систем дистанційного обслуговування. Втім, проблемам забезпечення безпеки і захисту інформації при використанні віддалених сервісів не приділено достатньої уваги.

Внаслідок цього виникають різного роду шахрайства, пов'язані з незаконним доступом до інформації клієнтів та використанням їхніх коштів.

Тому питання визначення основних типів загроз, що виникають у системах віддаленого доступу та пошук сучасних шляхів захисту інформації в них потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення типів загроз й ступеня їх впливу на системи дистанційного банківського обслуговування та пошук доцільних засобів захисту інформації в них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дистанційне банківське обслуговування – це загальний термін для технології, яка використовується з метою надання банківських послуг клієнтам на основі розпоряджень, переданих ними на відстані (без обов'язкового візиту до банку), за допомогою різноманітних засобів самообслуговування, найчастіше з використанням комп'ютерних і телефонних мереж [1].

Одним з нагальних питань, пов'язаних з наданням банками послуг з дистанційного обслуговування клієнтів є забезпечення максимально можливого рівня безпеки систем електронного банкінгу. Ступінь популярності системи дистанційного обслуговування обумовлює ступінь зацікавленості до неї шахраїв. Серед поширених поміж клієнтами видів дистанційного обслуговування (інтернет-банкінг; мобільний банкінг; SMS – банкінг; відео-банкінг; РС-банкінг) найбільш вразливими до несанкціонованого втручання є системи мобільного банкінгу та інтернет-банкінгу. Існуючі проблеми безпеки віддалених сервісів є актуальними не тільки для банків, але і для їх клієнтів.

Отже, захисту потребує не лише банківська частина системи, що забезпечує дистанційні послуги, а й технічні та програмні засоби клієнта, за допомогою яких клієнт здійснює доступ до послуг [2, с. 138]. Утім, за оцінкою фахівців у галузі забезпечення безпеки, високий рівень організації процесів у банківській системі, наявність постійного контролю з боку головного регулятора дозволяє значно знизити рівень небезпеки в порівнянні з небанківськими установами.

Основним джерелом загроз для систем ДБО є Інтернет, що пов'язано з неможливістю здійснення контролю цієї мережі з боку банків. При цьому в разі використання банківських онлайн-додатків реалізація загроз призводить до серйозних наслідків, включаючи розкрадання грошових коштів, несанкціонований доступ до персональних даних і банківської таємниці, а також втрати репутації для бізнесу. Проведені фахівцями дослідження продовж останніх років підтверджують цей факт.

Так за результатами дослідження, проведеного на початку липня 2017 року Positive Technologies, було виявлено, що частка фінансових додатків, що містять критично небезпечні уразливості в 2016 році знизилася на 8%, а частка уразливостей середнього рівня ризику -18%. Проте, загальний рівень ризиків виявлених уразливостей став значно вищий. Найбільш поширеними виявилися недоліки механізмів ідентифікації, автентифікації і авторизації. Більшість систем онлайн-банкінгу (71%) мають недоліки в реалізації двофакторної автентифікації, понад 30% додатків містять уразливості, що дозволяють вкрасти гроші, а в 27% додатках зловмисник має можливість отримати доступ до відомостей, що становлять банківську таємницю.

Дослідження показали, що найбільша частка уразливостей (майже в два рази більше) виявлена в продуктивних системах, ніж у системах, що знаходяться в розробці. До того ж ступінь ризику у фінансових програмах, розроблених вендорами, в середньому в два рази більше, ніж у тих, що банки розробляють самостійно. Отже, основний рівень загроз криється у системах, що вже функціонують та розроблені спеціалізованими фірмами.

Окрім недосконалостей самих систем дистанційного банківського обслуговування, на думку спеціалістів «Альфа Страхування», причиною різкого зростання кількості шахрайських дій є недостатня поінформованість населення в частині правильного використання нових Інтернет-технологій.

Велика кількість випадків несанкціонованого зняття відбувається з вини самих власників карток, так як вони самі надають доступ третім особам до інформації, призначеної для особистого користування, не розуміючи можливих наслідків. До того ж з кожним роком вік власників банківських карт зростає, а їх знання в області сучасних бан-

ківських технологій залишаються на досить низькому рівні [3].

Отже задля запобігання подальшого зростання кількості, частоти та потужності загроз при роботі в системі ДБО слід урахувувати низку факторів, що їх обумовлюють.

Так можна виділити декілька передумов для розвитку загроз при використанні систем дистанційного банківського обслуговування.

1) перша передумова – кількісне зростання користувачів послуг. Збільшення кількості платних послуг, що надаються банками за допомогою ДБО, від оплати мобільного телефона до оплати кредитів і штрафів, веде до зростання кількості користувачів системи ДБО, що збільшує можливості для виникнення усякого роду загроз.

2) до другої передумови належить розширення якості та кількості послуг, що надаються. Активне використання для здійснення банківських операцій користувачами різного роду мобільних пристроїв має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку це дозволяє банкам мінімізувати витрати на офіси, знижуючи витрати на обслуговування користувачів. З іншого – зростає ступінь загрози несанкціонованого входу до системи, оскільки взаємодія з банком відбувається в Інтернеті, і якщо серверна частина є добре захищеною (адже основна частина операцій ведеться в локальних мережах банку, не виходячи за межі організації або локальних офісів), то клієнтська частина є майже не захищеною.

3) третя передумова – використання мобільних платформ для роботи з ДБО. Існуючі програми при використанні їх на сучасних мобільних пристроях споживають занадто багато ресурсів, тому виявляються менш ефективними в порівнянні з повноцінними комп'ютерами, оскільки мають обмежені параметри. Отже, виникає потреба в новому підході до захисту, який полягав би не в постійному моніторингу нових загроз і захисту саме від них, а в проактивному захисті самої інфраструктури пристроїв, що працюють з банками. Такий підхід, крім оптимального споживання ресурсів і відсутності необхідності в регулярних оновленнях, має додатковий плюс – забезпечення цілісності системи, захищає не тільки від епідеміологічних загроз, а й від «націлених» атак і загроз нульового дня, які не виявляються антивірусами на момент появи.

4) до четвертої передумови слід віднести недостатній на сьогоднішній день захист всього спектру пристроїв і платформ. Для забезпечення в майбутньому інтересів своїх клієнтів рівень безпеки систем дистанційного обслуговування має вийти на новий виток розвитку. Задля зменшення збитків від несанкціонованого втручання необхідне впровадження в пов'язані з ДБО системи, нових технологій проактивного захисту.

Таким чином, урахування визначених вище факторів дозволить зменшити наслідки від неба-

жаного та незаконного втручання в роботу систем ДБО та підвищити рівень їхньої безпеки як для банків, так і для клієнтів.

Системи електронного банкінгу постійно піддаються атакам шахраїв. Умовно можна виділити три основні типи загроз, що існують для систем дистанційного банківського обслуговування (рис. 1).

Розглянемо особливості впливу на систему ДБО кожного з типів загроз.

1. «Шпигун у браузері». Сутність даного типу загроз полягає у використанні певної групи троянських програм, таких як Zeus, Silon, Torpig, Yaludle тощо, які дозволяють контролювати браузери. На сьогоднішній день вони є одним з найпоширеніших типів загроз. У той момент, коли в браузері відкривається вікно для проведення платежу або оплати товару, троянська програма перехоплює управління браузером і від імені користувача проводить власний платіж на користь власника шпигунської програми. Найбільш часто такі шкідливі програмні засоби проникають на комп'ютери користувачів через невідомі вразливості в браузері, інтегруються в нього і працюють разом з ним при перегляді Інтернет-сторінок [4].

Історія використання троянських програм розпочалася у 2007 році, коли з'явився просунутий фінансовий троян під назвою Zbot (Zeus). Він був створений Російським письменником вірусів під німом Slavik/Monstr і продавався на чорному ринку за тисячі доларів. Два роки по тому було розроблено ще один троян під назвою Spuеуе, автором якого був дехто Gribodemon. Ціна нового продукту була більш доступною і становила 700 доларів США. Отже, троянські програми стали об'єктом «чорного» ринку.

У подальшому ринок троянських програм дещо змінився. У 2011 році вихідний код Zeus був вкрадений і викладений у відкритий доступ, що призвело до різкого обвалу його ціни та появи безлічі версій Zeus, включаючи допрацьовані Ice IX і Citadel, які стали боротися за ринок. У цей період було створено альтернативні варіанти Zeus, при-

значені для приватного використання, як, наприклад, знаменитий Gameover, який з'явився в липні 2011 р. Через місяць після публікації вихідного коду Zeus дехто Хуlibox шляхом злому отримав доступ до вихідного коду Spuеуе, що призвело до аналогічного обвалу ціни. На даний момент будь-яка інформація про подальшу розробку двох цих троянів їх творцями відсутня. Багато нинішніх фінансових троянів запозичили прийоми і архітектуру саме Spuеуе і Zeus.

За результатами проведеного експертами аналізу більше 1000 конфігураційних файлів восьми троянських програм, спрямованих проти банківських систем було визначено таке. Стратегії атак, що здійснювалися за допомогою троянських програм, варіюються від простого перенаправлення користувачів до складних веб-Інжектів (Web-injects), здатних автоматично здійснювати транзакції в фоновому режимі. Дослідження показали, що майже 95% атак приходилося саме на фінансові установи всіх типів – від комерційних банків до кредитних кооперативів. Отже, основна мета троянських програм – це атака на цілі, що здатні приносити прибуток. Також у спробах максимізувати прибуток зловмисники починають атакувати популярні і відповідно прибуткові мережі фінансових транзакцій такі, як американська Automated Clearing House, а також європейська Single Euro Payments Area (SEPA) [3].

2. До другого типу загроз, що виникають в системі ДБО, належить «шпигун у мережі». Сутність даної загрози полягає у тому, що шахраї можуть перехоплювати сеанс роботи користувачів із системою оплати, наприклад, за допомогою перенаправлення веб-запитів на власний сайт або зміни роботи DNS-системи. Злочинці можуть перехопити важливу інформацію, за допомогою якої в подальшому можна буде проводити власні фінансові транзакції, або просто втручаються в існуючий сеанс обміну даними, модифікуючи його на свій розсуд. При цьому шахраям не обов'язково вбудовувати своє шкідливе програмне забезпечення в операційну систему конкретного користувача – їм достатньо атакувати провайдера, а потім маніпулювати сеансами користувачів [4].

3. До третього типу загроз належить «фішинг». Фішинг – це один з різновидів соціальної інженерії, заснований на незнанні користувачами основ мережевої безпеки. Метою цього виду інтернет-шахрайства є отримання доступу до ідентифікаційних даних користувачів – логінів і паролів. Сутність фішингу полягає

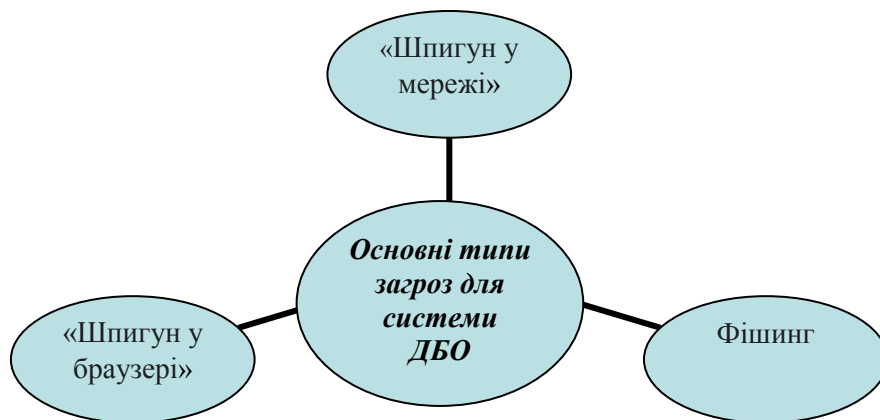

Рис. 1. Основні типи загроз для системи дистанційного банківського обслуговування

у створенні шахраями спеціального сайту, який дуже схожий за оформленням на банківський або торговий ресурс, і за допомогою різних прийомів (наприклад, спаму) заманюють на нього відвідувачів. Користувачі, не розуміючи, що знаходяться на сторонньому сайті, передають йому свою конфіденційну інформацію, яку надалі шахраї можуть використовувати для здійснення покупок або переказів. Більшість серверів, на яких розміщувалися фішингові сторінки, були зареєстровані на територіях США, Великобританії, Німеччини, Росії та Індії [5, с. 140].

Основними ознаками наявності фішингових атак є:

- надходження повідомлень на електронну пошту з невідомих адрес (не внесених до адресної книги);
- наявність у фішингових повідомленнях орфографічних помилок та/або прохання перейти за посиланням для уникнення від можливих проблем;
- заклик у шахрайських повідомленнях до необхідності введення паролю, особистих даних, даних про фінансові рахунки [6].

Результати досліджень, оприлюднених компанією PhishMe, станом на березень 2016 року свідчать, що 93% метою всіх фішингових листів було намагання заразити комп'ютер жертви шкідливими програмами криптографічного здирництва. Їхня головна ідея полягала у вимаганні грошей у жертви за розшифровку даних, що попередньо

були зашифровані на жорсткому диску. Також серед різновидів фішингових атак були відзначені часті випадки підлаштування вмісту листів під певну категорію жертв (за їхнім фахом) та із включенням певних елементів особистої інформації (звернення до жертви за ім'ям та інше) [7]. Отже, даний вид загроз має досить значні негативні наслідки для системи дистанційного обслуговування та її клієнтів.

Досвід робіт із забезпечення безпеки систем дистанційного обслуговування показує, що стійкий стан системи, за якого відображаються всі можливі атаки злоумисників, реалізувати дуже важко. Виходом може бути вироблення додаткових і дієвих вимог щодо забезпечення безпеки дистанційних розрахунків і правильна реалізація цих вимог.

Серед основних засобів захисту систем дистанційного банківського обслуговування можна виділити наступні (рис. 2).

1) перехід на технології двох факторної автентифікації зі зберіганням ключової інформації у нерозгорнутому вигляді на е-Token або в смарт-карті. Застосування даної технології дозволить знизити ризики несанкціонованого доступу до особистих кабінетів користувачів, у яких, як правило, містяться персональні дані, інформація про рахунки і одержувачів платежів. Крім того, за наявності призначеного для користувача доступу злоумисник отримує можливість розвивати атаку не тільки в напрямі обходу авторизації і проведення транзакції від імені користувача, але і з метою

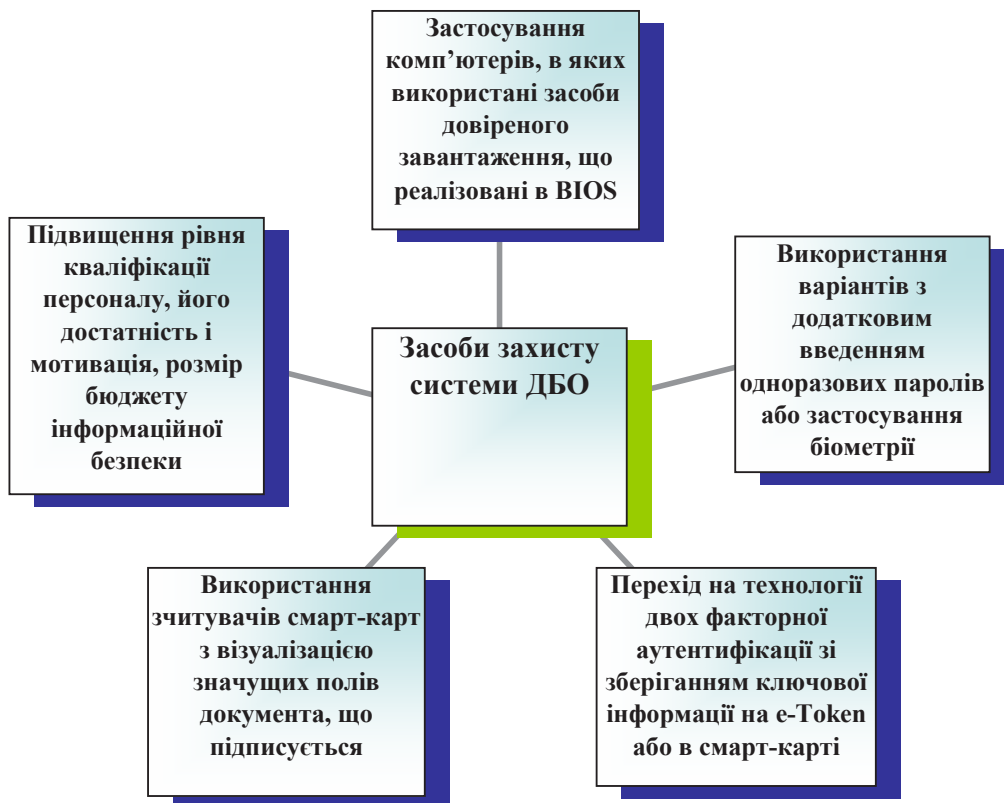

Рис. 2. Засоби захисту системи дистанційного банківського обслуговування

виявлення і експлуатації уразливостей серверних компонентів системи (наприклад, уразливостей типу «Впровадження зовнішніх сутностей XML» і «Впровадження операторів SQL») [8].

2) використання варіантів з додатковим введенням одноразових паролів або застосування біометрії. Використання одноразових паролів при проведенні транзакцій дозволяє підвищити безпеку системи в частині здійснення несанкціонованого доступу. Ця система може бути реалізована по-різному: у вигляді OTP-токенів або додатків, що функціонують на мобільному телефоні, з використанням SMS-каналу, спеціальних SIM-карт або захищених SD-карт, встановлених у мобільний пристрій. Прийнятним варіантом додаткового фактору автентифікації є біометрія. Вона може використовуватися, як засіб доступу до токена, якщо зчитувач смарт-карти оснащений ще й біометричним датчиком. Застосування біометрії робить перехоплення пароля до USB-ключа набагато більш проблематичним.

3) застосування комп'ютерів, у яких використані засоби довіреного завантаження, що реалізовані у BIOS (наприклад, фірми Kraftway). Це дозволить виключити вплив вірусів, що завантажуються до запуску системи, і вірусів, що модифікує сам BIOS (реалізованих у вигляді гіпервізора у BIOS – такий вірус неможливо виявити засобами, що запускаються після нього).

4) використання зчитувачів смарт-карт з візуалізацією значущих полів документа, що підписується. Платіжний документ після формування передається по USB у зчитувач і на його екран виводяться значущі поля документа. Накладення підпису ініціюється натисканням кнопки на пристрої і відбувається в його ізольованому середовищі, а вже підписаний документ передається назад в комп'ютер. Таким чином, виключається можливість атак з підміною документа і з захопленням управління комп'ютером.

5) підвищення рівня кваліфікації персоналу, його достатність і мотивація, а також розмір бюджету інформаційної безпеки. Недостатня кваліфікація і мотивація ведуть до таких проблем, як встановлення паролю за замовчуванням на мережевому обладнанні, наявність єдиного паролю на різних ресурсах, віддалений доступ в обхід загальних правил і політик. Обмеженість бюджету фінансових організацій, дефіцит фахівців часто ведуть до затягування процесу впровадження повного комплексу необхідних технологій і уповільнення реакції на виникаючі нові загрози.

Отже, щоб ефективно протистояти діям шахраїв при використанні дистанційних сервісів, необхідно не тільки мати систему безпеки, але ще й налаштувати цю систему на можливі атаки зловмисників.

Необхідно враховувати, що різні уразливості системи призводять до різних наслідків. Українською важливо проводити роботи з максимального вияв-

лення уразливостей систем дистанційного обслуговування і максимальним чином протидіяти порушенню безпечного функціонування цих систем. Для цього банківські установи активно використовують спеціальні програми захисту інформації.

На сьогодні вже розроблено та активно використовується певна кількість програм захисту інформації в системах дистанційного обслуговування. До найбільш відомих розробників систем захисту інформації можна віднести такі.

1. Компанія ESET – міжнародний розробник антивірусного програмного забезпечення і рішень в області комп'ютерної безпеки для корпоративних і домашніх користувачів [9].

2. Компанія «Лабораторія Касперського» – найбільш відомий в Європі виробник систем захисту від шкідливих програм, спаму та хакерських атак і найбільша антивірусна компанія в Європі. Є одним з провідних світових виробників програмних рішень для забезпечення інформаційної безпеки для кінцевих користувачів [10].

3. Компанія «Доктор Веб» – російський розробник засобів інформаційної безпеки під маркою Dr.Web®. Основними споживачами продуктів компанії є домашні користувачі з усіх регіонів світу, підприємства різного рівня й системоутворюючі корпорації [11].

4. Компанія КРИПТО-ПРО – розробник засобів криптографічного захисту інформації, займає лідируюче положення з поширення засобів криптографічного захисту інформації та електронного цифрового підпису [12].

Проте, яка б система захисту не існувала, слід намагатися знизити схильність банків та їх клієнтів до неминучих ризиків. Це складний і довгий шлях, який вимагає системного підходу, але тільки завдяки цьому можна домогтися бажаних результатів.

Висновки з проведеного дослідження. У сучасних умовах банки активно використовують засоби комп'ютерних та телекомунікаційних технологій задля створення комфортних умов обслуговування наявних клієнтів та залучення додаткових. Розвиток системи дистанційного обслуговування, окрім позитивних моментів містить безліч загроз як для банків так і клієнтів, основним джерелом яких є Інтернет, що пов'язано з неможливістю здійснення контролю цієї мережі з боку банків. Тому одним з нагальних питань, пов'язаних з наданням банками послуг з дистанційного обслуговування клієнтів є забезпечення максимально можливого рівня безпеки систем електронного банкінгу.

За результатами дослідження було виділено декілька передумов для розвитку загроз при використанні систем ДБО, урахування яких дозволить знизити можливі наслідки при їх настанні. При цьому було визначено три основні типи загроз, що існують для систем дистанційного банківського обслуговування, кожний з яких має свої особли-

вості та різний ступінь фінансових втрат для банків і клієнтів. Було зазначено, що для забезпечення стійкого розвитку систем електронного банкінгу необхідно застосовувати сучасні засоби безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дистанционное банковское обслуживание [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dengibiz.ru/raznoe/distancionnoe-bankovskoe-obsluzhivanie/>.
2. Захарченко О.М. Безпека системи дистанційного банківського обслуговування та напрями її забезпечення / О.М. Захарченко // Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України в умовах формування нового світового фінансово-економічного порядку: Матеріали Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. 1–6 жовтня 2014 р. – Полтава: ПУЕТ, 2014. – С. 138–142.
3. Безопасная система ДБО [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tadviser.ru/index.php/>
4. Крамар О.І. Безпека систем дистанційного банківського обслуговування / О.І. Крамар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=2636>
5. Ріпак А.Д. Використання Trusteer Rapport для безпеки систем дистанційного банківського обслуговування / А.Д. Ріпак // Новітні інформаційні технології в економічній діяльності: зб. тез. VI Всеукраїнської наук.-практ. конференції, 26 березня 2014 р.: в 1 ч. / Нац. унів. ДПС України. – Ірпін, 2014. – С. 140–142.
6. Фішинг: що це таке і як себе убезпечити? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zillya.ua/fishing-shcho-tse-take-i-yak-sebe-ubezpechiti>
7. Поняття «фішинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Статистика уязвимостей систем дистанційного банківського обслуговування (2011–2012) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ptsecurity.com/upload/corporate/ru-ru/analytics/Analitika-DBO-rus.pdf>
9. Компанія ESET [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ESET>
10. Лабораторія Касперського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лабораторія_Касперського
11. Доктор Веб, ліцензійне програмне забезпечення організацій в Softline [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://antyseptiky.com/doktor-veb-litsenzijne-programne-zabezpechennya-organizatsij-v-softline/>

12. «КриптоПро» О компании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <https://www.cryptopro.ru/about>

REFERENCES:

1. Distantionnoe bankovskoe obsluzhivanie [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://dengibiz.ru/raznoe/distancionnoe-bankovskoe-obsluzhivanie/>.
2. Zakharchenko O.M. Bezpeka systemy dystancijnogho bankivskogho obslughovuvannja ta naprjamy jiji zabezpechennja / O.M. Zakharchenko // Problemy i perspektivy rozvytku finansovoi systemy Ukrainy v umovakh formuvannja novogho svitovogho finansovo-ekonomichnogho porjadku: Materialy Mizhn. nauk.-prakt. internet-konf. 1–6 zhovtnja 2014 r. – Poltava: PUET, 2014. – S. 138–142.
3. Bezopasnaya sistema DBO [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.tadviser.ru/index.php/>
4. Kramar O.I. Bezpeka system dystancijnogho bankivskogho obslughovuvannja / O.I. Kramar [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://libfor.com/index.php?newsid=2636>
5. Ripak A.D. Vykorystannja Trusteer Rapport dlja bezpeky system dystancijnogho bankivskogho obslughovuvannja / A.D. Ripak // Novitni informacijni tekhnologhiji v ekonomichnij dijajlnosti: zb. tez. VI Vseukrajinskoji nauk.- prakt. konferenciji, 26 bereznja 2014 r.: v 1 ch. / Nac. univ. DPS Ukrainy. – Irpinj, 2014. – S. 140–142.
6. Fishyngh: shho ce take i jak sebe ubezpechity? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zillya.ua/fishing-shcho-tse-take-i-yak-sebe-ubezpechiti>
7. Pnjattja «fishyngh» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Statistika uyazvimostey sistem distantcionnogo bankovskogo obsluzhivaniya (2011–2012) [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <https://www.ptsecurity.com/upload/corporate/ru-ru/analytics/Analitika-DBO-rus.pdf>
9. Kompanija ESET [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ESET>
10. Laboratorija Kasperskogo [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лабораторія_Касперського
11. Doktor Veb, licenzijne proqramne zabezpechennja orghanizacij v Softline [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://antyseptiky.com/doktor-veb-litsenzijne-programne-zabezpechennya-organizatsij-v-softline/>
12. KriptoPro o kompanii [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <https://www.cryptopro.ru/about>

Tishchenko H.I. Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Finance and Banking,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University**ORGANIZATION OF DATA PROTECTION IN REMOTE BANKING SYSTEMS**

The organizational aspects of information security in electronic banking systems are considered in the article. The characteristic features of a modern domestic banking system are the use of computer and telecommunication technologies in the process of customer service. Using the Internet space in the banking space is not only a competitive advantage and a competitive necessity. One of the most important tasks of banks in providing remote services is to ensure the highest level of security of electronic banking systems. This will minimize the risks of unauthorized access to information and customer accounts. Problems of security and information protection when using remote services in the scientific literature are not considered sufficiently carefully. Consequences are the occurrence of various types of fraud involving illegal access to customer information and the use of their funds. The purpose of the article is to determine types of threats and the degree of their impact on remote banking services and to find the appropriate means of protecting information in them. The degree of popularity of the system of remote servicing determines the degree of interest in it fraudsters. The most vulnerable to unauthorized interference are mobile banking and internet banking systems. In order to prevent further increase in the quantity, frequency, and power of threats when working in the system of distance service, it is necessary to take into account a number of factors that determine them. In the work, a number of prerequisites for the emergence of threats with the use of remote banking services are identified. The current state of the systems of remote banking services and the degree of their vulnerability to external threats are researched in this work. Three most important types of threats that exist for e-banking systems are identified: «browser spy», «net spy» and phishing. In order to ensure a stable state of electronic banking systems, which will reduce the consequences of possible attacks by intruders, it is necessary to apply certain security measures. A number of such means of protection of remote banking services are identified in the work.

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ДЕЯКИХ НЕСТАНДАРТНИХ ОПЕРАЦІЙ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

FEATURES OF FINANCIAL ACCOUNTING AND AUDIT OF SOME NON-STANDARD OPERATIONS IN THE RESTAURANT BUSINESS

Сучасний час потребує сучасних нестандартних рішень. Для залучення клієнтів заклади громадського харчування знаходять нові осучаснені форми обслуговування клієнтів. До них потрібно віднести надання бізнес-ланчу, здійснення кейтерінгу, шведський стіл та надання послуг з куріння кальяну. Та застосування в життя нових форм обслуговування вимагає також враховувати деякі особливості їх фінансового обліку та аудиту. Про це піде мова в нашій публікації.

Ключові слова: фінансовий облік, аудит, ресторан, бізнес-ланч, кейтерінг, шведський стіл, кальян.

Современное время требует современных нестандартных решений. Для привлечения клиентов заведения общественного питания находят новые, более современные формы обслуживания клиентов. К ним необходимо отнести предоставление бизнес-ланча, осуществление кейтеринга,

шведский стол и предоставление услуг по курению кальяна. Но внедрение в жизнь новых форм обслуживания требует также учесть некоторые особенности их финансового учета и аудита. Об этом пойдет речь в нашей публикации.

Ключевые слова: финансовый учет, аудит, ресторан, бизнес-ланч, кейтеринг, шведский стол, кальян.

Modern time requires modern non-standard solutions. To attract customers catering, establishments find new, more modern forms of customer service. These include the provision of a business lunch, catering, a buffet and the provision of services for smoking hookah. But the introduction of new forms of service in life requires also taking into account some features of their financial accounting and audit. This will be discussed in our publication.

Key words: financial accounting, audit, restaurant, business lunch, catering, buffet, hookah.

УДК 657.6

Брік С.В.

к.е.н., доцент кафедри економічного аналізу та обліку Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. Діяльність підприємств громадського харчування на сьогодні майже не відрізняється від буднів інших суб'єктів господарювання – спроба вирішення проблем з оподаткуванням, відсутність реального прибутку, залежність від платоспроможного попиту та інше. Тому застосування нових, нестандартних операцій у ресторанному бізнесі є цілком виправданим. Але ці операції потребують детального розгляду як з точки зору фінансового обліку, так і з точки зору аудиту, бо вони мають свої особливості, непридатні звичайним послугам, що надаються в ресторанному бізнесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій літературі цілий ряд авторів займалися дослідженням питань аудиту підприємств громадського харчування такі, як: Р.А. Грутман, А.Д. Зикова, А.Н. Калініна, Л.А. Кубяк, В.Я. Савченко; питань фінансового обліку, аналізу та аудиту підприємств громадського харчування А.А. Анисова, Н.П. Барішнікова, І. Свістунова та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є ознайомлення з нестандартними операціями в ресторанному бізнесі і вивчення особливостей їх обліку та аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження.

По-перше, потрібно надати визначення ресторану. Ресторан – підприємство ресторанного господарства з широким асортиментом страв склад-

ного приготування, включаючи замовні та фірмові; винно-горілчані, тютюнові та кондитерські вироби з підвищеним рівнем обслуговування в поєднанні з організацією відпочинку.

Серед найбільш поширених нестандартних операцій у ресторанному бізнесі слід назвати наступні:

- Бізнес-ланч;
- Кейтерінг;
- Шведський стіл;
- Кальян

Розглянемо особливості фінансового обліку та аудиту кожної з них.

Бізнес-ланч або комплексний обід

Його особливістю є відносно невелика варіативність та одночасно невеликий вибір стандартних блюд. Як правило, це набір, що включає в себе «перше, друге та компот». Надання спиртних напоїв не передбачається. Строк виготовлення страв не тривалий.

Для відображення в обліку на бізнес-ланч потрібно складати план-меню. Крім того, всі блюда, що входять одночасно в бізнес-ланч, потрібно обліковувати, як одну калькуляційну одиницю.

Фінансовий облік бізнес-ланчу наведено в таблиці 1.

Особливістю аудиту бізнес-ланчу є перевірка калькуляції та визначення правильності його вартості, як окремої одиниці.

Також потрібно пам'ятати про інвентаризацію як сировини, так і готових блюд з метою недопущення маніпулювання ними.

Кейтерінг або виїзне обслуговування

Його особливістю є надання послуг громадського харчування на виїзді, при обслуговуванні заходів, що проводяться не в приміщенні ресторану.

Також, крім приготування страв, у цю послугу входить оформлення приміщення та банкету, послуги тамади та т. інш. Тобто це є комплексна послуга, яка включає вартість страв, що розраховується торгівельним методом, та вартість інших послуг, що розраховується виробничим методом.

Фінансовий облік кейтерінгу наведено в таблиці 2.

Стосовно аудиту кейтерінгу слід відзначити, що його головною метою є визначення правильності калькулювання не лише готових страв, а й послуг, що йому супутні. Також потрібно пам'ятати, що для надання супутніх послуг можливо залучення

сторонніх спеціалістів. Тому важливу роль в аудиті відіграє визначення правильності вартості сторонніх послуг.

«Шведський стіл»

Особливістю цього виду обслуговування є можливість вибору клієнтом самостійно певного виду страв, що сервіровані на спеціально виділеному місці. При цьому клієнт платить певну вартість, що не залежить від кількості та видів страв, що він скуштував.

Крім того, у процесі цієї сервіровки залишається певна кількість продуктів, що не були з'їдені. Ці продукти можуть бути або знов використані, або знищені.

Як правило, цей вид послуги застосовується при ресторанах готелів, коли вартість шведського столу вже включено до вартості, наприклад, проживання в готелі.

Фінансовий облік шведського столу наведено в таблиці 3.

Таблиця 1

Фінансовий облік бізнес-ланчу

Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік	
	Дт	Кт
Скалькульовано одиниці бізнес-ланчу		
Перша страва	23/бізнес-ланч	23/перша страва
Друга страва	23/бізнес-ланч	23/друга страва
Напій	23/бізнес-ланч	23/напій
Хліб	23/бізнес-ланч	23/хліб
Відображено дохід від реалізації	301	702
Відображено податкові зобов'язання по ПДВ	702	641/ПДВ
Відображено націнку (сторно)	23/бізнес-ланч	285
Відображено собівартість	902	23/бізнес-ланч

Таблиця 2

Фінансовий облік кейтерінгу

Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік	
	Дт	Кт
Отримано передплату від клієнта в розмірі 50%	301	681
Відображено податкові зобов'язання по ПДВ	643/2	641/ПДВ
Передано з цеху готову продукцію для доставки клієнту за ціною продажу		
Страва 1	23/банкет	23/страва 1
Страва 2	23/банкет	23/страва 2
Страва 3	23/банкет	23/страва 3
Страва 4	23/банкет	23/страва 4
Передано з комори товари для доставки клієнту за ціною продажу		
Товар 1	23/банкет	282/товар 1
Товар 2	23/банкет	282/товар 2
Товар 3	23/банкет	282/товар 3
Сформовано собівартість послуг по декоруванню банкету	23/декор	201, 651, 661, 685
Відображено доходи від надання послуг по декоруванню банкету	361	701
Відображено податкові зобов'язання по ПДВ	701	641/ПДВ
		643/2
Проведено взаємозалік	961	361
Отримано повну оплату від клієнта	301	361

Таблиця 3

Фінансовий облік «Шведського столу»

Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік	
	Дт	Кт
Отримано передплату від клієнта за проживання в готелі, до вартості включено послугу «Шведський стіл»	301	681
Відображено податкові зобов'язання по ПДВ	643/2	641/НДС
Передано з цеху готову продукцію до залу		
Страва 1	23/ШС	23/страва 1
Страва 2	23/ШС	23/страва 2
Страва 3	23/ШС	23/страва 3
Страва 4	23/ШС	23/страва 4
Передано з комори товари для залу		
Товар 1	23/ШС	282/товар 1
Товар 2	23/ШС	282/товар 2
Товар 3	23/ШС	282/товар 3
Повернуто залишки готової продукції, що належать до списання по собівартості	947	23/ШС
Відображено націнку (сторно)	23/ШС	285
Нараховано податкові зобов'язання на умовну продаж залишків готової продукції	643/1	641/НДС
	949	643/1
Повернуто до комори залишки товарів, що належать до використання при виготовленні інших страв по ціні реалізації		
Залишки 1	282/залишки1	23/ШС
Залишки 2	282/залишки2	23/ШС
Відображено доходи від реалізації страв	361	702
Відображено податкові зобов'язання по ПДВ	702	643/2
Проведено взаємозалік	681	361
Списано реалізовану продукцію	902	23/ШС
Списано торговельну націнку (сторно)	902	285

Важливим моментом аудиту «Шведського столу» є, по-перше, правильність визначення вартості, бо розрахунок кількості сировини та товарів проводиться приблизно, виходячи з норм споживання середньостатистичної людини.

Другим важливим моментом, яким можливо зловживати на підприємстві, є списання готової продукції та товарів, які придатні до подальшої переробки, як тих, що непридатні. Саме цьому слід приділити особливу увагу при проведенні аудиту.

Кальян

По-перше, важливо пам'ятати, що куріння кальяну належить до табакокуріння, тому його

неможливо здійснювати у приміщеннях ресторанів, але можливо на відкритих майданчиках.

Крім того, на надання послуг з куріння кальяну ресторану необхідно отримати ліцензію на роздрібну торгівлю табаком.

Стосовно приладдя, а саме кальяну, слід відзначити наступне. В бухгалтерському обліку кальян належить до необоротних засобів, тому що строк їх служби більше року. Але скляну колбу до кальяну слід відносити до малоцінних необоротних активів.

Фінансовий облік послуг з надання кальяну наведено в таблиці 4.

Таблиця 4

Фінансовий облік послуг з надання кальяну

Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік	
	Дт	Кт
Придбання кальяну	153	631
Відображено податковий кредит по ПДВ	641/НДС	631
Сплачено кальян	631	311
Уведено кальян до експлуатації	112	153
Нараховано амортизацію на кальян (щомісяця)	23	132
Придбання табаку	201	631
Відображено податковий кредит по ПДВ	641/НДС	631
Сплачено табак	631	311
Відображено доходи від послуг по курінню кальяну	301	701
Відображено податкові зобов'язання по ПДВ	701	641/НДС
Відображено роздрібний акциз	701	641/акциз
Списано табак	23	201
Списано витрати по наданій послугі	901	23

Аудит послуг з надання кальяну включає в себе, по-перше, вираження впевненості, що ресторан має всі дозвольні документи на надання цієї послуги, а саме: ліцензію на роздрібну торгівлю табаком.

Крім того, слід визначити, що приладдя для надання цих послуг є належним чином оформлене в бухгалтерському обліку підприємства.

Висновки з проведеного дослідження.

Застосування нових, нестандартних операцій у ресторанному бізнесі є цілком виправданим з точки зору економічної доцільності. Але воно потребує також нового та нестандартного підходу до фінансового обліку та аудиту цих операцій. Так при здійсненні тих, чи інших операцій, що було наведено вище, потрібно застосовувати особливі методи калькуляції, розрахунки та т.інш.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Методичні рекомендації щодо впровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в сфері громадського харчування і побутових послуг, гармонізованих з міжнародними стандартами, затверджені наказом Мінекономіки від 17.06.2003 р № 157.
2. Карпова В. Учет особьих операций в заведениях ресторанныго хозяйства / В. Карпова – Електронне видання БУХГАЛТЕР&ЗАКОН. – № 51(455) – 19.12.2016 – 25.12.2016.
3. Савченко В.Я. Аудит: Навчальний посібник: Навчальне видання. – К.: КНЕУ, 2005. – 322 с.
4. Свістунова І. Облік на підприємствах Громадського харчування // Бухгалтерія торговельного підприємства: від А до Я, 2002, № 6, 7, 8.

REFERENCES:

1. Metodichni rekomendacii shhodo vprovadzhenja nacionalnykh polozhenj (standartiv) bukhghaltersjkogho obliku v sferi ghromadsjkogho kharchuvannja i pobutovykh poslugh, gharmonizovanykh z mizhnarodnyy standartamy, zatverdzheni nakazom Minekonomiky vid 17.06.2003 r. # 157.
2. Karpova V. Uchet osobyx operacyj v zavedenijakh restorannogho khozjajstva / V. Karpova – Elektronne vydannja BUKhGhALTER&ZAKON. – # 51(455) – 19.12.2016 – 25.12.2016.
3. Savchenko V.Ja. Audyt: Navchalnyj posibnyk: Navchaljne vydannja. – K.: KNEU, 2005. – 322 s.
4. Svistunova I. Oblik na pidprijemstvakh Ghromadsjkogho kharchuvannja // Bukhghalterija torghoveljnogho pidprijemstva: vid A do Ja, 2002, # 6, 7, 8.

Brik S.V.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economic Analysis and Accounting,
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

FEATURES OF FINANCIAL ACCOUNTING AND AUDIT OF SOME NON-STANDARD OPERATIONS IN THE RESTAURANT BUSINESS

The activity of public catering companies today is almost the same as that of other business entities – an attempt to solve tax problems, the lack of real profits, the dependence on solvent demand, and so on. Therefore, the application of new, non-standard operations in the restaurant business is fully justified. But these operations require a detailed consideration both in terms of financial accounting and in terms of auditing because they have their own characteristics that are not inherent in the usual services provided in the restaurant business.

Restaurant – a restaurant business enterprise with a wide range of cooking dishes, including custom made and branded; wine-vodka, tobacco and confectionery, with an increased level of service combined with the organization of recreation.

Among the most common non-standard operations in the restaurant business are the following:

- Business lunch;
- Catering;
- Buffet;
- Hookah

Consider the features of financial accounting and audit of each of them.

Business lunch or a comprehensive lunch.

Its feature is a relatively small cost and, at the same time, a small selection of standard dishes. Typically, this is a set that includes «first, second course, and compote». There is no provision for alcoholic beverages. The term for making dishes is not very long.

To display in the business lunch account you need to make a plan menu. In addition, all dishes included simultaneously in the business lunch, need to be accounted for as a single unit of cost.

Catering or visiting service.

Its feature is the provision of catering services at the exit while serving events that are not held indoors.

Also, in addition to cooking, this service includes the design of a room and a banquet, toast services, and so on. That is, it is a comprehensive service that includes the cost of food calculated by the trade method and the cost of other services, calculated by the production method.

«Buffet».

The peculiarity of this type of service is the choice of a client of their own particular type of dishes served in a specially selected place. In this case, the client pays a certain value, which does not depend on the number and types of dishes that he has tasted.

In addition, in the process of this servicing, there is a certain amount of products that have not been eaten. These products can be either reused or destroyed.

Typically, this type of service is applicable to hotel restaurants, where the cost of a buffet is already included in the cost, for example, hotel accommodation.

Hookah.

Firstly, it is important to remember that smoking hookah belongs to tobacco, so it is impossible to carry it out in the premises of restaurants, but it is possible on open grounds.

In addition, the provision of smoking services for a hookah restaurant should be licensed for retail tobacco.

With regard to accessories, namely hookah, the following should be noted. In accounting, hookah refers to irreversible means, because the term of their service is more than a year. But the glass flask to hookah should be attributed to low-value non-current assets.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА ДОСВІД У НАРАХУВАННІ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ 2012-2016 РР.

INNOVATIVE APPROACHES AND EXPERIENCE IN CALCULATING TAX ON THE PROFIT OF ENTERPRISES FOR 2012-2016

Стаття присвячена проблемі справляння податку на прибуток підприємств в Україні. Виявлено, що регулюючий потенціал податку на прибуток в Україні використовується не повною мірою. Досліджено досвід європейських країн, щодо оподаткування підприємств та можливості його запровадження у вітчизняну податкову практику. Встановлено, що регулюючий потенціал податку на прибуток виявляється у оптимізації податкових ставок, наданні пільг, через механізм податкового кредиту. За результатами проведеного дослідження наведено найбільш дієві методи впливу для зменшення наявного податкового боргу в Україні.

Ключові слова: податок на прибуток підприємств, зарубіжний досвід, механізм оподаткування прибутку, регулюючий потенціал.

Стаття посвящена проблеме взимания налога на прибыль предприятий в Украине. Выявлено, что регулирующий потенциал налога на прибыль в Украине используется не в полной мере. Исследован опыт европейских стран, относительно налогообложения предприятий и возможности его внедрения в отечественную налоговую

практику. Установлено, что регулирующий потенциал налога на прибыль проявляется в оптимизации налоговых ставок, предоставлении льгот, через механизм налогового кредита. По результатам проведенного исследования приведены наиболее действенные методы воздействия для уменьшения имеющегося налогового долга в Украине.

Ключевые слова: налог на прибыль предприятий, зарубежный опыт, механизм налогообложения прибыли, регулирующий потенциал.

The article is devoted to the collection of corporate income tax in Ukraine. Revealed that regulating potential income tax in Ukraine is not fully used. The experience of European countries on the taxation and possibility of its implementation in national tax practice is studied. Established that the regulatory potential income tax is shown in optimizing tax rates, providing incentives through the tax credit mechanism. Results of the study are the most effective methods to reduce the impact of existing tax debt in Ukraine.

Key words: corporate income tax, foreign experience, 114 mechanism of profit taxation, regulatory capacity.

УДК 336.226.1

Жацько К.С.д.е.н., професор кафедри
Університет митної справи та фінансів
Карпа О.А.студентка
Університет митної справи та фінансів
Сосенкова К.Р.студентка
Університет митної справи та фінансів

Постановка проблеми. Податок на прибуток є однією зі статей доходу бюджету держави. Недоотримання податку на прибуток викликає різноманітні негативні соціально-економічні наслідки. Саме тому, покращення справляння податку на прибуток знаходиться серед важливих проблем. Доцільно розглянути оподаткування нашої держави в порівнянні з більш економічно розвиненими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній фінансовій науці зарубіжному досвіду оподаткування прибутку підприємств присвячені праці В. Вишневського, О. Борзенкова, Д.Серебрянського, А. Крисоватого, В. Мельника та інших. Проблемами обліку прибутку підприємства та його оподаткування займалися Ф. Бутинець, М. Огіччук, П. Саблука, М.Я. Дем'яник та ін.

На сьогодні актуальним залишається впровадження міжнародного досвіду справляння на прибуток у нашій державі. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених займалися вивченням даної теми, проте, залишається ще низка не завершених питань. Тому в статті проаналізовано навантаження податку на бюджет, динаміка ставки податку на прибуток та вказана залежність між відсотком ставки та його спрямуванням.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасного стану справляння податку на прибуток та виявлення недоліків та проблем.

Дослідити зарубіжні моделі справляння податку та виявити з них аспекти для наслідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податок на прибуток є головною складовою податкової політики будь-якої держави. За допомогою можна стимулювати розвиток підприємства або навпаки стримувати. Тому необхідно запровадження виваженої податкової політики на основі збалансування інтересів держави і господарюючих суб'єктів. Проблема оподаткування підприємств є актуальною не тільки для України, але і для будь-якої держави. Податок на прибуток – це той податок, який використовується у структурній економічній політиці, а також може застосовуватися для підтримки стабілізаційної політики [1].

Відповідно до ст. 137 ПК. та ст. 138 ПК об'єктом обкладення податком на прибуток є:

- дохід від операційної діяльності, що включає дохід від реалізації товарів, виконаних робіт, наданих послуг та дохід банківських установ;
- інші доходи, що включають, як і за чинним законодавством, зокрема, доходи у вигляді дивідендів, отриманих від нерезидентів, процентів, роялті, володіння борговими вимогами;
- витрати операційної діяльності (собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг, витрати банківських установ);
- інші витрати(загальновиробничі витрати, адміністративні витрати, витрати на збут, інші

операційні витрати, інші витрати звичайної діяльності).

Головною проблемою податкової системи є те, що податок на прибуток підприємства використовується для подолання дефіциту бюджету шляхом вилучення доходів господарюючих суб'єктів, а не використовується, як інструмент стимулювання інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів господарювання. Податкова система в Україні, на жаль, ніколи не виконувала функції інвестиційного стимулювання, а радше слугувала механізмом для створення розгалуженої тіньової економіки. У розвинених зарубіжних країнах податок на прибуток підприємств активно використовується, як регулятор соціально-економічних відносин, який дозволяє здійснювати вплив на обсяги виробництва, конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, інвестиційний клімат та економіку країни в цілому [2]. А в Україні з головних ознак недосконалого оподаткування є надто велика частка податку на прибуток підприємств у структурі доходів Державного бюджету України. (табл. 1), хоча останнім часом спостерігається зменшення його питомої ваги у доходах. Розглянемо детальніше податок на прибуток у табл. 1.

Аналізуючи динаміку показника надходження податку на прибуток підприємства до державного бюджету (табл. 1) ми спостерігаємо зменшення показника в період з 2012 по 2016 рр. Загалом показник у 2016 р. зменшився на 19323 млн грн, тобто майже у 1,5 разу в порівнянні з аналогічним періодом 2012 року. Спад податку на прибуток можна обґрунтувати тим, що саме законодавство потребує удосконалення і те, що рівень прибутковості підприємств області стрімко падає і в результаті податок на прибуток теж.

Існують й інші проблеми податку на прибуток підприємства такі, як:

- непостійна ставка податку;
- розбіжність між податковим та бухгалтерським обліком у визначенні доходів з метою оподаткування прибутку підприємств, собівартості реалізованої продукції та інших витрат;
- можливість перенесення на наступні податкові періоди від'ємного значення об'єкта оподаткування з податку на прибуток підприємств;
- недостатній рівень стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств через механізм справляння податку на прибуток [4].

У країнах з розвинутою ринковою економікою удосконалення податкової системи здійснюється шляхом наукової розробки та практичного застосування податкового менеджменту. Податкова система України є непрозорою, з дуже неефективним адмініструванням. У більшості країн Західної Європи, Америки чинна податкова система більш жорстка, а ставки оподаткування вищі, ніж в Україні. Проаналізуємо податкове навантаження на економіку України та інших країн світу (табл. 1).

Аналізуючи динаміку показника податкового навантаження на підприємства в Україні (табл. 1), ми спостерігаємо загальне збільшення показника в період з 2012 по 2016 рр. Порівнюючи показник бюджетного податкового навантаження, ми спостерігаємо збільшення у 29,5 відсотка, тобто показник збільшився на 2016 рік у два рази загалом, до того ж періоду 2012 року.

Аналізуючи показник податкового надходження до Зведеного бюджету України, спостерігаємо суттєве збільшення у 2016 р. До попереднього року показник збільшився на 143146 млн грн, якщо порівнювати загальну динаміку за 5 років, то спостерігаємо тенденцію збільшення показника аж на 290215 млн грн чи на 55,4%.

Складна економічна ситуація в нашій країні не сприяє розвитку підприємницької діяльності

Таблиця 1

Динаміка надходжень податку на прибуток підприємств до державного бюджету у 2012–2016 роках [3]

Показник (млн грн)	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2016
Податок на прибуток підприємств	58 237	54 318	39 942	34 776	38 914
Питома вага податку на прибуток в податкових надходженнях до державного бюджету (%)	20,1%	21%	14,3%	8,5%	9,5%

Таблиця 2

Динаміка податкового навантаження в Україні [5]

Показник	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2016
Податкові надходження до Зведеного бюджету України, млн грн	360 567	353 968	367 512	507 636	650 782
ВВП (у фактичних цінах, млн грн)	1 408 889	1 454 931	1566728	1979458	1992223
Бюджетне податкове навантаження (%)	25,6	24,3	23,5	52,2	55,1

тому, що важкий тягар податків призводить до таких негативних наслідків, як зниження ділової активності суб'єктів підприємницької діяльності, «тінізація» економіки, відтік національних капіталів за кордон. Унаслідок цього знижуються надходження до бюджету, зростає соціальна напруженість у суспільстві.

На думку А.М. Андрушка і Д.С. Тарасюка, однією з основних причин тінізації економіки є високі податки та надзвичайно складна система їх нарахування: адміністративні перешкоди часто створюють додатковий тягар для платників податків і призводять до схем ухиляння від звітності (включаючи корупцію) [6].

Незважаючи на те, що у зарубіжних країнах питома вага податку на прибуток у структурі доходів бюджету є меншою у порівнянні з Україною, він виконує важливу регулюючу роль. Регулюючу функцію податку на прибуток використовують шляхом застосування такого інструмента, як податкова ставка. Як відомо, в Україні використовується основна ставка податку на прибуток, яка становить 18%.

Для порівняння розглянемо ставки податку на прибуток підприємств у деяких країнах світу (табл. 3).

З табл. 3 видно, що ставки податку на прибуток у зарубіжних країнах варіюються у межах від 12,5% до 33,33%. Це обумовлено цілями та напрямками податкової політики, яка реалізується у цих країнах. Відзначимо, що у значній частині країн світу ставка податку на прибуток за період дослідження була стабільною, наприклад, у Австрії, Польщі, Росії. В Україні ж ставка податку на прибуток за період 2012–2016 рр. знизилася з 21% до 18%, що відповідає загальносвітовим тенденціям та пов'язано з євроінтеграційними процесами, які відбуваються в країні.

З метою дослідження світового досвіду оподаткування прибутку підприємств та можливостей його застосування в Україні розглянемо детальніше досвід деяких зарубіжних країн в оподаткуванні. Різні форми справляння податку залежить

від нормативно встановленої цілі використання надходжень від цього прибутку. Так в Німеччині головною цілю податку на прибуток є стимулювання інвестицій. Німеччина має свої особливості в системі оподаткування, яка носить комбінований характер: ставки податку на частину прибутку, що розподіляється, і частину прибутку, яка не розподіляється, різні, але при цьому акціонери одержують компенсацію під час розподілу дивідендів. Також у Німеччині проглядається зменшення податкового тиску. У той час в Англії податок на прибуток призначений для розвитку малого бізнесу. У Великобританії існує принцип побудови та нарахування ПП, який розподіляє дохід на певні групи (шедули) у залежності від джерела отриманого доходу.

Так само і у США, для розвитку малого бізнесу використовують різну шкалу податкової ставки в залежності від доходу, для доходу за рік менше 50000 тис. ставка податку на прибуток становить 15%. Тоді, як для доходу за рік більше 18 333 333, ставка податку становить 35%. Така прогресивна шкала ставок корпоративного податку сприяє розширенню виробництва, підвищенню зайнятості населення, розвитку інновацій, припливу інвестиції тощо [8].

У Китаї діють інші правила оподаткування, ставка податку становить 25%. Проте, існують й більш низькі ставки податку для окремих галузей/секторів промисловості:

- 20% для малих підприємств, дохід яких менше 300000 юанів, ставка податку на прибуток буде знижена до 10% у період з 1 січня 2015 року по 31 грудня 2017 року.

- 15% для високотехнологічних підприємств та виробничих підприємств інтегральних схем.

Цікавим прикладом для України може стати досвід Словаччини. Словаччина країна зі слабкою економікою та корупцією, але вчасно проведені ефективні реформи вивели економіку країни з кризи і сьогодні Словаччина є досить розвинутою країною із стабільною економікою. У 2004 р. була проведена податкова реформа, яка була заснована на ліквідації низки не потрібних податків,

Таблиця 3

Основні ставки податку на прибуток у деяких зарубіжних країнах за період 2012–2016 рр., % [7]

	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	21%	19%	18%	18%	18%
Білорусія	18%	18%	18%	18%	18%
Великобританія	24%	23%	21%	20%	20%
Канада	26%	26%	26,5%	26,5%	26,5%
Польща	19%	19%	19%	19%	19%
Росія	20%	20%	20%	20%	20%
Франція	33,33%	33,33%	33,33%	33,33%	33,33%
Швейцарія	18,06%	18,01%	17,92%	17,92%	17,92%
Австрія	25%	25%	25%	25%	25%
Ірландія	12,5%	12,5%	12,5%	12,5%	12,5%

установленні фіксованої ставки податку в розмірі 19% та скасуванні винятків таких, як: спеціальні ставки і режими [9].

Ще одним інструментом регулювання діяльності підприємств, який активно використовується у зарубіжних країнах, є інвестиційний податковий кредит (далі – ІПК). На сьогодні ІПК набув широкого розповсюдження у Великобританії, Франції, Італії, США, Канаді та ряді інших країн. ІПК представляє собою відстрочку сплати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на визначений термін з метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм, з наступною компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень податку через загальне зростання прибутку, яке буде отримане внаслідок реалізації інноваційних програм [10].

У зарубіжних країнах застосування ІПК посприяло швидкому оновленню матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання, переозброєнню виробництва та модернізації потужностей. Так у Великобританії підприємствам дозволено використовувати близько 10% корпоративного податку на інвестиції, що визначені законом. В Італії ІПК широко використовується для стимулювання розвитку південних регіонів. У Франції він використовується для стимулювання створення нових підприємств [11].

Звичайно, зрозуміло, що економіка України перебуває не 2у кращому становищі. Зменшення ставок, а то й мораторій на сплату податків – спроба врятувати економіку. На жаль, Україна не наслідуює світовий досвід та самостійно намагається вирішити проблеми оподаткування. Замість того, щоб шукати можливості послабити податкове навантаження, уряд шукає нові способи наповнити бюджет.

Напрями вдосконалення механізму справляння податку на прибуток підприємств:

- використання досвіду США для впровадження прогресивних ставок на податок;
- встановлення ставки податку в залежності від доходу;
- запровадити податкові пільги як у Китаї;
- запровадити інвестиційний податковий кредит.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, за проведеним дослідження можемо зробити висновок, що сучасний порядок нарахування і сплати податку на прибуток підприємств має суттєві недоліки, зумовлені недостатніми фіскальними та регулюючими властивостями цієї податкової форми. Оскільки в Україні податок на прибуток підприємств спрямований лише на досягнення фіскальної достатності Державного бюджету, тому вітчизняні підприємства з метою зменшення податкового тягаря обирають шлях до тіньової економіки. Щоб поліпшити складену ситуацію в Україні

необхідно поступово знижувати податкове навантаження, використовуючи міжнародний досвід, адаптуючи його до специфіки та умов розвитку нашої країни, створювати умови, в яких майже неможливо буде ухилитися від сплати податкових зобов'язань, що призведе до поступового збільшення надходжень до державного бюджету. Також треба подбати про те, щоб податкові надходження були доцільно розподілені. За умов ефективного реформування податкової системи в частині зниження реального податкового навантаження, Україна матиме шанси стати серйозним суб'єктом податкової конкуренції на світовому просторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ободзінська Ю. В Проблеми функціонування механізму оподаткування прибутку підприємств в Україні / Ободзінська Ю. В // Одеський національний економічний університет – № 2 – 2013.
2. Дубовик О. Ю. Реалізація регулюючої функції податку на прибуток в Україні / О. Ю. Дубовик, Л. О. Генна // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2015. – № 3(223). – С. 65–77.
3. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>
4. Непочатенко О. О. Економіка. Оподаткування прибутку підприємств в Україні / Непочатенко О. О. Боровик П. М., Щепелюк Б. Р. Управління. Інновації – № 1(13) – 2015.
5. Державна служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Дивеєв-Кириленко О. Р. Тіньова економіка та її вплив на розвиток малого і середнього підприємництва в Україні / Дивеєв-Кириленко О. Р. // Інноваційна економіка – № 3(41). – 2013. – С. 16–20.
7. KPMG. Corporate tax rates table [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online/corporate-tax-rates-table.html>
8. Асоціація платників податків України. Податкова система США [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.appu.org.ua/main2/shkola_platuka_podatkiv/vse_pro_podatki/zarybiz_hnuy_dosvid/USA.html
9. Коридори влади. Лобіювання і Government Relations в Україні. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.kuluar.com.ua/2015/02/09/slovatski-reformyvidminnyj-posibnyk-dlya-ukrajiny/>
10. Словник економічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank-ua.com/glossary/term/>
11. Коваленко Н. В. Інвестиційний податковий кредит як інструмент фінансування діяльності промислових підприємств / Н. В. Коваленко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2011. – № 3(54). – С. 106–111.

REFERENCES:

1. Obodzinskaya Yu. V. (2013) Problems of functioning of the mechanism of taxation of corporate profits in Ukraine / Obodzinskaya Yu. V. // Odessa National Economic University.
2. Dubovik O. Yu. (2015) Implementation of the Regulatory Function of the Income Tax in Ukraine / O. Yu. Dubovik, L. O. Genna // Scientific Herald. Odessa State University of Economics. All-Ukrainian Association of Young Scientists. – Sciences: economics, political science, history. – № 3(223). – P. 65–77.
3. Official website of the State Treasury Service in Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.treasury.gov.ua>
4. Neopochatenko O. O. (2015) Economics. Taxation of Profits of Enterprises in Ukraine / Neopochatinco O. O., Borovik P. M., Schepelyuk B. R. Management. Innovation – No. 1(13).
5. State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Diveev-Kyrylenko O. R. (2013) Shadow economy and its influence on the development of small and medium business in Ukraine / Diveev-Kyrylenko O. R. // Innovative economy – No. 3(41). – P. 16–20.
7. KPMG. Corporate tax rates table [Electronic resource]. – Access mode: <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-andresources/tax-rates-online/corporate-tax-rated-table.html>
8. Association of Taxpayers of Ukraine. US tax system [Electronic resource]. Access mode: http://www.appu.org.ua/main2/shkola_plat_yka_podatkov/vse_pro_podatki/zarybiz_hnuy_dosvid/USA.html
9. Corridors of power. Lobbying and Government Relations in Ukraine. [Electronic resource] Access mode: <http://www.kuluar.com.ua/2015/02/09/slovatski-reformyvidminnyj-posibnyk-dlya-ukrajiny/>
10. Dictionary of Economic Terms [Electronic resource]. – Access mode: <http://bank-ua.com/glossary/term/>
11. Kovalenko N. V. (2011) Investment tax credit as a tool for financing the activities of industrial enterprises / N. V. Kovalenko // Scientific Bulletin of the National University of the STS of Ukraine (economics, law). – No. 3(54). – C. 106–111.

Zhadko K.S.

Doctor of Economic Sciences,
Professor at Department of Business and Economics
University of Customs and Finance

Sosenkova K.R.

Student,
University of Customs and Finance

Karpa O.A.

Student,
University of Customs and Finance

INNOVATIVE APPROACHES AND EXPERIENCE IN CALCULATING TAX ON THE PROFIT OF ENTERPRISES FOR 2012–2016

Income tax is a key component of the tax policy of any state. Therefore, it is necessary to introduce a well-balanced tax policy based on balancing interests of the state and economic entities. The main problem of the tax system is that the corporate profit tax is used to overcome the budget deficit by removing the incomes of economic entities, and is not used as an instrument to stimulate investment and innovation activity of business entities.

There are other issues of corporate profit tax, such as:

- the non-constant tax rate
- the difference between tax and accounting in determining the income for the purpose of taxation of enterprise profits, the cost of sales of products, and other costs
- the possibility of transferring to the next tax periods the negative value of the object of taxation from the corporate profit tax
- insufficient level of stimulation of investment and innovation activity of enterprises through the mechanism of tax collection.

Unfortunately, Ukraine does not impose global experience and independently strives to solve tax problems. Instead of looking for ways to reduce the tax burden, the government is looking for new ways to fill the budget.

Areas of improvement of the mechanism for collecting the corporate profit tax:

- use of the US experience in introducing progressive tax rates.
- setting a tax rate depending on income.
- introduce tax incentives like China.
- introduce an investment tax credit.

Consequently, we can conclude that the current procedure for calculating and paying corporate profit tax has significant disadvantages due to insufficient fiscal and regulatory properties of this tax form. Given the effective reform of the tax system in terms of reducing the real tax burden, Ukraine will have a chance to become a serious subject of tax competition in the world.

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

PROBLEMS OF STATE REGULATION
OF LABOUR REMUNERATION IN UKRAINE

У статті розглянуто проблему державного регулювання оплати праці в Україні, розкриті положення Генеральної угоди 2016-2017 «Про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні», виявлено тенденції у сфері оплати праці. Проаналізовано динаміку заробітної плати за 2012-2016 рр. Визначені проблеми та шляхи вирішення проблеми регулювання заробітної плати в нашій державі. Встановлено, що одним із важливих факторів державного регулювання, що знецінює заробітну плату і фактором порушень трудового законодавства є заборгованість із виплати заробітної плати.

Ключові слова: оплата праці, мінімальна заробітна плата, купівельна спроможність, державне регулювання, заборгованість.

В статье рассмотрена проблема государственного регулирования оплаты труда в Украине, раскрыты положения Генерального соглашения 2016-2017 «О регулировании основных принципов и норм реализации социально-экономической политики и трудовых отношений в Украине», выявлены тенденции в сфере оплаты труда. Проанализирована динамика заработной платы за 2012-2016 гг. Определены проблемы и пути

решения проблемы регулирования заработной платы в нашем государстве. Установлено, что одним из важных факторов государственного регулирования, которое обесценивает заработную плату и фактором нарушения трудового законодательства является задолженность по выплатам заработной платы.

Ключевые слова: оплата труда, минимальная заработная плата, покупательная способность, государственное регулирование, задолженность.

The article deals with the problem of state regulation of remuneration in Ukraine, discloses the provisions of the General Agreement for 2016-2017 «On the Regulation of the Basic Principles and Norms of the Implementation of Socio-Economic Policy and Labour Relations in Ukraine», reveals trends in the field of remuneration. The dynamics of wages for 2012-2016 are analysed. Problems and ways of solving the problem of wage regulation in our state are determined. It is established that one of the important factors of state regulation that devalues wages and the factor of violations of labour legislation is arrears of wages.

Key words: labour remuneration, minimum wage, purchasing power, state regulation, indebtedness.

УДК 331.28

Жацько К.С.

д.е.н., професор кафедри підприємництва

та економіки підприємств

Університет митної справи та фінансів

Стасюк А.В.

студентка

Університет митної справи та фінансів

Сімон А.П.

студентка

Університет митної справи та фінансів

Постановка проблеми. На всіх етапах розвитку економіки заробітна плата була одним із головних чинників, що забезпечують ефективну систему матеріального стимулювання працівників та формують мотиваційний механізм трудової активності. Оплата праці є основним інструментом підвищення ефективності праці працівників, що і визначає актуальність даної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика регулювання організації плати праці та напрямів її вдосконалення є предметом науково-практичних досліджень Д.П. Богині, О.А. Грішнєвої, А.М. Колота, В.М. Новикова, Л.Г. Ткаченко. Питанням регулювання плати праці в Україні присвячені праці К.Г. Губіна, Н.Д. Лук'яненко, Л.В. Синяєвої.

Постановка завдання. Метою роботи є узагальнення проблем регулювання оплати праці, дослідження існуючої форми організації оплати праці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Заробітна плата є утворюючим компонентом системи механізму функціонування ринку праці та одним з головних факторів, що регулює його розвиток у професійному, регіональному та галузевому аспектах. Рівень життя всіх працівників, а також їх родин, залежить в основному від рівня оплати праці та механізму її виплати. Адже заробітна плата є головною складовою доходів населення, основою життєдіяльності працівників, а

звідси й найбільш потужним стимулом підвищення продуктивності праці. Але саме механізми формування та регулювання заробітної плати серед усіх чинників теорії праці розроблені найменше.

Контроль з боку держави у сфері державного регулювання оплати праці здійснюється за трьома напрямками: через законодавство, податкову політику, тарифні угоди. Згідно чинного законодавства, зокрема, закону України «Про оплату праці», держава має такі економічні важелі впливу на заробітну плату, як встановлення:

- розміру мінімальної заробітної плати;
- умов та розмірів оплати праці керівників підприємств, заснованих на державній, комунальній власності;
- умов та розмірів оплати праці працівників підприємств, установ та організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету;
- ставки оподаткування доходів працівників [1].

Водночас важливою є податкова система державного регулювання заробітної плати, оскільки за її допомогою, з одного боку, здійснюються економічні й фіскальні дії держави, а з іншого – захищаються права платників податків. Колективно-договірне регулювання оплати праці в Україні здійснюється на базі Генеральних угод між Кабінетом Міністрів України і організаціями, що представляють інтереси працедавців і найнятих працівників. Згідно Генеральної угоди на 2016–2017 рр.

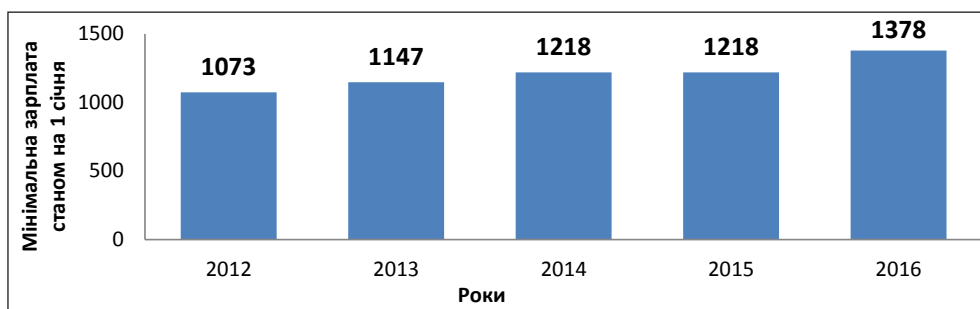

Рис. 1. Динаміка мінімальної номінальної заробітної плати у 2012–2016 роках, грн

[7], що носить назву «Угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні», можемо навести такі недоліки:

- невиконання та недотримання перерахованих питань щодо удосконалення реального вирішення оплати праці;

- внесення змін без розуміння їх змісту;

- у період з 2012 по 2016 рік не відбувалося регулювання оплати праці вищезгаданим документом;

- несвоєчасне прийняття Генеральної угоди.

Державне регулювання оплати праці ґрунтується на реальних фінансових можливостях країни й забезпеченні збалансованості інтересів усіх верств населення. Це твердження ніяк не стосується нашої країни, тому можемо сказати, що держава не ефективно застосовує свої важелі державного регулювання оплати праці.

Серед основних цілей державного регулювання оплати праці виділяються такі:

- забезпечення кожному працівникові життєво необхідного рівня споживання;

- збереження реального рівня заробітної плати;

- встановлення взаємозв'язку заробітної плати із продуктивністю праці;

- досягнення відповідності між різними рівнями заробітної плати різних категорій працівників і різних фахів відповідно до ринкових принципів ціноутворення [2].

Основними передумовами порушень законодавства з питань оплати праці є:

- 1) недосконалість законодавства з питань оплати праці і можливість його недотримання;

- 2) високий податковий тиск на заробітну плату;

- 3) значна частка вторинного ринку праці, де переважають низькооплачувані роботи, які не потребують значної підготовки;

- 4) необізнаність працівників, які хочуть отримувати зароблені гроші, при цьому не особливо замислюючись над майбутнім [2].

Державне регулювання оплати праці полягає передусім у визначенні і перегляді розміру мінімальної заробітної плати й умов, які впливають на її величину. Мінімальна заробітна плата встановлюється у розмірі, не нижчому за вартісну величину межі малозабезпеченості в розрахунку на працездатну особу.

Існує проблема відповідності формування МЗП положенням Закону України «Про оплату праці». Ст. 9–10 Закону передбачають, що її розмір визначається з урахуванням: потреб працівників та їх сімей, прожиткового мінімуму, загального рівня середньої заробітної плати, продуктивності праці, рівня зайнятості, пропозицій соціальних партнерів. Однак, реальна ситуація відрізняється від законодавчого регламенту. Потреби сімей працівників під час формування МЗП не враховуються; прожитковий мінімум є заниженим; офіційна статистика продуктивності праці в Україні не ведеться; реальний рівень зайнятості визначити складно через наявність прихованого безробіття та тіньової зайнятості.

При державному регулюванні мінімальна заробітна плата та індекс споживчих цін значно впливає на оплату праці, тому проаналізуємо період з 2012 по 2016 роки. Мінімальна заробітна плата в Україні, досліджуючи за період 2012–2016 рр., демонструвала поступове збільшення (рис. 1). Станом на 01.01.2017 р. цей показник становив 3200 грн [4].

Найбільш оплачуваними видами економічної діяльності в Україні станом на 01.01.2017 р. були галузі авіаційного транспорту (24688 грн), фінансової та страхової діяльності (10227 грн), інформації та телекомунікації (9530 грн), професійної, наукової, технічної діяльності (8060 грн).

На наш погляд, в Україні існують проблеми відповідності державної соціальної політики в питаннях оплати праці можливостям економіки та бюджетним видаткам (табл. 1). Дані таблиці 1 свідчать про те, що впродовж 2012–2016 рр. відбувалося повільне зниження реальної заробітної плати. Починаючи з 2014 року, динаміка реальної заробітної плати була нижчою, ніж динаміка індексу споживчих цін. Ці тенденції дають підставу стверджувати, що з 2014 року зі збільшенням номінальної заробітної плати зростає і купівельна спроможність працюючих громадян, про що свідчить порівняння з індексом споживчих цін у 2016 р.

Ще одним важелем державного регулювання оплати праці з метою відновлення основних функцій оплати є реалізація ефективної політики заробітної плати (продуктивна дія податкового законодавства щодо оплати праці).

Таблиця 1
**Динаміка заробітної плати та індексів
 споживчих цін в Україні [3, 4]**

Показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Індекс реальної заробітної плати, %	111,0	106,8	86,5	90,1	106,5
Індекс номінальної заробітної плати, %	114,8	107,9	106,0	120,5	123,6
Індекс споживчих цін, %	99,8	100,5	124,9	143,3	138,7
Індекс ВВП (у порівняних цінах), %	107,8	100,0	93,4	90,2	112,4

Так як рівень оплати праці є найголовнішим показником якості трудового життя в державі.

Необхідно також відзначити, що окрім значного розшарування рівня

заробітних плат у розрізі регіонів, проблематичним залишається також питання виплати зарплати та наявність значного рівня заборгованості із заробітної плати (рис. 2).

Статистичні дані свідчать про наявність негативної тенденції неповної виплати зарплати в багатьох регіонах України. Найбільший рівень заборгованості станом на 1 вересня 2017 року мали такі області, як: Донецька, Луганська та Харківська. Найменшим рівнем заборгованості характеризуються майже всі області Західної України, а також Херсонська, Чернігівська, Черкаська області.

Причинами загострення проблеми державного регулювання оплати праці є:

- відсутність дієвого контролю з боку держави за політикою оплати праці;
- недосконалість науково-методичного забезпечення процесу регулювання оплати праці;
- невиконання чинного законодавства.

Система державного регулювання оплати праці повинна передбачати раціональне податкове регулювання заробітної плати найманих працівників і прибутків підприємств тим, щоб забез-

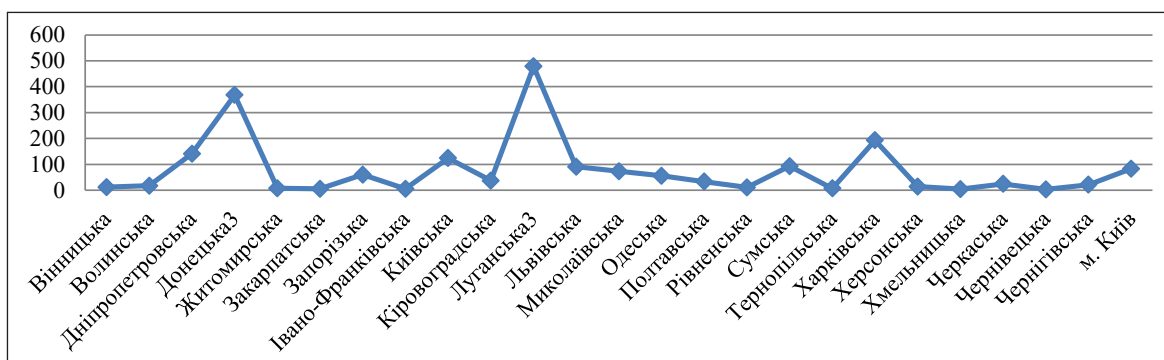
печувати та підвищувати купівельну спроможність трудових доходів населення. Це можливо забезпечити, зокрема, за допомогою захисту зарплати від інфляції через механізм індексації. Функціонування ефективної системи оплати праці, можливе при реалізації таких заходів з боку уряду [5]:

- удосконалення законодавства щодо порядку та критеріїв визначення мінімальної заробітної плати та мінімальної погодинної заробітної плати, як державного соціального стандарту;
- забезпечення захисту прав працівників на своєчасне та в повному розмірі отримання заробітної плати, а також погашення заборгованості;
- істотне зменшення питомої ваги населення, яке перебуває за межею бідності та зміцненню позицій середнього класу;
- залучення необхідних інвестицій у виробництво і людський капітал;
- усунення диспропорцій у міжпосадових та міжгалузевих співвідношеннях оплати праці працівників бюджетної сфери, значному підвищенні її розмірів;
- врегулюванню податкової системи щодо зменшення навантаження на фонд оплати праці.

Держава може визначити оптимальні шляхи вирішення проблем оплати праці такі, як:

- удосконалення тарифної системи та нормування праці;
- активна участь держави у регулювання оплати праці;
- посилення мотивації працівників підприємств до праці;
- зміна орієнтації підприємців і менеджерів у сфері стимулювання праці з кількісних на якісні показники діяльності тощо [6].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у сучасній економічній ситуації необхідно провести аналітичну оцінку продуктивності праці та її оплати у системі мотивації працівників й дослідження їх впливу на соціально-економічні процеси, переглянути посилення контролюючих функцій держави за процесом формування та розподілу витрат від національного до локального

Рис. 2. Розподіл заборгованості виплати заробітної плати за 2016 рік за областями

(Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції)

рівнів економіки, що передбачає розробку методології та основ обґрунтованого збільшення витрат на оплату праці в Україні.

Заробітна плата як показник, залежний безпосередньо від ефективності виробництва, продуктивності праці, конкурентоспроможності продукції є індикатором, що визначає загальний життєвий рівень працівників. Від її стану та форм реалізації залежать також можливості розвитку економіки взагалі. Розглянуті шляхи вдосконалення механізму державного регулювання системи оплати праці України є економічно доцільними та можуть бути поступово впроваджені, що сприятиме загальному підвищенню рівня економічного розвитку нашої країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тибінка Г.І. Організаційно-економічний механізм регулювання оплати праці в господарській системі України. – 2014. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/03/dis_Tybinka.pdf
2. Добрава Н.В. Проблеми легалізації заробітної плати в Україні / Наталя Василівна Добрава // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2016. – Вип. 1. – № 60. – С. 213–221.
3. Державна служба статистики України. Індекси споживчих цін у 1992–2016 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Фінансовий портал МінФін. Індекс реальної заробітної плати [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minfin.com.ua>
5. Савка Т.М. Проблеми оплати праці в Україні та шляхи їх вирішення // Т.М. Савка. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2012/Economics/10_99164.doc.htm
6. Маринченко І.В. Проблеми заробітної плати в Україні та шляхи їх вирішення // І.В. Маринченко. – Міжнародний науковий журнал // № 9, 2015. – С. 159–163.

7. Генеральна Угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fpon.org.ua%2Fengine%2Fdownload.php%3Fid%3D1581%26viewonline%3D1>

REFERENCES:

1. Tybinka H.I. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rehuliuвання оплати праці в hospodarskii systemi Ukrainy. – 2014. – [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://www.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/03/dis_Tybinka.pdf (in Ukrainian).
2. Dobrova N.V. Problemy lehalizatsii zarobitnoi platy v Ukraini / Natalia Vasylivna Dobrova // Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: zb. nauk. prats. – Odesa: Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. – 2016. – Vyp. 1. – № 60. – S. 213–221 (in Ukrainian).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Indeksy spozhyvchykh tsin u 1992–2016 rr. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian).
4. Finansovyi portal MinFin. Indeks realnoi zarobitnoi platy [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://minfin.com.ua> (in Ukrainian).
5. Savka T.M. Problemy oplaty pratsi v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia // T.M. Savka. – [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2012/Economics/10_99164.doc.htm (in Ukrainian).
6. Marynchenko I.V. Problemy zarobitnoi platy v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia // I.V. Marynchenko. – Mizhнародnyi naukovyi zhurnal // № 9, 2015. – С. 159–163 (in Ukrainian).
7. Heneralna Uhoda pro rehuliuвання osnovnykh pryntsyviv i norm realizatsii sotsialno-ekonomichnoi polityky i trudovykh vidnosyn v Ukraini [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fpon.org.ua%2Fengine%2Fdownload.php%3Fid%3D1581%26viewonline%3D1> (in Ukrainian).

Zhadko K.S.

Doctor of Economic Sciences,
Professor at Department of Business and Economics
University of Customs and Finance

Stasyuk A.V.

Student,
University of Customs and Finance

Simon A.P.

Student,
University of Customs and Finance

PROBLEMS OF STATE REGULATION OF LABOUR REMUNERATION IN UKRAINE

Wage is forming a component of the system mechanism of functioning of the labour market and one of the main factors that regulate development in professional, regional, and sectoral aspects. Important is the tax system of the state regulation of wages because it enables, on the one hand, economic and fiscal actions of the state and, on the other, protects the rights of taxpayers. Collectively-contractual regulation of labour remuneration in Ukraine is exercised on the basis of general agreements between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the organizations representing the interests of employers and employees. According to the General Agreement for 2016–2017, which is entitled «Agreement on Regulation of Basic Principles and Norms for the Implementation of Socio-Economic Policy and Labour Relations in Ukraine», can result in the following disadvantages:

- non-compliance and failure to comply with the above-listed issues regarding the improvement of real solutions of the remuneration;
- making changes without understanding their content;
- in the period from 2012 to 2016, there has been no regulation of wages by the abovementioned document;
- late adoption of the General Agreement.

There is a problem of conformity of the formation of the minimum wage provisions of the Law of Ukraine «On Remuneration of Labour». The law provides that the amount will be determined taking into account the needs of workers and their families, a living wage, general wage levels, labour productivity, employment, proposals of the social partners. However, the real situation differs from legislative regulation. The needs of families of employees during the formation of the minimum wage are not taken into account; subsistence minimum is too low; the official statistics of labour productivity in Ukraine is not conducted; the actual level of employment is difficult to determine due to the presence of hidden unemployment and shadow employment. Statistics indicate negative trends, partial payment of wages in many regions of Ukraine.

ВИТРАТИ НА ЛОГІСТИКУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

EXPENSES ON LOGISTICS AND PROBLEMS OF THEIR IDENTIFICATION

Стаття містить огляд авторських позицій з питань складу витрат на здійснення логістичної діяльності. Запропоновано розмежувати поняття «витрати на логістику» та «логістичні витрати». Сформовано пропозиції щодо мінімального й максимального переліку витрат, розвитку замкнутого логістичного ланцюга та ідентифікації витрат на організацію реверсу і контролю за ними. Обґрунтовано основний принцип обрання підходу щодо складу витрат і доцільність вирішення проблеми удосконалення обліку витрат на логістику на базі використання сучасних інформаційних технологій. Зроблено висновок про доцільність розвитку досліджень, спрямованих на вирішення проблем оптимізації витрат на логістику.

Ключові слова: логістика, логістичний процес, система обліку, витрати на логістику, логістичні витрати, удосконалення, контроль, документування, ефективність.

Статья содержит обзор авторских позиций по вопросам состава затрат на осуществление логистической деятельности. Предложено различать понятия «затраты на логистику» и «логистические затраты». Сформулированы предложения относительно минимального и максимального перечня затрат, развития замкнутой логистической цепи и идентификации затрат на организацию реверса и контроля за ними. Обоснован основной принцип избрания

подхода к составу затрат и целесообразность решения проблемы совершенствования учета затрат на логистику на базе использования современных информационных технологий. Сделан вывод о целесообразности развития исследований, направленных на решение проблем оптимизации затрат на логистику.

Ключевые слова: логистика, логистический процесс, система учета, затраты на логистику, логистические затраты, совершенствование, контроль, документирование, эффективность.

The article contains an overview of the author's position on the costs of logistics activities. It is suggested to delineate the concept of «costs of logistics» and «logistics costs». The proposals concerning the minimum and maximum list of costs, the development of a closed logistical chain and the identification of costs for the organization of the reverse and the place of control over them are outlined. The basic principle of choosing the approach to the composition of expenses and the expediency of solving the problem of improving accounting of expenses for logistics based on the use of modern information technologies is substantiated. The conclusion is made on the feasibility of developing research aimed at solving problems of optimizing logistics costs.

Key words: logistics, logistics process, accounting system, costs on logistics, logistics costs, improvement, control, documentation, efficiency.

УДК 657.4.012.2

Здреник В.С.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та публічного управління
Тернопільський національний
економічний університет

Постановка проблеми. Сучасна діяльність суб'єктів господарювання вимагає застосування ефективних підходів для просування продукції. Це пов'язано не лише зі швидким зростанням обсягів виробництва, розширенням асортименту та якісних параметрів, а й з активним розвитком технологій подання інформації. Підприємства, які здатні швидко реагувати на запити ринку й інформувати про власні виробничі інновації та продукцію автоматично входять до складу більш успішних, прибуткових і конкурентоспроможних.

Негативно позначається на обсягах реалізації продукції низка факторів, одним з яких є платоспроможність споживачів. Цей чинник визначає також потребу в пошуку ринків збуту, оскільки наявність постійних витрат у комплексі зі змінними витратами зумовлює досягнення конкретного обсягу виробництва для їх покриття й забезпечення беззбиткової діяльності підприємств. Проблемність організації ефективної логістичної системи на підприємстві в таких умовах полягає у дотриманні принципу доцільності. Йдеться про позитивне співвідношення отриманих доходів і понесених витрат. Забезпечення виконання такої умови зумовлює необхідність дослідження складу й обсягів витрат, здійснюваних на потреби розвитку логістики на підприємстві. У цьому контексті актуальним науковим

пошуковим напрямом є теоретичне обґрунтування складу витрат, їх облікового документально-рахункового відображення, побудова альтернативних оптимізаційних моделей тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковому плані актуальність вищеописаного напряму досліджень вилилася у низку публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних науковців і практиків. Коло наукових проблем, які при цьому прагнуть розв'язати дослідники, охоплює не лише формування логістичної системи загалом і обґрунтування її доцільності (В. Вострякова, В. Колодійчук, М. Рета, Л. Шостак), а й її організаційну структуру та напрями діяльності (М. Окландер), ведення обліку витрат у логістиці та їх класифікацію (С. Петрущак, О. Сумець, Н. Хорунжак) тощо.

Характерною рисою наукових публікацій, що присвячені логістиці, зазвичай є прив'язка до конкретної галузі виробництва. Наприклад, В.І. Вострякова, вважає, що відсутність логістичної стратегії просування продукції садівничих підприємств вздовж ланцюга постачання та залучення великої кількості посередницьких структур негативно впливає на кінцеві результати діяльності таких господарств. Відповідно до цього науковець здійснює дослідження стану логістичних процедур та їх вплив на результати діяльності садівничих

підприємств Вінницької області. На базі встановлення таких характеристик автором обґрунтовано можливість і доцільність застосування ряду логістичних принципів у збутовій діяльності досліджуваних підприємств [1, с. 698].

Теоретичному узагальненню сутності й причин появи витрат, пов'язаних з логістикою (їх автори називають трансакційними), формулюванню пропозицій з питань побудови ефективної моделі управління ними в пивоварній галузі присвячене дослідження Н. Хорунжак та С. Петрушак, які на основі аналізу різних авторських позицій щодо облікового відображення, обґрунтували висновок про доцільність ведення обліку таких витрат за видами, але лише в розрізі діяльності, спрямованої на продаж продукту виробництва. Також автори для забезпечення раціональності досліджень, присвячених класифікації трансакційних витрат й обґрунтування складу робочих рахунків з їх обліку, побудували дерево цілей та сформулювали пропозиції щодо застосування планових і звітних калькуляцій. Розроблена ними модель обліку трансакційних витрат створює передумови для подальших досліджень та конструювання ефективних програмних рішень щодо такої діяльності підприємства [8, с. 221–225]. Також багато публікацій, зокрема, таких авторів, як О. Моргенстерн [11], В. Колодійчук [2], М. Окландер [3], Л. Шостак [9] та інших містять рекомендації з питань категорійного позиціонування логістики та формування логістичної системи, у тому числі з урахуванням зарубіжного й вітчизняного позитивного досвіду. Проте, незважаючи на таке широке представлення досліджуваної проблеми у наукових

публікаціях, їхній критичний аналіз вказує на існування низки невирішених проблеми, які, наприклад, пов'язані з повнотою врахування та обліку понесених витрат, їх документальним обґрунтуванням тощо.

Постановка завдання. З огляду на вказану проблематичність, метою дослідження та написання статті є обґрунтування оптимального складу витрат на логістику, побудова схеми їх покриття, моделювання максимально дієвого порядку їх відображення в обліку, що не суперечить чинному законодавству.

Виклад основного матеріалу дослідження. Просування виробленої продукції на ринки збуту – достатньо складний та фінансово ємкий процес. Він вимагає значних ресурсних затрат. При цьому склад ресурсів вирізняється неоднаковою структурою не лише в розрізі різних галузей національної економіки, а й за кожним окремо взятим суб'єктом господарювання однотипного спрямування. З огляду на це, у наукових дослідженнях обліково-аналітичного характеру і відповідній практичній діяльності є потреба у вирішенні проблеми класифікації витрат. Застосування останньої класично спрямоване на узагальнення й спрощення оцінки, провадження обліку, здійснення аналізу тощо.

Зважаючи на суттєву роль класифікації в питаннях спрощення облікових робіт і проведення аналізу, важливо зважено підходити до її здійснення. Якщо говорити про логістику, то варто звернути увагу на ті перешкоди, котрі існують щодо виокремлення витрат і їх ідентифікації. Окремі проблемні аспекти в цьому плані узагальнені на рис. 1.

Рис. 1. Основні проблеми, пов'язані з обліком логістичних витрат

Ще однією, не менш важливою проблемою, окрім вказаних на рис. 1, та перешкодою для раціонального обліку витрат на логістику слід вважати відсутність чіткої позиції щодо їх складу. З позиції семантики, словосполучення «витрати на логістику» та «логістичні витрати» можна вважати абсолютно різними поняттями.

У першому випадку до складу витрат слід віднести і організаційні витрати, і витрати на обслуговування логістичних структурних підрозділів і ін. У другому – витрати, що включаються до вартості товарно-матеріальних цінностей (ТМЦ). Витрати на логістику або правильніше їх назвати «витрати на організацію логістичної діяльності», що мають стосунок до формування відповідного підрозділу підприємства, не можуть раціональним способом бути включені до вартості ТМЦ (продукції, послуг), оскільки наразі відсутні законодавчі механізми та правила їх розподілу. У цьому випадку не йдеться про витрати на формування логістичних центрів, які можуть бути окремим суб'єктом господарювання. Натомість ті послуги (роботи), котрі виконуються обома цими організаційними формами, вже цілком законно слід відносити до складу вартості продукту, якого вони стосуються. У даному дослідженні ці поняття розглядаються саме з такої позиції.

Цілком обґрунтованим є визнання і низки інших проблем, зокрема, пов'язаних з ідентифікацією та розумінням самого логістичного процесу (не говорячи про підхід до встановлення означення поняття «логістична діяльність»), а також видів і складу самих витрат.

Так М. Рета цілком справедливо стверджує, що з точки зору виокремлення та узагальнення інформації про логістичні витрати для цілей облікового процесу підприємства, можна використати різні класифікаційні ознаки:

- за економічними елементами (витрати на оплату праці, використання виробничих факторів, фінансові витрати);
- за функціональними сферами (витрати на постачання, витрати на підтримку виробництва, витрати на розподіл і збут);
- за часовими періодами (день, тиждень, квартал, рік, півроку);
- за участю у логістичному процесі (витрати на логістику і витрати на забезпечення логістичних бізнес-процесів);
- за учасниками бізнес-процесу (постачальники, підрозділи підприємства, споживачі);
- за відношенням до логістичної системи (зовнішні і внутрішні);
- за характером логістичних операцій (прямі і непрямі) [5, с. 157].

Безумовно, запропонований вищезазначеним автором підхід має у своїй основі раціональне зерно особливо з урахуванням того, що логіс-

тика як процес включає в себе ряд складових. Окрім цього, логістику, як справедливо стверджує В. Колодійчук, можна визначити через розгляд структурно-функціональних взаємозв'язків її складових потоків: матеріальних, інформаційних, фінансових і сервісних [2, с. 99].

Аналогічним чином доцільно розмежовувати і витрати, а саме: як витрати: на матеріали, на пошук інформації (постачальників, споживачів, перевізників тощо), сервіс тощо. При цьому розмежовані, наприклад, за функціональними сферами (за класифікацією М. Рета) чи за структурно-функціональними зв'язками (за авторською пропозицією) витрати можуть бути деталізовані за статтями, які з позиції управління важливі та мають підлягати контролю в силу вагомості свого впливу на кінцеві результати діяльності суб'єкта господарювання.

Вибір рівня деталізації слід ставити у залежність від обраного підприємством підходу, адже для одних суб'єктів для ефективного їх господарювання достатньо контролювати загальну суму витрат на логістику (або логістичних витрат) або за 2–3 їх статтями. А для інших доцільно звертати увагу на більш широкий спектр статей витрат. Тож склад може бути або мінімальний, або максимальний. У другому випадку перелік витрат може охоплювати, зокрема, витрати на матеріали (в т.ч. за видами), оплату праці з нарахуваннями, енергоносії, рекламу та ін. При виборі рівня деталізації слід керуватися принципом доцільності, тобто враховувати співвідношення понесених у зв'язку з такою деталізацією витрат (на оплату праці працівників, на технічну підтримку) та отриманого результату. У разі, якщо деталізація складу витрат і їх облікове відображення вимагають більше витрат, то вона недоцільна.

В умовах глобалізації та активного розвитку різного роду виробництв обґрунтовано пропонується формувати замкнуті логістичні ланцюги. Іншими словами, до складу логістичного процесу включати такий елемент (підпроцес), як реверс матеріалів, що залишаються після використання (виходу з ладу) реалізованої споживачам продукції. У розвинених країнах такі системи мають достатньо високий рівень поширення. У загальному вигляді замкнута логістична система включає сировину, виробництво, розповсюдження, повернення. Така схема подана у праці К. Говіндана, Х. Солеймана та Д. Каннан (рис. 2).

Підстави для розвитку реверсу в логістичному ланцюгу (реверсної логістики) для України актуальні, наприклад, у контексті дії Директиви ЄС про відходи електричного й електронного обладнання (директива 2002/96/ЄС) й відповідної її реалізації в законодавстві європейських країн. Справедливо визнати, що українські підприємства наразі недостатньо уваги приділяють таким питанням, що негативно позначається не лише на екології, а й на

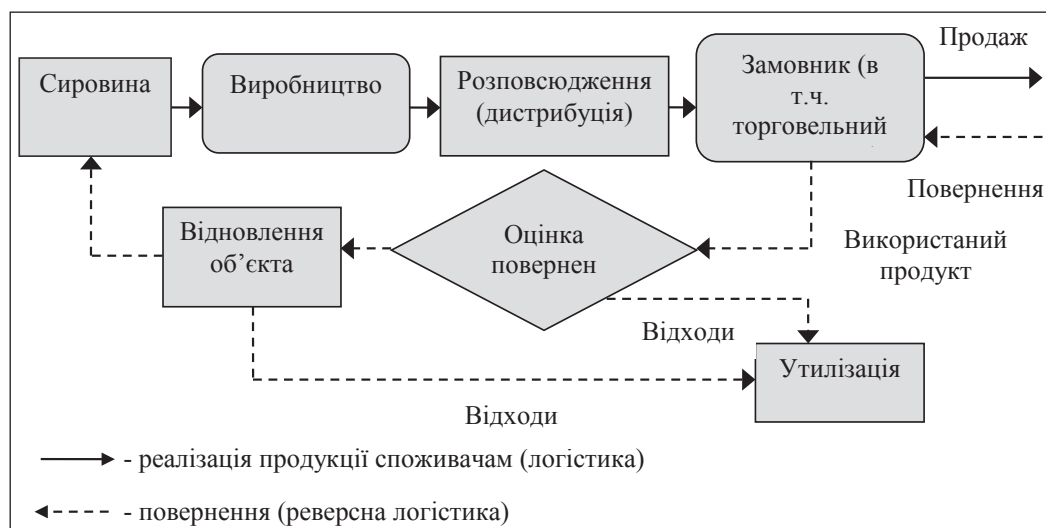

Рис. 2. Загальний вид логістики/реверсної логістики*

* Джерело: [10, с. 604]

результативності їх власної діяльності. Часто повернені матеріали є менш дешевою сировиною, яка може повторно бути використана для виробництва.

Ініціювання реверсу вимагає здійснення ряду заходів, пов'язаних як з інформуванням кінцевих споживачів про можливість зворотного повернення продукту (його частини), так і з організацією його прийому. Розвинені європейські країни залежно від типу матеріалу для прийому використовують або торгівельні фірми (прийом зворотної тари), або спеціальні приймальні пункти чи власні прийомні (для приймання старих і непридатних продуктів). При цьому розвивається певна система їх оцінювання, а також підходи до повернення коштів. Зазвичай споживачі отримують можливість взяти новий товар, доплативши за нього суму, що дорівнює різниці між його вартістю та сумою, за якою були оцінені здані зворотні продукти.

Щодо витрат на реверс, то вони стосуються проектування та планування, проведення опитування (для виявленні потреби в реверсі), розробки системи оцінки та організацію координування процесу, дослідження доцільності та перспектив, планування виробництва та управління запасами, формування концептуальної та аналітичної структури, аналіз результатів тощо.

Виконання усіх вищезазначених робіт вимагає фінансових, матеріальних і трудових затрат. Більше того, багато з них може бути виконано з використанням сучасних інформаційних технологій, особливо в питаннях, що пов'язані з веденням обліку, проведенням попередніх розрахунків і аналізу.

При цьому мають бути розроблені теоретичні положення, узгоджені з можливостями технічної реалізації поставлених завдань. Для досягнення максимального ефекту слід мати також методику, яку варто застосовувати при здійсненні вибору найбільш придатних програмних продуктів, роз-

вивати наукові дослідження в галузі спрощення алгоритмів облікових обчислень, зокрема, на базі використання теоретико-числових базисів, а також досліджувати можливості застосування асиметричних алгоритмів для формування системи захисту інформації [7, с. 8].

Розвиток сучасних інноваційних засад оптимізації витрат на логістику, зокрема, як і системи управління таким видом діяльності загалом, в умовах нестабільності й зростання конкуренції є чи не єдиним способом забезпечити належну позицію суб'єкта господарювання на ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у перспективі, окрім чіткого позиціонування витрат на логістику, необхідно розвивати такий напрям досліджень, як можливості розширення застосування сучасних інформаційних технологій. Загалом більш предметно варто займатися пошуком можливостей прискорення опрацювання даних для прийняття рішень, виявленням дієвих механізмів та інструментів контролю за витратами, а також шляхів їх оптимізації та виявленням резервів економічно обґрунтованого зниження. У цьому контексті дієвим буде застосування такого інструменту наукового пошуку як моделювання. Воно уможлиблює побудову альтернативних варіантів вирішення проблем, пов'язаних з витратами на логістику.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вострякова В. І. Проблеми та перспективи розвитку логістичної системи розподілу плодово-ягідної продукції підприємств Вінницької області / В. І. Вострякова // Молодий вчений. Серія: Економічні науки. – 2016. – № 12(39). – С. 698–703.
2. Колодійчук В. Сутність категорії логістики в економічних дослідженнях / В. Колодійчук // Аграрна економіка. Т. 7. – 2014. – № 3–4. – С. 99–103.

3. Окландер М. А. Логістична система підприємства: [монографія] / М. А. Окландер. – Одеса: Астропринт, 2004. – 312 с.

4. Проблемы логистических затрат: от понимания до регистрации и учета (материалы блиц-опроса экспертов) // Логистика: проблемы и решения. – 2011. – № 3(35). – С. 20–33.

5. Рета М. В. Логістичні витрати: визначення, класифікація та облік / М. В. Рета // Бізнес Інформ. – 2012. – № 8. – С. 155–158.

6. Сумець О. М. Рекомендації щодо запровадження синтетичного обліку логістичних витрат на підприємстві / О. М. Сумець // Логистика: проблемы и решения. – 2011. – № 4(35). – С. 42–47.

7. Хорунжак Н. М. Облік в управлінні витратами бюджетних установ: моногр. / Н. М. Хорунжак. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 230 с.

8. Хорунжак Н. М. Проблемні аспекти обліку трансакційних витрат і шляхи їх вирішення / Н. М. Хорунжак, С. М. Петрущак // Бізнес Інформ. – 2017. – № 5. – С. 221–228.

9. Шостак Л. В. Управління матеріальними потоками підприємства: передовий досвід / Л. В. Шостак // Молодий вчений. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 7(10). – С. 94–96.

10. Govindan K. European Reverse logistics and closed-loop supply chain: A comprehensive review to explore the future / Kannan Govindan, Hamed Soleimani, Devika Kannan // European Journal of Operational Research – 2015. – № 240. – С. 603–626.

11. Morgenstern O. Notion the Formulation of the Study of Logistics / O. Morgenstern. – New York, 1951. – 75 p.

REFERENCES:

1. Vostrjakova V. I. (2016) Problemy ta perspektyvy rozvytku lohystychnoji systemy rozpodilu plodovo-jaghidnoji produktsiji pidpryjemstv Vinnytskoji oblasti / V. I. Vostrjakova // Molodyj vchenyj.

Seriya: Ekonomichni nauky. – 2016. – # 12(39). – P. 698–703 (in Ukrainian).

2. Kolodijchuk V. (2014) Sutnist katehoriji lohistryky v ekonomichnyx doslidzennjax / V. Kolodijčuk // Ahrarna ekonomika. T. 7. – 2014. – # 3–4. – P. 99–103 (in Ukrainian).

3. Oklander M. A. (2004) Lohistrychna systema pidpryjemstva: [monohrafija] / M. A. Oklander. – Odesa: Astroprynt, 2004. – 312 p. (in Ukrainian).

4. Problemy lohistrycheskyx zatrat: ot ponymanja do rehystracyy y ucheta (materyaly blyc-oprosa ekspertov) // Lohistryka: problemy y reshenja. – 2011. – # 3(35). – P. 20–33 (in Russian).

5. Reta M. V. (2012) Lohistrychni vytraty: vyznachennia, klasyfikatsija ta oblik / M. V. Reta // Biznes Inform. – 2012. – # 8. – P. 155–158 (in Ukrainian).

6. Sumets O. M. (2011) Rekomendacii shodo zaprovadzennia syntetychnoho obliku lohistrychnykh vytrat na pidpryemstvi / O. M. Sumets // Lohistryka: problemy y reshenja. – 2011. – # 4(35). – P. 42–47 (in Ukrainian).

7. Chorunzhak N. M. (2016) Oblik v upravlinni vytratamy biudzetnykh ustanov: monohr. / N. M. Chorunzhak. – Ternopil: TNEU, 2016. – 230 p. (in Ukrainian).

8. Chorunzhak N. M. (2017) Problemni aspekty obliku transakciynych vytrat i shliachy jich vyrishennia / N. M. Chorunzhak, S. M. Petrushchak // Biznes Inform. – 2017. – # 5. – P. 221–228 (in Ukrainian).

9. Shostak L. V. (2014) Upravlinnia materialnymi potokamy pidpryemstva: peredovyj dosvid / L. V. Shostak // Molodyj vchenyj. Seriya: Ekonomichni nauky. – 2014. – # 7(10). – P. 94–96 (in Ukrainian).

10. Govindan K. European Reverse logistics and closed-loop supply chain: A comprehensive review to explore the future / Kannan Govindan, Hamed Soleimani, Devika Kannan // European Journal of Operational Research – 2015. – # 240. – P. 603–626 (in English).

11. Morgenstern O. Notion the Formulation of the Study of Logistics / O. Morgenstern. – New York, 1951. – 75 p. (in English).

Zdrenyk V.S.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management and Public Administration,
Ternopil National Economic University

EXPENSES ON LOGISTICS AND PROBLEMS OF THEIR IDENTIFICATION

In today's market conditions, the rapid growth of production range, the expansion of the variety of goods and its qualitative parameters, as well as the active development of information technology, there are requirements for business entities to apply effective approaches to product promotion. To accomplish this task, it is necessary to form a quality logistic system at the enterprise. It should ensure a positive correlation between the revenue received and the costs associated with the development and logistics needs. In this context, it is important to substantiate the optimal composition of the costs of logistics, to construct a scheme for their coverage, to model the most efficient order of their reflection in the accounting, which does not contradict the legislation in force.

In modern conditions, there are certain problems and obstacles to distinguishing costs of logistics. They are as follows:

- lack of methods of identification of costs associated with logistics processes in the normative documents on accounting;
- the impossibility of allocating logistic costs and obtaining information about them, including in the context of their structure according to today's accounting methods;
- availability of different approaches to identifying logistics costs and lack of a clear position regarding their composition, etc.

If we consider the phrase «costs on logistics» from the standpoint of semantics, then the costs should include both the organizational costs and the costs of servicing the logistics departments. The phrase «logistics costs» requires the inclusion in their composition of costs included in the value of inventory. That is, by its very nature, these are different concepts.

The problem of identifying the cost of logistics is related to the demands of the management system. It is enough for some companies to effectively control the total amount of logistics costs, or for their 2–3 articles, and for other enterprises it is advisable to pay attention to their more detailed composition.

Globalization and active development of productions of various kinds predetermine the formation of closed logistic chains and the inclusion in the logistics process of such an element as the reversal of materials remaining after the use or failure of sold products. In this case, there are costs associated with this process. Such costs also require proper accounting and planning.

An important tool for optimizing logistics costs and efficiently managing them is the use of modern information technology.

ОБЛІК ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

EQUITY ACCOUNTING ACCORDING TO NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

УДК 657

Фальченко О.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічного аналізу та обліку Харківський національний технічний університет «Харківський політехнічний університет»

У статті розглянуто поняття власного капіталу за національними та міжнародними стандартами. Визначено складові та основні характеристики власного капіталу. Досліджено особливості обліку власного капіталу та його роль у складанні фінансової звітності підприємств. Обґрунтовано доцільність оптимізації власного капіталу.

Ключові слова: власний капітал, складові власного капіталу, національні стандарти, міжнародні стандарти, структура власного капіталу.

В статье рассмотрено понятие собственного капитала по национальным и международным стандартам. Определены составляющие и основные характеристики собственного капитала. Исследованы особенности учета собственного капитала и его роль в составлении финансовой

отчетности предприятий. Обоснована целесообразность оптимизации собственного капитала.

Ключевые слова: собственный капитал, составляющие собственного капитала, национальные стандарты, международные стандарты, структура собственного капитала.

The concept of equity capital according to national and international standards is considered in the article. Constituents and basic characteristics of equity capital are determined. Features of account of equity capital and its role in the preparation of financial statements of enterprises are studied. The expediency of optimization of equity capital is substantiated.

Key words: equity capital, constituents of equity capital, national standards, international standards, own capital structure.

Постановка проблеми. У ринкових умовах процес обліку власного капіталу та відображення його у фінансовій звітності, встановлення раціонального співвідношення різних джерел фінансування та ефективність управління капіталом набуває особливого значення. Розглядаючи та аналізуючи дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених, доцільно підкреслити важливість обліку та відображення у фінансовій звітності власного капіталу для ефективної діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених присвячено проблемам обліку власного капіталу підприємств. Проблеми формування та управління структурою капіталу, її впливу на кінцеві результати діяльності підприємства досліджені у працях М. Білик, І. Бланка, Г. Кірейцева, Л. Коваленко, А. Поддєрьогіна, Л. Ремньової, Є. Рясних, В. Савчука, В. Суторміної, О. Терещенка, Ю. Бріггема, Дж. Ваховича, У. Шарпа та інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення обліку власного капіталу та його відображення у фінансовій звітності за національними та міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою стійкого росту та фінансової стабільності кожного підприємства виступає їх власний капітал. Питання обліку та відображення у звітності власного капіталу на сучасному етапі належать до найбільш важливих економічних проблем, дозволяючи користувачам бухгалтерської звітності визначити фінансові можливості підприємства на короткостроковий період та довгострокову перспективу. Ця проблема загострюється у зв'язку

з відсутністю чіткого та однозначного визначення поняття власний капітал.

У сучасній економічній науці капітал визначається, як «блага довготривалого використання, створені людиною для виробництва товарів і послуг». Таке визначення капіталу є загальною основою для різних економічних категорій, що використовуються в економічній літературі. Проте, сучасні вітчизняні вчені мають різні підходи до трактування економічної категорії капіталу.

Деякі автори розуміють капітал підприємства, як всю власність, що знаходиться в його розпорядженні, сформовану як за рахунок власних, так і за рахунок позикових коштів. Другий підхід до визначення капіталу заснований на виключенні із загальної валюти балансу тільки короткострокової кредиторської заборгованості не фінансового характеру (товарного кредиту, що надається постачальниками). Третій підхід при визначенні обсягу капіталу підприємства не включає короткострокові зобов'язання, залишаючи в його складі тільки активи, сформовані за рахунок власного (акціонерного) капіталу і довгострокових фінансових зобов'язань.

Також необхідно зазначити, що розглядаючи економічну сутність капіталу підприємства загалом, слід у першу чергу відзначити такі його характеристики:

– капітал характеризує фінансові ресурси підприємства, які приносять дохід, таким чином капітал може виступати у формі позикового капіталу, який відповідає за формування прибутків підприємства не у виробничій (операційній), а у фінансовій (інвестиційній) сфері діяльності;

– капітал підприємства є основним чинником виробництва, у економічній теорії виділяють три

основні чинники виробництва, які забезпечують господарську діяльність виробничих підприємств – капітал, землю та інші природні ресурси, трудові ресурси. Саме цим ресурсам у системі формування капіталу належить головна роль, оскільки цей капітал об'єднує усі ці чинники в єдиний комплекс;

– капітал підприємства є головним вимірювачем його ринкової вартості, у цій якості виступає насамперед власний капітал підприємства, визначальний обсяг його чистих активів. У той же час обсяг власного капіталу, що використовує підприємство характеризує одночасно і потенціал залучення ним позикових фінансових коштів, що забезпечують отримання додаткового прибутку, в сукупності з іншими факторами, що мають не таке велике значення, це формує базу оцінки ринкової вартості підприємства;

– капітал є головним джерелом формування добробуту його власників. Він забезпечує необхідний рівень цього добробуту як у поточному періоді, так і у перспективі, споживана в поточному періоді частина капіталу виходить з його складу, вона спрямовується на задоволення поточних потреб його власників (тобто перестає виконувати функції капіталу), накопичувана частина повинна забезпечити задоволення потреб його власників в подальшому періоді, тобто формує рівень майбутнього їх добробуту;

– динаміка капіталу підприємства є найважливішим вимірювачем рівня ефективності його господарської діяльності, здатність власного капіталу до самостійного зростання швидкими темпами характеризує високий рівень формування і ефективний розподіл прибутку підприємства, його здатність підтримувати фінансову рівновагу за рахунок внутрішніх джерел, у той же час зниження обсягу власного капіталу свідчить, зазвичай, про неефективну, збиткову діяльність підприємства.

Власний капітал є одним із найістотніших і найважливіших показників, що виконує такі функції: самостійності і влади; відповідальності і захисту прав кредиторів; довгострокового кредитування; фінансування ризику; кредитоспроможності; компенсації понесених збитків; розподілу доходів і активів.

Згідно Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» поняття «власний капітал» трактується, як частка в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань.

Міжнародні стандарти детально не регламентують питання обліку власного капіталу у силу специфічності національних законодавств, що визначають вимоги до формування власного капіталу для різноманітних форм організації бізнесу і, відповідно, відмінностей національних правил його обліку.

Національні стандарти передбачають обчислення власного капіталу шляхом зменшення вартості активів на суму зобов'язань підприємства на

звітну дату. Загалом така послідовність відповідає МСФЗ, оскільки згідно з п. 4.4 Концептуальної основи капітал визначається, як частка в активах підприємства, яка залишається після того, як будуть погашені всі його зобов'язання. Проте, на відміну від НП(С)БО, міжнародні стандарти трактують власний капітал, як чистий капітал або чисті активи суб'єкта господарювання, адже вони є базовим джерелом фінансування. Достовірне та повне висвітлення у фінансовій звітності величини та складових власного капіталу є принциповим для оцінки ефективності підприємства та прийняття подальших інвестиційних рішень як власниками, так і користувачами звітності.

Величина власного капіталу будь-якого підприємства часто є визначальною для встановлення того, наскільки підприємство може здійснювати безперервну діяльність і наскільки ця діяльність забезпечена власними, а не запозиченими джерелами фінансування. Розкриття інформації про стан і зміни власного капіталу у звітності дозволяє управлінському персоналу оцінювати фінансову незалежність підприємства і напрями подальших управлінських рішень, а користувачам – робити висновок про рівень майстерності менеджерів розпоряджатися ввіреними їм ресурсам та довіру інших суб'єктів господарювання.

Власний капітал в обліку має свою класифікацію. Згідно НП(С)БО 1 структура власного капіталу підприємства має вигляд: зареєстрований капітал; капітал у дооцінках; додатковий капітал; резервний капітал; нерозподілений прибуток (непокритий збиток); неоплачений капітал; вилучений капітал.

До складу власного капіталу включаються за міжнародними стандартами відносять: кошти, внесені акціонерами (зареєстрований або статутний капітал); нерозподілений прибуток; резерви, які відображають асигнування нерозподіленого прибутку. У міжнародній практиці виділяють нормативні резерви, тобто передбачені законодавством та ненормативні (створені на основі рішення власників підприємства, наприклад, фонди соціального чи виробничого розвитку підприємства); резерви, які відображають коригування збереження капіталу (до них можуть належати суми дооцінок або сума емісійного доходу).

Відображення інформації про власний капітал у фінансовій звітності за національними стандартами майже не відрізняється від міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Основною відмінністю є те, що за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку є обов'язковим лише розкриття інформації про випущений капітал та резерви, а статті власного капіталу є згрупованими і носять рекомендований характер.

У національних та міжнародних стандартах обліку власний капітал зазначається, як один з основних елементів фінансової звітності. Вели-

чина та структура власного капіталу мають принципове значення для управлінського персоналу та користувачів фінансової звітності.

Інформація про зміни у власному капіталі за міжнародними стандартами розкривається у спеціальній формі звітності – звіті про зміни у власному капіталі, а за національними – у звіті про власний капітал. Власний капітал підприємства у фінансовій звітності показує підсумок першого розділу пасиву балансу, тобто перевищення балансової вартості активів підприємства над його зобов'язаннями. Основними складовими власного капіталу є статутний капітал, додатковий і резервний капітал, нерозподілений прибуток.

Найбільш зацікавленими особами у повній інформації про капітал є акціонери, які купують акції підприємства на ринку. Тому поняття власного капіталу в міжнародній практиці розглядається переважно стосовно акціонерних компаній.

У складі внутрішніх джерел формування власних фінансових ресурсів основне місце належить прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, він формує переважну частину його власних фінансових ресурсів, забезпечує приріст власного капіталу, а відповідно, і ріст ринкової вартості підприємства. Певну роль у складі внутрішніх джерел виконують також амортизаційні відрахування, особливо на підприємствах із високою вартістю власних основних засобів і нематеріальних активів; проте, суму власного капіталу підприємства вони не збільшують, а лише є засобом його реінвестування. Інші внутрішні джерела не грають помітної ролі у формуванні власних фінансових ресурсів підприємства.

У складі зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів основне місце належить залученню підприємством додаткового пайового (шляхом додаткових внесків у статутний фонд) або акціонерного (шляхом додаткової емісії та реалізації акцій) капіталу. Для окремих підприємств одним із зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів може бути надана їм безплатна фінансова допомога, яка надається, як правило, лише окремим державним підприємствам. До числа інших зовнішніх джерел входять безплатно передані підприємству матеріальні та нематеріальні активи, що включаються до складу його балансу.

Формування фінансових ресурсів підприємства здійснюється за рахунок власних та запозичених коштів, сукупність яких у свою чергу є складовою структурою капіталу підприємства.

У міжнародній практиці доходи і витрати, що виникають у результаті поточної діяльності компанії за звітний період, спочатку відображаються у звіті про прибутки та збитки. Різниця між ними являє собою чистий прибуток (збиток) за звітний період, який потім переноситься в баланс. Чис-

тий прибуток, зароблений компанією за весь час її функціонування, формує накопичений чистий прибуток, який частково може бути розподілений між власниками, наприклад, в якості дивідендів (при прийнятті рішення про виплату дивідендів та частина накопиченого прибутку, що буде виплачений, переходить з розряду власного капіталу в розряд зобов'язань, за винятком дивідендів у вигляді власних акцій), або зарезервований на певні цілі. Частина, що залишилася, на використання якої немає ніяких обмежень, являє собою накопичений нерозподілений чистий прибуток. Таким чином, доходи і витрати, визнані спочатку в звіті про прибутки та збитки, будуть відображені в балансі у складі власного капіталу, як накопичений нерозподілений чистий прибуток і резерви.

Накопичений нерозподілений чистий прибуток являє собою величину заробленого капіталу, яка може бути розподілена між власниками.

Обсяг власного капіталу залежить від фінансових можливостей підприємства та обраної ним політики щодо структури капіталу. Відповідно процес та порядок формування власних коштів підприємства залежить як від виду діяльності суб'єкта господарювання, так і від завдань управління ним та напрямкам його оптимізації.

У ринкових умовах процес формування капіталу, оптимізація його структури, встановлення раціонального співвідношення різних джерел фінансування та ефективність управління капіталом набуває особливого значення.

Тому надзвичайно актуальним завданням є формування найбільш прийнятної структури капіталу підприємства з метою забезпечення його подальшої ефективної діяльності.

Результативність господарювання підприємства залежить від ефективного управління капіталом підприємства. Запорукою такого управління є оптимізація структури капіталу. Оптимальна структура капіталу являє собою співвідношення використання власних і позикових засобів, при якому забезпечується ефективна пропорційність між коефіцієнтом фінансової рентабельності і коефіцієнтом фінансової стійкості підприємства, тобто максимізується його ринкова вартість.

Саме тому одним із головних завдань кожного керівника має бути формування найбільш прийнятної структури капіталу підприємства задля його подальшої ефективної діяльності. У зв'язку з цим у сучасних умовах господарювання зростає роль аналізу структури капіталу підприємства, метою якого є ефективне і стабільне функціонування підприємства. Отже, керівництву підприємства необхідно чітко визначити, за рахунок яких фінансових ресурсів буде сформований капітал підприємства. Адже саме від цього в майбутньому буде залежати стан і результати діяльності підприємства.

Якщо підприємство використовує тільки власний капітал, воно має найвищу фінансову стійкість (коефіцієнт автономії в такому разі дорівнює одиниці), проте, обмежує темпи власного розвитку (оскільки не може забезпечити в періоди сприятливої кон'юнктури ринку формування необхідного додаткового обсягу активів) та не використовує фінансові можливості приросту прибутку на вкладений капітал.

Економічна сутність капіталу свідчить про його об'єктивну необхідність для забезпечення ефективної діяльності підприємства. Така необхідність визначається наступними моментами. Механізм організації фінансово-інвестиційної, виробничо-збутової та іншої діяльності обґрунтовує необхідність існування капіталу. З цієї точки зору фінансовий капітал (грошові засоби, які можуть бути використані для придбання або створення капіталу, вкладеного у справу, який працює, як джерело доходу у вигляді засобів виробництва, необхідний підприємству для здійснення процесу фінансування господарської діяльності. Для державної реєстрації підприємству необхідний власний фінансовий капітал. Необхідність також обґрунтована виходом на проектні показники розвитку і розміри підприємства. Створенням фінансових умов, що сприятимуть підвищенню добробуту власників підприємства. Можливістю розширення масштабів господарської діяльності підприємства. Формуванням можливостей задовольнити зростаючі потреби найманих робітників. Генерування умов розвитку загальної економічної системи держави, обумовлено через фінансовий капітал, його формування, використання та відтворення, відбувається реалізація інтересів не тільки підприємців, але і держави, а тому і всього суспільства загалом.

Оптимізація структури капіталу підприємства є важливим фактором розвитку національної економіки країни та її ринкової трансформації, а також, як об'єктивно існуюча економічна категорія забезпечує процес фінансування господарської діяльності будь-якого підприємства.

Проблема ефективного використання та формування капіталу підприємства повинна вирішувати питання про склад і структуру цього капіталу, обсяг потреби у ньому, джерела додаткового капіталу, кінцевої структури капіталу підприємства, ступеня його цільового використання, та про фінансовий результат діяльності підприємства. Отже, основною метою формування капіталу є забезпечення задоволення потреби в придбанні активів необхідних підприємству і оптимізації структури капіталу з метою забезпечення умов ефективного його використання.

Також важливо, що оптимальна структура капіталу підприємства в реальних умовах господарювання, незважаючи на спроби об'єктивізації, так або інакше є швидше суб'єктивним параметром,

і повинна встановлюватися за допомогою власного досвіду в розрізі кожного конкретного підприємства окремо. Тільки на основі аналізу чинників, що впливають на вибір джерел фінансування, практичних рекомендацій і спеціальних розробок з обґрунтування вибору структури капіталу, а також з урахуванням особистого досвіду керівництва підприємства може виробити оптимальну структуру капіталу, що дозволяє встановити динамічну рівновагу між ризиком і доходом, що у свою чергу дозволяє максимізувати сумарну вартість підприємства як бізнесу і мінімізувати витрати із залучення капіталу.

Висновки з проведеного дослідження. Існують незначні відмінності у складі та структурі власного капіталу за національними стандартами обліку та міжнародними стандартами. Впровадження міжнародних стандартів обліку і звітності надасть можливість залучити додаткові іноземні інвестиції. Удосконаленням системи управління капіталом підприємства, зокрема, його формуванням, використанням оптимізацією структури та узгодженістю з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку є забезпечення задоволення потреби у придбанні активів необхідних підприємству і оптимізації структури капіталу з метою забезпечення умов ефективного його використання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку «Подання фінансової звітності» [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: – Режим доступу: <http://msfz.minfin.gov.ua>
2. Національне Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 р. № 73 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Жолнер І. В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. В. Жолнер; Київський національний університет. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 365 с.
4. Бондина Н. Н. Обеспечение оптимальной структуры источников формирования финансовых ресурсов / Н. Н. Бондина // Нива Поволжья. – 2014. – № 1. – С. 115–122.
5. Викиданець І. В. Методи оптимізації структури капіталу підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://docs.google.com/viewer? a=v&q=cache:_qIYO7nZ7VgJ:www.nbu.gov.ua/portal/Soc – 25.09.2013.
6. Давыдова Л. В. Особенности формирования структуры капитала предприятия / Л. В. Давыдова, С. А. Ильинская // Финансы и кредит. – 2009. – № 47. – С. 42–52.
7. Довгань Л. П. Визначення оптимальної вартості структури капіталу та мінімізація ризиків залучення позикових коштів у акціонерних товари-

ствах / Л. П. Довгань // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12. – С. 26–34.

REFERENCES:

1. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku «Podannia finansovoi zvitnosti» [iz zminamy ta dopovnenniamy] [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo finansiv Ukrainy: [sait]. – Rezhym dostupu: <http://msfz.minfin.gov.ua> – Nazva z ekrana.
2. Natsionalne Polozhennia (Standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» // Verkhovna Rada Ukrainy: [sait]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua> – Nazva z ekrana.
3. Zholner I.V. (2014) Finansovyi oblik za mizhnarodnymi ta natsionalnymi standartamy: navch. posib.

dlia stud. vyshch. navch. zakl. / I.V. Zholner; Kyivskiy natsionalnyi universytet. – K.: Tsentri uchbovoi literatury, pp. 365 (in Ukrainian).

4. Bondyna N.N. (2014) Obespechenye optimalnoi struktury ystochnykov formyrovaniya finansovykh resursov / N.N. Bondyna // Nyva Povolzhia, pp. 115–122 (in Ukrainian).

5. Davidova L.V. (2009) Osobennosti formyrovaniya struktury kapytala predpriyatiya / L.V. Davidova, S.A. Ylynskaia // Fynansy y kredyt, pp. 42–52 (in Ukrainian).

6. Dovhan L. P. (2013) Vyznachennia optimalnoi vartosti struktury kapitalu ta minimizatsiia ryzykiv zaluchennia pozhykovykh koshtiv u aktsionermykh tovarystvakh / L.P. Dovhan // Aktualni problemy ekonomiky, pp. 26–34 (in Ukrainian).

Falchenko E.O.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Analysis and Accounting,
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

EQUITY ACCOUNTING ACCORDING TO NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

The process of accounting of equity capital in market conditions, optimization of its structure, establishment of rational correlation of different sourcing, and efficiency of management a capital takes on a special significance. Examining and analysing research of foreign and home scientists, it is expedient to underline the importance of account and reflection in the financial reporting of equity capital for the effective activity of an enterprise.

The basis of steady growth and financial stability of each enterprise is their equity capital. Issues of accounting and reflection in the accounting of equity capital at the present stage are among the most important economic problems, allowing users of financial statements to determine the financial capabilities of the enterprise in the short-term and long-term perspective.

Equity capital is one of the most substantial and major indexes that executes the following functions: independence and power; responsibility and defence of creditors' rights; long-term crediting; financing of risk; solvency; indemnifications for sustained loss; allocation of profits and assets.

The reflection of information about equity capital in the financial reporting by national standards does not almost differ from the international standards of record-keeping. A basic difference is that, according to the international standards of accounting, obligatory only is the disclosure of information about the produced capital and backlogs, and the articles of property assets are grouped and have a recommended character.

In the national and international standards of accounting, equity is marked as one of the basic elements of the financial reporting. A size and structure of own capital have a fundamental value for the managerial staff and users of the financial reporting.

Information on changes in equity in accordance with international standards is disclosed in a special form of reporting – statement of changes in owner's equity, and by national – statement of owner's equity.

Economic essence of capital testifies to its objective necessity for providing effective activity of the enterprise. Such a necessity is determined by next moments. The mechanism of the organization of financially-investment, productive-sale, and other activity grounds the necessity of the existence of capital. From this point of view, financial capital (monetary resources, which can be used for the acquisition or creation of capital, inlaid in business, which works as a source of profit as capital goods, necessary to the enterprise for the realization of the process of financing of economic activity. For the state registration, the company needs its own financial capital. The necessity is also justified by the turning out to the project development indicators and size of the enterprise; creation of financial conditions that will increase the welfare of the owners of the enterprise; by the possibility of expanding the business activity of the enterprise; formation of opportunities to meet the growing needs of hired workers. Generation of conditions for the development of the general economic system of the state is determined by financial capital, its formation, use and reproduction, the realization of interests of not only entrepreneurs but also of the state and, therefore, of society as a whole.

АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ТРАНСПОРТУ

ANALYSIS OF ISSUES OF THE DAY OF ACCOUNTING FOR TRANSPORT OPERATIONS

У статті досліджено системи обліку паливно-мастильних матеріалів, автомобільних шин з метою визначення їх рівня у процесі формування реальної собівартості послуг та створення достатнього обсягу інформаційних ресурсів для прийняття ефективних управлінських рішень. Для організації ефективного обліку та контролю за рухом палива, автомобільних шин, правильного нарахування зарплати водіям та підтвердження податкових витрат, пов'язаних з експлуатацією вантажного транспорту, особливу увагу приділено нормативно-правовому забезпеченню та організації облікового процесу транспортних операцій.

Ключові слова: транспорт, нормативно-правова база, бухгалтерський облік, податковий облік, оцінка, первинний документ, паливно-мастильні матеріали, автомобільні шини, собівартість перевезень, оренда автомобіля, звітність.

В статье исследованы системы учета горюче-смазочных материалов, автомобильных шин с целью определения их уровня в процессе формирования реальной себестоимости услуг и создание достаточного объема информационных ресурсов для принятия эффективных управленческих решений. Для организации эффективно учета и контроля за движением топлива, автомо-

бильных шин, правильного начисления заработной платы водителям и подтверждения налоговых расходов, связанных с эксплуатацией грузового транспорта особое внимание уделено нормативно-правовому обеспечению и организации учетного процесса и транспортных операций.

Ключевые слова: транспорт, нормативно-правовая база, бухгалтерский учет, налоговый учет, оценка, первичный документ, горюче-смазочные материалы, автомобильные шины, себестоимость перевозок, аренда автомобиля, отчетность.

The article investigates systems of accounting of fuel and lubricants, automobile tires in order to determine their level in the process of formation of the real cost of services and creation of sufficient amount of information resources for making effective managerial decisions. For the organization of efficient accounting and control of the movement of fuel, automobile tires, the correct charging of wages to drivers, and the confirmation of tax costs associated with the operation of freight transport, a special attention is paid to regulatory support and organization of the accounting process of transport operations.

Key words: transport, legal and regulatory framework, accounting, fiscal accounting, estimation, primary document, fuel and lubrication materials, automobile tires, prime cost of transportations, car leasing, financial reporting.

УДК 657.656

Фурса В.П.

старший викладач кафедри економіки, фінансів, обліку і аудиту
Черкаська філія
«Європейський університет»

Постановка проблеми. Найважливішою інфраструктурною складовою економіки є транспорт, який забезпечує стабільне функціонування і підвищення ефективності суспільного виробництва, створює умови для раціонального розміщення продуктивних сил, сприяє виникненню та формуванню нових підприємств і населених пунктів, а також дозволяє гармонійно розвивати всі галузі господарського комплексу країни. Автомобільний транспорт є складовою транспортної галузі. Експлуатація автотранспорту потребує постійного планово-обов'язкового виконання робіт з утримання об'єктів у працездатному стані (це, зокрема, профілактичне технічне обслуговування і поточний ремонт). З метою продовження терміну експлуатації автомобілів періодично проводять капітальний ремонт їх, а для підвищення експлуатаційних якостей здійснюють модернізацію (поліпшення) об'єктів. Використання та утримання автомобілів у діяльності підприємств породжує проблеми. Особливо багато їх виникає у бухгалтерів, що насамперед продиктовано податковими наслідками неправильного оформлення бухгалтерських операцій з транспортними засобами. Дослідження системи обліку паливно-мастильних матеріалів, автомобільних шин з метою визначення їх рівня в процесі формування реальної собівартості послуг та створення достатнього обсягу інформаційних ресурсів

для прийняття ефективних управлінських рішень є актуальним для транспорту. Для організації ефективного обліку та контролю за рухом палива, правильного нарахування зарплати водіям та підтвердження податкових витрат, пов'язаних з експлуатацією вантажного транспорту особливу увагу слід приділяти оформленню первинних документів та нормативно-правовому забезпеченню транспортних операцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання методології та організації обліку і контролю транспортних операцій досліджували багато відомих вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, зокрема: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, С.Ф. Голов, З.В. Гуцайлук, Г.М. Давидов З.В. Задорожний, В.Б. Івашкевич, Є.В. Калюга, Я.Д. Крупка, М.Б. Кулинич, В.О. Ластовецький, Л.В. Нападівська, М.С. Пушкар, В.С. Рудницький, В.В. Сопко, І.Д. Фаріон, Дж. Фостер, Є.С. Хендріксен, Ч.Т. Хорнгрен та інші. Подібні дослідження у сфері залізничних перевезень у різні часи проводили: А.П. Абрамов, Н.Г. Вінніченко, В.Г. Галабурда, А.І. Журавель, А.П. Красов, А.Ф. Лapidус, Л.А. Мазо, Є.В. Міхальцев, В.Н. Орлов, П.П. Собко, Н.П. Терьошина, А.Н. Фролов, А.С. Чудов, А.І. Чупров, А.М. Шульга. У сучасній економічній літературі висвітлення проблем транспортного забезпечення має вкрай обмежений характер,

що свідчить про недостатній рівень їх наукових досліджень. Разом з цим, багатоаспектність дослідження зумовлена складністю і різноманітністю суб'єктів та об'єктів розрахунково-платіжних відносин, що вплинуло на суперечливий характер нормативних документів, а також на рівень розробок окремих теоретичних і практичних аспектів методології бухгалтерського обліку та аналізу транспортних операцій.

Постановка завдання. З позиції бухгалтерського та податкового обліку, керуючись нормативно-правовою базою проаналізовано елементи собівартості автомобільних перевезень: варіанти заміни автомобільних шин на власних та орендованих автомобілях, відображення витрат демонтажу автомобільних шин, видачу зимових шин і повернення літніх шин на склад. Обґрунтовано нестандартні ситуації з обліку паливно-мастильних матеріалів (ПММ): як списувати ПММ, якщо нормативними документами не встановлено норми списання ПММ для певної марки автомобіля, які норми витрати палива застосовувати для списання ПММ на автомобілях, що працюють при різних кліматичних і технологічних умовах роботи, як розрахувати норми витрати палива для правильного його списання тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливе місце у складі виробничих запасів автотранспортних підприємств належить автомобільним шинам у запасі й обороті. У листопаді, коли настають перші заморозки, на автотранспорті проводиться заміна літньої «гуми» на зимову. Непридатні для подальшої експлуатації літні шини списують, а придатні здають на склад до весни. Аналіз нормативно-правової бази операцій із шинами та акумуляторами (від установки до вибуття) дасть можливість підприємствам усе правильно документально оформити та відобразити в обліку.

При оприбуткуванні шин покупець зазвичай отримує товаросупровідний документ постачальника (товарну, товарно-транспортну накладну). Ця накладна і буде первинним документом для оприбуткування шин у бухгалтерському обліку. І лише у випадках, коли шини, що надійшли, мають розбіжності за кількістю та/або якістю або надійшли взагалі без документів, потрібно скласти акт приймання матеріалів. Такий акт складається комісією за участю матеріально відповідальної особи: за типовою формою № М-7, затвердженою наказом Мінстату від 21.06.96 р. № 193 [9], або в довільній формі. Потрібно сказати, що типові форми, затверджені Наказом № 193 [9], не є обов'язковими для застосування суб'єктами господарювання всіх форм власності. Тому підприємства самі затверджують перелік форм первинних документів (куди зазвичай входять і затверджені міністерствами типові форми), які використовують для фіксації своїх господарських операцій.

Шини, що надійшли, відправляються або на склад, або одразу встановлюються на автотранспортний засіб. Якщо шини надходять на склад, таке надходження можна оформити прибутковим ордером за типовою формою № М-4, затвердженою Наказом № 193 [1] (якщо це передбачено документообігом підприємства). Прибутковий ордер складається матеріально відповідальною особою при отриманні шин і використовується для ведення оперативного складського обліку.

Зі складу шини відпускаються, як правило, безпосередньо для установки на автомобіль. Надалі вони не раз можуть повернутися на склад (при сезонній заміні, для передачі на відновлення протектора або просто для зберігання перед здачею на утилізацію). Рух шин усередині підприємства оформляється первинним документом. Держкомстатом рекомендована для цього «накладна вимога на відпускання (внутрішнє переміщення) матеріалів» за типовою формою № М-11, затвердженою Наказом № 193 [1]. Облік роботи шини відображається в «Картці обліку пробігу (наробітку) пневматичної шини». Картка ведеться за кожною шиною (у т. ч. запасною), зарахованою на баланс підприємства, крім спеціально сконструйованих запасних шин, які призначено тільки для доставки легковиків до місця ремонту (п. 4 Додатка 5; п. 7.5 Експлуатаційних норм, затверджених наказом Мінтрансу та зв'язку від 20.05.06 р. № 488 [12]). Якщо потрібно замінити шину на звичайну запасну, водій зобов'язаний надати обліковцеві всю необхідну інформацію для відображення в картках. В інтересах підприємства необхідно вести картки і на ті шини, які знаходяться на балансі підприємства у складі автомобіля. За орендованими автомобілями картки обліку заповнюються в загальному порядку, але при їх заповненні доцільно зробити позначку «оренований». Щоб правильно вести облік, потрібно мати підтверджені документально дані про пробіг шин на момент передачі автомобіля орендареві.

Якщо придбано автомобіль (шини з пробігом), що був в експлуатації, до договору купівлі-продажу необхідно включити умову про те, що продавець зобов'язаний надати інформацію про пробіг шин на дату оформлення акта приймання-передачі автомобіля. Якщо шини виводять з експлуатації для відновлення малюнка протектора, ця операція оформляється актом списання (за затвердженою підприємством формою) з додаванням картки обліку. Такий же порядок застосовується і для списання пошкоджених шин (п. 7.4, 7.5, 8 Додатка 5) Експлуатаційних норм № 488 [12], для відновлення шин заводять нові картки.

Видачу зимових шин зі складу і повернення літніх шин на склад оформляють Накладною-вимогою на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів типової форми № М-11, затвердженої наказом

Мінстату від 21.06.96 р. № 193 [9]. Також інформацію про демонтаж і здачу шин на склад або видачу її зі складу відображають у картці обліку шини. Подальша доля літніх шин залежить від ступеня їх зношеності. Придатні для подальшої експлуатації чекають наступного сезону, а непридатні до експлуатації списуються. Облік автомобільних шин ведеться на субрахунку 207 «Запасні частини». Заміна шин відображається в бухгалтерському обліку залежно від того, яким чином організовано облік шин на підприємстві, а саме:

- шини, передані до експлуатації, числяться на субрахунку 207 «Запасні частини». До витрат їх вартість потрапить у момент виключення зі складу активів, тобто при списанні. Для обліку шин до субрахунку 207 «Запасні частини» необхідно передбачити в робочому плані рахунків бухгалтерського обліку субрахунки таких порядків, наприклад: 2071 «Шини літні в експлуатації», 2072 «Шини літні на зберіганні», 2073 «Шини зимові в експлуатації», 2074 «Шини зимові на зберіганні» тощо;

- вартість шин списується одразу на витрати при їх передачі в експлуатацію. Тобто, у момент установлення зимової (літньої) шини на автомобіль її вартість списується на витрати залежно від характеру використання автомобіля (виробничі, загальновиробничі, адміністративні або збутові витрати). Після цього облік шин, у тому числі і при сезонній заміні, ведеться тільки в кількісному виразі за матеріально відповідальними особами.

Якщо при встановленні зимових шин підприємство несе додаткові витрати, наприклад, на їх балансування тощо, такі витрати включаються до витрат поточного періоду як витрати на експлуатацію транспортного засобу.

У податковому обліку вартість придбаних шин потрапить до витрат підприємства як це встановлено у бухгалтерському обліку (тобто, залежно від обраного варіанта обліку): відразу при введенні шини в експлуатацію (при передачі зі складу для встановлення на автомобіль) або при її списанні. При цьому витрати відобразяться залежно від напрямку використання цього транспортного засобу (як загальновиробничі, адміністративні або збутові витрати). Коли літні шини повертаються на склад, операція в податковому обліку не відображається (у цьому випадку експлуатація шин не припиняється, адже вони зняті з автомобіля тимчасово). Якщо шини списуються у зв'язку із закінченням нормативного строку їх експлуатації, якщо їх вартість не була включена до витрат при введенні в експлуатацію, то у момент списання витрати на їх придбання включаються до складу податкових витрат. Понесені додаткові витрати на заміну шин слід відносити до складу податкових у періоді їх виникнення як витрати на технічне обслуговування автомобіля (пп. 138.8.5, п. 138.10 ПК) [1]. Перелік робіт із техобслуговування автомобілів наведено

в Положенні, затвердженому наказом Мінтрансу від 30.03.98 р. № 102 [5] і прямо в цьому переліку роботи із сезонної заміни шин не вказано. Проте, цей перелік не є вичерпним.

Підприємства досить часто орендують транспортні засоби. Взаємовідношення за договорами оренди регулюються ст. 759–786 Цивільного кодексу і ст. 283–291 Господарського кодексу [3]. Про оренду автомобілів ідеться в ст. 798–805 Цивільного кодексу [2]. Коли договір оренди укладено, автомобіль передається орендареві. При цьому оформляється акт приймання-передачі. У такому акті бажано відобразити технічний стан об'єкта, що передається. У цьому перш за все зацікавлений орендар, оскільки потім саме йому доведеться відповідати за недоліки майна, не зафіксовані при укладенні угоди. Зокрема, необхідно відобразити в акті ступінь зносу шин (дані про пробіг), установлені на автомобіль, і запасної шини в комплекті при автомобілі (за наявності). Разом з автотранспортним засобом орендареві передається свідоцтво про реєстрацію автомобіля (технічний паспорт), що зазначається в акті приймання-передачі.

При купівлі шин для орендованого автомобіля орендар має право на податковий кредит без подальшого нарахування податкових зобов'язань за дотримання двох умов: якщо він використовує цей автомобіль у своїй господарській діяльності в оподатковуваних операціях, якщо в договорі оренди обов'язок із заміни шин не покладено на орендодавця. Підставою для відображення податкового кредиту буде отримана від продавця шин податкова накладна, зареєстрована в Єдиному реєстрі податкових накладних.

Суму ПДВ орендар включає до складу податкового кредиту на дату першої події в операції-незалежно від того, будуть використані шини в його господарській діяльності чи ні, видані автошини в експлуатацію або ще ні. Це загальне правило для придбань (п. 198.3, 198.6 Податкового кодексу) [1].

Зношені шини входять до переліку відходів як вторинна сировина, збір і заготівля якої підлягають ліцензуванню. Тому утилізацією (переробкою) відпрацьованих автомобільних шин займаються спеціалізовані підприємства, що мають ліцензію. Вони видають здавальному підприємству документи для органів екологічного контролю. Для обліку відходів з 01.01.09 р. запроваджено типову форму первинного обліку № 1-ВТ, затверджену наказом Міністерства охорони навколишнього середовища від 07.07.08 р. № 342 [11]. Облік за цією формою повинні вести всі підприємства, а також приватні підприємці. Тобто, після визнання відпрацьованої шини непридатною до експлуатації (закриття картки обліку) подальший її рух – від утворення відходу до здачі в утиль – відображається у цій формі.

З урахуванням викладеного, операції із заміни зимових шин відповідно до норм експлуатаційного

пробігу належать до техобслуговування автомобільного транспорту, і витрати, пов'язані з їх придбанням, є витратами з утримання основних засобів, які згідно з нормами ст. 138 Податкового кодексу України [1] зі змінами та доповненнями враховуються у складі: загальновиробничих витрат, які відбиваються на собівартість виготовлених та реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку, якщо транспортні засоби належать до основних засобів загальновиробничого призначення; адміністративних витрат, якщо транспортні засоби належать до основних засобів загальногосподарського призначення; витрат на збут, якщо транспортні засоби, пов'язані зі збутом товарів, виконанням робіт, наданням послуг. Одночасно слід врахувати, що операції з заміни шин, пробіг яких не відповідає нормам експлуатаційного пробігу, не належать до техобслуговування, а відносяться до ремонту (поліпшень) основних засобів, і тому витрати на придбання таких шин враховуються відповідно до норм п. 146.11, 146.12 ст. 146 Податкового Кодексу [1], а саме: первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних із ремонтом та поліпшенням об'єктів основних засобів (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція), що приводить до зростання майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання об'єктів у сумі, що перевищує 10 відсотків сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів, що підлягають амортизації, на початок звітного податкового року з віднесенням суми поліпшення на об'єкт основного засобу, щодо якого здійснюється ремонт та поліпшення (п. 146.11 Кодексу) [1]; сума витрат, що пов'язана з ремонтом та поліпшенням об'єктів основних засобів, у тому числі орендованих або отриманих у концесію чи створених (збудованих) концесіонером у розмірі, що не перевищує 10 відсотків сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів на початок звітного року, відноситься до витрат того звітного податкового періоду, в якому такі ремонт та поліпшення були здійснені (п. 146.12 Кодексу) [1].

Одним із основних елементів витрат автотранспорту є вартість паливно-мастильних матеріалів для надання автотранспортних послуг. Дорожній транспорт є найбільшим споживачем моторних палив, що переважно імпортуються в Україну. Питання економії енергетичних ресурсів дорожнім транспортом – важлива складова національної енергетичної безпеки. Крім того, зменшення питомого споживання енергії та викидів парникових газів дорожнім транспортом є однією з ключових складових виконання міжнародних зобов'язань України у сфері зміни клімату.

Нормування витрати палива – це встановлення допустимої міри його споживання в певних умовах експлуатації автомобіля. Для такого нормування

застосовуються базові лінійні норми, установлені залежно від моделі автомобіля, а також розроблені нормативи та поправні коефіцієнти, що дозволяють урахувати особливі умови, у яких експлуатується транспортний засіб. Ці норми затверджено наказом Мінтрансу від 10.02.98 р. № 43 [7]. Згідно з положеннями Норм, суб'єкти господарювання самостійно встановлюють нормативні витрати палива відповідно до конкретних умов експлуатації, виходячи з внутрішньої політики підприємства та на підставі визначеної ними фактичної потреби в рамках єдиної прозорої системи нормування. Фактична витрата палива коливається в широких межах залежно від багатьох чинників зі змінами умов експлуатації тощо. Ці коливання мають враховуватися застосуванням додаткових норм витрат палива та коригуючих коефіцієнтів, передбачених Нормами, під час розрахунків підприємством нормативних витрат палива.

Якщо фактична витрата палива суттєво відрізняється від нормативної, це може служити приводом для перевірки врахування всіх причетних чинників і, в разі потреби, змін у застосуванні коригувальних коефіцієнтів і значень норм додаткового споживання палива, щоб привести їх перелік і значення у відповідність із реальними умовами експлуатації (наприклад, експлуатація автомобіля переважно в умовах численних та тривалих заторів у місті тощо).

Такі розбіжності, однак, можуть вказувати і на наявність інших причин підвищеного споживання палива, наприклад: перевищення встановлених Правилами дорожнього руху обмежень швидкості, агресивний стиль водіння, низький тиск повітря в шинах, різноманітні технічні несправності, вибір нераціонального маршруту руху та/або часу роботи, що призводить до суттєвих простоїв у заторах, або нецільове використання палива.

Норми дають власникові змогу оперативно прийняти рішення щодо усунення чинників, які призводять до підвищеної витрати палива, та впровадження практики дотримання водіями економічних методів керування транспортними засобами, більш ефективного й енергоощадного планування поїздок, проведення вчасного технічного обслуговування чи ремонту транспортних засобів тощо. Система нормування витрат палива в експлуатації є також дійовим інструментом фіксації базового рівня споживання палива для реалізації програм навчання методів економічного водіння та наступного постійного підтримання водіями отриманих навичок, а також економії коштів, витрачених на програму такого навчання. Добре відомо, що навички економічного водіння водіїв із часом швидко втрачаються, тому система нормування є ефективним інструментом подальшого підтримування набутих навичок.

Слід зазначити, що необхідність розроблення Норм виникла внаслідок того, що суб'єкти госпо-

дарювання списували паливо і мастильні матеріали на підставі довільно взятих даних. Відповідні звіти затверджували власні комісії підприємств, що не забезпечувало можливість об'єктивного підходу до нормування витрат нафтопродуктів, призводило до завищення норм (часто у декілька разів) та численних зловживань.

Установлення підприємствами об'єктивних нормативних витрат палива відповідно до методології, що надається Нормами, є, безумовно, важливим для обґрунтованого визначення собівартості перевезень та загалом собівартості продукції, що постається споживачам автомобільним транспортом, собівартості послуг з перевезення пасажирів, аргументованого визначення бази оподаткування суб'єктів господарювання тощо, найважливіше те, що Норми є інструментом економії витрат енергетичних ресурсів в Україні. Чинна система нормування забезпечує єдині методичні підходи до визначення нормативних витрат палива і мастильних матеріалів, дає змогу суб'єктам господарювання самостійно встановлювати їх нормативні витрати у певних межах залежно від умов експлуатації і водночас сприяє встановленню прозорих, справедливих і рівних відносин між власниками та водіями транспортних засобів.

У цілому Норми широко застосовуються організаціями та підприємствами України всіх форм власності, а також податковими органами й органами регулювання у відносинах із юридичними особами. На їх основі здійснюється встановлення тарифів на пасажирські перевезення, а також розподіл державних бюджетів, планування та розподіл організаціями своїх витрат на паливо для автомобілів. ПКУ не містить вимог щодо обов'язковості застосування Норм № 43 [7] для їх списання у податкових цілях. У бухгалтерському обліку списання ПММ зі складу проводиться із кредиту субрахунку 203 «Паливо» у дебет відповідних рахунків витрати: 15, 20, 23, 28, 91, 92, 93, 94 та інші. Вартість перевитрати ПММ відображається на субрахунку 947 «Нестачі і втрати від псування цінностей». Визнана сума перевитрати ПММ підлягає відшкодуванню винними особами. В обліку ця операція відображається проведенням: Дт 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків» – Кт 746 «Інші доходи від звичайної діяльності». У податковому обліку при розрахунку оподаткованого прибутку витрати на придбання ПММ включаються до собівартості готової продукції, товарів (робіт, послуг) і потрапляють до податкових витрат у періоді їх реалізації (п. 138.4 Податкового кодексу) [1]. Якщо ПММ списується на адміністративні, збутові та інші операційні витрати, то до податкових витрат вартість ПММ включається в періоді списання їх на ці витрати (п. 138.10 ПК). Перевитрата ПММ до податкових витрат не потрапить, оскільки вико-

ристана вона не в господарській діяльності. За її відшкодування винною особою підприємство не відображає доходи в періоді відшкодування суми перевитрати (пп. 136.1.5 ПК). За визнання в обліку перевитрати ПММ на суму перевитрати нараховуються податкові зобов'язання з ПДВ виходячи зі звичайних цін (абзац «г» п. 198.5 ПК) [1].

Висновки з проведеного дослідження. Собівартість перевезень – це виражені в грошовій формі поточні витрати транспортних підприємств, безпосередньо пов'язані з підготовкою та здійсненням процесу перевезень вантажів, а також виконанням робіт і послуг, що забезпечують перевезення. Від правильного формування собівартості залежить точність визначення результатів фінансово-господарської діяльності підприємства і суми оподаткованого прибутку. Найбільшу питому вагу в собівартості перевезень займають вартість усіх видів пально-мастильних та інших матеріалів (включаючи ТЗВ), у т. ч. використані на технологічні операції для підготовки рухомого складу до експлуатації та витрати на автомобільні шини, акумулятори. Останнім дослідженням за проектом Clima East «Розвиток потенціалу у розробці Національної політики щодо регулювання викидів CO₂ та споживання енергії дорожнім транспортом в Україні», виконаним на замовлення Міністерства інфраструктури міжнародною групою експертів під керівництвом компанії Ricardo Energy & Environment (Великобританія) за підтримки Європейської Комісії, визначено, що державна система нормування споживання палива автомобільним транспортом в Україні виявилася ефективним засобом контролю та зниження витрат на паливо. За результатами дослідження рекомендовано забезпечити подальший розвиток чинної в Україні системи нормування споживання палива в експлуатації та її поширення на всі підприємства, які експлуатують автомобільний транспорт, як інструменту, що застосовується для контролю та зменшення надмірного використання палива автомобільним транспортом.

Підприємствам, які використовують автотранспорт у своїй діяльності в холодну пору року, необхідно: видати наказ про застосування поправочних коефіцієнтів, у якому затвердити порядок їх застосування і призначити відповідального за фіксацію температури навколишнього середовища (якщо заміри проводяться підприємством самостійно). В обліку слід відображати заміну шин залежно від варіанта організації обліку, якщо підприємство орендує автомобільний транспорт (орендар) та має витрати на заміну шин, воно відображає на податковий кредит із ПДВ без нарахування зобов'язань за виконання двох умов: орендований автомобіль використовується орендарем у господарській діяльності в оподатковуваних операціях; у договорі обов'язок із заміни шин не покладений на орендодавця.

Отже, враховуючи наведене, слід зазначити, що списання палива і мастильних матеріалів, автомобільних шин дорожнім транспортом суб'єктів господарювання незалежно від відомчої підпорядкованості, форми власності або форми оподаткування доцільно здійснювати відповідно до Норм за єдиною прозорою системою. Застосування підприємством нормативних витрат палива, що перевищують гранично допустимі значення, встановлені Нормами, або безконтрольне списання палива і мастильних матеріалів за «фактичними витратами» є неприйнятним в Україні, оскільки це створює умови для зловживань. Невикористання таких норм матиме серйозні негативні наслідки для економіки країни, зокрема: підвищення собівартості транспортних послуг і загалом продукції, що перевозиться автомобільним транспортом, ухилення суб'єктів господарювання від сплати податків, нецільове використання палива, загалом надмірне та неефективне споживання Україною енергетичних ресурсів тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. ПКУ – Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI.
2. ЦКУ – Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV.
3. ГКУ – Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.
4. Закон про автотранспорт – Закон України «Про автомобільний транспорт» від 05.04.2001 р. № 2344-III.
5. Положення про технічне обслуговування і ремонт дорожніх транспортних засобів автомобільного транспорту, затверджене наказом Міністерства транспорту України від 30.03.98 р. № 102.
6. Правила надання послуг з технічного обслуговування і ремонту автомобільних транспортних засобів, затверджені наказом Міністерства транспорту України від 11.11.2002 р. № 792.
7. Норми витрат палива і мастильних матеріалів на автомобільному транспорті, затверджені наказом Міністерства транспорту України від 10.02.98 р. № 43.
8. Норми експлуатаційного пробігу автомобільних шин, затверджені наказом Міністерства транспорту України від 08.12.97 р. № 420.
9. Наказ Міністерства статистики України «Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку сировини та матеріалів» від 21.06.96 р. № 193.
10. Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження типової форми первинного обліку роботи службового легкового автомобіля та Інструкції про порядок її застосування» від 17.02.98 р. № 74.
11. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження типової форми первинної облікової документації № 1-ВТ «Облік відходів та пакувальних матеріалів і тари» та Інструкції щодо її заповнення від 07.07.08 р. № 342.
12. Експлуатаційні норми середнього ресурсу пневматичних шин колісних транспортних засобів і спеціальних машин, виконаних на колісних шасі, затверджені наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 20.05.2006 р. № 488.
13. Інструкція про порядок приймання, транспортування, зберігання, відпуску та обліку нафти і нафтопродуктів на підприємствах і організаціях України, затверджена наказом Міністерства палива та енергетики України, Міністерства економіки України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 20.05.2008 р. № 281/171/578/155.

REFERENCES:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine «Tax code of Ukraine», available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 02 December 2010).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine «The civil code of Ukraine», available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 16 January 2003).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine «Commercial code of Ukraine», available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Accessed 16 January 2003).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine «About road transport», available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2344-14> (Accessed 05 April 2001).
5. The Ministry of transport of Ukraine (1998), «The regulations on technical maintenance and repair of road vehicles road transport», available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0268-98> (Accessed 30 March 1998).
6. The Ministry of transport of Ukraine (2002), «Terms of service for maintenance and repair of motor vehicles», available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1609-14> (Accessed 11 November 2002).
7. The Ministry of transport of Ukraine (1998), «Allowance fuel and lubricants on motor transport», available at: http://www.moz.gov.ua/ua/portall/dn_19980210_tran.html (Accessed 17 February 1998).
8. The Ministry of transport of Ukraine (1997), «Standards of operational mileage of tires», available at: http://www.infocar.com.ua/law_ukr/law_58.html (Accessed 08 December 1997).
9. The Ministry of statistics of Ukraine (1996), «On approval of standard forms of primary accounting records of raw materials», available at: <http://zakon.kadrovik01.com.ua/regulations/2341/8392/8393/465261/> (Accessed 21 June 1996).
10. The state statistics Committee of Ukraine (1998), «On approval of standard forms of primary accounting of work of the service passenger car and Instruction on the procedure of its application», available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0149-98> (Accessed 10 February 1998).
11. The Ministry of environmental protection of Ukraine (2008), «On approval of standard forms of primary registration documentation No. 1 of W «Account-

ing of waste and packing materials and containers», available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0824-08> (Accessed 07 July 2008).

12. The Ministry of transport of Ukraine (2006), «Performance standards secondary resource of pneumatic tires of wheeled vehicles and the special machines executed on wheel chassis», available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0712-06> (Accessed 20 May 2006).

13. The Ministry of fuel and energy of Ukraine, The Ministry of economy of Ukraine, The Ministry of transport and communications of Ukraine, State Committee of Ukraine for technical services and consumer policy (2008), «The instruction about the procedure for acceptance, transportation, storage, leave and accounting of oil and oil products at the enterprises and organizations of Ukraine», available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0805-08> (Accessed 20 May 2008).

Fursa V.P.

Senior Instructor at Department of Economics,
Finance, Accounting and Auditing,
Cherkasy Branch of Private Higher Educational Institution «European University»

ANALYSIS OF ISSUES OF THE DAY OF ACCOUNTING FOR TRANSPORT OPERATIONS

The cost of transportation is expressed in the monetary form, current expenditures of transport enterprises directly related to the preparation and implementation process of transport of goods and execution of works and services, providing transportation. The correct formation of the cost depends on the accuracy of the results of financial-economic activity of the enterprise and the amount of taxable profits. The largest share in the transportation cost is the cost of all types of fuel and lubricants and other materials (including EMM), including used technological operations for the preparation of rolling stock for the operation and the cost of tires, batteries. The results of the study recommended further development of the existing in Ukraine system of rationing of fuel consumption, operation, and distribution of all the companies, which operate road transport as a tool that is used to control and reduce excessive fuel usage by road.

For enterprises that use motor transport in their activities in the cold season, it is necessary: to issue an order on the application of correction coefficients, in which to approve the order of their application and assign responsible for fixing the temperature of the environment (if the measure is carried out by the enterprise on its own). Tire changeover should be recorded, depending on the variant of the organization of accounting, if the enterprise leases car transport (lessee) and has tire replacement costs, it reflects on a tax credit with VAT without obligation for the fulfilment of two conditions: the leased vehicle is used by the lessee in the economic activities in taxable transactions; in the contract, the obligation to replace the tires is not assigned to the lessor.

Therefore, given the above, it should be noted that the write-off of fuel and lubricants, tires by road transport of business entities regardless of departmental subordination, ownership or form of taxation is expedient to carry out in accordance with the Standards under a single transparent system. The use by the enterprise of the standard cost of fuel exceeding the maximum allowable values established by Standards or uncontrolled disposal of fuels and lubricants for the «actual costs» is unacceptable in Ukraine, because it creates the conditions for abuse. Failure to use such standards can have serious negative consequences for the economy, in particular: the increase in the cost of transport services and overall products transported by motor transport, evasion of economic entities from paying taxes, misuse of fuel, and in general, excessive and inefficient consumption of energy resources of Ukraine, and the like.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ КЛЮЧОВИХ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ (КРІ) НА ПІДПРИЄМСТВІ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF KEY PERFORMANCE INDICATORS (KPI) IMPLEMENTATION AT THE ENTERPRISE

У статті розглянуто сучасні підходи щодо формування системи ключових показників оцінювання ефективності діяльності підприємства. Обґрунтовано доцільність застосування спеціалізованих груп показників у рамках концепції КРІ для різних напрямів діяльності підприємства і окремих спеціалізованих структурних підрозділів. Доведено необхідність використання сучасного програмного забезпечення для розрахунку та візуалізації сформованої системи ключових показників оцінювання ефективності діяльності підприємства.

Ключові слова: ключові показники ефективності, стратегічна мета, оптимізація діяльності, статистична інформація, бізнес-процеси.

В статье рассмотрены современные подходы к формированию системы ключевых показателей оценки эффективности деятельности предприятия. Обоснована целесообразность применения специализированных групп показателей в рамках концепции КРІ для различных направлений деятельности предприятия и отдель-

ных специализированных структурных подразделений. Доказана необходимость использования современного программного обеспечения для расчета и визуализации сформированной системы ключевых показателей оценки эффективности деятельности предприятия.

Ключевые слова: ключевые показатели эффективности, стратегическая цель, оптимизация деятельности, статистическая информация, бизнес-процессы.

The article considers modern approaches to the formation of a key indicators system for assessing the effectiveness of the enterprise. The expediency of using specialized groups of indicators in the framework of the KPI concept for various activities of the enterprise and certain specialized structural divisions is substantiated. The need to use modern software for calculating and visualizing the system of key indicators for assessing the effectiveness of the company's operations is proved.

Key words: key performance indicators, strategic goal, performance optimization, statistical information, business processes.

УДК 658.5

Пономаренко І.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної
кібернетики та маркетингу
Київський національний університет
технологій та дизайну

Саєнко І.В.

магістр
Київський національний університет
технологій та дизайну

Постановка проблеми. У сучасних умовах зростає потреба у комплексному дослідженні основних процесів функціонування підприємства, що дозволяє оцінити ефективність діяльності та визначити основні напрями оптимізації його бізнес-процесів. Практика свідчить, що використання традиційних підходів стосовно вимірювання та аналізу ключових процесів функціонування компанії не дозволяє всебічно оцінити наявну ситуацію та розробити ефективні управлінські рішення щодо оптимізації діяльності компанії у майбутні періоди часу. Реалізація стратегічних планів компанії передбачає періодичне оцінювання досягнутих результатів згідно з економічно обґрунтованими нормативними значеннями в рамках науково визначеної системи статистичних показників.

В основі зазначеного підходу лежить запропонована Пітером Друкером система оцінювання реалізації цілей компанії шляхом досягнення певних нормативних значень у рамках системи ключових показників діяльності. Запропонована вченим система оцінки отримала назву «Ключові показники ефективності» (англ. Key Performance Indicators, KPI). Система KPI дає можливість оцінювати та контролювати ділову активність співробітників, окремих структурних підрозділів та компанії загалом. У розвинених країнах світу вирішенню зазна-

ченої проблеми приділяється значна увага, в той же час вітчизняні компанії не роблять необхідні акценти на впровадженні зазначеного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних підходів щодо запровадження KPI присвячено науковій праці таких іноземних вчених, як: Б. Марр, Р. Каплан, Д. Нортон, Д. Парменер, Р. Фрейзер, Д. Хоуп та ін. Проте, існує необхідність у дослідженні особливостей запровадження зазначених підходів підприємствами України в сучасних умовах.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні теоретико-методичних підходів обґрунтування та використання системи ключових показників ефективності функціонування підприємства загалом та за окремими напрямками, оцінюванні спеціалізованого програмного забезпечення, яке дає можливість візуалізувати отримані результати, що дозволить керівництву компанії прийняти оптимальні управлінські рішення стосовно стратегії розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання ключових показників ефективності передовими компаніями світу в останні роки пояснюється універсальністю зазначеного підходу та можливістю оптимізувати будь-які бізнес-процеси на рівні конкретного підприємства. Викорис-

тання комплексної статистичної інформації, виділення основних показників для окремих категорій працівників, різних структурних підрозділів та підприємства у цілому дає можливість менеджерам відповідних рівнів всебічно аналізувати існуючі процеси, оцінювати наявні процеси у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективах і, на основі отриманих результатів, приймати стратегічні рішення [1].

При запровадженні системи KPI на підприємстві необхідно чітко дотримуватись послідовності виконання ключових етапів та забезпечувати усі науково обґрунтовані заходи. На рисунку 1 представлено основні етапи запровадження системи ключових показників ефективності на підприємстві.

Комплексний аналіз діяльності підприємства за допомогою KPI передбачає відбір до зазначеної системи статистичні показники виходячи

з рівня дослідження (категорії працівників, окремі структурні підрозділи або підприємство загалом), періоду дослідження (короткостроковий, середньостроковий або довгостроковий), діяльності (економічна, фінансова, маркетингова або управління персоналом) тощо.

Для досягнення стратегічних цілей підприємства необхідно побудувати науково обґрунтовану систему показників, яка є цілісною та збалансованою, тобто дозволяє всебічно дослідити ключові бізнес-процеси. На рисунку 2 представлено основні типи показників, на основі яких будується конкретна система KPI підприємства.

Зазначена система показників базується на принципах ефективності використання кількісних, вартісних, трудових та часових ресурсів компанії та її окремих структурних підрозділів. Розглянемо більш детально представлені показники:

Рис. 1. Основні етапи запровадження KPI

Джерело: побудовано авторами за [2]

I. Показники потужності характеризують виробництво товарів або послуг за певний період часу (місяць, квартал, рік). У загальному вигляді загальний показник потужності підприємства можна записати наступним чином:

$$P_{пот} = \sum_1^n B_i t_i,$$

де: B_i – обсяг виробництва i -го товару або послуги за одиницю часу (у більшості випадків за день);

t_i – загальний період часу в одиницях часу (місяць – 30 днів, квартал – 90 днів, рік – 365 днів).

II. Показники продуктивності показують співвідношення між результатами, що були отримані у результаті функціонування одного працівника, окремого структурного підрозділу або підприємства у цілому та витратами часу на отримання цих результатів:

$$P_{прод} = \frac{\sum_1^n P_i}{t},$$

де: P_i – загальні результати діяльності i -го працівника або структурного підрозділу;

t – загальні витрати часу (годин або днів).

III. Показники якості – це індикатори, які розраховуються, як співвідношення між продукцією без певних дефектів та загальним обсягом продукції. Даний тип показників обчислюється за формулою:

$$P_{як} = \frac{\sum_1^n ЯП_i}{\sum_1^n ЗП_i},$$

де: $ЯП_i$ – загальний обсяг i -го товару або послуги відповідної якості;

$ЗП_i$ – загальний обсяг i -го товару або послуги.

IV. Показники конкурентоспроможності характеризують рівень конкуренції та позиції певної компанії на окремому ринку. У даній групі показни-

ків у першу чергу необхідно використовувати відносні величини структури:

$$P_{кон_i} = \frac{f_i}{\sum_1^n f_i} \cdot 100\%,$$

де: f_i – кількісний показник j -го виду діяльності (показники діяльності компанії, показники діяльності клієнтів тощо) i -ї компанії на певному ринку;

$\sum_1^n f_{ij}$ – кількісний показник j -го виду діяльності усіх компаній на певному ринку.

V. Показники рентабельності характеризують співвідношення між прибутком та загальним обсягом продажів. У загальному вигляді формулу можна записати наступним чином:

$$P_{рент} = \frac{\sum_1^n Приб_i}{\sum_1^n ЗОП_i} \cdot 100\%,$$

де: $Приб_i$ – загальний прибуток i -го товару або послуги відповідної якості;

$ЗОП_i$ – загальний обсяг продажів i -го товару або послуги у грошовому виразі.

VI. Серед показників рентабельності окремо необхідно виділити індекси рентабельності інвестицій (ROI) – співвідношення між прибутком та інвестиціями, що були здійснені компанією. Даний тип показників обчислюється за формулою:

$$IPI(ROI) = \frac{\sum_1^n I_j}{\sum_1^n Приб_j} \cdot 100\%,$$

де: I_j – загальні інвестиції у j -ий вид діяльності; $Приб_j$ – загальний прибуток від j -го виду діяльності.

VII. Показники цінності обчислюються шляхом розрахунку середніх значень рейтингової оцінки, яка базується на оцінювання клієнтами окремих

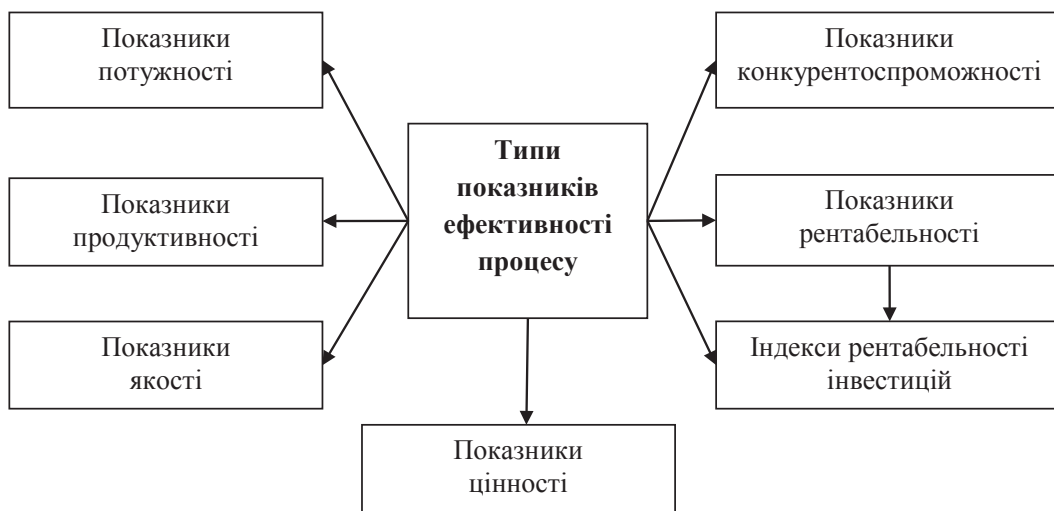

Рис. 2. Типи показників ефективності процесу

Джерело: побудовано авторами за [3]

товарів або послуг компанії за певними ознаками (вартісними, споживчими, тощо). Зазначена група показників базується на оцінці рівня задоволення клієнтів певними товарами або послугами.

$$\bar{p}_j = \frac{\sum_{i=1}^m z_{ij}}{m},$$

де: z_{ij} – стандартизовані оцінки клієнтів для j -го товару або послуги;

m – кількість оцінок клієнтів.

Значення отриманих рейтингових оцінок знаходяться в межах від 0 до 1, що дозволяє оцінити відношення клієнтів до окремого товару чи послуги серед усього асортименту компанії, або визначити місце підприємства за окремою товарною позицією у порівнянні з конкурентами [3].

Представлена система KPI має наступні переваги:

1. Отримані показники дають можливість керівництву контролювати усі етапи функціонування компанії.

2. Система показників забезпечує оптимізацію прийняття управлінських рішень.

3. Зазначена система показників спрямована на підвищення ефективності усіх процесів підприємства.

4. KPI забезпечують оперативне та всебічне розуміння процесів компанії.

5. Показники ефективності процесу в майбутньому можуть слугувати у якості вимірників передового досвіду компанії.

6. Науково обґрунтована система KPI може бути використана для побудови візуалізованого звіту (dashboard), який дає можливість проаналізувати діяльність компанії.

Дотримання науково обґрунтованих методологічних положень при розробці та запровадженні KPI на підприємстві дозволяє досягти певних позитивних змін за ключовими напрямками його діяльності і, як наслідок, оптимізувати діяльність компанії (рис. 3).

У сучасних умовах існує потужний ринок бізнес-аналітики, який дозволяє використати наявну статистичну інформацію підприємства для під-

Рис. 3. Основні результати за ключовими напрямками діяльності підприємства при запровадженні KPI

Джерело: побудовано авторами за [4]

вищення ефективності його діяльності та отримання конкурентних переваг над іншими підприємствами, які функціонують на певному ринку (рис. 4). Досягненню зазначених цілей слугує програмне забезпечення Business intelligence (BI), яке використовує великий набір візуалізацій, алгоритми машинного навчання та хмарні технології. Використання технологій бізнес-аналітики дозволяє спростити процес дослідження компанії за допомогою ключових показників ефективності.

Поряд з низкою переваг, які надає підприємству KPI, також існує ряд недоліків. До основних негативних чинників слід віднести:

1. Значні витрати фінансових, трудових та часових ресурсів при впровадженні та адмініструванні системи оцінки.

2. Науково необґрунтовані акценти на незначній кількості показників.

3. Суб'єктивне оцінювання певних процесів у компанії за рахунок використання різноманітних методів обчислення статистичних показників.

4. Неможливість оцінити за допомогою кількісних показників окремі результати діяльності працівників, певних структурних підрозділів та підприємства у цілому.

5. Встановлення хибних порогових значень показників ефективності [6].

Висновки з проведеного дослідження. Використання системи KPI для оцінювання діяльності окремих категорій працівників, певних структурних підрозділів та підприємства загалом є важливим етапом, оскільки дозволяє провести комплексний аналіз наявних процесів та розробити стратегію їх оптимізації у майбутні періоди часу. При формуванні системи KPI необхідно враховувати специфіку кожного бізнес-процесу, що сприятиме підвищенню якості дослідження та дозволить сформулювати достовірні висновки. Для досягнення поставлених цілей доцільно скористатись BI-платформами, що дозволить побудувати високоякісну інфографіку досліджуваних процесів.

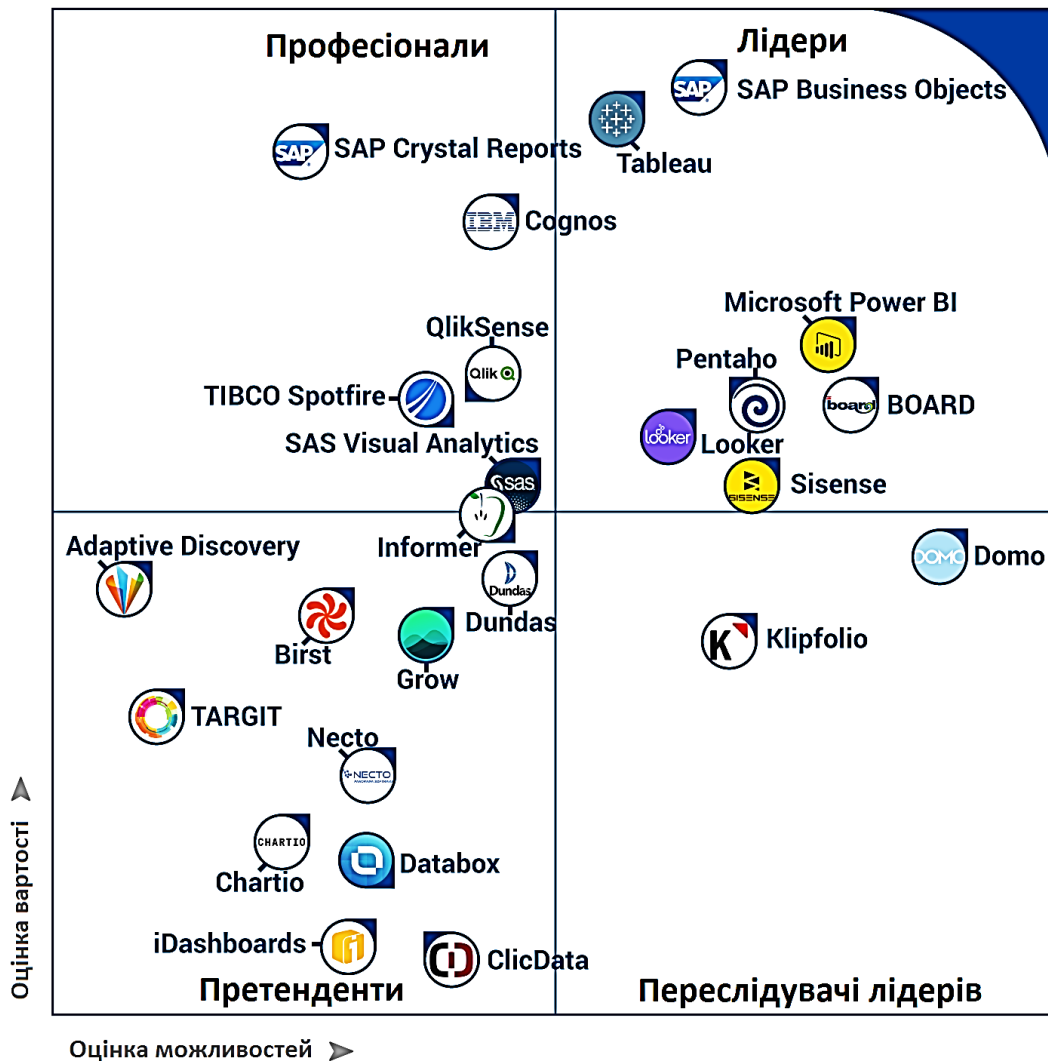

Рис. 4. Розподіл компаній-розробників BI-платформ у квітні 2017 р.

Джерело: [5]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Szara K., Ślusarczyk B., Barwińska Małajowicz A., Creativity as a determinant of enterprises innovativeness, The second and third Scientific Interdisciplinary Electronic International Conference (SIEIC No. 2–3/2015) hold at www.webscieconf.com, from 15–16th October, 2015, Wyd. Naukowe Silva Rerum, Poznań 2015, p. 9–22.
2. Key Performance Indicator Creation Process Overview. SCA Metrics and Durations Taskforce [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/Handsomea/enterprise-kpi-development-process>
3. Process Performance Metrics: A Description of 8 of them [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.heflo.com/blog/business-management/process-performance-metrics/>
4. Key Performance Indicators, Six Sigma, and Data Mining. Data Driven Decision Making for Financial Institutions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/file.PostFileLoader.html?id=565bf6725f7f71c9df8b45a7&assetKey=AS%3A301386051932162%401448867442604>
5. Front Runners for Business Intelligence, April 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.softwareadvice.com/bi/#top-products>
6. KPI Examples [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.klipfolio.com/resources/kpi-examples>

REFERENCES:

1. Szara K., Ślusarczyk B., Barwińska Małajowicz A., Creativity as a determinant of enterprises innovativeness, The second and third Scientific Interdisciplinary Electronic International Conference (SIEIC No. 2–3/2015) hold at www.webscieconf.com, from 15–16th October, 2015, Wyd. Naukowe Silva Rerum, Poznań 2015, p. 9–22.
2. Key Performance Indicator Creation Process Overview. SCA Metrics and Durations Taskforce. Available at: <https://www.slideshare.net/Handsomea/enterprise-kpi-development-process>
3. Process Performance Metrics: A Description of 8 of them. Available at: <https://www.heflo.com/blog/business-management/process-performance-metrics/>
4. Key Performance Indicators, Six Sigma, and Data Mining. Data Driven Decision Making for Financial Institutions. Available at: <https://www.researchgate.net/file.PostFileLoader.html?id=565bf6725f7f71c9df8b45a7&assetKey=AS%3A301386051932162%401448867442604>
5. Front Runners for Business Intelligence, April 2017. Available at: <https://www.softwareadvice.com/bi/#top-products>
6. KPI Examples. Available at: <https://www.klipfolio.com/resources/kpi-examples>

Ponomarenko I.V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Cybernetics and Marketing,
Kyiv National University of Technologies and Design

Sayenko I.V.

Graduate Student,
Kyiv National University of Technologies and Design

METHODOLOGICAL ASPECTS OF KEY PERFORMANCE INDICATORS (KPI) IMPLEMENTATION AT THE ENTERPRISE

The article considers modern approaches to the formation of a key indicators system for assessing the effectiveness of the enterprise. The expediency of using specialized groups of indicators in the framework of the key performance indicators (KPI) concept for various activities of the enterprise and certain specialized structural divisions is substantiated.

A comprehensive analysis of the enterprise's activity with the help of the KPI involves the selection of the statistical system based on the level of research (categories of employees, separate structural subdivisions or the enterprise as a whole), the research period (short-term, medium-term or long-term), activity (economic, financial, marketing or management), etc. The scheme, which presents the main positive results in the implementation of KPI, is constructed. When implementing the KPI system at the enterprise, it is necessary to strictly observe the sequence of implementation of the key stages and ensure that all scientifically sound ones enter.

The classification of the KPI system for the efficiency of the process is presented. It consists of Capacity Indicators, Productivity Indicators, Quality Indicators, Profitability Indicators, Return on Investment (ROI) Indicators and Competitiveness Indicators.

The main advantages and disadvantages of the KPI system are highlighted. Creation of the CRI system requires taking into account the specifics of each business process, which will enhance the quality of the research and will allow the formation of reliable conclusions.

The need to use modern software for calculating and visualizing the system of key indicators for assessing the effectiveness of the company's operations is proved. Front Runners quadrants highlight the top BI software products for enterprises. The quadrant contains four groups of BI software companies: contenders, masters, pacesetters, and leaders. Among the specialized companies should be allocated SAP Business Objects, Tableau, and Microsoft Power BI. These BI platforms allow analysing Key Performance Indicators and making better strategic decisions.

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ
У КОНСАЛТИНГОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ АСИМЕТРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
THE USE OF ECONOMIC-MATHEMATICAL MODELLING IN CONSULTING
ACTIVITIES IN CONDITIONS OF ASYMMETRIC INFORMATION

У статті розглянуто використання економіко-математичного моделювання консалтинговими компаніями в умовах асиметричної інформації. Автор описує застосування стандарту CRISP-DM до задач консалтингової компанії та показує етапи підготовки даних для побудови математичних моделей та методи оцінювання прогнозованих значень. Такий підхід дозволить оптимізувати побудову моделей під конкретні бізнес задачі підприємств-клієнтів консалтингових компаній.

Ключові слова: асиметрична інформація, консалтинг, інформаційна нерівність, CRISP-DM, підготовка даних, оцінка моделей.

В статье рассмотрено использование экономико-математического моделирования консалтинговыми компаниями в условиях асимметричной информации. Автор описывает применение стандарта CRISP-DM к задачам консалтинговой компании и показывает этапы подготовки данных

для построения математических моделей и методы оценки прогнозируемых значений. Такой подход позволит оптимизировать построение моделей под конкретные бизнес задачи предприятий-клиентов консалтинговых компаний.

Ключевые слова: асимметричная информация, консалтинг, информационное неравенство, CRISP-DM, подготовка данных, оценка моделей.

The article discusses the use of economic-mathematical modelling by consulting companies in the conditions of asymmetric information. The author describes the application of the CRISP-DM standard to the tasks of a consulting company and shows the stages of data preprocessing for mathematical models and methods of evaluation predicted values. This approach will optimize building of models for specific business tasks of consulting companies' clients.

Key words: asymmetric information, consulting, information inequality, CRISP-DM, data preprocessing, model evaluation.

УДК 330.46

Бачало І.Б.аспірант кафедри економічної
кібернетикиЛьвівський національний університет
імені Івана Франка

Постановка проблеми. Консалтингові компанії щоденно стикаються з ситуацією збору та аналізу інформації з метою виробити для свого клієнта найкраще рішення та, за потреби, впровадити його у життя. Проте, трапляються обставини, коли можливе виникнення ризиків, пов'язаних з асиметричністю інформації – ситуацією, коли певні економічні суб'єкти, що ведуть економічну діяльність з клієнтом консалтингової компанії, володіють важливою інформацією, якою не володіє компанія-клієнт, та можуть приховувати або викривлювати цю інформацію. Така ситуація створює проблему неефективності функціонування ринку, що може завдати збитків від недобросовісних дій економічних суб'єктів та викликає витрати на збір додаткової інформації компанією клієнтом, що впливатиме на ціну його продукції в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявами асиметричності інформації в економіці почали займатися ще Ф. Хайєк, В. Вікрі та К. Ерроу, проте, значний поштовх дослідженню цією теми надали нобелівські лауреати Дж. Стігліц, Дж. Акерлоф та М. Спенс. Серед українських вчених асиметричність інформації на різних ринках у своїх роботах досліджували Л. Бабич, Н. Балдич, В. Огієнко, О. Пластун, О. Дудкін, К. Рожкова, В. Мазуренко, А. Маслов та інші. Проте, проблеми вико-

ристання економіко-математичного моделювання для усунення асиметричності інформації консалтинговими компаніями, які зумовлені нерівномірним розподілом інформації у різних його виявах, потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення методики врахування асиметричності інформації консалтинговими компаніями із застосуванням економіко-математичного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ризик виникнення асиметричної інформації може виявлятися на будь-якому з етапів ведення консалтингового проекту та може бути наявним як до початку роботи з економічними суб'єктами – «ex-ante», так і під час роботи з ними «ex-post» [1].

З метою запобігання виникнення таких ризиків консалтингова компанія повинна бути у змозі зібрати якнайбільше інформації про галузь, у якій вона надає консультацію, економічних суб'єктів, з якими вона має справу (конкуренти компанії клієнта, споживачі, підрядники, працівники) та бути в курсі трендів та очікувань зовнішнього середовища (можливі втручання держави в галузь, впливи науково-технічного прогресу, можливості та загрози з боку інших галузей). Отже, для того, щоб справитися з ризиками в умовах асиметрич-

ної інформації, консалтингова компанія має вирішити такі чотири задачі:

- 1) збір даних;
- 2) ідентифікація ризиків «ex-ante»;
- 3) ідентифікація ризиків «ex-post»;
- 4) розробка стратегії управління виявленими ризиками.

У залежності від галузі, в якій надається консультація консалтинговою компанією, кожна з вище перелічених задач може мати свої особливості, проте, на нашу думку, доцільно виділити їхні загальні характеристики.

Для першої задачі – збору даних (кількісних та якісних) консалтингові компанії можуть використовувати різні джерела: дані, що вже наявні у консалтингової компанії, дані, котрі є у наявності в компанії-клієнта та зовнішні джерела даних, у яких може бути інформація про ринок, споживачів тощо. Техніки збору даних теж можуть різнитися, проте, основними є інтерв'ю, анкети і опитування, спостереження, фокус-групи, історії та тематичні дослідження, документи, записи та бази даних [2].

Ці техніки можуть допомогти виявити відому вже інформацію, але в умовах асиметричної інформації вони є лише попереднім вказівником, де асиметричність інформації може з'явитися.

Наступними етапами є виявлення «ex-ante» та «ex-post» ризиків від асиметричності інформації, які також можуть різнитися в залежності від специфіки роботи консалтингової компанії. Такі ризики, можуть бути передбачені з допомогою експертів, які знають, де може виявлятися асиметричність інформації, а також з допомогою таких методів, як мозковий штурм, метод Дельфі, методика BERI тощо [3].

На етапі розроблення стратегії управління виявленими ризиками, на нашу думку, доцільно використовувати інструментарій економіко-математичного моделювання. Загальновідомі методи роботи з асиметрією в економіці: державне втручання, стандартизація роботи, вироблення репутації, надання гарантій та сигналінг [4; 5], дозволяють оцінювати асиметрію інформації тим економічним суб'єктам, що хочуть, щоб про них знали та зважали на їхні дії (продавці товарів, високопродуктивні працівники, держава, що регулює діяльність певних структур). У цьому випадку доцільно вико-

ристовувати методи математичного моделювання та статистичні методи машинного навчання з метою усунення проблем, які виникають за асиметричної інформації під час управління ризиками консалтингової діяльності – несприятливим відбором та ризиком недобросовісності [4; 6].

Під час використання статистичних методів важливо, щоб зібраної інформації було достатньо, вона була правдива та повна. Для того, щоб виконувалася перша умова – достатності інформації, консалтингова компанія може використовувати бази даних з необхідною інформацією від компанії-клієнта, власні або зовнішні бази даних. Необхідно, щоб дані були однотипними та структурованими, адже на їх основі буде побудовано математичну модель, яка б дозволила аналізувати наявні закономірності в даних та на їхній основі допомагати консалтинговій компанії боротися з асиметричністю інформації.

До зовнішніх джерел неструктурованих даних може належати також Всесвітня веб-мережа, де інформацію можна збирати з допомогою процедури веб-скрапінгу (*англ.* Web scraping – витягнення веб-даних).

Після збору необхідних даних консалтингова компанія може розпочати їхній аналіз. Для завдання аналізу даних однією з найбільш

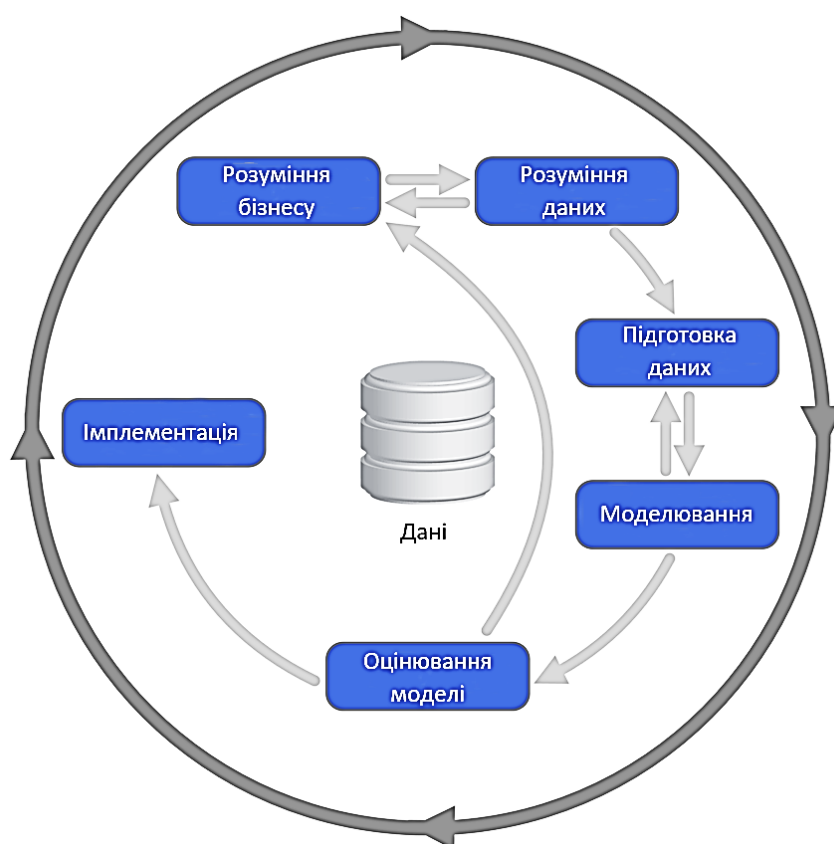

Рис. 1. Міжгалузевий Стандартний Процес Дослідження Даних CRISP-DM

Джерело: Shearer C., *The CRISP-DM model: the new blueprint for data mining* [8]

популярних методологій вважається Міжгалузевий Стандартний Процес Дослідження Даних CRISP-DM (*англ.* Cross-Industry Standard Process for Data Mining) [7], зображений на рис. 1

Методологія CRISP-DM включає 6 етапів, кожен з яких передбачає виконання набору дій, що ведуть до автоматизації прийняття рішень під час аналізу даних. Стандарт широко застосовується компаніями, які мають справу з великими об'ємами даних та хочуть автоматизувати прийняття рішень на їхній основі. Зокрема, такими суб'єктами можуть бути банки, страхові компанії, інтернет-магазини, рекламні компанії, що працюють у галузі інтернет маркетингу, соціальні мережі та інші сервіси, що можуть збирати та обробляти інформацію про своїх користувачів. Консалтингові компанії теж можуть використовувати стандарт CRISP-DM, який дозволив би справлятися з асиметрією інформації на ринку.

На першому етапі стандарту «Розуміння бізнесу» консалтинговій компанії потрібно з'ясувати особливості ведення бізнесу, які дані збирає клієнт, яку інформацію ще потрібно зібрати, щоб отримати оптимальний результат під час моделювання, під час прийняття яких рішень може виникати асиметричність.

На наступному етапі «Розуміння даних» консалтингова компанія повинна дослідити дані, що є в наявності, особливості збору та фіксації даних, простежити можливі взаємозв'язки та кореляції. У літературі цей підхід ще має назву розвідувальний та пояснювальний аналіз (*англ.* Exploratory and Explanatory Analysis) [8] та часто передбачає візуалізацію наявних даних для легшого їх сприйняття нетехнічними особами.

На третьому етапі «Підготовки даних» дані, що є наявними для аналізу потрібно очистити та доповнити. У літературі цей етап часто називають етапом попередньої обробки (*англ.* Data Preprocessing). Це важливий етап в моделюванні, адже інформація, яка буде використовуватися у математичній моделі, повинна мати цифровий вигляд та бути повною для кожного спостереження, що використовуватиметься під час моделювання. Основні активності, які можуть виконуватися на цьому етапі є такими [9]:

1) робота з пропущеними (відсутніми) змінними. Часто під час внесення інформації людиною у спеціалізовані програми інформація може вписуватися некоректно або не записуватися взагалі. Наприклад, повертаючись до ситуації з аналізом кредитних ризиків, оператор, що вносить дані позичальника в банківську програму для обслуговування клієнтів, може забути внести інформацію про вік боржника, у полі з поштовим індексом увести «00000», якщо програма не дозволяє залишити це поле пустим, а боржник не знає свого індексу тощо. У такому випадку, під час процедури

підготовки даних таку проблему можна вирішити кількома способами:

А) не враховувати спостереження з некоректними та пустими значеннями під час статистичного аналізу. Часто це не найкраща практика, адже що більше даних використовується для аналізу, то точнішою буде економіко-математична модель.

Б) у поля з пропущеними даними ввести відсутні дані. Часто вручну це зробити неможливо, адже незаповнених полів може бути дуже багато. Тому у поле з пропущеною змінною можуть вносити середнє значення, моду або медіану по групі, якій належить спостереження.

2) Поділ наявних даних на тренувальну та тестову вибірки, для того, щоб на тренувальній вибірці навчати математичну модель, а на тестовій вибірці перевірити її точність.

3) Приведення змінних до однієї шкали. Такі перетворення повинні виконуватися для математичних моделей та алгоритмів машинного навчання, які чутливі до великих різниць у значеннях між різними змінними. Щоб привести змінні до однієї шкали можна використати процеси нормалізації або стандартизації.

4) Проведення процедури регуляризації. Якщо на етапі оцінювання побудованої моделі було виявлено, що модель показує набагато кращі результати на тренувальній вибірці, ніж на тестовій, то це можливий індикатор можливого перенавчання моделі (*англ.* Overfitting).

Можливими шляхами вирішення цієї проблеми можуть бути збір більшої кількості тренувальних даних; уведення покарання за складність, використовуючи процедуру регуляризації; обрання простішої моделі, з меншою кількістю параметрів; зменшення розмірності даних.

Оскільки побудова вхідної вибірки більшої розмірності часто не є можливою, то одним з можливих вирішень проблеми перенавчання є використання регуляризації. Концепція регуляризації передбачає введення штрафів для надто великих ваг параметрів моделі. Загалом виділяють L1 регуляризацію [9], в якій вектор ваг w для кожної j -тої змінної записують так:

$$L1: \|w\|_1 = \sum_{j=1}^m |w_j| \quad (1)$$

та L2 регуляризацію, вектор ваг якої w записується так:

$$L2: \|w\|_2^2 = \sum_{j=1}^m w_j^2 \quad (2)$$

5) зменшення розмірності даних (*англ.* Dimensionality Reduction). У випадку, якщо існує багато змінних, які можна використати для побудови математичної моделі, то з метою зменшення ефекту перенавчання або для зменшення витрат комп'ютерного часу на підбір параметрів застосовують методи зменшення розмірності даних.

Існує два основні методи зменшення розмірності – відбір атрибутів (*англ.* Feature Selection) та виділення атрибутів (*англ.* Feature Extraction). Під час процедури відбору атрибутів обирають підмножину наявних змінних і на ній будують математичну модель. Під час використання методу виділення атрибутів з наявних змінних утворюється підмножина нових змінних.

Хоча існує багато методів відбору ознак [9; 10], які застосовують в аналізі текстів та природньої мови, розпізнаванні образів, аналізі генів тощо, для економіко-математичного моделювання доцільно використовувати алгоритм послідовного зворотного відбору (*англ.* Sequential Backward Selection), який дозволяє зменшити кількість змінних до наперед заданого рівня, відкидаючи по одному атрибуту з множини змінних та дивлячись, як це впливає на точність моделі. Також, щоб визначити важливість ознак, найважливіші з яких можна використовувати у моделі, використовують алгоритм побудови багатьох дерев рішень (*англ.* Random Forest), який надає оцінку важливості кожної змінної.

Для виділення атрибутів можуть вводити нові змінні, що базуються на вже наявних, наприклад, створювати відношення та коефіцієнти, брати квадратні корені або логарифми від змінних, а також застосовують методи аналізу головних компонент (*англ.* Principal Component Analysis – PCA), дискримінантний аналіз (*англ.* Linear Discriminant Analysis – LDA), ядерні методи аналізу головних компонент (*англ.* Kernel Principal Component Analysis) та інші [9].

Аналіз головних компонент є методом стиснення даних шляхом їхнього лінійного перетворення. Під час застосування цього методу враховується максимальна дисперсія у багатовимірних даних і проводиться їхнє проектування на нову підмножину даних з такою ж або меншою розмірністю [11]. Загальний вигляд даного методу зменшення розмірності передбачає побудову матриці W розмірністю $d \times k$, яка б дозволила перетворити вектор x на новий k вимірний простір ознак, що має менше ознак, ніж оригінальний d вимірний вектор змінних ($d > k$). У результаті повинен бути отриманий новий набір змінних z для кожного спостереження x . Математично це можна записати так:

$$x = [x_1, x_2, \dots, x_d], x \in \mathbb{R}^d, \quad (3)$$

$$\downarrow xW, W \in \mathbb{R}^{d \times k}, \quad (4)$$

$$z = [z_1, z_2, \dots, z_k], z \in \mathbb{R}^k. \quad (5)$$

Дискримінантний аналіз (LDA) подібний до методу PCA, алгоритм якого намагається знайти підмножину ознак, які б оптимізували розділення на класи. Цей алгоритм є методом навчання з вчителем, тобто йому відомо, які комбінації змінних утворюють певні класи [9]. Можна подумати що використання LDA краще працюватиме у задачах

класифікації, проте, вченими було показано, що використання зменшення розмірності без вчителя у PCA алгоритмі дає кращі результати у задачах класифікації ніж LDA метод [12].

Після підготовки даних переходять до етапу «моделювання». Загалом, у інформатиці, під час моделювання станів, запис алгоритму передбачення для яких не є можливим, застосовують методи машинного навчання, яких виділяють 3 види – навчання з вчителем, навчання без вчителя та навчання з підкріпленням. Для економіко-математичного моделювання, для передбачень майбутніх станів явищ як методу врахування асиметричності інформації в межах трьох вищезазначених методів можна виділити такі 4 основні типи задач: побудова регресії та класифікація (навчання з учителем), кластеризація (навчання без вчителя) та моделі обмеженої раціональності (навчання з підкріпленням) [9; 13].

Прикладами алгоритмів класифікації можуть бути: лінійна та логістична регресія, метод опорних векторів, метод k -найближчих сусідів тощо. Регресію пробують дослідити за допомогою методів лінійної регресії, нелінійної регресії, непараметричної регресії, Байєсівської лінійної регресії та інших. У кластерному аналізі застосовують методи k -середніх, ієрархічної кластеризації, алгоритмів OPTICS та DBSCAN тощо.

На наступному етапі циклу «оцінювання моделі» проводиться оцінювання якості моделі, її здатність до вірних передбачень. На цьому етапі потрібно обрати метрику, яка б відображала якість моделі, та дозволяла б порівнювати різні моделі між собою. У залежності від моделі, метриками можуть бути [11]:

Для задач регресії:

– сума квадратів залишків (*англ.* Residual Sum of Squares – RSS, або Sum of Squared Errors – SSE):

$$RSS = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2, \quad (6)$$

де: y_i – реальне значення результуючого показника,

$\hat{y}_i$ – теоретичне значення прогнозоване моделлю,

n – кількість спостережень.

– стандартна похибка (*англ.* Residual Standard Error – RSE):

$$RSE = \sqrt{\frac{1}{n-2} RSS} = \sqrt{\frac{1}{n-2} \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}. \quad (7)$$

– коефіцієнт детермінації R^2 :

$$R^2 = \frac{TSS - RSS}{TSS} = 1 - \frac{RSS}{TSS}, \quad (8)$$

де: $TSS = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2, \quad (9)$

$\bar{y}$ – середнє значення результуючого показника.

Також для задач регресії обчислюють середньоквадратичну похибку, логарифмічну середньоквадратичну похибку, медіанну абсолютну похибку тощо.

Для задач класифікації для оцінювання якості моделі можуть бути взяті значення обчислені з таблиці помилок (англ. Confusion Matrix), яка для задач бінарної класифікації має вигляд матриці 2×2, в якій наведені вірно класифіковані та помилково класифіковані значення (рис. 2) [14].

Для надання загальної інформації про те, яка кількість спостережень є класифікованою неправильно використовують коефіцієнт помилок:

$$ERR = \frac{FP + FN}{FP + FN + TP + TN} \quad (10)$$

Для показу якості класифікатора загалом, використовують метрику точності (англ. Accuracy):

$$ACC = \frac{TP + TN}{FP + FN + TP + TN} = 1 - ERR \quad (11)$$

Для специфічних задач, де присутні незбалансовані дані, використовують метрики [9, 14]:

– відгуку / чутливості (англ. Recall/Sensitivity):

$$REC = \frac{TP}{P} = \frac{TP}{FN + TP} \quad (12)$$

– специфічності (англ. Specificity), яка ще вказує на помилку першого роду:

$$SPC = \frac{TN}{N} = \frac{TN}{FP + TN} \quad (13)$$

– точності (англ. Precision):

$$PRE = \frac{TP}{TP + FP} \quad (14)$$

Також обчислюють коефіцієнт похибки першого роду, яку ще називають помилковим спрацюванням класифікатора (англ. False Positive Rate), та при перевірці статистичних гіпотез можуть позначати α :

$$FPR = \frac{FP}{N} = \frac{FP}{FP + TN} = 1 - SPC \quad (15)$$

Та похибку другого роду, яку позначають β та ще іноді називають пропуском події (англ. False Negative Rate):

$$FNR = \frac{FN}{P} = \frac{FN}{FN + TP} = 1 - REC \quad (16)$$

На основі похибки другого роду обчислюють «потужність критерію» (англ. Power), яка, по суті, є метрикою чутливості:

$$Power = 1 - \beta = REC \quad (17)$$

Проте, досить часто використовуються комбінації з вищенаведених метрик, прикладом тут може бути значення індексу F1 (англ. F1-score):

$$F1 = 2 \frac{PRE \times REC}{PRE + REC} \quad (18)$$

Також для бінарних класифікацій будують ROC – криві (англ. Receiver Operating Characteristic), що є співвідношенням між часткою спостережень правильно класифікованих ознак серед усіх спостережень, що мають прогнозовану ознаку – TPR та часткою спостережень, що були помилково класифіковані – FPR [11]. Коефіцієнт TPR обчислюють:

$$TPR = \frac{TP}{P} = \frac{TP}{FN + TP} \quad (19)$$

Для кількісної оцінки ROC – кривих обчислюють показник AUC (англ. Area Under ROC Curve), що є площею під кривою ROC.

Для задач мультикласової класифікації метрики для оцінювання якості моделей можуть використовуватися методи мікро- та макро-усереднення [9].

За методом мікро-усереднення якість моделі обчислюють, як відношення кількості вірно класифікованих представників кожного класу до кількості вірно класифікованих та помилково класифікованих представників цього класу:

$$PRE_{macro} = \frac{PRE_1 + \dots + PRE_k}{k} \quad (20)$$

Цей метод дозволяє надати ваги кожному класу, в залежності від того, скільки спостережень у ньому було.

За методом макро-усереднення беруть середнє значення точності для кожного класу:

$$PRE_{macro} = \frac{PRE_1 + \dots + PRE_k}{k} \quad (21)$$

де: k – кількість прогнозованих класів.

Даний підхід передбачає, що ваги кожного класу в моделі є рівними, що дозволяє оцінити загальну якість моделі для усіх класів.

Для оцінювання моделей класифікації також використовуються такі методи, як побудова кривих

		Фактичний клас	
		Позитивне значення класу (P)	Негативне значення класу (N)
Прогнозований клас	Позитивне передбачення класу	Вірно передбачений клас (TP)	Невірно позитивне значення (FP)
	Негативне передбачення класу	Невірно негативне значення (FN)	Вірно знехтуваний клас (TN)

Рис. 2. Таблиця помилок для бінарної класифікації

Джерело: узагальнено автором

Колмогорова – Смірнова, розрахунок коефіцієнта Джині, коефіцієнт подібності Жаккара та інші [15].

Для задач кластеризації неможливо точно вказати на якість проведеної процедури формування кластерів, адже кількість кластерів наперед невідома і може обиратися або експертним методом, або на основі кількісних показників певних параметрів кластеризації. Проте, можна виділити такі види показників [16]:

Внутрішні індекси – використовують для оцінювання якості алгоритму кластеризації без врахування зовнішньої інформації. Часто ці показники опираються на різноманітні відношення відстані між точками всередині кластерів та відстанями між різними кластерами. Сюди входять такі показники, як байєсівський інформаційний критерій, індекс Калінські – Харабаша, Дейвіс – Боулдін індекс, індекс силуету, Данн індекс та інші.

Зовнішні індекси – використовують для оцінювання якості алгоритму кластеризації, коли дані про те, якому кластеру яка точка повинна відповідати будуть відомі після проведення кластеризації. Тут можуть використовуватися методи оцінювання якості моделей, що застосовують під час класифікації, а також такі показники, як індекс взаємної інформаційності, індекс чистоти та показник ентропії.

Відносні індекси – індекси, що використовують для порівняння двох різних алгоритмів кластеризації. Тут для оцінювання можуть застосовуватися як зовнішні так і внутрішні індекси.

Опісля проведення етапу оцінювання моделей, за умови отримання задовільних результатів, консалтингові компанії можуть застосовувати їх у своїй діяльності для вирішення конкретних бізнес задач в умовах асиметричної інформації. Етап «імплементації» моделей, як правило, передбачає застосування побудованих алгоритмів на даних клієнта, із застосування обчислень на комп'ютерах або серверах та збір статистики про якість моделей у реальному житті та постійне їхнє навчання на нових даних.

Висновки з проведеного дослідження.

Основними типами задач, що можуть бути вирішені консалтинговими компаніями за допомогою економіко-математичного моделювання є проведення класифікації, побудова регресії, кластерний аналіз та побудова моделей обмеженої раціональності. Проте, дані, що використовуються для побудови моделей, можуть бути не повними або спотвореними, тому перед етапом моделювання доцільно здійснити процедуру очистки та доповнення даних. Варто зазначити, що для управління ризиками в умовах нерівномірно розподіленої інформації, консалтингові компанії повинні визначити джерела даних, в яких асиметричність інформації може виникати, та чітко

сформулювати завдання від бізнесу, враховуючи його особливості.

Застосування методології дослідження даних CRISP-DM та математичних методів аналізу та обробки інформації дозволить консалтинговим компаніям надавати якісніші послуги своїм клієнтам та керувати ризиками, що виникають при роботі в середовищі з нерівномірно розподіленою інформацією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Луцишин З., «Moral Hazard» зростання зовнішньої заборгованості України в умовах доларизації економіки / З. Луцишин, Т. Цвігун. – Міжнародна економічна політика. – 2012. – Вип. 1–2. – С. 83–106.
2. Guidelines for the routine collection of capture fishery data. – FAO Fisheries Technical Paper. No. 382. – Rome, FAO. 1999. – P. 113.
3. Донець Л., Економічні ризики та методи їх вимірювання: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури. – 2006. – 312 с.
4. Akerlof G., The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. – The Quarterly Journal of Economics, v. 84. – 1970. – Pp. 488–500.
5. Spence M., Job Market Signaling. – The Quarterly Journal of Economics, v. 87. – 1973. – Pp. 355–374.
6. Stiglitz J., Arnott R., The Basic Analytics of Moral Hazard. – National bureau of economic research, working paper # 2484. – 1988. – P. 56.
7. Shearer C., The CRISP-DM model: the new blueprint for data mining, Journal of Data Warehousing, v. 5. – 2000. – Pp. 13–22.
8. Nussbaumer K., Storytelling with Data: A Data Visualization Guide for Business Professionals. – John Wiley & Sons. – 2015. – P. 288.
9. Raschka S., Python Machine Learning. – Packt publishing, Birmingham, UK. – 2015. – P. 454.
10. Hastie T., The Elements of Statistical Learning. Data Mining, Inference, and Prediction. – Springer, 2nd edition. – 2016. – P. 745.
11. Gareth J., An Introduction to Statistical Learning with Applications in R. – Springer. – 2013. – P. 426.
12. Martínez A., PCA versus LDA. – Journal IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence, v. 23. – 2001. – Pp. 228–233.
13. Barak A., A decision support method, based on bounded rationality concepts, to reveal feature saliency in clustering problems. – Decision Support Systems, v. 54. – 2012. – Pp. 292–303.
14. Haibo He, Learning from Imbalanced Data. – IEEE Transactions on knowledge and data engineering, v. 21 – 2009. – Pp. 1263–1284.
15. Řezáč, M., How to Measure the Quality of Credit Scoring Models. – Czech Journal of Economics and Finance, v. 61. – 2011. – Pp. 486–507.
16. Rendon E., A comparison of internal and external cluster validation indexes. – In Proceedings of the 2011 American conference on applied mathematics and the 5th WSEAS international conference on Computer engineering and applications, v. 11. – 2011. – Pp. 158–163.

REFERENCES:

1. Lutsyshyn Z. (2012), «Moral Hazard» zrostantia zovnishnoi zaborhovanosti Ukrainy v umovakh dolaryzatsii ekonomiky [«Moral Hazard» growth of Ukraine's external debt in the conditions of dollarization of the economy. *International economic policy*, v. 1–2, pp. 83–106.
2. FAO Fisheries Technical Paper (1999). Guidelines for the routine collection of capture fishery data. FAO Fisheries Technical Paper, No. 382.
3. Donets L. (2006), *Ekonomichni ryzyky ta metody yikh vymiriuvannia* [Economic risks and methods of their measurement]. Kyiv: Center for Educational Literature (in Ukrainian).
4. Akerlof G. (1970), «The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism», *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 84, pp. 488–500.
5. Spence M. (1973), «Job Market Signaling», *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 87, pp. 355–374.
6. Stiglitz J., Arnott R. (1988), «The Basic Analytics of Moral Hazard», National bureau of economic research, working paper No. 2484, pp. 1–56.
7. Shearer C. (2000), The CRISP-DM model: the new blueprint for data mining, *Journal of Data Warehousing*, v. 5, pp. 13–22.
8. Nussbaumer K. (2015), *Storytelling with Data: A Data Visualization Guide for Business Professionals*. John Wiley & Sons.
9. Raschka S. (2015), *Python Machine Learning*. Packt publishing, Birmingham, UK.
10. Hastie T. (2016), *The Elements of Statistical Learning. Data Mining, Inference, and Prediction*. Springer-Verlag New York, 2nd edition.
11. Gareth J. (2013), *An Introduction to Statistical Learning with Applications in R*. Springer-Verlag New York.
12. Martínez A. (2001), PCA versus LDA. *Journal IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, v. 23, pp. 228–233.
13. Barak A. (2012), A decision support method, based on bounded rationality concepts, to reveal feature saliency in clustering problems. *Decision Support Systems*, v. 54, pp. 292–303.
14. Haibo He (2009), Learning from Imbalanced Data. *IEEE Transactions on knowledge and data engineering*, v. 21, pp. 1263–1284.
15. Řezáč M. (2011), How to Measure the Quality of Credit Scoring Models. *Czech Journal of Economics and Finance*, v. 61, pp. 486–507.
16. Rendon E. (2011), A comparison of internal and external cluster validation indexes. *Proceedings of the 2011 American conference on applied mathematics and the 5th WSEAS international conference on Computer engineering and applications*, v. 11, pp. 158–163.

Bachalo I.B.

Postgraduate Student at Department of Economic Cybernetics
Ivan Franko National University of Lviv

THE USE OF ECONOMIC-MATHEMATICAL MODELLING IN CONSULTING ACTIVITIES IN CONDITIONS OF ASYMMETRIC INFORMATION

In the article, the author describes using economic-mathematical modelling by consulting companies in the conditions of asymmetric information.

Every day consulting companies face the situation of collecting and analysing information with the purpose to make an optimal decision for their clients and, if it needs, to implement them in the real life. However, it can happen that information is distributed between economic agents uniformly, so it can lead to the appearance of new risks associated with asymmetric information. For instance, the suppliers or customers of consulting company's client can have important information, which does not have the company-client and they can hide or distort this information. This situation produces the problem of market inefficiency when the client has to spend time and money on additional data collection and analysis and it reflects on a price of its product in the future. In some cases, the information asymmetry can be the reason for the market crash.

Whereas different researches propose to deal with unequal information distribution with «Signalling» and «Screening» methods, the author describes the application of economic-mathematical modelling to solving the problem of information asymmetry. The key technique that can be used by consulting companies is Cross-Industry Standard Process for Data Mining (CRISP-DM). The article describes the key steps of the methodology and demonstrates theoretical concepts of data preprocessing for mathematical models and methods of models' evaluation. But, for the effective use of the proposed technique with a purpose of managing company risks in conditions of asymmetric information, consulting companies should identify sources of information asymmetry and clearly formulate tasks from a business.

АНАЛІЗ СТАНУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

ANALYSIS OF THE STATUS OF INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE MECHANISM OF SOCIO-ECONOMIC RESPONSIBILITY OF ENTREPRENEURSHIP IN THE NATIONAL ECONOMY

В статті досліджується стан реалізації інституційного забезпечення механізму соціально-економічної відповідальності підприємництва в Україні. Проаналізовано основні економічні показники діяльності підприємств та результати нефінансових звітів. Досліджено статистичні дані розвитку ринку праці на національному рівні. Вивчено динаміку розвитку Індексу людського розвитку як основного індикатора якості життя населення. Визначено 5 стадій розвитку Індексу людського розвитку в Україні.

Ключові слова: соціально-економічна відповідальність підприємництва, Індекс людського розвитку, рентабельність підприємств, безробіття, нефінансові звіти.

В статье исследуется состояние реализации институционального обеспечения механизма социально-экономической ответственности предпринимательства в Украине. Проанализированы основные экономические показатели деятельности предприятий и результаты нефинансовых отчетов. Исследованы статистические данные развития рынка труда на национальном уровне. Изучена динамика развития

Индекса человеческого развития как основного индикатора качества жизни населения. Определены 5 стадий развития Индекса в Украине.

Ключевые слова: социально-экономическая ответственность предпринимательства, Индекс человеческого развития, рентабельность предприятий, безработица, нефинансовые отчеты.

The article examines the state of implementation of institutional support for the mechanism of socio-economic responsibility of entrepreneurship in Ukraine. The main economic indicators of enterprises' activity and results of non-financial reports are analyzed. Researched statistical data on the development of the labor market at the national level, as well as the dynamics of the development of the Human Development Index as the main indicator of the quality of life of the population. The 5 stages of development of the Human Development Index in Ukraine are determined.

Key words: socio-economic responsibility of entrepreneurship, Human Development Index, profitability of enterprises, unemployment, non-financial reports.

УДК 334.722:658.15

Деліні М.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління,
інформаційно-аналітичної діяльності
та євроінтеграції
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми. Трансформація існуючого інституційного механізму соціально-економічної відповідальності підприємництва в Україні вимагає аналізу стану розвитку сучасного механізму та динаміки рівня соціально-економічної відповідальності підприємництва в Україні як на рівні підприємств, так і на національному рівні. Дослідженню стану інституційного забезпечення механізму соціально-економічної відповідальності підприємництва (СЕВП) в національній економіці й присвячена дана наукова стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предметом свого наукового та практичного дослідження аналіз стану інституційного забезпечення механізму соціально-економічної відповідальності підприємництва зробили М. Л. Білорусець, О.С. Власюк, М. П. Войнаренко, В. П. Горбулін, О. М. Ляшенко, М. Саприкіна. Основні надбання науковців лягли в основу даного наукового дослідження.

Метою статті є аналіз стану інституційного забезпечення механізму соціально-економічної відповідальності підприємництва в національній економіці.

Виклад матеріалів основного дослідження. Для повноцінного аналізу стану інституційного забезпечення механізму СЕВП в Україні необхідним є дослідження статистичних показників розвитку підприємництва та тих, які характеризують

соціальний стан розвитку населення. Так як основою соціально-економічної відповідальності підприємництва виступає саме економічне підґрунтя діяльності бізнесу, то для повноцінного аналізу СЕВП в Україні необхідним є аналіз рентабельності операційної діяльності підприємств за розмірами, як основний показник ефективності діяльності підприємства. У табл. 1 наведено рівень рентабельності операційної діяльності підприємств України у 2010-2016 рр.

В таблиці наведено дані в залежності від розмірів підприємств, які прийняті офіційно в нашій країні. Так, можна зробити висновки, що рентабельність підприємств змінювалась згідно загальних тенденцій змін макроекономічних показників в Україні протягом цього часу. Найбільший спад спостерігається, починаючи з 2014 р., що пов'язано із загостренням політичної, економічної та військової ситуації в країні.

Найбільшу рентабельність показують великі підприємства, а також найменше зниження показника рентабельності у 2014 р. й більш швидким зростанням у наступні роки. Середні підприємства також відрізняються достатнім рівнем рентабельності операційної діяльності та нарощенням потужностей після 2014 р. А ось малі та мікропідприємства виявляють найбільшу вразливість від подій в державі. Хоча малі вже повернулись до

показників зростання, а мікропідприємства ще не змогли підвищити свою рентабельність. Звідси ми можемо зробити висновок, що найбільший рівень економічної відповідальності, який проявляється у ефективній роботі підприємств, у великих підприємств, які за останні два роки змогли підвищити свою рентабельність до показників, що передували 2014 р. та навіть перевищили ці показники.

Наступним показником, що буде відображати рівень соціально-економічної відповідальності підприємництва стане показник наявності нефінансової звітності на підприємстві.

В Україні на цей час склалась тенденція до підготовки нефінансових звітів великими національними компаніями та представниками ТНК, які оперують на нашому ринку. Хоча й спостерігається позитивна динаміка: кількість компаній, які складають звіти, щороку зростає й у 2016 р. вперше нефінансовий звіт за стандартом GRI почали складати державні підприємства. Підготовка нефінансових звітів все ще є прерогативою великих національних компаній та представництв міжнародних корпорацій. Згідно із прогнозами, 2017 рік повинен був стати ще прогресивнішим завдяки зацікавленості як з боку інвесторів та кредиторів, так і з боку українського суспільства та співробітників компаній [2].

В представленому аналізі Індексу прозорості за 2016 рік зазначено наступну кількість підготовлених звітів серед 100 найбільш успішних компаній України (рис. 1).

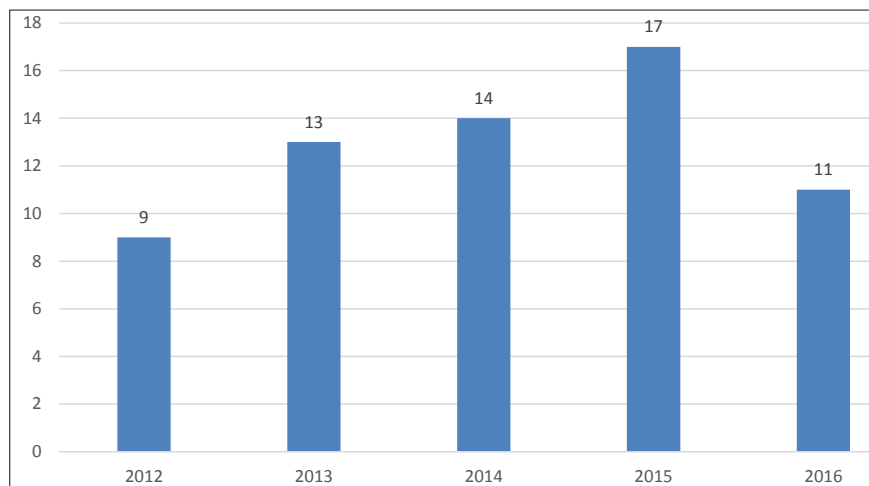

Рис. 1. Кількість нефінансових звітів 100 найбільших компаній України

У травні 2017 р. було презентовано шостий Індекс прозорості і КСВ найбільших компаній в Україні, за результатами якого відмічається наступне: Середній рівень розкриття інформації українськими компаніями склав 19,3%, а серед ТОП-10 компаній – 56,5%. Результату відкритості у 50% досягли 6 компаній із 100 аналізованих, що є незначним показником, особливо враховуючи, що це найбільш фінансово активні компанії України. Лідери Індексу наступні: АрселорМіттал Кривий Ріг і ДТЕК, СКМ, Концерн Галнафтогаз, Нафтогаз і Кернел, МХП, Метінвест, ТОВ «САВ-Дістрибьюшн» (Фокстрот) і НАЕК «Енергоатом» [3].

У табл. 2 наведемо узагальнюючу таблицю по основним елементам СЕВП, що дасть змогу зробити висновок щодо рівня їхньої соціально-економічної відповідальності.

Таким чином, можна дійти висновку, що підприємства – лідери, а також деякі інші підприємства є активними соціально-економічно відповідальними діями, що здійснюють конкретні практики із СЕВП. В цілому, аналіз звітів показав, що підприємства орієнтовані на досягнення цілей сталого розвитку й активно використовують інструменти СЕВП такі як: соціальні інвестиції, соціально-відповідальне навчання, соціально-відповідальне ведення бізнесу, соціальне партнерство. Розмір витрат на ту чи іншу статтю залежить від сфери діяльності підприємства та її масштабів.

В реалізації соціально-економічної відповідальності необхідним є визначення основних характеристик її здійснення з боку держави, так як носієм соціально-економічної відповідальності виступає не лише підприємство, але й сама держава як інституційне утворення. Для оцінки соціально-економічної відповідальності держави необхідним є виділення кількісних та якісних характеристик. Кількісними характеристиками виступають ті, які можна представити у числовому вигляді, а якісними ті, які не можуть бути

Таблиця 1

Рентабельність операційної діяльності підприємств України за розмірами, 2010-2016 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Усього	4,0	5,9	5,0	3,9	-4,1	1,0	7,4
По великих підприємствах	3,9	6,2	5,2	5,0	0,7	4,0	8,7
Во середніх підприємствах	5,0	6,0	5,0	3,2	-3,6	0,0	6,9
По малих підприємствах	1,8	4,2	4,1	2,2	-17,9	-4,2	5,1
З них по мікропідприємствах	-3,5	0,8	-0,1	-2,3	-30,1	-8,2	-0,6

* Без урахування території зони АТО та окупованої території АР Крим [1]

Таблиця 2

Порівняльна характеристика підприємств за основними соціально-економічно відповідальними практиками

Назва компанії	Соціальний звіт	Соціальні програми	Соціальне партнерство	Соціальні інвестиції	Інвестиції в розвиток персоналу	Зайнятість молоді	Зайнятість інвалідів	Сталий розвиток	Примітка
Арселор Міттал	+	+	+	+	+	+	+	+	Орієнтовані на покращення навколишнього середовища
ДТЕК	+	+	++	+	+	+	н/і	+	
СКМ	+	+	+	+	+	+	н/і	+	
Концерн "Галнафтогаз"	+	+	+	+	+	+	н/і	+	Орієнтовані на покращення навколишнього середовища
Нафтогаз	Частина фінансового звіту	+	+	+	+	+	н/і	+	Орієнтовані на покращення навколишнього середовища
Кернел Трейд	Частина фінансового звіту	+	+	+	+	+	н/і	+	
Метінвест	+	+	+	+	+	+	+	+	
ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	+	+	+	+	+	+	+	+	Орієнтовані на соціальне партнерство
ТОВ «САВ-Дистрибьюшн» (Фокстрот)	+	+	+	+	+	+	+	+	Орієнтовані на залучення молоді до ринку праці
ДП «НАЕК «Енергоатом»	+	+	+	+	+	н/і	н/і	+	Перша державна компанія у рейтингу. У звіті майже відсутній цифровий матеріал.
Нестле Україна	+	+	+	+	+	+	н/і	+	Орієнтовані на залучення молоді до ринку праці
Ernst & Young	+	+	+	+	+	+	н/і	+	
Оболонь	+	+	+	+	+	+	+	+	

[Складено автором на основі 4-13]

виражені чисельно, але відображають рівень розвитку населення.

Кількісними характеристиками, за якими може бути оцінена соціально-економічна відповідальність держави можуть виступати: ВВП, ВВП на душу населення, відрахування бюджету на соціальну сферу, рівень зайнятості та безробіття в країні тощо.

Якісні характеристики, які характеризують рівень соціально-економічної відповідальності держави: рівень якості життя населення, рівень добробуту населення, задоволеність населення якістю життя.

Ці показники не можна визначити у числовому вигляді, але вони є більш змістовними за своїм сенсом, аніж кількісні. Основним показником, який би зміг відобразити усі якісні характеристики – є Індекс Людського розвитку. Спочатку проаналізуємо кількісні характеристики реалізації соціально-економічної відповідальності держави.

Розглянемо показники ВВП та ВВП на душу населення, які представлені у табл. 3.

З таблиці видно, що ВВП щороку зростає, як взагалі по країні, так і на душі населення. Якщо порівнювати із початком періоду, що аналізується

Таблиця 3

Динаміка валового внутрішнього продукту в Україні, 2005 – 2016 рр.

Рік	У фактичних цінах		Індекси фізичного обсягу, %	
	валовий внутрішній продукт, млн. грн.	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу, грн.	до попереднього року	
2005	457325	9709	103,1	103,8
2010	1120585	24429	104,1	104,5
2011	1349178	29519	105,4	105,8
2012	1459096	32002	100,2	100,4
2013	1522657	33473	100,3	105,7
2014*	1586915	36904	93,7	98,8
2015*	1988544	46413	90,6	89,1
2016*	2383182	55848	102,7	91,2

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя та зони АТО

Складено автором на основі [14; 15]

ВВП у розрахунку на одну особу виріс у 5,75 разів, що є достатньо важливою характеристикою. Однак, індекс фізичного обсягу змінюється нерівномірно та спостерігався значний спад протягом 2013-2015 рр. Хоча сам розмір ВВП та ВВП на одну особу й відмічався зростанням, ми бачимо, що фактично у цих роках його не відбувалось. Після 2015 р. знову зростання, але індекс фізичного обсягу ВВП у розрахунку на одну особу так і не перевищив 100%. Зниження показників може бути пояснено відсутністю можливості урахування на територіях АТО та окупованої території АР Крим.

Проаналізуємо показники видатків держави на соціальну сферу із зведеного бюджету, тобто

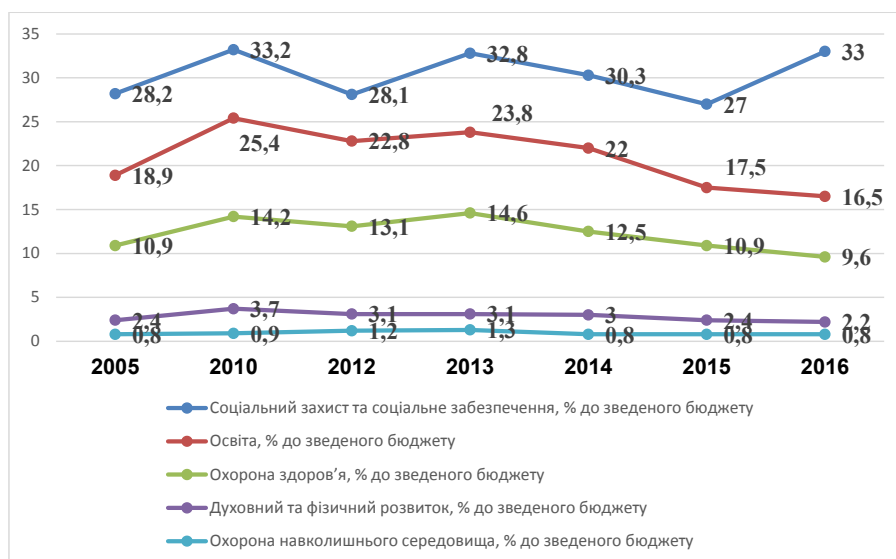

Рис. 2. Розмір видатків на соціальну сферу у % до зведеного бюджету України, 2005-2016 рр.

це ті кошти, надає держава на підтримку та розвиток різних секторів в країні. Нами було проаналізовано видатки на наступні сектори: соціальний захист та соціальне забезпечення, освіта, духовний та фізичний розвиток, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища (рис. 2).

З рисунку видно, що частина видатків на зазначені сфери не є однаковою за аналізований період, лише видатки на охорону навколишнього середовища залишаються майже незмінними у відсотковому відношенні. Доля видатків на соціальний захист та забезпечення постійно змінюється, але ці зміни не є критичними (максимальне зниження на 3,3% у 2015 р. з подальшим зростанням на 6% у 2016 р.). Видатки на освіту в загальному відношенні мають тенденцію до зниження, починаючи з 2013 р. (з 23,8% у 2013 р. до 16,5% у 2016 р.).

Ця сама тенденція спостерігається й на відрахування на охорону здоров'я – з загальної частки у 14,6% у 2013 р. до 9,6% у 2016 р. Частина видатків на духовний та фізичний розвиток не відрізняється великим розбігом. Також можна зробити висновок, що найбільша частка витрат на соціальну сферу була у 2010 р. та у 2013 р., після яких відбувався спад. Тому, з наве-

Таблиця 4

Основні показники ринку праці

	Економічно активне населення (ЕАН)				у тому числі							
	у віці 15-70 років		працездатного віку		зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)			
	в середньому, тис. осіб	у % до насел. відп. вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до насел. відп. вікової групи	у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку	
					в середньому, тис. осіб	у % до насел. відп. вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до насел. відп. вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до ЕАН відп. вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до ЕАН відп. вікової групи
2010	20 894,1	63,6	19 164,0	71,9	19 180,2	58,4	17 451,5	65,5	1 713,9	8,2	1 712,5	8,9
2011	20 893,0	64,2	19 181,7	72,6	19 231,1	59,1	17 520,8	66,3	1 661,9	8,0	1 660,9	8,7
2012	20 851,2	64,5	19 317,8	72,9	19 261,4	59,6	17 728,6	66,9	1 589,8	7,6	1 589,2	8,2
2013	20 824,6	64,9	19 399,7	72,9	19 314,2	60,2	17 889,4	67,3	1 510,4	7,3	1 510,3	7,8
2014	19 920,9	62,4	19 035,2	71,4	18 073,3	56,6	17 188,1	64,5	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7
2015	18 097,9	62,4	17 396,0	71,5	16 443,2	56,7	15 742,0	64,7	1 654,7	9,1	1 654,0	9,5
2016	17 955,1	62,2	17 303,6	71,1	16 276,9	56,3	15 626,1	64,2	1 678,2	9,3	1 677,5	9,7

* Складено автором на основі [14; 15]

деної табл. 3.1 та рис. 3.1 видно, що самі розміри витрат на соціальну сферу зростають у грошовому еквіваленті, але частка цих витрат у % до загальних витрат відрізняється різними тенденціями: від зниження до зростання, а потім знову відбувається спад. Що пояснюється соціальними, політичними та економічними змінами в суспільстві, орієнтацією держави на інший сектор.

Далі проаналізуємо ринок праці, як важливу сферу соціально-економічної відповідальності з боку держави. Для цього розглянемо загальну інформацію про загальний стан ринку праці (табл. 4).

З табл. 4 видно, що кількість економічно активного населення в Україні щороку знижується в обох категоріях (як у віці 15-70 років, так і працездатного віку). Причому, що в категорії 15-70 років кількість населення за 2010-2016 рр. знизилась майже на 3 млн. осіб, а населення працездатного віку – майже на 2 млн. осіб. Що пояснюється декількома причинами: по-перше, демографічна ситуація в країні катастрофічна через невеликий вік тривалості життя, а, по-друге, велика кількість економічно активного населення працездатного віку та 15-70 років працює за кордоном. Це є основними причинами ситуації, що склалась.

Кількість зайнятого населення щороку також зменшується по обох категоріям приблизно на тому ж рівні, що і описано вище (3 млн. осіб категорії 15-70 років та 2 млн. осіб – працездатного віку протягом 2010-2016 рр.). Що може бути пояснено тиж самими причинами. Це саме відбувається і з показником безробіття, який відображає зниження кількості безробітних осіб, але це пояснюється тим, що з 2014 р. ведення реальної статистики є проблематичним з урахуванням ситуації в Донецькій та Луганських областях та АР Крим. Крім того, якщо подивитись на показник відношення у % до населення відповідної вікової групи, то побачимо, що останні роки він зростає, хоча перед цим й відбувалось зниження.

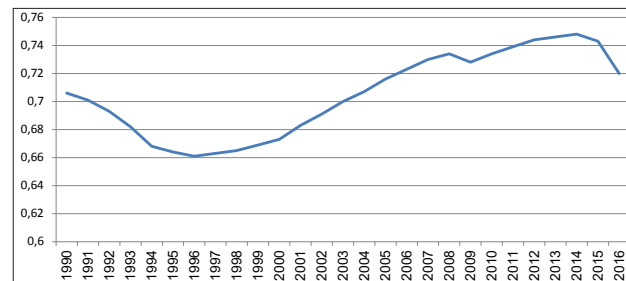
На цей час безробіття залишається соціальною проблемою в нашому суспільстві, яка повинна бути вирішеною, що дасть змогу подолати негативні зміни. Політика стимулювання повинна бути націлена на створення нових робочих місць для усіх зацікавлених груп. Тобто, це може бути й молодь, й безробітні із сільської місцевості. Необхідним є подолання проблеми більшої частки безробітних серед чоловіків в Україні. Також неможливо знайти стимулів для повернення трудових мігрантів в Україну та забезпечення їх робочими місцями, що підвищить рівень податкових надходжень в країні.

Для аналізу стану інституційного забезпечення механізму СЕВП необхідним є аналіз якісного показника, тобто того який характеризує якість життя в країні, що не може бути виражена в чис-

ловому вигляді. Це задоволеність населення рівнем та якістю життя в країні, рівень та якість життя, які вимірюються Індексом людського розвитку, що складається із багатьох складових, які враховують як соціальну, так і економічну сферу. Аналізуючи його зміст, можна сказати, що Індекс Людського Розвитку (ІЛР) є результатом соціально-економічної відповідальності держави. Індекс людського розвитку як показник, що характеризує ступінь задоволення потреб людини та рівень забезпечення її прав, може бути показником рівня СЕВП. Вважається, що рівень СЕВП впливає на рівень ІЛР, так як прямим чином впливає на задоволення потреб людей. Сам ІЛР включає в себе показники ВВП на душу населення, який розрахований в дол. США в перерахунку на ціни всередині країни, загальний рівень грамотності населення та очікувана кількість років, яка витрачається на освіту, очікувана тривалість життя. Взагалі, вважається, що ІЛР є сумарним виміром досягнень в трьох напрямках людського розвитку: тривалість життя, доступ до знань та доцільний рівень життя.

В методиці ПРООН розглядається три індикатори добробуту: очікувана тривалість життя при народженні, освітні досягнення та реальний ВВП на особу [16]. Тобто, показники, які входять до складу ІЛР й формують добробут населення.

Для більш обґрунтованого аналізу наведемо тенденції зміни ІЛР в Україні на рис. 3.

Рис. 3. Динаміка Індексу Людського Розвитку України, 1990-2016 рр.

Складено на основі [17, 18]

З рисунку видно, що ІЛР України розвивається нерівномірно: відрізняється спадом та подальшим зростанням, після якого знову йде зниження. Представляється можливим виділення стадій розвитку ІЛР в Україні.

Виділимо 5 фаз динаміки ІЛР:

I фаза – зниження – 1991-1996 рр. – пов'язана із отриманням Україною незалежності та погіршенням економічної ситуації в країні. Для вирішення проблем України знадобилось 5 років, щоб провести грошову реформу та покращити ситуацію в країні.

II фаза – стабільне зростання – 1996-2008 рр. – характеризується покращенням економічної та соціальної ситуації в країні, проведенням державою заходів щодо підвищення добробуту

країни. Але закінчується ця стадія світовою економічною кризою та зниженням ІЛР у 2009 р.

III фаза – нетривалий спад – 2009 р. – світова економічна криза, що привела до зниження світової економіки та мала наслідки й для України, але вчасно були прийняті міри, що призвело до наступної фази.

IV фаза – поступове зростання – 2009 – 2014 рр. – почалась з 2009 р. після закінчення світової економічної кризи та відрізнялась поступовим нарощенням економічного потенціалу країни, а також підвищенням ІЛР.

V фаза – стрімке зниження – 2014-2016 рр. – ІЛР України характеризується стрімким зниженням, що пов'язано із загостренням політичної, економічної, соціальної та військової ситуації в країні. З урахуванням того, що ІЛР залежить як від економічних, так і соціальних показників, то й ця ситуація одразу відбивається на стані показника ІЛР.

За Індексом Україна знаходиться серед країн з високим рівнем людського розвитку, посідаючи 84 місце у 2015 р. та на 81 у 2014 р., що відображає тенденцію до зниження. У 2015 р. Україна поділила 84 місце із Вірменією. Показник ІЛР за цей рік нижче середнього по цій групі (0,746) та нижче середнього показника по Європі та Центральної Азії (0,756). Що характеризує з негативної точки зору розвиток цього індексу. Хоча й відмічається зростання показника ІЛР, зокрема по всіх його індикаторах: очікувана тривалість життя при народженні, середня тривалість навчання, очікувана тривалість навчання, ВВП на душу населення. Але з урахуванням загальних світових тенденцій цього бракує для підвищення рейтингу України та якості життя в ній [17].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, аналізуючи дані, можемо казати про неоднозначний рівень соціально-економічної відповідальності підприємництва перед суспільством. Відбувається зростання багатьох соціально-економічних показників в останні роки, що підвищують рівень життя населення та зниження тих, що загострюють соціальну напругу в суспільстві, але з урахуванням загальної тенденції в суспільстві реальне покращення соціальної ситуації в країні не спостерігається, що пояснюється загостренням політичної ситуації в країні, інфляційними процесами, знеціненням національної валюти тощо. Покращення показника безробіття пояснюється не збільшенням робочих місць в країні, а відтоком робочої сили на роботу до інших держав. Аналіз Індексу людського розвитку показав, що він є основним індикатором якості життя населення та розвивається нерівномірно в Україні в останні роки, що дозволило визначити 5 стадій розвитку цього Індексу в Україні.

Проведений аналіз показав задовільний стан інституційного забезпечення механізму СЕВР

в Україні, що обґрунтовується помірним рівнем розвитку соціально-економічних показників. Тому, завдання держави полягає в розвитку суспільства поєднанням зусиль як власних, так і підприємництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
2. Нефінансова звітність за стандартом GRI у світі та Україні. Режим доступу: <http://www.bakertilly.ua/news/id1129> (дата звернення: 19.06.2016).
3. Презентовано шостий індекс прозорості і КСВ українських компаній. Режим доступу: <http://csr-ukraine.org/article/transparency-index-2016-2/> (дата звернення: 15.09.2017).
4. Річний звіт НАК «НАФТОГАЗ» «Перші паростки», 2017. – 221 с.
5. Соціальна активність НАЕК «Енергоатом». Звіт за 2015-2016 роки, 2017 р. – 36 с.
6. Нефінансовий звіт Концерну «Галнафтогаз» за 2016, 2017 р. – 78 с.
7. Нефінансовий звіт МХП 2016 «Партнерство задля сталого розвитку», 2017. – 90 с.
8. Інтегрований звіт ДТЕК 2016: фінансові та нефінансові результати, 2017. – 158 с.
9. Звіт Nestle в Україні «Створення спільних цінностей», 2017. – 36 с.
10. Звіт з корпоративної соціальної відповідальності ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг» за 2014 р., 2015 р. – 42 с.
11. Звіт з прогресу Групи компаній «Фокстрот», 2017. – 18 с.
12. Звіт про діяльність компанії ЕУ в Україні у галузі сталого розвитку за 2015-2016 роки «Удосконалюючи бізнес, змінюємо світ на краще», 2017. – 30 с.
13. Звіт про сталий розвиток корпорації «Оболонь», 2015. – 63 с.
14. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.08.2017).
15. Статистичний щорічник України за 2015 рік. Державна служба статистики. Київ, 2016. – 575 с.
16. Войнаренко М. П. Соціальний потенціал фінансово-кредитного обслуговування населення / М. П. Войнаренко, Л. М. Білорусець // Прометей. - 2014. - № 3. - С. 75-80. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prom_2014_3_15 (дата звернення: 16.03.2017).
17. Human Development Report 2016. Briefing note for countries on the 2016 Human Development Report. – 8 р.
18. Доклад о человеческом развитии 2016. Человеческое развитие для всех и каждого. – 23 с.

REFERENCES:

1. Analitichna dopovid' do Shchorichnoho Poslan'nya Prezidenta Ukrayiny do Verkhovnoyi Rady Ukrayiny

«Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovishche Ukrayiny v 2017 rotsi» [An analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2017"]. K. : NISD, 2017, p. 928.

2. Nefinansova zvitnist' za standartom GRI u sviti ta Ukrayini (2016) [Non-financial reporting according to the GRI standard in the world and in Ukraine]. Available at: <http://www.bakertilly.ua/news/id1129> (Accessed: 19.06.2016).

3. Prezentovano shostyy indeks prozorosti i KSV ukrayins'kykh kompaniy (2017) [The sixth index of transparency and CSR of Ukrainian companies is presented], available at: <http://csr-ukraine.org/article/transparency-index-2016-2/> (Accessed: 15.09.2017).

4. Richnyy zvit NAK «NAFTOHAZ» «Pershi parostky» (2017) [Annual report of NAFTA "NAFTO-GAZ" "First shoots"], p. 221.

5. Sotsial'na aktyvnist' NAEK «Enerhoatom». Zvit za 2015-2016 roky (2017) [Social activity of NNEGC "Energoatom". Report for 2015-2016 years], p. 36.

6. Nefinansovyy zvit Kontsernu «Halnaftohaz» za 2016 (2017) [The non-financial report of the Concern Galnaftogaz for 2016], p. 78.

7. Nefinansovyy zvit MKHP 2016 «Partnerstvo zadlya staloho rozvytku» (2017) [Non-financial report of MHP 2016 "Partnership for Sustainable Development"], p. 90.

8. Intehrovanyy zvit DTEK 2016: finansovi ta nefinansovi rezul'taty (2017) [DTEK Integrated Report 2016: Financial and Non-Financial Results], p. 158.

9. Zvit Nestle v Ukrayini «Stvorenniya spil'nykh tsinnostey» (2017) [Nestle Report in Ukraine "Creating Common Values"], p. 36.

10. Zvit z korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti PAT «Arcelor Mittal Kryvyy Rih» za 2014 r. (2015) [Corporate Social Responsibility Report of PJSC "Arcelor Mittal Kryvyi Rih" for 2014], p. 42.

11. Zvit z prohresu Hrupy kompaniy "Fokstrot" (2017) [Report on the progress of the Foxtrot Group of Companies], p. 18.

12. Zvit pro diyal'nist' kompaniyi EY v Ukrayini u haluzi staloho rozvytku za 2015-2016 roky «Udoskonalyuyuchy biznes, zminyuyemo svit na krashche» (2017) [Report on EY's activities in Ukraine in the field of sustainable development for 2015-2016 "Improving business, changing the world for the better"], p. 30.

13. Zvit pro stalyy rozvytok korporatsiyi "Obolon" (2015) [Report on the Sustainable Development of Obolon Corporation], p. 63.

14. Official site of State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 23.08.2017).

15. Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2015 rik (2016) [Statistical Yearbook of Ukraine for 2015]. Derzhavna sluzhba statystyky. Kyiv, p. 575.

16. Voynarenko, M. P., Bilorusets', L. M. (2014) Sotsial'nyy potentsial finansovo-kredytnoho obsluhovuvannya naselennya [Social potential of financial and lending services to the population]. Prometey, № 3, p. 75-80, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prom_2014_3_15 (accessed: 16.03.2017).

17. Human Development Report 2016. Briefing note for countries on the 2016 Human Development Report, p. 8.

18. Doklad o chelovecheskom rozvytyi 2016. Chelovecheskoe razvytye dlya vseh y kazhdoho [Human Development Report 2016. Human development for everyone and everyone], p. 23.

ANALYSIS OF THE STATUS OF INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE MECHANISM OF SOCIO-ECONOMIC RESPONSIBILITY OF ENTREPRENEURSHIP IN THE NATIONAL ECONOMY

The transformation of the existing institutional mechanism of socio-economic responsibility of entrepreneurship in Ukraine requires an analysis of the state of development of the modern mechanism and the dynamics of the level of socio-economic responsibility of entrepreneurship in Ukraine both at the enterprise level and at the national level. This article devoted to the study of the status of institutional provision of the mechanism of socio-economic responsibility of entrepreneurship (SERE) in the national economy.

The purpose of the article is to analyze the status of institutional support for the mechanism of socio-economic responsibility of entrepreneurship in the national economy.

Analyzing the data, we can say about the ambiguous level of socio-economic responsibility of entrepreneurship to society. There has been an increase in many socio-economic indicators in recent years, which raise the standard of living of the population and reduce those that exacerbate the social tension in society, but taking into account the general trend in society, there is no real improvement in the social situation in the country, which is explained by the aggravation of the political situation in the country, inflation processes, depreciation of the national currency, etc. The improvement in the unemployment rate is explained not by the increase in jobs in the country, but by the outflow of labor to work elsewhere. The analysis of the Human Development Index has shown that it is the main indicator of the quality of life of the population and has developed unevenly in Ukraine in recent years, which allowed to identify 5 stages of development of this Index in Ukraine.

The analysis showed satisfactory state of institutional provision of the mechanism of the SERE in Ukraine, which is substantiated by the moderate level of development of socio-economic indicators. Therefore, the task of the state lies in the development of a society combining the efforts of both their own and entrepreneurship.

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

THE INSTITUTIONALIZATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: A THEORETICAL-METHODICAL ASPECT

Метою дослідження стало обґрунтування теоретико-методичних аспектів інституціоналізації соціально-економічного розвитку. Систематизовано та схематично представлено основні підходи до характеристики поняття «інституціоналізація». Соціально-економічний розвиток національної економіки як процес передбачає політику здійснення якісних і кількісних змін у соціально-економічній системі, поєднуючи зростання обсягу виробництва товарів і послуг із покращенням соціального, політичного та іншого благополуччя населення країни. Обґрунтовано сутність «інституціоналізації соціально-економічного розвитку національної економіки» як процесу перетворення соціальних намірів на форму шляхом формування, закріплення, постійної кристалізації та трансформації відповідних інститутів, які повинні забезпечувати ефективну реалізацію інституціональних змін.

Ключові слова: інституціоналізація, національна економіка, соціально-економічний розвиток, інституціональні зміни, інституції, інституціональне середовище.

Целью исследования стало обоснование теоретико-методических аспектов институционализации социально-экономического развития. Систематизированы и схематически представлены основные подходы к характеристике понятия «институционализация». Социально-экономическое развитие национальной экономики как процесс предполагает политику осуществления качественных и количественных изменений в социально-экономической системе, сочетая рост объема производства товаров и услуг с улучше-

нием социального, политического и иного благополучия населения страны. Обоснованно сущность «институционализации социально-экономического развития национальной экономики» как процесса преобразования социальных целей в форму путем формирования, закрепления, постоянной кристаллизации и трансформации соответствующих институтов, которые должны обеспечивать эффективную реализацию институциональных изменений.

Ключевые слова: институционализация, национальная экономика, социально-экономическое развитие, институциональные изменения, институты, институциональная среда.

The purpose of study was to substantiate theoretical and methodological aspects of the institutionalization of socio-economic development. The basic approaches to characterization of the concept of "institutionalization" are systematically and schematically presented. The socio-economic development of the national economy as a process involves a policy of making qualitative and quantitative changes in the socio-economic system, combining the growth of production of goods and services with the improvement of social, political and other well-being of the population of the country. The essence of "institutionalization of socio-economic development of the national economy" as a process of transformation of social intentions into a form by formation, consolidation, constant crystallization and transformation of relevant institutions, which should ensure effective implementation of institutional changes, is substantiated.

Key words: institutionalization, national economy, socio-economic development, institutional changes, institutions, institutional environment.

УДК 338.64

Муніка Н.О.

здобувач

Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Постановка проблеми. Інституціоналізація соціально-економічного розвитку національної економіки повинна мати на меті створення дієвих взаємозв'язків між інституціями в сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання, що дасть змогу вивести трансформаційну економічну систему на якісно новий рівень, здатний забезпечити ефективне функціонування цілісного господарського комплексу країни. Це зумовлює необхідність дослідження теоретико-методичних аспектів процесу інституціоналізації.

На нашу думку, національна економіка України на сучасному етапі знаходиться в стані інституціональної трансформації, тобто пошуку та ідентифікації ефективних інституціональних форм соціально-економічного розвитку. Не можна не погодитись з думкою О. М. Москаленко, який стверджує, що «інституціональні дисбаланси

та розриви, дисфункціональність макроекономічної системи, регрес суспільних і базових ринкових інститутів залишаються ключовими характеристиками економічної системи України, а також визначають тенденції її економічного розвитку і формують небажані закономірності взаємодії та зворотні зв'язки між економічними агентами та економічною владою тощо» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних наукових дослідженнях інституціоналізм є найбільш зростаючим в наукових колах напрямом економічної думки, відповідно, саме його основні засади стають методологічною базою досліджень для наукового пошуку. Зокрема, успіх такого масштабу Шпикуляк О.Г. [2] пов'язує з універсальністю застосування базових категорій («інститут» та «інституція») до широкого кола соціально-економічних явищ.

Традиційно, засновником інституційного підходу в економічній думці вважається Т. Веблен. В його працях об'єктами дослідження інституціоналізму є певні інститути (корпорація, держава, профспілки), а також правові, психологічні та морально-етичні аспекти (звичаї, навички, інстинкти та ін.) [3, с.47]. Ці інститути і є рушійними силами розвитку людського суспільства. Зміст інституційного підходу полягає в тому, щоб не обмежуватися розглядом економічних категорій і процесів в чистому вигляді, а включити до аналізу інститути і враховувати позаекономічні чинники.

Одним із джерел інституціоналізму стали праці західних економістів, у тому числі лауреатів Нобелівської премії Р. Коуза, Д. Норта, Г. Беккера. Поняття інституалізації включає в себе два аспекти: «інституції» – норми, звичаї поведінки в суспільстві, і «інститути» – закріплення норм і звичаїв у вигляді законів, організацій, установ [4, с. 12]. Поняття інституалізації з'явилося у першій половині ХХ ст. та досліджувалося ще соціологами класичного періоду, зокрема М. Вебером і Т. Парсонсом. З другої половини ХХ ст. активізувалися дослідження інституціоналізації, найбільш вагомими були публікації таких дослідників як: Н. Ползбі, С. Гантінгтон, К. Стром, Г. Коупланд, С. Петтерсон та інші, які трактують інституалізацію як процес становлення та кристалізації інститутів, якому властиві внутрішні та зовнішні ознаки.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження стало обґрунтування теоретико-методичних аспектів інституціоналізації соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція інституціоналізму завдяки своїй міждисциплінарності дозволяє теоретично і методологічно обґрунтувати вплив існуючих правил гри, у регуляторному механізмі на формування параметрів суспільно-господарської результативності [5].

Інституалізація, за трактуванням юридичної енциклопедії як термін походить від (від лат. *institutum* – устрій, установа) – процес визначення і оформлення організаційних, правових та інших структур для задоволення суспільних потреб [6].

Інші науковці, серед яких П. Бергер, Т. Лукман, Л.Форбес, А. Селінгман та інші, розглядають інституалізацію через складові самого процесу, зокрема хабітуалізацію, легітимацію та легалізацію. Новий поштовх до вивчення інституалізації дали представники такого напрямку, як неоінституціоналізм, зокрема Р.Джефферсон, П. ДіМаджіо, Дж. Мейєр, Л. Лонглі, Д. Норт, В.Пауелл та інші. Вони підкреслюють динамічний характер інституалізації, відповідно до якого вона не закінчується моментом створення інституту, а передбачає його постійну трансформацію.

Науковці вважають, що процес інституалізації став поступово формуватися після 1945 року і триває по сьогоднішній день. Процес інституалізації не обмежується якоюсь однією сферою системи глобальних відносин – в залежності від сфери застосування поняття «інституалізація» має декілька відмінних тлумачень. Незважаючи на те, що термін використовується у понятійному апараті різних сфер, бере він свій початок з соціології. Зокрема, з позицій соціології процес інституалізації активно досліджували П. Бергер і Т. Лукман [7, с. 9]. Вони визначають інституалізацію як процес утворення стійких форм соціально-політичної взаємодії, заснований на формалізованих правилах, законах, звичаях. Ті чи інші соціально-політичні відносини вважаються інституалізованими, якщо отримали правові та організаційні закріплення.

С. Фролов [8, с. 11] трактує інституалізацію як процес визначення та закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приводить їх у систему, яка здатна діяти в напрямку задоволення деякої суспільної потреби.

Політологи визначають категорію «інституалізація» як формалізацію та впорядкування процесів виробництва, організацію політичних відносин, які ведуть до відтворення політичної системи суспільства, а також відтворення сформованих суспільних (політичних, соціальних, економічних, духовних) відносин.

З культурологічної точки зору «інституалізація» – це перетворення будь-якого явища або руху в організований, упорядкований процес з певною структурою відносин, ієрархією влади, дисципліною, правилами поведінки [9, с.5].

Наприклад, Д. Фролов, О. Інютина, А. Шулімова визначають інституціоналізацію як системний процес функціонального, структурного та нормативно-правового оформлення господарського життя суспільства [10, с. 20].

А С. Бейгуленко, М. Третьяков, Н. Горбунов говорять про поняття «інституалізація» як будь-якого роду впорядкування, формалізацію і стандартизацію зв'язків та відносин [11, с. 3].

С. Петтерсон і Г. Коупланд трактують інституціоналізацію як [12] процес, унаслідок котрого інститути отримують свої цінності та стабільність. С. Гантінгтон [13] вважає, що інституціоналізація починається тоді, коли складається ситуація стабільної кооперації між ключовими акторами і групами, які мають більшість необхідних для функціонування організації ресурсів.

На думку А. Панебіанко, інституціоналізація, зокрема політичних партій, починається тоді, коли складається ситуація стабільної кооперації між ключовими акторами і групами, які мають більшість необхідних для функціонування організації ресурсів [14, с. 197].

Поняття «інституціоналізації» також викликало зацікавлення і серед українських дослідників. В українському соціологічному словнику за редакцією В. Пічі інституціоналізація тлумачиться як процес, у ході якого соціальні практики стають регулярними і довго-тривалими, так що їх можна представити як соціальні інститути [15, с. 147–148].

Українські вчені Є. Головаха та Н. Паніна бачать інституціоналізацію як процес становлення нових соціальних інститутів у трьох аспектах:

1) процес становлення і прийняття суспільством нових соціальних правил (законів, нормативних структур, традицій та ритуалів);

2) створення організаційних структур, які відповідають за артикуляцію і порядок дотримання цих правил і становлять соціальну структуру інституціоналізованої поведінки;

3) формування ставлення масових суб'єктів до соціальних правил і організованих структур, що відбиває погодженість людей із цим інституціональним порядком [16, с. 6].

Натомість Н. Черниш вважає інституціоналізацію процесом створення соціального інституту, заміну спонтанної та експериментальної поведінки передбачуваною поведінкою, яка очікується, моделюється, регулюється через визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у систему, здатну діяти в напрямі задоволення певної суспільної потреби [17, с. 466].

Систематизуючи дослідження соціологів в цій сфері слід зазначити, що у вузькому розумінні інституціоналізація – це процес становлення і трансформації соціального інституту. У більш широкому і деталізованому розумінні інституціоналізація трактується з точки зору трьох типів характеристик – субстанціональних, дескриптивних та функціональних [17]. Відповідно до яких:

– інституціоналізація – це процес, упродовж якого відбувається перетворення аморфного соціального утворення у структуровану одиницю з певними властивостями.

– інституціоналізація – це процес, у результаті якого відповідно до тих чи інших дій чи бездіяння у суспільстві з'являється новий або починає діяти оновлений (реформований) соціальний інститут, здатний як до самовідтворення та внутрішньої узгодженості, зокрема, за рахунок певного набору соціальних норм та ролей, якими він володіє, так і до гнучкості, взаємодії із зовнішнім середовищем, яке приймає факт існування цього інституту, одночасно не створюючи перешкод для його незалежності.

– інституціоналізація – це такий процес, який сприяє консолідації суспільства або спричиняє його деконсолідацію, це процес, що, з одного боку, забезпечує суспільний розвиток і трансформацію, а з іншого – є їхнім наслідком [18].

В сучасній науковій літературі зустрічаються два схожих за звучанням термінів «інституалізація» та «інституціоналізація». Але, досліджуючи праці економістів та соціологів, особливої різниці у значенні даних термінів не виявлено. По суті, в обох випадках мова йде про процес запровадження або виникнення інститутів, тобто власне інститутогенез. Тому, ми вважаємо ці поняття ідентичними за значенням, але в подальшому в своїй роботі дотримуємося саме терміну «інституціоналізація».

З точки зору економістів, найбільш чіткою, на нашу думку, є позиція А. Ткача [19], який визначає інституціоналізацію як перетворення соціальних намірів у норму та формування правил економічного спілкування шляхом їх впровадження за допомогою владних інституцій (неписаних правил чи правової діяльності) на основі засобів правового, економічного і політичного регулювання.

Нами зроблено спробу систематизувати та схематично представити основні підходи до характеристики поняття «інституціоналізація» можна представити на рис. 1.1.

Соціально-економічний розвиток національної економіки зазвичай розглядається через призму розвитку регіонів країни. Зокрема, Є. Зарова та Г. Хасаєв, трактують соціально-економічний розвиток регіону – як «...процес безперервного економічного зростання території регіону, що відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх виробничих, інституційних, соціальних факторів, та забезпечує підвищення рівня і якості життя його населення» [20, с. 213].

Соціально-економічний розвиток національної економіки як процес передбачає політику здійснення якісних і кількісних змін у соціально-економічній системі, поєднуючи зростання обсягу виробництва товарів і послуг із покращенням соціального, політичного та іншого благополуччя населення країни. Заходи у процесі здійснення такої політики включають, зокрема, розвиток людського потенціалу, інфраструктури, захист навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, регіональний розвиток, високий рівень особистої відповідальності у суспільстві, забезпечення енергоефективності, адекватної правової системи, захисту прав власності, охорони здоров'я, безпеки, у т. ч. фінансової, збалансованості формування різних видів ресурсів та ін. покращення нацією економічного, політичного та соціального благополуччя її людей [21], тоді як економічне зростання як феномен збільшення величини валового внутрішнього продукту (ВВП), валового національного доходу (ВНД) та інших альтернативних показників, демонструє збільшення здатності економічної системи виробляти товари та послуги порівняно з одним періодом часу щодо іншого, відображаючи лише одну з граней економічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Зважаючи на проведені нами теоретичні узагальнення сутності інституціоналізації та поняття «соціально-економічний розвиток національної економіки» можна запропонувати авторське визначення терміну «інституціоналізації соціально-економічного розвитку національної економіки» варто розуміти процес перетворення соціальних намірів на форму шляхом формування, закріплення, постій-

ної кристалізації та трансформації відповідних інститутів, які повинні забезпечувати ефективну реалізацію інституціональних змін. Відповідно інституціоналізація соціально-економічного розвитку економіки в процесі децентралізації повинна стати еволюцією простих форм соціальної взаємодії людьми в межах громади на основі правил індивідуальної та соціальної поведінки, що формує новий вид відносин.

Рис. 1.1. Основні підходи до характеристики поняття «інституціоналізація»

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Москаленко О. М. Теорія та методологія інституціональної структури моделі випереджаючого економічного розвитку. Ефективна економіка. – 2014. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_1_61
2. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: [монографія] / Шпикуляк О.Г. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 396 с.
3. Veblen T. The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays/ T. Veblen. –N.Y.: Huebsch. –2012. – P.239.
4. Кармазіна М. С “Інститут” та “інституція”: проблема розрізнення понять / М. С. Кармазіна, О. М. Шурбована // Політичний менеджмент. – 2012. – №9 4 (19). – С. 10–19.
5. Гречко А.В. Роль інституційного середовища у розвитку національної економіки. Сучасні проблеми економіки та підприємництво. – Випуск 11 – 2013. Режим доступу: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/47802/44047>
6. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 1998.
7. Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality/ P. Berger, T. Luckmann. – N.Y: Garden City. –2011.– 219 p., с. 64
8. Фролов С. С. Социология организаций / С.С. Фролов. – М.: Гардарики. – 2011. – 304 с.
9. Демшина А. Ю. Визуальные искусства в ситуации глобализации культуры: институциональный аспект: автореферат диссертации доктора культурологических наук: 24.00.01 /Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург. – 2011. – 18 с.
10. Фролов Д. П., Шулимова А. А., Инютина О.В. Система институций и механизм институализации социально-ответственной фирмы /Д.П. Фролов, А.А. Шулимова, О.В. Инютина //Вестник Волгоградского гос. университета // Экономическая теория. – 2013. – №1 (22). – С. 18–25.
11. Леонтьева Э. О. Институализация неформальных практик в сфере высшего образования: автореферат диссертации доктора социологических наук: 22.00.04 /Тихоокеанский государственный университет. – Хабаровск. – 2010. –19 с.
12. Copeland G.W., Patterson S.C. Changing an institutionalized system. dies.(Hg.), Parliaments in the Modern World. Changing Institutions, Ann Arbor, 1994. – P. 151–160
13. Huntington S.P. Political order in changing societies. Yale University Press. 2006
14. Panebianko A. Political Parties: Organization and Power. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1978. – 318 p.
15. Соціологія. Терміни. Поняття. Персоналії : навчальний словник-довідник / [заг. ред. Пічі В.М.]. – Львів : Новий світ – 2000, 2004. – 476 с.
16. Головаха Є. Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві / Є. Головаха, Н. Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №4. – С. 5–22.
17. Черниш Н. Соціологія : курс лекцій / Н. Черниш. – Львів : Кальварія, 2003. – 540 с.
18. Бень О.Т. Інституціоналізація: теоретична інтерпретація поняття Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2012. Випуск 6. С. 181–190
19. Ткач А. А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури: монографія / А. А. Ткач. – К.: НАН України, Об'єдн. ін-т економіки, 2005. – 295 с.
20. Зарова Е. В. Эконометрическое моделирование и прогнозирование развития региона в краткосрочном периоде: Монография / Е.В. Зарова, Г.Р. Хасаев. – М.: Экономика, 2004. – 149 с
21. Economic development [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_development#cite_note-1

REFERENCES:

1. Moskalenko O. M. (2014) Teoriya ta metodologiya institucionalnoyi strukturi modeli viperedzhayuchogo ekonomichnogo rozvitku. Efektivna ekonomika. № 1. Rezhim dostupu:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_1_61
2. Shpikulyak O.G. (2010) Instituciyi u rozvitku ta reguluvanni agrarnogo rinku: [monografiya] K.: NNC IAE/396 s.
3. Veblen T. (2012) The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays. N.Y.:Huebsch.239p.
4. Karmazina M. S. (2012) “Institut” ta “instituciya”: problema rozrznennya ponyat. Politichnij menedzhment. №94 (19). S. 10–19.
5. Grechko A.V. (2013) Rol institucijnogo sere-dovisha u rozvitku nacionalnoyi ekonomiki. Such-asni problemi ekonomiki ta pidpriemnictvo. Vipusk 1. 2013. Rezhim dostupu: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/47802/44047>
6. Yuridichna enciklopediya: (1998). V 6 t. /Red-kol.: Yu. S. Shemshuchenko (golova redkol.) ta in. K.: «Ukr. encikl.»
7. Berger P., Luckmann T. (2011) The Social Construction of Reality. – N.Y: Garden City. 219 p.
8. Frolov S. S. (2011) Sociologiya organizacij. M.: Gardariki. 304 s.
9. Demshina A. Y. (2011) Vizualnye iskusstva v situacii globalizacii kultury: institucionalnyj aspekt: avtoreferat dissertacii doktora kulturologicheskikh nauk: 24.00.01 /Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet. Sankt-Peterburg. 18 s.
10. Frolov D. P., Shulimova A. A., Inyutina O.V. (2013) Sistema institucij i mehanizm institualizacii socialno-otvetstvennoj firmy. Vestnik Volgogradskogo gos. universiteta // Ekonomicheskaya teoriya. 2013. №1 (22). S. 18–25.
11. Leonteva E. O. (2010) Insttutualizaciya neformalnih praktik v sfere vysshego obrazovaniya: avtoreferat dissertacii doktora sociologicheskikh nauk: 22.00.04 /Tihookeanskij gosudarstvennyj universitet. Habarovsk. 19 s.
12. Copeland G.W., Patterson S.C. (1994) Changing an institutionalized system. dies.(Hg.), Parliaments in the Modern World. Changing Institutions, Ann Arbor. 151–160
13. Huntington S.P. (2006) Political order in changing societies. Yale University Press.

14. Panebianco A. (1978) *Political Parties: Organization and Power*. – Cambridge: Cambridge Univ. Press. 318 p.

15. Sociologiya. (2000) *Termini. Ponyattya. Personaliyi: navchalnij slovník-dovidnik* / [zag. red. Pichi V.M.]. Lviv: Novij svit. 476 s.

16. Golovaha Y. Panina N. *Postradyanska deinstytucionalizaciya i stanovlennya novih socialnih institutiv v ukrajinskomu suspilstvi. Sociologiya: teoriya, metodi, marketing*. 2001. №4. S. 5–22.

17. Chernish N. (2003) *Sociologiya: kurs lekcij*. Lviv : Kalvariya. 540 s.

18. Ben O.T.(2012) *Institucionalizaciya: teoretichna interpretaciya ponyattya* Visnik Lvivskogo universitetu. Seriya sociologichna. Vipusk 6. S. 181–190

19. Tkach A. A. (2005) *Institucionalni osnovi rinkovoyi infrastrukturi: monografiya*. K.: NAN Ukrayini, Ob'yedn. in-t ekonomiki. 295 s.

20. Zarova E. V. (2004) *Ekonomicheskoe modelirovanie i prognozirovanie razvitiya regiona v kratkosrochnom periode: [monografiya]*. M.: Ekonomika, 2004. – 149 s

21. *Economic development* (2016). Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_development#cite_note-1

Munika N.O.

Degree Seeking Applicant

Black Sea Research Institute of Economics and Innovation

THE INSTITUTIONALIZATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: A THEORETICAL-METHODICAL ASPECT

The institutionalization of socio-economic development of the national economy should aim at creating effective relationships between institutions in the sphere of production, distribution, exchange and consumption, which will allow to bring the transformative economic system to a qualitatively new level, capable of ensuring the effective functioning of the whole economic complex of the country. This necessitates the study of theoretical and methodological aspects of the institutionalization process.

At present, the national economy of Ukraine is in a state of institutional transformation, that is, finding and identifying effective institutional forms of socio-economic development.

The purpose of our study was to substantiate the theoretical and methodological aspects of the institutionalization of socio-economic development. The content of the institutional approach is not to limit the consideration of economic categories and processes in its pure form, but to include in the analysis of institutions and take into account non-economic factors.

The concept of institutionalism due to its interdisciplinarity allows to theoretically and methodologically substantiate the influence of existing rules of the game, in the regulatory mechanism, on the formation of parameters of socio-economic performance.

Based on the conducted research, it is established that in the narrow sense institutionalization is the process of formation and transformation of a social institution. In a broader and more detailed sense, institutionalization is interpreted in terms of three types of characteristics – substantive, descriptive, and functional.

From the point of view of economists, the most clear, in our opinion, is the position that defines institutionalization as the transformation of social intentions into norm and the formation of rules of economic communication through their implementation through the power institutions (unwritten rules or legal activity) on the basis of legal, economic and political regulation.

We have tried to systematize and schematically present the main approaches to the characterization of the concept of "institutionalization".

Socio-economic development of the national economy as a process involves a policy of making qualitative and quantitative changes in the socio-economic system, combining the growth of production of goods and services with the improvement of social, political and other well-being of the population of the country.

Measures in the implementation of such a policy include, in particular, human development, infrastructure, environmental protection, rational use of natural resources, regional development, a high level of personal responsibility in society, energy efficiency, an adequate legal system, protection of property rights, health protection, security, including financial, balance formation of different types of resources, etc. improving the nation's economic, political and social well-being, while economic growth, as a phenomenon of increasing gross domestic product (GDP), gross national income (GNI) and other alternative indicators, demonstrates an increase in the economic system's ability to produce goods and services over a single period time relative to the other, reflecting only one of the facets of economic development.

Taking into account the theoretical generalizations of the essence of institutionalization and the notion of "socio-economic development of the national economy", we can propose the author's definition of the term "institutionalization of socio-economic development of the national economy". institutions that should ensure the effective implementation of institutional change. Accordingly, the institutionalization of socio-economic development of the economy in the process of decentralization should become an evolution of simple forms of social interaction of people within the community on the basis of rules of individual and social behavior, which forms a new kind of relations.

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ

Причорноморський
науково-дослідний інститут
економіки та інновацій

Шановні колеги! Питання академічної доброчесності є надзвичайно актуальними у наш час. Враховуючи великі масиви інформації, що з'являються у всесвітній мережі, жоден вчений не може бути впевненим, що його авторське право захищене. Крім того, поширеною є ситуація, коли декілька вчених в одній галузі науки користуються однаковими джерелами інформації, а в результаті безкоштовні програми пошуку плагіату засвідчують стовідсоткові збіги тексту, що може призвести до безпідставних звинувачень у плагіаті, особливо після перевірки за базою даних авторефератів та дисертацій. Це викликано тим, що порівняння з іншими дисертаціями не вказує на використання спільних першоджерел (статей, монографій, статистичних щорічників, словників тощо), а однозначно визначає тільки збіг тексту, ігноруючи навіть цитати. Важливим є також те, що чинне законодавство однозначно визначає, що перевірку може здійснювати виключно установа за профілем дослідження, а не поширені в мережі безкоштовні програми. Для уникнення подібних ситуацій ми пропонуємо Вам скористатися науковою **послугою оцінки технічної унікальності наукового тексту** за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення, яке гарантує похибку перевірки до 3%. Переваги такої перевірки порівняно з іншими методами:

- Ви *укладаєте угоду* про надання послуг;
- Ваш файл *не розміщується у мережі*, тобто інформація і авторство залишаються анонімними;
- Ви *отримуєте звіт*, підготовлений за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення; *порівняльну таблицю* однакових фрагментів тексту із зазначенням джерела; *офіційний звіт про надану послугу* із зазначенням результатів;
- Ви отримуєте вичерпну інформацію про текстові збіги у Вашому дослідженні та дослідженнях інших авторів не тільки *українською, але і російською та англійською мовами*;
- Ви користуєтесь програмним забезпеченням, яке використовується *тільки спеціалізованими науковими та освітніми установами* і розроблене виключно для пошуку текстових збігів *саме у наукових дослідженнях*, а не у публіцистиці, рекламних веб-сайтах тощо;
- Виключна робота з авторами – ніхто, крім автора тексту, не зможе замовити у нас перевірку цього тексту, що *убезпечить Вас від перевірок третіми особами*;
- Ви отримуєте можливість коректно оформити посилання на першоджерела;
- Існує можливість перевірки *будь-яких наукових досліджень*: статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, доповідей, тез, звітів тощо.

Терміни і вартість перевірки і надання звіту:

Характер наукової роботи	Терміни (робочих днів)	Вартість
Докторська дисертація	5 – 10	5000 грн
Кандидатська дисертація	3 – 7	3000 грн
Автореферат	1 – 2	500 грн
Стаття (обсягом до 12 сторінок)	1 – 2	500 грн
Інші види робіт	За домовленістю	За домовленістю

Для того, щоб замовити послугу, Вам необхідно звернутись електронною поштою до Причорноморського науково-дослідного інститут економіки та інновацій, вказавши у темі листа «**Оцінка унікальності тексту**». У листі вкажіть адресу для листування, додайте файл у форматі MS Word з текстом наукового дослідження. Фахівець відповідного відділу надасть Вам відповідь щодо процедури здійснення експертизи.

Контактна особа:

Шумилова Тетяна – молодший науковий співробітник Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

+38 (048) 709-38-69

+38 (093) 253-57-15

shumilova@iei.od.ua

З повагою, дирекція Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Іващенко М.В. ТРАНЗИТНА МІГРАЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ.....	3
Кобилянська Л.М. УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ.....	8
Медведкина Е.А., Медведкин Т.С. ЦЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: СОВРЕМЕННАЯ ДИНАМИКА ДОСТИЖЕНИЯ.....	14
Харун О.А., Кошівська М.В. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	22
Харун О.А., Рожок Т.В. МІСЦЕ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ.....	28
Яковченко В.С. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	33

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Аннадурдыева Л.Г., Акимова М.С., Улицкая Н.Ю. АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РОСРЕЕСТРА НА ТЕРРИТОРИИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ.....	39
Жадан Т.А. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ.....	43
Коломієць Х.М. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	49
Кушніренко О.М., Зарудна О.С. УДОСКОНАЛЕННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	55
Наумік-Гладка К.Г., Балабай М.Л. ПРОБЛЕМИ ДЕРЕГУЛЯЦІЇ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ.....	62
Уривкова О.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ.....	67
Шепель Н.Г., Сафронова М.О. УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	73

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Боковець В.В., Медвецька Т.І. ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ: АКТУАЛЬНІ ЦІЛІ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ.....	79
Громова А.Є. АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ВІДСТЕЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	84
Біловодська О.А., Кириченко Т.В. АНАЛІЗ РЕСУРСІВ У ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	89
Мардус Н.Ю. ФОРМУВАННЯ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ.....	93
Мельник М.І. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВЛАСНОГО ТА ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ АГРОХОЛДІНГІВ УКРАЇНИ.....	98
Нижник О.В. СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ РИЗИК-ХАРАКТЕРИСТИК ЗМІНИ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	104
Родіонова І.В. ВИКОРИСТАННЯ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ У ПІДВИЩЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	109
Судакова О.І., Куликова Я.В., Алаваня Желько СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВА З КОНТРАГЕНТАМИ.....	114

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Борецька Н.П.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ

СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ПРОСТОРОВОГО ПІДХОДУ.....121

РОЗДІЛ 5. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Когатько Ю.Л., Полякова С.В.

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗМІНИ ЖИТЛОВИХ УМОВ НАСЕЛЕННЯ.....129

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Кміть В.М., Лисяк Є.В.

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ

СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ФІСКАЛЬНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ.....136

Костюк В.А., Денисенко С.Р.

УПРАВЛІННЯ ПОРТФЕЛЕМ ЦІННИХ ПАПЕРІВ БАНКУ.....145

Костюк В.А., Дятленко В.Є.

УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ І ВИТРАТАМИ БАНКУ.....150

Котляр В.Ю., Смирнова О.В.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ: СИСТЕМНИЙ ПОГЛЯД.....155

Назаренко С.А., Кулініч В.І.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ.....162

Тищенко О.І.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ

В СИСТЕМАХ ДИСТАНЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ.....168

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Брік С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

ДЕЯКИХ НЕСТАНДАРТНИХ ОПЕРАЦІЙ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ.....175

Жадько К.С., Карпа О.А., Сосенкова К.Р.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА ДОСВІД У НАРАХУВАННІ

ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ 2012-2016 РР.....180

Жадько К.С., Стасюк А.В., Сімон А.П.

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ.....185

Здреник В.С.

ВИТРАТИ НА ЛОГІСТИКУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ІДЕНТИФІКАЦІЇ.....190

Фальченко О.О.

ОБЛІК ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ.....196

Фурса В.П.

АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ТРАНСПОРТУ.....201

РОЗДІЛ 8. СТАТИСТИКА

Пономаренко І.В., Саєнко І.В.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

КЛЮЧОВИХ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ (КРІ) НА ПІДПРИЄМСТВІ.....208

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Бачало І.Б.

ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

У КОНСАЛТИНГОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ АСИМЕТРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....214

Деліні М.М.

АНАЛІЗ СТАНУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ

ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....221

Муніка Н.О.

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ:

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ.....229

Новий вид наукових послуг.....235

CONTENTS

SECTION 1. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Ivashchenko M.V. TRANSIT MIGRATION AS A THREAT TO THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE.....	3
Kobylyanska L.M. IMPROVEMENT OF REGULATION ACTIVITIES OF SYSTEMATICALLY IMPORTANT BANKS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL EXPERIENCE.....	8
Medvedkina Y.A., Medvedkin T.S. SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: MODERN DYNAMICS OF ACHIEVEMENT.....	14
Kharun O.A., Koshivska M.V. INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY PROBLEMS UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION.....	22
Kharun O.A., Rozhok T.V. FINANCIAL GLOBALIZATION PLACE IN THE WORLD ECONOMIC SYSTEM.....	28
Yakovchenko V.S. THE CONCEPTUAL BASIS FOR PROVIDING TRANSPARENCY OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE POLICY.....	33

SECTION 2. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Annadurdyeva L.G., Akimova M.S., Ulitskaya N.Yu. ANALYSIS OF PERFORMANCE INDICATORS OF ROSREESTR ON THE TERRITORY OF THE RUSSIAN FEDERATION.....	39
Zhadan T.A. THEORETICAL, METHODOLOGICAL, AND APPLIED ASPECTS OF THE USE OF FORECASTING METHODS IN THE PROCESS OF RISK MANAGEMENT OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS.....	43
Kolomiets K.N. IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF STATE REGULATION FOR PROVIDING THE FOOD SECURITY OF THE STATE.....	49
Kushnirenko O.M., Zarudna O.S. IMPROVEMENT OF THE WOODWORKING INDUSTRY PRODUCTS MARKET IN UKRAINE.....	55
Naumik-Gladka K.G., Balabai M.L. PROBLEMS OF DEREGULATION IN THE TOURISM INDUSTRY.....	62
Urvikova O.V. ENSURING EMPLOYMENT IN THE AGRARIAN SECTOR.....	67
Shepel N.G., Safronova M.O. INNOVATIVE DEVELOPMENT MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE.....	73

SECTION 3. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Bokovets V.V., Medvetska T.I. RELEVANT GOALS AND MODERN APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF HEALTH-IMPROVING TOURISM.....	79
Gromova A.E. ANALYSIS OF INDICES OF TRACKING THE FINANCIAL CONDITION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.....	84
Bilovodska O.A., Kyrychenko T.V. RESOURCE ANALYSIS IN LOGISTICS SYSTEM OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE.....	89
Mardus N.Y. FORMATION OF PRICE POLICY IN THE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS.....	93
Melnyk M.I. ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF THE OWN AND LOAN CAPITAL OF AGROHOLDINGS OF UKRAINE.....	98
Nyzhnyk O.V. RISK-CHARACTERISTICS MONITORING SYSTEM IN COMPETITIVE POTENTIAL CHANGES OF THE ENTERPRISE.....	104
Rodionova I.V. THE USE OF CORPORATE MANAGEMENT SYSTEMS IN INCREASING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE.....	109
Sudakova O.I., Kulikova Y.V., Alavany Gelko THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF ECONOMIC SAFETY OF INTERACTION OF THE ENTERPRISE WITH COUNTERPARTIES.....	114

SECTION 4. DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Boretska N.P.

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE OF THE SOCIAL SPHERE OF THE REGION IN THE CONTEXT OF SPATIAL APPROACH..... 121

SECTION 5. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Kohatko Yu.L., Poliakova S.V.

DETERMINANTS OF THE CHANGE IN THE POPULATION LIVING CONDITIONS..... 129

SECTION 6. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Kmit V.M., Lysyak E.V.

THE ROLE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF FISCAL AUTHORITIES OF UKRAINE..... 136

Kostyuk V.A., Denisenko S.R.

PORTFOLIO MANAGEMENT OF BANK SECURITIES..... 145

Kostyuk V.A., Dyatlenko E.V.,

MANAGEMENT OF INCOME AND EXPENSES OF THE BANK..... 150

Kotlyar V.Yu., Smyrnova O.V.

IDENTIFICATION OF FINANCIAL MARKETS: A SYSTEMATIC APPROACH..... 155

Nazarenko S.A., Kulinich V.I.

FEATURES OF THE STATE REGULATION OF ECONOMIC SECURITY IN THE MARKET FOR INSURANCE SERVICES..... 162

Tishchenko H.I.

ORGANIZATION OF DATA PROTECTION IN REMOTE BANKING SYSTEMS..... 168

SECTION 7. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Brik S.V.

FEATURES OF FINANCIAL ACCOUNTING AND AUDIT OF SOME NON-STANDARD OPERATIONS IN THE RESTAURANT BUSINESS..... 175

Zhadko K.S., Sosenkova K.R., Karpa O.A.

INNOVATIVE APPROACHES AND EXPERIENCE IN CALCULATING TAX ON THE PROFIT OF ENTERPRISES FOR 2012–2016..... 180

Zhadko K.S., Stasyuk A.V., Simon A.P.

PROBLEMS OF STATE REGULATION OF LABOUR REMUNERATION IN UKRAINE..... 185

Zdrenyk V.S.

EXPENSES ON LOGISTICS AND PROBLEMS OF THEIR IDENTIFICATION..... 190

Falchenko E.O.

EQUITY ACCOUNTING ACCORDING TO NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS..... 196

Fursa V.P.

ANALYSIS OF ISSUES OF THE DAY OF ACCOUNTING FOR TRANSPORT OPERATIONS..... 201

SECTION 8. STATISTICS

Ponomarenko I.V., Sayenko I.V.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF KEY PERFORMANCE INDICATORS (KPI) IMPLEMENTATION AT THE ENTERPRISE..... 208

SECTION 9. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Bachalo I.B.

THE USE OF ECONOMIC-MATHEMATICAL MODELLING IN CONSULTING ACTIVITIES IN CONDITIONS OF ASYMMETRIC INFORMATION..... 214

Dielini M.M.

ANALYSIS OF THE STATUS OF INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE MECHANISM OF SOCIO-ECONOMIC RESPONSIBILITY OF ENTREPRENEURSHIP IN THE NATIONAL ECONOMY..... 221

Munika N.O.

THE INSTITUTIONALIZATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: A THEORETICAL-METHODICAL ASPECT..... 229

A new type of scientific services..... 235

Наукове видання

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 12

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *О.Данильченко*

Засновник видання:

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса редакції: вул. Сегедська 18, кабінет 432,

м. Одеса, Україна, 65009

Телефон: +38 (048) 709-38-69

Веб-сайт журналу: www.market-infr.od.ua

E-mail редакції: journal@market-infr.od.ua